

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಶಬ್ದಶಿಲ್ಪ

ಕೆ. ವಿ. ನಾರಾಯಣ

ಕನಕದಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾಷಿಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕೆಲವು ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯ. ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದು ನಾವೀಗ ಗುರುತಿಸುತ್ತಿರುವ ಕೃತಿ ಸಮೂಹದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿ ವಿವರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ. ಆದರೂ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ಭಾಷಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳ ವಿವರಣೆಗೆ ಅನುವಾಗುವಷ್ಟು ಕೆಲವು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿವರಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯ.

ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕಾವ್ಯಬಂಧಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿವೃತ. ಆದಿ ಅಂತ್ಯಗಳಿದ್ದರೂ ನಡುವಣ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾತ್ರ ಅನಿಯತ. ಅನಿಯತ ಎಂದಾಗ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗದೆ ನಡೆದ ಚಲನೆ ಎಂಬುದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಲಕ್ಷಣದ ನೇರ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು ; ಜೊತೆಗೆ ಇಡಿಯಾಗಿ ಕೃತಿಯನ್ನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಛಂದೋರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿನ್ಯಾಸಗೊಳಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾದದ್ದು. ಇದು ಶ್ರೋತೃ ಪರಂಪರೆಗೆ ಬದ್ಧವಾದ ಎಲ್ಲ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟು. ಭಾರತೀಯ ಶ್ರವ್ಯಕಲೆಯಾದ ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕಾವ್ಯಬಂಧಗಳ ವಿವೃತತೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಸೂಕ್ತ ಮಾದರಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿವರಣೆಗೆ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುತ್ತದೆ ; ಜೊತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗುತ್ತದೆ ; ಎಂದರೆ ಹೇಳಬೇಕಾದುದರ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ಸೆಳೆದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಬಗೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಹರಿಯದಂತೆ ರೂಪಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಭಾಷೆ ಸ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗುವುದು, ತನ್ನೆಡೆಗೆ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವಂತೆ ಅಲಂಕೃತಗೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ಭಾಷೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು

ಗ್ರಹಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಬಹುದು. ಚರ್ಚೆಯ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಒಬ್ಬ ಕಥಕ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕೀರ್ತನಕಾರ. ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಲ್ಲ. ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲೂ 'ಕಥಕ' ಸ್ವರೂಪವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಥನ ಪ್ರಧಾನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ 'ಕೀರ್ತನಕಾರ'ರ ಅಂಶವಿದೆ. ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಮಾತ್ರಾಲಯ ಹಾಗೂ ಅಂಶಲಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಲಯವಿರಲಿ, ಆ ರಚನೆಯ ಪದ್ಯ ಇಲ್ಲವೇ ಚರಣಗಳು ಎರಡು ಬಗೆಯ ಚೌಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಒಂದು ಲಯದ ಬಂಧವಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವರ್ಣಿತ ಇಲ್ಲವೇ ಕಥಿತ ವಸ್ತು. ಈ ಎರಡೂ ಚೌಕಟ್ಟುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಸೂಕ್ತ ಭಾಷಾಶರೀರದ ನಿರ್ಮಾಣವೇ ಕವಿಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಮುಖ್ಯ ಆಸಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಿಯಂತ್ರಕವಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ಲಯದ ಬಂಧ. ಆ ಬಂಧದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು, ಅಂತಸ್ಥವಾಗಿರುವ ಒಂದು ಮಿತಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಇವಿಷ್ಟು ಭಾಷೆಗೆ ಪ್ರಥಮ ಹಂತದ ಕಾವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.

ಲಯದ ಬಂಧದೊಂದು ಮಾದರಿಯನ್ನು ನೋಡೋಣ. ಮಾತ್ರಾಲಯದ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಾಮಿನಿಯ ಓಟದ ನಿಯತತೆಯಲ್ಲಿ ೩-೪ ಮಾತ್ರೆಯ ಲಯವನ್ನು ಪರಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಉಳಿದಂತೆ ಸಿಗುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೆಲ್ಲ ನಡುಗನ್ನಡ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಒದಗಿ ಬರುವಂಥದು. ನಡುಗನ್ನಡ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ರೂಪಬಾಹುಳ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮುಕ್ತ ಪ್ರಸಾರ ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ನಿದರ್ಶನ, ಸಪ್ತಮಿ ವಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಇ / ಒಳು / ಒಳಗೆ / ಅಲಿ / ಅಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಐದು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಬಹುದು. ಒಂದು, ಎರಡು ಮತ್ತು ಮೂರು ಮಾತ್ರಗಳ ರೂಪಸಾಧ್ಯತೆಯ ಜತೆಗೆ ಪ್ರಾಸದ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯಗಳೂ ಒದಗುತ್ತವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಪದಕೋಶದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ನಾಮಪದ ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಆಯ್ಕೆಯ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಲಯದ ಕೋರಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣ

ಈ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಆಯ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲಯದ ನೆಲೆಯದ್ದು ತಾನೇ? ಈ ಆಯ್ಕೆ ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ನಿಯೋಗವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪ.

ಇಷ್ಟು ಮಾತುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಚರ್ಚೆಗೆ ಹರಿಭಕ್ತಸಾರವನ್ನೂ ಕೀರ್ತನೆ-ಸ್ತೋತ್ರ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ-ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಬಂಧ ಹಾಗೂ ಶಿಲ್ಪ ನಿಯತವಾದುದು. ಇದು ವಸ್ತು ಹಾಗೂ ಲಯ ಎರಡಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಮಾತು. ಪಲ್ಲವಿ ಅನುಪಲ್ಲವಿಗಳು ಭಾಷಿಕರಚನೆ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಸಾಧ್ಯತೆಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಕೀರ್ತನೆಯ ಮುಂದಿನ ಚರಣಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಚರಣಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅನಿಯತಗೊಳಿಸುವುದರಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಸಂವೃತ ಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಕೆಯ ವಿವೃತತೆಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸಿದಂತಾಗಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಭಾಷಿಕ ರಚನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲೂ ಕನಕದಾಸರು ಕೆಲವು ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಕೀರ್ತನೆಯ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ವಿವೃತತೆಯನ್ನು ತಂದು ಕೊಡಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರಾಣ, ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಭಾಗವತ-ಇವುಗಳ ಕಥಾಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪೂರ್ವಾವಲೋಕಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂಥ ವಾಕ್ಯಗಳು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು. ಇಂಥ ಕಡೆ ಕಥನವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ನಾವೀನ್ಯವಿರುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ಕಥನದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಗಳು, ಮಾತುಗಳು ಕಥಾಭಾಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕೊಂಡಿಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಥನದ ಉಲ್ಲೇಖ ಬಂದರೆ ಅವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ರೂಪಿಸುವ, ಆ ಮೂಲಕ ಪಲ್ಲವಿಯ ಮುಖ್ಯಧಾಟಿಗೆ ನೆರವಾಗುವ ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ಕರಿಪತಿಯ ಸರಸಿಯೊಳು ಮೊಸಳೆ ಪಿಡಿಯಲು ಭರದಿ

ಪರಮಪುರುಷ ಜಗತ್ಪತಿಯನಲು

ಗುಡವಾಹನನಾಗಿ ಹರಿ ಬಂದವನ ಕಾಯ್ತು....

ಈ ಸಾಲು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು 'ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ ; ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಥನವಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಹಾಗೂ ಜೊತೆಗೆ ಆ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಆಸಕ್ತಿ ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಘಟನೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಾತ್ರಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಆವರ್ತವಾಗಬೇಕೆಂಬ, ಆಗುವುದೆಂಬ ಬಯಕೆ ಇಲ್ಲಿದೆ, ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನೇರವಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಯ ಪಲ್ಲವಿಯ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಕಥನವನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಹೀಗೆ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವನ್ನಾಗಿಸಲು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಆ ಕ್ರಮದ ಮಿತಿಯೂ ಹೌದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ದ ಮೊದಲ ಹದಿನೈದು ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ರಚನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸೋಣ ಉದಾಹರಣೆಗೆ :

ಅನುಪಮಿತ ಚಾರಿತ್ರ ಕರುಣಾ
ವನಧಿ ಭಕ್ತ ಕುಟುಂಬ ಯೋಗೀ
ಜನ ಹೃದಯ ಪರಿಪೂರ್ಣ ನಿತ್ಯಾನಂದ ನಿಗಮನುತ
ವನಜನಾಭ ಮುಕುಂದ ಮುರಮ
ದರ್ಶನ ಜನಾರ್ದನ ತ್ರೈಜಗತ್ಪಾ
ವನ ಸುರಾರ್ಚಿತದೇವ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ ||

ಈ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಸು, ನಮ್ಮನು ಎಂಬ ಕನ್ನಡದ ಅಂಶಗಳಿವೆ ; ಜೊತೆಗೆ ‘ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಕನ್ನಡದ ವಾಕ್ಯರಚನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿದ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಮಾಸ ಪದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದೆ. ಈ ಸಮಾಸಪದಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗಳು ; ಸ್ತೋತ್ರಗಳು. ಈ ಸಮಾಸಪದಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಗೆ ಉದ್ದೀಪನ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಆ ಪದಗಳು ಈಗಾಗಲೇ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವ ಅರ್ಥಪರಂಪರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಆದರೆ ಮುಂದಿನ ಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ :

ಈಗಲೇ ಈ ದೇಹವಿನ್ಯಾ
ವಾಗಲೋ ನಿಜವಿಲ್ಲವೆಂಬುದ
ಗೀಗ ತಿಳಿಯದೆ ಮಡದಿಮನೆ ಮನೆವಾರ್ತೆಯೆಂದೆಂಬ
ರಾಗ ಲೋಭದಿ ಮುಳುಗಿ ಮುಂದಣ
ತಾಗುಬಾಗುಗಳಿರಿಯ ನಿನ್ನ ಸ
ಮಾಗಮವ ಬಯಸುವೆನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ ||

ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ದೇಹ, ನಿಜ, ವಾರ್ತೆ, ರಾಗ, ಲೋಭ, ಸಮಾಗಮ ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಇಡೀ ಷಟ್ಪದಿ ಸಂವಾದದ

ಧಾಟಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ದ್ವಿತೀಯ ಪುರುಷ ಸರ್ವನಾಮದ ರೂಪಗಳು- ಈ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ‘ನಿನ್ನ’ ಬಳಕೆಯಾಗದ ಷಟ್ಪದಿಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಈ ರಚನೆಗಳು ಸ್ತುತಿಸುವಾತ ಸ್ತುತೃನನ್ನ ನೇರವಾಗಿ ಮುಖಮುಖಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಸುವ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆ. ಮೊದಲ ಹದಿನೈದು ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ತುತೃ’ನಾದವನು ಸ್ಥಗಿತ, ಪರಂಪರಾಗತ ಚಿಂತನೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಲಭ್ಯನಾದವನು. ಆದರೆ ‘ಸಂವಾದ’ ಧಾಟಿಯ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸ್ತುತೃ’ನಾದವನು ಚಲನಶೀಲ, ಅವನೊಡನೆ ಭಕ್ತನ ಮಾತು ಕತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಈ ಸಂವಾದದ ಧಾಟಿಯೇ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ನೆಲೆಯಾಗಿದೆ. ‘ಕಾಯುವಾತ’ ಹಾಗೂ ‘ಮೊರೆ ಹೋಗುವಾತ’ ಇವರು ಈ ಸಂವಾದದ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು. ಇವರಿಬ್ಬರ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು, ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವುದು, ನಿಜಗೊಳಿಸುವುದು ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮುಖ್ಯ ಆಸಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಕಾಯುವಾತ’-ಇಲ್ಲಿ ದೇವರು-ನನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮಂಡಿಸುವುದು, ಲಭ್ಯ ಕಥಾನಕಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂಲಕ ಹಾಗೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಮೂಲಕ. ಇದರ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ‘ಮೊರೆಹೋಗುವಾತ’- ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ-ನನ್ನು ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕವೇ ಗ್ರಹಿಸಿ ನಿಜವಾಗಿಸುವ ಕ್ರಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೀರದೊಳದ್ದು ನೀರೊಳಗದ್ದು
ಹೇರನೊಪ್ಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸುಂಕ ಯಾವುದೋ ದೇವಾ ||

ಈ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊರೆಹೋಗುವಾತನ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಅಸಹಾಯಕತೆ ಮತ್ತು ಶರಣ ಭಾವವನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯೇ ಆವರ್ತಗೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

೧. ಜನನಿಯ ಜಠರದಿ ನವಮಾಸವು
ಘನತೆ ನೀ ಪೋಷಿಸುತಿರಲೆನ್ನ
ಜನಿಸಲಾರೆನೆ ಜನಿಸೆಂದಿಕ್ಕಳದಿಂದ
ವನಜಾಕ್ಷ ನೂಕಿದವನು ನೀನಲ್ಲವೆ ಕೃಷ್ಣ ||
೨. ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳಿದು ಪಾತ್ರ ಕೈಯಲಿ ಹಿಡಿದು
ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ರಹಸ್ಯವ ಗುರುತರಿಯದೇ

ಕೆಟ್ಟಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಹೊಟ್ಟೆಗೇಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೆ ಕೃಷ್ಣ ||

೨. ಮಾಯಾಪಾಶದ ಬಲೆಯೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ತೊಳಲುವ
ಕಾಯ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಗತಿ ನಿನ್ನದು
ಕಾಯಜಪಿತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ
ರಾಯ ನೀನಲ್ಲದೆ ನರರು ಸ್ವತಂತ್ರರೆ ||

ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಮೇಲಿನ ಮಾತನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವಂತಿವೆ. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೊಂದಿದೆ. ಮೂರು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಯುವಾತನ ನಿಜಕ್ಕಿಂತ, ಮೊರೆಹೋಗುವಾತನ ನಿಜವೇ ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಕಾಯುವವನ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲತೆಯಾಗಲೀ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದ 'ಅಧೀನ' ಮಾನವಭಕ್ತನ ವಾಸ್ತವ ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಚುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಅವರ ಬೇರೆಬೇರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೂರು ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

'ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡ್ಯಾ ತಾಳು ಮನವೇ'

'ನೆಚ್ಚಿದಿರು ಸಂಸಾರ ನೆಲೆಯಲ್ಲವೀ ಕಾಯ'

'ಎಲ್ಲಿರುವನೋ ರಂಗ ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಬೇಡ'

ಈ ಸಾಲುಗಳು ಕಾಯುವವನ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕಿಂತ ಮೊರೆಹೋಗುವವನ 'ತಲ್ಲಣ'ಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ನಂಬಿಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯ. ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಭಾಷಿಕ ರೂಪದಲ್ಲೇ ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನ.

ಈ ಸಂವಾದ ರೂಪದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ನೀನು' ಕೂತೂಹಲಕಾರಿ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ 'ನೀನು' ಕಾಯುವಾತನನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಉಳಿದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಭಕ್ತನ, ಮೊರೆಹೋಗುವವನ ಪ್ರತಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಇಡಿಯಾಗಿ ಮಾನವ ಕುಲವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅದೂ ಅಂಥ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಥನಕಾರ ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಕೀರ್ತನಕಾರ ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಭಾಷಿಕವಾಗಿ ಮೈದಳೆಯುವುದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಥನಕಾರರಾಗಿ ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಾಲೀಮು ಮಾಡಿದ ಸಂಗೀತಗಾರನಂತೆ, ಆದರೆ ಕಲಿತಿದ್ದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಮಿತಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಅವರು

ಬಳಸುವ ಕನ್ನಡ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ, ಅದರಲ್ಲೂ ದೇಸೀ ಬಂಧಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಸಮಾನ. 'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ'ಯ ಭಾಷೆಗೂ ಅಂಶಲಯದ ಯಾವುದೇ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯದ ಭಾಷೆಗೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ಕನಕದಾಸರು ಕನ್ನಡವನ್ನು ವರ್ಗಾಂತರಿಸಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳ ದೇವ-ಮಾನವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾಷೆ ಹೊಸ ಚಹರೆಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧದ ನಿಗೂಢತೆಯೇ ಮುಂಡಿಗೆಗಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೈದಳೆಯುವುದು.

ಎಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಕನಕದಾಸರು ಈ ಮೀರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ, ಪಾರಂಪರಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳಿಂದ ಸ್ಥಗಿತಗೊಂಡ, ಭಾವೋದ್ದೀಪಕವಲ್ಲದ ಸ್ತೋತ್ರಗಳ ಮಾದರಿ ತಲೆಹಾಕುವುದುಂಟು, ಆದರೆ ಮೀರುವಿಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅವರ ಅನನ್ಯತೆ, ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಭಾಷಿಕ ಸ್ವರೂಪದ ಮಹತ್ವ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ಕವಿತೆಗಳು (ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಚರ್ಚೆ)

ಡಾ. ಕೆ. ಕೇಶವಶರ್ಮ

ಯಾವುದೇ ಕಲಾಕೃತಿಯು ಸಂರಚನೆಯ ಕುರಿತಂತೆ ಮಾತಾಡುವಾಗ ಕೆಲವಂಶಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ :

೧. ಕೃತಿಯ ರಚನೆಯು ಅಂತರಂಗದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಡಕವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಕಲಾವಿದನೊಬ್ಬನು ಈ ರೀತಿಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗಾಗಿ, ಕಲಾವಿದನ ಬದುಕು ಸಮಾಜದ ಒಟ್ಟು ಸಂದರ್ಭಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರರ್ಥ ಕವಿಯಾಗಲೀ ಕಲಾವಿದನಾಗಲೀ ನೇರವಾಗಿ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದಲ್ಲ. ಅದರ ಬದಲಾಗಿ, ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಾವಿದನು ತೀರಾ ಸಹಜವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆಂದಷ್ಟೆ.

೨. ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೇವಲ ಸೂಚನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಈ ಸೂಚನೆಯೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವರ್ಗ, ಆಯಾ ಸಮಾಜದ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ.

೩. ಸಾಹಿತ್ಯವು ತತ್ಕಾಲೀನ ಸಮಾಜವನ್ನು ಸರಳವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಮೆರಗು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

೪. ಕೃತಿಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾರ ಮತ್ತು ಕೃತಿ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಕೃತಿಯ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯೂ ಅದರದೇ ಆದ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಅಂಶವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆ ಅಂಶಗಳೂ ಇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಯೋಲಿನ್ ಬಾರಿಸುವವನು ಮಾತಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಯೋಲಿನ್ ನುಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚಿತ್ರ ಬಿಡಿಸುವವನು ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಕೃತಿಕಾರ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ : ಭಾಷೆಯು ಕೃತಿಕಾರನಿಗೆ ಒಂದು ವಾಹನವಲ್ಲ. ಅದೊಂದು ಕಲೆ.

ಒಂದು, ರೀತಿಗಳು ಕೃತಿಗಳು ಕೇಳಬಹುದಾದ ಕೃತಿಗಳು, ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವನು ಮತ್ತು ಕೇಳುವವನ ಸಂಬಂಧ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೇಳುವವನು ಮತ್ತು ಕೇಳುವವನು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಬರಹ ಮಾಧ್ಯಮದ ಕೃತಿಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾರನ ಎದುರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವರು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬರಹಗಾರನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲ ವರ್ಗದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾರನು ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾರ ಭಾಷೆಯೊಂದಿಗೆ ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

೬. ಬರಹಗಾರನ ವೈಯಕ್ತಿಕತೆ, ಅವನ ಸ್ವಂತಿಕೆಯು ಬರಹದಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುದರಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅವನ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಕೂಡಾ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ : ಕಿಟಕಿಯ ಮೂಲಕ ಹೊರ ಜಗತ್ತನ್ನು ನೋಡಿದಂತೆ.

೭. ಯಾವುದೇ ಕೃತಿಯನ್ನು ಓದುವಾಗಲೂ ನಮ್ಮ ಅನುಭವದ ಸಂಗತಿಯು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

೮. ವಾಸ್ತವವಾದಿಯನ್ನಬಹುದಾದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಸತ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೊಂದು ಉದ್ದೇಶ ಇರುತ್ತದೆ, ಸೌಂದರ್ಯ ಇರುತ್ತದೆ.¹

೨

ವಸಾಹತುಪೂರ್ವದ ಕನ್ನಡದ ಕವಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಚರ್ಚಿಸುವಾಗ ನಮಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಆ ಕವಿಗಳ ಕುರಿತು ಒಂದೋ ವಿಪರೀತವಾದ ಆದರಾಭಿಮಾನವಿರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವೇ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಧ್ವನಿಯು ಇರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣಯೆಂದರೆ ನಾವು ಸಿಲುಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಆಧುನಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಆಧುನಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಮುಖಬಿಡಿತನದ ಹುಚ್ಚಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನಮ್ಮ ಓದಿನ ಕ್ರಮವೂ ಕೂಡಾ ಪಶ್ಚಿಮದ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಮುಖಮಾಡಿದೆ.² ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಒತ್ತಡವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತೊಡಗುತಿರುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಹಂಬಲವೂ ಕೂಡಾ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವ-ಗುರುತಿನ ಹಂಬಲವಾಗಿ (self-identity) ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರ ಪರಿಣಾಮವೆಂದರೆ-ಹಳೆಗನ್ನಡ ಕಾವ್ಯದ ಬಗೆಗಿನ ನಮ್ಮ ಓದಿನ ಕ್ರಮವೂ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಉತ್ತೇಜನ ರೂಪವಾಗಿ, ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯದ ಆದರಾಭಿಮಾನದ ತೀವ್ರತೆಯ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ ಹಳೆಗನ್ನಡದ ಕಾವ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ದಿವ್ಯವಾಗಿ

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ನಮ್ಮೆಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಡುವ ವಾಗ್ಧೇವತೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಬಹುತೇಕ ನವೋದಯದ ವಿಮರ್ಶಕರಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿದೆ.

ಆಧುನಿಕ ವೈಚಾರಿಕ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಅನ್ಯಶಿಸ್ತಿನ ಮುಖಾಂತರ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಯೂ ಕನ್ನಡದ ವಿಮರ್ಶಾ ಬರಹ ಮತ್ತು ಓದಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಹಳೆಗನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆ' ಇತ್ಯಾದಿ ಚರ್ಚೆಗಳೂ ಇದರ ಮೂಲಕ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ.³ ಈ ಪರಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ನಮ್ಮ ಆಧುನಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿಗೆ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಡುವ ಕ್ರಮವೂ ಕೂಡಾ ಬಂದಿದೆ.

ಸದ್ಯ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಬಂದ ಮುಖ್ಯ ಚರ್ಚೆಗಳೂ ಮೇಲಿನ ಅಂಶಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿವೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಬಂದ ಚರ್ಚೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದುಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸಬಹುದು:

೧. ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಚಿತ್ರಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ವಿಪುಲವಾದ ಲೋಕಾನುಭವವಿದೆ⁴
೨. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಲೀನ ಸಮಾಜ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.⁵
೩. ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೂ ತತ್ಕಾಲೀನ ರಾಜಕಾರಣಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.⁶
೪. ಕುಲದ ಬಗೆಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಎತ್ತುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಮೂರ್ತವಾದ ವೈಚಾರಿಕ ವಿಷಯವಾಗಿರದೆ, ವಾಸ್ತವದನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಬಂದುದಾಗಿದೆ.⁷
೫. ಭಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಚೌಕಟ್ಟಿನ ಬದುಕಿಗೆ ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧನಾದ ಕನಕದಾಸನು ಅಂಥ ಬದುಕಿನ ಅನುಕರಣೆಯ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಗದ ಸಂವೇದನೆಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಬೇಕಾಯಿತು.⁸
೬. ಕನಕದಾಸರು ನಿಮ್ಮಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದರಿಂದ ಅವರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯ ಬಗೆಗಿನ ನಿಲುವುಗಳು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ.⁹
೭. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ವರ್ಣನೆಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತವೆ.¹⁰

ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಈ ವಿಚಾರಗಳು ಕನ್ನಡದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಓದಿದ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯ

ವಿಮರ್ಶೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವ ಅನುಸಂಧಾನದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳು ಲಿಖಿತ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ ಅನಂತರ ನಡೆದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಕಾಲದ ಅಂತರವೂ ಕೂಡಾ ಬಂದಿದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರಚಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ವಸಾಹತು ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಅನಂತರ ದೊರೆತ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿವು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳು ಎರಡು ಬಗೆಯವು : ಒಂದು ವಿಸ್ತೃತ ಚೌಕಟ್ಟು ಉಳ್ಳ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ಮಾದರಿಯ ರಚನೆಗಳು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' 'ನಳಚರಿತೆ' ಕೃತಿಗಳು ಈ ಮಾದರಿಯವುಗಳು. ಇನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಂಥ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲ. ಒಬ್ಬನೆ ಕವಿಯು ಎರಡು ರೀತಿಯ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಅವನ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ವಿರಚನೆಗೊಳಿಸುವುದು ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥೈಸಬಹುದು :

೧. ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ.
೨. ಈ ರಚನೆಗಳ ಚೌಕಟ್ಟುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ,
೩. ಕೃತಿಗಳು ಸೂಚಿಸುವ ಜಗತ್ತಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ

ಈಗಾಗಲೇ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿರುವಂತೆ ಯಾವುದೇ ಕೃತಿಯು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು ಸ್ವಯಂಭೂತವಾದುದಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಎನ್ನಬಹುದಾದ ಆಯಾಮವೊಂದೆ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿರುವ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸು ಎರಡು ರೀತಿಯ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಅಂದರೆ : ಮೂಲತಃ ಈ ರೀತಿಯ ಕೆಲಸಗಳು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ರಚನೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಸೂಚಿಸುವ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುವ ಜಗತ್ತು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ.

'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ನಳ ಚರಿತೆ' 'ಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತು ಕೇವಲ ಲೌಕಿಕವಾದುದಲ್ಲ' 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯ ವಸ್ತು ಭಾಗವತದ್ದು, "ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ

ಕಾವ್ಯಮಯವಾದ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥಾನ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.” ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದ ದಿಕ್ಕು ಪೌರಾಣಿಕ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ ಇದು ಭ್ರಮೆಯ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಲೌಕಿಕದಿಂದ ಆಗಮಿಕದ ಕಡೆಗೆ ಈ ಮೂಲಕ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಈ ರೀತಿಯ ಕಥನ ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಮರಳಿ ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆಯನ್ನು ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳು ನೆರವೇರಿಸಿದರು. ಈ ರೀತಿಯ ಕಥನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಂಶಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ :

೧. ಕನಕದಾಸರು ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಕೃಷ್ಣ ಕತೆಗೆ ತಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.
೨. ಇದರಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗ್ರಹಿಕೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ.
೩. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಪಂಚದ ಧಾಟಿಯಿದೆ. ಬಹುಶಃ ಆ ಕಾಲ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅಂತಸ್ಥವಾಗಿದ್ದ ಅವಿಶ್ರಾಂತ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಈ ಕಾವ್ಯಗಳ ಮುಖ್ಯ ಗುಣವೆಂದರೆ ‘ನೈತಿಕ ಪ್ರಸರಣ’.
೪. ಮಹಾಭಾರತ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕ ಕತೆಗಳ ಅನುಕರಣೆಯು ಲೌಕಿಕವಾದ ಒಟ್ಟು ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಉತ್ತರ ರೂಪವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದುದು.

ಕನಕದಾಸರ ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ ಮತ್ತು ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಎರಡೂ ಕೃತಿಯನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ, ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೊಂದರ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳಲು ತೊಡಗುತ್ತಾರೆ.¹² ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನು ಪಡೆಯುವ ಅನೇಕ ಆಯಾಮಗಳೂ ಬರುತ್ತವೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಥಾನಕವು ಮತ್ತೆ ಅರಸನು ಸುಖವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವಾಳುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ¹³. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಜರುಗುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತವೆ. ಈ ಉದ್ದೇಶ ಒಂದು ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೇಶಿಸಬಹುದು ; ಕನಕದಾಸರು ಹಳೆಯ ಕತೆಗಳಿಗೆ ಹೊಸದಾದ

ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಹಳೆಯ ಕತೆಯ ಮೂಲ ಸಂಗತಿಗಳು ಬದಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ಯನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬಹುದು. ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ ನಾಯಕ ಕೇಂದ್ರಿತ ಗುಣವಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಚಿತ್ರವಿದೆ. ನಳನಿಗೆ ಮತ್ತು ದಮಯಂತಿಗೆ ಆಗುವ ಬವಣೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕತೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು-ಮೂರು ಕಡೆ ಸಮಸ್ಯೆಯು ಪುನರಾವರ್ತಿತವಾಗುತ್ತದೆ.¹⁴ ಹೀಗಾಗಿ, ಕತೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕತೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ತೀರಾ ಐಕ್ಯದ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರದ ಪುನರಾವರ್ತನೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಕತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಪ್ರಾಫ್’ ಕೆಲವಂಶಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ :

೧. ಈ ರೀತಿಯ ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಅಚಲವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಪಾತ್ರಗಳು ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಅದರ ಮೂಲಕ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯ ಘಟಕಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ‘ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ’ ‘ನಳ ಮತ್ತು ದಮಯಂತಿ’ ಪಾತ್ರದ ಕೆತ್ತನೆಯು ಈ ರೀತಿಯದು. ಈ ಪಾತ್ರಗಳು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಗುಣವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು : ನಳನದು ಸಾಕ್ಷಿತ್ವವಾದ ಗುಣ. ಆದರೆ ಸತ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಚೈತನ್ಯಶೀಲವಾದ ಈ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆದರ್ಶದ ಗುಣವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ದಮಯಂತಿಯದು ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬಿತ್ತರಿಸುವಂತಹುದು. ಈ ಪಾತ್ರವು ಎದುರಿಸುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಂದ ಈ ಗುಣಗಳು ವಿಜೃಂಭಿಸುತ್ತವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಈ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ನಂಬುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಪುನರ್-ನಿರ್ಮಾಣದ ಹಿಂದಿನ ತಾತ್ವಿಕತೆಯೂ ಕೂಡಾ ಈ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ತಾತ್ವಿಕ ನಂಬಿಕೆಯೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಾದಾಗ ಅಥವಾ ಸಮಾಜವೊಂದು ಪಲ್ಲಟಗೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಿತಿಯು ಕಂಡು ಬರುವಾಗ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ಈ ರೀತಿಯ ಕಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆಯು ತುಂಬಾ ಕಡಿಮೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಮತ್ತು ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ ಎರಡೂ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯೆಯು ಕಡಿಮೆ. ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಜಿಸಿದರೆ, ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಈ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

೩. ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಂದರ್ಭಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಮಯಂತಿಗೆ ಎದುರಾಗುವ ಶಬರನ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಿಸಬಹುದು. (ಪು ೫-೩೦ ; ೩೨) ದಮಯಂತಿಯ ಪಾತ್ರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತಸ್ಥಗೊಂಡಿರುವ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಮಹಿಮೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿಯೇ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶದ ವಿವರಗಳು ಬರುತ್ತವೆ.

೪. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಕೃತಿಗಳ ಒಟ್ಟು ಆಕೃತಿಯು ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಆರಂಭ, ಅನಂತರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದು. ಖಳನಾಯಕನ ಹನನ, ಸುಖವಾಗಿ ಮುಗಿಯುವ ಈ ರೀತಿಯ ಕಥನ ಕ್ರಮ ಭಾರತೀಯ ಕಥೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವೂ ಹೌದು. 'ಮಂಗಳ'ವನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುವ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಕಟಗಳಿಗೂ ಪರಮಾರ್ಥದ ಮೊರೆ ಹೋಗುವ ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ರೀತಿ-ರಿವಾಜುಗಳಿಗೆ ಈ ರೀತಿಯ ಕ್ರಮ ಬಹಳಷ್ಟು ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಭವದಲ್ಲಿ ಎದುರಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಸಮಸ್ಯೆಗಳೂ ಸಜ್ಜನಿಕೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯನು ಉದಾತ್ತನಾಗುವುದು ತನ್ನ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯದಿಂದ. ಈ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವು ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅರ್ಥವತ್ತಾಗುತ್ತದೆಯೆಂದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಖ್ಯಧಾರೆಯು ನಂಬುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸೃಜನಶೀಲ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಈ ಗುಣವನ್ನು ಬಹಳಷ್ಟು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಈ ರೀತಿಯ ತಾತ್ವಿಕ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಶಾಬ್ದಿಕ ಮೆರಗನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಳಹದಿಯು ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾದ ಆದರ್ಶದ ಜಗತ್ತು ಕೂಡಾ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲಘಟ್ಟವೇ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ಕೂಡಾ ಬೆಳೆದಿರುವಂಥದ್ದು. ಲೌಕಿಕದ ಎಲ್ಲಾ ಉದಾಹರಣೆಗಳೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸೂಚನೆಗಳಾಗಿ ಬಂದ ಕಾಲಘಟ್ಟವದು. ಈ ರೀತಿಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಚಕ್ರದ ಸುತ್ತ ತಿರುಗಿದ ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂದ

ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೃತಿಗಳು ಈ ರೀತಿಯ ಆದರ್ಶ ಲೋಕವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತವೆ¹⁵ ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಮುಖ್ಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ತಿಳುವಳಿಕೆಯೆಂದರೆ-ಸಾಯುಜ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು.¹⁶ 'ಸಾಯುಜ್ಯ' ಪದವಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಭವವು ಯಾವ ಸಂಕಟಕ್ಕೂ ನಿಲುಕಬಹುದು ಎನ್ನುವ ತಾತ್ವಿಕ ಭಿತ್ತಿಯೆಡೆಗೆ ಹೊರಳುವ ಕಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಭವದ ತೀವ್ರ ಸಿಲುಕಾಟವಿರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಇದು ಸಹಜವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ : ನಾಯಕ ಮತ್ತು ನಾಯಕಿಯರು ಭವದ ತೊಳಲಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನರಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ವಿಸ್ತೃತವಾದ ಆದರ್ಶವೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಜನತೆಗೆ ದೊರೆತ ಹೊಸ ಆದರ್ಶದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರಬೇಕು.¹⁷ ಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ತಾನೊಂದು ಪವಿತ್ರ ಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸರು 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

“ಈ ಕಥೆಯನಾಲಿಸುವ ಜನರಿಗೆ

ಅನೇಕ ಸುಖ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಪದವಿಯು

ನಾ ಕಮಲಲೋಚನನು ವರಪುರದರಸಪಾಲಿಸುವ” || (೯-೭೧)

ಮತ್ತು

ಮೇದಿನಿಯೋಳೀ ಪುಣ್ಯ ಚರಿತೆಯು

ನಾದರಿಸಿ ಬರೆದೋದಿ ಕೇಳುವ

ಸಾಧು ಸಜ್ಜನರಾದವರಿಗಹುದಖಿಳ ಕೈವಲ್ಯ

ವೇದ ಗೋಚರ ಕೃಷ್ಣ ವರಪುರ

ದಾದಿ ಕೇಶವನಮರ ವಂದಿತ

ನಾದಿ ನಾರಾಯಣನು ಸಲಹುವನಖಿಳ ಸಜ್ಜನರ || (೯-೭೨)

ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಧ್ವನಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಇರುವಂಥದ್ದು, ಎರಡನೆಯದು ನಾಯಕ ಕೇಂದ್ರಿತ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪಾವಿತ್ರದ ಸೋಂಕು ತುಂಬಿದೆ. ಅಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೆಂದರೆ ಅದು ನೈತಿಕ ಪ್ರಸರಣವನ್ನೇ ಸಾಮಾನ್ಯ ಉದ್ದೇಶವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವುದು.¹⁸ ಆಂಶಿಕವಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕೆಂದರೆ, ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಸಾಹಿತ್ಯದ ಚೌಕಟ್ಟು, ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸುವ

ರೀತಿ, ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತು ಇತ್ಯಾದಿಯೆಲ್ಲವೂ ಭಿನ್ನವಾದುದು. ಈ ಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಕರಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಸಮಾಧಾನ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸಮಾಧಾನವೂ ಆಗಿರುವ ಸಂಭಾವ್ಯತೆಯಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಹರೆಯೆಂದರೆ-ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನತೆಯ ಸ್ವಗುರುತು. ಇದು ಕೃತಿಯಾಳದಲ್ಲಿ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟು, ಕೃತಿಯ ಒಟ್ಟು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ. 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ನಳ-ದಮಯಂತಿ'ಯರ ಸಂಕಟಗಳು ಒಂದು ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಕಟಗಳಾಗಿ ಬೇರುಬಿಡುವುದು. ಹೀಗೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಬಯಸಿದ ನಾಯಕ-ನಾಯಕಿಯರ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಹೀಗಿದೆ : ಕೃತಿ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಯತ್ತವಾದ, ಆದರೆ ಕಾಲಬಯಸುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಸಂಗತಿಯೂ ಕೂಡಾ ಇದಾಗಿದೆ.^{೧೯}

ಈ ಮೊದಲೇ ಸೂಚಿಸಲಾಗಿರುವಂತೆ ಕನಕದಾಸರು 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಂಥ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಅನುಕರಣೆಯ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯದ ನಿರಂತರತೆಯು ಈ ರೀತಿಯ ಅನುಕರಣೆಯ ಒಂದು ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ನಳದಮಯಂತಿಯರ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ಪುಷ್ಕರನ ಕೇಡು ನಾಶವಾಗುವುದು ನಳನ ಉದಾತ್ತತೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಮೌಲ್ಯ ಇದನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಅರಸು ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಡು, ಒಳ್ಳೆಯತನ, ಇತ್ಯಾದಿ ನುಸುಳಿಕೊಂಡಿವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು. ಹೀಗಾಗಿ, ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಆಗಮಿಕದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಸೂಚನೆಯೂ ಕೂಡಾ ಹುದುಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಳ್ಳೆಯತನ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೇಡು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಂಬುವ ಕನಕದಾಸರ ವೈಚಾರಿಕ ನೆಲೆಯು ಈ ಮೂಲಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕತೆಗಾರರಾದ ಕನಕದಾಸರು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಾಯಕ-ನಾಯಕಿಯರ ಮೂಲಕ ಮೌಲ್ಯದ ವಿಜೃಂಭಣೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ, ಈ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿಗಳೆಂದರೆ : ಕತೆಗಾರರಾದ ಕನಕದಾಸರು, ಕತೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪುವ ಸಾಮಾಜಿಕರ ನಡುವೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಒಪ್ಪಂದವಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗಾಗಿ ಹೇಳುವ ಈ ರೀತಿಯ ಕತೆಯ ಚೌಕಟ್ಟು ಕೂಡಾ ಸಂವಹನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಂತಹದು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಕೃತಿಗಳ

ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಾಗ, ಅವರ ಗ್ರಹಿಕೆಯು ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕರು ನಂಬುವ ಮತ್ತು ಅವರ ಜೀವನಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕೃತಿಯ ಆದರ್ಶವು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದಾಗ ಕೃತಿಯು ಬೇಗನೆ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅನಂತರ ಕನ್ನಡದ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಗುಣವೊಂದಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಗುಣವೊಂದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ವಿವರಣಾತ್ಮಕಬಂಧವೂ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಕನಕದಾಸರ 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ, 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಕೃತಿಗಳು ಈ ಬಗೆಯವು. ಈ ರೀತಿಯ ಕೃತಿಯ ನಾಯಕರಾಗಲೀ ಕೃತಿಯ ಆದರ್ಶವಾಗಲೀ ಜನಾಂಗದ ಆಸೆ, ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವಂತಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾಜಿಕರು ಈ ರೀತಿಯ ಕೃತಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚುತ್ತಾರೆ ಕೂಡಾ.

ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಮತ್ತು 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕೃತಿಗಳಿಗೂ ಒಂದು ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಆದರ್ಶವಿದೆ. ಈ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಸಮಷ್ಟಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲುಕಾಕ್ಸನ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ರೀತಿಯ ಕಾವ್ಯ ವಿಶಾಲವಾದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಈ ವಿಶಾಲ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ನಿರೂಪಕ ಮತ್ತು ಕೇಳುಗ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಮಿಲನ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಘಟನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ. ಕಾವ್ಯದ ಘಟನೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಕ್ರಿಯೆಯೂ ಒಂದು ಸಮಷ್ಟಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ನೆಲೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.²¹

ಕಪಟರಾಳ ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಹೇಳಿರುವಂತೆ. "ಅಂತೂ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ವೈಷ್ಣವ ಯತಿಗಳೇ ಮೂಲ ಕಾರಣವೆಂದೂ, ಆ ಯತಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಾಶ್ರಯ ಕಾರಣಿಯೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ."²² ಇದರಿಂದಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಸೂಕ್ತವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಂಥಾ ಕೃತಿರಚನೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದೊಂದು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿತವಾದ ಸತ್ಯ.

೩

ವಿಸ್ತೃತ ಕ್ಯಾನ್‌ವಾಸುಳ್ಳ 'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ' 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಂತಹ ಕೃತಿಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರು ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ’ನ ಅಂಕಿತವಿರುವ ಈ ಗೀತೆಗಳೂ ಕಾಲದ ಒತ್ತಾಸೆಯಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವಂಥವುಗಳು.

ಈ ಕವಿತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಮತ್ತೆ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಬಹುದು. ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಅನುಕೂಲ ಕಲ್ಪಿಸುವ ಗೀತೆಗಳಿವು. ಸರಳವಾದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಈ ಗೀತೆಗಳು ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತವೆ. ಈ ಗೀತೆಗಳು ನಾಟಕೀಯ ನಿರೂಪಣೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸವಿರುವ ಈ ಕವಿತೆಗಳು ಶೈಲಿಯ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಜನಪದ ಕವಿಗಳೂ ಬಯಸುವ ಫಾರ್ಮುಲಾದಂತೆ ಇವು ಕೂಡಾ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಹಾಡುವ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ ಈ ಕವಿತೆಗಳ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಮಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಕನಕದಾಸರ ಗೀತೆಗಳ ಈ ಚರ್ಚೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು :

ಯಮದೂತರಿನ್ನೇನ ಮಾಡುವರು. ಪೇಳೂ |

ರಮೆಯರಸನೆ ನಿನ್ನ ಅರಿಕೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ || ಪ ||

ಮಂಡಲದೊಳಗೊಬ್ಬ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯಳು ತನ್ನ |

ಗಂಡನರಿಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರಗೈಯೆ ||

ಮಂಡಲ ಪತಿಯೂ ಶೋಧಿಸಿ ಹಿಡಿದಳೆತಂದು |

ಭಂಡು ಮಾಡಲು ಬೆದರುವಳೆ ಕೇಳಲೊ ಹರಿ || ೧ ||²³

ಈ ರೀತಿಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು (ಕೀರ್ತನೆಯೆಂದರೆ-ಹೊಗಳುವ ಕಾವ್ಯ, ಹೊಗಳುವ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಹಾಡಿನ ಮೂಲಕ ಆಚರಿಸುವ ಆಚರಣೆ)²⁴ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರೆದುರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಈಗಾಗಲೇ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಡುವ ರಚನೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ಸೂತ್ರಪ್ರಾಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಲಿಖಿತ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವವನ ಸಹಿ ಇರುತ್ತದೆ,²⁵ ಕೊಡುವ ರೀತಿಯ ಸ್ವರೂಪವು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದುದು ಅರ್ಥದ ಅನೇಕ ಆಯಾಮಗಳು ಈ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಡುಗಳು ಹಿಗ್ಗುವುದು ಹೀಗೆ. ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೌಖಿಕ ವರ್ಗಾಂತರವಿದೆ. ಅಂದರೆ : ಕೇಳುವವರಿಗೆ ಇದು ನೇರವಾಗಿ ತಲುಪಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಅನಂತರ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ, ತಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಈ ರಚನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಮೌಖಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಮೌಖಿಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಮುದ್ರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಬಂದಾಗ ಈ ರೀತಿಯ ಮೌಖಿಕ ರಚನೆಯ ಸ್ವರೂಪವು ಒಂದೆಡೆಗೆ ಅಂಟಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಕಾವ್ಯಸ್ಥಿತಿಯು ತತ್ಕಾಲೀನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದೆಡೆಗೆ ಅಂಟುವಾಗ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ರಚನೆಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಈಗಾಗಲೇ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಶೋತೃವೃಂದವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವಂತಹವು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಈ ರೀತಿಯ ರಚನೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗಿದೆ : ಹೇಳುವವನು ಕೇಳುವವನು ಮತ್ತು ರಚನೆಯು ಏಕತ್ರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.²⁶ ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ರಚನೆಯು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಈ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ‘ಕಾಲ’ದ ಆಯಾಮ ಕೂಡಾ ಬಂದಿದೆ. ಮುದ್ರಿತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಲದ ಅಂತರದ ಆಚೆಗೆ ದಾಟುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಅನ್ವಯಗಳು ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಮೌಖಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಹೊಸ ರೀತಿಯ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳು ತನ್ನ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು : “ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣೆ ಗಜುಗ ಬೆಳೆದ ಕಣ್ಣೆ.”²⁷

ಸ್ತೋತ್ರರೂಪದ ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ ಮತ್ತು ಹಾಡಲು ಅನುಕೂಲ ಕಲ್ಪಿಸುವ ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ’ಯೂ ಕೂಡಾ ಈ ಮೊದಲು ಸೂಚಿಸಿದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.

೪

ಕನಕದಾಸರ ಒಟ್ಟು ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ಪಡಿಸಬಹುದು : ಎಲ್ಲಾ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಗ್ರಹಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ಒಟ್ಟು ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭದ ಪ್ರೇರಣೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸುವ ನೆಲೆಯು ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜದ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಹವು. ಇದರರ್ಥ ಕನಕದಾಸರು ತತ್ಕಾಲೀನ ಸಮಾಜವನ್ನು ತೀರಾ ಸರಳವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೊಂದು ಅಲೌಕಿಕದ ಶಾಬ್ದಿಕ ಬೆಳಕು ಇದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲೆಯಾಗಿ ಬಳಸಿದಾಗ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದಕ್ಕೊಂದು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಅಂಶವು ರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

ಕೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳು ಜನತೆಯ ಹೃದಯದಾಳದಲ್ಲಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಇಂದಿಗೂ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಶಸ್ಥವಾಗಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಧಾಟಿಯೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವಿಜೃಂಭಿಸಿದೆ.

ಅಂತಿಮವಾಗಿ, ಕನಕದಾಸರು ಕಿಂಡಿಯ ಮೂಲಕವೇ ಜಗತ್ತನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ, ಕನಕದಾಸರ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕೂಡಾ ಕನಕದಾಸರ ದೃಷ್ಟಿಯಿದೆ. ಇದು ಲೌಕಿಕದಿಂದ ಅಲೌಕಿಕದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವಂತಹುದು.

ಗ್ರಂಥಮೂಲ ಮತ್ತು ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ರೋಲಾಂಡ್ ಬಾರ್ತನ ವಿಚಾರಗಳ ಮುಖ್ಯ ಕೇಂದ್ರ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ. ವಿವರಗಳಿಗೆ ನೋಡಿ : Terence Hawkes 1985 Structuralism And Semiotics, Methuen & Co. Ltd. p. 106-122.
2. ಇದು ವಸಾಹತುಶಾಹಿ ಅನುಭವದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ತೀರಾ ಸಹಜವಾಗಿ ಬಂದಿರುವಂಥದ್ದು. ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಕ್ರಮ ನಮ್ಮ ಒಟ್ಟು ವೈಚಾರಿಕ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದೆ. ಆದರೆ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇದರಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಗೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಆಗಿದೆ.
3. ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆಯನ್ನುವುದು ಕೂಡಾ ಓದುಗನ ಓದಿನ ಕ್ಷಮವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದೆ. ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆಯ ಬಗೆಗಿನ ನಿಲುವು ಕೂಡಾ ಓದುಗನ ಅಭ್ಯಾಸ, ಆತನ ಅಭಿರುಚಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಗಳಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. 'ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆ' ಎನ್ನುವುದು ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.
4. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ, ವಿ. (ಸಂ) 1987 ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ (ಕವಿಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆ : 20) ಐ. ಬಿ. ಎಚ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಗಾಂಧಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-9. ವಿಜಯನಗರದ ಈಚಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ-ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್ ಕೆ (ಲೇಖನ) ಪು. 86
5. ಅದೇ ಕೆ. ಸಂಪದ್ಗಿರರಾವ್ ಅವರ-ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೊಡುಗೆ (ಲೇಖನ) ಪು. 134.
6. ನಾಗರಾಜಪ್ಪ ಕೆ. ಜಿ. 1985 ಮರುಚಿಂತನೆ ಪ್ರಣತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ತುಮಕೂರು ಪು. 134.
7. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ ಎಚ್. ಎಸ್. 1975, ಕೀರ್ತನಕಾರರು ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಪು. 134.
8. ಕೆ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜಪ್ಪ : 1985, ಪು. 98.
9. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಮರ್ಶಕರು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.
10. ಕೆ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಅವರು ಈ ಕುರಿತು ವಿವರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೋಡಿ : ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಕೆ., 1983, ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನಜೀವನ ಚಿತ್ರಣ, ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಮೈಸೂರು, ಪು. 199-326.
11. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಕಾ. ತಾ (ಸಂ) 1982, ಕನಕ ಕಿರಣ, ಕಾಳಿದಾಸ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಘ, ವಿಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-40. ಮೋಹನತರಂಗೀಣಿಯ ನೆಲೆಬೆಲೆ (ಲೇ) ಎಂ ಜೈಕುಮಾರ್ ಮತ್ತು ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ-ಡಾ. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್ ಅವರ ಕೃತಿಯಿಂದ.
12. 'ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಜಕತೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು ಹೀಗೆ :

- “ಭೂತಳೇಂದ್ರರೊಳಧಿಕ ಬಲ ವಿ
ಖ್ಯಾತನರೂ ನಳ ಚಕ್ರವತಿಯು
ಭೂತಳವ ಪಾಲಿಸಿದ ತನ್ನ ವಿಮಲ ಚರಿತೆಯನು (೧-೧೮)
13. ‘ನಳ ಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ ನಿಜಕತೆಯು ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ:
“ಅರಸು ಕುಲ ಪಾವನನು ನಳ ಭೂ
ವರನು ಸಿಂಹಾಸನದಿ ರಂಜಿಸಿ
ಧರೆಯನಾಳಿದ ವರಪುರದ ಚಿನ್ನಿಗನ ಕರುಣದಲಿ” (೯-೬೪)
14. ದಮಯಂತಿಯೂ ಮುನಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ (೫-೩೬) ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ
ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ (೫-೪೧) (೫-೪೯), ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಣಿಯರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಸನ್ನಿವೇಶ
(೫-೫೬) ಇತ್ಯಾದಿ.
15. ಕೆ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜಪ್ಪ ಅವರು ಇದನ್ನು ಭಿನ್ನರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥೈಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ,
ಕನಕದಾಸರು ಮೇಲುವರ್ಗದ ಒಟ್ಟು ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ
ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. (ನಾಗರಾಜಪ್ಪ ಕೆ. ಜಿ. 1985, ಮರು ಚಿಂತನೆ, ಪ್ರಣತಿ
ಪ್ರಕಾಶನ, ತುಮಕೂರು, ಪು. 114) ಆದರೆ, ಕೆ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜಪ್ಪ ಅವರು ಕನಕದಾಸರ
ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಟ್ಟು ಮಾನದಂಡವು
ಶ್ರೀ ಎಂ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸರ ‘ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ’ (Sanskritization) ತತ್ವವನ್ನು
ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದು ; ಈ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಯಾಕೆಂದರೆ
ಎಂ. ಎಸ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸರು ನಂಬುವ ‘ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ’ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಮಂಜಸ?
ಇನ್ನೊಂದು, ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣದ ಚರ್ಚೆಯು ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ವರೂಪದ ಮೇಲ್ ಪದರವನ್ನು
ಚರ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದ ಒಳಸ್ವರೂಪ (interstructure)
ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ.
16. ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮವು ನಾಲ್ಕು ಹಂತಗಳಿಂದ ಭಕ್ತಿಯ ತೊಡಗುವಿಕೆಯನ್ನು ನಂಬುತ್ತದೆ.:
1. ಸಾಲೋಕ್ಯ-ದೇವರಿಗೂ ಭಕ್ತರಿಗೂ ಒಂದೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ
 2. ಸಾಮೀಪ್ಯ-ದೇವರ ಸಮೀಪ ಇರುವುದು
 3. ಸಾಯುಜ್ಯ-ದೇವರನ್ನು ಸೇರುವುದು.
 4. ಸಾರೂಪ್ಯ-ದೇವರ ರೂಪವನ್ನೇ ಹೊಂದುವುದು.
17. ವಿವರಗಳಿಗೆ ನೋಡಿ :
1. ಕೆ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಅವರ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜನಜೀವನ
ಚಿತ್ರಣ (1983), ಗೀತಾ ಬುಕ್, ಮೈಸೂರು.

2. ಕಪಟರಾಳ ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಅವರ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಶೋಧನೆ 1970
(ಉಷಾಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ, ಮೈಸೂರು, ಪು. 279)
18. ಈ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಮುಖ್ಯ ಕವಿಯಾದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನೂ ಕಾವ್ಯವನ್ನೋದಿದರೆ
ಪುಣ್ಯಗುಪ್ತನೆಂದು ನಂಬುತ್ತಾನೆ.
19. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ‘ನಳ ಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ ‘ನಳ’ನಿಗೆ ಅವನದೇ ಕ್ರಿಯಾ ಬಿಂದುವಿದೆ. ಆದರೆ,
ಈ ರೀತಿಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಕಾಲದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ‘ಕಾಲ’ದ ಒಟ್ಟು
ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.
20. Lukacs : Gearge 1971. The Theory of the novel Mit press,
Cambridge.
21. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅನಂತರದ ಮತ್ತು ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮೊದಲಿನ
ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ‘ಶ್ರಾವ್ಯ’ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವಂಥದ್ದು. ಈವೊತ್ತಿಗೂ ಈ
ಕಾಲ ಘಟ್ಟದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಪರಿಕ್ರಮವಿದೆ.
22. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪು. 281.
23. ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಬೆಟಗೇರಿ ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚುರಾವ ಬೆಂಗಳೂರಿ (ಸಂ.), 1972, ಕನಕದಾಸರ
ಹಾಡುಗಳು, ಸಮಾಜ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ-I, ಪದ್ಯ ಸಂಖ್ಯೆ ೪೪.
24. ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಅವರು ನಿಘಂಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. (ಮರಿಯಪ್ಪ ಭಟ್
ಎಂ. (1977-ಕಿಟ್ಟೆಲ್ ಕೋಶ (ಸಂ : II), ಮದರಾಸು ವಿವಿ. ಮದರಾಸು, ಪು.
455.
25. ಡೆರಡಾನ ಚರ್ಚೆಯು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ವಿವರಗಳಿಗೆ ನೋಡಿ : Antony
Eastope 1983 Poetry As Discourse. Methuen, London.
26. ಈಚೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಜಾನಪದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬಗೆಗೆ ಚರ್ಚೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ. ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿ
ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ-ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕುರಿತು ಯೋಚಿಸುತ್ತದೆ.
27. ಜವರೇಗೌಡ ದೇ. (ಸಂ) 1988. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ
ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು

ವೈ.ಸಿ. ಭಾನುಮತಿ

ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾನವನ ಮೂಲಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಆತ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ನಿಶಿತಮತಿಯಾದಂತೆಲ್ಲ ಈ ಬಗೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಧ್ಯಮಗಳನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡ. ಜನಪದ ಒಗಟುಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾದದ್ದು ಇಂಥ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ. ಮುಂದೆ ಒಗಟುಗಳು ಬುದ್ಧಿಯ ಕಸರತ್ತಾಗಿ, ಸವಾಲಾಗಿ, ಎದುರಾಳಿಯ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಒರೆಗಲ್ಲಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟರೂಪ ಪಡೆದವು. ದೈನಂದಿನ ರಂಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಗಳಿಸಿಕೊಂಡವು.

ಒಗಟು ಅಥವಾ ಒಗಟಿನಂಥ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಗ್ರೀಕ್ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದ 'ಸ್ಪಿಂಕ್ಸ್' ಮನುಷ್ಯನ ತಲೆ ಸಿಂಹದ ದೇಹದಂಥ ವಿಚಿತ್ರಬಗೆಯ ರೂಪದೊಂದಿಗೆ ತನ್ನ ಸಮಸ್ಯಾತ್ಮಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ಜನರನ್ನು ಬೆದರಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮಾನವನ ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ, ಮುಪ್ಪು ಈ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸ್ಪಿಂಕ್ಸ್ ಒಡ್ಡಿದ ಸಮಸ್ಯೆಯೊಂದು ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಈಡಿಪಸ್ ಸ್ಪಿಂಕ್ಸ್ ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಮರ್ಪಕ ಉತ್ತರ ನೀಡಿ ಜಯಶೀಲನಾದಾಗ ಅದು ಆತ್ಮಾರ್ಪಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿತೆಂದು ಕತೆ. ಅದೇನೆ ಇರಲಿ ಸ್ಪಿಂಕ್ಸ್ ಇಂಥ ಒಗಟಿಗೆ ಪ್ರತೀಕ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ವಚಿತ್ತಾಗಿಯಾದರೂ ಈ ತೆರನ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದ

ಚತ್ವಾರಿ ಶೃಂಗಾಸ್ತ್ರಯೋಸ್ಯ ಪಾದಾ
ಧ್ವೇಶೀರ್ಷೇ ಸಪ್ತ ಹಸ್ತಾಸೋ ಅಸ್ಯ
ತ್ರಿಧಾ ಬದ್ಧೋ ವೃಷಭೋರೋರ ವೀತಿ
ಮಹೋದೇವೋ ಮರ್ತ್ಯಮರ್ತ್ಯಾಂ ಆವಿವೇಶ*

* ಡಾ. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿಯವರ ಅನುವಾದ ಹೀಗಿದೆ :
ನಾಲ್ಕು ಕೊಂಬುಗಳು ಮೂರು ಕಾಲುಗಳು

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಇಂಥ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಯಾಸ್ಕ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಾಚಾರ್ಯರು 'ಪ್ರವಹಿತ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ 'ಸಂಧಾಭಾಷಾ' ಎಂಬ ಮಾತು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ 'ವ್ಯಾಸಗ್ರಂಥಿ' 'ಯಕ್ಷಪ್ರಶ್ನೆ'ಗಳು, ಬೇತಾಳ ಪಂಚವಿಂಶತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೇತಾಳನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಕೂಡ ಇದೇ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತರೂಪ ಪಡೆದಿದ್ದ ಒಗಟುಗಳ ತಾಂತ್ರಿಕತೆಗೆ ಮಾರುಹೋದ ಶಿಷ್ಟಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ರೂಪಕತೆಯನ್ನು ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡರು. ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ, ಚಮತ್ಕಾರ, ಗೂಢರೂಪದ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಆದ್ಯತೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಂತಿ ಹಂಪರ ಸಮಸ್ಯೆ ಈ ದಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಆ ಬಳಿಕದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುಗಳ ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳು, ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಸತ್ಯೇಂದ್ರಚೋಳನ ಸಾಂಗತ್ಯ, ಮರುಳೇಶ ಸಾಂಗತ್ಯ, ಕಲ್ಲೆಲಿಂಗೇಶ್ವರ ಚಾರಿತ್ರ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಗಟುಗಳ ಪದ್ಯರೂಪ ಎಡೆ ಪಡೆದಿವೆ. ಕಾವ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮರಗಿಡ ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಒಗಟುಗಳ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭು ಮತ್ತು ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ನಿರೂಪಣೆಗೆ ಈ ತೆರನ ಗೂಢರೂಪದ ರಚನೆಗಳು ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುವಂಥ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಒಗಟು, ಒಡಪು, ಬೆಡಗು, ಪ್ರಹೇಳಿಕೆ, ಮುಂಡಿಗೆ, ಭಾರೂಡ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಮ ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ವಚನಗಳನ್ನು ಬೆಡಗು ಎಂದು ವಿಶೇಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿದಾಸರ ಧ್ಯೇಯೋದ್ದೇಶಗಳು ಅಲ್ಲಮರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬೆಡಗಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ 'ಮುಂಡಿಗೆ' ರೂಪವನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸ, ಪುರಂದರ ದಾಸ, ಪ್ರಸನ್ನ ವೆಂಕಟದಾಸ ಮತ್ತು ಭಾಗಣ್ಣದಾಸ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನುಷಂಗಿಕವಾಗಿ ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನವಿದೆ.

ಎರಡು ತಲೆ ಏಳು ಕೈಗಳು
ಮೂರಳೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಎತ್ತು ಗುಟ್ಟುರು ಹಾಕುತ್ತಿದೆ
ಅನಂತ ಮಹಿಮೆಯ ದೇವನು ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದ್ದಾನೆ

‘ಮುಂಡಿಗೆ’ ಶಬ್ದನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ವಿದ್ವಾಂಸರು ವಿವಿಧ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಮಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಾಧವ ಅವರು “ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ತೊಲೆಯ ಎತ್ತಲು ಹೇಗೆ ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕನಕನ ಈ ಜಾತಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದೇ ಇವುಗಳಿಗೆ ಮುಂಡಿಗೆಗಳೆಂದು ಕರೆದಿರುವರು”^೧ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಮುಂಡಿಗೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವೇಚಿಸುತ್ತ “ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಂಡಿಗೆಗಳೆರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಗಳು. ಎರಡಕ್ಕೂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಉಡುಪು ಎಂಬುದು ಮೂಲಾರ್ಥ, ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ವಾದವೊಂದು ಎದ್ದಾಗ ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಉಡುಪನ್ನು ತೆಗೆದು ಎಸೆದರೆ ಅದು ಸವಾಲಿನ ಸೂಚಕವಾಗಿದ್ದಿತು”^೨ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಂದುವರೆದು “ಹೀಗೆ ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಮೊದಲು ಶಿರೋವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಕ್ರಮೇಣ ಸವಾಲು ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದವು”^೩ ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಮುಂಡಿಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಮುನ್ನ ಕೆಲವೊಂದು ಅನುಮಾನಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತವೆ. ಮುಂಡಿಗೆ ಶಬ್ದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮುಂಡಕದ ತದ್ಭವ. ಕಿಟ್ಟಿಲ್ ಮುಂಡಕ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ the lopped trunk or stem of a tree, a barber, the head ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಬಗೆಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖವೆನಿಸಿರುವ ಪಂಪಭಾರತದಲ್ಲಿ ‘ಮುಂಡಿಗೆ’ ಎಂಬ ಅಬಿಂದುಕ ರೂಪ ದೊರೆಯುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ‘ಮುಂಡಿಗೆ’ ರೂಪ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಬಸವಣ್ಣನವರಲ್ಲಿ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಬಿಂದುಕಗಳು ಅಬಿಂದುಕಗಳಾಗುತ್ತವೆಯೆ ಹೊರತು ಅಬಿಂದುಕಗಳು ಸಬಿಂದುಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬುರ್ಲಿಯವರು ಕಿಟ್ಟಿಲ್ ನೀಡಿರುವ The lopped trunk or stem of a tree ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ the head ಮೂಲವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ತಲೆಗೆ ಅಂದರೆ ಮಿದುಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬುದ್ಧಿಪ್ರಧಾನವಾದ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮುಂಡಿಗೆ ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು. “ಕನಕನು ಹೇಳಿದ ಬೆಡಗು ಕಂಡವರು ನೀವು | ಕೇಳಿತಿಳಿದು ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ”^೪ “ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಕನಕದಾಸ ಹೇಳದಂಥ

೧. ಸಂತೋಷನ ತರಂಗ ಭಾಗ-೧ : ೨. ಅದೇ

೨. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು : ಸಂ. ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಡಾ. ಕೆ.ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ : ಪು ೨೦೩

ಮುಂ | ಡಿಗೆಯ ಬಲ್ಲನು ಆದಿಕೇಶವನೊಬ್ಬನು”^೫ “ಬಲ್ಲವರು ನೀವು ಪೇಳಿರಯ್ಯ ಭಾವದುಭಯಾರ್ಥವಿದು | ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಸಮ್ಮತವಾದೀ ನಾಮ”^೬ ಎಂದು ಕನಕದಾಸರು ಬೆಡಗು, ಮುಂಡಿಗೆ, ದ್ವಂದ್ವಾರ್ಥ ಎಂಬ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂಡಿಗೆ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೂ ಸುಲಭ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುವಂಥ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕನಕರು ಗೂಢವಾದ ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲು ಪ್ರೇರಣೆಯೇನು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಸಹಜ. ಈ ಕುರಿತು ಬುರ್ಲಿಯವರು ಬಗೆಬಗೆಯ ಊಹೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. “೧. ಕೆಲವು ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ೨. ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ೩. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುಹ್ಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಅನಿಸುವುದು. ೪. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಜ್ಞಾನಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆಂತರಿಕ ಭಾಷೆಯಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ್ದನ್ನೂ ಕಾಣಬಹುದು. ೫. ಆತ್ಮಾನುಭವ ಹಾಗೂ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ್ದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು ೬. ಪಂಡಿತರನ್ನೂ ಪೌರಾಣಿಕರನ್ನೂ ಕಣಕಿದ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು”^೭ ಮೇಲಿನ ಊಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸತ್ಯಾಂಶಗಳಿದ್ದರೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಕಾರಣ ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಹೇಳದೆ ಜಟಿಲವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಅಲ್ಪಮತಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅವಿವೇಕಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಬಾರದೆಂಬ ನಿಷೇಧ ಪರಂಪರಾನುಗತವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಪುರಂದರರು ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ

ಪಾಪಿಗೇತಕೆ ಪರಮತತ್ವಬೋಧ

ಕೋಪಿಗೇತಕೆ ಸುಗುಣ ಶಾಂತ ಬುದ್ಧಿ

ಮೂಢಬಲ್ಲನೆ ಜ್ಞಾನ ದೃಢಭಕುತಿಯ

ಕಾಡಕಪಿ ಬಲ್ಲದೇ ಮಾಣಿಕದ ಬೆಲೆಯಿ^೮

ಎಂದು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವಲ್ಲಿ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಇಂಗಿತವೆ ಮರುಕೊಳಿಸಿದೆ.

೫. ಅದೇ : ಪು. ೨೦೭ ೫. ಅದೇ ಪು. ೮೦೯

೬. ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿಗ್ರಂಥ : ಪು. ೪೭

೭. ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯ-೫, ಪು. ೯

ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ೨೦-೨೫ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಗಣತಿ. ಆದರೆ ಈ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ, ಚಮತ್ಕಾರ, ವಾವೆ ಮತ್ತು ಗಟ್ಟಿ ಪದಗಳಂಥ ರಚನೆಗಳೂ ಸೇರಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪೃಥಕ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಶುದ್ಧಮುಂಡಿಗೆಗಳು ೧೦-೧೫ಕ್ಕಿಂತ ಏರುವುದಿಲ್ಲ. ವಚನಸಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಗಳಿಗೆ ಕೆಲವೊಂದು ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಂತೆ ಕನಕರ ಮುಂಡಿಗೆ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಮರ ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳಿಗೂ ಸಾಮ್ಯತೆ ಇರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮಾಯೆ, ಜ್ಞಾನ, ವಿವೇಕವನ್ನು ಕುರಿತಂಥ ಅಲ್ಲಮರ-

ನೀರಿನಲ್ಲದ ನಳಿಲ್ಲದ ಬೇರಿಲ್ಲದ ಗಿಡ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು
ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮೃಗ ಬಂದು ಮೇಯಿತ್ತಾ ಗಿಡುವ
ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದಾತ ಕುರುಡನು ಕಂಡನಾ ಮೃಗವ
ಕೈಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಾಧನು ಎಚ್ಚನಾ ಮೃಗವ
ಕಿಚ್ಚಿಲ್ಲದ ನಾಡಿಗೊಯ್ದು ಸುಟ್ಟು ಬಾಣಸವ ಮಾಡಿ ಲಿಂಗಕರ್ಪಿತವಾಯಿತ್ತು
ಗುಹೇಶ್ವರ^೩

ಎಂಬ ವಚನಕ್ಕೂ ಕನಕದಾಸರ

ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದಾತನು ಕಂಡ ಪಿಡಿದ ಮೃಗ
ಕೈಯಿಲ್ಲದಾತನೆಚ್ಚ
ಮಣ್ಣಿಲಿ ಹೊರಳುವ ಕಾಲಿಲ್ಲದಾತನು
ಗಣ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿದ ||^೪

ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳಿಗೂ ನಿಕಟತೆಯಿದೆ. ಇದೇ ಭಾವ ಪುರಂದರರಲ್ಲಿ

ನೀರಿಲ್ಲದೆ ನೆರಳಿಲ್ಲದೆ ಬೇರಿಲ್ಲದೆ ಸಸಿ ಹುಟ್ಟಿ
ಹೂವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಯಿಲ್ಲದೆ ಅದು ಫಲಕೆ ಬಂದು
ಕರವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲಿಲ್ಲದೆ ಕೊಯ್ವರಯ್ಯರು ಆ ಹಣ್ಣನು
ಮರುಳಾಯಿತು ಮೂವತ್ತುಸಾವಿರ ಮಂದಿ

ಎಂದು ಬೇರೊಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿದೆ. ಅಲ್ಲಮರ ಮತ್ತೊಂದು ವಚನ-"ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಗಮನ ಕೈಯಿಲ್ಲದ ಸೋಂಕು ಬಾಯಿಲ್ಲದ ರುಚಿ ಭಾವವೆ

ಕರ್ಪವಾಗಿ ಪರಮದೇಹಿಯೆಂದು ಬೇಡುವ ಪರಮನ ತೋರಯ್ಯ ಗುಹೇಶ್ವರ"^೫ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಕನಕರ-

ಕಾಲಿಲ್ಲದಾತನು ಹತ್ತಿದನಾ ಮರ ಚಂದಮಾಮ

ಕೈಯಿಲ್ಲದಾತನು ಕೊಯ್ದನು ಆ ಹಣ್ಣ ಚಂದಮಾಮ

ಎಂಬ ನುಡಿಗಳೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ಕೆಲವು ಸಾದೃಶ್ಯಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲಮರ ಬೆಡಗಿನ ವಚನದ ಪರಿಚಯ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇದ್ದಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಲಾಗದಿದ್ದರೂ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಮಾನ ಆಕರವಾಗಿ "ಅಪಾಣಿ ಪಾದೋಜ ವನೋ ಗೃಹೀತಾ ಪಶ್ಯತ್ಯಚಕ್ಷುಃ ಸಶ್ರುಣೋತ್ಯಕಣಃ" ಎಂಬ ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯದ ಸಾರವೆ ಅಲ್ಲಮ ಹಾಗೂ ಕನಕರಲ್ಲಿ ತಂತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಚೌಕಟ್ಟಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಮರಾಠಿಯ ಸಂತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈಗಾಗಲೇ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂಡಿಗೆಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಭಾರೂಡಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿವೆ. ಭಾರೂಡ ಪ್ರಕಾರ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನದೇವನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಂದರ ಮತ್ತು ಏಕನಾಥರ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ತೌಲನಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದ ಪಂಡಿತ ಆವಳೀಕರ್ ಅವರು "ಏಕನಾಥರ ಭಾರೂಡ ಹಾಗೂ ದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆ ಈ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಲಕ್ಷಣ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಕನಕರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ಭಾರೂಡದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಬಹು ಹಿಂದೆಯೇ ಬರೆದ ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಾಧವ ಅವರು ಕನಕದಾಸರ ಅಂಧಕನನುಜನ, ರಮಣಿ ಕೇಳಿಲೆ, ಏನಿದೆತ್ತಣ ಬಯಕೆ, ಕೆಂಪು ಮೂಗಿನ ಪಕ್ಷಿ, ಸಹಜವಿದು ಈ ನುಡಿ, ಮುತ್ತುಗಳಾ ಹಣ್ಣು ಎಂದು ಆರಂಭಗೊಳ್ಳುವ ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಸರಳಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಒಡಲಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುವ ಅರ್ಥ ಮಾತ್ರ ಅಗಮ್ಯವಾದದ್ದು ಅನಂತವಾದದ್ದು :

ನಾನು ಮುಂದೋ ಸ್ವಾಮಿ ವಿಭೂತಿ ಮುಂದೋ

ಭೂಮಿ ಆಕಾಶ ಪೊತ್ತೋ ಆಕಾಶ ಭೂಮಿಯ ಪೊತ್ತೋ

3. ಅಲ್ಲಮರ ಟೀಕಿನ ವಚನ : ಸಂ. ಇಮ್ಮಡಿ ಶಿವಬಸವಸ್ವಾಮಿ ಪು. 255

ಭೂಮಿಯು ಮುಂದೂ ಆಕಾಶ ಮುಂದೂ ಸ್ವಾಮಿ
 ತಿತ್ತಿ ಇಕ್ಕಳ ಪೊತ್ತೂ ಇಕ್ಕಳ ತಿತ್ತಿಯ ಪೊತ್ತೂ
 ಇಕ್ಕಳ ಮುಂದೂ ತಿತ್ತಿಯು ಮುಂದೂ ಸ್ವಾಮಿ
 ಬೀಜ ವ್ಯಕ್ತವು ಪೊತ್ತೂ ವ್ಯಕ್ತ ಬೀಜವು ಪೊತ್ತೂ
 ಬೀಜವು ಮುಂದೂ ವ್ಯಕ್ತವು ಮುಂದೂ ಸ್ವಾಮಿ
 ಗಂಡ ಹೆಂಡತಿ ಪೊತ್ತೂ ಹೆಂಡತಿ ಗಂಡನ ಪೊತ್ತೂ
 ಗಂಡನು ಮುಂದೂ ಹೆಂಡತಿ ಮುಂದೂ ಸ್ವಾಮಿ
 ಕನಕನು ಹೇಳಿದ ಬೆಡಗು ಕಂಡವರು ನೀವ್
 ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ

ಇಲ್ಲಿ ಭೂಮಿ-ಆಕಾಶ, ತಿತ್ತಿ-ಇಕ್ಕಳ, ಗಂಡ-ಹೆಂಡತಿ ಇವುಗಳ ಕಾರ್ಯ
 ಕಾರಣ ಸಂಬಂಧವು ಬೀಜವ್ಯಕ್ತಿಯಾದ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.
 ದಶಾವತಾರ ಕುರಿತ ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚಮತ್ಕಾರ
 ಮೆಚ್ಚುವಂತಹದು:

ಮಗುವಿನ ಮರುಳಿದು ಬಿಡದಲ್ಲ
 ಈ ಜಗದೊಳು ಪಂಡಿತರಿದ ಬಿಡಿಸಿ
 ನೀರನು ಕಂಡರೆ ಮುಳುಗುತಿದೆ
 ಮೋರೆಯ ತೋರದೆ ಓಡುತಿದೆ
 ಧಾರಿಣಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುತಿದೆ ದೊಡ್ಡ
 ಭೈರವಾಕಾರದಿ ಕೂಗುತಿದೆ
 ಪೊಡವಿಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಬಿಸುಡುತಿದೆ ತನ್ನ
 ಕೊಡಲಿಯೊಳ್ ಭೂಪರ ಕಡಿಯುತಿದೆ
 ಅಡವಿ ಕೋತಿಗಳ ಕೂಡುತಿದೆ
 ಮಡದಿಯರನು ಹಿಡಿದೆಳೆವುತಿದೆ
 ಉಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರವ ಬಿಸುಡುತಿದೆ ತನ್ನ
 ದಿಟ್ಟ ತೇಜಿಯನೇರಿ ನಲಿಯುತಿದೆ
 ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳು ಭೂಸುರರು ಪೊರೆವ ಜಗ
 ಜಟ್ಟಿಯಾದಿಕೇಶವರಾಯನಂತೆ ||

ಈ ಮುಂಡಿಗೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಗ್ರಹಿಸಬಹುದು ; ನೀರನು ಕಂಡರೆ
 ಮುಳುಗುತಿದೆ-ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ, ಮೋರೆಯ ತೋರದೆ ಓಡುತಿದೆ-

ವರಾಹಾವತಾರ, ಧಾರಿಣಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುತಿದೆ-ವಾಮನಾವತಾರ, ದೊಡ್ಡ
 ಭೈರವಾಕಾರದಿ ಕೂಗುತಿದೆ-ನರಸಿಂಹಾವತಾರ, ಪೊಡವಿಯ ಕೊಟ್ಟರೆ
 ಬಿಸುಡುತಿದೆ ತನ್ನ ಕೊಡಲಿಯೊಳ್ ಭೂಪರ ಕಡಿಯುತಿದೆ ಪರಶುರಾಮಾವತಾರ,
 ಅಡವಿ ಕೋತಿಗಳ ಕೂಡುತಿದೆ-ರಾಮಾವತಾರ, ಮಡದಿಯರನು
 ಹಿಡಿದೆಳೆವುತಿದೆ-ಕೃಷ್ಣಾವತಾರ, ಉಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರವ ಬಿಸುಡುತಿದೆ-ಬೌದ್ಧಾವತಾರ,
 ತನ್ನ ದಿಟ್ಟ ತೇಜಿಯನೇರಿ ನಲಿಯುತಿದೆ-ಕಲ್ಯಾಣಾವತಾರ. ಹೀಗೆ ಒಂದೊಂದು
 ಅವತಾರದ ಕ್ರಿಯೆಯ ಮೂಲಕ ಹರಿಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ
 ಭಾವ ಮುಂಡಿಗೆ ಎಂದು ಕರೆಯದಿದ್ದರೂ ಪುರಂದರರ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿಯೂ
 ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಹೀಗಿದೆ :

ಏನಾಯಿತು ರಂಗಗೆ ನೋಡಿರಮ್ಮ ನಿ
 ಧಾನಿಸಿ ಎನಗೊಂದು ಪೇಳಿರಮ್ಮ
 ಪುಟ್ಟಿದಾರಭ್ಯ ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚನಮ್ಮ-ತಾನು
 ಎಷ್ಟಾದರೂ ಮೊಲೆಯುಣ್ಣನಮ್ಮ
 ಸೊಟ್ಟಾದ ಮುಖ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತನಮ್ಮ-ಹೀಗೆ
 ಎಷ್ಟು ಹೇಳಲಿ ಬಾಯ ಮುಚ್ಚನಮ್ಮ
 ಕಾಯ ಇದ್ದಂತಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿತಮ್ಮ-ಹೆತ್ತ
 ತಾಯಿಯ ಒಲವಿಲ್ಲದಾಯಿತಮ್ಮ
 ನೋಯೆ ನೋಟಕ್ಕೆ ಅಬ್ಬಿ ಬತ್ತಿತಮ್ಮ-ಅವನ
 ಬಾಯಿಯೊಳಗೆ ವಿಶ್ವ ತೋರಿತಮ್ಮ
 ಅತ್ಯಂತ ಮಾತುಗಳನಾಡಿದನಮ್ಮ-ಮುಂದೆ
 ಸತ್ಯವು ಕುದುರೆಯನೇರುವ ನಮ್ಮ
 ನಿತ್ಯ ನಿದೋಷ ಪುರಂದರ ವಿಠಲ-ತನ್ನ
 ಭಕ್ತರ ಸಲಹುವ ದೇವನಮ್ಮ ||

ಇವು ಓದುಗರ ಭವಕೋಶವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿವೆ.
 ಕನಕದಾಸರು ಉಪನಿಷತ್ತು, ಭಗವದ್ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದಂತೆ
 ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು,
 ಈ ಮಾತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಜೀವ ಮತ್ತು ಆತ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕುರಿತ
 ಒಂದು ಮುಂಡಿಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಅಳಿವಿಲ್ಲ, ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳಿಲ್ಲ. ದೇಹ
 ಹೋದರೂ ಜೀವ ಶಾಶ್ವತ. ಆತ್ಮವನ್ನು ಶಸ್ತ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ನೀರು, ಗಾಳಿ ಯಾವುವೂ

ಸೋಂಕಲಾರವು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಇಂತಿವೆ -

ನಾ ಜಾಯತೇ ಮ್ನಿಯತೇ ವಾ ಕದಾಚಿ
 ನ್ನಾಯಂ ಭೂತ್ವಾ ಭವಿತಾ ವಾ ನ ಭೂಯಃ ||
 ಅಜೋ ನಿತ್ಯಃ ಶಾಶ್ವತೋಯಂ ಪುರಾಣೋ ||
 ನ ಹನ್ಯತೇ ಹ್ಯಯಮಾನೇ ಶರೀರೇ (೨-೨೦)
 ನೈನಂ ಛಿಂದಂತಿ ಶಸ್ತ್ರಾಣಿ ನೈನಂ ದಹತಿ ಪಾವಕಃ
 ನ ಚೈನಂ ಕ್ಷೇದಯಂತ್ಯಾಪೋ ನ ಶೋಷಯತಿ ಮಾರುತಃ || (೨-೨೩)
 ಅಚ್ಛೇದ್ಯೋ ಯಮದಾಹ್ಯೋಯಮ ಕ್ಷೇದ್ಯೋ ಶೋಷ್ಯ ಏವ ಚ
 ನಿತ್ಯಃ ಸರ್ವಗತಃ ಸ್ಥಾನುರಚಲೋಯಂ ಸನಾತನಃ ||

ಎಂಬಲ್ಲಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಹೀಗೆ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ-

ಓಹೊ ಎನ ಜೀವಾ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ನವಗಾಯ
 ಗಾಯ ಕಟ್ಟುವರಿಲ್ಲ ಗಾಳಿ ಹಾಕುವರಿಲ್ಲ ||
 ಮಾಡಿಲ್ಲ ಮಳೆಯಿಲ್ಲ ಮರದ ಮ್ಯಾಲೆ ನೀರ ಕಂಡೆ
 ಕಾಡು ಸುಡುವುದು ಕಂಡೆ ಬೂದಿಯ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ ||
 ಬಿತ್ತಲಿಲ್ಲ ಬೆಳೆಯಲಿಲ್ಲ ನೆಟ್ಟು ನೀರ ತೋರಲಿಲ್ಲ
 ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ತಿರುಗಿದರೆ ರೊಕ್ಕದಾ ಪಾಣಿಯನ್ನು ||

ಮುಂದೆ ಈ ಮುಂಡಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ, ಅರಗಿಸಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಕಾಣ್ಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿರುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಇವರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಅಮೂರ್ತವಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಮೂರ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು ನಾಳಿಕೇರ ಪಾಕದಂತೆ, ಸರಳವಾದ, ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಂತರಾರ್ಥವನ್ನು ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಪಡೆದಿರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಾವತೀವ್ರತೆಗಿಂತ ಬುದ್ಧಿ ತೀವ್ರತೆಯೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಚಾತುರ್ಯ, ಕಾಕು, ಕೌಶಲ, ಜಾಣತನಗಳು ಪ್ರಧಾನ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಅನೇಕ ಸಮಕಾಲೀನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಮ್ಮ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮರ “ಇಂತಹ ಮುಂಡಿಗೆಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ

ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ಜನರು ದಾಸಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಈಗ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಕೆಲಕೆಲವು ಪಂಡಿತರು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲು ತಿಣುಕಾಡಿ, ಏನೇನೋ ಆಭಾಸಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರಾದರೂ ಅವು ಕೇವಲ ಬುದ್ಧಿಯ ಕರಸತ್ತು ಎನಿಸುವವು. ಉಚಿತ ತತ್ತ್ವ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕಲಾರವು” ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ನಾವೂ ದನಿಗೊಡಿಸಬಹುದು.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ

ಡಾ. ಡಿ. ಕೆ. ರಾಜೇಂದ್ರ

೧

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ ಹೆಚ್ಚು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ರೀತಿಯದು. ಅವರ ವರ್ಣಮಯ ಬದುಕು, ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೊಂದು ವಿಶೇಷಸ್ಥಾನವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುವಷ್ಟು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಕವಿ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕಲಿಯೂ ಹೌದು. ಕವಿ ಕಲಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಿದ ಪಂಪನಿಗಿಂತ ಒಂದು ಕೈ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತೆ-ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ, ಸಂತನಾಗಿ, ದೊಡ್ಡ ಭಕ್ತನಾಗಿ, ಕೀರ್ತನಕಾರನಾಗಿ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮಹಾರಸಿಕತೆಯನ್ನು ತೋರುವ ಕವಿಯಾಗಿ ಮೆರೆಯುವಂತೆಯೇ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕನಾಗಿ ಹಾಗೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಿಖರದ ತುತ್ತತುದಿಯನ್ನೇರಿದ ಸಿದ್ಧಪುರುಷನಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಹಲವೆಂಟು ಏರಿಳಿತಗಳು. ಕಷ್ಟ ಸುಖಗಳು ಅವರನ್ನು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಳಿಸಲು ಕಾರಣವಾದರೂ, ಕೇವಲ ಧ್ಯಾನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಮೈಮರೆಯದೆ ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ತುತ್ತತುದಿಗೂ ಅವರನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಅದರ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯನ್ನು ಬಯಲು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಹಲವರ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಸಲು ಕಾರಣವಾದಂತೆ ಆದದ್ದು ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರು ಅಂದು ದಾಸಪಂಥದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದಂತೆ, ಇಂದು ಅವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಂತಹುದೇ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸುವಂತಾಗಿದೆ. ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ

ತೂಗಿನೋಡುವ ಕಾರ್ಯ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು. ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರಿಗಿಂತ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅವರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಕೆಲಸ ಇನ್ನೂ ಆಗಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಬದುಕು ಎಷ್ಟು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳ ಸಂಗಮವಾಗಿ ಹೊರ ಚಿಮ್ಮಿರುವುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ತನ್ನದಲ್ಲದ ಒಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ದೈವಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಹರಿದಾಸರ ಸಂಸರ್ಗವನ್ನು ಪಡೆದು ಹಲವು ಸಾಧನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕನಕದಾಸರ ಶಕ್ತಿ-ಪ್ರತಿಭೆ, ಕಾವ್ಯಕುಸುಮವಾಗಿ ಅರಳಿದ್ದು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜ್ಯೋತಿಯಾಗಿ ಬೆಳಗಿದ್ದು, ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ಕ್ರಾಂತಿಯಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸಿದ್ದು-ಇವೆಲ್ಲ ಪವಾಡಸದೃಶವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಥಮತಃ ಕನಕದಾಸರು ಕವಿ ಹೃದಯವುಳ್ಳವರು. ದಾಸಪಂಥದಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳೆನಿಸಿ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದವರು. ಕೀರ್ತನೆ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಮೆರೆದವರು. ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯ ಕೀರ್ತನಕಾರರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆಯನ್ನು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾಳಜಿಯನ್ನು ತೋರಿರುವಂತೆಯೇ ಕವಿಗಳಾಗಿ ಕಾವ್ಯತ್ವದ ಸತ್ವವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗುಣ ಇದ್ದರೂ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾಳಜಿ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶ ಇದ್ದರೂ, ಕಾವ್ಯಗುಣ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಿಯಾದದ್ದೇ ಹೊರತು, ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯಂತೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದುದಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರು ದಾಸಪಂಥವನ್ನು ಸೇರಿದ್ದು ಒಂದು ಆಕಸ್ಮಿಕ ಘಟನೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಾದ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಘಟನೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಅವರು ದಾಸಕೂಟವನ್ನು ಸೇರದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ, ಅವರಿಂದ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ರಚನೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಅಷ್ಟೆ, ಆದರೆ ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ ಆ ಕಾವ್ಯಧಾರೆ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗ ಕನಕದಾಸರು ಹುಟ್ಟು ಕವಿಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳ ಕವಿ.

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿ ಎರಡೂ ಮೇಲುಗೈಯಾಗಿ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಅವರ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾದರೆ, ಅವರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಹಾಗೂ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗುಣ ದಟ್ಟಿಸಿ

ಹರಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ತೋರಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ, ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಕವಿಯಾಗಿಯೇ ನಿಂತು ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭಕ್ತನೂ, ಕವಿಯೂ ಆಗಿ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಈ ಎರಡೂ ಬಗೆಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

ಮೊದಲು ಅವರ ಭಕ್ತಿಭಾವ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ರಚನೆಗೊಂಡಿರುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಅನಂತರ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಇನ್ನುಳಿದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಈ ಬಗೆಯಾದ ವಿಂಗಡಣೆ ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಧುವಾದುದಲ್ಲವಾದರೂ, ಕೇವಲ ಅಧ್ಯಯನದ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ್ದಷ್ಟೇ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲದ ಕೀರ್ತನೆಯಾಗಲೀ-ಕೃತಿಯಾಗಲಿ ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಉಳಿದು ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ; ಉಳಿದು ಬಂದರೂ ಕವಿಯೊಬ್ಬನ ಹೆಸರನ್ನು ಇಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಉಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

೨

ವಚನಕಾರರಾಗಲೀ, ಕೀರ್ತನಕಾರರಾಗಲೀ ಭಕ್ತಿಭಾವ ಪ್ರೇರಿತರಾದವರು. ಆದರೆ ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಂತವರಲ್ಲ. ಆ ವಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದರೆ ಬದುಕಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಸಾರಿದವರು. ಆ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಒತ್ತುಕೊಟ್ಟವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಸಮಾಜದ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ನಾನಾ ವರ್ಗದ ಜನರ ಸಣ್ಣತನಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿ ಬಯಲಿಗಳೆಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ದೂರ ಮಾಡಲು ಪ್ರಚೋದಿಸಿದವರು ಇವರುಗಳು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಇವರುಗಳ ಈ ಬಗೆಯ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಸಮಾಜದ ಕೆಳಗಿನ ಸ್ತರದಿಂದ ಬಂದವರು, ಅವರು ಆ ವಲಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಉಳಿದು ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಲು ಬಹಳ ಹೋರಾಟವನ್ನೇ ನಡೆಸಬೇಕಾಯಿತು. ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಈ ಕೆಳವರ್ಗದ ಆಗುಹೋಗುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಅಲ್ಲಿಂದಲೇ ಮೇಲೇರಿ ಬಂದು ಮತ್ತೆ ಅದನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಹಾಗೆ ಈ ಸಮಾಜವನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾನುಭವಕ್ಕೆ

ಒಳಗಾದವರು. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯ ನೆಲೆಬೆಲೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತವರು. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವೊಂದು ಕೆಟ್ಟ ಪದ್ಧತಿಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆಯುವ ಮನೋಧರ್ಮವಿದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ಬರಡು ಭ್ರಮೆಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದವರನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಪ್ರಯತ್ನವಿದೆ, ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮ ಯಾವುದು, ಸತ್ಯ ಯಾವುದು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಋಜು ಮಾರ್ಗವಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ವರ್ಗದ, ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಜನರನ್ನು ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದಂತೆ “ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ತುತ್ತ ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ” ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಚಾಂಗ ಓದಿಕೊಂಡು ಪರರಿಗೆ ಬೋಧನೆಯ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ” ಬೋಧನೆ ಮಾಡುವವರಿಂದಲೇ ಚಾತಿ ಮತಗಳ ಭೇದಭಾವ ಕಂಡು ಬಂದಾಗ ಅವರು ಅದನ್ನು ಕಟುವಾಗಿಯೇ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಳುವುದೊಂದು, ಮಾಡುವುದೊಂದು ಆಗಬಾರದು, ನಿಜವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವಂತೆ ಘೋಷಿಸಿದ್ದಾರೆ :

ಕುಲಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರು

ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ

ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದ ತಂದು

ಬಿಸಿಜನಾಭನಿಗರ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆ

ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ತಿ ಕ್ಷೀರವ

ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣ್ಣಿಲ್ಲವೆ

ಆತ್ಮಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವಕುಲ

ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯ

ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮ ನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನೊಲಿದ

ಆತನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯಾ ||

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಪರ ಯೋಚಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸುವ ಸಂಕಲ್ಪವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ದೊಡ್ಡಭಕ್ತನೆನಿಸಿ ಮೆರೆಯುವಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂಬಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಕೀಳುತನದ ಬಗೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ ತುಚ್ಛಭಾವನೆ ಇದೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಕೆಲವೊಂದು ಮೂಲಭೂತ ವಿಚಾರಗಳ

ಬಗ್ಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಅವರು ಸಿಡಿದೆಳುತ್ತಾರೆ. ಮೇಲಿನಂತೆ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮಳೆಗರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಜಾತಿ ಮತಗಳ ತಿಕ್ಕುಟವನ್ನು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿಸುವುದನ್ನು ಕಂಡಾಗ, ಕನಕದಾಸರು ಅವರಿಂದ ಎಷ್ಟು ನೊಂದಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದರೂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ. “ಮಾನವ ಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು ಇದ ಹಾನಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ” ಎಂದು ಅವರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡಿ, “ಸತ್ಯವಂತರ ಮನುಜ ಸೇವೆಯು ರಂಗಯ್ಯ ಇನ್ನು | ಮನುಜ ಸೇವೆ ಮಾಡಿ ದಣಿದು ನೊಂದೆ ನಾನು” ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಕಹಿಯ ಅನುಭವದ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ವ್ಯಕ್ತವಾದರೂ “ಬದುಕಿದೆನು ಬದುಕಿದೆನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು | ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು |” ಎಂಬಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಗೊಂಡ ಅವರ ಬದುಕು ಸಾಫಲವನ್ನೇ ಕಂಡಿದೆ.

ಯಾವುದೇ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕದ ಕನಕದಾಸರು, ಸಮಗ್ರ ಮಾನವ ಜೀವನದ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆದವರು. ಅವರ ಅಂತಿಮ ಗುರಿ “ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ”ಯೇ ಆದರೂ, ಕನಕದಾಸರು ಮೂಲಭೂತವಾಗಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಯತ್ತ ಗಮನ ಹರಿಸಿದವರು. ತಮ್ಮ ಉದಾತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಿಂದ ಅಧಿಕಾರಯುತವಾಗಿ ಕರೆನೀಡಿದವರು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ತರಲು ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವರ ಮನದ ಅಳಲು ಅವರ ಎಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭಾವ, ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ಅಂಶಗಳು ಘನೀಭೂತವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದ್ದರೆ; ಅವರ ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’-ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಸಾರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ, ‘ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ’ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಾಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೂರ ಹತ್ತು ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಈ ಕಿರುಕೃತಿ ಅಪೂರ್ವ ರೀತಿಯದು. ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’-ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಭಕ್ತಿರಸ ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಂತಿದೆ. ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಚರಿತೆಯನ್ನು ಹರಿಭಕ್ತರಾಲಿಸುವಂತೆ ರಚಿಸುವೆ’ ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಉದ್ದೇಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಯಾದರೂ, ಕನಕದಾಸರು ಅಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳಿರುವ ರೀತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಭಕ್ತ ಹೃದಯದ ಸಮರ್ಪಣ ಭಾವ ಹೃದಯಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಪದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗರಿಗೆದರಿದೆ : “ದೀನ ನಾನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಕೆ

ದಾನಿ ನೀನು, ವಿಚಾರಿಸಲು ಮತಿಹೀನ ನಾನು, ನೆರೆ ಸುಜ್ಞಾನ ಮೂರುತಿ ನೀನು, ನಿನ್ನ ಸಮಾನರುಂಟೇ ದೇವ, ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ” ಎಂಬಂಥ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿನ ದೈನ್ಯ-ಭಕ್ತ ಭಗವಂತನ ನಡುವಣ ಮಧುರ ಸಂಬಂಧದ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಮನಕರಗುವಂತೆ ಕರುಣಾಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳುವ ಆ ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯತ್ವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು, ಅದರೊಂದಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಸಹಜವಾದ ಕವಿ ಪ್ರತಿಭೆ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

‘ಕೀರ್ತನೆಗಳು’ ಹಾಗೂ ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ದಾಸಪಂಥದಲ್ಲಿಯ ಭಕ್ತಿಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿಸಿದರೆ, ಅವರ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ‘ನಳಚರಿತೆ’ ಹಾಗೂ ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ’ ಈ ಮೂರು ಕೃತಿಗಳು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕವಿಯಾಗಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿಸಿವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಹಾಗೂ ‘ನಳಚರಿತೆ’ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಕೃತಿಗಳಾದರೆ, ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ’ ಇವುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಕೃತಿ.

ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಹಾಗೂ ‘ನಳಚರಿತೆ’-ಇವೆರಡೂ ಪ್ರೇಮಕಥೆಗಳು. ಶೃಂಗಾರ ಮೂಲವಾದ ಕಾವ್ಯಗಳು. ಭಕ್ತಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಲೀ ಗುರಿಯಾಗಲಿ ಅದರ ಸುಳಿವಾಗಲಿ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಿಭಾವವೇ ಮೈವತ್ತಂತೆ ಹೊರಬಂದಿರುವ ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕರ್ತೃವಿನಿಂದಲೇ ಹೊರಬಂದಿರುವ ಈ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕವಿಯೊಬ್ಬನ ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಅರಿವಾಗಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ನೆಚ್ಚಿದಿರು ಸಂಸಾರ ನೆಲೆಯಲ್ಲವೀಕಾಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕನಕದಾಸರೇ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ “ನುಣ್ಣೊಲೆಯ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುಂಡಾಡಿ ಸೊಗ ಮೈಯೊಳವಟ್ಟು ಸಾವುದಚ್ಚರಿಯೆ” ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಅವರ ಸಹಜ ಕವಿತ್ವವನ್ನು ತೋರಲು ಇದೊಂದೇ ಉದಾಹರಣೆ ಸಾಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಶೃಂಗಾರದ ಕಾವ್ಯವೊಂದನ್ನು ರಸವತ್ತಾಗಿ ಬರೆಯುವ ಅವರ ಕವಿ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ಭಾವ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಡ್ಡಬಂದಿಲ್ಲ, ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ತೆಳುವಾಗಿ ಬರುವ ಭಕ್ತಿಭಾವವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಶೃಂಗಾರ ಭಾವ ಮರೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣ-ರುಕ್ಮಿಣಿ, ರತಿ-ಮನ್ಮಥ, ಉಷಾ-ಅನಿರುದ್ಧರ ಪ್ರೇಮಕಥೆಯ ಮೂಲಕ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು ಸಂತ-ಕೀರ್ತನಕಾರರೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ

ಮರೆದಿದ್ದಾರೆ ; ಕವಿಯಾಗಿ ಮರೆದಿದ್ದಾರೆ. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆಯೆಂದರೆ, ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಣನೆಗಳ ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಅದು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಪೌರಾಣಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಬಂದರೂ ಇದರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಉಳಿದಿರುವುದು, ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದ ಸಹಜತೆಯನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿದಿಡುವಲ್ಲಿ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ವೈಭವದ ಚಿತ್ರ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರಿಂದ ಅದ್ಭುತವಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. ಕವಿಯ ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಅದು ಸಾಕ್ಷಿಯಂತಿದೆ. ವಿಷಯವನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಲ್ಲಿ, ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ತೋರುವ ಜಾಣ್ಮೆ-ಪ್ರತಿಭೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕ-ನಾಯಕಿಯನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗದೆ ಹೋದರೂ, ನವರಸಭರಿತವಾಗಿ, ಅಷ್ಟಾದಶವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿಸಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಲೆಳಸಿದ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಯತ್ನ ಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದದೇ ಹೋದರೂ, ಅದು ರಸಭರಿತ ಶೃಂಗಾರಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಕವಿಯೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ 'ಜೇನು ತುಪ್ಪದ ತೊರೆ' ಯಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಲ್ಲ ಕಾವ್ಯ.

'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಹೆಚ್ಚು ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದಂತೆ ಕಂಡು ಬಂದರೆ ; 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಅದು ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಪುಷ್ಪದೊಳಗಿನ ಸುಗಂಧದಂತೆ ಕಂಪಾಗಿ-ತಂಪಾಗಿ ಹರಡಿದೆ. ಎರಡು ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳ ವಸ್ತುವೂ ಪ್ರೇಮಪ್ರೇರಿತವಾದುದೇ ಆದರೂ, ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ಪ್ರೇಮ-ಶೃಂಗಾರ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಸಂಯಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಭೋಗ ಲಾಲಸೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರೇಮ, ಇಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಗಲಾಲಸೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಗೊಂಡಂತೆ ಪರಿಪೂರ್ಣಗೊಂಡಿದೆ. ನಳದಮಯಂತಿಯರ ಪ್ರೇಮ ಅಮರ ಪ್ರೇಮವಾಗಿ ಅರಳಿರುವುದನ್ನು ಈ ಕೃತಿಯ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಸ್ವರ ಕೇಳಿ ಬರದೆ ನೈಜ ಪ್ರೇಮದ ಕಥೆಯಾಗಿ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅವರ ಪ್ರೀತಿ ಹಲವು ಸಂಕಷ್ಟಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕುಂದದೆ, ಕಲುಷಿತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದೆ. ಒಂದೊಂದು ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಪುಟವಿಟ್ಟು ಚಿನ್ನದಂತೆ ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು

ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೇಮದ ಅಪೂರ್ವತೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಶೃಂಗಾರಮೂಲವಾದ ಪ್ರೇಮಕಥೆಯಾದರೆ, 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಅಮರ ಪ್ರೇಮದ ಸ್ವಾರ್ಥ ರಹಿತವಾದ ಅಪೂರ್ವ ಕಥೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಈ ಎರಡೂ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರೀತಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ, ಯೋಧನಾಗಿ, ಸಂತನಾದ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನಾನುಭವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅದರಂತೆಯೇ ಅವರ ಕಾವ್ಯ ಕೂಡ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮದ ತುತ್ತತುದಿಯನ್ನೇರಿದಂತೆಯೇ ಶೃಂಗಾರದ ರಸಘಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯವಾಗಿಸುವ ಅವರ ಪ್ರತಿಭೆ ಉಜ್ವಲವಾದುದು. ತ್ಯಾಗ-ಭೋಗಗಳ ಸಮನ್ವಯ ದೃಷ್ಟಿ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡ ಕವಿ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾದುದು. ಇವೆರಡನ್ನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿ-ಅದೂ ಭಕ್ತ ಹಾಗೂ ಸಂತ ಕವಿ ಅಷ್ಟೇ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಎರಡನ್ನೂ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವುದು ಕನಕದಾಸರ ಅಪ್ರತಿಮ ಕವಿ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಚಿತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸನ್ನಿವೇಶ ಚಿತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಹದವರಿತು ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲ ಕಲೆಗಾರಿಕೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸಿದುದಾಗಿದೆ. ಅಂತಹ ಒಂದೆರಡನ್ನಿಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬರುವ ದಮಯಂತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಕುಡಿತೆಗಂಗಳ ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಬಡ
ನಡುವ ಸೆಳವತಿಬೆಡಗಿನಲಿ ಹೊಂ
ಗೊಡ ಮೊಲೆಯ ವೈಯ್ಯಾರದುಡುಗೆಯ ಸಿರಿಯ ಸಡಗರದ
ತೊಡರ ಝಣಝಣರವದ ಮೆಲ್ಲಡಿ
ಯಿಡುವ ಗಮನದ ಭರದಿ ಕಿರುಬೆಮ
ರಿಡುತ ಬಂದಳು ಸಖಿಯರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಕೆ ||

ಹೆಣ್ಣಿನ ಅದ್ಭುತ ಶೃಂಗಾರವನ್ನೂ ರಸಿಕ ಕವಿಯಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಬಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರು ನಳನ ವಿಕಾರ ರೂಪವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಅದ್ಭುತವನ್ನು ಮರೆದಿದ್ದಾರೆ :

ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗೂನುಬೆನ್ನಿನ
ಅಡ್ಡಮೋರೆಯ ಗಂಟು ಮೂಗಿನ
ದೊಡ್ಡ ಕೈಕಾಲುಗಳ ವುದುರಿದ ರೋಮ ಮೀಸೆಗಳ
ಜಿಡ್ಡು ದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ

ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗಡ್ಡದ

ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ ||

‘ಮಾರನಾಕಾರದ ನೃಪಾಲಕ ಕ್ರೂರರೂಪಾದನು.’ ಕನಕದಾಸರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಇಂತಹ ಒಂದೊಂದು ಚಿತ್ರವೂ ಭವ್ಯಾದ್ಯುತವಾದುದು. ಕ್ಷಿಪ್ತತೆಯ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದೆ ಸರಳತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಕವಿಯ ಕೈ ಚಳಕ ಬೆರಗುಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು. ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯದ ಹಾಗೂ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯ ಗುಟ್ಟು ಅದೇ ಆಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ಗೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಜನಪ್ರಿಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇಂತಹ ಕೃತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ತೀರ ವಿರಳ. ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯ ಶಕ್ತಿ-ಪ್ರತಿಭೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಯೂರ ನರ್ತನದಂತೆ ಗರಿಗೆದರಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಮೈದೆರೆದುಕೊಂಡಿದೆ, ಅದರಂತೆಯೇ ಮೋಹಕವಾಗಿ ಮನ ಸೆಳೆಯುವ ಮೋಹಕಾಸ್ತ್ರವಾಗಿಯೂ ಹೊರಚಿಮ್ಮಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ‘ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ’ಯ ಮೂಲಕ ತೋರಿರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಅವರನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕತ್ತಿದೆ. ಇದು ಒಂದು ಚಮತ್ಕಾರದ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕೃತಿಯಾದರೂ, ಕನಕದಾಸರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆ ಮೂಲಕ ಹೇಳಿ ಹೊರಟಿರುವ ಸಂದೇಶ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು. ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಭತ್ತಗಳ ನಡುವೆ ಉಂಟಾಗುವ ಜಗಳ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮೇಲು-ಕೀಳು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವಂತಹುದೇ ಆಗಿದೆ. ರಾಘವನಿಗೂ, ರಾಗಿಗೂ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ರಾಗಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಪುರಾಣಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನೊದಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅದರ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪರಿಣಾಮವೆನಿಸದಿದ್ದರೂ, ಕನಕದಾಸರ ಮೂಲೋದ್ದೇಶ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಂಡಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಾತ್ರಗಳು- ಕಾಡುಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ, ಊರು ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾನವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಲಿ ಆಗಿರದೆ ಧಾನ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಬಹುಶಃ ಇದೊಂದು ಅಪರೂಪದ ಅಪೂರ್ವ ಸಂಗತಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಕನಕದಾಸರ ಅಸಾಧಾರಣ ಕಲ್ಪನಾ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಫಲವೇ ‘ಶ್ರೀರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ.’ ಅಂದೂ (ಇಂದೂ) ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೇಲು-ಕೀಳೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಹದಗೆಟ್ಟ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕಂಡು ನೊಂದ ಕನಕದಾಸರ ಅಂತರಂಗ ಮಿಡಿದ ನಾದವೇ ಈ ಕೃತಿ. ನರದಲಗ (ರಾಗಿ) ಮತ್ತು ವ್ರೀಹಿ (ಭತ್ತ) ಇವುಗಳ ನಡುವೆ ನಡೆಯುವ ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಅದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭತ್ತ : ಕ್ಷಿತಿಯಮರರುಪನಯನದಲಿ ಸು

ವ್ರತ ಸುಭೋಜನ ಪರಮ ಮಂತ್ರಾ

ಕ್ಷತೆಗಳಲಿ ಶುಭಶೋಭನದಲಾರತಿಗೆ ಹಿರಿಯರಲಿ

ಕ್ರತುಗಳಡೆಯೊಳಗರಮನೆಯಲಿ

ಪ್ರತಿದಿನವು ರಂಜಿಸುವ ದೇವರಿ

ಗತಿಶಯದ ನೈವೇದ್ಯ ತಾನೆಂದನಾ ವ್ರಿಹಿಗ ||

ರಾಗಿ : ಸತ್ಯಹೀನನು ಬಡವರನು ಕ

ಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡೆ ಧನಾಧ್ಯರನು ಬೆಂ

ಬತ್ತಿ ನಡವವುಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು ಹೇಳಲೇನದನು

ಹೆತ್ತ ಬಾಣಂತಿಯರು ರೋಗಿಗ

ಪತ್ಯ ನೀನಹೆ ಹೇದ ಬಾಯಿಗೆ

ತುತ್ತು ನೀನಹೆ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕವೆಂದ ||

ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವ ಈ ಜಗಳ ಕೊನೆಗೆ “ದೇವರಿಗೆ ಪರಮಾನ್ನ ನೀ, ಮನುಜಾವಳಿಗೆ ಪಕ್ಷಾನ್ನಮೀತನು” ಎಂಬ ತೀರ್ಮಾನದೊಂದಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವ ಕಾವ್ಯ ಕನಕದಾಸರ ಹೊಸ ಬಗೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ. ವಸ್ತು ಬೇರೆಯಾದರೂ ಅದರ ನಿರ್ವಹಣೆ ಗಂಭೀರ ಕಾವ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಯಂತೆಯೇ ಇದೆ. ಇದೊಂದು ಅಣಕು ಮಹಾಕಾವ್ಯವಾಗಿ, ವಿನೋದ ವಿಡಂಬನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಪಿಡುಗೊಂದನ್ನು ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡಿದೆ. ಇಂತಹ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಮನದಟ್ಟಾಗಿಸಿದ್ದರೂ, ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವೆಸಗಿದ್ದಾರೆ.

ವಚನಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ‘ಬೆಡಗಿನವಚನ’ಗಳಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ‘ಮುಂಡಿಗೆ’ಗಳು ‘ಕನಕನ ಮುಂಡಿಗೆ’ ಗಳೆಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ. ಅವು ಕನಕದಾಸರ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖವನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿವೆ. ‘ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆ’ಗಳಲ್ಲಿ ಚಮತ್ಕಾರದ ಜೊತೆಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ತತ್ವಜ್ಞಾನ, ಆತ್ಮಾನುಭವ ಮುಂತಾದವುಗಳು ಆಕರ್ಷಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗೊಂಡಿವೆ. ಉಳಿದವರ ಜಾಣ್ಮೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಸವಾಲಾಗಿ ಇವು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ.

೩.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಸಮೀಕ್ಷೆಯ ನಂತರ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅವರ ಸ್ಥಾನವೇನು ? ಎಂಬುದರ ಒಂದು ವಿವೇಚನೆಯೂ ಅಗತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದುವರೆಗೆ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ, ಅದ್ಭುತ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಕವಿ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನಕಾರ ; ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸಂತನಾಗಿ, ಜ್ಞಾನಿಯಾಗಿ ಮೆರೆದವನು. ಆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಲವು ದಂತಕಥೆಗಳು ಕನಕದಾಸನೊಬ್ಬ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠ, ಕುಶಲಮತಿಯಾದ ಜ್ಞಾನಿ ಎಂಬುದರ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ವಿದ್ವದ್ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಉತ್ತರಿಸಿದ 'ನಾನು ಹೋದರೆ ಹೋದೇನು' ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲಿ, ಬಾಳೇ ಹಣ್ಣಿನ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಅಡ್ಡಿಯಾದಾಗ ಅವನಿದ್ದೆಡೆಗೆ ಕಿಂಡಿಯ ಮೂಲಕ ಕೃಷ್ಣನೇ ದರ್ಶನ ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಅಪಾರ ಶಕ್ತಿಯ ಹಾಗೂ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರತಿಭೆಗಳ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿವೆ. ಬಹುಶಃ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಒದ್ದೆಯ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಹೊದೆದು ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಆ ವಸ್ತ್ರ ಒಣಗಿದಂತೆ ಅವನ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಯೂ ಕುಗ್ಗುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬಂಥ ದಂತಕಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರಮಾಣದ ದಂತಕಥೆಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಕವಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರ ಸಂತಕವಿಯಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬಂದುದರಿಂದ, ಅವರು ಹೊಕ್ಕ ಹೊಸ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದುದರಿಂದ ಈ ಬಗೆಯ ದಂತಕಥೆಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಕನಕದಾಸರ ನೈಜ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ ಹಾಗೂ ಕುಶಲ-ಮತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಹಲವರು ಅಸೂಯೆ ಪಟ್ಟದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿರಬೇಕು, ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟರೂ, ಮನಗೊಡದೆ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಗಿಸಿದ್ದು ಅವರ ಅದ್ಭುತ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅವರು ಎದುರಿಸಿದ ಘಟನೆಗಳೇ ಕಾರಣವೆನ್ನಬಹುದು. ಆದರೆ ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರಿಗಾಗಲಿ, ಕವಿಗಳಿಗಾಗಲಿ ಇಂತಹ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ದಾಸಪಂಥದಲ್ಲಿಯ ಹಲವು ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಒಂದಾಗಿಸುವ ಅಥವಾ ಒಂದಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತದೆಯಾದರೂ, ಅದು

ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಜಾತಿ ಮತಗಳ ಅಂತರವನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕುವ ಅಥವಾ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಕೇವಲ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಕನಕದಾಸರನ್ನೂ ಕಾಡಿತು ಎಂದಾಗ ಅದರ ಕರಾಳ ಸ್ವರೂಪದ ಬಗೆಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಬಹುದು. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಅಥವಾ ಪುರಂದರದಾಸ ರಂತಹವರೊಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಅವರನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು- "ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸಮುನಿ ಮಠದ ಜನರೆಲ್ಲ ದೂರಿಕೊಂಬುವರು" ಎಂಬಂತಹ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮಿಕ್ಕವರೆಲ್ಲ ಅವರನ್ನು ಕಾಡಿದ್ದೇ ಹೆಚ್ಚು. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಅವರ ರಚನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಮೊನಚಾಗಿ, ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಳಿದವರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು.

ಆದರೆ ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ಒಟ್ಟಾರೆ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಣೆಯತ್ತ ನಡೆದವರು. ಮೇಲು-ಕೀಳನ್ನು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಲು ದೃಢ ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನಿಟ್ಟವರು. ಹಾಗಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಉಂಟಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮಾನಾವಕಾಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಚಿಂತನೆ-ಸಮಾನ ಅವಕಾಶಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುವು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಯಾವುದೇ ವರ್ಗದಿಂದ, ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಬಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾದರೂ ಅವನ ಮಾತಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕೊಡುವ ಹಾಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಗೌರವಿಸುವ ವಾತಾವರಣ ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿತ್ತು. ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಎದುರಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು, ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಬೇರುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಕೆಲವೊಂದು ಕಂದಾಚಾರಗಳನ್ನು, ಅಸಮತೆಯನ್ನು, ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆಯಲು ಧರ್ಮದ ಮುಖಂಡರಾಗಿ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ಕೆಲವರು ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಮಾತುಗಳು ಕೇಳಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವೊಬ್ಬ ಶರಣನೂ ತನ್ನ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೊಡುಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆ ಇದೂ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆರಂಭ ಕವಿಗಳಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ಚಂಪುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಕನ್ನಡದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನಂತೆ ಕಲಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕವಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿಗಳಿಸಿದವನು. ಪಂಪ, ಕನಕದಾಸರಂತೆ ಸಂತನೆನಿಸದಿದ್ದರೂ, ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ ರಸಿಕ ಹಾಗೂ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಿಯ ಕವಿ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದರೆ, ಪಂಪ, ತನ್ನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯವಾದ 'ಆದಿಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿಯೇ- 'ನೀಲಾಂಜನೆಯ' ಹಾಗೂ 'ಶ್ರೀಮತಿ ವಜ್ರಜಂಘ'ರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಉತ್ತಂಗ ಶಿಖರಕ್ಕೆರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮಟ್ಟದ ಕೃತಿ ಇದಲ್ಲವಾದರೂ, ಸನ್ನಿವೇಶ ನಿರ್ಮಾಣ ಹಾಗೂ ಔಚಿತ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೋರುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪಂಪನಿಗೆ ಹೆಗಲೆಣೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ನಿರಾಶೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಕವಿಯಲ್ಲ, ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಪಂಪನೊಂದಿಗೆ ತೂಗಿ ನೋಡುವುದೇ ಕೆಲವರಿಗೆ ಕಸಿವಿಸಿಯುಂಟು ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಂಗತಿಯಾಗಬಹುದಾದರೂ, ಕೆಲವೊಂದು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಚಿತ್ರಣ ಹಾಗೂ ವರ್ಣನಗಳು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡಬಲ್ಲಂತಹವು. ಪಂಪನ 'ಆದಿಪುರಾಣ' ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯವಾದಂತೆ ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯೂ ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ದೈವೀಪಾತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಆದರೆ ಒಂದು 'ಚಂಪು' ಇನ್ನೊಂದು ಸಾಂಗತ್ಯ. ಚಂಪುವಿನ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಂಧ, ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ತರಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಇವುಗಳ ಇತಿಮಿತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರ ತುಲನೆ ಸಮಂಜಸವಲ್ಲವೆನಿಸಬಹುದಾದರೂ 'ಸತ್ಯಾವ್ಯ'ದ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಕಾವ್ಯಗುಣವನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ :

ರಸಪೂರಿತ ಸುಪ್ರಬಂಧ ವಿಲಕ್ಷಣ

ವಸೆವಂತೆ ಪೇಳ್ವಪೆನಿದನು

ಹಸನಾದುದೆಂದು ಯೋಗ್ಯರು ತಲೆದೂಗಲು

ಉಸಿರುವೆ ಹರಿಕೃಪೆಯಿಂದ ||

ಎಂದು ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಕವಿ ಅದನ್ನು ಹುಸಿಯಾಗಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಪಂಪನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿನ- "ನೋಡಿ ಕಣ್ತಣಿವಿನಂ ಅಪ್ಪಿ ತೋಳ್ ತಣಿವಿನಂ ಸುರತಾಮೃತ ಸೇವೆಯೋಳ್ ಮನಂ ತಣಿವಿನಂ ಆದಲಂಪು ಮಿಗೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಸುರಲೋಕ ಸೌಖ್ಯಮಂ" ಮಟ್ಟದ ಬಿಗಿ

ಪ್ರಕಟವಾಗದೆ ಹೋದರೂ, ಉಷಾ-ಅನಿರುದ್ಧರ ಸಮಾಗಮ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕನಸಿನ ಪ್ರಣಯ ಭೇಟಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಶೃಂಗಾರ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು ತಾವು ಸಂತರೆಂಬುದನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮರೆತು, ಕಾವ್ಯರಚಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶೃಂಗಾರ ಕವಿಯಾಗಿ ಮೆರೆದಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ :

ನಿದ್ರಾನ್ವಿತಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟೆಯೊಳಗನಿ

ರುದ್ಧನ ಕಂಡಮರ್ದಪ್ಪಿ

ಮುದ್ದಾಡಿ ಮುದ್ದು ಬಾಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಚುಂಬಿಸು

ತಿದ್ದಳು ರತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲಿ ||

ಚಾಪಲಾಕ್ಷಿಯ ಪರವಶಭೀತು ಕಾಮೋ

ದ್ವೀಪನ ತಲೆದೋರೆ ಮಗುಳೆ

ರೂಪಕಂದರ್ಪನೆಂದೆನಿಸುವ ತನ್ನ ಪ್ರಾ

ಣೋಪನ ತಡವಿ ನೋಡಿದಳು ||

ಪಂಪನದು 'ಚಂಪು', ಕನಕನದು 'ಸಾಂಗತ್ಯ', ಅದರ ಬಂಧವೇ ಬೇರೆ, ಇದರ ಚಂದವೇ ಬೇರೆ. ಆದರೂ ಕಾವ್ಯದ ಸ್ವಾದ, ರಸಿಕತೆಯ ಮೋದ ಇದ್ದೇಇದೆ. ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯವೆನಿಸಿದ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ್ದನ್ನು ಔಚಿತ್ಯವರಿತು ಸಂಕೋಚವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ-ನಿಜವಾದ ಕಾವ್ಯವಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಶೇಷತೆ ಇರುವುದು ಅವರು ತೋರುವ ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ, ಆರಂಭದ ಚಂಪೂ ಕವಿಗಳು ತಾವು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡ ವಸ್ತುವಿನ ಕಾಣದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗದ ಹಲವಂಶಗಳನ್ನು ಅನಂತರದ ಕವಿಗಳು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಅಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಸಂದರ್ಭವೂ ಅವರಿಗೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೂ ಸತ್ಯ. ಹಾಗಾಗಿ ಪಂಪ, ಪೊನ್ನ, ರನ್ನರಂತಹ ಕವಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕೃತಿ ರಚನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಪಂಪ 'ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯ'ದಲ್ಲಿ ಮೆರೆದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು 'ಆದಿಪುರಾಣ'ದಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಸಾಕು ಅಂದಿನ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತು, ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಂತಹ ಅಂಶಗಳು ಕವಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಕಡಿವಾಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರುವುದಕ್ಕೆ. ಆದರೆ

ಅವು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಪಂಡಿತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾದುವು ಎಂಬುದು ಸತ್ಯ ಸಂಗತಿ.

ವಚನಕಾರರಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಹೊಸ ಅಲೆಯೊಂದು ಸಮಗ್ರ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ಉಂಟು ಮಾಡಿತೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯ. ಅದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ- ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತು, ಭಾಷೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ರೀತಿಯ ಮೇಲೆ ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಪ್ರಭಾವ ಅತಿಶಯವಾದುದು. ಅದರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೊರೆತದ್ದು ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿ. ಹೀಗಾಗಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಿಂತನೆಯಷ್ಟೇ, ವ್ಯಕ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಕಡೆಗೂ ಅವರು ಗಮನ ಕೊಟ್ಟರು, ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪುರಾಣ ವಿಷಯಗಳು ಹಾಗೂ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರುಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಮಾನವ ಸಂಬಂಧವಾದ ಯಾವುದೇ ವಿಷಯ ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಸ್ತುವಾಗುವಂತಾದುದು ಮಾನವನ ವೈಚಾರಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ಒಂದು ವೈಜಯಂತಿ.

ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಚ್ಚಾರಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತಾದ ವಿಷಯಗಳು ವಚನಕಾರರಿಂದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿತೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ವಚನಕಾರರ ಹಾಗೂ ದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆಯಾದರೂ, ಕನಕದಾಸರು ಕವಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷ ಅಂಶವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದಿನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣದ ಅಥವಾ ತೀರಾ ವಿರಳವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನದ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಚಿತ್ರಣ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗ ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಒಂದು ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿ. ಕನಕದಾಸರ ಸಹಜ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆದು ಹರಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ದೈವೀ ಪಾತ್ರಗಳು ಬಂದರೂ-ಅಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಮರೆದಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕಿನ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅಥವಾ ಗಮನಿಸದೆಯೇ ಹೋಗಿರಬಹುದಾದ, ಗಮನಿದರೂ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿರಬಹುದಾದ ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ಜೀವತುಂಬಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ರಸಿಕ ಶ್ರೀಮಂತ ಉಜ್ಜಲದ ಬದುಕು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ

ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕವಿಗಿರಬೇಕಾದ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮತಿ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿಗಳೆರಡೂ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯ ೩-೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪುರವರ್ಣನೆ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಒಬ್ಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕವಿಯಾಗಿಸಿರುವಂತೆಯೇ ಒಬ್ಬ ಮಹಾನ್ ಕಲಾಕಾರನನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸುವರ್ಣಯುಗದ ಬಣ್ಣನೆಯನ್ನು ಕವಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಾಟಿಸಿದ್ದಾನೆ :

ಸೋಮ ಸೂರಿಯ ವೀಥಿ ವೀಥಿಯಿಕ್ಕಲದಲ್ಲಿ

ಹೇಮ ನಿರ್ಮಿತ ಸೌಧದೋಳಿ

ರಮಣೀಯತವೆತ್ತ ಕಳಸದಂಗಡಿಯಿರ್ದು

ವಾ ಮಹಾದ್ವಾರಕಾ ಪುರದೆ ||

ಭೋಜಪ ಕಪೂರ ಕಸ್ತೂರಿ ಜೀರ್ಣಜಿ

ವಾಜಿ ಪುಣುಗು ಬಹು ತೈಲ

ಸೋಜಿಗವಡದ ಸುಗಂಧದಂಗಡಿಗಳು

ರಾಜಿಸುತ್ತಿದುವಿಕ್ಕಲದಿ ||

ಚಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದ ನಾಣಿಯಂಗಳ ನೋಟ

ತುಪ್ಪದ ಚಪಲ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು

ಒಪ್ಪವಡೆದು ಕುಳಿತಿದರು ಹಣ ಹೊನ್ನ

ಕುಪ್ಪೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ||

ಸುರಗಿ ಸೇವಂತಿಗೆ ಕುದ ಮಂದಾರ ಪಾ

ದರಿ ಕಂಚಿ ಕಣಿಗಲೆ ದವನ

ಬಿರಿದ ಕೆಂಜಾಜಿಯೆಂಬುವ ಪುಷ್ಪದಂಗಡಿ

ಪರುಕವಿಸಿದುದೇನೆಂಬೆ ||

ಉತ್ತುತ್ತೆ ಖರ್ಜುರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆಲ್ಲ

ಮೆತ್ತೈಸಿದ ಕಾಯಭಾಗ

ಒತ್ತದೆ ಕಳಿತ ಸಮಸ್ತ ಪಣ್ಣಸರಂಗ

ಳಿಕ್ಕೊದಲಿ ಮಾಝತಿಹವು ||

ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿಯ ಶ್ರೀಮಂತರ ಅಟ್ಟಹಾಸ ವೈಭವವೆಂದರೆ :

ಓರಂತೆ ಮರಕಾಲರು ಹಡಗಿನ ವ್ಯವ

ಹಾರದಿ ಗಳಿಸಿದ ಹಣವ

ಭಾರ ಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ ತೂಗುವರು ಬೇಡಿದರೆ ಕು
ಬೇರಂಗ ಕಡವ ಕೊಡುವರು ||

ಅದರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮಾನವ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ
ಗ್ರಹಿಸಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಬಗೆಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯದಾಗಿದೆ.

ಅಷ್ಟಾದಶವರ್ಣನೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಂಡ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳು
ಅದರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರಡಾಗಿಸಿರುವ ಅಥವಾ
ಹೊರೆಯಾಗಿಸಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಆದರೆ 'ಮೋಹನ
ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ರೀತಿಯೇ ಬೇರೆ. ಕನಕದಾಸರು ಅಷ್ಟಾದಶ
ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ತಂದಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರು ಸಿಕ್ಕಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ
ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಚೇತೋಹಾರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕುಸರಿ ಕೆಲಸದ ಇಲ್ಲಿಯ
ವರ್ಣನೆಗಳು ಕವಿಯ ಅದ್ಭುತ ಕಲಾಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯಕಲೆಯನ್ನು
ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ದ್ವಾರಕಾಪುರ
ವರ್ಣನೆಯಂತೂ ಕನಕದಾಸರ ವಾಸ್ತವಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿ. ಮನೆಯ
ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ತುಳಸೀಕಟ್ಟೆ, ಅದನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ತ್ರೀಯರು,
ಹೋಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಊಟದ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಹೊಟ್ಟೆ
ಮುಂದುಮಾಡಿ ಒಳನುಗ್ಗಲು ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಿರುವವರ ಚಿತ್ರವೇ ಮೊದಲಾಗಿ
ನೂರೆಂಟು ಅತ್ಯದ್ಭುತ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳಂತೆ ಬಿಚ್ಚೋಗರ ಮೊಸ

ಱ್ಗೆಳೆಯ ಬಹಳುಪುಗಾಯಿ

ಘೆಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಿರಿಯರು

ಪುಲ್ಲಿಗೆಗಳು ತರತರಿಸೆ ||

ರಸಾಯನವ ಚಪ್ಪಿರಿದು ನೀರ್ಮಜ್ಜಿಗೆ

ಹಸಗೆಯ್ವಿರಲೀಂಟಿದರು

ಪೊಸ ವಿಘ್ನರಾಜನ ಬಳಗವೆಂಬಂತೇಱಿ

ವಶವಲ್ಲದೆದ್ದರುತ್ತವದಿ ||

ಶರಧಿಯೊಳೊಗೆದ ಹೊಂದಾವರೆಯಂತಿರ್ಪ

ಪುರಮಧ್ಯದಲಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯ

ಅರಮನೆ ಕನ್ನಿಕೆಯೆಂಬಂತೆ ಜನ ಮೋ

ಹರಿಸಲು ಕಣ್ಣೆ ರಂಜಿಸಿತು ||

'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ವನವಿಹಾರದ ವರ್ಣನೆ
ಕನಕದಾಸರ ಸೋಪಜ್ಞತೆಗೊಂದು ಉಜ್ವಲ ಸಾಕ್ಷಿ. ಕನ್ನಡದ ಬಹುತೇಕ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ
ಬರುವ ವರ್ಣನೆಗಳಂತೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯ ವನವಿಹಾರ ವರ್ಣನೆ ; ಇದರ ಸೊಬಗೇ
ಬೇರೆ. ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆ ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಂತಗೊಂಡಿದೆ. ವನವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು
ಬರುವ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರಮನೆಯ ಹೆಂಗಸರು, ಕೇವಲ ರಾಣಿಯರಾಗಿ ಅಥವಾ
ರಾಣಿವಾಸದ ಜಂಬಗಾರ್ತಿಯರಾಗಿ ವನವನ್ನು ಅಂದಗಡಿಸುವ
ಸೊಕ್ಕುಗಾರ್ತಿಯರಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಕಂಡು, ಅದರ ಸೊಬಗನ್ನು ಉಂಡು
ಆನಂದಿಸುವ ಪುಷ್ಪಪ್ರಿಯರು, ಪ್ರಕೃತಿ ಆರಾಧಕರು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಕವಿ ಇನ್ನೂ
ಮುಂದೆ ನಡೆದು, ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಕೃಷ್ಣೇ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದವರು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಆಗದ
ಸುಂದರ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಉಸಿರಾಡುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿಯ
ವನವಿಹಾರಿ ರಾಣಿಯರು ಬರಿಯ ವಿಲಾಸಿನಿಯರಲ್ಲ ಒಳ್ಳೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯರು,
ಗರತಿಯರು, ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರದ ಹೊರೆ ಹೊತ್ತ ಸಾಮಾನ್ಯ ಹೆಂಗಸರಂತೆ
ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ವನವಿಹಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವರೆಲ್ಲಾ ಅಡುಗೆಮನೆಯ
ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದರಂತೆ ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಇಲ್ಲಿ
ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ :

ಕೈದಣಿವ ತನಕ ನಾನಾ ಪುಷ್ಪಗಳ

ಕೊಯ್ದು ಪೊಟ್ಟಣವ ಕಟ್ಟಿದರು

ತೊಯ್ದು ನೀರಾಟವನಾಡಿ ಸೊಬಗಾಂತು

ಐದೆಯರುಗಳು ಸಂತಸದಿ ||

ಅಂಬೆ ಹಳದಿ ಕಾರ್ಗಣಸು ನೀರುಳ್ಳಿ ಕೊ

ತ್ತುಂಬರಿ ಕರಿಬೇವು ಸಹಿತ

ಸಿಂಬೆ ಕೂಗಲಿ ಪಿಪ್ಪಲಗಾ ಕೊಯ್ದರು

ನಿಂಬೆಯ ಕಣಿವಣ್ಣೊಡನೆ

ಇಂತಹ ಹಲವು ಹೊಸತನಗಳನ್ನು ಮೆರೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ
ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು
ಆತ್ಮೀಯವಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕಣ್ಣೊಪ್ಪುವ, ಮನಮಿಡಿಯುವ ಇಂತಹ
ಚಿತ್ರಗಳು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪಾಂಡಿತ್ಯ
ಪ್ರದರ್ಶನ ಅಥವಾ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕಾವ್ಯವನ್ನು

ನಡೆಸಿಕೊಂಡ ನಮ್ಮ ಹಲವು ಕವಿಗಳಿಗಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ತೀರ ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ.

* * *

ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ-ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾವ್ಯದ ರೂಪ, ರೀತಿ ಹಾಗೂ ಕಾಲವನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಾಗಬಹುದಾದ ರುದ್ರಭಟ್ಟ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ನಂಜುಂಡ ಕವಿ, ವಚನಕಾರರು ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಇಟ್ಟು ನೋಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ-ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ರುದ್ರಭಟ್ಟರಂತೆ, ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ; ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ನಂಜುಂಡ ಕವಿಯರಂತೆ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಿ ರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಅವರೀರ್ವರಂತೆ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ರುದ್ರಭಟ್ಟ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರಂತೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ವಚನಕಾರರು ಹಾಗೂ ಇತರ ಕೀರ್ತನಕಾರರಂತೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳಂತೆ 'ಮುಂಡಿಗೆ'ಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಯಂತಹ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾವ್ಯವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ರುದ್ರಭಟ್ಟನ 'ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ', ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ 'ಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿ' ಹಾಗೂ ಕನಕದಾಸರ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಇವು ಮೂರೂ ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಸಾರುವ ಕೃತಿಗಳು ಹಾಗೆಯೇ 'ಜಗನ್ನಾಥವಿಜಯ' ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದೆರಡು ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡ ಕೃತಿಗಳು.

ಕನಕದಾಸ-ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ರುದ್ರಭಟ್ಟ ಕವಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಅವರ ಬಂಧ ಬಿಗಿ 'ವೈಷ್ಣವ ಕಾವ್ಯ ರಸಾವರ್ಣಂ ತುಳುಕಾಡುಗೆ' ಎಂಬ ಆಸೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಕೃತಿ ರಚನೆಮಾಡಿದ್ದರೂ, ಅದು ಸಾಮಾನ್ಯನಿಗೆ ನಿಲುಕುವಂತಾದುದು ಕವಿಯ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನನದಿಂದ-ಬಾಣಾಸುರನ ವಧೆಯವರೆಗೆ ಕಥೆ ಹಬ್ಬಿದ್ದರೂ, ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದರೂ, 'ನಾರಿಕೇಳ ಪಾಕದ' ಭಾಷಾ ಪೌಢಿಮೆಯಿಂದಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ಸ್ವಾದನೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಮರ್ಶಕರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಿಸುವಂತೆ : 'ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆನಂದಕ್ಕೆ ವಸ್ತುವಿದೆ, ಅದನ್ನು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕವಿಯ ರಚನೆ ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸವಲ್ಲ 'ನಾರಿಕೇಳ ಪಾಕ' ಎಂಬ ಮಾತು ಸತ್ಯ.

ಆದರೆ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವಾಗ-ಕನಕದಾಸರು ಹಾಗೂ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ಕಾವ್ಯ ರುದ್ರಭಟ್ಟನ ಕಾವ್ಯದಂತೆ ನಾರಿಕೇಳ ಪಾಕವಲ್ಲ, ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಭಾಷೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಅಡ್ಡಿಯಾಗದಂತೆ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ನೋಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತನೇ ಆದರೂ, ಕನಕದಾಸನಂತೆ ಸಂತನಲ್ಲ. ಅನುಭಾವಿಕವಿಯಲ್ಲ. ದೊಡ್ಡ ಕಥಾಸಾಗರದ ಹರಹಿನಲ್ಲಿ ಅವನು ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೆರೆದವನು :

ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವೆ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನು

ಇಳಿಯ ಜಾಣರು ಮೆಚ್ಚುವಂತಿರೆ

ನೆಲೆಗೆ ಪಂಚಮ ಶ್ರುತಿಯನೊರೆವನು ಕೃಷ್ಣಮೆಚ್ಚಲಿಕೆ

ಹಲವು ಜನ್ಮದ ಪಾಪರಾಶಿಯ

ತೊಳವ ಜಲವಿದು ಶ್ರೀಮದಾಗಮ

ಕುಲಕೆ ನಾಯಕ ಭಾರತಾಕೃತಿ ಪಂಚಮ ಶ್ರುತಿಯ ||

ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾವ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನೂ, ರೀತಿಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಜನತೆಯ ಕವಿ. ಮಹಾಕಾವ್ಯದ ನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತರೂ ಅವನು ಈ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಲಕ್ಕೆ ಬೆಲೆಕೊಟ್ಟ ಕವಿ. ಸರಳತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸುಭಗತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದ ಕವಿ. ಜನಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಾವ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆಸಿ ಹೊಸ ರುಚಿಯನ್ನೂ, ಸತ್ವವನ್ನೂ ಮೂಡಿಸಿದ ಮೋಡಿಕಾರ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು, ಮಹಿಮೆ-ಹಿರಿಮೆಗಳನ್ನು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾದಂತೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸಿದ ಜಾದೂಗಾರ. ಮಹತ್ತಿನೊಡನೆ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದ ಈ ಕವಿಯ ಕಾವ್ಯ 'ಮೈಯಲಿ ಮಿಂಚಿನ ಹೊಳೆ ತುಳುಕಾಡುವಂತೆ, ಮಾಡಬಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಆದರೆ ಇದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಬೇರೆ.

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಭಾರತದೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಕೇವಲ ೧೧೦ ಷಟ್ಪದಿಗಳುಳ್ಳ ಕಿರು ಕೃತಿ. ಆದರೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕೃಷ್ಣ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ, ಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವುದನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಈ ೧೧೦ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಸವತ್ತಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸೂತ್ರಧಾರಿಯೆನಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಮೈಮರೆತು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕವಿಯಾದರೂ ಸಂತ. ಆದರೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಸಂತನಲ್ಲ- ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತ, ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯುವುದಷ್ಟೇ ಅವನ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಅವನು

ಸಾಗಬೇಕಾದ ದಾರಿ ಸಾಗರದಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದು. ಆದರೆ ಕನಕನದು ಹಾಗಲ್ಲ. ಉದ್ದೇಶ ನೇರ-ಸ್ಪಷ್ಟ. ಹಾಗಾಗಿ ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸಿದಂತೆ ಅವನ ಭಾವನೆಗಳು ಮಡುಗಟ್ಟಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿಯ ಅಮಲು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದ್ಯವೂ 'ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ' ಎಂಬ ಅಂಕಿತದೊಡನೆ ಅಂತ್ಯಗೊಳ್ಳುವುದು ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ ಅಷ್ಟೆ.

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಮಹಾಭಾರತದ ಪೀಠಿಕಾಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನೂ, ಆ ಮೂಲಕ ಕೃಷ್ಣಕಥೆಯನ್ನೂ ಕೇಳಿದವರಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಹಲವು ಪುಣ್ಯದ ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ :

ವೇದ ಪಾರಾಯಣದ ಫಲ ಗಂ

ಗಾದಿ ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ಫಲ ಕೃ

ಚ್ಯಾದಿ ತಪಸಿನ ಫಲವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೋಮ ಯಾಗ ಫಲ |

ಮೇದಿನಿಯನೊಲಿದಿತ್ತ ಫಲ ವ

ಸ್ತಾದಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಫಲವಹು

ದಾದರಿಸಿ ಭಾರತದೊಳೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ವರಿಗೆ ||

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ :

ನೂರು ಕನ್ಯಾದಾನವನು ಭಾ

ಗೀರತಿ ಸ್ನಾನವನು ಮಿಗೆ ಕೈ

ಯಾರೆ ಗೋವ್ಲಳ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲಿ ಭೂಸುರರಿಗೊಲಿದು ||

ಊರುಗಳ ನೂರಗ್ರಾಹಾರವ

ಧಾರೆಯೆರೆದಿತ್ತಂತೆ ಫಲ ಕೈ

ಸೇರುವುದು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಕಥೆಯ ಕೇಳ್ವವಗೆ ||

ಎಂದು ಈ ಕಾವ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವ ಆಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಶಂಕೆ ಮೂಡಿರಬಹುದಾದರೂ ಅದು ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಅಡ್ಡಬರುವಂತಹುದಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಭಕ್ತಿಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮುಳುಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ : ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಜದ ಏರು ಪೇರನ್ನು, ಮೇಲು-ಕೀಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸುವ ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ 'ಕೈಯಾರೆ ಗೋವ್ಲಳ ಪ್ರೇಮದಿಂದಲಿ ಭೂಸುರರಿಗೊಲಿದು ಊರುಗಳ ನೂರಗ್ರಾಹಾರವ ಧಾರೆಯೆರೆದಿತ್ತಂತೆ ಫಲ

ಕೈಸೇರುವುದು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಕಥೆಯ ಕೇಳ್ವವಗೆ' ಎಂದು ಮೈಮರೆತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಚಂಡ ಪ್ರತಿಭೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರದಿದ್ದರೂ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಗೆ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲ. ಸಂತಕವಿಯಾದ ಕನಕದಾಸ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾನೆ :

ಎಂಟುಗೇಣಿನ ದೇಹ ರೋಮಗ

ಳೆಂಟು ಕೋಟಿಯ ಕೀಲ್ಗಳಿರುವ

ತ್ತೆಂಟು ಮಾಂಸಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮನೆಯ ಮನವೊಲಿದು

ನೆಂಟು ನೀನಿದರ್ಗಲಿದಡ ಒಣ

ಹೆಂಟೆಯಲಿ ಮುಚ್ಚುವರು ದೇಹವ

ಉಂಟೆ ಫಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ ||

ಬೀಗ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲದೊರಿಗೆ

ಬಾಗಿಲುಗಳೊಂಬತ್ತು ಹಗಲಿರು

ಳಾಗಿ ಮುಚ್ಚದೆ ತೆರೆದಿಹುದು ಜೀವಾತ್ಮ ತಾನಿರುತ

ನೀಗಿಯೆಲ್ಲವ ಬಿಸುಟು ಬೇಗದಿ

ಹೋಗುತಿಹ ಸಮಯದಲಿ ಇವರವರ

ರಾಗಬಲ್ಲರೆ ನೀನೆ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ ||

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ ಕಥೆಯ ಸಾಗರ. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಕೃಷ್ಣಭಕ್ತಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ಮಿತಿ ಇದೆ. ಸಂತಕವಿ ಕನಕನ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಬೇರೆ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೆರೆಯುವುದು. ಭಕ್ತ-ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧ ಇಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ :

ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರದೊಳಾಡುವುವು ಚೈ

ತನ್ಯ ಸಚರಾಚರಗಳೆಲ್ಲವು

ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರವು ತಪ್ಪಿದರೆ ಮುಗ್ಗುವುವು ಹೂಹೆಗಳು

ಇನ್ನು ನಮಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಲ್ಲಿಯ

ದನ್ಯಕರ್ಮ ಸುಕರ್ಮವೆಲ್ಲ

ನಿನ್ನದೆಂದೊಪ್ಪಿಸಿದೆ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ ||

ಚಂಪುವಿನಲ್ಲಿ ಪಂಪ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದಂತೆ, ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ರಗಳೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ಎದ್ದುಕಾಣುವಂತೆ, ಷಟ್ಪದಿ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ

ಅದ್ವಿತೀಯ ಎಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ ಅನಂತರ ಕವಿಗಳ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ- ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಒಳಗಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ತನ್ನ ಸ್ವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಮರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಅದನ್ನು ಕನಕದಾಸರ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಂತೆಯೇ ಅವರ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು. ಪಂಪ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರಂತಹ ಕವಿಗಳನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ-ತಪ್ಪು ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಅನುಕರಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ದೊಡ್ಡ ವಿಷಯ. ಆ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರ ಈ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬಹುದು.

ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾದ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಹು ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಗಳಿಸಿದ ಕಥೆಯಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ಕಥೆ ಹದಿಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಚೌಂಡರಸನಿಂದ ರಚನೆಗೊಂಡರೂ, ಚೌಂಡರಸನ ಈ 'ನಳಚಂಪು' ಅಷ್ಟೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ಎಂಟುನೂರು ಪದ್ಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಈ ಚಂಪೂ ಕೃತಿ ಕಥೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅರಳದೆ, ವರ್ಣನೆಗಳ ಭಾರದಲ್ಲಿ ಸೊರಗಿದೆ. ಪಾತ್ರಗಳ ಪೋಷಣೆಯೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದೇನಲ್ಲ. ಚಂಪುವಿನ ಬಿಗಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಗಿ, ಪ್ರೌಢತೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ಮರೆದಿದೆ.

ನಳಚರಿತೆಯ ವಸ್ತುವೇ ಅತ್ಯಂತ ಆಕರ್ಷಕವಾದುದು. ಸ್ವಾರಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ನಿಪುಣ ಕವಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಅದು ಹೇಗೆ ಬೇಕಾದರೂ ಅರಳಿ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಬಲ್ಲ ಸತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು, ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹರಡಿರುವ ನಳೋಪಾಖ್ಯಾನವೇ ಕನಕದಾಸರ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಗೆ ಆಕರ. ಇದರ ಮೂಲ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ವಕವಿಗಳಿಂದ ರಚನೆಗೊಂಡ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ನೋಡಿದ್ದರೂ, ತಮ್ಮದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಅವರು ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಎಷ್ಟೋ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ತರುವುದರ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನೊಂದು ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಋಣಿ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದರೂ, ಅವರ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನಾ ಚಮತ್ಕಾರಗಳು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. ರಂಭೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಇಂದ್ರಾಚ್ಛೇಯ ಮೇರೆಗೆ ನಳನಿಗೆ ಮುಂಚೆಯೇ ದಮಯಂತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರೆಂಬುದು ದಾಸರ ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪನೆ.

ದಮಯಂತಿಯ ಪ್ರೇಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನೂ, ನಳನೃಪನ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಕವಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ದಮಯಂತಿ ಯಾಗಪುತ್ರಿಯೆಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವವಲಯದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಕವಿಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಹೆಚ್ಚುವಿನ ಪ್ರಸಂಗವಂತೂ ಕವಿಯ ಕಲ್ಪನಾ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ದಮಯಂತಿ ಕೂರಿಯಿಲ್ಲ, ದ್ವೇಷಶೀಲೆಯಿಲ್ಲ. ಕೃತಘ್ನಳಲ್ಲ, ಶೀಘ್ರ ಕೋಪಿಯಿಲ್ಲ. ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸಂಯಮಶೀಲೆ ಎಂಬ ಅವಳ ಸಹಜಸ್ವರೂಪ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ” ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶಕರ ಮಾತು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಕವಿ ಕಾವ್ಯದುದ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಮರೆದಿದ್ದಾನೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಹಜ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ ಇದನ್ನೊಂದು ಸರಳ-ಸುಂದರ ಕಾವ್ಯವನ್ನಾಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಗಳು, ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ, ಕಥಾನಿರ್ವಹಣ ರೀತಿ, ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಭಾಷೆ-ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯ ಕಲೆಯನ್ನು, ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರಿದ್ದಾರೆ. 'ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ' ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಪುಂಗಿನಾದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನರ್ತಿಸಿದೆ. ಉಪಮೆಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಳಗಾಗಿರುವುದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದರೂ ಮಿಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಮರೆಸಿ, ಕಾವ್ಯಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರುವ ಶಕ್ತಿ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಮಿಸುನಿಯೋಲೆಯ ಢಾಳ ಕದಪಿನೊ
ಳಸೆಯ ಮೇಲುದು ಜಾರೆ ಕುಚಭರ
ಕುಸಿಯ ನಡುವಲ್ಲಾಡೆ ಮಸಗಿದ ಮಂದಹಾಸದಲಿ ||
ಎಸೆವ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಭಾರದಲಿ ಬಾ
ಗಿಸಿದ ಕೊರಳಿನ ಕೈಯ ವೀಣೆಯ
ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷಿಯ ಸೊಬಗ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿಯೆ ನಾನೆಂದ ||

ಕುಡಿತೆಗಂಗಳ ಸಿರಿಮುಡಿಯ ಬಡ
ನಡುವ ಸೆಳೆವತಿ ಬೆಡಗಿನಲಿ ಹೊಂ
ಗೊಡ ಮೊಲೆಯ ವೈಯ್ಯಾರದುಡುಗೆಯ ಸಿರಿಯ ಸಡಗರದ ||
ತೊಡರ ಝಣಝಣ ರವದ ಮೆಲ್ಲಡಿ

ಯಿಡುವ ಗಮನದ ಭರದಿ ಕಿರು ಬೆವ

ರಿಡುತ ಬಂದಳು ಸಖಿಯರೊಡನೆ ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಕೆ ||

ಕಾನನದಲ್ಲಿ ಪತಿಯ ಕಾಣದೆ ಹಂಬಲಿಸುವ ದಮಯಂತಿಯ ಚಿತ್ರ
ಕವಿಯ ವರ್ಣನಾ ವೈಖರಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ನಿದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ :

ನಳನಮುಖಿ ಮೈಮುರಿದು ನಿರ್ದಯ

ತಿಳಿದು ಮಲ್ಲನೆ ನೋಡಿದಳು ಎಡ

ಬಲವನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪತಿಯ ಕಾಣದ ಬಲಿದ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ |

ಮಲಗಿದಳು ಮೈಮರೆದು ನಿಮಿಷಕೆ

ತಿಳಿದು ಕಾಣದೆ ಕಾತರದಿ ಹಂ

ಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿದಳಲ್ಲಿ ಗಿರಿತರುನಿಕರ ಮಧ್ಯದಲಿ ||

ಕನಕದಾಸರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ನಳನ ವಿಕಾರರೂಪ ವರ್ಣನೆ ಅವರ
ವರ್ಣನಾ ವೈಖರಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ನಿದರ್ಶನ. ಅವರ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಗೆ ಒಂದು
ಸ್ಪಷ್ಟಸಾಕ್ಷಿ :

ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗೂನು ಬೆನ್ನಿನ

ಅಡ್ಡ ಮೋರೆಯ ಗಂಟು ಮೂಗಿನ

ದೊಡ್ಡ ಕೈಕಾಲುಗಳ ವುದುರಿದ ರೋಮ ಮೀಸೆಗಳ

ಜಿಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ

ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರಕು ಗಡ್ಡದ

ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ ||

ಕನಕದಾಸರು ಯಾರಿಂದ ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು
ಮಾತಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಕಾವ್ಯ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತದಷ್ಟೇ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ.
ಜನಮನ್ನಣೆ ಗಳಿಸಿದ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಯ ವಸ್ತು, ಅದರ ನಿರ್ವಹಣೆ
ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಗಳು ಎಂತಹವರನ್ನೂ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ
ಮೋಹಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೇಲಿನ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳೇ ಸಾಕ್ಷಿ.
ಸಣ್ಣ ಕಥಾವಸ್ತುವೊಂದಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾವ್ಯದ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನೂ, ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟ
ಯಶಸ್ಸು ಕನಕದಾಸರದ್ದು. ಚೌಡರಸನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸೊರಗಿದ್ದ ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿದ್ದ
ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವಿಗೆ ಜೀವಕಳೆಯನ್ನಿತ್ತ ಕೀರ್ತಿ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾಗಿ
ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಯಾವುದೇ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ
ನಿರ್ವಹಿಸಬಲ್ಲ ಶಕ್ತಿ ಅವರದ್ದು. ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸರಳತೆ ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಕಾವ್ಯ

ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊರತೆಯಿಲ್ಲ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಂತೆಯೇ ದೇಸೀಯ ಸೊಗಡು
ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲ ವಿಷಯದಲ್ಲೂ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನನ್ನು
ಮೀರಿಸದಿದ್ದರೂ ಅವನೊಂದಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲ
ಅರ್ಹತೆ ಪಡೆದ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು.

ಕನಕದಾಸರ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ ಆದ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ'ದ ವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ
ಕಾವ್ಯ ಕೂಡ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಚನೆಗೊಂಡಿರುವ ಕೃತಿ. ಇಲ್ಲಿ ಅವರು
ಹೊಸ ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು
ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ವಸ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯದ್ದೇ ಆದರೂ, ನಿಶ್ಚಿತ ಉದ್ದೇಶದೊಂದಿಗೆ ಕಾವ್ಯ
ಗಂಭೀರವಾಗಿಯೇ ಸಾಗಿದೆ :

ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಮಹಾಮುನೀಶ್ವರ

ರೆಲ್ಲ ತರಿಸಿದರಖಿಳ ವಸ್ತುವ

ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ರಸಾಯನಗಳಲಿ ||

ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಸುಭಕ್ತಗ

ಳೆಲ್ಲವನು ತುಂಬಿದರು ಹೆಡಗೆಗೆ

ಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಹೊರಿಸಿ ತಂದರು ರಾಯನೋಲಗಕೆ ||

ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕಥೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಾಗಿಸಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ ಮೊದಲ
ಕೃತಿ ಇದನ್ನೆಬಹುದು. -ಆ ಕೀರ್ತಿಯೂ ಕನಕದಾಸರಿಗೇ ಸಲ್ಲುವಂತಹುದು.
ಹಲವು ಪೌರಾಣಿಕ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು
ಮೆರೆದಿರುವ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಕನಕದಾಸರ ಕಲ್ಪನೆಯ ಒಂದು ಬೃಹತ್‌ಸೃಷ್ಟಿ

* * *

ಕನಕದಾಸರು ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ
ತರುವಂತೆ, ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವಂತೆಯೇ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'
ಕೃತಿ ರಚನೆಯ ಮೂಲಕ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗಮನ
ಸೆಳೆಯಬಲ್ಲ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನೂ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ
ಅಗ್ರಗಣ್ಯನಾದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ನಂಜುಂಡರ ಕಾವ್ಯಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ
'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ನೋಡುವಾಗ ವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
'ಭರತೇಶ ವೈಭವ' ಹಾಗೂ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ
ಹತ್ತಿರವಾಗಬಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಾದರೆ, 'ಕುಮಾರ ರಾಮನ ಸಾಂಗತ್ಯ' ಮತ್ತೊಂದು
ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಹತ್ತಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲ ಕೃತಿ.

ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ.

ಪ್ರೇಮದ ಕಥೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣ-ರುಕ್ಮಿಣಿ, ರತಿ-ಮನ್ಮಥ ಹಾಗೂ ಉಷಾ-ಅನಿರುದ್ಧರ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲ ಸತ್ವವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂಲಕ ಭಕ್ತಿಯ ಸೋಂಕು ಕಂಡು ಬಂದರೂ ಗೌಣ. ರತ್ನಾಕರ ವರ್ಣಿಯ ಭರತೇಶನಿಗೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೂ ಹಲವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಹೊಂದಿ ಲೋಲುಪ್ತನಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಅವನು ಯೋಗಿ ಹಾಗೆಯೇ ಭರತ ತೊಂಬತ್ತಾರು ಸಾವಿರ ಪತ್ನಿಯರನ್ನು ಹೊಂದಿ 'ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ಸುಖದೊಳೋಲಾಡಿದರೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತವನಲ್ಲ. ಆದರೆ ರತ್ನಾಕರನ ಪ್ರಕಾರ ಭೋಗವು ಯೋಗದ ಮೊದಲ ಮೆಟ್ಟಿಲು ಎಂಬ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ . ಆ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ಭರತನ ಭೋಗಜೀವನವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವಾಗ ಶೃಂಗಾರವನ್ನೂ ಅದರ ತುತ್ತತುದಿಗೊಯ್ದಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಶೃಂಗಾರಮಯವಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಇದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇರೆಯಾದರೂ, ತಿರುಳು ಒಂದೇ-ಶೃಂಗಾರ ಪ್ರಧಾನ. ಅಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ತ್ಯಾಗ-ಭೋಗಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ ತೋರಿದ್ದಾರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭೋಗಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನವಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳ ಹೊರಟಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸಂತಕವಿಯಾದ ಕನಕದಾಸರು ಒಂದು ಕಡೆ ಅಪಾರವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಅಧ್ಯಾತ್ಮವನ್ನು ಮೆರೆದಿರುವಂತೆಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಶೃಂಗಾರದೇಗೂ ಗಮನ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಮನೋಭಾವ ಕನಕರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಅದೇನೇ ಇದ್ದರೂ ಶೃಂಗಾರ ಕವಿಗಳಾಗಿ ಇಬ್ಬರೂ ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಸಮಯವಾಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿದ್ದಾರೆಂಬಂತೆ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ, ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಕಾವ್ಯದುದ್ದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಶೃಂಗಾರ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ನೋಡುವಾಗ, ಕನಕದಾಸರು ಇದನ್ನು ತರುಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಲುವ ಮೊದಲೇ ರಚಿಸಿರುವರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಕನಕದಾಸರು ತರುವ ಶೃಂಗಾರ ವಿಲಾಸದ ಲಾಸ್ಯವನ್ನು ಈ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು :

ನಳಿನೋದ್ಭವ ಕೋಟಿ ವತ್ತರ ತನುವಿಡಿ

ದಳಿದೊಡವೇನು ವೃಥಾಯ

ಸುಳಿಗುರುಳ ಬಲೆಯ ತೋಳ ತಕ್ಕೆಯೊಳೊಂದು

ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಲು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು |

ಹೊಳೆವ ಕೆಂಬಲ್ಲು ಚೆಂದುಟಿ ಕಂಬು ಕಂಠ ಕೌಂ

ಕುಳ ಕೋಮಲತ್ವ ನುಣ್ಣೊಲೆಯ

ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುಂಡಾಡಿ ಸೊಗ ಮಯ್ಯೊ

ಳವಟ್ಟು ಸಾವುದಚ್ಚರಿಯೆ ||

ಇದು ಕನಕದಾಸರ ವೈಖರಿಯಾದರೆ, ಶೃಂಗಾರ ರಸದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿದ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ವರ್ಣನಾವೈಖರಿ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯದು ; ಮಲಗಿದ್ದ ಭರತನು ಬಳಿಯಿದ್ದ ಪದ್ಮಿನಿಯನ್ನು ಕಂಡು,

ಕಣ್ಣೆರದಾಕ್ಷಣ ಬರಸೆಳೆದಾ ತೊಂಡೆ

ವಣ್ಣುಟಿಯಬಲೆಯನಪ್ಪಿ

ನಾಣ್ಣಾಣ ಜುಮ್ಮನೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಲಲನೆಗೆ

ಗೇಣ್ಣೊರಿದನು ಸ್ವರ್ಗಸುಖವ ||

ಇದು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೃಂಗಾರರಸದ ಒಂದು ಬಿಂದು ಮಾತ್ರ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಮಹಾಭಾರತದಂತೆ ರತ್ನಾಕರ ವರ್ಣಿಯ ಕಾವ್ಯದ ಹರಹೂ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದು. ಆ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವರ್ಣನೆಗಳ ರಾಗ ಅದೆಷ್ಟೋ ಇದೆ.

ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡ ಕವಿಯೂ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವ ಕವಿ. ಅವನ 'ಕುಮಾರರಾಮ ಸಾಂಗತ್ಯ' ಕನ್ನಡದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಾವ್ಯವಾಗಿ ಬಾಳಿ-ಬದುಕಿ, ಭಾರತೀಯ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ವಿಶೇಷ ಮನ್ನಣೆಗೂ ಪಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರ ರಾಮನ ಕಥೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನೂ ಪಡೆದಿದೆ. ಅದು ಕೂಡ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' 'ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ' 'ಭರತೇಶ ವೈಭವ'ಗಳಂತೆ ಜನಪ್ರಿಯ ಕಾವ್ಯ-ಜನಾದರಣೀಯ ಕಾವ್ಯ, ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನಂಜುಂಡ ಕವಿ ಶೃಂಗಾರರಸವನ್ನು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ರಸ ಮಿಡಿಯುವಂತೆ ತಂದಿರುವಂತೆಯೇ, ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅದ್ಭುತವಾಗಿಯೇ ತಂದಿದ್ದಾನೆ. ಕೃತ್ತಿಯನಾದ ನಂಜುಂಡ ಕವಿಗೆ ಅದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಸ್ವತಃ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸನಿಗೂ ಅದು ದಕ್ಕಿದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಗೆ ಸಾಂಗತ್ಯ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಒಗ್ಗಿಬಂದ ಭಂದಸ್ಸಲ್ಲ ಎಂಬುದು

ನಿಜವಾದರೂ, ಈ ಈರ್ವರೂ ಅದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುಳ್ಳಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೃದು ಮಧುರ ಭಾವನೆಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಹೇಳಿ ಮಾಡಿಸಿದಂತೆಯೇ, ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಗೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಬೀತು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶೃಂಗಾರ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ನಂಜುಂಡ ಕವಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಿರುವಂತೆಯೇ, ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕನಕದಾಸರು ಗಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕುಂಭಾಂಡನಿಗೂ-ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯ ಚಿತ್ರ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಬರುತ್ತದೆ :

ಬಾಗಿಲ ತಿವಿದು ನೂಂಕುವ ದಂತಶಿರವ ವಿ
ಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ
ತಾಗಿಸಿಜೋದರ ತಲೆಯನಾಗಕಾಗಿಪ
ಸಾಗಿಸಿದನು ಕೇಳ ಕೆಳದಿ ||
ತುಂಡುಗಳ್ ತುಟಿಗಚ್ಚಿ ಗಗನದೊಳ್ ಮಾತಾಡೆ
ಮುಂಡಗಳ್ ನೆಲೆದೊಳು ಕುಣಿಯೆ
ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದವು ಕುಶಲದಿ ಕುಸುಮ ಕೋ
ದಂಡಾತ್ಮಜನ ಪೌರುಷವ
ಅಜವಿಂಡ ಹೊಕ್ಕ ಹೆಬ್ಬಲಿಯಂತೆ ಸೊಕ್ಕಿದ
ಗಜವಿಂಡ ಸಿಂಹ ಹೊಕ್ಕಂತೆ
ಭುಜಗ ಸಮೂಹವ ಖಗರಾಜ ಹೊಕ್ಕಂತೆ
ಕುಜನರ ಕುಟ್ಟಿಹಾಯ್ಕಿದನು ||

ಮತ್ತೊಂದೆಡೆ 'ಬಂದುದು ಯಾದವ ಬಲ ನೆಲನೀದಂತೆ' ಎಂಬಂತಹ ಉಪಮೆಗಳ ಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ರಣರಂಗದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಸೊಗಸಾಗಿ ತಂದಿದ್ದಾನೆ. ಕಂದ-ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿಯಂತಹ ಅಥವಾ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿಯಂತಹ ಬಿರುಸನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೂ, ಸಾಂಗತ್ಯದಂತಹ ಸರಳ ಭಂದಸ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಕವಿ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ತೋರಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿಸಿರುವುದು ಪ್ರಶಂಸನೀಯ. ನಂಜುಂಡನೊಂದಿಗೆ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ತೂಗಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಬಲರಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ :

ಬಿಡಲು ಮೈಯದಡವಿ ಗಿಡಗ ಗಿಳಿವಿಂಡ
ಕೆಡಹಿ ಕೊಡಹಿ ಕೊಲುವಂತೆ
ಕಡುಗಲಿ ರಾಮನೆನಲು ಕೂರ್ಗಣೆಗಳು

ಬಿಡದೆ ಕೊಂದವು ರಿಪುಗಳನು ||
ಕರಿಯ ಹಿಂಡನು ಕೇಸರಿ ಕದಳೀವನಾಂ
ತರವ ಕಾಡಾನೆ ಪೊಕ್ಕಂತೆ
ಧುರ ಧರಣಿಯೊಳು ಕೊಂದನು ಬರಿಕಯ್ಯನು
ಸುರತಾಳಬಲವನಾರಾಮ ||

ಕಾಕತೀಯ ರುದ್ರನು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದನೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿದು ಕಂಪರಾಜನು ಕೋಪಗೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಯನ್ನು ನಂಜುಂಡ ಕವಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ : "ಮೀಸೆ ಕುಣಿಯೆ ಮೈಯ್ಯ ರೋಮ ಕಾರಿಡೆ ಕಣ್ಣು | ಸೂಸೆ ಕಿಡಿಯ ಮೊಗ ಹೊಗೆಯೆ, ಘಾಸಿಯಾಗಲು ಗಂಟಿನಿಂ ಪುರ್ಬು ನೃಪಕ | ಟ್ರಾಸುರವನು ತಾಳಿದನು ||"

ದೇವರಾಜನ 'ಸೊಬಗಿನ ಸೋನೆ', ಕನಕದಾಸರ 'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ' ಯಂತೆಯೇ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ. ಕವಿ ತನ್ನ ಕೃತಿಯ ಬಗೆಗೆ 'ಜಾಣರ ಮೆಚ್ಚು' 'ರಸಿಕರ ರಸಾಯನ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದೂ ಕೂಡ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿಯೇ. ಆದರೆ ಕವಿ ತಾನೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವಷ್ಟು ಉತ್ತಮ ಕೃತಿಯೇನೂ ಅಲ್ಲ. 'ರಸಿಕರ ರಸಾಯನ' ಎಂದು ಕವಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ, ಅದು ಹಲವು ಅನೌಚಿತ್ಯಗಳಿಂದಾಗಿ ಸೊರಗಿದೆ. ಹದಿನೆಂಟು ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ತಂದರೂ ಕನಕದಾಸರು, ಲಾಲಿತ್ಯದ ಭಾಷಾ ಬಳಕೆಯಿಂದಾಗಿ ರಸಿಕರ ಎದೆ ಮಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ದೇವರಾಜ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಭಾಷಾ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯಿಂದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಜಾಣರು. ಭಾವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಭಾಷಾ ಬಳಕೆ ಅವರ ಯಶಸ್ಸಿನ ಗುಟ್ಟು. ಇಲ್ಲಿ ದೇವರಾಜ ಪ್ರತಿಭೆಗಿಂತ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೆರೆದಿದ್ದರೆ, ಅಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಬದಿಗೊತ್ತಿ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. 'ಸೊಬಗಿನ ಸೋನೆ'ಯ ಕಥೆ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯ ಕಥೆಯಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯದೇ ಆದರೂ, ನಿರ್ವಹಣೆ ಹಾಗೂ ಔಚಿತ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ಕಳೆಗುಂದಿದೆ. ಕವಿ ಔಚಿತ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಾಗ ಕಾವ್ಯ ಏನಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಾಕ್ಷಿ.

ಕನಕದಾಸ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ, ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ ಹಾಗೂ ನಂಜುಂಡಕವಿ- ಈ ನಾಲ್ವರೂ ಕನ್ನಡದ ಜನಪ್ರಿಯ ಕವಿಗಳೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿ 'ಭರತೇಶ ವೈಭವ'ದಲ್ಲಿ ಯೋಗ-ಭೋಗ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕಥೆಯ

ಮೂಲಕ ಸಾಧಿಸಿ ಅದನ್ನೊಂದು ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯವಾಗಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದರೆ, ಉಳಿದ ಮೂವರು ಪ್ರಚಲಿತ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಚಿನ್ನದ ಮೆರಗನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಜನಾದರಣೆಯವಾದವರು. ಜನಪ್ರಿಯತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಈ ನಾಲ್ವರೂ ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂತಹವರು. ಕಾವ್ಯದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯಗುಣದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದು ರೀತಿಯ ಮೇಲುಗೈ ಸಾಧಿಸಿದವರು. ಒಬ್ಬರು ಒಂದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಿಂಚುವಂತೆ ಕಂಡುಬಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತಹವರು. ಒಂದರಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಬಹುದಾದ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಡುವ ಅಸಾಧಾರಣ ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಕವಿಗಳಿವರು. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯೇ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಕಾರಣ : ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೆ. ಅವರು ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅವರ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಹಾಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೆರಗನ್ನು ತಂದಿತ್ತಿದೆ. ಅವರ ಅನುಭವ, ಭಾಷಾ ಬಳಕೆ, ಸನ್ನಿವೇಶ ನಿರ್ಮಾಣ, ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳ ಹಾಗೂ ನಾಣ್ಯಡಿಗಳ ಬಳಕೆ ಇವುಗಳಿಂದಾಗಿ ಕೆಲವೊಂದು ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಕಾವ್ಯದ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕೆಲವೆಡೆ ಪ್ರೌಢತೆಯನ್ನು ತೋರಿದ್ದರೂ. ಅದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಲೆಯ ಮಧ್ಯದ ಕಲ್ಲಾಗಲಿಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಸಂಖ್ಯೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೌಲ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನವು. ಕನಕದಾಸರ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಅವು ಸಫಲಗೊಂಡಿವೆ. ಕಂಡದ್ದನ್ನು ಕಂಡಂತೆ ಹೇಳುವ ಅವರ ಗುಣದಿಂದಾಗಿ, ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮೊನಚು ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರಲ್ಲಿ ಕಾಣಲಾರದಂತಹುದು. 'ಅಹುದಾದರಹುದೆನ್ನಿ ಅಲ್ಲವಾದರಲ್ಲವೆನ್ನಿ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿನ ಅವರ ಬಿಚ್ಚುನುಡಿ ಉಳಿದವರಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪ. "ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುರಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು, ನಿರ್ಮಲಿಲ್ಲದ ಮನಸು ತಾ ಕೊಳಚಿ ಹೊಲಸು" ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮನೋಧರ್ಮ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. "ಕರುಣ ಬಂದರೆ ಕಾಯೋ ಮರಣ ಬಂದರೆ ಒಯ್ಯೋ" ಎಂಬ ಜನಪದರ ದಿಟ್ಟ ನುಡಿಗಳಂತೆಯೇ ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು, ಬಿರುಸಾದುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರಿಗಿಂತ ಇವರದ್ದು ಭಿನ್ನ ಶೈಲಿ. ಅಲ್ಲಿಯ ಭಾಷೆಯ ಸೊಗಡೇ ಬೇರೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಪರಿಸರದಿಂದ,

ಆ ನೆಲದ-ಜಲದ ಒಡನಾಟದಿಂದ ಬಂದ ಈತನಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾದ ಜಾನಪದ ಸೊಗಡಿದೆ. ಅದು ಅವರ ಅನುಭವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ತಂದಿತ್ತಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಸಮಾಜದ ಕೆಳವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಈ ಕವಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದೇವರುಗಳೂ ಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಸರ್ವಧರ್ಮ ಸಮನ್ವಯ ದೃಷ್ಟಿ-ಧೋರಣೆಗಳು ಈ ಕವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗಿದ್ದಂತೆ ಉಳಿದ ಕವಿಗಳಿಗಾಗಲೀ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿದಾಸರಿಗೆ ಈ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಗಳು ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ :

ಡೋಲಿನ ಮೇಲ್ಕಯ್ಯ ಭರಮಪ್ಪ ಹಾಕ್ಯಾನು
ತಾಳವ ಶಿವನಪ್ಪ ತಟ್ಟಾನ್ಯಾ
ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಪದಗಳ ಹನುಮಪ್ಪ ಹಾಡ್ಯಾನ್ಯಾ
ಚಲುವ ಕನಕಪ್ಪ ಕುಣಿದಾನ್ಯಾ ॥

ಪೂರ್ಣ ಜನಪದ ಧಾಟಿಯ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಧರ್ಮದ ಸಮನ್ವಯನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿರುವುದು ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆಯೇ ಆಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, "ಏನೆಂದಳೇನೆಂದಳೋ, ನಿನ್ನೊಳು ಸೀತೆ ಹನುಮಯ್ಯ" ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿ ಕೋಲಾಟದ ಹಾಡಿನ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಕೂಡಲೇ ನೆನಪಿಸುತ್ತದೆ. "ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ" ಎಂಬ ಹಾಗೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೋಲಾಟದ ಹಾಡನ್ನೇ ಹೋಲುವ "

ಕೋಲು ಕೊಳಲು ಕೈಲಿ ದಾಸಯ್ಯ ನೀ
ಕಲ್ಲಿಗೆ ವರವಿತ್ತೆ ದಾಸಯ್ಯ
ಮಲ್ಲನ ಮರ್ದಿಸಿ ಮಾವನ ಮಡುಹಿದ
ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮ ದಾಸಯ್ಯ ॥

ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಚಾ ಜಾನಪದ ಶೈಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರಿದಾಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭಾವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ಸಮಾಜೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾದರೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಅವರುಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಸೊಗಡನ್ನು ಸೂಸುವುದರ ಮೂಲಕ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತಾರೆ.

ಆದರೆ ವಚನಕಾರರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸುವಾಗ, ಕನಕದಾಸರು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಸಮಸಮವಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲರು. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಕಾವ್ಯಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಕಾವ್ಯಮೌಲ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಕನಕದಾಸರಂತೆಯೇ ವಚನಕಾರರೂ ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಬಂದವರು. ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದವರು. ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೊಂದರ ವಿರುದ್ಧ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ವನಿಯೆತ್ತಿದವರು. ಜೊತೆಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಸುಗಮದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟವರು. ಒಂದು ಕಡೆ ಬಸವಣ್ಣನವರು 'ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಮನೆಯ ಮಗ ನಾನಯ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರು ಒಂದೆಡೆ, "ದಾಸದಾಸರ ಮನೆಯ ದಾಸಿಯ ಮಗ ನಾನು" ಎಂದು ತಮ್ಮ ದಾಸತ್ವದ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. "ಆನು ಭಕ್ತನಲ್ಲಯ್ಯ ಆನು ವೇಷಧಾರಿಯಯ್ಯಾ" ಎಂಬಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಬರುವ: "ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ" ಎಂಬ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಯಲು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ :

ಹಲವು ಮಣಿಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ
ಉಂಡು, ತಾಂಬೂಲಗೊಂಡು, ಹೋಹುದಲ್ಲಾ !
ಹಲವು ಪರಿಯಲಿ ವಿಭೂತಿಯ ಹೂಸಿ
ಗುಣಾಡಂಬರದ ನಡುವೆ ನಲಿನಲಿದಾಡಿ
ತನು-ಮನ-ಧನವ ಸಮರ್ಪಿಸದವರ
ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವರೆಂತೊಲಿವನಯ್ಯಾ ?

ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಕನಕದಾಸರು :

ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳಿದು, ಪಾತ್ರೆ ಕೈಲಿ ಪಿಡಿದು
ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ರಹಸ್ಯದ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಕೆಟ್ಟ ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬೊಗಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಹೊಟ್ಟೆಗುಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೆ ಕೃಷ್ಣ?

ಇವರಿಬ್ಬರ ಧೋರಣೆ ಒಂದೇ ಆದರೂ, ಭಾಷಾ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಭಾಷೆಯ ಮೊನಚು ನೇರವಾಗಿ ತಿವಿದು ಎಚ್ಚರಿಸುವಂತಹದು.

ಕನಕದಾಸರು ಬಂದ ನೆಲೆ ಸೆಲೆಯ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸೊಗಸೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ :

ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರೂ ಬೀರಯ್ಯ
ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಕುರಿಯ ಹಿಂಡುಗಳ ||
ಅಷ್ಟ ಮದ ಮತ್ತರಗಳೆಂತೆಂಬ ಟಗರುಗಳಿ
ದೃಷ್ಟಿ ಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬೊ ಆಡು
ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂತೆಂಬುವಾ ಹೋತಗಳು
ಕಟ್ಟಿ ಕೋಲಿನಲಿ ಇರುತಿರುವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ||

ಈ ಬಗೆಯ ರಚನೆ ಕನಕದಾಸರಂತಹ ಕವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಹುದು, ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅಂತಹ ಪರಿಸರದಿಂದ ಬಂದಂತಹವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬಹುದಾದಂತಹುದು. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರೊಬ್ಬರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹಲವರಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ದಾಸರಾಗಲಿ, ವಚನಕಾರರಾಗಲಿ ಬರಿಯ ಒಣ ತತ್ವವನ್ನಷ್ಟೇ ಬೋಧಿಸಿ ಹೊರಟವರಲ್ಲ. ನಡೆ-ನುಡಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ ಕುರಿತು ಸಾರಿದವರು. ಇವುಗಳ ಹೊರತು ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿದವರು. ಇವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಂಡುಬರುವುದೇ ಹೊರತು, ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಲ್ಲ:

ಏನು ಬರುವುದೋ ಸಂಗ | ಡೇನು ಬರುವುದೋ
ದಾನ ಧರ್ಮ ಮಾಡಿ ಬಹು ನಿ | ಧಾನಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳು ಮನುಜ ||
ಹೆಂಡಿರಿಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲ ಮಂಡೆ ತುಂಬ ಬಂಧು ಬಳಗ
ಕಂಡು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಬರಾರೊ ದಿಂಡಿಯಮನ ದೂತರಳಿಯ
ಬಂಡಿ ತುಂಬ ಇದ್ದ ಧನವು ಹಿಂದೆ ಉಳಿವುದಲ್ಲೊ ನಿನ್ನ
ಪೊಂದಿಕೊಂಡು ಬರುವ ವಸ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಅಪಕೀರ್ತಿ ಎರಡೆ ||
ಎಂದು ಕನಕದಾಸರು ಹೇಳಿದರೆ, ಬಸವಣ್ಣನವರಲ್ಲಿ ಅದು ;
ಸಂಸಾರವೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿಯ ಸೊಡರು,
ಸಿರಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಸಂತೆಯ ಮಂದಿ ಕಂಡಯ್ಯ |
ಇದನೆಚ್ಚಿ ಕಡಬೇಡ-ಸಿರಿಯೆಂಬುದ |
ಮಣಿಯದೆ ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ ||

ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ವೈರಿಗಳೂ ಹೌದು. ಅವು ಆತನನ್ನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಎಳೆಯುವ ಸಾಧನಗಳು. ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ಆತ್ಮ ಸಂಯಮ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಕೆಟ್ಟವರೇ

ಬಹುಮಂದಿ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧಕರೂ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಸರ್ವಜ್ಞ ಒಂದೆಡೆ ಅದನ್ನು :

ಕಣ್ಣು ನಾಲಗೆ ಮನವು ತನ್ನದೆಂದನಬೇಡ
ಅನ್ಯರು ಕೊಂದರೆನಬೇಡ | ಇವು ಮೂರು
ತನ್ನನೇ ಕೊಲ್ಲುವವು ಸರ್ವಜ್ಞ ||

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ; ಬಸವಣ್ಣನವರು ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ:

ಅತ್ತಲಿತ್ತಲು ಹೋಗದಂತೆ ಹೆಳವನ ಮಾಡಯ್ಯಾ ತಂದೆ ;
ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದು ನೋಡದಂತೆ ಅಂಧಕನ ಮಾಡಯ್ಯಾ ತಂದೆ ;
ಮತ್ತೊಂದ ಕೇಳದಂತೆ ಕಿವುಡನ ಮಾಡಯ್ಯಾ ತಂದೆ ;
ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪಾದವಲ್ಲದೆ
ಅನ್ಯ ವಿಷಯಕ್ಕೆಳಸದಂತೆ ಇರಿಸು, ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ ||

ಎಂದು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧನೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಹಿಸಬೇಕಾದ ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಇದು ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಣ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ನೆರವಿನಿಂದಲೇ ಹೇಗೆ ಮಾನವ ಉದ್ಧಾರದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಬಹುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತೋರಿದ್ದಾರೆ :

“ಕಣ್ಣೇ ಕಾಮನ ಬೀಜ
ಕಣ್ಣಿನಿಂದಲೆ ನೋಡು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ
ಕಣ್ಣಿನ ಮೂರುತಿ ಬಿಗಿದು | ಒಳ
ಗಣ್ಣಿನಿಂದಲೆ ದೇವರ ನೋಡಣ್ಣ ||
ಮೂಗೆ ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸ | ಈ
ಮೂಗಿನಿಂದಲೆ ಕಾಣೊ ಯೋಗ ಸನ್ಯಾಸ
ಮೂಗನಾದರೆ ವಿಶೇಷ | ಒಳ
ಮೂಗಿನಿಂದ ನೋಡಣ್ಣ ಲೀಲಾವಿಲಾಸ ||
ಕಿವಿಯೆ ಕರ್ಮಕೆ ದ್ವಾರ | ಈ
ಕಿವಿಯಿಂದಲೆ ಕೇಳೋ ಮೋಕ್ಷಸಾರ
ಕಿವಿಯೆ ಕರ್ಮಕುತಾರ | ಒಳ
ಗಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣೊ ನಾದದ ಬೇರ ||

ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಾಶಕ್ಕೆಂತೋ, ಅಂತೆಯೇ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಬಲ್ಲವು-ನೆರವಾಗಬಲ್ಲವು. ಆದರೆ ಅವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹಿಂದಿನವರು ಯಾವುದನ್ನು ಮಾನವನ ಶತ್ರುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮಿತ್ರತ್ವವನ್ನು ಕಾಣುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತೋರಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಮತ್ತೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಕಂಡು ಬರುವುದು ಅವರು ರಚಿಸಿರುವ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ. ಇವುಗಳು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಲ್ಲಿ ಬರುವ-

ವೇದ ಪುರುಷನ ಸುತನಸುತನ ಸ
ಹೋದರನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಮಗನ ತ
ಳೋದರಿಯ ಮಾತುಳನ ಮಾವನನತುಳ ಭುಜಬಲದಿ
ಕಾದಿಗಲಿದವನಣ್ಣನವ್ವೆಯ
ನಾದಿನಿಯ ಜಠರದಲಿ ಜನಿಸಿದ
ನಾದಿಮೂರುತಿ ಸಲಹೊ ಗದುಗಿನ ವೀರನಾರಾಯಣ ||

ಪದ್ಯಗಳಂತಹ ಹಾಗೂ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳನ್ನು ಹೋಲುವಂತಹವು. ಬೌದ್ಧಿಕ ಕಸರತ್ತಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡುವ ಇಂತಹ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರೂ ‘ಮುಂಡಿಗೆ’ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಯೊಳಗಿಹ ಗಂಡನ ನಿಜ ತಮ್ಮನ
ತಾಯ ಪಿತನ ಮಡದಿಯ ಧರಿಸಿದನ
ಸ್ತ್ರೀಯಳ ಸುತನ ಕೈಯಲಿ ಶಾಪಪಡೆದನ
ದಾಯಾದ್ಯನ ಮಗನ
ಸಾಯಕವದು ತೀವ್ರದಿ ಬರುತಿದೆ ಕಂಡು
ಮಾಯಾಪತಿ ಭೂಮಿಯನೊತ್ತಿ ತನ್ನಯ
ಬೀಯಗಾರನ ತಲೆಗಾಯಿದಂಥ
ರಾಯನ ಕರೆದು ತೋರೆ ರಮಣಿ ||

ಈ ಬಗೆಯ ರಚನೆಗಳು ಜಾಣ್ಮೆ, ಚಮತ್ಕಾರ ಹಾಗೂ ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ಪ್ರತಿಭೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವುಗಳು. ಗೂಢಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಇವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಸಾಕಷ್ಟು ತಿಣುಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ; ಪೌರಾಣಿಕವಾದ ಹಾಗೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಿಚಯವಿರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆ, ಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇಂತಹ ‘ಮುಂಡಿಗೆ’ಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ

ಗಾಢವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನೂ ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹಲವು ಟೀಕಾಕಾರರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಇವು ಸಹಾಯಕವಾಗಿರಬೇಕು. ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಕೀರ್ತನೆ, ಷಟ್ಪದಿ, ಸಾಂಗತ್ಯಗಳಂತಹ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸರಳ ರಚನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಜನಪ್ರಿಯ ಕವಿ ಯಾದಂತೆಯೇ, 'ಮುಂಡಿಗೆ'ಗಳಂತಹ ರಚನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪಂಡಿತ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ.

* * *

ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಭೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯದು. ಅವರು ನಡೆದು ಬಂದ ಹಾದಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಹತ್ವವಿದೆ-ಸತ್ಯವಿದೆ ಹಾಗೂ ತತ್ವವೂ ಇದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಚಂಪೂ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಾಗಲಿ; ಷಟ್ಪದಿ, ಸಾಂಗತ್ಯ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೀರ್ತನಕಾರ, ಸಂತ, ಕವಿ ಹಾಗೂ ಕಲಿ ಎನಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರ ಅನುಭವ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದು, ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯದು. ಚಂಪೂ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡವರಿರಬಹುದು ; ಆದರೆ ಅವರಾರೂ ಇವರಂತೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನಾಗಲಿ ರಚಿಸಿದವರಲ್ಲ ; ಸಂತರೆನಿಸಿಕೊಂಡವರೂ ಅಲ್ಲ. ಷಟ್ಪದಿ ಕವಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಾಗಲಿ ಇದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. ವಚನಕಾರರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಲವಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಹೆಗಲೆಣೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲವರಾದರೂ, ಅವರಲ್ಲಿಯ ಬಹುತೇಕ ಮಂದಿಯಂತೆ ಕೇವಲ ವಚನಕ್ಕಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತಗೊಳ್ಳದೆ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೂ ಕೈಹಾಕಿದ್ದು ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ನಿದರ್ಶನ. ದಾಸಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಅಂಶಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕನಕದಾಸರು ತೋರಿದ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕ ಮನೋಭಾವ ಅವರ ದಿಟ್ಟತನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಿರ್ಭಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ : "ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮ ಧಾರಿಗಳೆ, ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ" ಎಂಬಂತಹ ನುಡಿಗಳು ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುವುಗಳೇನೂ ಅಲ್ಲ.

ಭಾಷೆಯ ಬಳಕೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಾಗುವಂತೆಯೇ, ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು. ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯಂತೂ ಅವರದ್ದು

ವಿಶಿಷ್ಟ ಶೈಲಿ. ಹಲವೆಡೆ ಅವರು ಬಳಸಿರುವ ದಟ್ಟವಾದ ಗ್ರಾಮ್ಯ ಶೈಲಿಯಿಂದಾಗಿ ಅವರ ರಚನೆಗಳು ವಿಶೇಷ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಪೂರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಸಮಕಾಲೀನ ವಾಸ್ತವಿಕ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಕೊಡುವಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅಗತ್ಯವಾದೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ವಿಸ್ತಾರ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ತರುವಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆ ಗರಿಗೆದರಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ-ಶೃಂಗಾರಗಳೆರಡನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವಲ್ಲಿ ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಗೆ ಸಮನಾದ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತೋರಿದ್ದಾರೆ ; ಎಲ್ಲಿಯೂ 'ಸೊಬಗಿನ ಸೋನೆ'ಯ ದೇಪರಾಜನಂತೆ ಅನೌಚಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮಣೆ ಹಾಕಿಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಮಗ್ರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಾರೆ ಪರಿಶೀಲಿಸುವಾಗ ; ಕೀರ್ತನಕಾರ ಕನಕದಾಸರೇ ಬೇರೆ, ಕಾವ್ಯಗಳ ಕನಕದಾಸರೇ ಬೇರೆ ಎಂಬಂತೆ ಭ್ರಮೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆ ಅವರದ್ದು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ; ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ತೋರಿದಂತೆಯೇ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಧಿಸಬಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಕನಕದಾಸರು ; ಸಂತರ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಮತೋಲನ ಹಾಗೂ ಪಂಥಾತೀತ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮೆರೆದು ಅದ್ವೀತಿಯರೆನಿಸಿದವರು.

ಇಷ್ಟಾದರೂ, ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ದೊರೆಯಬೇಕಾದ ಮನ್ನಣೆ ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಬಹುಮುಖ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಗೌರವ ಸಂದಿಲ್ಲ. ಕಾವ್ಯ ಮೌಲ್ಯ, ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸಂಗಮಗೊಳಿಸಿ ನೀಡಿದ ಈ ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ತಕ್ಕ ಗೌರವ ಸಲ್ಲುವ ಕಾಲ ಹತ್ತಿರವಾಗಲೆಂಬ ಅನಿಸಿಕೆ ಸಹಜವಾದದ್ದು.

ಗ್ರಂಥಖುಣ

೧. ಕನಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗಳಿ
೨. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-ತ. ಸು. ಶಾಮರಾಯ
೩. ನಳಚರಿತ್ರೆ-(ಸಂ.) ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ
೪. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-(ಸಂ.) ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ
೫. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಸಂಗ್ರಹ-(ಸಂ.) ಬಿ. ಎಸ್. ಸಣ್ಣಯ್ಯ
೬. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ-(ಸಂ.) ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ
೭. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ-ಆರ್. ಎಸ್. ಪಂಚಮುಖಿ
೮. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ-ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್
೯. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಶನ-(ಸಂ.) ಎಚ್.ಎಚ್.ಎಚ್.
೧೦. ಕನಕದಾಸರು-ಎಸ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್
೧೧. ಪರಿಶೀಲನ-ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ
೧೨. ಕನಕಸುಧೆ-ಪರಮೇಶ
೧೩. ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಜೀವನ-ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ
೧೪. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾರ-ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್
೧೫. ಕನಕಕಿರಣ-(ಸಂ.) ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ
೧೬. ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು-ಕಟ್ಟಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ
೧೭. ಕವಿ ರಶ್ಮಿ-ಎನ್. ಬಿ. ಮುತಾಲಕರ
೧೮. ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವಕೋಶ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅವರ ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಮಕಾಲೀನ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ

ಎಂ. ವಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ

ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ತಮ್ಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾಂತ ಕವಿ, ವಿಮರ್ಶಕ ಟಿ. ಎಸ್. ಎಲಿಯಟ್ ಅವರು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಕವಿಗೂ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಋಣಭಾರ ಸಾಕಷ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಕುರಿತು ಕೆಲವು ಮೌಲಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಲೆಯ ಭಾವ ಅವೈಯಕ್ತಿಕ (ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದುದಲ್ಲ), ಕವಿ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು, ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಲಾನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲದೆ ಈ ಅವೈಯಕ್ತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಲುಪಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ತಾನು ಏನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು, ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕಿನ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ತನ್ನ ಗತಕಾಲದ ಜೀವಂತ ಬದುಕಿನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ.¹

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಮತ್ತು ಪರಂಪರಾಗತ ಮೌಲ್ಯಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಸ್ಪಂದಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನತೆಯ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿದ ಎರಡು ತಂಡಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಶರಣರು ಮತ್ತು ದಾಸರು ಹಿಂಡು ಹಿಂಡಾಗಿ ಈ ಮೌಲಿಕ ಕ್ರಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು

1. The emotion of art is impersonal. And the Poet cannot reach this impersonality without surrendering himself wholly to the work to be done. And he is not likely to know what is to be done unless he lives in what is merely the present, but the present moment of the past, unless he is conscious, not of what is dead, but of what is already living 'Tradition and Individual Talent'

- Selected Prose : T. S. Eliot, Ed John : Hayward Faber and Faber, 1959 p. 30.

ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಆಂತರಿಕ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಮತ್ತು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಒತ್ತಡ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ, ತಾವು ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂದು ತಿಳಿದೋ, ತಿಳಿಯದೆಯೋ ಒಟ್ಟಾರೆ ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತು ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬದಲಾವಣೆಯ ಬೀಜದ ಅಂಕುರಾರ್ಪಣೆಯಾಯಿತೆನ್ನುವುದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸತ್ಯ. ಈ ಬದಲಾವಣೆಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹಿಂದುಳಿದ, ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾದವರ ಸಿಂಹಪಾಲು ಇರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮುನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರಂಥ, ಪುರಂದರದಾಸರಂಥ ಮುಂದುವರಿದ ಜನಾಂಗದ ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದರೂ, ಈ ಚಳುವಳಿಗಳೂ ಜ್ವಲಂತವಾಗಿರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಇವರ ಹಿಂದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಹಲವು ಹತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸುವಂತಿಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಅವರ ಪಾಲಿನ ಕೊಡುಗೆ ಮಹತ್ವವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಬಾಡ ಗ್ರಾಮದ ಕುರುಬರ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ, ಪಾಳೆಯ ಗಾರರಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿ ತಮ್ಮ ಕ್ಷಾತ್ರವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯರುಗಳಿದ್ದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ದಂತಕಥೆಗಳನ್ನು ನಂಬಬಹುದಾದರೆ, ಅವರು ಏರಿದ ಎತ್ತರಕ್ಕೆ, ಅನುಭಾವಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಅವರ ಅವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಧನೆಯೇ ಕಾರಣ ಎನ್ನಬಹುದು. ಅಹಂಕಾರನಿರಸನ, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ ದರ್ಶನ ಇವುಗಳು ಅವರಿಗೆ ಅನುಭವಗಮ್ಯವಾಗಲು ಅವರ ಸಾಧನಶೀಲ ಮನೋಭಾವದೊಂದಿಗೆ ಅವರಿಗೆ ದೊರೆತ ವ್ಯಾಸರಾಯರಂಥ ಗುರುವಿನ ಬೆಂಬಲ ಮತ್ತು ಆಸರೆ, ಪುರಂದರದಾಸರಂಥ ದಾಸವೇಣ್ಯರ ಸಹವಾಸಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಈ ವೈಷ್ಣವ ಮಹಾಪುರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಭಾಗವತ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ನಮಿಸಿಕೊಂಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹರಿಹರ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಸಮಾಜದ ಕಣ್ಣೆರೆಸಲು ಅವರ ಮೇಲೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಂಥ ಮಹಾನ್ ಭಾಗವತ ಕವಿಯ ಪ್ರಭಾವವೂ ಹೇರಳವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಆಂತರಿಕ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಅವರ ಪರಂಪರಾಗತ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳು ಪ್ರಭಾವ

ಬೀರಿವೆಯಾದರೂ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾವೇಶಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂದು ವಿಭಿನ್ನ, ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನೂ ಅವರಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕೀರ್ತನೆಗಳು : ಕನಕದಾಸರು ಕವಿಯಾಗಿ ಹೆಸರುಗೊಂಡು ಅನೇಕ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ದಾಸಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ 'ದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು' ಎಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದರೂ ಅವರ ಅಂತರಂಗ ಸಾಧನೆಯ, ಅನುಭಾವಿ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಳಕಳಿಯ, ಭಕ್ತಿ ಪಾರಮ್ಯದ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವವು, ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೇ. ನಾವು ಅವರನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಗುರುತಿಸುವುದು ಒಬ್ಬ ದಾಸರನ್ನಾಗಿ, ದಾಸಕೂಟದ ಸದಸ್ಯರನ್ನಾಗಿ, ವ್ಯಾಸಮಠದ ಒಬ್ಬ ಹಿರಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದಾಗಿ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂದರರಂತೆ ಕೃಷ್ಣಪಾರಮ್ಯ, ಭಾಗವತ, ಮಹಾಭಾರತ-ರಾಮಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರಭಾವ, ಪುರಾಣ ಪ್ರಪಂಚದ ವ್ಯಾಪಕ ಪರಿಚಯ, ಇವುಗಳನ್ನಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಅದರಲ್ಲೂ ಶರಣ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಂತೂ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಗಳ ತುಂಬೆಲ್ಲ ತನ್ನ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

"ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ತತ್ವವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅವು ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸತ್ವಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಮಸ್ಪರ್ಧಿಯಾಗಬಲ್ಲವು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗಿಂತ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಗುಣ ಒಂದು ಕೈ ಮಿಗಿಲಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ"² ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಮಾತನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ದಾಸವೇಣ್ಯರಿಬ್ಬರನ್ನೂ 'ತೂಗಿನೋಡುವ ಈ ನೋಟದಲ್ಲಿ ವಿಮರ್ಶಕರ ಒಲವು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಕಡೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಒಲಿದಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಪುರಂದರರಂತೆ ಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯ ವರ್ಣನೆ, ರೂಪವರ್ಣನೆ, ಪವಾಡಸದೃಶ ಘಟನೆಗಳ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ, ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸ ಕಾವ್ಯಗಳ ಆಳವಾದ ಅಭ್ಯಾಸ ಪರಿಚಯಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲವು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ

2. ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ-ಪರಿಶೀಲನೆ-ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಉಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯಮಾಲೆ ಮೈಸೂರು, ಪು. 102, 1967.

ಇರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದ ಕೆಲವು ಸಾಮಾಜಿಕ ನಿಲವು, ನೋಟಗಳತ್ತ ತಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹರಿಸಿ ಅವರು ವಿಶಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ-ಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತ ಕನಕದಾಸರ ನಿಲುವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಎರಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿದ ಅವರ ವಿಚಾರಧಾರೆ ಕುಲದ ಮೀಮಾಂಸೆಗೆ ಅವರು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿದೆ. “ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಾವರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗಲಿಲ್ಲವೆ? ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಲು ಉಣ್ಣಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆ? ಮೃಗದ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಸ್ತೂರಿ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲವೆ? ಎಂದೆಲ್ಲ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ನಾರಾಯಣ, ಅಗಜವಲ್ಲಭರು ಯಾವ ಕುಲದವರೆಂದು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ, ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ, ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕುಲ ಯಾವುದು? ಆದಿಕೇಶವನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಮೇಲುಜಾತಿಯವರಾದ ಕವಿಗಳು ಸಹಾನುಭೂತಿಪರವಾದ ನಿಲವನ್ನು ತಳೆದಿರುವುದಕ್ಕೂ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕೀಳೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು ಅದರ ಬೇನೆಯನ್ನು ಅರಿತವರು ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಂತರವಿದೆ. ಪಂಪನಲ್ಲಿ ಕರ್ಣ ತಾನು ಸೂತಪುತ್ರನೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಗ ತನ್ನನ್ನು ಕೇಣಕಿದ ದ್ರೋಣರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಆವೇಶ ಮತ್ತು ಸಹಜತೆ ಬೇರೆಡೆ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. “ಕುಲಮಿದುರ್ದೆ ಶರಸ್ತಂಭದೊಳಂ ಕುಲಂಕುಲಮಲ್ಲು ಚಲಂಕುಲಂ, ಅಣ್ಣುಕುಲಂ ಅಭಿಮಾನಂ ಕುಲಂ” ಇಂಥ ಮಾತುಗಳು ಕ್ಷಾತ್ರಯುಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ವಾಡಿಸಿದಂಥವು. ‘ಸರಸಿಜಮನುವಿದ್ಧಂ ಶೈವಲೇನಾಪಿರಮ್ಯಂ’ ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸಂಭವೆ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣನವರ ಪೋತ್ತಾಹದಿಂದ ಧೈರ್ಯ ಪಡೆದ ವಚನಕಾರರು, ಶಿವಶರಣರು ಕುಲವನ್ನು ಕುರಿತ ತಮ್ಮ ದಿಟ್ಟನಿಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ‘ನೆಲನೊಂದೆ ಹೊಲಗೇರಿ ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ, ಜಲವೊಂದೆ ಶೌಚಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ, ಕುಲವೊಂದೇ ತನ್ನತಾನರಿದವಂಗೆ’ ಎಂದ ಬಸವಣ್ಣ, ‘ಮನುಷ್ಯ ಜಾತಿ ತಾನೊಂದೆವಲಂ’ ಎಂದ ಪಂಪ, ‘ನಡುವೆ ಸುಳಿವ ಆತ್ಮನು ಗಂಡೂ ಅಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣೂ ಅಲ್ಲ’ ಎಂದಳು ಮಹಾದೇವಿಯಕ್ಕ. ಈ ಎಲ್ಲ ವಿಚಾರಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶಿವ. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕುಲವನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಷ್ಟು ತಾಕತ್ತು ಅವರಲ್ಲಿದೆ. ‘ನೀನೆನ್ನಂತೊಮ್ಮೆ ಒಡಲುಗೊಂಡು ನೋಡಾ’

ಎಂದು ದೇವರ ದಾಸಿಮಯ್ಯ ಸವಾಲೆಸೆದಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟದೈವವನ್ನೂ ಕುಲದ ಒರೆಗಲ್ಲಿಗೆ ತಿಕ್ಕಿ ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆ ಆ ದೈವವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವಾಗ ಅವನ ಭಕ್ತರಾದ ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಈ ಕುಲದ ಕಳಂಕವನ್ನು ಅಂಟಿಸುವುದು ಸರಿಯೇ ಎಂಬುದು ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಜೀವಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮಗಳ ಕುಲವನ್ನು ಯಾರೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದ ಮೇಲೆ ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಯಾಕೆ ಈ ಬವಣೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅವರದು. ಕುಲದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದಾಡುವ ಅಲ್ಪಮತಿಗಳಿಗೆ, ಅವರ ವಿವೇಕದ ಉಪದೇಶ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ‘ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋನಿಗಳಿಲ್ಲ, ಮೆಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿಗಳಿಲ್ಲ ಅಟ್ಟು ಉಣ್ಣಿದ ವಸ್ತುಗಳಿಲ್ಲ, ಜಲವೆ ಸಕಲ ಕುಲಕ್ಕೆ ತಾಯಲ್ಲವೆ’ (ಡಾರ್ವಿನ್‌ನ ವಿಕಾಸವಾದ ಅರಿವಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆಯೆಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ !) ಇತ್ಯಾದಿ ತಾರ್ಕಿಕ ನಿಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಪರಂಪರೆಯ ಅರಿವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ದಿಟ್ಟದನಿ ಈ ಕುಲದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಇಂಥ ದನಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ದನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಮಹತ್ವವಿರುವುದು ಅವರ ಪರಿಸರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದಾಗಿ.

‘ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೊ’ ಎಂಬ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವಾದರೂ ಬೀಜವೃಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದೆ ಕೊನೆಗೆ ಶರಣಾಗತಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಯಲು - ಆಲಯ - ಇವೆರಡನ್ನೂ ಪರಿಭಾವಿಸುವ ನಯನ, ನಯನ - ಬುದ್ಧಿ - ಇವೆರಡನ್ನೂ ಆವರಿಸುವ ಹರಿ, ಸವಿ-ಸಕ್ಕರೆ-ಜಿಹ್ವೆ, ಮನಸ್ಸು-ಈ ಎಲ್ಲ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಹರಿಚಿತ್ರ, ಕುಸುಮ-ಗಂಧ-ಮೂಗು-ಈ ಇಂದ್ರಿಯಾನುಭವವನ್ನು ಅತೀಂದ್ರಿಯಗೊಳಿಸುವ ಕೇಶವ-ಹೀಗೆ ‘ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮೂಲವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ತನ್ನ ವಿಚಾರದ ವಿಲಾಸದಿಂದ ತಾತ್ವಿಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲದೆ ಸೌಂದರ್ಯದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೂ ಆಗಿ ಕಡೆಗೆ ಈ ಲೋಕದ ಮೂಲಭೂತ ವಿಸ್ಮಯದ ಹೊಳಹಿನಲ್ಲಿ ನಿಲುಗಡೆಯನ್ನೂ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ’.

‘ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಹಿತಂ’ ಎಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ಲೋಕವೊಂದು ಇಂಥ ಆಲೋಚನೆಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ನೀಡಿದ್ದಿರಬಹುದು.

ಜ್ಞಾನಂತೇಹಂ ಸವಿಜ್ಞಾನಮಿದಂ ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯ ಶೇಷತಃ
ಯಜ್ಞಾತ್ವಾ ನೇಹ ಭೂಯೋನ್ಯ ಜ್ಞಾನವ್ಯಮವ ಶಿಷ್ಯತೇ ||

-ಅಧ್ಯಾಯ ೭-ಶ್ಲೋಕ ೨-ಜ್ಞಾನ ವಿಜ್ಞಾನಯೋಗ.

‘ಕಲಿಸುಯೋಧನನ ಓಲಗದಿ ಕೆಡಹಿದಪಾದ’ (ಭಜಸಿ ಬದುಕಲೇ ಮಾನವ ಕ. ಕೀ. ೨೯) ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಉದ್ಯೋಗ ಪರ್ವದ ‘ಸೇನಸು ಸೇರದ ದೇವನಿದಿರಲಿ | ಮಣಿಯುದಾತನ ಕಾಣುತವೆ ಧಾ | ರುಣಿಯನೊತ್ತಿದನುಂಗುಟದ ತುದಿಯಿಂದ ನಸುನಗುತ’ ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ‘ಶಿಲೆಯ ಸತಿಯಳ ಮಾಡಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಪಾದ’ ಎಂಬ ಸಾಲು (ಅದೇ) ರಾಮಾಯಣದ ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯ ಪಾಠದ ಅರಿವು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇತ್ತೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರದ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಅಹಲೈ ಗಾಳಿಯಾಗಿ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ, ದಕ್ಷಿಣದ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಶಿಲೆಯಾಗಿದ್ದಳೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ. ‘ಶಿಷ್ಯ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಮಸಣದಡಿಗೆಯಂತೆ’ ಎಂಬ ವಿವರ ರಾಘವಾಂಕನ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಸಂಬಳಿಗೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ವೀರಬಾಹುವಿನ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಶ್ವಶಾನವನ್ನು ಕಾಯ್ದು ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ‘ಭರದಿಂದ ಭೃಗುಮುನಿ ಬಂದು ಕೋಪಿಸಿ ಬೇಗ ಚರಣ ಒತ್ತಿದನ’-ಎಂಬ ಭೃಗು ಮುನಿಯ ಕಣ್ಣನ್ನು ವಿಷ್ಣು ಒಡೆದ ಕತೆ ಭವಿಷ್ಯೋತ್ತರ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.

ಎನ್ನ ಕಂದ ಹಳ್ಳಿಯ ಹನುಮ (ಪು ೯. ಕೀ. ೧೨) ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸಂಭಾಷಣಾ ಚಾತುರ್ಯವನ್ನೂ, ನಾಟಕೀಯ ವ್ಯಂಗ್ಯವನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ಅರಮನೆಯ ವೈಭವದ ಬದುಕು-ಇಂದಿನ ವನವಾಸದ ಸರಳ ಕ್ಷಿಪ್ಪಕರ ಬದುಕು ಇವೆರಡರ ಹೋಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವೈಭವದ ಜೀವನ ಸರಳ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡಬಹುದು ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ದನಿ ಇರುವಂತಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವದ ಕಾಲದ ಅತಿಭೋಗ ಜನರನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ವಿನಾಶದತ್ತ ಒಯ್ಯುವುದೋ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಸರಳ ಜೀವನದಡೆಗೆ ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹರಿಸುವತ್ತ ದಾಸರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ ಅನನ್ಯವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮಂತರಾದ ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲಿ, ನಾಯಕರಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಾಗಲಿ ತಮ್ಮ ವೈಭವ, ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯ ಬದುಕನ್ನು ತೊರೆದು ಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯರಾಗಿ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಬದುಕನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಸಮಾಲೋಚಿಸುವುದು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ತುಪ್ಪ ಪಂಚಾಮೃತ-ಅಡವಿಗಡ್ಡೆ, ಕರ್ಪೂರವೀಳ್ಯ-ಕುರುಕು,

ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮಂಚ-ಹುಲ್ಲು ಹಾಸಿಗೆ, ನವವಸ್ತ್ರ-ನಾರಸೀರೆ, ಹುಮ್ಮಿನಗಂಟು-ಜಡೆ, ಜವ್ವಾಜಿ ಕತ್ತರಿ-ಭಸಿತ ಧೂಳು, ಕನಕರಥ-ಕಾಲುನಡಿಗಿ, ಭತ್ತಚಾಮರ-ಬಿಸಿಲು ಈ ವೈದ್ಯಶ್ಯಗಳು ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆ-ಬಡತನ ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಕಂದರಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಇಂಥ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಂಥವರ ಉದಾಹರಣೆ ಕಣ್ಣೆದುರಿರುವಾಗ ಈಗ ಇರುವ ಭೋಗವೇ ಶಾಶ್ವತ ಎಂದು ನಂಬಿ ಕೆಡಬೇಡಿ ಎಂದು ವೈಭವಯುಕ್ತ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮಾನ್ಯತಾಶ್ರೀಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ನೀಡುತ್ತಿರುವಂತಿದೆ ಈ ಕೀರ್ತನೆ. ಶರಣರ ಮಹೇಶ್ವರ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ವೈಷ್ಣವ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. (ಪು. ೧೪-ಕೀ. ೧೮) ‘ದಾಸೋಹ’ದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಶಿವಶರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಹರಿದಾಸರಲ್ಲೂ ಇದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ‘ಬಂಟನಾಗಿ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ತೆ ಹರಿಯ’ (೧೭-೨೨) ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ‘ಮೀಸಲ ಊಳಿಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವೆ ದಾಸರ ದಾಸರಮನೆಯ’ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯ ಬಸವಣ್ಣನವರ ‘ಶಿವಭಕ್ತರಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯರಿಲ್ಲ, ಎನಗಿಂತ ಕಿರಿಯಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ(೯೬-೧೦೮). ‘ಡೊಂಕುಬಾಲದ ನಾಯಕರೆ ನೀವೇನೂಟ ಮಾಡಿದಿರಿ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ವಿಡಂಬನೆ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ‘ಹಿರಿಯಹಾದಿಲಿ ಓಡುವಿರಿ ಕರೇ ಬೂದಿಯಲಿ ಹೊರಳುವಿರಿ’ ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿವೆ. ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಂತಿದೆ ಈ ಸಾಲುಗಳು.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ :- ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ದೇಸಿಭಂಡಸ್ಸಾದ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಅನುಭವದ ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹೊನ್ನ ಪುತ್ಥಳಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಕಂದ ಮಹಾಪುರಾಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಹರಿವಂಶ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮನ್ಮಥ-ರತಿಯರ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಎದ್ದ ಬಿರುಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಅವರು ಹೊರಬಂದ ಕತೆಯನ್ನು ತಮ್ಮದೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಳಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿವನಿಂದ ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಮನ್ಮಥ ಮರುಹುಟ್ಟನ್ನು ಪಡೆದು ರತಿಯನ್ನು ಮರಳಿ ಪಡೆಯುವ ಘಟನೆಯನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗುಳ್ಳ ಈ ಕಾವ್ಯ ಮೂಲ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಒಮ್ಮೆಗೇ ಪುರಾತನ ಮತ್ತು ನೂತನಗಳನ್ನು ಹೊಯ್ಕಯ್ಯಾಗಿಸಿದ

ವಿನೂತನ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ದ್ವಾರಕೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಂಪ ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಈ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಕನ್ನಡಿಗರ ಸ್ವತಿಯಲ್ಲಿ ಸದಾ ಹಸಿರಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಶಂಬರನಂಥ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೃದಯದಲ್ಲೂ ಇರುವ ಮಾನವೀಯತೆ, ಬಾಣಾಸುರನಂಥ ಸಾಹಸಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅನನ್ಯ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ವಿಶ್ವಧರ್ಮದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ರುಕ್ಮಿಣಿಯಂಥ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭಾರ್ಯೆಗೂ ಬಂಜೆತನ ಹೇಗೆ ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ತೊಡಗುವಾಗ ಜಾನಪದ ಗೀತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ತಾಯ್ನದ ಹಂಬಲದ ಗೀತೆಗಳ ಸವಿಯನ್ನು ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲಕ ಉಣಬಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಹಾಲಿಗೆ ಹಂಬಲಿಸುವನಲ್ಲ ಬಿಡದಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕೆ ತೊಳಲುವನಲ್ಲ' ಮೊದಲಾದ ಸಾಲುಗಳೂ 'ಅತ್ತು ಕಾಡುವನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಬೇಡುವನಲ್ಲ' ಮೊದಲಾದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತವೆ. ಶಿವ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಹಣೆಗಣ್ಣಿಂದ ಸುಡುವ ದೃಶ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿಹರನ ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಬಾಣಾಸುರ ಹರನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡು ವರವನ್ನು ಬೇಡುವಾಗ ತನ್ನನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಂತಹ ವೀರನನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸು ಎಂದು ಕೇಳುವುದು ಆ ಕಾಲದ ಕ್ಷಾತ್ರಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುವ ಘಟನೆಯಾಗಿದೆ. 'ಓಡಿಂ ಬೇಡಿಂ ಇದು ಚಾಗದ ಬೀರರ ಮಾತು ಕರ್ಣನಾ' ಎಂದು ಪಂಪ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ವೀರ ಮತ್ತು ಚಾಗಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗದಂತೆ ಈ ಸನ್ನಿವೇಶ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು ಉಷೆ ತನ್ನ ಸಖಿ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯೊಂದಿಗೆ ತಾನು ಕಂಡ ಕನಸಿನ ಮದನನನ್ನು ಕುರಿತು ವರ್ಣಿಸಿದಾಗ, ಅವಳು ಅನೇಕ ಚಿತ್ರಪಟಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಕೊನೆಗೆ ಅನಿರುದ್ಧನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಾಗ ಉಷೆ ಇವನೇ ತನ್ನನ್ನು ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ರಮಿಸಿದವನೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ದೃಶ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಂಪನ ಆದಿಪುರಾಣದ ಶ್ರೀಮತೀ ಸ್ವಯಂವರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತೆ ಎಂಬ ದಾದಿ ಅವಳು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಲಲಿತಾಂಗನೊಂದಿಗೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಏಕಾಂತ ಸುಖ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಅದನ್ನು ತೂಗು ಹಾಕಿ ಕೊನೆಗೆ ವಜ್ರಜಂಘನನ್ನು ಪತ್ತೆ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಮತಿಯೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿದ ಚಿತ್ರ ನೆನಪಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೈಲಾಷ ವೇಷಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಅಲೀಕ ದುರ್ದಂತರ ವಿಫಲ ಪ್ರಯತ್ನದ ನಾಟಕೀಯ ಸನ್ನಿವೇಶ ಇಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ.

ದ್ವಾರಕಾ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದರೆ ವಿಜಯನಗರ

ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ವಾಸಸ್ಥಾನ. ಇಲ್ಲಿಯ ಸದೃಶೀಕರಣ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸಮಕಾಲೀನಗೊಳಿಸುವುದಲ್ಲದೆ Mythಗೆ ಭೂಮಿಯ ತೊಡವನ್ನು ತೊಡಿಸಿ ಸಹಜಗೊಳಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ ಸಮಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನೂ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಪಂಪಾದಿ ಚಂಪೂ ಕವಿಗಳಂತೆ ಇತಿಹಾಸ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು. ಮಾರ್ಗಕಾವ್ಯವಲ್ಲದೆ ದೇಸಿಯಲ್ಲೂ ಇತಿಹಾಸ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಬೀತುಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. "ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ನಿಜವಾದ ವಿಶೇಷತೆ ಇರುವುದು ಅವುಗಳು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನದ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಂದರೆ ಕೇವಲ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರ ಭೋಗ-ವೈಭವ ಜೀವನ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎನ್ನುವ ಭ್ರಮೆಯ ಗರಬಡಿದ ಎಷ್ಟೋ ಕವಿಗಳ ರಚನೆಯಿಂದ ಬೇಸತ್ತವರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನದ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಸಹಜ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ನಿಜಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ"⁴

ನಳ ಚರಿತ್ರೆ : ಮಹಾಭಾರತದ ನಳೋಪಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಹರ್ಷನ ನೈಷಧಗಳನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗುಳ್ಳ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಕನಕದಾಸರ ಅಧ್ಯಯನಶೀಲ ಸಂತೋಧನಾದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆಗಳ ಸಂಗಮವಾಗಿದ್ದರೂ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ವಸ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆ, ಶೈಲಿಯವರೆಗೂ ಹಬ್ಬಿರುವ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ನೇರ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

'ನಳೋಪಾಖ್ಯಾನ' ಮಹಾಭಾರತಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಜಾನಪದ ಕಥೆಯೆಂದೂ, ಇದು ಸೋಮದೇವನ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ, ಗುಣಾಡ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆ, ಶಾತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಋಗ್ವೇದ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತವಾದ, ಆರ್ಯೇತರ ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ರಾಜರಾಣಿಯರ ಪ್ರೇಮಕಥೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಟಿತ ರೂಪವೆಂದೂ ಸಾಧಾರವಾಗಿ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಡಾ. ದೇ. ಜ. ಗೌ ಅವರು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ.⁵ ಮಾನವ ತನ್ನ ಮೌಲ್ಯ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಹಿಂದಿಕ್ಕಬಲ್ಲನೆಂಬ ಮತ್ತು ಪ್ರೇಮ ಶುದ್ಧವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಮರವಾದದ್ದೆಂಬ, ಅರಸನಾದವನು ಆಳಾಗಲೂ ಬಲ್ಲನೆಂಬ, ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಈ ಕಥಾವಸ್ತು ತನ್ನ ಘಟನೆಗಳ ಬಾಹುಳ್ಯ ಮತ್ತು ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ

4. ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ-ಜಿ. ಎಸ್. ಎಸ್.-ಪು. 107

5. ನಳಚರಿತ್ರೆ, ಸಂ. : ದೇಜಗೌ ಮುನ್ನುಡಿ, ವಿಶ್ವಕನ್ನಡ ಸಮ್ಮೇಳನ ಪ್ರಕಟಣೆ, 1985.

ರೋಚಕ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಅರ್ವಾಚೀನದವರೆಗೂ ಸಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ರಾಜರುಗಳ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ದ್ಯೂತವ್ಯಸನ ರಾಜರುಗಳ ಹಾಗೂ ಅವರನ್ನು ನಂಬಿದವರುಗಳ ಕಷ್ಟನಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೇ ತೆರೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಕಥಾವಸ್ತು ಅನೇಕ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಿಂದ ಚರ್ವಿತ ಚರ್ವಣವಾಗಿದ್ದರೂ ತನ್ನ ಹೊಸತನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಸ ಮಹಾಭಾರತದ ವನಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿರುವ ಈ ಕಥೆ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮೂರು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸ ಶಕುಂತಲೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತ ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ನಳೋಪಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕೃತಿಗೆ ಅವರು ಹಿಂದಿನ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಆಭಾರಿ. ಆದರೆ ಅವರು ತುಂಬಾ ಋಣಿಯಾಗಿರುವುದು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ-ವಸ್ತುವಿಗಲ್ಲ, ವಿನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ. ಮೂಲ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕ ವಿವರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಥೆಯ ಹಂದರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ನಳದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಕರನಿಗೆ ಸೋಲುವುದು, ರಾಜ್ಯಪರಿತ್ಯಕ್ತನಾಗಿ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಲಿಯುವುದು, ಕಲಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಉಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಹೆಂಡತಿಯ ಸೀರೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು, ಕಾರ್ಕೋಟಕನ ದಂಶನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ವಿರೂಪಗೊಳ್ಳುವುದು, ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ಕಾಲ ಇದ್ದು ನಂತರ ಅಶ್ವಹೃದಯವನ್ನು ಋತುಪರ್ಣನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಅಕ್ಷಹೃದಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಪುಷ್ಕರನೊಂದಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಜೂಜಾಡಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡದ್ದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ರೋಚಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಕಥೆ ವನವಾಸ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಗಳ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಗಿ ಬಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಥೆಯಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ವನವಾಸವಾದರೆ ಸೀತೆಗೆ ಲಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ, ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷ ವನವಾಸದಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿದ ಮೇಲೂ ಸೀತೆಗೆ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಜರುಗಳ ಅವಿವೇಕವನ್ನು (ಅದು ದಶರಥ ಇರಬಹುದು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಇರಬಹುದು) ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಈ ಘಟನಾ ಪರಂಪರೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಕಥಾ ವಸ್ತು ಬೇರೆ

ಬೇರೆ ರೂಪಧರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಂದ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದರಂತಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಸ್ತು ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ ಎನಿಸಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ ಹೊತ್ತಿರುವ ಋಣಭಾರವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಪರಂಪರಾಗತ ದೇವದೇವತೆಯರ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಫಲಶ್ರುತಿಯವರೆಗೆ ಇದರ ಹರಹಿದೆ.

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ

ತಾಯೆ ಬಿನ್ನಹವಿಂದು ನಿಮ್ಮಯ
ರಾಯಸೋತನು ಜೂಜಿನಲಿ ಕುರು
ರಾಯ ಗೆಲಿದನು ಕೋಶವನು ಗಜತುರಗರಥ
ಸಹಿತ
ನೋಯಲಾಗದು ಹಲವು ಮಾತೇ
ನಾ ಯುಧಿಷ್ಟಿರ ನೃಪತಿಸೋತನು
ತಾಯೆ ಭೀಮಾರ್ಜುನ ನಕುಲಸಹದೇವ
ನೀವ್ನಹಿತ||

(ಸಭಾಪರ್ವ. ಸಂಧಿ ೧೪-ಪದ್ಯ ೫೦.)

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಭಾರತ

ಅರಳಿದಂಬುಜವನಕೆ ಮಂಜಿನ
ಸರಿಯು ಸುರಿವಂದದಲಿ
.....ಮುಖ
ಸರಸಿರುಹ ಬಾಡಿತು..... ||
(ಸಭಾಪರ್ವ-೧೪-೫೧)

ಜನನವೇ ಪಾಂಚಾಲರಾಯನ
ಮನೆ ಮನೋವಲ್ಲಭರದಾರನೆ
ಮನುಜಗಿನುಜರುಗಣ್ಯವೇಗೀರ್ವಾಣದಿಂ
ಎನಗೆ ಬಂದೆಡರೀ ವಿರಾಟನ
ವನಿತೆಯರುಗಳ ಮುಡಿಯ ಕಟ್ಟುವ

ನಳಚರಿತ್ರೆ

ತಾಯೆ ಬಿನ್ನಹವಿಂದು ನಿಮ್ಮಯ
ರಾಯ ಸೋತನು ಜೂಜಿನಲಿ ನಿ
ರಾಯದಲಿ ಪುಷ್ಕರನು ಗೆಲಿದನು
ಸಕಲ ರಾಜ್ಯವನು
ನೋಯಲಾಗದು ಚಿತ್ತದಲಿ ನೆಲೆ
ಬೀಯವಾದುದು ಸಿರಿಯುಯಿನಿದ
ರಾಯತವ ನೀವ್ ಬಲ್ಲರೆಂದನು
ವಿಪ್ರ ಕೈಮುಗಿದು ||

(ಸಂಧಿ ೪-ಪದ್ಯ ೩೩)

ನಳಚರಿತ್ರೆ

ಕಮಲ ವನದಲಿ ಮಂಜು ಸುರಿದಾ
ಕ್ರಮದ ಬಗೆಯಲಿ ಸತಿಯಳಿಗೆ ಮುಖ
ಕಮಲಬಾಡಿತು.....

ಜನನವೇ ವರ ಭೀಮರಾಯನ
ಮನೆಯೊಳಗೆ ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆ
ಇನಿಯನಗ್ಗದ ವೀರಸೇನನೆ
ಮಾವನಾಗಿರಲು
ವನದೊಳಭಕರಿಗಳಿಗೆ ತಾ ನಿಜ
ತನುವ ತೆರಬೇಕೆಂಬ ಕಾರಣ
ತನಗಿರಲು ನೀವೇನ
ಮಾಡುವಿರೆಂದಳಿದುಮುಖಿ ||

ತನುವ ತಿಗುರುವಕಾಲನೊತ್ತುವ ಕೆಲಸ
ದುತ್ಸಾಹ ||

(ವಿರಾಟಪರ್ವ ೩-೬೦)

ಇನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದೆಯಿರಲಿ ನಾರಿಯು	ಏನನೆಂಬೆನು ತನ್ನ ಪುಣ್ಯದ
ರೆನ್ನವೊಲು ಭಂಗಿತರು ಭುವನದೊ	ಹಾನಿಯನು ಎಲೆ ತಾಯೆ ಲೋಕದ
ಳನ್ನು ಜನಿಸಲು ಬೇಡಗಂಡರು ಭೀಮಸನ್ನಿಭರು	ಮಾನಿನಿಯೊಳಾರುಂಟುಎನ್ನವೊಲ್
ಎನ್ನವೊಲು ಪಾಂಡವರವೊಲ ಸಂ	ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿದರು
ಪನ್ನ ದುಃಖಿಗಳಾರು ನವೆದರು	ದಾನವಾಮರರೊಳಗೆ ಕಾಣೆ ಸ
ಮುನ್ನಿನವರೊಳಗೆಂದು ದ್ರೌಪದಿ ಹಿರಿದುಹಲು	ಮಾನವನು ನಳನೃಪಗೆಯಿನ್ನಿದ
ಬಿದಳು	ಕೇನ ಮಾಡುವೆನುತ ಕಂಬನಿದುಂಬಿದಳು ತರುಣಿ

(ವಿರಾಟ ಪರ್ವ ೩-೫೭)

(೮-೪)

‘ಅಪಜಯ ನಾರಿಯ ಸೆರಗ ಹಿಡಿದನು’ ಎಂಬಂಥ ರೂಪಕವನ್ನು ಹಾಗೆ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ‘ನಳಲುತನುವಿನ ಬಳಿಯೊಳಲ್ಲದೆ ಚಲಿಸುವುದೆ, ಮೂಗಿನಲಿ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಮುಕುಟವ ತೂಗಿದನು, ದಿನಪನಿದಿರಲಿ ತಮದ ಹಾವಳಿಯೆ, ಮದಕರಿಗೆ ನೊರಜಂತರವೆ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪದಪುಂಜಗಳೂ, ವಾಕ್ಯಪುಂಜಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಬುಟ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದಿವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೈ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಬೊಕ್ಕಣದಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಋಣಭಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡೂ ನಳಚರಿತ್ರೆ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಯಂತೆ ನಮ್ಮ ಮನ ಸೆಳೆಯುವುದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರುವ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಯ ತಂಗುದಾಣಗಳಿಂದ.

ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಣಜಿಗರು ‘ಆರಿವಳು ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೋ ಸುರನಾರಿಯೋ ಮಾರಾಂಗನೆಯೋ’ ಎಂದು ಭಯಗೊಂಡು ಓಡಿದ ದೃಶ್ಯ, ಕಾರ್ಕೋಟಕ ಕಡಿದಾಗ ಸುಂದರನಾಗಿದ್ದ ನಳನೃಪ ‘ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗೂನುಬೆನ್ನಿನ ಅಡ್ಡ ಮೋರೆಯ ಗಂಟು ಮೂಗಿನ, ದೊಡ್ಡ ಕೈ ಕಾಲುಗಳವುದುರಿದ ರೋಮ ಮೀಸೆಗಳ, ಜಿಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜು ಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡು ರೂಪಿನ ಹರಕು ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ’ ಇಂಥ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಗೆ ನಿರ್ದರ್ಶನವಾಗಿವೆ. “ಅವರ ಕೀರ್ತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೆ ನಳಚರಿತ್ರೆಯೊಂದೇ ಸಾಕು. ಗದುಗಿನ ಭಾರತದಷ್ಟೇ

ನಳ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಜನಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ.”^೬ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದಾಗಿದೆ.

ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ : ಕನಕದಾಸರ ಸ್ವತಂತ್ರ ರಚನೆಯೆಂದು ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಕೃತಿ ಅವರ ಕವಿತಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ಕುಶಲ ಕರ್ಮವೇನಲ್ಲ. ‘ರಾಗಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಾಘವ ಎಂಬುದು ಮೂಲವಿರಬಹುದೆಂಬಂತೆ ಭಾವಿಸಿದ ಅಪವಿಷ್ಣುತಿಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಕಲ್ಪನೆ ಇದರ ವಸ್ತು. ರಾಗಿಯ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೆಣೆದ ಕತೆ ಇದು.”^೭ ‘ಸಾಮಾನ್ಯ ಜಾನಪದ ಕಥೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲೋ, ಅಥವಾ ಕೀರ್ತನೆಯ ಧಾಟಿಯಲ್ಲೋ ಬರೆದು ಇನ್ನೂ ಜನಪ್ರಿಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಈ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಯಾಕೆ ಇಂಥ ಪೌರಾಣಿಕ ಗಡಿಬಿಡಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅದೂ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಇದರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತದೆ !’ ಎಂಬ ವಿಮರ್ಶಕ ರಾರಾವಾಕ್ಯಾಗಿದೆ. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯವರು ಶ್ರೀಮಂತರು ಇವರ ಪೊಳುಕತನ ಮತ್ತು ಬಡವರ ಗಟ್ಟಿತನ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲೆಂದೇ ಈ ಕೃತಿ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವ ವಿಮರ್ಶಕರೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಕತೆಗಳ ಸಮ್ಮಿಶ್ರಣ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಿ ಬಂದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಸಂವಾದವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆಯೇ ಹೊರತಾಗಿ ಹೊಸದೇನನ್ನೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ : ಪಾರಾಯಣ ಕಾವ್ಯವಾದ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ೧೧೦ ನುಡಿಗಳ ‘ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ’ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪದ್ಯದಲ್ಲೂ ಕೊನೆಯಾಗುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ಹರಿಹರನ ‘ರಕ್ಷಾಶತಕ’ವನ್ನು ಹೋಲುವಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ಕೃತಿ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕಾವ್ಯಮಯತೆಯಿಂದಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಂಥದಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನ ಹೃದಯದ ಆರ್ತನಾದವನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹರಿಹರನ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳು ಸಹನೀಯವಾಗಿವೆ. ರಾಮಾಯಣ, ಭಾರತ, ಭಾಗವತಗಳ ಕತೆಗಳ ಮೂಲಕ ಹರಿಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಈ ಸೋತ್ರಮಾಲಿಕೆ ಭರ್ತ್ಯಹರಿ, ಹರಿಹರಾದಿಗಳಿಗೆ ಋಣಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

6. ನಳಚರಿತ್ರೆ-ದೇ. ಜ. ಗೌ.-ಮುನ್ನುಡಿ ಪುಟ. 29

7. ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ-ಜಿ. ಎಸ್. ಎಸ್.-ಪುಟ. 106

ಈವರೆಗಿನ ಸಮೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ಪರಂಪರೆಗೆ ಎಷ್ಟು ಋಣಿ, ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅವರ ಮೇಲೆ ಬೀರಿದ ಪ್ರಭಾವ ಯಾವ ಬಗೆಯದು ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಅವರ ಪುರಾಣದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಅಗಾಧವಾದದ್ದು, ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳ ಸ್ಥೂಲ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಧ್ಯಯನ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡದ ದೇಸಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಗಾಧವಾದ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಶರಣಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಪುನರ್ನಿರ್ಮಿತಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಕಾಳಜಿ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಂಥ ಭಾಗವತ ಕವಿಯ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಪ್ರಭಾವ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವರ ಕೃತಿಗಳು ಸಾರಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ.

“ಅವರ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವವಿದೆ. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರ ಛಾಯೆಯಿದೆ. ಅವರ ಕನಕನ ಮುಂಡಿಗೆಗಳೆಂಬ ಕೆಲವು ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಡಗಿನ ವಚನಗಳ ಅನುಕರಣವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ನೆಳಲು ಬೆಳಕಿನ ನಡುವೆ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕವಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸಹಜ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದ, ಮನಸ್ಸಿನ ಉದಾರತೆಯಿಂದ, ವಸ್ತು ವೈವಿಧ್ಯ ಮತ್ತು ಛಂದೋ ವೈವಿಧ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನ ಪ್ರಚ್ಛೇದಿಯಿಂದ, ಪಂಥಬದ್ಧವಲ್ಲದ ಉದಾತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಿಂದ ದಾಸಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಕವಿಗಳ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.”⁸

ಗ್ರಂಥಪುಟ

1. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ - ಡಾ. ರಂ. ಶ್ರೀ ಮುಗಳಿ
2. ಸಮಗ್ರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ - ಸಂಪುಟ-4, ಭಾಗ-2, ಬೆಂಗಳೂರು. ವಿವಿ
3. ಕರ್ಣಾಟಕಭಾರತ ಕಥಾಮಂಜರಿ - ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ
4. ವಚನಧರ್ಮಸಾರ - ಎಂ. ಆರ್. ಶ್ರೀ.
8. ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ - ಜಿ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಪುಟ 111
5. ಪರಿಶೀಲನ - ಜಿ. ಎಸ್. ಎಸ್.
6. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು - ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಂಪುಟ
ಸಂ : ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ. ಕೆ. ವಿ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್
7. ನಳಚರಿತ್ರೆ - ಸಂ : ಡಾ. ದೇಜಗೌ.
8. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ - ಸಂ : ಕೆ. ಸಿ. ಪಂಚಲಿಂಗೇಗೌಡ
9. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ - ರಾ. ಸ್ವಾ. ಪಂಚಮುಖಿ
10. ಕನಕದಾಸರು - ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ
11. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಸಂಗ್ರಹ - ಸಂ : ಬಿ. ಎಸ್. ಸಣ್ಣಯ್ಯ
12. ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿ - ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಮಿತಿ
13. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ - ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್

ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ

ಹ. ಕ. ರಾಜೇಗೌಡ

ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಒಂದು ಸುವರ್ಣಯುಗ. ಉತ್ತರದಿಂದ ಒತ್ತಿಬಂದ ಮುಸಲರ ದಾಳಿಯಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿದ ಹಿಂದೂರಾಜರು ಪುಡಿ ಪುಡಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದರು. ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜಪರಂಪರೆ, ಆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆ ನಂಬಿದ್ದ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಸರ್ವನಾಶವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ ಒದಗಿತ್ತು. ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕ-ಬುಕ್ಕರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ಗ್ರಾಮೀಣ ಕುರುಬ ಸೋದರರು ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಪರಂಪರೆಯ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಮೂಡಿಬಂದರು. ಛಿದ್ರ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿದ್ದ ಹಿಂದೂ ರಾಜರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಚೇತನ ನೀಡಿ ಆಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಅನಾಹುತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಈ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೇಶವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿತ್ತು. ದೇಶವಿದೇಶಗಳಿಂದ ಈ ವೈಭವವನ್ನು ಕಾಣಲು ಪ್ರವಾಸಿಗರು ಬಂದರು. ವಜ್ರವೈಷ್ಣವರಗಳನ್ನು ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ರಾಶಿಹಾಕಿ ಮಾರುವ, ಮನೆಗಳಿಗೆ ಬೀಗವೇ ಇಲ್ಲದ, ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾದ ಸುಭಿಕ್ಷವಾದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವೊಂದರ ಸುಂದರ ಚಿತ್ರವನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರವಾಸ ಕಥನಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಹಿಡಿದಿಟ್ಟರು. ಈ ಮಹಾಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕಿರೀಟ ಪ್ರಾಯವಾಗಿ ಬಂದವನು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ದಲ್ಲೊಂದು ಪರ್ವಕಾಲ. ಆವರೆಗೆ ಕೆಲವರೇ ಉತ್ತಮ ವರ್ಗದವರಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದ ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭಾಷೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹಾಮಾರ್ಗ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಎಲ್ಲ ಸ್ತರದ ಜನರ ಒಳಗಿರುವ ಶಕ್ತಿಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇದು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಸಮಾಜದ ತಿರಸ್ಕೃತ ಕೆಳವರ್ಗ ಒಮ್ಮೆಲೇ ತನ್ನ ಶತಶತಮಾನಗಳ ಜಡತೆಯನ್ನು ಕೊಡವಿ ಎದ್ದು ನಿಂತಿತು. ಆವರೆಗೆ ಅರಮನೆಯ ಅಂದಣ ಬಿಟ್ಟಿಳಿಯದಿದ್ದ ಭಾಷೆ ಮನೆ ಮನೆಯ

ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು. ಕೇವಲ ಯಕ್ಷ ಕಿನ್ನರ, ಮೇನಕೆ ತಿಲೋತ್ತಮೆ, ರಾಜ ರಾಣಿಯರ ಬೆನ್ನು ಬಿಡದಿದ್ದ ಕಲೆ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳು ಧರಗಿಳಿದು ಹಳ್ಳಿ ಹಳ್ಳಿಯ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೆರೆದವು. ಮಣ್ಣು, ಗೊಬ್ಬರ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವಾದವು. ಇದು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಒಂದು ಮಹಾಕ್ರಾಂತಿ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಹೊಸ ತಿರುವಿಗೆ ಕಾರಣವಾಯಿತು.

ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಈ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಭಕ್ತಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಹಾಪೂರ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯಿತು. ನಮ್ಮ ನೆಲ, ಜಲ, ಕುರಿ, ಕೋಳಿ ರಾಗಿ ಬತ್ತಗಳು ಕಾವ್ಯದ, ಭಕ್ತಿಯ ವಸ್ತುಗಳಾದವು. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶರಣರು ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಂದಂತೆ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ದಾಸರೂ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ತಂದರು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದವರು ಕನಕದಾಸರು. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಮಧ್ಯದಿಂದ ಬಂದ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಾಧನೆ ಸಿದ್ಧಿ ಅಪೂರ್ವವಾದವು, ವಿನೂತನವಾದವು. ತನ್ನ ಸುತ್ತಲಿನ ಬದುಕಿನ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೇ ಕಾವ್ಯದ, ಕೀರ್ತನೆಯ ವಿಷಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಜನತೆಯ, ಜನಪದಕವಿ ಕನಕದಾಸರು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಧರ್ಮ ಆರ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ, ಆಮೇಲೆ ಅವು ವೈದಿಕಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಡೇರೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆತೂರಿಸಿದ ಒಂಟಿಯಂತೆ ಭಾರತೀಯ ಮೂಲಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಮೂಲೆಗುಂಪಾಗಿಸಿದವು. ಹೀಗಾಗಿ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ನಾಡಿನ ಜನಾಂಗಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭಾಷೆ ಅನಾಗರಿಕ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಜ್ಜೆಗೆ ಒಳಗಾದವು. ಮುಂದೆ ಇಂತಹ ಜನಾಂಗಗಳಿಂದ ಬಂದ ಪ್ರತಿಭೆಗಳು ಬೆಳೆಯದಂತೆ ಈ ಜನ ನೋಡಿಕೊಂಡರು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಈ ವರ್ಗದ ಪ್ರತಿಭೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ವರ್ಗದ ಗುರುವನ್ನೊ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನನ್ನೊ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಅಂಥ ನಿಜಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿರೋಧವನ್ನೂ ಮೀರಿ ನಡೆಯುವ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಹಲವು ಹತ್ತು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಂಗಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ ಈ ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷದ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಬೆಳೆದು ಬಂದವರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ

ವಿಪುಲವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ಈ ಸಂಘರ್ಷಕ್ಕೊಂದು ಜ್ವಲಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಯಾವನೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ತಾನೆಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿರಬಹುದು. ಯಾವುದೋ ಕಾರಣದಿಂದ ಬೇರೆಡೆಗೆ ವಲಸೆ ಹೋಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಯಾರೂ ತಾವು ಹುಟ್ಟಿದ ಪರಿಸರ, ಅಲ್ಲಿನ ರೀತಿ ನೀತಿ, ಆಹಾರ, ಪಾನೀಯಗಳು, ಪ್ರಕೃತಿ, ದೇವರುದಿಂಡರುಗಳನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಬೇರೆ ಬೇರಲ್ಲಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೋದ ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದ ನೆಲದ ನೆನಪುಗಳ ಬಗೆಗಿನ ಕಥೆಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿಯೇ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕವಿ, ಕಲಾವಿದರಾದವರು ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಲಿನ ಪರಿಸರವನ್ನು, ಜನಜೀವನವನ್ನು, ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ, ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕೂಡ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆಯ ಅಧ್ಯಯನ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದುದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ೧೫೬ ಪದ್ಯಗಳ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಕೃತಿ. ಇದು ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರು ನಾಲ್ಕು ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ನಳಚರಿತೆ, ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ. ಕನಕದಾಸರ ಮೊದಲ ಕೃತಿ ಯಾವುದು ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಕೂಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ನಾನಾ ರೀತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವರು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಕನಕದಾಸರ ಮೊದಲಕಾವ್ಯವೆಂದೂ, ಕೆಲವರು ನಳಚರಿತೆ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶೃಂಗಾರವನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನೇಕರು ಕವಿ ತನ್ನ ಯುವವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಕವಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಅನುಭವಗಳು ಪಕ್ಕವಾದಾಗಲೇ ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳು ಉತ್ತಮವೆನಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಶೃಂಗಾರವಿಷಯಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕನಕದಾಸರು ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಬರೆದರೆನ್ನುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕವಿಯ ಸಮಗ್ರ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ ಮೊದಮೊದಲು ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯದತ್ತ ತಿರುಗುವ ಕವಿಸಂಪ್ರದಾಯವೇ ಇಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಳಚರಿತೆಯನ್ನು ಬರೆದಾಗ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಬಾಡವಾಗಲಿ, ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾಗಲಿ

ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೂ ಇವುಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಳಚರಿತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯ ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಗ ವರ್ಣಗಳ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಈ ರಚನೆ ಮೇಲುವರ್ಗದವರ, ತಾವೇ ಬರೆಯಲು ಹಕ್ಕಿನವರೆಂದು ತಿಳಿದ ಜನರ ಕಟಕಿಗೆ, ನಿಂದನೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯ ಮನೋಭಾವದ ಜನರಿಗೆ ಉತ್ತರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ರೂಪುಗೊಂಡು ರಚನೆಯಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಇಲ್ಲವಾದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಸಂತನಾದ ಕನಕರಿಂದ ಈ ವಸ್ತುವಿನ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ನಳಚರಿತೆ ಕನಕದಾಸರ ಮೊದಲ ಕಾವ್ಯ ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ ಉತ್ತರ ಎಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಉಚಿತ.

ಕವಿ ಈ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಇದು ಮಹಾಕಥೆ ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಇದನ್ನು ಇಡೀ ಜನಸ್ತೋಮ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬುದು ಕವಿಯ ಆಶಯ.

ರಾಮಧಾನ್ಯದ ಕೃತಿಯನೀ ಜನ

ಸ್ತೋಮವೆಲ್ಲಾದರಿಸುವಂದದಿ

ಭೂಮಿಗಚ್ಚರಿಯಾಗಿ ಪೇಳುವನೀ ಮಹಾಕಥೆಯ

ಈ ಕೃತಿ ಹಲವಾರು ದೃಷ್ಟಿಗಳಿಂದ ಪರಿಶೀಲನೆಗೆ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಪರಿಸರ, ಜನಜೀವನ. ಯುದ್ಧಗಳು ಹೀಗೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಒಟ್ಟು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಶೋಷಿತ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮಹಾಚೇತನವೊಂದು ತನ್ನ ವಿಕಸನದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ನೋವಿನ ಕಥೆಯೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ರಾಗಿಯ ಒಂದೊಂದು ಮಾತೂ ಈ ದೇಶದ ಪಟ್ಟಭದ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕೋಟಿಗೆ ಇಟ್ಟ ಕೈಬಾಂಬುಗಳೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೂ ಇಂತಹ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೆ ಈ ಮಾತುಗಳು ಆತ್ಮಸ್ಥೈರ್ಯ ನೀಡುತ್ತವೆ. ವಿದ್ವತ್ತು, ಪ್ರತಿಭೆ, ಅರ್ಹತೆಗಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಸ್ವತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದ ಜನರ ಕುತಂತ್ರದ ಬಿಸಿ ಕವಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಚುಚ್ಚಿ ನೋಯಿಸಿರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಮನನೊಂದ ಕನಕದಾಸರು ಈ ಜನರೊಂದಿಗೆ ಬೀದಿ ಜಗಳಕ್ಕಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವ್ಯ ಮಾಧ್ಯಮದ ಮೂಲಕ ಉತ್ತರಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎಳವೆಯಿಂದಲೂ ಬೀಜರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ

ಸಂತತ್ವದ ಪ್ರಭಾವವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಕಥೆ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಕ್ರಮದ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ರನ್ನ ಕವಿ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯ ಕಡೆಯ ದಿನದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಇಡೀ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಿಂಹಾವಲೋಕನದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಕನಕದಾಸರು ಈ ಮಾತು ಹೇಳದೆಯೇ ರಾಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾದ ರಾಗಿಯ ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. “ಧರೆಯನೆಲ್ಲವ ಸೋತು ಜೂಜಲಿ ಕುರುಪತಿಗೆ ಕೈದಳಿಸಿ ತಮ್ಮಂದಿರ ಸಹಿತ ಧರ್ಮಜನು ಕಾಮ್ಯಕವನದೊಳಿರುತಿರಲು” ಒಂದು ದಿನ ಶಾಂಡಿಲ್ಯ ಮುನಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ. ಆಗ ಧರ್ಮರಾಯ “ನಿಮ್ಮ ದರುಶನದಿ ಪಾವನರು ನಾವಾದೆವೆಮಗಿನ್ನಾವ ಬುದ್ಧಿಯನರುಹುವಿರಿ” ಎಂದ. ಆಗ ಶಾಂಡಿಲ್ಯಮುನಿ “ರಘುಪತಿಯ ಗುಣಹಾರ ಧರ್ಮವ ಪಾಲಿಸಿದ ನರದಲೆಗ ವ್ರೀಹಿಯರ” ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ ಎಂದ. ಅದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮರಾಯ

ಎನಲು ರಾಮಚರಿತ್ರೆಯನು ನೀ
ವೆನಗೆ ಪೇಳಿದೊಡಾಲಿಸುವೆನೆ
ಮನದೊಳಗೆ ತಾ ನಸುನಗುತ ಶಾಂಡಿಲನು ಯುಧಿಷ್ಠಿರಗೆ
ಅನುನಯದೊಳಾಧರಿಸಿ ರಘುನಂ
ದನನ ಚರಿತೆಯನರುಹಿ ಭೂಪನ
ಮನಸಿನಲ್ಲಿರುವಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ರಾಮ ಕಥೆಯು ||

ಕೇಳು ಕುಂತೀತನಯ ಎಂದು ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿದ ಕವಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಪಟ್ಟ ಕಟ್ಟುವುದರ ಮೂಲಕ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಭಾಮಿನಿಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೇಲೆ ತಾನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಹೊರಡುವುದಾಗಿ ರಾಮ ವಿಭೀಷಣನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕೂಡಲೇ ನಿಜ ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸಮಾಲೋಚಿಸುತ್ತಾನೆ ವಿಭೀಷಣ. ರಾಮನ ಅಯೋಧ್ಯಾ ಪಯಣಕ್ಕೆ ಕುಬೇರನ ರಥವನ್ನು ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ರಾಮ ತನ್ನ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತವಾಗಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯತ್ತ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ಲಂಕೆಯಿಂದ ಮುಚುಕುಂದ ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತಲುಪುವವರೆಗಿನ ಕಥೆಯನ್ನು ರಾಮ ಸೀತೆಗೆ ಆಯಾ ಸ್ಥಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವಷ್ಟು ಕಥೆಯನ್ನು ಎರಡೇ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಕವಿ ಮುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಂಗ್ರಹ ಕೌಶಲಕ್ಕೆ ಈ ಪದ್ಯ ನೋಡಬಹುದು :

ತಡೆಯದೈತಂದುಭಯಬಲ ಸಂ
ಗಡಿಸಿ ಬರುತಿರೆ ಮುಂದೆ ಸೇತುವ
ಮಡದಿಗಲ್ಲವ ತೋರಿಸುತ ನೆರೆಕಡಲ ದಾಂಟಿದರು
ನಡೆದು ರಾಮೇಶ್ವರದ ಬಳಿಯಲಿ
ಮೃಡನ ಪೂಜಿಸಿ ಭಕ್ತಿ ಭಾವದ
ಸಡಗರದಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಾಶ್ರಮಕ್ಕೆದಿದನು ನೃಪತಿ ||

ಮುಚುಕುಂದ ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ರಾಮ ಬಂದುದ ಕೇಳಿ “ಬಂದು ಕಂಡರು ಸಕಲ ಮುನಿವರರು.” ಇಲ್ಲಿ ಮುನಿಗಳೊಂದಿಗೆ ರಾಮ ವಾತುಕತೆಯಾಡಿದ ವಿವರ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ನಡೆದು ಬಂದುದು. ಏಳೆಂಟು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಡೀ ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹ ರಾಮಾಯಣ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಮಹಾಮುನೀಶ್ವರ
ರೆಲ್ಲ ತರಿಸಿದರಖಿವಸ್ತುವ
ಬೆಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ರಸಾಯನಗಳಲಿ
ಭುಲ್ಲವಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಸುಭಕ್ತಗ
ಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಹೊರಿಸಿ ತಂದರು ರಾಮನೋಲಗಕೆ

ಋಷಿಗಳು ಹೊರಸಿತಂದ ವಿವಿಧ ಭಕ್ತ್ಯ ಭೋಜ್ಯಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ವೀರರಿಗೆ ಹಂಚಲಾಯಿತು. ಎಲ್ಲರೂ ತಿಂದು ತೇಗಿದರು. ಆಗ ರಾಮ ಅವರೆಲ್ಲರ ಪರವಾಗಿ ಅಂಜನೇಯನನ್ನು-

ಅನಿಲಸುತ ಬಾರೆಂದು ರಘುನಂ
ದನನು ಕರುಣದೊಳಿವರ ರುಚಿಯಂ
ತೆನಲು ಕರಗಳ ಮುಗಿದು ಬಿನ್ನೈಸಿದನು ರಘುಪತಿಗೆ
ಅಂಜನೇಯ ರಾಗಿಯ ತನಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸಿದ. ಆಗ ರಾಮ

ಎನಲು ರಾಮ ನೃಪಾಲ ಗೌತಮ
ಮುನಿಯನೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು ತರಿ
ಸೆನಲು ಧ್ಯಾನವನೊಡನೆಯಾಲೋಚಿಸಿದರೀ ಹದನ
ಮನ ನಲಿದು ತಂತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ

ವಿನಯದಿಂದಲಿ ಕರೆಸಿ ತಾರೆಂ

ದೇನಲು ಮೆರೆದರು ತಳುವದವರನು ತಂದು ಸಭೆಯೊಳಗೆ ||

ಕಥೆಯ ಈ ಭಾಗ ಮೂಲ ರಾಮಾಯಣದ್ದಾಗಿರದೆ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ವಂತ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಯಕ್ಷಗಾನದಿಂದ ಬಂದಿರಲೂಬಹುದು. ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಬಂದಿರಲೂಬಹುದು.* ಸ್ವಂತ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರಲೂಬಹುದು; ರಾಮಾಯಣದಿಂದ ಹೊರತಾದ ಈ ಉಪಕಥೆಯನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಕಥೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪದ್ಧತಿಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ರಾಗಿ ರಾಮಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ರಾಮಧಾನ್ಯವಾಗಿ ದೈವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದ ಈ ಕಥೆ ಕುರುಬ ಹುಡುಗ ಸಂತ ಕನಕದಾಸರಾಗಿ ದೈವಸಾನ್ನಿಧ್ಯಹೊಂದಿದ ಕಥೆಯೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅನುಮಾನವೂ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತರಿಸಿದರಷ್ಟೆ ಅವರೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೇ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತಂದು ರಾಮನ ಮುಂದಿರಿಸಿದರು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ತಮ ತಮಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಧಾನ್ಯವನ್ನೇ ಉತ್ತಮಧಾನ್ಯವೆಂದು ಹೊಗಳಿದರು. ರಾಮ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ವಯುತವಾದ ಒಂದೇ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಗೌತಮ ಮುನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡ. ಗೌತಮಮುನಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಕ್ಕೆ ನರೆದಲಗನೇ (ರಾಗಿ) ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಸತ್ವಯುತವಾದ ಧಾನ್ಯವೆಂದು ತನ್ನ ತೀರ್ಪನ್ನು ಹೇಳಿದ. ಇದರಿಂದ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಕೋಪಬಂದಿತು. ತನ್ನೆದುರಿಗೆ ಋಷಿಯೊಬ್ಬ ರಾಗಿಯನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಧಾನ್ಯವೆಂದರೆ ಅದು ಹೇಗೆ ಸಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯ, ಭತ್ತ ಕೆರಳಿ ನುಡಿಯಿತು.

ಲೇಸನಾಡಿದ ಮುನಿಪ ಗೌತಮ

ದೋಷರಹಿತನು ಪಕ್ಷಪಾತವ

ನೀಸು ಪರಿಯಲಿ ಮಾಡುವರೆ ಶಿವಯೆಂದನಾವ್ರಿಹಿಗ ||

* ಯಕ್ಷಗಾನ ಧೂಮಪತ್ರ ಪ್ರಸಂಗ, ಪಲಾಂಡುಚರಿತೆ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಈರುಳ್ಳಿ ಬಗೆಗಿನ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗೆ ನೋಡಬಹುದು. ಪುರಂದರದಾಸರ ರಾಗಿಯ ತಂದಿರಾ, ರಾಗಿಯ ಕೊಳ್ಳಿರೋ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳು ನಾಯಕರಾಗುವ ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವರೆಯನ್ನು ಪಾಂಡವರೆ ಬಿತ್ತಿ ಅದರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದಾರೆ ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ಸಾರವನು ನೀವ್

ಬಲ್ಲಿರರಿಯದೆ ಎಲ್ಲರನು ನೀ

ವಿಲ್ಲಿ ನುಡಿವಯುಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟೇ ಸಾಕದಂತಿರಲಿ

ನೆಲ್ಲ ನಾನಿರೆ ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾ

ದೆಲ್ಲ ಧಾನ್ಯಗಳಿರಲು ಇದರಲಿ

ಬಲ್ಲಿದನು ನರೆದಲಗನೆಂಬುದಿದಾವ ಮತವೆಂದ ||

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆಯ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸಾಮಾಜಿಕ ತೊಡರುಗಳನ್ನು ರಾಮಧಾನ್ಯ ಪ್ರಸಂಗದ ಮೂಲಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ದ್ದಾರೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ. “ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸಮುನಿಮಠಿಕರೆಲ್ಲರು ದೂರುತಿಹರು” ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರ ಆರಂಭದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ತೀರ್ಥವನು ಕೊಡುವಾಗ ಕನಕನ್ನ ಕರೆಯೆನಲು

ಧೂರ್ತರಾಗಿದ್ದ ವಿಧ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ

ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು ಇವರ ಸನ್ಯಾಸಿತನವೆಲ್ಲ

ಪೂರ್ತ್ಯಾಗಲೆಂದು ಯತಿ ನಗುತಲಿಹನು ||

ಮೇಲಿನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಗೌತಮ, ವ್ಯಾಸರಾಯ, ಕನಕದಾಸ ಮತ್ತು ಮಠಿಕರನ್ನು ನೇರವಾಗಿ, ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿಯೇ ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಾನು ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಶೂದ್ರ ಅನ್ನಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯೇ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಡಿದಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಸರಾಯ ಗೌತಮನಾಗಿ ನರೆದಲಗ ಕನಕನಾಗಿ ಮಠಿಕರು ವೀಹಿಯಾಗಿ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯೊಳಗೆ ತಂದಿರುವುದರ ಔಚಿತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವರಿಗಾದರೂ ಸಂಶಯ ಉಂಟಾಗಬಹುದು. ರಾಮಾಯಣದ ಲೋಪಗಳಿಗೂ ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಅನ್ನಿಸಿದಿರದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶಂಭೂಕನು ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ ಎಂಬುದು ರಾಮಾಯಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ವಾದ. ರಾಗಿ ಶೂದ್ರಾನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಲೋಕದಲಧಿಕ ಭೋಜನವಲ್ಲವೆಂಬುದು ಅಕ್ಕಿಯ ವಾದ. ಕನಕದಾಸ ಕುರುಬನಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯ ರಚನೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲ, ವ್ಯಾಸರಾಯನಿಂದ ತೀರ್ಥ ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಮಠಿಕರ ವಾದ. ಈ ಮತೀಯ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ದನಿಯೇ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ.

ಈ ಘರ್ಷಣೆ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ತನ್ನೆದುರಿಗೇ ನಡೆಯುವ ಹೀಯಾಳಿಕೆಯನ್ನು ಎಂತಹ ಸಂಯಮಿಯೂ ಸಹಿಸಲಾರ. ರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಋಷಿಗಳ ಸಮೂಹ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶ್ರೀರಾಮ, ಇವರೆಲ್ಲರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಅನುಚಿತವಾಗಿ ವರ್ತಿಸಿದಂತಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೂ ಭತ್ತ ಕಾಲುಕೆರೆದು

ಏನೆಲವೂ ನರದಲೆಗೆ ನೀನು ಸ
ಮಾನನೆಯೆನಗಿಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನು
ದಾನವಾಂತಕ ಬಲ್ಲನಿಬ್ಬರ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದುಗಳ
ಜಾನಕೀಪತಿ ಸನಿಹದಲಿ ಕುಲ
ಹೀನ ನೀನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಡು ಮತಿ
ಹೀನ ನೀನೆಂದೆನುತ ಖತಿಯಲಿ ಬೈದು ಭಂಗಿಸಿದ ||

ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದು ಸಂಯಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೇಡಿತನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭತ್ತದ ಮೇಲಿನ ಮಾತುಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಕನಕ ಕಲಿಯಾಗಿ, ಕವಿಯಾಗಿ, ಸಂತನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಕಡೆಯಪಕ್ಷ ಮಾನವೀಯತೆ ಮತ್ತು ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯ ಹೃದಯದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ, ವ್ಯಾಸರಾಯ ಇಂಥವರು ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲಲೇಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಿಸಿದಾಗ ಹುಬ್ಬೇರುವ ವ್ಯಂಗ್ಯದ, ಕುಹಕದ ಭರ್ತ್ಸನೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಎಂತಹ ಸಾತ್ವಿಕ ಹೃದಯವೂ ನೋವಿನಿಂದ ಕುದಿಯದಿರದು. ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಅವರ ಜಾತಿ, ಅರ್ಹತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉತ್ತಮ ವರ್ಗದವರಿಂದ ಬಂದ ಬಿರುನುಡಿಗಳು ಮನ ನೋಯಿಸಿರಬೇಕು. ಸಹನೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ಕೆರಳಿಸಿರಬೇಕು. ಆಗ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ

ನುಡಿಯ ಕೇಳುತ ಕನಲಿ ಕಂಗಳು
ಕಿಡಿಮಸಗಿ ಖತಿಗೊಂಡು ನುಡಿದನು
ಸಿಡಿಲು ಘರ್ಜನೆಯಂತೆ ಸಭೆಯಲಿ ಜರಿದನಾ ವ್ರಿಹಿಯ
ನುಡಿಗೆ ಹೇಸದ ಭಂಡ ನಿನ್ನೊಳು
ಕೊಡುವರೇ ಮಾರುತ್ತರವ ಕಡು
ಜಡನಲಾ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಮಾತೇಕೆಂದ ನರೆದಲಗ ||

ಕನಕದಾಸರು ಮೇಲಿನ ತಮ್ಮ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಡಿದೇಳುತ್ತಿರುವ ಸಮಾಜದ

ಕೆಳಸ್ತರದ ದನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಲೆ ತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಗ್ಗಿ ಇನ್ನು ಬಗ್ಗಲಾರದೆ ಎದುರು ನಿಲ್ಲುವ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸಮಾಜವೊಂದರ ಹೊಳಪನ್ನು ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕನಲಿ ಖತಿಗೊಂಡು ಕಿಡಿಮಸಗಿದ. ಈ ಸಮಾಜದ ಸಿಡಿಲ ಘರ್ಜನೆ ಕೂಡ ನುಡಿಗೇ ಹೇಸದ ಭಂಡರ ಮೇಲೆ ಯಾವುದೇ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ನಂದಿಸಿ ಬೂದಿವಾಡಿ ಬೂದಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುವ ಕಲೆ ಕರಗತವಾಗಿರುವ ಕಡುಜಡರೊಂದಿಗೆ ವಾದ ಹೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಎಂಬ ಕಟುಸತ್ಯ ಕೂಡ ಕವಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ.

ಮುಂದೆ ನರೆದಲಗ ವ್ರಿಹಿಯರ ಮಧ್ಯೆ ಪರಸ್ಪರ ಒಂದು ವಾಗ್‌ಯುದ್ಧವೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ವ್ರಿಹಿಗ ನರೆದಲಗನನ್ನು ಶೂದ್ರಾನ್ನವೆಂದರೆ ನರೆದಲಗ ವ್ರಿಹಿಯನ್ನು ನೀನು ಹೇಣನ ಬಾಯಿನ ತುತ್ತು ಎಂದು ಹೀಯಾಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ಆ ಹೊತ್ತಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಚರಣೆಗಳು ರೀತಿ ನೀತಿಗಳು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿವೆ. ಹುಟ್ಟು ಸಾವಿನ ಆಚರಣೆ, ಮದುವೆಮುಂಜಿಗಳು, ಮಳೆಬೆಳೆ, ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳು ಈ ಜಗಳದ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಈ ಭಾಗ ಉತ್ತಮವಾದ ನಾಟಕೀಯತೆಗೊಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಆ ಕಾಲದ ಜನಾಂಗಗಳೊಳಗಿನ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಈ ಜಗಳದ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆಡಹುವುದು ಕವಿಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳಿಗಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಭತ್ತ : ಪರಿಮಳದ ಚಂದನದತರುವಿಗೆ

ಸರಿಯೆ ವೋಣಗಿದ ಕಾಷ್ಟಗೋವದು
ಕರೆದ ಹಾಲಿಗೆ ಕುರಿಯ ಹಾಲು ತರವೆ ಭಾವಿಸಲು
ಪರಮ ಸಾಹಸಿ ವೀರಹನುಮಗೆ
ಮರದ ಮೇಲಣ ಕಪಿಯು ತಾನು
ತರವೆ ಘಡ ನೀನೆನೆಗೆ ಸರಿಯೆ ಭ್ರಷ್ಟ ತೊಲಗೆಂದ ||

ರಾಗಿ : ಸತ್ತವರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪನು

ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪಿತೃನಾಮಗಳ ನಿನ
ಗಿತ್ತುಮೂವರ ಪೆಸರಿನಲಿ ಕರೆಕರೆದು ದರ್ಭೆಯಲಿ
ನೆತ್ತಿಯನು ಬಡಿ ಬಡಿದು ಕಡೆಯಲಿ

ತುತ್ತನಿಡುವರು ಪಶುಗಳಿಗೆ ನೀ
ನೆತ್ತಿದೆಯಲಾ ತಮವ ಸುಡಬೇಕೆಂದ ನರೆದಲಗ ||

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಕಥೆ ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ತಿರುವನ್ನು
ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ನರೆದಲಗನ ವಾದವನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಮುನಿಗಳು
ಸ್ತಬ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಮಾತಿಲ್ಲದವರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ನರೆದಲಗ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು
“ನಮಗೇನು ಬುದ್ಧಿಯನರುಹುವಿರಿ” ಎಂದು ಸಭೆಗೆ ಸವಾಲೆಸೆವಾಗ

ಮಸೆದುದಿತ್ತಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ
ಪಿಸುಣಬಲರತಿ ನಿಷ್ಕುರರು ವಾ
ದಿಸಲು ಕಂಡನು ನೃಪತಿ ಮನದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ನಗುತ್ತ
ಹಿಸುಣರಿವದಿರ ಮತ್ತರವ ಮಾ
ಣಿಸುವ ಹದನೇನನುತ ಯೋಚಿಸಿ

ಯಸುರ ಮುನಿಪರ ನೋಡೆ ಗೌತಮ ಮುನಿಪಗಿಂತೆಂದ

ರಾಮನಿಗೆ ಈ ಮತ್ತರದ ದಳ್ಳುರಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು.
‘ಮಸೆದುದಿತ್ತಂಡಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ’ ಎಂಬ ಮಾತು ವರ್ಣಸಂಘರ್ಷದ ಅನಾಹುತ
ಪರಂಪರೆಯ ಮುನ್ನುಡಿಯಂತಿದೆ. ಈ ಹೊತ್ತಿಗೂ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ
ಜಾತ್ಯಾತೀತ ಭಾಷಣ ಬಿಗಿದು ಒಳಗೆ ಇತರ ಜಾತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಸೆಯುವ
ಇಂದಿನ ಸಮಾಜಕ್ಕೂ ಇದು ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ,
ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಜನರಿಗಿರುವ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯ
ಹೇಳಲೇಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದ ರಾಮ ಪರಿಹಾರೋಪಾಯವೊಂದನ್ನು ತಾನೆ
ಸೂಚಿಸಿದ.

ಅರಸುಗಳು ನಾವೆಲ್ಲ ಭೂಮೀ
ಸುರರು ನೆರದಿಹ ದಾನವರು ವಾ
ಸರರು ನಮಗೀ ನ್ಯಾಯವನು ಪರಿಹರಿಸಲಳವಲ್ಲ
ಕರಸುವೆವು ಹರಿಹರ ವಿರಿಂಚಾ
ದ್ಯರನಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಇವರ ಗುಣವಾ
ಧರಿಸಿ ಪೇಳ್ವರು ನಯದೊಳೆಂದನು ರಾಮ ನಸುನಗುತ ||
ಪರಮ ಧಾನ್ಯದೊಳಿಬ್ಬರೇ ಇವರಿ
ರಲಿ ಸೆರೆಯೊಳಗಾರುತಿಂಗಳು ಹಿರಿದು
ಕಿರಿದೆಂಬಿವರ ಪೌರುಷವರಿಯಬಹುದಿನ್ನು ||

ಶ್ರೀರಾಮನ ಈ ತೀರ್ಮಾನದಂತೆ ವ್ರಿಹಿಗ ಮತ್ತು ನರೆದಲಗರನ್ನು
ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡಲಾಯಿತು. ರಾಮ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತನ್ನ ಪಯಣವನ್ನು
ಮುಂದುವರಿಸಿದ, ಮುಂದೆ ಅಲ್ಲಿನ ಕೆಲಸಕಾರ್ಯಗಳು ಅನಂತರ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ
ಮುಂತಾದವೆಲ್ಲ ನಡೆಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಏಳುತಿಂಗಳುಗಳೇ ಕಳೆದವು. ಆಗ ರಾಮ
ಸೆರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವ್ರಿಹಿಗ, ನರೆದಲಗರನ್ನು ನೆನೆದು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಕರೆತರಲು
ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದ, ಅದರಂತೆ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ
ಕರೆತಂದರು. ಎಂದಿನಂತೆ ಸಭೆ ಸೇರಿತು. ಹರಿಹರವಿರಿಂಚಾದಿಗಳು ಸಹ ಬಂದರು

ವಸುಗಳಮರರು ಭುಜಂಗಾಮರ
ರಸುರ ಕಿನ್ನರ ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ
ಶಶಿರವಿಗಳಾದಿತ್ಯ ವಿದ್ಯಾಧರರು ಗುಹ್ಯಕರು
ವಸುಧೆಯಮರರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಜೋ
ಯಿಸರು ವೈಶ್ಯಚತುರ್ಥರುನ್ನತ
ಕುಶಲ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರು ನೆರೆದು ನೃಪನ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ||

ರಾಮನು ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿದ್ದ ಘನತಪೋಮಹಿಮರನ್ನು ಕುರಿತು ಮನವ
ವಂಚಿಸಲಾಗದೀ ಧರ್ಮವ ತಿಳಿದು ಹೇಳಿ ಎಂದು ಕೇಳಿದ. ಆದರೆ ಋಷಿಗಳಿಂದ
ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ಅನಿಮಿಷನತ್ತ ನೋಡಿದರು. ಆಗ ಜಂಬಾರಿ
ನಸುನಗುತ ಸಾರ ಹೃದಯನು ನರೆದಲಗ ನಿಸ್ಸಾರನೀ ವ್ರಿಹಿ ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನ
ಹೇಳಿದ. ನಾರದ ‘ಅಹುದು ಸುರಪನ ಮಾತು ನಿಶ್ಚಯವಹುದು ನರೆದಲಗನೆ
ಸಮರ್ಥನು. ಬಹಳ ಬಲಯುತ ಸೆರೆಗೆ ತಳ್ಳಲು ಕಾಂತಿಗಡಲಿಲ್ಲ’ ಎಂದು
ಇಂದ್ರನ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಅನುಮೋದಿಸಿದನು. ನಾರದನೂ

ಎಲ್ಲ ನವಧಾನ್ಯದಲಿ ಈತನೆಲ್ಲ
ಬಲ್ಲಿದನು ಹುಸಿಯಲ್ಲ ಬಡವರ
ಬಲ್ಲಿದನಾರ್ಯೆದು ಸಲುಹುವನಿವಗೆ ಸರಿಯುಂಟೆ
ನೆಲ್ಲಿನಲಿ ಗುಣವೇನು ಭಾಗ್ಯದಿ
ಬಲ್ಲಿದರ ಪತಿಕರಿಸುವನು ಅವ
ನಲ್ಲಿ ಸಾರವ ಕಾಣೆಯೆಂದನು ಕಪಿಲಮುನಿ ನಗುತ ||

ಸುರರು ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ನರೆದಲಗನನ್ನೆ ಶಕ್ತನೆಂದು ಮೆಚ್ಚಿದುದರಿಂದ
ರಾಮನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಿ

ಕರೆದು ಕೊಟ್ಟನು ತನ್ನ ನಾಮವ
ಧರಗೆ ರಾಘವನೆಂಬ ಪೆಸರಾ
ಯ್ತರದೆ ವ್ರಿಹಿ ನಾಚಿದನು ಸಭೆಯಲಿ ಶಿರವ ಬಾಗಿಗಿದ ||

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ವಿಚಾರವಾದಿಯಾದ ನರೆದಲಗ ಅರ್ಥಾತ್ ಕನಕದಾಸರ ಮುಂದಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ. ಈ ಜನ ಹೇಗೆ ಮತ್ತೆ ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಧೀನಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆಂಬುದು ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಕೆಳಸ್ತರದ ಜನರ ಮುಖಂಡರಂತಾಗಿದೆ.

ಹರುಷದೋರಿದ ಮನದಿ ನಲಿವುತ

ನರೆದಗಲನೈತಂದು ರಾಮನ

ಸಿರಿಚರಣಕಭಿನಮಿಪೆ ದೇವಾಸುರರು ಕೊಂಡಾಡೆ

ಹರಸಿ ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯನು ಭೂ

ಸುರರು ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನಿತ್ತುಪ

ಚರಿಸಿದರು ರಾಗಿಯನು ಪೊಗಳಿದರಲ್ಲಿ ಮುನಿವರರು ||

ಯಾವ ವಿಹಿಗನನ್ನು ನರೆದಲಗ ಈವರೆಗೆ ಅಲ್ಲಗಳೆದು ಜಯಗಳಿಸಿತೋ ಅದು ಮತ್ತೆ ಅದೇ ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಅದೇ ವಿಹಿಗ ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತದ್ದು ಎಂತಹ ವಿಪರ್ಯಾಸ.

ಈ ಸಂದರ್ಭದ ಇನ್ನೊಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕು. ಕನಕದಾಸರ ರಾಜಕೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಈ ಘಟನೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಆದ ಮಾನಭಂಗದಿಂದ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಕುಳಿತ ವಿಹಿಗನಿಗೆ ರಾಮ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.:

ಮರುಳೆ ಬಾರೈ ವಿಹಿಯ ಮನದಲಿ

ಕೊರಗಿ ಚಿಂತಿಸಲೇಕೆ ನಾವೀ

ನರೆದಲಗನತಿಶಯವ ಮಾಡಿದವೆಂದು ಕನಲಿದೆಯ

ಧರೆಗೆ ಹೊದಿದ ಕ್ಷಾಮಗಾಲದಿ

ಕರುಣದಿಂ ನಡೆ ತಂದು ಲೋಕವ

ಹೊರವನದು ಕಾರಣವೆ ಪತಿಕರಿಸಿದವು ಕೇಳೆಂದ ||

ದೀನರಲಿ ದಾರಿದ್ರ ಜನದಲಿ

ನೀನು ನಿರ್ದಯನೆಂದೆವಲ್ಲದೆ

ಹೀನಗಳೆದವರಲ್ಲ ನಿನ್ನನು ನಾವು ಸಭೆಯೊಳಗೆ

ಮಾನುಷನು ನಮ್ಮೆಡೆಗೆ ನೀ ಸುರ

ಧೇನುವಿನ ಸಮ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದಿ

ಹಾನಿದೋರಲದೇಕೆ ಬಿಡು ಬಿಡು ಚಿಂತೆ ಯಾಕೆಂದ ||

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ರಾಜಕೀಯ ಜ್ಞಾನವಿತ್ತೆಂಬುದನ್ನು

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಮೇಲಿನ ಪದ್ಯಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ರಾಗಿಯೇ ಅತ್ತುತ್ತಮವಾದ ಧಾನ್ಯ ಎಂದು ಹರಿವಿರಿಂಚಿಗಳ ಎದುರೇ ತೀರ್ಮಾನವಾದರೂ ಬತ್ತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ರಾಮ ತಯಾರಿಲ್ಲ. ಏನೋ ಕ್ಷಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ರಾಗಿಯನ್ನು ಹೊಗಳಿದವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆಯಲ್ಲ ಎಂದು ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಬತ್ತಕ್ಕೆ ಹೇಳುವ ರಾಮನ ಪಾತ್ರ ಓಟಿಗಾಗಿ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ನೀವೇ ಧಣಿಗಳು ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡುವ ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳಿಗೂ ರಾಮನಿಗೂ ಅಷ್ಟೇನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಬತ್ತದ ಈ ಪ್ರಸಂಗ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಅಂಗವೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ. ಈ ಇಡೀ ಪ್ರಸಂಗ ಅತ್ಯಂತ ನಾಟಕೀಯವಾಗಿದ್ದು ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದ ಒಂದು ವರ್ಗ ವೈದೃಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಕುರುಬ ಜನಾಂಗದ ಹಕ್ಕು ಬುಕ್ಕರು ಕಟ್ಟಿದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅದೇ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕನಕದಾಸರೇ ಶೂದ್ರ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದೇ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಪರ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಈ ದೇಶದ ದೊಡ್ಡದುರಂತವೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮಾತಿಲ್ಲ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಮೂಗಿಗೆ ತುಪ್ಪಹಚ್ಚಿ ಹೇಗೆ ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ತನಗೆ ತಾನೆ ಅನಾವರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಹುದ್ದೆಯಿತ್ತಷ್ಟೆ ಆ ಹುದ್ದೆಗೆ ಬೇರೆ ಉತ್ತಮವರ್ಗದವರೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಒತ್ತಡ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಕನಕದಾಸರೆ ಆ ಪದವಿಗೆ ಆಯ್ಕೆಯಾಗಿರಬೇಕು. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿನ ರಾಗಿಯ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೂ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನಕ್ಕೂ ನಿಟವಾದ ಹೋಲಿಕೆ ಯಿರುವುದನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ರಾಮಾದಿಗಳು ಲಂಕೆಯಿಂದ ಕಪಿ ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ಬರುವ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ಬರುವ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕವಿ ಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಸಂಬಂಧಾತೀತರಾಗಿ ಜಾತ್ಯತೀತರಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ ಜನರೇ ಹೇಗೆ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯ ಜನರ ಪರವಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಪ್ರಸಂಗವೊಂದು ಜ್ವಲಂತ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಸಮಕಾಲೀನವಾದ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳು ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಕವಿ ಅಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ

ತನ್ನ ಕಾಲದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಿನ ಕಾಲದ ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳು, ವಿವಿಧ ರಾಜ್ಯಗಳು, ಸೈನಿಕ ಶಿಬಿರಗಳು ಇಂಥವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ರಾಮನ ಎದುರಿಗೆ ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಗಳ ವಿವರ ನೋಡಿ :

ನರೆದಲಗನಿದು ನೆಲ್ಲು ಹಾರಕ
ಬರಗು ಜೋಳವು ಕಂಬು ಸಾಮೆಯು
ಉರುತರದನವಣೆಯಿದು ನವಧಾನ್ಯವೆಂದೆನಲು ||

ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಆಹಾರ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಗೋಧಿ ಇತ್ತಾದರೂ ಕವಿ ತನ್ನ ಪ್ರಧಾನ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸದೆ ಮುನಿಯೊಬ್ಬನ ಬಾಯಿಂದ ಹೆಸರಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಕನ್ನಡನಾಡಿಗೆ ಗೋಧಿ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದುದೆಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತ ಕಾಲದ ಬಹು ಭಾಗವನ್ನು ಯುದ್ಧಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದವರು. ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುತ್ತಿದವರು. ಯುದ್ಧನಿರತರಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತಾ ಪಯಣಿಸುವ ಸೇನೆಯ ಚಿತ್ರಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಮೂಡಿ ನಿಂತಿವೆ. ಅಲ್ಲಿನ ಸೇನಾ ಶಿಬಿರಗಳ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕವಿ ತನ್ನ ಈ ಪುಟ್ಟ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ್ದಾನೆ.

ಆ ಮಹಾವನದೊಳಗೆ ಸುಭಟ
ಸ್ತೋಮವಿಳಿದುದು ಪಾಳೆಯದ ಸಂ
ಗ್ರಾಮದಿದಿರಲಿ ಗುಡಿಗುಡಾರಂಗಳು ವಿರಾಜಿಸಿತು ||
ಹೊಡೆವ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿ ಡಮರುಗ
ಗಿಡಿಬಿಡಿ ದೌಡೆ ಡಿಂಡಿಮ ಢಕ್ಕೆ
ನುಡುವ ಶಂಖ ಮೃದಂಗ ಘನ ನಿಸ್ಸಾಳ ಮೊದಲಾದ ||

ನೆಗಳಿದವು ಬೊಂಬಾಳ ದೀವಿಗೆ
ಝಗಝಗಿಪ ನವರತ್ನದೊಡುಗೆಯ
ಹೊಗರೊಗುವ ಕೈದುಗಳ ಸುಭಟರು ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸೆ
ನೆಗಹಿ ಕರಗಳ ಪಾತಕರು ಬಿರು

ದುಗಳ ಹೊಗಳಲು ಚೀರಿದವು ಕಹ
ಳೆಗಳು ರಭಸದಿ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕನು ನೃಪತಿಯರಮನೆಯ ||

ಕವಿಯ ಸಮಕಾಲೀನ ಭಾರತ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದುವೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಚೋಳ ಗುಜ್ಜರ ದ್ರವಿಡವಂಗ ವ
ರಾಳ ಚೋಟಕ ಸಿಂದು ಶಿಬ ನೇ
ಪಾಳ ಪಾಂಡ್ಯ ಮರಾಟ ಸಿಂಹಳ ಹೂಣ ಸವ್ವೀರಾ
ಲಾಳ ಮಗಧ ವಿದರ್ಭ ರುತು ಮಲೆ
ಯಾಳ ನಿಷಧ ಕಳಿಂಗ ವರ ಪಾಂ
ಚಾಲ ಬಹು ದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳು ಬಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ ||

ಮಾಳವಾಂಧ್ರ ಕರುಷವರ ನೇ
ಪಾಳ ಬರ್ಬರ ಮತ್ಸ್ಯನೃಪ ಬಂ
ಗಾಳ ಮಾಂಧ್ರ ಮರಾಟ ಕೋಸಲ ಕೊಡಗ ಕರ್ನಾಟ
ಗೌಳ ಕುಂತಳ ಕೃಕರಪತಿ ಬ
ಲ್ಲಾಳ ಕೊಂಕಣ ಚೀನ ಕೈಕಿಯ
ರಾಳ ಮೇಳದಿ ಬಂದು ಹೊಕ್ಕರು ನೃಪನ ವರಸಭೆಯ ||

ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕವಿ ಕರ್ನಾಟ, ಕೊಂಕಣ, ತುಳುವ, ಹೊಯ್ಸಳ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಭಾಷಾವಾರು ರಾಜ್ಯಗಳೊ ಪ್ರಾಂತಗಳೋ ಇರಲಿಲ್ಲವಾದರೂ ಒಂದು ಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವ ಜನರವೇ ಹಲವಾರು ರಾಜ್ಯಗಳಿದ್ದವು. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ೧೩ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಂಗತವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ದೇಶವನ್ನು ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರವೂ ಈ ಕವಿ ಸ್ಮರಿಸಿರುವುದು ತನ್ನ ತಾಯಿಭೂಮಿಯ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಯಾವನೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಹೋಗಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಯ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ತಾಯಿ ನೆಲವನ್ನು ಆತ ನೆನೆಯದಿರನು.

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ಒಂದು ಸಂಘರ್ಷದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಕಾವ್ಯ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿತ್ರಣ. ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಅದರ ಬದುಕಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದ ಪೌರಾಣಿಕ ಲೇಪನ,

ಭಾಷೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಋಣಿ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಇಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಮೆಂಟು, ಕಬ್ಬಿಣ ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ ನಿಜ. ಆದರೆ ಅದರಿಂದ ಒಂದು ಕಲಾತ್ಮಕ ಭವನ ಕಟ್ಟುವುದು ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಪ್ರತಿಭೆ. ಕನಕದಾಸರು ಅಂತ ಪ್ರತಿಭಾ ಸಂಪನ್ನರು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಮಾತಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಈ ಸತ್ಯ ಅರಿವಾಗದಿರದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಂದೋಲನದ ಜೀವಂತ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಮೌಲ್ಯದರ್ಶನ

ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ

ಪ್ರೊ: ಸಾ. ಕೃ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್

ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಗೀತ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವಾಗ ಒಂದೆರಡು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಕನಕದಾಸರಿದ್ದ ಕಾಲ ಯಾವುದು, ಆಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಲೇಬೇಕಲ್ಲವೆ ? ಈಗಿನ ಹಲವಾರು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ವಿನಿಕೆ ಮಾಡುವಾಗ ಇದನ್ನು ಮರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವರು ನೀಡುವ ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಉಂಟೆನ್ನಿ ಆಗಿನ ಸಂಗೀತ ಈಗಿನ ಜನರಿಗೆ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೊಂದು, ದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಾಡಿದರೂ ಆಯಿತು, ಯಾವ ಹಾಡಿಗೆ ಯಾವ ರಾಗವನ್ನಾದರೂ ತಾಳವನ್ನಾದರೂ ಹೊಂದಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಿನ್ನೊಂದು.

ಇವೆರಡು ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆಗಿನ ಸಂಗೀತ ಹೇಗಿದ್ದಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ ಮೇಲಲ್ಲವೆ ಅದು ಈಗಿನವರಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಹೇಳಬರುವುದು ? ಕನಕದಾಸರು ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಿತಿ ಏನಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾತರ, ತಾಳೆ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ನಿಷ್ಠೆ ಬಹುಮಂದಿಗೆ ಇರಲಾರದು. ಮತ್ತೆ, ಹಳೆಯದಲ್ಲ ಹಳಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ ? ಜನರ ನಡುವೆ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತ ಇರುವ ಅಭಿರುಚಿಯೇನೋ ಇದೆ ; ಅದಕ್ಕೆ ಹಲವಾರು ಕಾರಣಗಳು. ಇವನ್ನು ನಾವು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನಲ್ಲಿ Fad, Fashion, craze, Whim ಎಂದೆಲ್ಲ ಹೇಳಬಹುದು. ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಬೆಲೆ ಇಂಥದಕ್ಕೆ. ಆದರೆ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಸರ್ವಕಾಲಿಕವಾದದ್ದು. ಅದನ್ನು Taste ಅಥವಾ Relish ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಕಾಲ ಸಾಗಿದಂತೆ ಅದರ ಆಕರ್ಷಣೆಯಾಗಲಿ, ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಾಗಲಿ ಮಾರ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಗೀತ ನಮಗೆ ಇಂದು ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಎನ್ನಲಾಗದು.

ಆ ಕಾಲದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಅದಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನೂ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರೂಪ, ಸ್ವಭಾವ, ಪ್ರಯೋಜನ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳದೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಆ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ರಾಗನಿರ್ದೇಶನ, ಸ್ವರ ಸಂಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜನರೆದುರು ಒರೆಯುವುದು ಸರಿಯೆ ?

ಇದನ್ನು ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನ್ನ ಬಿನ್ನಹ. ಅದರ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿ, ಅಲ್ಲಿರುವ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲೆಂದೇ ಈ ಬರಹ.

೧

ಕನಕದಾಸರಿದ್ದ ಕಾಲ ಯಾವುದು ? ಖಚಿತವಾಗಿ, ಕುರಿತೇಟಿನಂತೆ ಹೇಳಲಾಗದಿದ್ದರೂ, ಅವರು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಶಿಷ್ಯರು, ಪುರಂದರದಾಸರ ಸಮಕಾಲಿಕರು, ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲುಗೈ ಆಗಿದ್ದಾಗ ಇದ್ದವರು ಎಂಬ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ೧೪೬೨ ಮತ್ತು ೧೫೬೫ ರ ನಡುವೆ ಬದುಕಿ ಬಾಳಿದವರು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲ. ಅವರಿದ್ದ ಪ್ರಾಂತ ಯಾವುದು? ಕನ್ನಡನಾಡೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವೇ. ಆಗ ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಗೀತ ಯಾವುದು ? ಈಗ ಇಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗೀತವಂತೂ ಅಲ್ಲ ! ಏಕೆಂದರೆ, ಈಗ ವಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಗೀತ ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಕಾಲದಿಂದ, ಎಂದರೆ ೧೭೬೨-೧೮೪೨ ರಿಂದ, ಈಚೆಗೆ ಬೆಳೆದುಬಂದದ್ದುತಾನೆ ? ನಡುವೆ ಇನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಅಂತರವಿದೆ.

ಈ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಗೀತ ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಘಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಇರದಿದ್ದ ರಾಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ, ಜನಕ ಮತ್ತು ಜನ್ಯರಾಗಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗವಾಡಿ, ವೇಂಕಟಮುನಿ ಮೇಳಕರ್ತಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದನು. ಇದು ನಡೆದದ್ದು ೧೬೭೦ರ ಸುಮಾರಿಗೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡುವಾಗ, ಜನಕರಾಗಗಳೇ ಮೊದಲಿಂದ ಇದ್ದವು, ಅವುಗಳಿಂದ ಆನಂತರ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು ಜನ್ಯರಾಗಗಳು ಎಂದು ಭಾವಿಸುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಆದರೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ಹಾಗಲ್ಲ. ಈಗ ಜನ್ಯರಾಗಗಳೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಲವಾರು ರಾಗಗಳೇ ಈಗಿನ ಜನಕರಾಗಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುವು. ನಿರ್ದೇಶನಕ್ಕೆ ನಾಟ್ಯ ತುಂಬ ಹಳೆಯ ರಾಗ : ಅದರಿಂದಲೇ ಚಲನಾಟವೆಂಬ ಮೇಳ

ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು : ಈಗ ನಾಟ್ಯವನ್ನು ಚಲನಾಟಜನ್ಯ ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ !

ಈ ಮೇಳಪದ್ಧತಿ ಮೈದಳೆಯುವ ಮೊದಲು ಮೇಳಗಳಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಮೇಳಗಳು ಮೊದಲೇ ಇದ್ದದ್ದು ವೇಂಕಟಮುನಿಯ ಒಕ್ಕಣೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇವನ್ನು 'ಕಲ್ಪಿತ' ಎಂದು ವೇಂಕಟಮುನಿ ಕರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಎಂದರೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ರಾಗಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಎಂದರ್ಥ. ಅವುಗಳೊಂದಿಗೆ 'ಕಲ್ಪಮಾನ' (ಎಂದರೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಿದವು) ಮತ್ತು 'ಕ್ಷಪಿಷ್ಯಮಾಣ' (ಮುಂದೆ ಮಾಡಲು ನೆರವಾಗುವವು) ಎಂಬ ಐವತ್ತುಮೂರು ರಾಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಎಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಮೇಳಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಮೈದಳೆಯಿತು.

ಇಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿತ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನೋಡಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ತಮ್ಮ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಎಂದು ಆ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥ. ಆಗಲೇ ಇದ್ದ ರಾಗಗಳು ಎಂದರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದರೆ ರಾಗಗಳು ಆಗ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ರಾಗಗಳು ತುಂಬ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಇವೆ. ವೇಂಕಟಮುನಿಯ ತಂದೆ ಗೋವಿಂದ ದೀಕ್ಷಿತರು ತಮ್ಮ 'ಸಂಗೀತಸುಧೆ' ಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತ. 'ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗ'ವಿದ್ದ ಹಲವು ರಾಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಐವತ್ತು ಪರಿಷ್ಕೃತ ರಾಗಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ೧೬೧೪ರ ಮಾತು. ಅವರ ಒಕ್ಕಣೆ 'ಆರಭ್ಯ ರಾಗಗಾನ್ ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗಾನ್' ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗ'ವೆಂದರೆ ಜನರ ನಡುವೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಗಗಳು. ವೇಂಕಟಮುನಿಯ 'ಕಲ್ಪಿತ'ರಾಗಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಸೊತ್ತು. ಗ್ರಂಥ ಸಮರ್ಥನೆ ಅವಕೈವೆ. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರು ಅವಲಂಬಿಸಿದ ('ಆರಭ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಮಾತಿಗೆ 'ಆಲಂಬ್ಯ' ಎಂದರ್ಥ) ರಾಗಗಳಾದರೂ ಜನರ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವು. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರೂ ಹದಿನೇಳು ಮೇಳಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ. ಆದರೆ ಅವು ಬೇರೆ ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗದ ರಾಗಗಳು ಬೇರೆ.

ಇವೆಲ್ಲ ಪುರಂದರದಾಸರ, ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳು ಪುರಂದರದಾಸರ ಇಳಿವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಬಹುಶಃ ಕನಕದಾಸರು ತೀರಿಕೊಂಡಮೇಲೆ ಬಯಕಾರ ರಾಮಯಾಮಾತ್ಯನ 'ಸ್ವರಮೇಳಕಳಾನಿಧಿ' ಹೊರಬಂದಿತು ; ೧೫೫೦ರಲ್ಲಿ. ಅದರಲ್ಲಿ ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಗೊತ್ತು ಪಡಿಸಿದ ರಾಗಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ, ಜನರ ನಡುವೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಗ ನಿರೂಪಣೆಗೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದಿತೆಂಬ ಮಾತು ಬರುತ್ತದೆ.

‘ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರೇ ಬಹುಧಾ ವಿರೋಧಃ

ಸಂತ್ಯೇವ ಲಕ್ಷ್ಯೇಷು ಚ ಲಕ್ಷಣೇಷು’

ಸ್ಥಿತಿ ಹೀಗಿದ್ದಿತೆನ್ನುವುದು ಪುಂಡರೀಕವಿಟ್ಟಲನ ‘ಷಡ್ರಾಗಚಂದ್ರೋದಯ’ ದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (‘ಸಂತ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಬಹುಧಾ ವಿರೋಧಾ ಗತಯೋ ಲಕ್ಷ್ಯೇಚ ಲಕ್ಷ್ಯದಿತೇ’)

ಒಂದು ರೀತಿಯಿಂದ, ಮುಂದೆ ‘ಕಲ್ಪಿತ’ ಎಂದೂ, ‘ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗ’ ಎಂದೂ ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡಿದ ರಾಗಗಳಲ್ಲೇ ಗೊಂದಲವಿದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಕನಕದಾಸರಾಗಲಿ, ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲಿ ಈ ಗೊಂದಲದ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಇದ್ದವರು. ಆದರೆ ಗೊಂದಲ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಪಾಲಿಗೆ ಅಷ್ಟೆ, ದಾಸರಿಗಾಗಲಿ ಜನರಿಗಾಗಲಿ ಗೊಂದಲವೇನು ಇರಲಿಲ್ಲ ; ಜನರಿಗೆ ಈ ಗೊಂದಲ ಈ ಹೊತ್ತಿಗೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನಿ !

ಪುರಂದರದಾಸರು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ; ಸಂಗೀತದ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ಪ್ರಯೋಗ ಎರಡನ್ನೂ ಬಲ್ಲವರು. ರಾಗಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೂ ಲಕ್ಷ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೂ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಏರ್ಪಡಲು ಹೆಣಗಿದರು. ಅವರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ರಾಗ ಲಕ್ಷಣ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದದ್ದೇ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಅವೇನು ರಾಗಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಕನಕದಾಸರು ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡವರಲ್ಲ ; ಸ್ವರಸಾಧನೆಮಾಡಿ ಕ್ರಮದಂತೆ ಸಂಗೀತವನ್ನೂ ಕಲಿತಿರಲಾರರು. ಆದರೆ ರಾಗಭಾವದ ಸೊಗಸನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದವರು, ಅವರು ಪದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಚೌಕಟ್ಟೇ ಬೇರೆಯೆನ್ನಬಹುದು.

ಆಗ ರಾಗವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಿಂದ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವರಸಂದೋಹ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯೇನಿರಲಿಲ್ಲ : ‘ರಂಜಕೋಜನಚಿತ್ತಾನಾಂ ಸರಾಗಃ ಕಥಿತೋ ಬುಧ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ದಿಟವಾಗಿದ್ದಿತು (ಈಗಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆ ಇದೇ ದಿಟ). ಜನರಿಗೆ ರುಚಿಸಿದ್ದು ತಾನೆ ‘ರಂಜಕ?’ ; ರಂಜಕವಾದುದಕ್ಕೇ ‘ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗ’. ಇಂಥ ರಾಗಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೆ ದಾಸರು ಹಿಡಿದು ತಮ್ಮ ಪದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಆ ರಾಗಗಳು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಪದಗಳ ಭಾವವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲೆಂದಷ್ಟೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಸ್ಥಾನ.

೨

ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಂಥ ಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ, ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ನಳಚರಿತ್ರೆ, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರಗಳಂಥ ಭಾಮಿನೀಷಟ್ಪದಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು, ಛಂದೋರೂಪದವು, ಅವುಗಳನ್ನು ರಾಗವಾಗಿ ಹಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ, ಹಾಡುವವರು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಹಾಡಬಹುದು ; ಇಂಥದೇ ರಾಗ, ಇದೇ ತಾಳವೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವೇನಿರದು. ಸಂಗೀತಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಹಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ವಾಚನ ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದೀತು. ಇವು ಗೇಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಕ್ಕಿದ್ದಷ್ಟೆ ಬೆಲೆ, ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆ ಅರ್ಥಕ್ಕಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಕಡೆಗೆ, ಹಾಡದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಓದಿದಾಗಲೂ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಗಸೇನು ಮರೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿನ ಪದಬಂಧ ವಾಚನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿದೆ, ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ.

ನಾವಿಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದು ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು, ಪುರಂದರದಾಸರಿಗೂ ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರವನ್ನು ನಾವು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಕವಿಗಳಲ್ಲ, ಗಾಯಕರು. ಅವರು ಕನಕದಾಸರಂತೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾವ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನೇನು ರಚಿಸಲಿಲ್ಲ ; ಅಷ್ಟುಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅವರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಛಂದೋರೂಪಗಳನ್ನಾಗಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವುದು ಕಡಮೆಯೇ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯತಿ, ಪ್ರಾಸ ಲಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೇನೋ ಇರುತ್ತವೆ : ಆದರೆ ಅವನ್ನು ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳೆನ್ನಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರಾದರೆ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಕವಿ ; ಕೃಷಿಯಿಂದಲೂ ಕವಿ. ಪದಗಳಲ್ಲೂ ಕವಿತ್ವದ ಪ್ರವೇಶ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಇದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರ ತಾತ್ವಿಕ ನಿಲುವು. ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ ಇವೆಲ್ಲ ಪ್ರೌಢವೆನ್ನುವ ಬಗೆಗೆ ಸೇರುವುವು. ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಅವರ ಪದಗಳು ಬೇರೆ ಒಂದು ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಬೇಕಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಜಾನಪದವೆನ್ನಿ.

ಈಗ ಜಾನಪದ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ರಾಜಕಾರಣದ ಧೋರಣೆಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಮೂಲಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಸಮಾಜದ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಈ ಮಾತಿನ ಬಳಕೆಯನ್ನು ನಾವು ಈಗೀಗ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಆದರೆ ಜಾನಪದ

ಜಾಯಮಾನ, ಜಾನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಜಾನಪದ ಕಲೆ ಎನ್ನುವಾಗ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದ ಎಲ್ಲ ಜನರಲ್ಲೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಮೊದಲು ಕೆಲವು ರಾಗಗಳನ್ನು 'ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗ' ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದಾಗ ಜಾನಪದ ಮೂಲ ಎಂದೇ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿವರಗಳಿವೆ. ಒಂದು, 'ಜಾನೇನ ಜನ್ಮನಾ ಪದ್ಯತೇ ಇತಿ' ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಂತೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಲಿತದ್ದಲ್ಲದೆ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು ಜಾನಪದ. ಹೆಂಗಸರು ಮುಂಜಾನೆ ಉದಯರಾಗ ಹಾಡುವಾಗ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೂಗಿ ಮಲಗಿಸುವಾಗ, ಬತ್ತ ಕುಟ್ಟುವಾಗ, ರಾಗಿ ಬೀಸುವಾಗ, ಗಂಡಸರು ಹೊಲ ಉಳುವಾಗ, ಭಾರ ಎತ್ತುವಾಗ, ನೀರು ಮೊಗೆಯುವಾಗ, ಮಕ್ಕಳು ಆಟವಾಡುವಾಗ ಹೀಗೆ ಹತ್ತು ಹಲವಾರು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡುವುದಾದರೆ ಅವೆಲ್ಲ ಜಾನಪದವೇ. ಭಜನೆ, ಶೋಭಾನೆ ಪದಗಳೂ, ಹಸೆಹಾಡು ಇವೂ ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿವೆ. ಕಡೆಗೆ ನಾಟಕ, ಬಯಲಾಟ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಾಡುಗಳೂ ಹೀಗೆ ಇರುವವೇ. ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗದವರೂ ಸೇರುತ್ತಾರೆ.

ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹಾಡುವವರು ಸ್ವರಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಸಂಗೀತವನ್ನೇನು ಕಲಿತಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೇಳಿಯಿಂದಲೇ, ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಲೇ ಅವರ ಸಂಗೀತವೆಲ್ಲ ಸಾಗುವುದು.

ಜಾನಪದವೆಂಬಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಇನ್ನೊಂದು ವಿವರ 'ಜನಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಪದಂ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನಂ' ಎನ್ನುವುದು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಗೆಲ್ಲ ಯಾವುದು ಒಂದು ನೆಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದೋ ಅದು ಜಾನಪದ, ಅದೇ ಜಾನಪದ. ಒಂದೊಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಜಾನಪದ ಚೌಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಜನರೆಲ್ಲರ ಅನಿಸಿಕೆಗಳು, ಆಶೋತ್ತರಗಳು, ಉತ್ಸಾಹ, ಧರ್ಮ-ಕರ್ಮ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವುದು ಜಾನಪದ ('ನಃ ಪದಂ ವಸ್ತು ಯಸ್ಯ') ಜನರೆಲ್ಲರ ದಿನನಿತ್ಯದ ಬದುಕೇ ಜಾನಪದದ ವಸ್ತು. ದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವುದು ಇದನ್ನೇ. ಇದನ್ನು ಜಾನಪದ ಮೂಲವೆಂದರೆ ತಪ್ಪೇನು ?

ಜಾನಪದವಲ್ಲದ್ದೂ ಇದೆ ; ಅದನ್ನು 'ಶಿಷ್ಟ' ಎಂದು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ನಮ್ಮ ಸ್ಮೃತಿಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರುತ್ತದೆ- 'ಜಾತಿಜಾನಪದಾನ್ ಧರ್ಮಾನ್ ಶ್ರೇಣೀಧರ್ಮಾಂಶ್ಚ ಧರ್ಮವಿತ್.' ಇಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಧರ್ಮ, ಶ್ರೇಣೀಧರ್ಮ ಎಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ಹೇಳಿದೆ. ಈ

ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಣಿಯೆಂದರೆ ಕಾರ್ಮಿಕರು, ಕರಕುಶಲ ಕಲಾಕಾರರು, ಪಂಡಿತರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಪುರೋಹಿತರು ಮೊದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. ಆಯಾ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಧರ್ಮ ಶ್ರೇಣೀಧರ್ಮ ; ಪಂಡಿತರೋ ಪುರೋಹಿತರೋ ತಮ್ಮ ಮನೋವೃತ್ತಿಗೆ, ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಶ್ರೇಣೀ ಧರ್ಮವೆನ್ನೋಣ. ಆದರೆ ಅವರಿಗೂ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಬಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿರುವಷ್ಟೆ ಅವನ್ನು 'ಜಾತಿ (ಎಂದರೆ ಹುಟ್ಟು) ಜಾನಪದ ಧರ್ಮ'ವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರದ್ದು ಜಾನಪದಸಂಗೀತ ಎನ್ನುವಾಗ, ಜನರ ನಡುವೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಹಾಡುವ ಪರಿಕರಗಳನ್ನೇ ಅವರು ಬಳಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದಷ್ಟೆ ಅರ್ಥ. ಹಸೆಹಾಡು, ಶೋಭಾನೆ ಪದ, ಭಜನೆ, ಲಾವಣಿ, ನಾಟಕ ಅಥವಾ ಬಯಲಾಟದ ಹಾಡು ಇವೆಲ್ಲ ಸಂಗೀತಪ್ರಕಾರಗಳೇ ; ಆದರೆ ಹಾಡುವವರಿಗೆ 'ಇದು ಈ ರಾಗ', 'ಈ ತಾಳ' ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಿತ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇರಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಅವರ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಗ, ತಾಳಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ ; ತುಂಬ ಸಂತೋಷವನ್ನೇ ತರುತ್ತವೆ. ಅವನ್ನು ನಾವು ಕೇಳುವಾಗಲೂ ಇದು ಇಂಥದೇ ರಾಗವೆಂದು ನಾವು ಗುರುತಿಸುವುದೂ ಎಷ್ಟೋವೇಳೆ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ನನಗೆ ತಿಳಿದ ಹಲವು ರಾಗಗಳ ನೆರಳು ಒಂದರ ಮೇಲೊಂದು ಬಿದ್ದಿರುವುದೂ ಉಂಟು. ಕೆಲವು ರಾಗಗಳು ಬೆರಕೆಗೊಳ್ಳುವುದೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ನಮಗೆ ಹೀಗೆ ಒದಗುವ ತೊಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೆ ಒದಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಇದು ಯಾವ ರಾಗ, ಅದರ ಸ್ವರಸಂಚಾರ ಏನು, ಎಷ್ಟನೆಯ ಮೇಳ ಎಂಬೆಲ್ಲ ಕಳವಳವಿಲ್ಲ !

ಇಲ್ಲಿ ದೋಷ ಯಾರದ್ದು ? ನಮ್ಮದೇ ಎಂದು ನನ್ನ ಎಣಿಕೆ. ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ರಾಗಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ, ನಾವು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೋ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೋ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ರಾಗಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ದಾಸರ ಹಾಡು, ಹಸೆಯ ಹಾಡು, ಶೋಭಾನೆಯ ಪದ, ನಾಟಕದ ಹಾಡು ಇರಬೇಕೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವಲ್ಲ ? ನಮಗೆ ತಿಳಿದ ರಾಗಭಾವ ನಾವು ಕೇಳಿದ ಜಾನಪದ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದರೆ ಸರಿ; ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ರಾಗಭಾವವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದೋ ಹಾಡುವವರಿಗೆ ರಾಗಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ ಎಂದೋ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ನಮಗೆ ತಿಳಿದ ರಾಗವೇ ರಾಗ, ಅದರ ಭಾವ ಎಂದು ನಮ್ಮ ಹಟ.

ಆದರೆ ನಮ್ಮ ರಾಗದ ಕಲ್ಪನೆ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದದ್ದು. ನಾವು ಕೇಳುವ

ಹಾಡು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆ ಇರಬೇಕು. ಜಾನಪದಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ರಾಗಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣದಿದ್ದರೆ, ಆ ಹಾಡಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ರಾಗಲಕ್ಷಣ ಬೇರೆ ಇರಬಹುದು ಅಲ್ಲವೆ ? ನಮ್ಮ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವ ರಾಗವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗದಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು 'ಮಟ್ಟು' 'ಧಾಟಿ' ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಜಾನಪದ ಹಾಡಿಗಿರುವುದು 'ಮಟ್ಟೇ', 'ಧಾಟಿಯೇ', ಪರಿಷ್ಕೃತ ರಾಗವಲ್ಲ. ಇಂಥ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದ್ದ, ಪ್ರಚುರಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದ ಮಟ್ಟುಗಳನ್ನೇ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಾಗಲಿ ವೇಂಕಟಮುನಿಯಾಗಲಿ ಅಲ್ಲಸ್ವಲ್ಪ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ, ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳಿಸಿ ರಾಗಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಹೀಗೆ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಗಗಳೇ ನಮ್ಮ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುವು. ಈ ರಾಗಗಳೆಲ್ಲೇ ತ್ಯಾಗರಾಜರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದರು.

ರಾಗಪರಿಷ್ಕಾರದ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯುವ ಮೊದಲೇ ಇದ್ದದ್ದು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ, ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಾಗಲೇ ಪರಿಷ್ಕಾರದ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆದುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಕೆಲಸ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರಿಂದಲೇ ಮೊದಲಾಗಿದ್ದರೂ ಇದ್ದೀತು ; ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಅಷ್ಟು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಅವರಾಗಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಿರಲಾರರು. ಒಟ್ಟಾರೆ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಟ್ಟುಗಳೇ ಮುಖ್ಯವೆನಿಸಿದವು ಎಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗದು. ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಂತೂ ಮಟ್ಟುಗಳಲ್ಲೇ ಮೈದಳಿದವು.

ಮಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗ ಇಲ್ಲ ಎಂದಲ್ಲ ; ಈಗ ನಮ್ಮ ರಾಗಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂಥ ರಾಗನಿರೂಪಣೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಲಾರೆವು ಎನ್ನುವುದಂತೂ ದಿಟ. ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕೆಂದು ನಾವು ಬಯಸುವುದೂ ತಪ್ಪು. ಕನಕದಾಸರು, ಪುರಂದರದಾಸರು ಬದುಕಿ ಬಾಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದಿತು. ಬಸವಣ್ಣನವರ ಒಂದು ವಚನದಲ್ಲೂ ('ಬತ್ತೀಸರಾಗವ ಹಾಡಯ್ಯೆ') ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದವೊಂದರಲ್ಲೂ ('ತುತ್ತೂರು ತೂರೆಂದು ಬತ್ತೀಸರಾಗದಲ್ಲಿ, ಚಿತ್ರವಲ್ಲ ತನ್ನ ಕೊಳಲನೂದಿದನು') ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಆದರೆ ಈ ಮೂವತ್ತೆರಡು ರಾಗಗಳು ಯಾವುವು ಎಂದು ನೇರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಕಷ್ಟ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದದಲ್ಲಿ ಗೌಳಿ, ನಾಟ, ಆಹಿರಿ, ಗುರ್ಜರಿ, ಮಾಳವಿ, ಸಾರಂಗ, ಫಲಮಂಜರಿ, ದೇಶಾಕ್ಷಿ, ಇವು ಹೆಸರುಗೊಂಡಿವೆ. ಅವರ ಇನ್ನೊಂದು ಪದದಲ್ಲಿ (ನಳಿನಜಾಂಡ ತಲೆಯ ತೂಗಿ ಮೋಹಿಸುತಿರಲು') ಈ ರಾಗಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಾರವ, ದೇಶಿ, ಭೈರವಿ, ಸಾವೇರಿ, ಪೂರ್ವಿಕಾಂಭೋಜಿ, ಪಾಡಿ, ಶಂಕರಾಭರಣ, ವರಾಳಿ, ಕಲ್ಯಾಣಿ,

ತೋಡಿ ಮುಖಾರಿ, ಯರಳಿ, ವಸಂತ, ಬೌಳಿ, ಧನಶ್ರೀ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ, ಗುಂಡಕ್ರಿಯ, ರಾಮಕ್ರಿಯ, ಮೇಘ, ಕುರಂಜಿ ಎಂಬ ಇತರ ರಾಗಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೂ ಇದೆ.

ಅಂತೂ ಐದಾರು ರಾಗಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದಂತೆ ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳಿಗೆ ಲೆಕ್ಕ ದೊರೆತಂತಾಯಿತು ಆದರೆ ಈ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಈಗ ಬಳಕೆಯಲ್ಲೇ ಇಲ್ಲ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ರಾಗಗಳು ಈಗಿನ ಹೆಸರನ್ನೇ ತಳೆದಿದ್ದರೂ ಈಗಿನ ರಾಗಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಲೂ ಇದ್ದಿತು ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ ಮೇಲಾಗಿ ಈಗ ಪರಿಚಿತವಾದ ರಾಗಗಳಲ್ಲೇ ದಾಸರ ಪದಗಳು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಆ ರಾಗಭಾವವೇ ಬೇರೆ, ಅದೇ ರಾಗಗಳಲ್ಲೇ ದಾಸರ ಪದಗಳು ರಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ, ಆ ರಾಗಭಾವವೇ ಬೇರೆ, ಅದೇ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ತ್ಯಾಗರಾಜರೇ ಮೊದಲಾದವರ ರಚನೆಗಳ ರಾಗಭಾವವೇ ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದಾಸರ ಪದಗಳಿಗೆ ರಾಗನಿರ್ದೇಶನ, ಸ್ವರಸಂಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಮುಗ್ಧರಿಸುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ರಾಗ ಹಲವು ಶೈಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಒದಗಿ ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅವರು ಗಮನಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪುರಂದರದಾಸರ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ, ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗಭಾವ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಹಲವೊಂದು ವೇಳೆ ಇಂಥದೇ ರಾಗವೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವೊಂದು ರಾಗದ ನೆರಳು ಕಂಡುಕೊಂಡರೂ, ಅದೇ ರಾಗದ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಡೆಯವರೆಗೂ ಪದ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ. ಹಾಡುವಾಗ ರಾಗಕ್ಕಿಂತ ಧಾಟಿ (ಮಟ್ಟು) ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾಗವಿದ್ದರೂ ಜಾನಪದ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒಗ್ಗುವ, ಬತ್ತೀಸರಾಗಗಳ ಎಣಿಕೆಗೆ ಸೇರುವ ರಾಗದ ಕಳೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಉದ್ದುದ್ದ ತಾನಗಳು, ತೀರ ನವುರಾದ ಗಮಕಗಳು, ಚಮತ್ಕಾರದ ದಾಟುಸ್ವರಗಳು ಇಂಥದಲ್ಲ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

೩

ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವವರು ತೀರ ಕರ್ಮಠ ಸ್ವಭಾವದ, ಭಾವವಿರಕ್ತರಾದ ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸರಾದರೆ ಪದಗಳ ಗೊತ್ತುಗುರಿಯೇ ಹಾರಿಹೋಗುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ತ್ಯಾಗರಾಜರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಾದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾಗ ರಾಗಭಾವವನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬರುತ್ತದೆ ; ರಾಗನಿರೂಪಣೆಯೇ ಕೀರ್ತನೆಯ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದರೂ ತಡೆದೀತು. ಅಲ್ಲಿನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ

ಓದಿದಾಗ ಭಾವ ಒದಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಾಗಲೇ ಭಾವ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದು. ಆದರೆ ದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಪದಬಂಧದಲ್ಲೇ ಒಂದು ಭಾವ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಆ ಭಾವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ರಾಗ ಇರಬೇಕು ಮತ್ತು ಭಾವವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವಂತೆ ರಾಗನಿರೂಪಣೆ ಇರಬಾರದು.

ಇಲ್ಲೊಂದು ತೊಡಕು. ರಾಗಕ್ಕೂ ಭಾವಕ್ಕೂ ಇರಬಹುದಾದ ನಂಟನ್ನು ಕುರಿತು ಎರಡು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಭಾವವೊಂದು ಇರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಯಾವ ರಾಗದಿಂದ ಯಾವ ಭಾವವನ್ನಾದರೂ ಹೊರಡಿಸಬಹುದು ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಎರಡೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಕೊಂಚ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯೆ. ರಾಗಕ್ಕೊಂದು ಭಾವ ಎಂದಿರದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ? ಆದರೆ ಈ ರಾಗಕ್ಕೆ ಇದೇ ಭಾವ, ಈ ಭಾವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಇದೇ ರಾಗ ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಭೇದ, ಸ್ವರಸಂಚಾರ ವೈವಿಧ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಯಾವೊಂದು ರಾಗದಿಂದ ಹಲವು ಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯ. ಆದರೆ ಹಾಗೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಭಾವಗಳೆಲ್ಲ ಸಂವಾದಿಭಾವಗಳಷ್ಟೆ ತೋಡರಾಗ ಶೋಕಕ್ಕೂ ಆಗಬಹುದು, ಶೃಂಗಾರಕ್ಕೂ ಆಗಬಹುದು, ಆದರೆ ಶೃಂಗಾರದಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭವಾದೀತು ಅಷ್ಟೆ. ಶೋಕ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಗೂ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಬರಬಹುದಲ್ಲ ?

ರಾಗದ ಭಾವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಭಾವ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾತಿಗಿರುವ ಭಾವ ಸೌಕರ್ಯ ಬರಿಯ ಸ್ವರಗಳಿಗಾಗಲಿ, ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಆದ ರಾಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಹೇಗೆ ಬಂದೀತು ? ಮಾತಿನ ಹಂದರದ ಮೇಲೆ ಸ್ವರಸಂಚಾರಗಳು ಹರಡಿಕೊಂಡಾಗಲೇ ಭಾವ ಗರಿಕೆದರಿ ಮೂಡುವುದು, ಮಾತಿಗೊಂದು ಅರ್ಥ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಸಹಜವೋ. ಅರ್ಥಕ್ಕೊಂದು ಭಾವ ಎನ್ನುವುದೂ ಹಾಗೆಯೇ ಸಹಜ. ಅಷ್ಟೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಭಾವಕ್ಕೆ ರಾಗ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರಾಗದ ಸ್ವರಸಂಚಾರಕ್ರಮ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಾವಪೋಷಣೆ ಮಾಡುವಂತಿರಬೇಕು, ಈ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯದವರು ದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಹಾಡಲಾರರು.

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಚಾರವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಬ್ಬ ದಾಸರ ಎಲ್ಲ ಪದಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ಹಾಡುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೋ,

ಎಲ್ಲ ದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾಗಿ ಹಾಡುವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿರುವ ರಾಗದ ಬಿಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ; ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಭಾವಬಂಧುರತೆ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಪದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥಗೌರವ, ಭಾವಗಾಂಭೀರ್ಯ ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಾಣಿಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಬಂದು ದಾಸರು ರಾಗಕ್ಕಾಗಲಿ ಭಾವಕ್ಕಾಗಲಿ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಗಮನ ಕೊಡದೆ ಪಾಂಡಿತ್ಯಕ್ಕೆ, ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ, ಮತಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಲಿದವರು. ಅವರ ಪದಗಳು ಗೇಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಚನಪದ್ಧತಿಗೆ ಜಾರುವಂಥವು.

ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪುರಂದರದಾಸರು ಕನಕದಾಸರಂತೆ ಕಾವ್ಯದ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ರಚನೆಗಳನ್ನೇನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರು ರಚಿಸಿದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕಾವ್ಯದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಅನ್ನುವುದು ದಿಟ. ಆದರೆ ಕಾವ್ಯದ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅವರ ಪದಗಳೆಲ್ಲವೂ ರಾಗಬದ್ಧವಾಗಿ, ರಾಗಶುದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಡುವುದಕ್ಕಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾದವೂ ಅಲ್ಲ. ಹಲವು ಪದಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗವಿರದೇ ಬರಿಯ ಧಾಟಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿದು ಹಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ 'ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ' ಎನ್ನುವುದರ ಹಳೆಯ ನಿರ್ದೇಶನ 'ಲಾವಣಿಚಾಲ್' ಎಂದರೆ ಲಾವಣಿಯಂತೆ ಹಾಡಬೇಕು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಛಂದೋರೂಪದ ಕೃತಿಗಳನ್ನೇ ಬೇರೆಯಾಗಿ ರಚಿಸಿದರು. ಅವರು ಬಿಡಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ, ಸಮಯಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಂದ ರಚಿಸಿದ ಪದಗಳು ಹಾಡುವುದಕ್ಕಂದೇ, ಸಿದ್ಧವಾದುವು. ಆ ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮನದಟ್ಟಾಗುವುದು ಅವನ್ನು ಹಾಡಿದಾಗಲೇ.

೪

ಕನಕದಾಸರಾಗಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲಿ ಇದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಈಗಿರುವಂತೆ ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಅರ್ಥ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಸಂಗೀತವೆಂದರೆ ಗಾಯನ, ಹಾಡಿಕೆ ; ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಹಾಡಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಬರುವ ವಾದ್ಯವನ್ನೂ ಸಂಗೀತದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲೇ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಹಳೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ 'ಗೀತಂ ವಾದ್ಯಂತಥಾ ನೃತ್ಯತ್ರಯಂ ಸಂಗೀತಮುಚ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ನಿರ್ದೇಶನವಿದೆಯಷ್ಟೇ? ಹಾಡಿಕೆ, ವಾದ್ಯ, ಕುಣಿತ ಮೂರೂ ಕೂಡಿ ಸಂಗೀತವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಕಾಲವೊಂದು ಇದ್ದಿತು. ಈಗ ಕುಣಿತ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಹೊರತಾದುದು. ಕುಣಿತದಲ್ಲೇನೋ ಸಂಗೀತ

ಸೇರುತ್ತದೆ; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕುಣಿತ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹರಿದಾಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೂರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದಿತು.

ಕನಕದಾಸರ 'ಹ್ಯಾಂಗ್ ನೀ ದಾಸನಾದಿ, ಪ್ರಾಣಿ' ಎನ್ನುವ ಪದದಲ್ಲಿ ಬರುವ ದಾಸರ ಕುಣಿತದ ವರ್ಣನೆ ನೋಡಿ :

'ಕಾಲುಗಜ್ಜೆಯ ಕಟ್ಟಿ, ಮೇಲೆ ಕರತಾಳ ಪಿಡಿದು

ಶ್ರೀಲೋಲನ ಗುಣ ಪೂಗಲಿ ನಟಿಸದೆಲೆ ||ಹ್ಯಾಂಗ್||

ಕುಣಿದು ಹರೆಯ ಮುಂದೆ ಮಣಿದು ಸಜ್ಜನಪದಕೆ

ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ ಕೈಗೊಳ್ಳದವನಾಗಿ ||ಹ್ಯಾಂಗ್||

ಆಗಿನ ಸಂಗೀತನಿರೂಪಣೆಯ ಸ್ಥಳ, ಕ್ರಮ, ಸಂದರ್ಭ, ಉದ್ದೇಶ ಎಲ್ಲವೂ ಈಗಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯೇ. ದಾಸರು ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ, ಮನೆಮನೆಗಳ ಮುಂದೆ, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತ, ಊಂಛವೃತ್ತಿಯ ಸಲುವಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು; ಹಾಡುವಾಗ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ, ಕುಣಿತಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಂಬೂರಿ, ಚಿಟಿಗೆ; ವಾದ್ಯವಾಗಿ. ಹಾಡುತ್ತ, ಕುಣಿಯುತ್ತ, ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹರಿದಾಸರ ಈ ಚಿತ್ರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದುದೂ ಹೌದಷ್ಟೆ.

ಆಗ ಕುಣಿತವೆಂದರೆ ಈಗಿನ ಭರತನಾಟ್ಯದಂತೆ ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸಬಾರದು. ಈಗಿನ ನೃತ್ಯಪದ್ಧತಿಗೆ ಈಗಿನ ಸಂಗೀತದಷ್ಟೂ ಹಳಮೆಯಿಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರವಿಲ್ಲ. ಪ್ರಚುರ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಅದಿರಲಿ. ನೃತ್ಯವೆಂದರೆ ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾದ ಅಭಿನಯ. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ತಾಳ, ಲಯ, ಇದೂ ಜಾನಪದಪ್ರಕಾರದ್ದೇ ; ಎಂದರೆ ರಾಗಭಾವದಂತೆಯೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಿತು, ಕಟ್ಟುಪಾಡುಗಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನೃತ್ಯ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿಯೇ ಇವೆಯಷ್ಟೆ ? ('ಹರಿ ಕುಣಿದ' 'ಕುಣಿದಾಡೋ ಕೃಷ್ಣ' 'ಆಡಿದನೋ ರಂಗ ಅದ್ಭುತದಿಂದಲಿ' 'ಆಡಿದ ರಂಗನಾಡಿದ ರೂಢಿಯೊಳಗೆ ಮಕ್ಕಳಂತೆ' 'ಆನಂದಸುಳಾದಿ' ಇತ್ಯಾದಿ) ಹಾಗೆಯೇ ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ನೃತ್ಯಪ್ರಧಾನವಾಗಿವೆ- 'ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ ಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ', 'ಬೊಂಬೆಯಾಟವನಾಡಿಸಿದ', 'ಎಳ್ಳುಕಾಳಿನಷ್ಟು ಭಕುತಿಯನ್ನೊಳ್ಳಿಲ್ಲ' ಮುಂತಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ನೃತ್ಯಪ್ರಧಾನವೆಂದರೆ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗತಿ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿನಯ.

ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಆದ್ಯರಾದ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಂಗದಲ್ಲಿರುತ್ತ ಅಲ್ಲಿನ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಅರಿಯಾರರೆಂಬ ಗಾಯಕರು ತಂಬೂರಿಹಿಡಿದು, ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿ, ತಮಿಳು ಪಾಶುರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ,

ಅಲ್ಲಿನ ಭಾವಗಳನ್ನು ಅಭಿನಯ ತೋರಿಸುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು. ಹಾಡಿಕೆ, ಕುಣಿತ, ವಾದಯ ಮೂರೂ ಕೂಡಿದ್ದ ಈ ಪದ್ಧತಿ ನಮ್ಮ ನಾಡಿಗೂ ಬಂದಿತು. ಹರಿದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪದಬಂಧ ಲಯಕ್ಕೂ ಅಭಿನಯಕ್ಕೂ ಒಗ್ಗುವಂತಿದ್ದು ಹಾಡಿಗೆ ತಾಳದ ಕಟ್ಟುಪಾಡು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಅಭಿನಯಕ್ಕೂ ಕುಣಿತಕ್ಕೂ ವಾದ್ಯಕ್ಕೂ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸರಳವಾದ ಸ್ವರಸಂಚಾರಗಳೂ ಸರಳವಾದ ಲಯವೂ; ಅಭಿನಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂಥ ಭಾವವೂ ಉಳ್ಳ ಕನಕದಾಸರ

'ಈಶ ನಿನ್ನ ಚರಣ ಸೇವೆ

ಆಶೆಯಿಂದ ಮಾಡುವೇನು

ದೋಷರಾಶಿ ನಾಶಮಾಡೊ

ಶ್ರೀಶ ಕೇಶವ'

ಎಂದು ಮೊದಲಾಗುವ ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ. ವಿಶ್ರಾಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾಗವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ

'ಈತನೀಗ ವಾಸುದೇವನು

ಲೋಕದೊಡೆಯ ದಾಸಗೊಲಿದು

ತೇರನೇರಿ ತೇಜಿ ಪಿಡಿದು ನಡಸಿದಾತ !'

ಎಂಬ ಪದದ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಲು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಲಯದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು, ಗತಿಭೇದ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅವರದ್ದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಪದ-

'ಕಂಡ ನಾ ತಂಡತಂಡದ ಹಿಂಡು ದೈವ ಪ್ರಚಂಡ ರಿಪು-

ಗಂಡ ಉದ್ಗಂಡ ನರಸಿಂಹನ ಕಂಡನಯ್ಯಾ' !

ಈ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಮದ್ದಳೆ, ಚಂಡೆ, ಹಳಗ ಮೊದಲಾದ ಹಳೆಯ ವಾದ್ಯಗಳಿದ್ದರೆ ಸೊಗಸು. ಮೃದಂಗದಂಥ ಪರಿಷ್ಕೃತ, ಸಭ್ಯವಾದ್ಯ ಅಷ್ಟು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಲಾರದೇನೋ !

ಡೊಳ್ಳು ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಾದ್ಯವೇ ; ಕನಕದಾಸರು ಕುರುಬರಾದರೆ, ಅವರ ದೇವರು ಬೀರೇ ದೇವರಾದರೆ ಡೊಳ್ಳು ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಾದ್ಯವೇ ಇರಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಡೊಳ್ಳಿಗೆ ಹೇಳಿಟ್ಟಿದ್ದು ಬೀರೇದೇವರ ಹಾಡುಗಳು. ಡೊಳ್ಳಿನ ಕುಣಿತವೂ ಹಳೆಯದೇ. ಹಾಡಿಕೆ, ವಾದ್ಯ, ಕುಣಿತ ಮೂರೂ ಇಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರು 'ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು

ಬಂದಾರು, ಬನ್ನೀರೆ, ನೋಡಬನ್ನೀರೆ' ಎಂಬ ಪದ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದದ್ದು. ತ್ರಿಪದಿಯನ್ನು ಚತುಷ್ಟದಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಡೊಳ್ಳಿನ ಕುಣಿತಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದಶಾವತಾರವೈಭವವನ್ನು ಹಾಡುವ ಈ ಪದದ ಕಡೆಯ ಸೊಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವೆಂದರೆ ಹಾಡಿಕೆ, ವಾದ್ಯ ಕುಣಿತ ಮೂರೂ ಕೂಡುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ-

'ಡೊಳ್ಳಿನ ಮೇಲ್ ಕೈಯ ಬರಮಪ್ಪ ಹಾಕ್ಯಾನು
ತಾಳವ ಶಿವನಪ್ಪ ತಟ್ಟಾನ್ ಮ್ಯಾ |
ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಪದಗಳ ಹನುಮಪ್ಪ ಹಾಡ್ಯಾನು
ಚೆಲುವ ಕನಕಪ್ಪ ಕುಣಿದಾನ್ ಮ್ಯಾ |'

ಕುಣಿತದ ಪಾತ್ರವಿರದ ಪದಗಳಲ್ಲೂ ಅಭಿನಯವಂತೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತದೆ. ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು ಅಭಿನಯ ತಾನೆ ? 'ಕೇಶವನೊಲುಮೆಯು ಆಗುವ ತನಕ | ಹರಿದಾಸರೊಳಿರುತಿರು ಹೇ ಮನುಜ', 'ತನು ನಿನ್ನದು, ಜೀವನ ನಿನ್ನದು ರಂಗ, ಅನು ದಿನದಲ್ಲಿ ಬಾಹೊ ಸುಖದುಃಖ ನಿನ್ನದಯ್ಯೆ', 'ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ತಾಳು ಕಂಡ್ಯ ಮನವೆ, ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ' ಈ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಅಭಿನಯ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಸೊಗಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ 'ಏನೆಂದಳೇನೆಂದಳೋ, ನಿನ್ನೊಳು ಸೀತೆ ಹನುಮಯ್ಯೆ', 'ಬಾಗಿಲನು ತೆಗೆದು ಸೇವೆಯನು ಕೊಡು, ಹರಿಯೆ', 'ತೊರೆದು ಜೀವಿಸಬಹುದೆ, ಹರಿ, ನಿನ್ನ ಚರಣ' ಮುಂತಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗಭಾವವೂ ಅಭಿನಯ ಸಾಮಗ್ರಿಯೂ ಸೊಗಸಾಗಿ ಸೇರಿಬರುತ್ತವೆ.

೨೫

ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ, ಪುರಂದರದಾಸರೆಂದಂತೆ, 'ತಿಳಿದು ಪಾಡಲಿಬೇಕು'. ಅವರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತಿನ ಸೊಗಸು, ಲಯದ ಬಿಗಿ, ರಾಗದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ, ಅಭಿನಯದ ಸೌಕರ್ಯ ಎಲ್ಲವೂ ಇವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟರೂ ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಂದ ಕೆಡುತ್ತದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೋಹನ ತರಂಗೀಣಿ ಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ ಅವರ ಪದಗಳಿಗೂ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ.

'ಹರಿಶರಣರಪೆಚ್ಚು ಬುಧಜನರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚು
ದುರಿತವನಕೆ ಕಾಳ್ಚಿಚ್ಚು ವಿರಹಿಗಳಿಗೆದೆ ಗಿಚ್ಚು
ವೀರಗೆಪುಚ್ಚು ಕೇಳ್ವರಿಗಿದು ತನಿಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು |'

ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು

ಬಿ. ವಿ. ಕೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಿ

ಬವತ್ತು-ಅರವತ್ತು ವರುಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಪ್ರೈಮರಿ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ತರಗತಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಉತ್ಸಾಹ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಹಾಡು-'ಈಶ ನಿನ್ನ ಚರಣ ಭಜನೆ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದುದು ಅದರ ನಡೆ. ತ್ರಿಶ್ರದಲ್ಲಿದೆ. "ಮಾರ್ಚಿಂಗ್ ಟ್ಯೂನ್" ರೀತಿ ನಮಗೆ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಕೊನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ-'ಶ್ರೀಶಕೇಶವಾ ಅಥವಾ ಬಿಡಿಸು ಮಾಧವ' ಎಂಬ ಕಡೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಒಕ್ಕೊರಲಿನಿಂದ ಒತ್ತಿ ಒಗೆಯುವಂತೆ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆ ರೀತಿಹಾಡುವುದು ನಮಗೆ ಒಂದು ಖುಷಿ. ಮುಂದೆ ಮಿಡ್ಲ್ ಸ್ಕೂಲ್ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಹಾಡು-'ದೀನ ನಾನು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಕೆ ದಾನಿ ನೀನು...' ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಸಾಲಿನ 'ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ' ಬಂದಾಗ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವರೂ ಹಾಡದಿದ್ದವರೂ ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸೂರು ಅಲ್ಲಾಡುವ ಹಾಗೆ 'ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ' ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದುದು ನಮಗೇ ಒಂದು ಸಂತೋಷ. ಹುರುಪು.

ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೊಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಶನಿವಾರ ಭಜನೆ. ಅವರ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾದ ನಾವು ಕೆಲವರು ಅದರಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು-'ಕೇಶವನೊಲುಮೆಯು ಆಗುವ ತನಕ,' ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಂತ್ರ ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಒಂದು ಲಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುರುಪು ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿತ್ತು ಮತ್ತು ಆ ಸಾಲುಗಳು ಇಷ್ಟು ವರುಷಗಳಾದರೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿವೆ. ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ-

ನ್ಯಾಯವ ಬಿಟ್ಟನ್ಯಾಯವ ಪೇಳುವ
ನಾಯಿಗೆ ನರಕವು ತಪ್ಪೀತೆ
ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ಬಲು ನೋಯಿಸಿದ

ನ್ಯಾಯಿಗೆ ಮುಕುತಿಯು ದೂರಕೀತೆ ಹೀಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸಾಲುಗಳು ಆಗಾಗ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ.

ಇದರಂತೆ ನಮ್ಮ ಎದುರು ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಂಗಸರು ಬೆಳಗಿನ ಜಾವದಲ್ಲಿಯೇ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಸಾರಿಸಿ ಗುಡಿಸಿ ರಂಗೋಲೆ ಹಾಕುತ್ತಾ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಗಜೇಂದ್ರ ಮೋಕ್ಷ, ಶ್ರಾವಣ ಶನಿವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಊರಿನ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಬಂದು ಊರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಜನೆ ತಂಡಗಳು ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ- 'ನೀ ಮಾಯಯೋಳಗೊ ನಿನೊಳು ಮಾಯಯೋ', ಅಥವಾ 'ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು' ಮುಂತಾದ ಹಾಡುಗಳು, ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೈಖರಿ ಮುಂತಾದುವು ಇಂದಿಗೂ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಮಾಸಿಹೋಗಿಲ್ಲ.

ಈ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಯಾರು ರಚಿಸಿದರು ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ರಾಗ ತಾಳಗಳೂ ಯಾವುವು ಎಂಬುದೂ ಅಂದು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳ ಮಟ್ಟಗಳು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿದ್ದವು. ಹಿಡಿದು ಹಾಡಲು ಸುಲಭವಾಗಿದ್ದವು. ಹಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವಿಷಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಹಾಡುವ ವಿಧಾನ ಎರಡೂ ಸ್ಫುರಿಸುವಂತಿದ್ದವು. ಜೊತೆಗೆ ಅಂದಿನ ವಾತಾವರಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ದಯೆ ನಮಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ, ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಮ್ಮ ಆಸೆಗಳೆಲ್ಲ ಕೈಗೊಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ದೃಢವಾದ ನಂಬಿಕೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರ ಫಲವಾಗಿ ಹಾಡುಗಳೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದುದು ಸಹಜ.

ಈ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದವರು ಕನಕದಾಸರು ಎಂದು ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೆವು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಯಾರು ಏನು ಎಂಬ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಕುತೂಹಲ ಉಂಟಾದುದೂ, ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದೂ ಬಹಳ ವರುಷಗಳ ಅನಂತರ. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಅವರೂ ಪುರಂದರದಾಸರಂತೆ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠರು ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿದ್ದಿತು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಭಜನೆಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದುದು ಪುರಂದರದಾಸ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೇ. ಇತರ ಅನೇಕ ಹರಿದಾಸರು ಆಗಿಹೋಗಿದಾರೆ ನಿಜ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ರಚಿಸಿದ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಈ ಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಲಾಗುತ್ತಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಭಜನೆ ಕೂಟದವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದುದು ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳೇ-ಪುರಂದರದಾಸ, ಕನಕದಾಸ ಇದರಿಂದ ಈ ಇಬ್ಬರು ಜನತೆಗೆ

ಎಷ್ಟು ಹತ್ತಿರವಾದವರು, ಪ್ರಿಯವಾದವರು ಎಂಬ ಅಂಶ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಸಂಗೀತ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಎಂದರೆ ಕಛೇರಿ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಕೇಳಬರುವುದೇ ಸಂಗೀತ ಎಂಬ ತಪ್ಪು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ. ಸಂಗೀತ ಕಲೆ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದೆ. ಪದರ ಪದರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಹರಡಿದೆ, ವಿವಿಧ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ರೀತಿ ಸಂತೋಷ ಉಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ ಕೊಡುತ್ತಿದೆ ಎಂಬ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆತನಿಗೆ ಸಂಗೀತ ಹೇಗೆ ಗೊತ್ತು, ಗುರುಗಳಾರು. ಸಂಪ್ರದಾಯವಾವುದು. ಬಿರುದು ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳೇನು ಬಂದಿವೆ, ಈ ರೀತಿ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಗೀತ ಅಥವಾ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ಭಾವೋತ್ಕರ್ಷತೆಯ ಫಲವಾಗಿ ಹೃದಯದಿಂದ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವಂತಹುದು ಎಂಬ ಅಂಶ ಮರೆತು ಹೋಗುವುದು. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂಥ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವ ಯತ್ನಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಂಗೀತ ತಿಳಿದಿತ್ತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೇ ಪರಿಶೀಲಿಸುವ. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ ಪುರಂದರದಾಸರ ಜಯಂತಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡಿ ಬಂದಿತು. ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ ಮುನ್ನ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರೂ ಹರಿದಾಸ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಈ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಭಜನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಭಗವದರ್ಚನೆಯಲ್ಲಿ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಒಂಬತ್ತು ರೀತಿಯ ಭಕ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ ಮತ್ತು ಅರ್ಚನೆಗಳಿಗೆ ಸಂಗೀತ ಸಂಬಂಧವಿದೆ.

ನಾಮಸ್ಮರಣ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕೇವಲ ಮಂತ್ರ ಜಪಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವಂತಹವಲ್ಲ. ರಾಗಬದ್ಧವಾಗಿ ನಿಬದ್ಧ ಮತ್ತು ಅನಿಬದ್ಧ ಎರಡೂ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಲಾಗುವುದು. ನಿಬದ್ಧ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಹಾಡು. ಅರ್ಚನೆ ಮಾಡುವಾಗಲೂ ಹಾಡಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತನು ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಾ ಕುಣಿಯುತ್ತಾ ಭಗವತ್ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಇವೆ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಭಕ್ತಿಪಂಥದಲ್ಲಿ ಹಾಡಿಗೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರು ರಚಿಸಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ದೇವತಾ ಸ್ತುತಿ, ಭಕ್ತಿಗೆ, ಸುಮಾರು ಕಾಲು ಭಾಗದಷ್ಟು ನೀತಿಬೋಧನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಮಿಕ್ಕವು ಇತರ ವಿಷಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅವರ ಒಗಟಿನ ರೀತಿಯ ಮುಂಡಿಗೆಗಳೂ ಸೇರಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ನಳಚರಿತ್ರೆ, ಹರಿಭಕ್ತಸಾರ ಇವುಗಳು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಹಾಡಲಾಗುವಂತಹವು-ಕಾವ್ಯಗಾಯನ ಅಥವಾ ಗಮಕರೂಪದಲ್ಲಿ, ಹರಿಭಕ್ತಸಾರದ ಪದ್ಯಗಳಂತೂ ಎಂದೂ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವೆ ಇನ್ನು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕಾವ್ಯ ಹಾಡಲುಚಿತವಾಗಿ ಇರುವಂತಹುದೇ. ಹೀಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿವೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಕನಕದಾಸರ ಗುರುಗಳಾರು ? ಅವರಿಗೆ ಸಂಗೀತ ಜ್ಞಾನವಿತ್ತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳೂ ಮೂಡಬಹುದು.

ಗುರುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಗುರುಕುಲವಾಸ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಸಂಗೀತಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ಇದು ಕನಕದಾಸರೊಬ್ಬರಿಗೇ ಅಲ್ಲ. ಸಂಗೀತ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಅನೇಕ ದಿಗ್ಗಜಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಗುರುಕುಲ ಪದ್ಧತಿ ಒಂದು ಆದರ್ಶ. ಲಾಂಛನ. ಆದರೆ ಆ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಅದರ ನಿಯಮ, ನಿಷ್ಕೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬಹು ಸ್ವಲ್ಪ. ತಜ್ಞಗುರುವಿನಿಂದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಪಡೆದೋ ಅಥವಾ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿಯೋ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿತವರ ಸಂಖ್ಯೆಯೇ ಹೆಚ್ಚು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಭಾವವೆಂದರೆ ಅವನ ಮನೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ವಿಶೇಷವೂ ಏನಿಲ್ಲ. ಸುಮಾರು ೫೦-೬೦ ವರುಷಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನವರಿಗೂ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಮನೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗೀತದ ರಸ ತುಂಬಿರುತ್ತಿತ್ತು. ವಿವಿಧ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೆ ಹಾಯಾಗಿ ಕಾಲ ಕಳೆವಾಗಲೂ ರಾಗ ರಾಗವಾಗಿ ಹಾಡುಗಳ ನಾದ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿನಿಂದ ಮಕ್ಕಳು ಈ ರಸದ ಮಧ್ಯೆಯೇ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ನಾದದ ಇಂಪು ರಾಗಗಳ ರುಚಿ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಅವರೊಂದಿಗೇ ಬೆಳೆದು ಬದುಕಿನ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತರಾದವರು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ಬಂದ ಈ ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನು ಇನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕನಕದಾಸರೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಕುಟುಂಬ. ಆದುದರಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಾತಾವರಣವಿದ್ದು ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಂಗೀತಾಭಿರುಚಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ಹಸನಾದ ಸಂಗೀತಾಭಿರುಚಿ ಉತ್ತಮಗೊಂಡು ಸಂಗೀತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ರೂಪುಗೊಳ್ಳಲು ಕಾರಣರಾದವರು ಆತನ ಗುರುಗಳಾದ ವ್ಯಾಸರಾಜರು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ-‘ಜಯ ಸಂಗೀತಾಗಮ ಅಭಿನವ ಭರತಂ ಮುನಿರೇ’ ಎಂದು ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ಭರತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಅವರದು. ಅಂತಹವರ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಹವಾಸಗಳೇ ಕಲಾಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಯಾಗಲು ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕ. ಇನ್ನು ಅವರಿಂದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವೂ ದೊರಕಿದ ಮೇಲೆ ?

ಇನ್ನು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಂಗೀತ ತಿಳಿದಿತ್ತೇ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅವರು ಯಾವ ಸಂಗೀತ ಗ್ರಂಥವನ್ನೂ ಬರೆದಿಲ್ಲ ನಿಜ. ಇದು ಅನೇಕ ಸಂಗೀತ ವಿಧ್ವಾಸರಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುವುದು. ಆದರೆ ಅವರ ಸಂಗೀತದ ಜ್ಞಾನ ಏನು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ಹರಿದಾಸ ಪಂಥದವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ರಾಗ ತಾಳಬದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಡಲೋಸುಗ ರಚಿತವಾದುದೇ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಬಹುತೇಕ ಉಪಮೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಂದರ್ಭ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ. ಸಂಗೀತ ವಿಷಯವೇ ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಂತಹ ಪ್ರಸ್ತಾಪಬರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ.

ನಿದರ್ಶನವಾಗಿ-‘ಎನ್ನ ನುಡಿ ಹುಸಿಯಲ್ಲ ಈ ಜಗದೊಳು’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ-ಸ್ವರಭೇದವಿಲ್ಲದಿಹ ಸಂಗೀತವಿಂಗೀತ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಯಾವ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಅಂಶವಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷಣ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಕೀರ್ತನೆ ಇದು. ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತದ ಪ್ರಸ್ತಾವದ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಇಷ್ಟು ಏಳು ಸ್ವರಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡ ನಾದಭೇದದಿಂದ ಮೇಳೈಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಅದು ಸಂಗೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬರೇ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅದರಂತೆ ಇನ್ನೊಂದು ‘ಮರೆಯದಿರು ಮರೆಯದಿರು ಎಲೆ ಮಾನವ’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆ ಇದು ಮನುಷ್ಯರು ಅಹಂಕಾರ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ನೀತಿಬೋಧೆಯ ಕೀರ್ತನೆ : ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಣಕ್ಕೂ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯರೆನಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ-‘ಹೀಗ್ಯಾರ ಹೋಲುವೆ ಹೇಳಲೊ ಮಾನವ’ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ‘ರಾಗದಲಿ ತುಂಬುರನೊ’

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ದೇವಗಣಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬುರು ನಾರದರಿಗೂ ಸಂಗೀತಕ್ಕೂ ಇರುವ ನಿಕಟ ಸಂಬಂಧವು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲ ವಿಷಯವೇ. ರಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ತುಂಬುರನೆಂತಹ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬುದರ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗಿದೆ.

‘ಏನು ಮಾಡಲಯ್ಯ ಬಯಲಾಸೆ ಬಿಡದು’ ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ- ‘ಧಿಮ್ಮಿಡುವ ಘಣ ಘಣಯೆಂಬ ಘಂಟಿಯ ರವಕೆ’ ಎಂಬುದಾಗಿ ಘಂಟಿಯ ರವದ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಯ ಪೂರಾವಸ್ತು-ಮನುಷ್ಯನ ವಿವಿಧ ಇಂದ್ರಿಯ ಚಾಪಲ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಕರೆ.

ಅನಂತರ- ‘ಹರಿ ನಿನ್ನ ಪದಕಮಲ ಕರುಳದಂದಲಿ ಎನಗೆ’-ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ

ಸಾರಿ ಹೊರಡುವ ಭಕ್ತಿ ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟೆಗಳು
ಭೋರೆಂಬ ವಾದ್ಯಗಳು ಹರಿಯೆ
ವೀರರಾಹುತ ಬಲದ ಭಾರವನು ತರಿದಹಂ
ಕಾರವನು ಮುರಿದೆ ಹರಿಯೆ ||

ಈ ಕೀರ್ತನೆ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಅಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಾರಂಭವಾದುದನ್ನು, ಜ್ಞಾನೋದಯವಾದುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಬಂದಿವೆ. ಇನ್ನೊಂದು ‘ಹ್ಯಾಂಗೆ ನೀ ದಾಸನಾದಿ ಪ್ರಾಣಿ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ-

ಕಾಲುಗೆಜ್ಜೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಮೇಲೆ ಕರತಾಳ ಪಿಡಿದು
ಶ್ರೀಲೋಲನ ಗುಣಪೊಗಳಿ ನಟಿಸದಲೆ

ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳು ಬರುತ್ತವೆ : ಇದು ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ನೇರನೇರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧಪಡುತ್ತದೆ, ಹರಿದಾಸರು ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತಾಳವಿಡಿದು ಭಾವೋತ್ಕರ್ಷದಿಂದ ನಾಮಕೀರ್ತನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ತನ್ಮಯರಾಗಿ ಕುಣಿವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದಗಳು ಬಹುತೇಕ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ‘ಮರೆಯದಿರು ಮರೆಯದಿರು ಎಲೆ ಮಾನವ’ ಎಂಬ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ- ‘ಗೀತದಲಿ ಗಂಧರ್ವನೇ ನೀನು’ ; ‘ಮಗನೆಂದಾಡಿಸುವಳು ಮೊಗ ನೋಡಿ

ನಗುವಳು’-ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ- ‘ಹೊನ್ನ ಘಂಟಿಯು ಘಣ ಘಣರೆನಲು’; ‘ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ‘ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಶೃತಿ ಮೇಳ ತಂಬೂರಿಗೊಂಡು ಸೂಳೆಯಂತೆ ಕುಣಿವುದು ಹೊಟ್ಟೆಎಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ’ ಒಂದು ವಿಡಂಬನೆಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ. ಹೀಗೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಸಂಗೀತ ಜ್ಞಾನವಿತ್ತೆಂಬ ವಿಷಯ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ. ಸಂಗೀತ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಬರದೆ ಉಪಮೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿಯೇ ಬಂದರೂ, ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಉಚಿತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇದ್ದ ಸಂಗೀತ ಜ್ಞಾನದ ಮಟ್ಟದ ಅರಿವು ನಮಗುಂಟಾಗುವುದು.

ಈ ಅಂಶವು ಅವರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಸಂಗೀತದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗಾಯನ, ವಾದ್ಯ, ರಾಗ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾವವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಪಾತ್ರವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ೪, ೧೮, ೨೦ ಮತ್ತು ೨೨ನೇ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವರ್ಣನೆಗಳಿವೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವಾಗ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ‘ವೀಣಾ ವಾದ್ಯ ತಂತಿಗೆ ಚರ್ಮ ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ- ‘ತರಳಾಕ್ಷಿ ತನ್ನೊಳು ಪಾಡುವರಿಲ್ಲೆಂದು ಕೊರಲೊಳಿಟ್ಟಳು ಕಂಡ ಸರವ | ಪೆರಳೊರ್ವ ವೀಣೆಗಾರ್ತಿಯರಿಲ್ಲವೆನುತವೆಡ ಬೆರಲೊಟ್ಟಳು ಮುದ್ರಿಕೆಯ | ಆಯತವಿಡುವ. ಸುಸ್ವರ ಷಡ್ಜ ಪಂಚಮ ಸ್ಥಾಯಿ ಸಂಚರ ತಾಯ ನೇಮ | ಬಾಯಿದೆರೆಯೆ ನಾಣಿಲವುಂಟು ತಪ್ಪದ ಗೀತ ಗಾಯಕಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು... ಹಸ್ತಿವಾವುಜ, ವೀಣೆ, ಮದ್ದಳೆ, ರಾವಣಹಸ್ತ, ಕಿನ್ನರಿ, ಜಾತೆ ಉಡುಕು ದುಸ್ತರ ಸ್ವರಮಂಡಲ...’ ಎಂದು ಇನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ.

ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡನೆಯ ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ‘ಪುಷ್ಪ ಸುಗಂಧ ಗಂಧಿಯರು ಬಂದರು ಬಾಣ ನುಪ್ಪಡವನು ಪಾಡುವೊಡೆ | ಮೇಳವ ಮಾಡಿ ದಂಡಿಗೆ ವಿಡಿವರು ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗೆ ಸಂಕೀರ್ಣ ವಿಧದಿ | ಆಳಾಪ ರಾಯನೇಮಗಳಿಂದೆ ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗೀತಗಳ ಪಾಡಿದರು | ನಾರಣಿದೇಶಾಕ್ಷಿ ಗುರ್ಜರು ದೇವಗಾಂಧಾರಿ

ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆಗಳಿ | ಆರಭಿ ಸಾಮಂತ ಮಲಹರಿಯಿಂದ | ಕೈವಾರಿಸಿ ಖಿಳನ ಪಾಡಿದರು' ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾಹಿತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಇನ್ನು ಸಂಧಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳರಲ್ಲಿ- 'ನೃತ್ಯದವರು ತಾಳಮೇಳ ಸಹಿತ ಬಂದು ಮತ್ತೇಭ | ಗಮನೆಯರಿದೆಡೆಗೆ | ವರರುದ್ರವೀಣೆ ಧನುರ್ವೀಣೆಗೆ ಜಂತ್ರ, ತುಂಬುರು ವೀಣೆ, ಕೂರ್ಮವೀಣೆಗಳ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಮುಖ್ಯ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಹೆಣ್ಣು ನೆರೆದುದು ಕೋಮಲವೆರಲಿಂದ ತಂತ್ರಿಯ ಮುಟ್ಟಿ ರಾಮ ಕ್ರಿಯೆಯ ಬಾರ್ಜಿಸಿದರು... ಹೀಗೆ ಸಂಗೀತದ ವಿವರಣೆಗಳಿವೆ. ಇವು ನಾನಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ. ವಾರಾಂಗನೆಯರ ಮನೆಗಳು. ಉಷಯ ಅಂತಃಪುರ ಬಾಣಾಸುರನ ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಗೀತದ ವರ್ಣನೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅನಿರುದ್ಧನ ನಗರ ಶೋಧನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ- ಸ್ವಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮೇಲಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ಬಿಡಿಸುವ ಹಸ್ತಿನಿಯರು ಭರತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಯರು ಒಬ್ಬಳು ಅನುಪಮ ಗಾಯಕಿ. ತನ್ನ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯ ಬಗೆಗೆ ಹೆಮ್ಮೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳೂ ಅಂತೆಯೇ ಆದರೆ ವೀಣಾವಾದಕಿ. ಮುಂದಿನ ಸಾಲುಗಳು ಇವರ ಗಾನ ಅಥವಾ ವಾದನ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು. 'ಆಯತವಿಡುವಸ್ವರ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಲುಗಳು ರಾಗಾಲಾಪನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ಆಯತ, (ಆಯಿತ್ತ ಎನ್ನುವುದೂ ಉಂಟು) ರಾಗವಿಸ್ತಾರದ ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತ, ರಾಹ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸುವುದು ರಾಗಾಲಾಪನೆಯ ಈ ಹಂತಕ್ಕೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷಿಪ್ತಿಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶಬ್ದದ ದೇಶೀಯ ರೂಪಾಂತರ ಆಯತ. ಮುಂದೆ ವಿಡುಪು ಎಂದಿದೆ. ಅದು ಎಡುಪು ಎಂದಿರ ಬೇಕು. ರಾಗಾಲಾಪನೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಆಕ್ಷಿಪ್ತಿಕಾ ಹಂತವಾದ ನಂತರ ಎರಡನೆಯದು ರಾಗವರ್ಧನಿ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಗವು ಬಹು ಮುಖವಾಗಿ ಅರಳುತ್ತದೆ. ಅದರ ಆಕರ್ಷಣೀಯ ಹಾಗೂ ರುಚಿಕರ ಅಂಶಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ-ರಾಗವರ್ಧನಿ. ಇದರ ದೇಶೀಯ ರೂಪ- ಎಡುಪು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಜಾಣೆಯರು ಷಡ್ವಪಂಚಮದ ಉತ್ತಮ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ರಾಗವನ್ನು ಪೋಷಿಸಿ ಅನಿಬದ್ಧ ರಾಯ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಹಾಡಿ ರಾಗದ ಅಂದವನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿದರು.

ಅದರಂತೆ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಹೆಂಗಳೆಯರ ಮೇಳವೂ ಇದ್ದಿತು- ಬಹುಶಃ ಗಾಯಕಿಯರಿಗೆ ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ. ಅವರು ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದುದೂ ವಿಧವಿಧ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯ ರಾಮಹಸ್ತ, ಕಿನ್ನರಿ, ಸ್ವರಮಂಡಲ ಇವರ ಲಯಕ್ಕೆ ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ

ನುಡಿಸಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳು ಆವುಜ, ಮದ್ದಳೆ, ಉಡುಕು. ಇನ್ನೊಂದು ಅಂತಹದೇ ಸಂದರ್ಭ. ರಾಜಕುಮಾರಿ ಉಷಯ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಗೆಳತಿಯರೊಂದಿಗೆ ಮನರಂಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭ-ನೃತ್ಯದವರು. ತಾಳಮೇಳ ಸಹಿತ ಬಂದಿದಾರೆ. ಅನಂತರ ರುದ್ರವೀಣೆ, ಧನುರ್ವೀಣೆ, ತುಂಬುರುವೀಣೆ, ಕೂರ್ಮವೀಣೆ, ಸ್ವರಮಂಡಲವೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಬಂದಿದಾರೆ. ಕೋಮಲ ಕೈಗಳಿಂದ ತಂತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಒಬ್ಬ ಚದುರೆ ರಾಮಕ್ರಿಯ ರಾಗವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾಳೆ.

ಇದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಸಂದರ್ಭ-ಬಾಣಾಸುರನನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. ರಾಜಕಾರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿಸಿ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿದ ಬಾಣಾಸುರನ ಮಲಗುವ ಮನೆಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು-ಪುಷ್ಪಸುಗಂಧಿಯರು- ಬಾಣನ ಉಪ್ಪವಡವನು ಪಾಡುವೊಡೆ. ಉಪ್ಪವಡ ಎಂದರೆ ಸುಪ್ರಭಾತ. ಹಿಂದೆ ರಾಜ ಮಹಾರಾಜರನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಹಾಡಿ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದ್ದಿತು. ಆ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಉಪ್ಪವಡಗಳೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಪ್ರಮದೆಯರು ದಂಡಿಗೆಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಶ್ರುತಿಮಾಡಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ಹಾಡಿದ ವಿಧಾನವು ಏನೆಂದರೆ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ, ಸಂಕೀರ್ಣ ವಿಧದಿಂದ. ಅಂದರೆ ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ರಾಗಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಇಂದು ರಾಗಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವುದು ೨೧ ಮೇಳ ಪದ್ಧತಿ. ಅಂದರೆ ೨೧ ಪ್ರಧಾನ ರಾಗಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಇತರ ರಾಗಗಳು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿದವನು ವೇಂಕಟಮುನಿ. ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನದವನು. ಆದರೆ ಈ ಪದ್ಧತಿ ರೂಪಿತವಾಗುವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಾಗ ವರ್ಗೀಕರಣ ಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶುದ್ಧಸಾಳಗ ಅಥವಾ ಛಾಯಾಲಗ ಮತ್ತು ಸಂಕೀರ್ಣ ಆಯಾ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಿಂದ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ರಾಗಗಳು' ಎರಡನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬೇರೆ ರಾಗದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ರಾಗಗಳು, ಮೂರನೆಯದರಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಮೂರು ಕಲಿತಕೊಂಡ ರಾಗಗಳೂ ಇದ್ದುವು. ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿ.

ಈ ಗಾಯಕಿಯರು ಈ ಮೂರೂ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದ ಆಯಿದ ರಾಗಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ೧೦೮ ತಾಳಗಳಿಂದ ಆಯ್ದ ತಾಳಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಗೀತಗಳನ್ನು ವಿಧವಿಧವಾದ- ನಾರಣಿ ಅಥವಾ ನಾರಾಯಣಿ.

ದೇಶಾಕ್ಷಿ, ಗುರ್ಜರಿ, ದೇವಗಾಂಧಾರಿ ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ, ಅರಬ್ಬಿ, ಸಾಮಂತ, ಮಲಹರಿ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೈವಾರಿಸಿ ಖಳನ ಪಾಡಿದರು'. ಇವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಗಗಳು ಅಂದು, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದುವು.

ಇಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಅಂದು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಸಂಗೀತದ ಬಗೆಗೆ ಒಂದು ಸ್ಥೂಲ ಚಿತ್ರ ನೀಡಿದಾರೆ. ಅವರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ ದ್ವಾರಕಾನಗರ ಮತ್ತು ಬಾಣಾಸುರನ ಶೋಣಿತಪುರದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ, ಆ ವರ್ಣನೆಯೆಲ್ಲಾ ಅಂದು ಅವರು ಕಂಡ ಸುತ್ತಲಿನ ಪ್ರಪಂಚದ ವರ್ಣನೆಯೇ. ಬಹುತೇಕ ವಿಜಯನಗರದ ವರ್ಣನೆಯೇ. ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮರು ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದಾರೆ ಅವರ 'ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಜೀವನದ'ಲ್ಲಿ. ಈ ಪುಸ್ತಕ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಆಧರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಈ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದು ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಸಂಗೀತದ ಆಕಾರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಗಾಢವಾದ ಜ್ಞಾನದ ಅರಿವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರು ಬಳಸಿರುವ ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಬ್ದಗಳು ಮತ್ತು ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಂಗೀತಕಲೆಯ ಒಳ್ಳೆಯ ಪರಿಚಯ ಇದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಗೀತ ತಿಳಿಯದವರಿಗೆ ಆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಚಿತ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ರಾಗಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಕನಕದಾಸರು ಅಂದು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅನೇಕ ವಾದ್ಯಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದಾರೆ-ರಾವಣಹಸ್ತ, ಕಿನ್ನರಿ, ಸ್ವರಮಂಡಲ, ರುದ್ರವೀಣೆ, ಧನುರ್ವೀಣೆ, ಕೂರ್ಮವೀಣೆ, ಆಹುಜ, ಮದ್ದಳೆ ...ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಇಂದು ರಾವಣಹಸ್ತ ನಮ್ಮಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ರಾಜಸ್ಥಾನದ ಜಾನಪದ ಮೇಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಿನ್ನರಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಿನ್ನರಿಯೂ ಪ್ರಧಾನ ತಂತ್ರೀ ವಾದ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಇಂದಿನ ವೀಣೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಆದರೆ ಇಂದು ಜಾನಪದ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕೆಲವೆಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿದೆ. ರುದ್ರವೀಣೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರಮಂಡಲಗಳೂ ಇನ್ನೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಧನುರ್ವೀಣೆ ಮತ್ತು ರಾವಣಹಸ್ತ ಎರಡೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು. ಕೂರ್ಮವೀಣೆ ಇಂದು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಆಗ್ನೇಯ ಏಷ್ಯದ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಡೋನೀಸಿಯಾ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆಹುಜವೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತ ಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮದ್ದಳೆಯು ಇನ್ನೂ ಯಕ್ಷಗಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ.

ಈ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯವಿಷ್ಟೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತಿಳುವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವುದೇ ಅಲ್ಲದೇ ಈ ತಿಳುವಳಿಯು ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಉದಾಹರಿಸುವಂತಹುದಲ್ಲ. ಅಂದಿನ ನಿಜ ಸ್ಥಿತಿಯ ಬಗೆಗೆ ಇದ್ದ ತಿಳುವಳಿಕೆ. ಸಂಗೀತದ ಸಜೀವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರುವಂತಹುದು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಂಗತಿ ಇದೆ. ಅದು ಈ ಸಂಗೀತಜ್ಞಾನದ ಉದ್ದಿಶ್ಯ. ಕನಕದಾಸರ ಸಂಗೀತಜ್ಞಾನವು ಕೇವಲ ಕಚೇರಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡಲು ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡುದಲ್ಲ. ಅದರ ಬಳಕೆ-ಅವರ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ನೀತಿಬೋಧೆಗಳ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಹಾಡಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಗತವಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಪದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದರೂ ರಾಗ ಸಹಿತ ಹಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಂಗೀತಜ್ಞಾನವನ್ನು ಈ ವಿಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡರು. ತಾವು ರಚಿಸಿದ ನೂರಾರು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಾಗಬದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಡಿ ಜನರ ಮನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತದ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರು.

ಹರಿದಾಸ ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಮಂದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು. ಅವರೆಲ್ಲಾ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹಾಡಿ ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಂದಿಯು ಪ್ರಭಾವ ಒಂದು ಪ್ರಾಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪುರಂದರದಾಸ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಿತಿ ಹಾಗಲ್ಲ. ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ವರ್ಗಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಕರಾದವರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ವಿವಿಧ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಭಜನ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ, ಬಹುತೇಕ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳಗುತ್ತಿದ್ದುದ್ದು ಈ ಇಬ್ಬರು ರಚಿಸಿದ ಕೀರ್ತನೆಗಳೇ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಲೋಕಸಂಚಾರಿಗಳು. ರಸವತ್ತಾದ ರಾಗಪೋಷಣೆಯಿಂದ ಭಾವಪೂರಿತವಾಗಿ ಅವರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಜನಗಳ ಕಿವಿಗೆ ಹಿತವೆನಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ, ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಸಹಿತವಾಗಿ ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದುವು. ಕಲೆಯು ಜನತೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣರಾದರು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಕರ್ನಾಟಕದ ಹೊರಗಡೆಯೂ ಇಡೀ ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸಿ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ವರ್ಚಿಸ್ಸಿನಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾದ ಪರಂಪರಾನುಗತ ರಾಗಗಳೂ ಮತ್ತು ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಹೊಸ

ರಾಗಗಳನ್ನೂ ಜನತೆಯ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರಸರಿಸಲು ಕಾರಣರಾದರು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಸಂಚಾರ ಬಹುತೇಕ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ ಹೊರಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು-ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರಾಗಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವೆಲ್ಲಾ ಅಚ್ಚ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತಹವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ರಾಗಗಳು ಅಂದರೆ-ಕಾಂಭೋಜ, ಮುಖಾರಿ, ಮೋಹನ, ಶಂಕರಾಭರಣ, ನಾಟ್ಯ, ಕಲ್ಯಾಣಿ ಮುಂತಾದವು ಅವರಿಗೆ ಬಹು ಪ್ರಿಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಮಧ್ಯಮಾವತಿ, ಕೇದಾರಗೌಳ, ಪಂತವರಾಳಿ, ಧನ್ಯಾಸಿ. ರೇಗುಪ್ಪಿ, ಸಾವೇರಿ, ನವರೋಜು, ಆರಭಿ, ಭೈರವಿ, ಶ್ರೀ ಸಾರಂಗ ಮುಂತಾದ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿದ ವಿಧಾನವೂ ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪಕವಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಎನ್ನಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅವರ-ಭಜಿಸಿ ಬದುಕೆಲೆ ಮಾನವ, ನೀ ಮಾಯೋಳಗೊ, ಆರು ಬದುಕಿದರಯ್ಯ ಹರಿ ನಿನ್ನ ನಂಬಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ನೋಡುವ. ಮೂರೂ ಕಾಂಬೋಧಿ ರಾಗದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ತಾಳ-ಖಂಡಚಾಪಿನ ಚೌಕಟ್ಟು. ಮೂರರ ರಾಗಹಂದರವೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯದು. ಅವರ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಈ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಷ್ಟೇ. ಕನಕದಾಸರು ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದುದು ತಮ್ಮ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಲ್ಲ. ಅವುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಗ್ರಹಿಸಿ ಹಾಡಲೋಸುಗ ರಚಿತವಾದವು. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳ ರಾಗ ಸಂಯೋಜನೆ ಮತ್ತು ತಾಳದ ನಡೆ ಸರಳವಾಗಿವೆ. ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ಸುಖವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಹಾಡಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅದು ರಾಜಾಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ, ವಿದ್ವತ್ ಗೋಷ್ಠಿಗಲ್ಲ, ಜನತೆಗೋಸ್ಕರ. ನೆಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾದ ಸಂಗೀತ, ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಹಸನುಮಾಡಿದ ಸಂಗೀತ. ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಭಿರುಚಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಂತಹುದು.

ಎರಡನೆಯ ಮಹಾಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ವರುಷಗಳ ಅಂದರೆ ಈ ಅರ್ಧ ಶತಮಾನದ ಹಿಂದಿನವರೆಗೂ ಭಜನೆಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರ ಜನಪ್ರಿಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ-ಮೋಹನರಾಗದ-ನಮ್ಮಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಕಾಂಭೋಜಿ ರಾಗದ-ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಕೀರ್ತನೆಗಳೂ; ಮುಖಾರಿ ರಾಗದ-ಹೂವ ತರುವವರ ಮನೆಗೆ ; ಅಹುದಾದರಹುದೆನ್ನಿ ;

ಬಿಲಹರಿರಾಗದ-ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ; ಕೇದಾರಗೌಳದ ತನುನಿನ್ನದು ; ಭೂಪಾಲ ರಾಗದ-ಏಳು ನಾರಾಯಣ : ಮಧ್ಯಮಾವತಿರಾಗದ-ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ; ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳು ನೆನಪಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರಿಗಾಗಲಿ, ಭಜನೆ ಮಾಡುವವರಿಗಾಗಲೀ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಸಂಗೀತ ಬಲ್ಲವರಲ್ಲ. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ ಕಲಿತವರು. ಸಂಗೀತದ ನಿಯಮ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ಅವರು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ರಾಗಗಳ ಆಕಾರ, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಸರಳವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಗೀತ ಪರಿಚಯವಿದ್ದವರು ಅಭಿರುಚಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಕನಕದಾಸರ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಪೌಢವಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂತಹ ಪೌಢವಾದ ಹಾಗೂ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳೂ ಇವೆ. ಆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಮಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಡಬೇಕಾದವೂ ಇವೆ.

ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವಿದೆ. ಸಂಗೀತ ಕಲೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಮಹಾರಾಜರುಗಳ ಮುಖ್ಯಪಾತ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಒಂದು ಈಚಿನ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ನಮಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಚಿತ್ರ ಕಾಣಬರುತ್ತದೆ. ರಾಜರುಗಳೂ ಸಂಗೀತದ ಕಲೆಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಕೊಟ್ಟರು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅದು ದೊರೆತದ್ದು ಅವರ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದ ಕೆಲಮಂದಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಕಲೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೂ ಅರಮನೆಯ ನೆರಳಿಗೇ ಸೀಮಿತವಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಲೆ ಬೆಳೆದ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ? ಹಿಂದೆ ಆಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಬೆಳಗಿದ ಅನೇಕ ಸಂಗೀತ ದಿಗ್ಗಜಗಳೂ ಸಹ ಗ್ರಾಮಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಂದುದು ಗಮನಾರ್ಹ ವಿಷಯ. ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವು ಬದುಕಿನ ಅಂಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಮೊಳಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕಲಿತು ಸಾಧನೆಯಿಂದ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಕೆಲವರು ಸಾಹಸಿಗಳು ಕೀರ್ತಿ ಸಂಪಾದನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾಜಧಾನಿಗಳಿಗೆ ತೆರಳಿದರು. ಆದರೆ ನಾಡಿನ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಬೇರೂರಿದ್ದ ಫಲವಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಕಲೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ನಾಡಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಿ ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಕಲೆಯು ನೆಲೆಸಿ ಬಹುಮುಖವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣರಾದ ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತ ಶಿಲ್ಪಿಗಳೆನ್ನಬಹುದು.

ಇಂದಿನ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಗೀತ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಂತಹ ಮಹನೀಯರ ಸೇವೆಯ ಮಹತ್ವವು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇಂದು ಅದು ಜನತೆಯ ಸಂಪರ್ಕ ತಪ್ಪಿ ಬೇರಿಲ್ಲದ ಮರದಂತಾಗಿದೆ, ಸಮಾಜದ ಒಂದು ಪದರಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿ, ಕೃತಕಶಕ್ತಿವರ್ಧಕಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಆಗಿದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತಲತಲಾಂತರದಿಂದ ಬಂದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಜನತೆಯ ಬದುಕಿನ ಅಂಗವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಜೀವ ಕಲೆಯಂತೆ ಬೆಳೆದು ಬರಲು ಕಾರಣರಾದ ಕನಕದಾಸರ ಸೇವೆ ಸ್ಮರಣೀಯವಾದುದು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು

ಡಾ. ಜಿ. ಶಂ. ಪರಮಶಿವಯ್ಯ

೧

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಚನಸಾಹಿತ್ಯ ಮೊದಲನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಆಶೋತ್ತರಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸಿದಂತೆಯೇ ಎರಡನೆಯ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತದೆ. ದೃಷ್ಟಿ, ಧೋರಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರೇರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಪಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಮಿಡಿದಿರುವುದು ಒಂದೇ ನಾಡಿ. ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಜನರಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತುತ್ತ ಸಮಾಜದ ಅಂಕುಡೊಂಕುಗಳನ್ನು ವಿಡಂಬಿಸುತ್ತ, ತಮ್ಮನ್ನೂ ಆತ್ಮ ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ವಚನಕಾರರೂ ಕೀರ್ತನಕಾರರೂ ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗುವ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದರು. ಬಹುಪಾಲು ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದಿಂದಲೇ ಬಂದ ಇವರು ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಳತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅದನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಒಯ್ದರು. ಬದುಕಿನ ನಿಗೂಢ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ವಚನ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನ ಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಭೇದಿಸಿ ಜನತೆಗೆ ಆತ್ಮೋನ್ನತಿಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿದರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಿರ್ಮಿತಿಗೆ ಮೂಲ ಪರಿಕರವಾದದ್ದು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಬದುಕು. ಜನಜೀವನವನ್ನು ಹತ್ತಿರದಿಂದ ನೋಡಿ ಅದನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂರೆಮಾಡಿದರು. ಜನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಗಾಢವಾಗಿ ಈ ಎರಡೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬೆನ್ನೆಲುಬಾಗಿ ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅದರ ಸೊಗಡು ಹೆಚ್ಚಿದೆ ; ಸೊಗಸು ಇಮ್ಮಡಿಸಿದೆ. ವಚನ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಾಶ್ರೀ ಪಡೆದುಕೊಂಡ ಈ ಸ್ಥಾನ ಆ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ದಾಸಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಕೀರ್ತನಕಾರರಾದ ಕನಕದಾಸರು ಜನಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಒಬ್ಬ ಸಂತಕವಿ. ಇವರ ಬದುಕಿನ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ಪರಿಸರ ಇವರ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ, ಹೊಸ

ಆಯಾಮವನ್ನೂ ಒದಗಿಸಿದೆ. ಜನಪದ ಜೀವನದ ಸಮೃದ್ಧ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ದಟ್ಟವಾಗಿ ತಮ್ಮ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹೆಚ್ಚು ಸತ್ವಪೂರ್ಣವೂ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವೂ ಆಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಭಾಸಂಪನ್ನರಾದ ಕನಕದಾಸರು ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ನಿರ್ಮಿತಿಯನ್ನು ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿದವರಲ್ಲ. ಸತ್ವಪೂರ್ಣವಾದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ', 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಮತ್ತು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಈ ಮೂರೂ ಕಾವ್ಯಗಳು ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುವು. ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥಾನಕಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು, ಜನಪದ ಕಥೆಗಳ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡುವ, ಬಹುಬೇಗ ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದರಲ್ಲೇ ಅವರ ಜಾಣ್ಮೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಮತ್ತು ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಭಾಗವತ ಪಂಥದ ದೃಷ್ಟಿದೋರಣೆಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮೈಗೂಡಿಕೊಂಡು ರಚಿತವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯವೆನಿಸಿ ಭಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನ, ವೈರಾಗ್ಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತವೆ. ಪರಮ ಭಾಗವತರಾದ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಪಾರಮ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾದರೂ ಅದು ಕೇವಲ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಕಲೆಯಾಗಿ ಮೈವೆತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅವರು ಕೀರ್ತನಕಾರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ದಟ್ಟವಾದ ಜೀವನಾನುಭವ, ಕೌಶಲಪೂರ್ಣವಾದ ಕತೆಗಾರಿಕೆ, ಮನೋಜ್ಞವಾದ ವರ್ಣನೆಗಳು ಸರಳವೂ ಸುಲಭವೂ ಆದ ಶೈಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವ ಜನಪದ ಜೀವನದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಅನುಭವಗಳು ಕನಕರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ. ಕನಕರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಜನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೈಜಚಿತ್ರಣ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸತ್ವವನ್ನೂ, ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

೨

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿನ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ವರ್ಗೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು :

೧. ಜನಪದ ಗೀತೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ

೨. ಜನಪದ ಸಂಗೀತದ ಪ್ರಭಾವ

೩. ಜನಪದ ಕಲೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ

೪. ಜನಪದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಪ್ರಭಾವ

೫. ಜನಪದ ಗಾದೆ ಒಗಟುಗಳ ಪ್ರಭಾವ

ಕನಕದಾಸರು ಸಾಮಾನ್ಯವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದವರು. ಜನರ ಕಲೆಗಳನ್ನು, ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಕಂಡವರು, ಕೇಳಿ ನಲಿದವರು. ಜನಪದ ಗೀತೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಕೋಲಾಟದ ಪದಗಳು, ಡೊಳ್ಳುಪದಗಳೂ, ತತ್ವಪದಗಳು ಅವರನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸಿವೆ. ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ, ಲಯಮಾಧುರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವರು ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ತಾವೇ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ, ಕುಣಿದಿದ್ದಾರೆ, ಸವಿದಿದ್ದಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಇಂಥ ಜಾನಪದೀಯ ರಚನೆಗಳ ಪ್ರಭಾವ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮೈಗೂಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ವಿವಿಧ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಜನಪದ ಕಲಾಮೇಳಗಳನ್ನು ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಅವರು ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಜನಪದ ಕವಿಗಳು ಋಣಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದೆರಡು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು:

ನಮ್ಮಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರಿ

ನಿಮ್ಮೊಳಗಿಹನ್ಯಾರಮ್ಮ ||

ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುವ ಹಾಡು ನೀಲಗಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ನೀಲಗಾರರು ತಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯವಾದ 'ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿ ಕಾವ್ಯ'ದ ಗಣಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಈ ಹಾಡಿನಿಂದಲೇ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕನಕದಾಸರು ನೀಲಗಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕಂಡವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮೈಸೂರು, ಬೆಂಗಳೂರು ಮತ್ತು ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ಜನಪ್ರಿಯ ಗೀತೆ ಬಾಯಿಂದ ಬಾಯಿಗೆ ಹರಿದು ಜನಪದ ಕಾವ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವೊಂದರಲ್ಲಿ ಬೆರೆತುಹೋಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ, ಮಂಟೇಸ್ವಾಮಿ ಕಾವ್ಯದ ಆರಂಭದ ಗಣಸ್ತುತಿ ಹೀಗಿದೆ-

ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಸರಸ್ವತಿ ಚಿನ್ಮಯ ಮೂರುತಿ

ನಿಮ್ಮೊಳಗಿಹನಾರಮ್ಮ-ಕಾಮಸುತನ ವೈರಿ

ಸಂಡಿಲ ಬೆನುಮಯ್ಯ-ನಮ್ಮಯ್ಯ ಗಣನಾಯಕ

ಉಟ್ಟುಪಟ್ಟಿದಟ್ಟಿ ಬಿಗಿದುಟ್ಟಿ ಚಲ್ಲಣ

ದಿಟ್ಟ ತಾ ಇವನಾರಮ್ಮ ||

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದು ಮೌಖಿಕ ಮೂಲದ ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಬಂದು ಹೆಚ್ಚು ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಜನಪದ ಸಂಗೀತದ ಮೂಲಲಯ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ನಿಲ್ಲುವ ಗಣಪತಿಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಚಿತ್ರ, ಉಟ್ಟದಟ್ಟಿ, ಬಿಗಿದುಟ್ಟಿ ಚಲ್ಲಣ, ಹೊಟ್ಟಿಯ ಗಣನಾಥ, ಮೋರೆ ಕಪ್ಪಿನಭಾವದ, ಮೊರದಗಲ ಕಿವಿಯ, ಕೋರೆದಾಡೆಯ ಗಣನಾಥ ಅವನು ಈ ವರ್ಣನೆ ಜನಪದದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ಚಿರಮುದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತುವಷ್ಟು ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಜನಪದ ಭಾಷೆಯ ಬೆಡಗೂ ಇಲ್ಲಿನ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಪೂರಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನ್ನಡ ಜನಪದ ಗೀತಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಡೊಳ್ಳಿನ ಹಾಡುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಡೊಳ್ಳನ್ನು ತಾಳಬದ್ಧವಾಗಿ ಬಡಿಯುತ್ತ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಡೊಳ್ಳುಮೇಳದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಡೊಳ್ಳಿನ ಕೈಪಟ್ಟು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವಾರಸ್ಯಕರವಾದ ಕಥನಗೀತೆಗಳೂ, ಬಿಡಿಹಾಡುಗಳೂ ಈ ಮೇಳದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಬಂದಿವೆ. ಡೊಳ್ಳಿನ ಸಮೇತ ಊರಾಡಲು ಹೋಗುವ ಕಲಾವಿದರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಹೋದ ತಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ಕುಲದೈವದ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುವ ವೈಖರಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಲ್ಲವಿಯನ್ನು ಜಾನಪದ ಮೂಲದಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು

ಬನ್ನಿರೇ ನೋಡ ಬನ್ನಿರೇ

ಎಂಬ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಊರಾಡಲು ತಂದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಆತ್ಮೀಯತೆಯಿಂದ ಊರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದು ದರ್ಶನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆರತಿಯನ್ನು ತಂದು ತಮ್ಮ ಮನೆದೇವರ ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿಗೆ ವಂದಿಸಿ ಮೊರದಲ್ಲಿ ದವಸಧಾನ್ಯವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು.

ಮೇಲಿನ ಚರಣಗಳು ಡೊಳ್ಳುಮೇಳದವರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಚಲಿತವಿರದೆ, ನಾಗಮಂಗಲ, ಕುಣಿಗಲು, ಚನ್ನಪಟ್ಟಣ, ಚನ್ನರಾಯಪಟ್ಟಣ ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಭಾಗವಂತಿಕೆ ಮೇಳದಲ್ಲಿಯೂ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ದೀವಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರೊಡನೆ ಊರಾಡಲುಹೋಗುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಆಯಾ ದೈವಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಅನುಕೂಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಹಾಡನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಕುರುಬರು ಬೀರಪ್ಪನನ್ನು ಕುರಿತಂತೆ ಹಾಡಿದರೆ

ವೈಷ್ಣವ ಮೂಲದ ಭಾಗವಂತಿಕೆ ಮೇಳದವರು ರಂಗನಾಥ, ಗರುಡಾಳ, ಬೇಟೆರಾಯ, ಹನುಮಂತ ಮೊದಲಾದ ದೈವಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕೊಂಡಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಡೊಳ್ಳುಪದ ಎಂಬಂತೆ 'ಡೊಳ್ಳು' 'ತಾಳ' ಮತ್ತು ಹಾಡುಗಾರರನ್ನೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ :

ಡೋಳಿನ ಮೇಲ್ ಕೈಯ ಬರಮಪ್ಪ ಹಾಕಾನು

ತಾಳವ ಶಿವನಪ್ಪ ತಟ್ಟಾನ್ವಾ

ಒಳ್ಳೊಳ್ಳೆ ಪದಗಳ ಹನುಮಪ್ಪ ಹಾಡಾನು

ಚೆಲುವ ಕನಕಪ್ಪ ಕುಣಿದಾನ್ವಾ ||

ಬರಮಪ್ಪ, ಶಿವನಪ್ಪ, ಹನುಮಪ್ಪ, ಕನಕಪ್ಪ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಡೊಳ್ಳುಮೇಳದ ಗ್ರಾಮೀಣ ಕಲಾವಿದರನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದಂತಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಿವ, ಭಾಗವತೋತ್ತಮನಾದ ಆಂಜನೇಯ, ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಹಿನ್ನೆಲೆಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಜಾನಪದೀಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿನ ಭಾಷಾಪ್ರಯೋಗವೂ ಹಾಡಿನ ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಹಾಡಿನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಜನಪದಗೀತೆ ಎಂಬಂತೆಯೇ ಮೂಡಿಬಂದಿದೆ. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ', 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ', 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಗಳಂಥ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕೃತಿಗಳ ಈ ಪ್ರೌಢಕವಿ ಜನಪದ ಮೂಲದ ಗೀತೆಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತನಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೈಗೆ ಜಾನಪದ ಸೊಗಡಿನ ಲೇಪನಮಾಡಿ ಹಾಡಿರುವ ರೀತಿ ಮೆಚ್ಚುವಂತಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ 'ಡೊಳ್ಳಿನ ಪದಗಳ' ಪ್ರಭಾವ ಆದಂತೆಯೇ, ಕುರುಬ ಜನಾಂಗದ ಪ್ರಭಾವವೂ ಆಗಿರುವುದು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ:

ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಬೀರಯ್ಯ

ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಕುರಿಯ ಹಿಂಡುಗಳ ||

ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯೊಡನೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕುರಿಸಾಕುವ ವೃತ್ತಿಯ ನೇರ ಅನುಭವವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆ. ಕುರಿಕಾಯುವ ಕುರುಬ ತನ್ನ ಕುರಿಗಳ ಜೊತೆ ಮೇಕೆಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಟಗರುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಕುರಿಯ ಹಿಂಡಿನ ಜೊತೆ ನಾಯಿಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ. ತೋಳ ಚಿರತೆಗಳು ಬಂದು ಹಿಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಎರಗುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಕಾಗಿನೆಲೆ ಆದಿಕೇಶವನೆಂಬ ಅಜ್ಜ ನರಕುರಿಗಳನ್ನು ಕಾಯುವ ವೈಖರಿ ಇದು :

ಅಷ್ಟಮದ ಮತ್ತರಗಳೆಂಬ ಟಗರುಗಳು
 ದೃಷ್ಟಿಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬ ಆಡು
 ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಂತೆಂಬುವಾ ಹೋತಗಳು
 ಕಟ್ಟಿಕೋಲಿನಲಿ ಇರುತಿರುವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ||

ಕೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದ ಆದಿಕೇಶವನೆಂಬ 'ಅಜ್ಜ,' ಮರವೆಯಲಿ ಯಮನೆಂಬ ತೋಳ ಹೊಕ್ಕು ತರುಬಿ ಹಿಂಜಾಲದಲಿ ಕುರಿಯ ಮುರಿವುದ ಕಂಡು ಅರಿತೂ ಅರಿಯದ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಂಬಲಿ ಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬುವ ಹಾಗೆ ಎರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಜೀವ ದೈವಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಕುರಿಯ ಹಿಂಡಿನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ, ಆ ವೃತ್ತಿಯ ಸಮಗ್ರ ವಿವರಗಳ ದಟ್ಟ ಅನುಭವವೂ ಇರುವುದು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜನಪದ ಜೀವನದ ಇಂಥ ನೈಜ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡಲು ಕುರುಬನಾದ ಕನಕನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಅನುಭವ ದಟ್ಟವಾಗಿರುವುದು ಅವರ ಇತರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. 'ಎಲ್ಲಾರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಪಾಡಿನ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸುರುಳಿ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಜನಪದ ಜೀವನ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ನೈಜವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ರೀತಿ ಮೆಚ್ಚುವಂತಿದೆ.

ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ವ್ಯಂಗ್ಯ ಮಾತುಗಳಾಡಿ
 ಭಂಗಬಿದ್ದು ಗಳಿಸುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣುಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ
 ಕುಂಟೆ ತುದಿಗೆ ಕೊರಡುಹಾಕಿ ಹೆಂಟೆಮಣ್ಣು ಸಮಮಾಡಿ
 ರೆಂಟೆ ಹೊಡೆದು ಬೆಳೆಸುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ
 ಕೊಟ್ಟಣಾವ ಕುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು
 ಕಷ್ಟಮಾಡಿ ತಿಂಬುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ
 ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಶ್ರುತಿಮೇಳ ತಂಬೂರಿಗೊಂಡು
 ಸೂಳೆಯಂತೆ ಕುಣಿಯುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ

-ಹೀಗೆ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ಬಗೆಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುವ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನೀಡುವಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಕಸುಬುಗಳ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಕುಂಟೆ', 'ಹೆಂಟೆ', 'ರೆಂಟೆ' ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಸಾಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು

ಬಳಸುವಲ್ಲಿ ಇವರು ಇತರ ದಾಸರಿಗಿಂತ ಹೇಗೆ ಭಿನ್ನವಾದ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. 'ರೆಂಟೆ' ಅನೇಕ ಜೊತೆ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹೊಲವನ್ನು ಹದಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಾರಿನೇಗಿಲು. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಈ ವ್ಯವಸಾಯ ಸಾಧನವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಮೇಲಿನ ವ್ಯವಸಾಯದ ವಿವರಗಳ ಜೊತೆಗೆ 'ಕೊಟ್ಟಣ ಕಟ್ಟುವ', 'ಕಟ್ಟಿಗೆ ಮಾರಿ' ಜೀವಿಸುವ, ತಾಳತಂಬೂರಿ ದಂಡಿಗೆಗಳೊಡನೆ ಸೂಳೆಯರು ಮೇಳ ನಡೆಸುವ, ಕಲ್ಲುದೊಣ್ಣೆ ಹಿಡಿದು ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿ ಕಾದುಕುಳಿತು ಕಳ್ಳತನಮಾಡುವ ಬಗೆಬಗೆಯ ಜೀವನ ವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನಪದಗೀತೆಗಳ ಮಟ್ಟುಗಳನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ :

ಅಹುದಾದರಹುದನ್ನಿ ಅಲ್ಲವಾದರಲ್ಲವನ್ನಿ
 ಬಹುಜನರು ನೆರೆತಿಳಿದು ಪೇಳಿಮತ್ತಿದನು
 ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿ, ನೇರವಾಗಿ
 ಅಹುದ್ದೇಳರಣ್ಣ ನೀವಲವೇಳರೊ
 ಬಲ್ಲಂಥ ಜಾಣರು ತಿಳಿದ್ದೇಳರೊ

ಎಂಬ ಜನಪದ ಗೀತೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ರಾಮ-ಇದ
 ಬಲ್ಲ ಜಾಣರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೋಡಣ್ಣ

ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯೂ ಮೇಲಿನ ಸಾಲುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಲ್ಲದೆ ತತ್ತ್ವಪದವೊಂದರ ನೆನಪನ್ನು ತರುತ್ತದೆ.

ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ | ನಮ್ಮ
 ಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ ||

ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿ ತಮ್ಮ ಆರಾಧ್ಯದೈವವಾದ ಕೇಶವನನ್ನು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಕೋಲಾಟದ ಪದದ ಜಾಯಮಾನವನ್ನು ತನ್ನ ಲಯದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದ್ದರೆ 'ಕೇರಿ ಕೇರಿ ತಿರುಗುತಾನೆ ನಮ್ಮ ಕೇರಿಗೆಕೆ ಬರವಲೊ' ಎಂಬ ಕೋಲಾಟ ಪದದ ಭಾವವನ್ನೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಕಿನ್ನರಜೋಗಿಯೊಬ್ಬನನ್ನು ಮುಗ್ಧಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳು ತನ್ನ ಕೇರಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಹಾರೈಸುವ, ಹಂಬಲಿಸುವ ಚಿತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ.

‘ಮುತ್ತು ಬಂದಿದೆ ಕೇರಿಗೆ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುತ್ತು ಮಾರುವ ಶೆಟ್ಟಿ ಊರಿಗೆ ಬಂದ ಚಿತ್ರವಿದೆ, ‘ಬಾಯಿನಾರಿದ ಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವೆ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ‘ತಾಯಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ತೌರಾಸೆಯೆ’ ಎಂಬ ಸಾಲಿನ ಮೂಲಕ ತೌರಪದಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಎದ್ದುಕಾಣುತ್ತದೆ. ‘ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡಿ ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಎಕ್ಕನಾತಿ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮಾರಿದುರ್ಗಿಯು ಚೌಡಿ’ ಮುಂತಾದ ನಾಡದೈವಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ‘ಬಲಿ’ ‘ತಂಬಿಟ್ಟಿನ ಆರತಿ’ ‘ಬೇವಿನುಡುಗೆ’ಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಭ್ರಮದಲೊಂದೊಡ್ಡು ನೇಮದಲ್ಲಿದ್ದು

ತಂಬಿಟ್ಟಿನಾ ದೀಪ ಹೊರಲೇತಕೆ

ಕೊಂಬುಹೋತ ಕುರಿಕೋಣನಾ ಬಲಿಗೊಂಬ

ಡೊಂಬಿದೈವಗಳ ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ ||

ಚಿಗುರಲೆ ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು ನಾರಸೀರೆ

ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಶೃಂಗಾರಮಾಡಿ

ನೆಗೆನೆಗೆದು ಆಡಲು ಕುಣಿಯಲು ನಿನಗಿನ್ನು

ಮಿಗಿಲಾದ ಮುಕುತಿಯುಂಟೇ ಹುಚ್ಚು ಮನವೆ ||

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವ ಅನೇಕ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜನಪದ ಪ್ರದರ್ಶಕ ಕಲೆಯಾದ ಗೊಂಬೆಯಾಟದ ವಿಷಯ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಈ ಕಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾಟದ ಪ್ರಭಾವ ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಗಿದೆ. ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಂತರವಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಈ ಕಲೆ ಜೀವಂತವಾಗಿದ್ದು ಸಾಕಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಕನಕದಾಸರು ಇದರ ಬಗ್ಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯ ಒನಪು ಒಯ್ಯಾರ ಒಡವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾರೆ :

ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು

ಅಳ್ಳಾಚಾರಿಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿ ಹೋಯಿತು ||

ಈ ಬದುಕು ಎಷ್ಟು ನಶ್ವರವಾದುದು, ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು ಎಂಬುದನ್ನು

ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಕನಕದಾಸರು ಎತ್ತಿಕೊಂಡ ಉದಾಹರಣೆ ತುಂಬ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದುದು. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕಾರಮಾಡಿದ ಈ ಗೊಂಬೆ ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಪಾತ್ರ ಮುಗಿದಕೂಡಲೇ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒರಗುತ್ತದೆ. ಆ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು, ಆ ವೈಭವವನ್ನು ಅನಂತರ ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು ! ಮಾನವಜೀವನ ಎಂಬುದು ಈ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯ ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಬದುಕಿನಂತೆ!

ಕನಕದಾಸರು ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುವಾಗ ‘ಅಳ್ಳಾಚಾರಿ ಗೊಂಬೆ’ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸೂತ್ರದಗೊಂಬೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವರು, ಅವುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಇಡುವವರು, ಆ ಕಲೆಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡವರು ‘ಆಚಾರಿ’ಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಜನಾಂಗದವರು. ಈ ಕಲೆಯ ಮೂಲಪುರುಷನೇ ಒಬ್ಬ ಆಚಾರಿ. ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಿ ಲಗ್ನವಾದ ಇವನು ತಾನು ಪಡೆದ ಏಳು ಜನ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಗೊಂಬೆ ಆಡಿಸುವ ವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದ. ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ಈ ಏಳು ಜನ ಮಕ್ಕಳೂ ಗೊಂಬೆಗಳೊಡನೆ ಒಂದೊಂದು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಕಲೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯೂರಿಸಿದರು. ಕರ್ನಾಟಕ, ಆಂಧ್ರ, ತಮಿಳುನಾಡು, ಕೇರಳ ಮೊದಲಾದ ದಕ್ಷಿಣದ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲದೆ ಪೂರ್ವದ ಹೊರದೇಶಗಳಿಗೂ ಈ ಕಲೆ ಹೋಯಿತು. ಈ ಕಲೆಗೂ ಅಳ್ಳಾಚಾರಿಗೂ ಇದ್ದ ಸಂಬಂಧದ ಪ್ರಥಮ ಉಲ್ಲೇಖ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯ.

ಮೇಲಿನ ಸಾಲುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಈ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಡಿಂಬಿನೊಳು ಪ್ರಾಣವಿರಲು ಕಂಬಸೂತ್ರಗೊಂಬೆಯಂತೆ

ಎಂದಿದ್ದರೊಂದು ದಿನ ಸಾವು ತಪ್ಪದು

* * *

ನಾನಾ ಜನ್ಮದಲಿ ಬಂದ ನಾಟಕದ ಗೊಂಬೆಯಿದು

* * *

ಬೊಂಬೆಯಾಟವನಾಡಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತವ

ಅಂಬುಜಭವಾನಿಯರು ರಕ್ಷಿಸಲು

ಕುರುಭೂಮಿಯೆಂಬ ಪುರವೀಧಿ ರಂಜಿಸಲು

ಮರೆಯ ಮಾಯದ ಐದು ತೆರೆಯ ಹಾಕಿ

ಧರಣೀಶರೆಂಬ ನರಪ್ರತಿಮಗಳನಳವಡಿಸಿ
ನರನ ಹಯರಥದ ವಾಘೇಯ ಸೂತ್ರವಿಡಿದು
ಓದುವನು ನಾರದನು ವಾದ್ಯಕಾರನು ಶಂಭು
ಬಾದರಾಯಣನೆ ಕತೆಗಾರನು ||

ಹೀಗೆ ಗೊಂಬೆಯಾಟದ ಎಲ್ಲ ಸ್ತರಗಳನ್ನೂ ವಿವರವಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಕತೆಗಾರ(ಭಾಗವತ), ವಾದ್ಯಗಾರ, ನರಪ್ರತಿಮೆಗಳು, ಮಾಯದ ಐದು ತೆರೆಗಳು, ಅದರಲ್ಲಿ ಪುರವೀಧಿಯ ಚಿತ್ರ ಮುಂತಾದ ಅಂಶಗಳು ಕನಕರು ಗೊಂಬೆಯಾಟವನ್ನು ತಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲೇ ಬಾಲ್ಯದಿಂದಲೇ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಗೊಂಬೆಯಾಟವನ್ನು ಸೂತ್ರದಗೊಂಬೆಯಾಟವೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳಿದರು. ಗ್ರಾಮೀಣರ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಅದು 'ಪುತ್ಥಳಿಗೊಂಬೆ'ಯಾಟವಾಗಿದೆ. ಪುತ್ಥಳಿ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ ಕನ್ನಡದ 'ಗೊಂಬೆ'ಯೊಡನೆ ಇಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಈಗಲೂ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದು 'ಪುತ್ಥಳಿಗೊಂಬೆ'ಯಾಟವೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ :

ಪುತ್ಥಳಿಬೊಂಬೆಯ ಚಿತ್ರದಿ ಬರೆದರೆ
ಮುತ್ತನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನುಡಿದೀತೆ ||

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ 'ಕೇಳಿಕೆ' ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆಯೇ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವರು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪೂರ್ವಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಗಾನ ಬಯಲಾಟಗಳನ್ನು 'ಕೇಳಿಕೆ' ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಯಕ್ಷಗಾನಗಳನ್ನು 'ಆಟ' ಎನ್ನಲಾಗುತ್ತದೆ. ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಆಟ ಬಯಲಾಟ. ಈ 'ಕೇಳಿಕಾ', ಕೇಳಿಕೆಯಾಗಿ ಉಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಇದೊಂದು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಉಲ್ಲೇಖವೇ ಸರಿ.

ಜನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೀರಿ ಬೆಳೆದ ಕನಕದಾಸರು ಸಹಜವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿದ್ದಾರೆ. 'ಮಿಣಿ', 'ಊರೂಟ', 'ಕುಂಟೆ', 'ರಂಟೆ', 'ಗುಂಡು ಮಿಣಿಕು ಹಕ್ಕಿ' ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದರೇ ಸಾಕು ಜನಪದ ಭಾಷೆಯ ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಹೇಗೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿ ನಮಗೆ ಖುಷಿಕೊಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಕಷ್ಟು ಜನಪ್ರಿಯ ಗಾದೆಗಳನ್ನೂ ಕನಕದಾಸರು

ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ :

ಮಾಣಿಕೆವು ಕೋಡಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆ
(ಮಂಗನ ಕೈಲಿ ಮಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಂತೆ)
ಕೋಣನಿಡಿರಿಗೆ ಕಿನ್ನರಿಯ ಮೀಟಿದಂತೆ
(ಕೋಣನ ಮುಂದೆ ಕಿನ್ನರಿ ನುಡಿಸಿದಂತೆ)
ಕಾಣದವನಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯ ತೋರಿಸಿದಂತೆ
(ಕುರುಡನಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಹಿಡಿದಂತೆ)

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಸೂರೆಮಾಡಿರುವ ಜನಪದ ಮಟ್ಟುಗಳು, ಹಾಡಿನ ಲಯಗಳು, ಗಾದೆಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಜನಪದ ಜೀವನದ ವಿವಿಧ ಸ್ತರಗಳು. ಅವರು ತಮ್ಮ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕೇವಲ ಕೇಶವ ಭಕ್ತಿಪ್ರಸಾರದ ನಿರ್ಜೀವ ರಚನೆಗಳಾಗಿರದೆ ಜನಪದ ಜೀವನದ ನಾಡಿಮಿಡಿತವನ್ನು ನಮ್ಮ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಜೀವಂತ ಗೀತೆಗಳೂ ಆಗಿವೆ.

೩

ಕನಕದಾಸರು ಕೀರ್ತನಕಾರರಾಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆಯೇ ಕವಿಯಾಗಿಯಾಗಿಯೂ ಗಮನಾರ್ಹ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ನೋಡಿದವು. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ 'ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ', 'ನಳಚರಿತೆ' ಮತ್ತು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'—ಈ ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳೂ ಕಥಾ ವೈವಿಧ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಜಾನಪದ ಆವರಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿ 'ರಾಗಿ' ಮತ್ತು 'ಭತ್ತ'ಗಳ ನಡುವಿನ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. ವಸ್ತುದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದೊಂದು ವಿನೂತನ ಕೃತಿ. 'ನಳಚರಿತೆ' ಮಹಾಭಾರತದ ಉಪಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದ್ದು, ರೇಖಾರೂಪದ ಮೂಲಕಥೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಾವ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಕಥನಕಲೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಹೃದಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆದ್ದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಭಾಗವತ ಪುರಾಣದಿಂದ

ಮೂಲವಸ್ತುವನ್ನು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಣ್ಮೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಕಥಾಕುತೂಹಲದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಕಾವ್ಯ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಂಜನೀಯವಾಗಿದ್ದರೆ ವರ್ಣನೆಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತದೆ. ಜನಜೀವನ ನಿರೂಪಣೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ವದ ಕಾವ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಜಾನಪದದ ಪಾತ್ರವೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೊಸ ಆಯಾಮ ದೊರೆತಂತಾಗಿದೆ.

‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಎರಡು ಕಥೆಗಳು ಮೇಳವಿಸಿ ಆಗಿರುವ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರತಿಯರ ಕಥೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಅನಿರುದ್ಧ ಉಷೆಯರ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕತೆಗಳು ರಾಕ್ಷಸ ಪಾತ್ರಗಳ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಜನಪದ ಕಥೆಯ ಆವರಣವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸಂಕೀರ್ಣ ಕತೆಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ‘ಅತಿಮಾನುಷ’ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮರಿಗಳಿಗೆ ಗುಟ್ಟುಕು ಕೊಡುವ ದೃಶ್ಯದಿಂದಲೇ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಜನಪದ ಕಥೆಯ ನಡೆ ಸಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಪಡೆದು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಜನನವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಂಬರಾಸುರ ಆ ಮಗುವನ್ನು ಹಂಬಲಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಮುಂದೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಜನನವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಂಬರಾಸುರ ಆ ಮಗುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಾಗ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮೀನೊಂದು ಆ ಮಗುವನ್ನು ನುಂಗಿ ಮುಂದೆ ಬೆಸ್ತನ ಕೈಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಶಂಬರಾಸುರನ ಅರಮನೆಗೇ ಆ ಮೀನನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಾಗ ರತಿ ಆ ಮೀನಿನ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಮೀನಿನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಮಗು ರತಿಯ ಕೈಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಮಗು ಎಂದು ತಿಳಿಸದೆ ಶಂಬರಾಸುರನ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದೇ ಮಗುವನ್ನು ರತಿ ಸಾಕುತ್ತಾಳೆ. ಅವನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲೇ ಶತ್ರು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾನೆ. ಮುಂದೆ ನಾರದಮುನಿಯಿಂದ ರಹಸ್ಯ ಬಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಶಂಬರಾಸುರ ಮತ್ತು ಮನ್ಮಥನಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಶಂಬರಾಸುರ ಹತನಾದ.

ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ ಈ ಕಥಾ ಚೌಕಟ್ಟು ಜನಪದ ಸಂಕೀರ್ಣಕಥೆಯ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಮುಂದೆ ತನ್ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವನೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಮಗುವಿನ ಅಪಹರಣ, ಔದಾಸೀನ್ಯದಿಂದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಅಪಹೃತ ಮಗುವನ್ನು ಎಸೆಯುವುದು, ಮೀನು ಮಗುವನ್ನು ನುಂಗುವುದು, ಬೆಸ್ತ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಕ್ಷಿಸಿಗೇ ಕೊಡುವುದು, ರಕ್ಷಿಸಿಗೇ ಅರಿವಿಲ್ಲದೇ ಅವನ ನೆರಳಲ್ಲೇ

ಮಗು ಬೆಳೆಯುವುದು, ತಾನೇ ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ತರಬೇತಿ ನೀಡುವುದು, ಆ ಮಗುವೇ ತನ್ನ ವೈರಿಯೆಂದು ತಿಳಿದು ಇಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವಾಗುವುದು- ಅಲ್ಲಿ ಕಥಾನಾಯಕನಿಂದ ರಕ್ಷಿಸನ ಮರಣ ಹೀಗೆ ಸುಖಾಂತವಾಗಿ ಕತೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದು-ಮುಂತಾದ ಆಶಯಗಳು (Motifs) ಈ ಕಥೆಯ ಹಂದರವನ್ನು ರಚಿಸುವುವು. ಅತಿಮಾನುಷ ವಿರೋಧಿ ಕತೆಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಕತೆಗಳು ಕನ್ನಡ ಜನಪದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪುರಾಣ ಮೂಲದಿಂದ ಕತೆಯನ್ನು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಎರಡನೆಯ ಕಥೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮಗನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಬಾಣಾಸುರನ ಕಥೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು ಉಷೆ ಶ್ರೀಗೌರಿಯ ವರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು. ತನ್ನ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಸುಂದರಪುರುಷನನ್ನೇ ಅವಳು ಪತಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಉಷೆಯ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ರತಿಸುಖದಲ್ಲಿ ಅವಳೊಡನೆ ಬೆರೆಯುವುದು, ಅನಂತರ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡ ದಿವ್ಯ ಪುರುಷನನ್ನು ಹುಡುಕಿಬರಲು ಉಷೆಯ ಸಖಿ-ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ಹೊರಡುವುದು. ಲೋಕಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಿ ಎಲ್ಲ ಸುಂದರ ಪುರುಷರ ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತರುವುದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಉಷೆ ಅವನನ್ನು ಬಯಸುವುದು, ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ತನ್ನ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ದ್ವಾರಕೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ತನ್ನ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಉಷೆ ಮತ್ತು ಅನಿರುದ್ಧರು ಗಾಂಧರ್ವ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯುವುದು. ಈ ರಹಸ್ಯ ಬಾಣಾಸುರನಿಗೆ ತಿಳಿದು ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು ಬಾಣಾಸುರನ ವಧೆಯಾಗುವುದು-ಮುಂತಾದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಈ ಕಥೆಯೂ ಸಹ ಅತಿಮಾನುಷ ವಿರೋಧಿ ಹಾಗೂ ರಮ್ಯಕಥೆಯ ಆವರಣವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಕಥೆ ಎಲ್ಲಿಯದೇ ಆದರೂ ಕನಕದಾಸರು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕಥಾವಸ್ತು ನೇರವಾಗಿ ಜಾನಪದದ ಆಶಯಗಳೊಡನೆ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೆರಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಸಂಕೀರ್ಣ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಆಯ್ದು ಕನಕದಾಸರು ಮನೋಜ್ಞವಾದ ಕಾವ್ಯವೊಂದನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಾನಪದ ಆವರಣ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಮನ್ಮಥನ ಪ್ರಸಂಗ, ಶಂಬರಾಸುರ ವಧೆ ಮತ್ತು ಬಾಣಾಸುರ ವಧೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಕಥಾಗುಚ್ಛ, ಇವೆಲ್ಲ ಯಕ್ಷಗಾನ ಪ್ರಸಂಗಗಳೂ ಆಗಿದ್ದು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಬಯಲಾಟದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿರಲು ಸಾಧ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂತಿಲ್ಲ.

ಕಥಾಸ್ವಾರಸ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೀಗೆ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದೂ, ಅದರ ಸಮಗ್ರ ಶಿಲ್ಪ ಜಾನಪದೀಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದು ಅದರ ಒಂದು ಗುಣವಾದರೆ ಆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಜನಪದ ಜೀವನದ ವಿವರಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಧಾನ ಅಂಶವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ದ್ವಾಪರಯುಗದ ಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸಜೀವತೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಲೀನ ಜನಜೀವನದ ರೀತಿನೀತಿಗಳನ್ನು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಎರಕಹೊಯ್ದು ಸುಂದರ ಪ್ರತಿಮೆಯಾಗಿ ಅದನ್ನು ಕಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥೂಲವಾದ ಮೂರ್ತಿಯ ಆಕೃತಿಗೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರಗಳ ಕುಸುರಿ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಕರ್ಷಕಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಸತ್ವವನ್ನೂ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೂ ಜನಜೀವನದ ಸಹಜ ಚಿತ್ರಣದಿಂದ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪರಂಪರಾನುಗತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟುನೋಡಿ, ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಪರಿಸರದಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿ ಜನಪದ ಜೀವನದ ಆಚಾರವಿಚಾರಗಳನ್ನು, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು, ವಿವಿಧ ಕಸುಬುಗಳನ್ನು, ಜನಪದ ಕಲೆ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು, ಬೇಟೆ ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹದವರಿತು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳ, ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳ, ಗದ್ದೆಯ ಬಯಲುಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಪರಿಸರವನ್ನು ಕಾವ್ಯದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ತಂದು, ಜನಜೀವನದ ನೆಮ್ಮದಿಯನ್ನೂ ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಮನದಂಭಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಹೆಸರಿಸುವುದು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ ವರ್ಣನೆಯಾದರೂ ಅದು ಸಹಜವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಬದುಕೇ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು. ದಾನಧರ್ಮ ಪರೋಪಕಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ-

ಕೆಳೆವಾವಿಗಳಲ್ಲದಗ್ಗಡದೆಡೆಯಲ್ಲಿ

ತೊಳೆ ನೀರ ಕಂಬಿಯೊಳ್ ತರಿಸಿ

ನೆಳೆಧರ್ಮಿಷ್ಠರು ನಿರ್ಮಿತವನು ಮಾಡಿ

ದಱವಟ್ಟಿಗೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು || (೨-೨೬)

ಧರ್ಮಿಷ್ಠರಾದ ಜನ ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿಗಳಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ದಾಹಶಮನವನ್ನು ಪೂರೈಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ನಡೆದುಬಂದಿದೆ. ಈಗಲೂ ದೂರದ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿಗೆ, ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಜನರಿಗಾಗಿ ಇಂಥ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಸಗುತ್ತಾರೆ. ನೀರುಮಜ್ಜಿಗೆ, ಅಂಬಲಿ, ಪಾನಕ ಮುಂತಾದ ಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಡ್ಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತು ತಂದು ಅರವಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ದಣಿವರ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಜನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಇವು ಹೇರಳವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು. ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿ ಬಂದವರು ಅನ್ನಪಾನೀಯಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂತೃಪ್ತರಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ಚಿತ್ರವೊಂದು ಮನನೀಯವಾಗಿದೆ :

ಸಲ್ಲಿತೋಭಯತಟದ ಸಾಲ್ಕರದೊಳು

ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕವೆಂದು

ಅಲ್ಲದ ಕೆನೆಮೊಸರಶನವ ಕರೆಕರೆ

ದೆಲ್ಲರಿಗುಣಬಡಿಸುವರು || (೨-೩೨)

ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ, ಕೆನೆಮೊಸರನ್ನವನ್ನು ಕರೆಕರೆದು ಉಣಬಡಿಸಿದ ಉದಾರಿಗಳ ಚಿತ್ರ ಇದು. ಮುಂದೆ ವನಸಂಪತ್ತನ್ನು ವ್ಯವಸಾಯ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅವರು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಿವನ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಸಿಂಜಿನಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿದಂತೆ ಬರಿಗಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ 'ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳು' ಅಲ್ಲಿದ್ದವು. ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕಾಯುವ ಯುವತಿಯರ ಚೆಲುವೇನು ! ಕಬ್ಬಿನ ಕೋಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆ ಯುವತಿಯರು ಗಿಳಿಗಳು ಗದ್ದೆಗೆ ಮುತ್ತದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುಡುಗೋಲಿನಿಂದ ಕಬ್ಬನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಯುವಕರ ಗುಂಪು, ಮಳಲೊಟ್ಟಿನಂಥ ಸಕ್ಕರೆ, ಬೆಲ್ಲದ ಚೌಕುಗಳು, ಅಲೆಯ ಮನೆಗಳ ಮುಂದೆ ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿದ್ದವು. ದಾಳಿಂಬ, ಖರ್ಜೂರ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ತೋಟಗಳು, ಹಲಸು, ನೇರಲ, ಮಾವು, ಬೇವು, ಆಲ, ಅರಳೆ, ಬಿಲ್ಲ, ನೆಲ್ಲಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಮೃದ್ಧಿಯ ನಾಡಿನ, ಜನಪದ ಜೀವನದ ನೆಮ್ಮದಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದವು.

ದಾನಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾದ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಅರವಟ್ಟಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಆ ದ್ವಾರಾವತಿಯ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿ ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುಹೊಳೆಯಾದವೆಂಬ ಅಪವಾದಕ್ಕೆಡೆ ಮಾಡದೆ ಕಾಲುಮೆಗಳ ತೂಬಿಂದ ಹೊರಟ ನೀರು ಸದಾ ಇಳಿಯಗಲ ಚಲಿಸುವುದು. ಇಂಥ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ರಮಣಿಯರು :

ನಾಗವಲ್ಲಿಯರ್ಪಣ ಚೂರ್ಣಸುಕರ್ಪೂರ
ಪೂಗ ಸಂಭಾಗ ತಾಂಬೂಲ
ರಾಗಪೂರಿತ ಗಂಧಕುಸುಮಗಳಿಂದೆಲ್ಲ
ಭೋಗವೀವರು ಪಾರ್ವರಿಗೆ ||

ಹೀಗೆ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ವರ್ಣನೆಯ ನೆಪದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಸುಂದರ ಜನಜೀವನದ, ಸುಖಸಂತೃಪ್ತಿಗಳ, ಭೋಗಭಾಗ್ಯಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ನಾಡಿನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗಿನ ವ್ಯವಸಾಯ ಪದ್ಧತಿ, ಜನೋಪಕಾರದೃಷ್ಟಿ ಕೆರೆಕಟ್ಟಿ ಕಾಲುಮೆಗಳ ವೈಖರಿ. ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ, ತಾಂಬೂಲದ ಮೋಜುಗಳು- ಜಾನಪದದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಕಾವ್ಯದ ಮುಂದಿನ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗುವ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳು ಬರುತ್ತವೆ. ಜಾನಪದ ನಂಬಿಕೆಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಶಕುನಗಳ ಪಾತ್ರವೂ ದೊಡ್ಡದೇ. ಮದನನು ಶಿವನನ್ನು ವಿಚಲಿತಗೊಳಿಸಲು ಸಾಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಶಕುನಗಳು ತೋರಿಬರುವುದನ್ನು ಕವಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ:

ತೋಟಿತು ವಾಮಸನೆಡಗಡೆಯಡದಿಂದೆ
ಹಾಟಿತು ಹಂಗ ದಕ್ಷಿಣಕೆ
ದೂಟಿತು ಬಲದ ಭಾಗದೆ ಪಲ್ಲಿ ಮುಂಗಟ್ಟಿ
ಪಾಟಿತುವಾಸುಗಿವಕ್ಕೆ || (೬-೨೫)

ಎಡದೋಳುಹಾಟಿತು ವಾಮಲೋಚನ ಬೆಂ
ಬೆಡದಲುಗಿತು ಮುಂದೆ ನೋಡೆ
ಗಿಡುವೆದ್ದು ಸರಿದುದು ಮನ್ಮಥ ಬಲಗೂಡಿ
ನಡವಾಗಲೇನ ಹೇಳುವೆನು ||(೬-೨೬)

ಕಾಗೆ, ಹಲ್ಲಿ, ಎಡದೋಳು, ಎಡಗಣ್ಣುಗಳ ಶಕುನ ಇಂದಿಗೂ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ನಂಬಿಕೆಗಳಾಗಿ ಉಳಿದುಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಗಾದೆಗಳು ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ಸಾರವತ್ತಾದ ಭಾಗ. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳಲ್ಲೂ ಗಾದೆಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಕಾಣಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾದೆಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಕಾವ್ಯದ ಶೈಲಿಗೆ ಓಜಸ್ಸು ಬರುತ್ತದೆ ; ಶಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ನಯಸೇನನಂಥ ಕವಿ ಗಾದೆಗಳ ಭಂಡಾರವನ್ನೇ ಸೂರೆಮಾಡಿರುವುದುಂಟು. ರಾಘವಾಂಕ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರು ಹದವರಿತು ಗಾದೆಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಆಡುನುಡಿಯ ಸಹಜ ಸೌಂದರ್ಯ ಗಾದೆಗಳಿಂದ ವರ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಗಾದೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಶೈಲಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸತ್ವವನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಗಾದೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು :

೧. ಕೊಡವಾಲು ಪುಳಿವೆರೆದಟಿವುದಲ್ಲದೆ ಪಾ
ಲ್ಗಡಲು ನಾಶವನೈದುವುದೆ (ಪು. ೨೯)
೨. ಸುಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಡುವಿನೊಳಿಡೆಂತೆ (ಪು. ೨೬)
೩. ಆವಕಾಲವನಾದೊಡೆ ಮೀರಿ ಬಪ್ಪುದು
ಸಾವಕಾಲವ ಮೀಟಬಹುದೆ (ಪು. ೮೯)
೪. ತಲೆ ಬಲ್ಲಿತೆಂದು ಕಲ್ಲನೆ ಹಾಯಬೇಡ (ಪು. ೧೦೬)
೫. ಕರಗಸವೆತ್ತ ಕದಳಿಯೆತ್ತ (ಪು. ೧೦೯)
೬. ಪಾಪಕ್ಷಯಕ್ಕೆಂದು ಗಂಗೆಯೊಳ್ ಮಿಂದರೆ
ಪಾಪಿಯ ಮೊಸಳೆ ತಿಂದಂತೆ (ಪು. ೧೧೨)
೭. ಒಗೆತನ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಹಾಗ ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪು
ಮೊಗೆದಿಕ್ಕಿದವರಾರುಂಟು (ಪು. ೧೨೪)
೮. ಕಣ್ಣಿರಿಯದಿದೊಡೇನು ಕರುಳ್ಬಲ್ಲುದು (ಪು. ೧೮೧)
೯. ಕಂಡುದ ನುಡಿದರೆ ಕೋಪವೆ ? (ಪು. ೧೬೩)
೧೦. ಕನಸಿನ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಣಿಯನಾಂತರು (ಪು. ೩೮೪)
೧೧. ವಿಷಯಾತುರಗೆ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲ (ಪು. ೪೨೮)
೧೨. ಎಳವಾಳಿ ಬಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಸೀಗೆಯ
ಮೆಳೆಯೊಳು ಮಥನವೆ (ಪು. ೪೬೪)

ಇಂಥ ಸೊಗಸಾದ ಗಾದೆಗಳು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಳಕೆಗೊಂಡು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಆಯಾ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅರ್ಥ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಶೈಲಿಯ

ಸಾಚಾತನಕ್ಕೆ ಇವು ಒಳ್ಳೆಯ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಬಾನೆಯ ಪದಗಳು ಒಂದು ಗಣ್ಯ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಮಂಗಳಕರ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೂ ಹೆಂಗಳೆಯರು ಸೋಬಾನೆಯನ್ನು ಹಾಡಿ ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪವಿತ್ರ ಆವರಣವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸೋಬಾನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಬರುತ್ತದೆ :

ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ ಮಾಣಿಕೈದಾರತಿಗಳ ತಂದು
ಬೆಳಗಿದರ್ ಪೊಂಬರಿವಾಣದಲಿ
ಕಳಸ ಕನ್ನಡಿ ತಂದ ಗೋಪಿಯರ್ ಶೋಭನ
ಗಳ ಪಾಡಿದರು ರಾಗದಲಿ || (ಪು. ೧೯೦)

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಮತ್ತು ರತಿಯರ ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕೈದ ಆರತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿ ಕಳಸ ಕನ್ನಡಿ ಸಮೇತ ನಿಂತ ಗೋಪಿಯರು ಆ ಮಂಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಸೋಬಾನೆಯನ್ನು ಪಾಡಿದರು. ಮುಂದೆ ಅನಿರುದ್ಧ ಉಷೆಯರ ವಿವಾಹ ಸಂದರ್ಭವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸೋಬಾನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಮಾಡಲು ಕವಿ ಮೆರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ನೋಡಿದರ್ ಆಗಮೋಕ್ತಿಯಲಿ ಬಾಸಿಂಗವ
ಸೂಡಿದರ್ ತೊಂಡಿಲ ತಂದು
ಪಾಡಿದರ್ ಪರಮ ಶೋಭನದಿಂದ ಮದುವೆಯ
ಮಾಡಿದರ್ ಮಣಿಯ ಮಂಟಪದ || (ಪು. ೫೮೧)

ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭವಲ್ಲದೆ ಇತರ ಶುಭಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಸೋಬಾನೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ-

ಬಾಣ ಪಂಚಕ ರತಿದೇವಿಗೆ ಪೊಂಬರಿ
ಯಾಣದಿಂದಾರತಿ ಬೆಳಗೆ
ಮಾಣದೆ ಧವಳ ಶೋಭನವ ಪಾಡಿದರು ಗೀ
ವಾಣ ನಾರಿಯರ ಕೀಟ್ಟಡಿಸಿ ||

ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರತಿಯರ ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಂಗಳಸ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದ ವಾರನಾರಿಯರು ಧವಳ ಸೋಬಾನೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ ಮೋಹಕ ಚಿತ್ರ ಇದು.

ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಬಾನೆಯ ಪದಗಳ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸದೆ ಕವಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಮದುವೆಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನಂತೂ ಸಾಕಷ್ಟು ವಿವರವಾಗಿಯೇ ನೀಡುತ್ತಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ನಾಲ್ಕುದಿನದ ಮದುವೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲ ಅದು. ನೆನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಯವರೆಗೆ ಈ ಪದ್ಧತಿ ಜನಪದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮದುವೆ ನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಡೆಯಬೇಕಿತ್ತು, ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಒಂದೇ ದಿನಕ್ಕೆ ಆಳವಡಿಸಿ ಮದುವೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅವರು ಮುಗಿಸಿದರು. ಮದುವೆಯ ವಿವರಗಳಂತೂ ಇಂದಿಗೂ ಉಳಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಾಗಿ ತೋರಿಬರುತ್ತವೆ :

ನೆಟ್ಟನೆ ತೆರೆವಿಡಿದರು ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಿಯಿಂದ
ಮೆಟ್ಟಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಲಿಸಿ
ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ
ಗೊಟ್ಟರು ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ || (ಪು. ೧೯೦)

ಮಧುಪರ್ಕ ತಂಡುಲಾರೋಹಣ ಮೊದಲಾದ
ವಿಧಿಯಿಂದಲಾ ಪುರೋಹಿತರು
ವಧುವನನಲ ಸಾಕ್ಷಿಯೊಳಗೆ ಧಾರೆಯ
ಪದುಮಾಕ್ಷರೇಷ್ಠದರುತ್ತವದಿ || (ಅದೇ)

ಶೂರ್ಪಸಾಮುದ್ರಿಕ ಗುಡ ಮುಖ್ಯದಾನವ
ವಿಪ್ರೋತ್ತಮರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು
ದರ್ಪಕ ರತಿಗೂಡಿ ತಾಯಮಂದಿರ ಕೈ
ತರ್ಪ ಸಂದರ್ಭವನೇನೆಂಬೆ || (ಅದೇ)

ಪ್ರಣಯೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸದ್ವಿದ್ಯಾಘೋ
ಷಣೆಯಿಂದ ಧವಳ ಶೋಭನದೆ
ಗುಣನಿಧಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಸಕಲನಿ
ಬ್ಬಣಗೂಡಿ ಪೊಕ್ಕರಾಲಯವ || (ಅದೇ)

ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಯೊಳಿಸೆವ ರತ್ನಗಳ
ತೆತ್ತಿದ ಹಸಿಯ ವಿಷ್ಣುರದಿ
ಪತ್ತಿದ ದಂಪತಿಗಳ ವಿಗ್ರಹಗಳು
ತೆತ್ತಿಸಿದಂತೆ ಶೋಭಿಸಿದವು || (ಪು. ೧೯೧)

ನೋಡಿದೊಡೊಂದೇ ದಿವಸಕ್ಕೆ ದಿನನಾಲ್ಕು
ಜೋಡಿಸಿ ವೈವಾಹವಿಧದಿ
ಮಾಡಿದರ್ ಮಂಗಳೋತ್ಸವದಿಂದ ಹಣವನೀ
ಡಾಡಿದ ಕೃಷ್ಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ (ಅದೇ)

ಸಡಗರದಿಂ ಕೃಷ್ಣ ಸರ್ವಜ್ಞ ಸಭೆಗೆ ಹೊ
ನ್ನಡುಗೊರೆಗಳನಿತ್ತು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ
ಮಡದಿ ರುಕ್ಮಣಿಗೂಡಿ ಮದುಮಕ್ಕಳ ತಂದು
ಪೊಡಮಡಿಸಿದರು ನಾರದಗೆ||

ಹೀಗೆ ಮದುವೆಯ ಯಾವ ವಿವರವನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ
ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಾನೆ ಕವಿ. ಇದೊಂದು ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ
ದ್ವಾಪರಯುಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವಿವಾಹವಾಗಿರದೆ ಇಂದು ನಮ್ಮೆದುರೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ
ನಡೆದ ವಿವಾಹವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತು ವರುಷದ ಮುಪ್ಪಿನ ಹಾರುವಯ್ಯ
ಮುತ್ತಿನ ಜನಿವಾರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ | ಹಾಕಿಕೊಂಡು
ನಿಸ್ತೆಗೆ ಧಾರೆಎರೆದರು ||

ಎಂಬ ಚಿತ್ರವೊಂದನ್ನು ಜನಪದ ಗೀತೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ
ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಪುರೋಹಿತರು
ಪದುಮಾಕ್ಷನಿಗೆ ಧಾರೆ ಎರೆದ ಚಿತ್ರ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮೆಟ್ಟಿಕ್ಕಿಯ ಮೇಲೆ
ವಧೂವರರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು, ಅಡ್ಡ ತೆರೆ ಹಿಡಿಯುವುದು, ಹಸೆಯ ಮೇಲೆ
ನಿಂತ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಸೇಸೆಯನ್ನು ಹಾಕುವುದು, ಪುರೋಹಿತರಿಗೆ ಹೊನ್ನ
ಉಡುಗೊರೆ ನೀಡುವುದು, ಮದುಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕರೆತಂದು ಗುರುಹಿರಿಯರ (ಇಲ್ಲಿ
ನಾರದರಿಗೆ) ಪಾದಕ್ಕೆ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು-ಮುಂತಾದ
ಸರ್ವವಿವರಗಳನ್ನೂ ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ಯ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಜಾನಪದ
ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ‘ಜನಪದ ಕಲೆಗಳು’, ‘ಜನಪದ ಕ್ರೀಡೆಗಳು’, ‘ಜನಪದ ವಾದ್ಯಗಳು’
ಮತ್ತು ‘ಜನಪದ ಅಡುಗೆ’ಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿವರಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ.

ಜಲಕ್ರೀಡೆಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಅದರ
ಶಿಲ್ಪ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಬೆರಗಾಗುತ್ತಾನೆ. ಚಿನ್ನದ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನರ್ತಿಸುವ
ಪುತ್ಥಳಿಗಳ ದೃಶ್ಯವೊಂದನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈಗಲೂ ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು
ಬೆಳಗಾಂ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನರ್ತಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಾಗೂ
ಪುರುಷರಮೇಳಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಸಿದ್ಧಿಯರಲ್ಲಿ ಈ ಕೊಡದ ನೃತ್ಯ ತುಂಬ
ಜನಪ್ರಿಯ. ಇಂಥ ನೃತ್ಯವೊಂದು ಕನಕದಾಸರ ಗಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರಲು ಸಾಧ್ಯ.
ಕೋಲಾಟ ಕರ್ನಾಟಕದಾದ್ಯಂತ ಕಂಡುಬರುವ ಕಲೆ. ಇದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವನ್ನೂ
ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಒಡ್ಡೋಲಗದಲ್ಲಿ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಗಳನ್ನು
ಧರಿಸಿದ ನಟರು, ಮದ್ದಳೆಗಾರರು, ತಾಳದವರು, ಗೀತವಾದ್ಯ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು
ಬಲ್ಲವರ ವಿವರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅನಿರುದ್ಧನ ಬೇಟೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬೇಡಿತ್ತಿಯರ
ಕುಣಿತದ ಬಣ್ಣನೆಯನ್ನು ಕವಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ದುಮ್ಮಿಕ್ಕಿ
ನೃತ್ಯಮಾಡುವ ಬೇಡಿತ್ತಿಯರನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆ.
ಮದ್ದಾನೆಯ ದಂತದ ಒನಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅವರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯನ್ನು
ಕುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಕುಟ್ಟುವಾಗ ‘ಸುಪ್ಪಿ’ ಹಾಡನ್ನು ಒಯ್ಯಾರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಸುಪ್ಪಿ ಪೂರಿತಕಾಮ ಸುಪ್ಪಿ ಸದ್ಗುಣಧಾಮ
ಸುಪ್ಪಿ ಸುರೇಂದ್ರ ಲಲಾಮ
ಸುಪ್ಪಿ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಸುಪ್ಪಿ ರಾಘವರಾಮ
ಸುಪ್ಪಿ ಸಾಸಿರ ಪುಣ್ಯನಾಮ ||

‘ಸುಪ್ಪಿ’ ಕಟ್ಟುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೊಲ್ಲು. ಆ ಸೊಲ್ಲನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ
ಕೃಷ್ಣ ನಾಮವನ್ನು ಭಜಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜನಪದ ಭಕ್ತಭೋಜ್ಯಗಳ ಬಗ್ಗೆಯೂ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಅಪಾರ
ವಿವರಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಚೇನು ಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಷೀರ ರಸವಪ್ಪ ಫೇಣಿ ಸು
ಖೀನುಂಡೆ ವಡೆಗಾರಿಗೆಯ
ನಾನಾ ಭಕ್ಷ ಭೋಜ್ಯಗಳ ಪರಮಸು
ಮಾನದ ಬಡಿಸಿದರೊಲಿದು || (ಪು. ೫೪)

ಇಲ್ಲಿ ಜೇನು ಸಕ್ಕರೆ ಫೇಣಿ ವಡೆಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ 'ಸುಖೀನುಂಡೆ'ಯನ್ನೂ ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಎಳ್ಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಈ ಸಿಹಿ ಪದಾರ್ಥ ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಪಿತೃಪಕ್ಷದ ವಿಶೇಷ ಖಾದ್ಯವಸ್ತು. 'ಚಿಕ್ಕೀನುಂಡೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಇದು ಜನಪ್ರಿಯ. ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಎಡೆಯಿಡುವಾಗ ಕಜ್ಜಾಯ, ವಡೆ, ಚಿಕ್ಕೀನುಂಡೆಗಳು ಕಡ್ಡಾಯ. ಇವೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿಗಳು. ನಮ್ಮ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಜ್ಜಾಯ ಲಡ್ಡುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬಂದರೂ 'ಸುಖೀನುಂಡೆ' 'ವಡೆ'ಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ವಿರಳ. ಕನಕದಾಸರು ಚಿಕ್ಕೀನುಂಡೆಯಂಥ ಸವಿಕಟ್ಟಾದ ಸಿಹಿತಿನಿಸನ್ನು ದಾಖಲೆಮಾಡಲು ಮರೆತಿಲ್ಲ. ಇದಲ್ಲದೆ ಒಂದು ಕಡೆ ರೊಟ್ಟಿ ಬುತ್ತಿಯನ್ನು ಅವರು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ :

ರಾಯ ನೀನಾರ ಬುತ್ತಿಗೆಚೀಟು ರೊಟ್ಟಿಯ
ಕಾಯ ಕೊಯ್ಯಪೆ ಕೇಳು || (ಪು. ೧೩೮)

ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಭೋಜನದ ವೈಖರಿಯನ್ನು 'ಜಲಕ್ರೀಡೆ'ಯ ಸಂಧಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಊಟಕ್ಕೆ ನೀಡಲು ಭೋಜನಗಿತ್ತಿಯರು ನಿಯೋಜಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಬಗೆಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅವರು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಆ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ಹೆಸರೇ ನಮ್ಮ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿಸುವಂತಿವೆ :

ಆಗಾಗ್ಲೊಗ್ಗರಿಸಲು ಬಿಸಿವಡೆದ ಮೇ
ಲೋಗರ ಪಳಿದ್ಯ ಪಲ್ಯಗಳ
ರಾಕೇಂದು ವದನೆಯರೆಡೆಮಾಡುವ ಸುಪ್ಪ
ಯೋಗವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪನು ||

ಬಂಗಾರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಬಾಗಿದ ಹಿಡಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅವರು ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಯ್ಯಾರ ವರ್ಣನಾತೀತ. ಶುಭವಾದ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನ, ಸೊಗಸಾದ ತುಪ್ಪ, ತೊವ್ವೆ, ಪಳಿದ್ಯ, ಪಲ್ಲೆ, ತೋಯಾನ್ನ, ಪಾಯಸ ಅದಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಾದ ತುಪ್ಪ, ಕೆಲವರಿಗೆ ನೀರು ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅನಂತರ ಹೊನ್ನ ಹೂಜಿಗಳಲ್ಲಿನ ಪರಿಮಳಯುಕ್ತ ನೀರು-ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯ ಅಡುಗೆಗಳ ವೈಭವವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ ನಮ್ಮ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಅಡುಗೆ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆಗಳು.

ಅನಿರುದ್ಧನ ನಗರ ಶೋಧನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಗೆರಿಯ ಚಿತ್ರವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಮಧುಪಾನದ ವೈಖರಿ, ಸಂಡಿಗೆ, ಕಡಲೆಉಸಳೆ, ಕೋಳಿಯ ತತ್ತಿ,

ಅವಲಕ್ಕಿ, ಹುರಿಗಡಲೆಗಳು, ನಂಚಿಕೆಗಳು, ಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಮಧುವನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತ ಈ ನಂಚಿಕೆಗಳ ಸವಿ ನೋಡುತ್ತ ಮೋಜು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಅದ್ಭುತ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ :

ಅಪ್ಪ ಕೊಳ್ಳೆಲೆವೊ ಅಗ್ರಜಕೊಳ್ಳೊ ಹಿಂಡಿಯ
ಸೊಪ್ಪಕೋ ಸುಲಿವಣ್ಣಳವಕೊ
ಚಿಪ್ಪಕೋ ಕುಡಿಯೆಂದು ಕುಡಿಸಿ ತಾ ಕುಡಿದು ಕೈ
ಚಪ್ಪಳೆಗೊಲೆದಾಡುತಿಹರು (ಪು. ೨೨೦)

ಕೇವಲ ಸಸ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪರಿಚಯಿಸದೆ ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನೂ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ ಮೀನಿನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ರತಿ ತನ್ನ ಗಂಡನನ್ನು ನುಂಗಿದ್ದ ಮೀನನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರು ಮಾಡಿದಳು. ಸಂಡಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಡಬ್ಬಣದಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಟ್ಟಳು. ಈ ಮಾಂಸದಿಂದ ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಅವಳು ಉಪಚರಿಸಿ ಸಂತ್ರಸ್ತಿ ಪಡಿಸಿದಳು. ಆ ರುಚಿಕಟ್ಟಾದ ಮೀನಿನ ಊಟವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶಂಬರಾಸುರ,

ಅಡಬಲ್ಲ ಜಾಣೆ ನಾ ಮೆಚ್ಚಿದೆ ಅದಣೆಂದ
ಪಡೆದಳೆ ಪವಿತ್ರತೆ ಸ್ತ್ರೀಯ
ತಡಹುವದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನಾಲಯದೊಳಗೆ ವಿಂ
ಗಡವಾಗಿ ಸುಖಿಬಾಳೆಂದ || (ಪು. ೧೫೦)

ಇಷ್ಟು ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಡುಗೆ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಸ್ತ್ರೀಯ ತಂಚಿಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅವನು ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ.

'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಜಾನಪದದ ಒಂದು ಪುಟ್ಟ ವಿಶ್ವಕೋಶ. ವ್ಯವಸಾಯ ಪದ್ಧತಿ (ಪು. ೫೨೧, ೫೨೩), ಜನಪದ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕಲ್ಪಗಾಣ ಮೊದಲಾದ ಶಿಕ್ಷೆಯ ವಿಧಾನಗಳು (ಪು. ೫೦೩), ವೇಷಭೂಷಣಗಳು (೪೫೨), ಶಕ್ತಿಪೂಜೆಯ ವಿಧಾನ (೨೯೮), ಮನೆಗಳ ಬಗೆಗಳು (೨೨೩-೨೨೪), ಬೇಟೆಯ ವಿಧಾನಗಳು (೨೯೨) ಜೂಜಿನ ಬಗೆಗಳು (೨೯೨), ಜನಪದ ವಸ್ತು ವಿಶೇಷಗಳು (೩೨೦, ೩೮೧), ತಾಳಮದ್ದಲೆ (೩೦೦), ಅಲಂಕಾರಗಳು (೧೮೯), ಜನಪದ ದೇವತೆಗಳು (೪೦೨)-ಹೀಗೆ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡುತ್ತ ಹೋದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಜನಪದ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತಪಡುತ್ತದೆ. ಜನಜೀವನದ ಇಷ್ಟೊಂದು

ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ತಂದಿರುವುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯದ ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಿದೆ. ಜಾನಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಹತ್ವದ ಸ್ಥಾನ ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಹಾಗೂ ಕಾವ್ಯಗಳು ಜಾನಪದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ದೂರವಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಕವಿ ಜನಪದರ ನಡುವೆಯೇ ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದವನು. ಜನಪದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಬೆರೆತವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದು ಕವಿಗೆ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ಗಣ್ಯಸ್ಥಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆ

ಡಾ. ಪದ್ಮಾ ಶೇಖರ್

ವಿಡಂಬನೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞನ ಸಹಜ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಸಮಸ್ತ ದೋಷಗಳು ವಿಡಂಬಕನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ ಅಸ್ತ್ರಗಳು. ಮಾನವನೇನು ದೇವನೂ ಇವುಗಳಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು. ಈ ಅಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರೋಚಿನ ಕಾವಿರುತ್ತದೆ ; ಹಾಸ್ಯದ ಹೊನಲಿರುತ್ತದೆ ; ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಮೊನಚಿರುತ್ತದೆ ; ಮಾರ್ಮಿಕ ಸತ್ಯದ ಧ್ವನಿಯಿರುತ್ತದೆ. ವಿಡಂಬಕ ಕವಿಮನದವನಾಗಿದ್ದರಂತೂ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸ ಛಾಪು, ಹುರುಪು, ತೀಕ್ಷ್ಣತೆಯ ಸೊಗಸು ಬರುತ್ತದೆ. ಯಶಸ್ವೀ ವಿಡಂಬನೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಾವಂತಿಕೆ, ನ್ಯಾಯಬುದ್ಧಿ, ಆತ್ಮಶೋಧನೆಯ ಗುಣ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದು “ಬರೀ ಭೂಮದ ಹಾಡಲ್ಲ, ಬೀಭತ್ಸವಲ್ಲ, ಬರೀ ಸಿಟ್ಟಿನ ರಗಳೆಯಲ್ಲ, ಸಿಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತುಸು ವಿನೋದವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದಾಗ ಹುಟ್ಟಿಬರುವ ಅಪಹಾಸವು (Ridicule) ಅಲ್ಲ. ವಿಡಂಬನೆಯ ಅಣಕಕ್ಕೆ ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ವಿನೋದದ ಅಂಶ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಸಾತ್ವಿಕ ಕೋಪವೂ ತುಸುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೂಡಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಭಿಮಾನವು ಮಾತ್ರ ಅದೃಶ್ಯ. ವಿನೋದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಮತ್ತು ಕೋಪ ಈ ಮೂರರ ಸಮಿಶ್ರಣದ ಮೇಲೆ ವಿಡಂಬನೆಯ ಸ್ವಭಾವ ಗುಣದ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ”.^೧ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಬಹುಪಾಲು ವಿಡಂಬನೆಯ ಮೂಲಸೆಲೆ. ಇದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೇ ಶಬ್ದಾರ್ಥ ಭಾವ ಶ್ಲೇಷಗಳು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಅನಂತ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತ ಹೋಗುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ವಿಡಂಬಕನ ಗುರಿ ಲೋಕದ ಡೊಂಕನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು. ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು. ಹಾಗೆಂದು ಆತ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲಾರ. ಉಪದೇಶಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಪರಿಣಾಮಗಳ ಹುಸಿ ಬೆದರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ

೧. ಎಂ.ಎಸ್/ ಸುಂಕಾಪುರ, 'ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ', ಧಾರವಾಡ, ೧೯೬೯, ಪು. ೮೦.

ಬಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಮಾತಿನ ಪೆಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಹವಣಿಕೆ ಅವನದು. ಅವನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹೃದಯನು, ಸ್ವಚ್ಛ ಮನಸ್ಸಿನನು, ಆದರ್ಶದ ಹಂಬಲಿಕೆಯವನು, ಸರ್ವಹಿತ ಮುಖಂಡ ; ಸಮಾಜದ ಮಾನಸಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ಜಾಲಗಾರ”^೨ ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಟೆಲ್‌ಟನ್ ಹೇಳಿರುವ “A little wit and great deal of ill-nature will furnish a men for satire but the greatest instance of wit is to commend well” ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಒಟ್ಟಾರೆ ಜೀವನದ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ತಲಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ವಿಡಂಬಕ ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವ ಸಾಹಸ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಮನೋಧೈರ್ಯ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ನಮಗೆ ಅದ್ವಿತೀಯ ವಿಡಂಬಕರಾಗಿ ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರು ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಈ ಮಾತು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಮೂಡಿ ಬಂದುದಲ್ಲ ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆ ಶ್ರಮದಿಂದ ಪಡೆದದ್ದು. ಪರಂಪರೆಯ ಶೂದ್ರತ್ವದ ನೋವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾನವತ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ದೈವತ್ವವನ್ನು ಏರಿದ್ದರಿಂದ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು. ಅವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಲೋಕನದ ಕಣ್ಣಿಗೆ, ತಾನು ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ ಜೀವನದ ನಾನಾ ನೋವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಗಳು, ಸಮಾಜದ ವೈಷಮ್ಯ ವೈದೃಶ್ಯಗಳೂ ವಿಡಂಬಕ ವಸ್ತುಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿವೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ವಿಡಂಬನೆಗಳ ವಿಪುಲಾಗರ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಶೋಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತಮ್ಮ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವವನ್ನು ಭೇಡಿಸಲು ಹಿಂದೆಗೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ’ಯಂತೂ ವಿಡಂಬನೆಯ ಆಡುಂಬೊಲ. ಇವರ ಉಳಿದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆಯ ಹೊಳಹುಗಳಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಮೀಸಲಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅವನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ನಿಕಷಮತಿಯಿಂದ ಒರೆಹಚ್ಚಿ ವಿಡಂಬಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಬಯಲುಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ’ ಮೇಲನೋಟಕ್ಕೆ ರಾಗಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಭತ್ತದ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಬಯಲಿಗಿಡುವ ಹಾಸ್ಯಮಯ ಸುಂದರ

೨. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪು. ೨೮

ಪುಟ್ಟ ಕಾವ್ಯ. ರಾಮನ ಪಾತ್ರವಿಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತ ಮಾತ್ರ. ಇವನಿಲ್ಲಿ ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯ ಮೂರ್ತಿ, ದೈವಾಂಶದ ಪ್ರತಿರೂಪ. ಅವನೆದುರೇ ರಾಗಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆ ನಡೆದದ್ದು ಅದರ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಇದಕ್ಕೊಂದು ದೈವತ್ವದ ಮುಖವನ್ನು ರೂಪಿಸಿ, ಅದರ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಮೇಲೆಯನ್ನು ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದೇ ಕವಿಯ ಆಶಯ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಗಿಯ ಮತ್ತು ಭತ್ತದ ಪಾತ್ರಗಳು ಕೇವಲ ಸಂಕೇತಗಳಷ್ಟೆ. ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ದುರಂತತೆಯ ಪ್ರತಿನಿಬಂಗಳಿವು, ನಿರಂತರವಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟುತ್ತ ಬಂದಿರುವ ಭೂತಗಳು. ಮೇಲು ವರ್ಗದ ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿತ್ವದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಭತ್ತವೂ, ಕೆಳಸ್ತರದವರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ರಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಇವೆರಡೂ ಅತ್ಯಂತ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕಲಹವಾಡುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಗಿ ಭತ್ತಗಳ ಜಗಳ ಜರುಗುವುದೇ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. ರಾವಣಾದಿ ರಕ್ಕಸರನ್ನು ಕೊಂದು, ಸೀತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡಗೂಡಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ತೆರಳುವ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಮ ಗೌತಮಮುನಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ. ಹೊಸಧಾನ್ಯದ ಭಕ್ತದ ರುಚಿಗಾಗಿ ರಾಮನು ಒಡ್ಡಿದ ಬೇಡಿಕೆಗೆ ಗೌತಮರು ತರಿಸಿದ ನವಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಸೂಚಿಸಿದ್ದು, ಗೌತಮರು ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯವೆಂದು ಹೊಗಳಿದ್ದು ರಾಗಿಯನ್ನು. ಸಹಜವಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಕೋಪ. ಫಲವಾಗಿ ರಾಗಿಗೆ “ಕುಲಹೀನ”, “ಶೂದ್ರಾನ್ಯ”, “ಮತಿಹೀನ” ಎಂಬ ಹಲವು ನಿಂದನೆಪೂರಿತ ತಿರಸ್ಕಾರಗಳ ಸುರಿಮಳೆ. ಶುಭ ಸಮಾರಂಭ, ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಶಸ್ತ್ಯಗಳಿಂದ “ತಾ ಯೋಗ್ಯ” ಎಂಬುದು ಭತ್ತದ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆ. ಭತ್ತ ಹೇಳುವ ಈ ಒಂದೊಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲೂ ಮೇಲುವರ್ಗದ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿ, ಸ್ವಾಮ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಒಣಹೆಮ್ಮೆ, ದುರಹಂಕಾರಗಳು ಮೊಳಗುತ್ತವೆ. ರಾಗಿಯೂ ಸುಮ್ಮನಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ನಿಸ್ಸಾರ್ಥ ಮೂಲವನ್ನು ಬಯಲಿಗಿಡುತ್ತದೆ. ಭತ್ತವನ್ನು “ನುಡಿಗೇ ಹೇಸದ ಭಂಡ” ಎಂದು ಭೇಡಿಸುವ ಪರಿಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಹೀಗೆ ಕಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ:

ಸತ್ಯಹೀನನು ಬಡವರನು ಕ

ಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡೆ ಧನಾಡ್ಯರನು ಬೆಂ

ಬತ್ತಿ ನಡೆವವುಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು ಹೇಳಲೇನದನು

ಹತ್ತ ಬಾಣಂತಿಯರು ರೋಗಿಗೆ

ಪತ್ಯ ನೀ[ನಹೆ] ಹೇದ ಬಾಯಿಗೆ
ತುತ್ತು ನೀನಹೆ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕರವೆಂದ ||

ಸತ್ತದಿನವಾರಭ್ಯ ಮನುಜರು
ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮ ಹೊತ್ತು ಪಿಂಡವ
ನಿತ್ತು [ತಪ್ಪದೆ ಮತ್ತೆ] ವಾಯಸಕುಲವ ಕರಕರದು
ತುತ್ತನಿಡುವರು ಎ[ಳ್ಳು] ದರ್ಭೆಗೆ
ತೆತ್ತಿಗನು ನೀನಾದೆ ಕೀರ್ತಿಯ
ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೆ ದುರಾತ್ಮ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾತದೇಕೆಂದ ||

(‘ರಾ. ಚ’ ೪೫-೪೬)

ರಾಗಿಯ ಈ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ, ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಸರ್ವಜನರಿಗೂ ಬೇಕಾಗುವ ಅದರ ಅನಿವಾರ್ಯತೆ, ಬಡವಬಲ್ಲಿದ ಉಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಹೊರತಾದ ನಿರಹಂಕಾರಿ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ದರ್ಶಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಭತ್ತದ ನಿರ್ದಯ ಕುಟಿಲಾತ್ಮಕ ಬುದ್ಧಿ, ಕೀರ್ತಿಶನಿಯ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಹೋಗುವ ಲಜ್ಜಾಹೀನ ಮನೋಧೋರಣೆಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಮುಂದೆ ರಾಮ ಅವರಡು ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸೆರೆಹಾಕಿ ಮರುಪರೀಕ್ಷೆಗೊಡ್ಡುವುದು ; ಭತ್ತದ ಪೊಳ್ಳುತನ ರಾಗಿಯ ಗಟ್ಟಿತನ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುವುದು ; ಕಪಿಲಮುನಿ ರಾಗಿಯನ್ನು “ಈತನ ಬಲ್ಲಿದನು ಆರೈದು ಸಲಹುವನಿವಗೆ ಸರಿಯುಂಟೆ” (ರಾಚ ೧೩೫) ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದ್ದು, ರಾಮ ಕನಲಿ, ಚಿಂತಿಸುವ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಪರಿಚಯಿಸಿ, ಒಪ್ಪಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದು-ಹೀಗೆ ಕಥಾವಸ್ತು ಬೆಳೆದು ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿಯ ಒಟ್ಟು ಆಶಯ ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣವೇ ಆದ್ದರಿಂದ ರಾಗಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವಾಗಲೂ, ಭತ್ತವನ್ನೂ ಪೂರ್ಣರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸದೆ ಒಳಿತಿನ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ದೂರದೃಷ್ಟಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನಕರಿಗೆ ವಿಡಂಬನೆಯಲ್ಲಿ ಸಮತೋಲನ ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಇಡೀ ಕಾವ್ಯ ಜಾತೀಯತೆ ಮತ್ತು ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಸಾದರಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವಸ್ತು ಜನಪದರು ಬಲ್ಲಂತಹುದೆ. ಕಾರಣ ತನ್ನ ಸಂದೇಶ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ತಲುಪಿಸುವ ಉದ್ದೇಶ ಕವಿಯದು. ಹೀಗಾಗಿ ಚಿರಪರಿಚಿತ ಲೋಕದಲ್ಲೇ ಕವಿ

ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಬಡವರಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತವಾಗಿರುವ ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಮೆರೆಸಿ, ಅವರಲ್ಲಿ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೀನಾಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮೆರೆಸಿ, ಶ್ರೀಮಂತರ ಕೊಬ್ಬನ್ನು ಮುರಿಯುವ ತಂತ್ರವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಜನಪದರ ಆಡುನುಡಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದೊಂದು ವಿಶೇಷ. ಏಕೆಂದರೆ ಒರಟು ಭಾಷೆ ಜಡ್ಡು ಹಿಡಿದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಭೇದಿಸಲು ಸರಿಯಾದ ಅಸ್ತ್ರ ಎಂಬ ನೈಜಭಾವನೆ ಕವಿಯದು. ಮನುಷ್ಯ ಒರಟು ನಡವಳಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸುವಷ್ಟು ಬೇಗ ಮೃದು ನಡವಳಿಕೆಗೆ ಬಾಗನು ಎಂಬ ಲೋಕಾನುಭವದ ಅರಿವೂ ಕವಿಗಿರುವುದನ್ನಿಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನಕದಾಸರ ವಿಡಂಬನೆಯಲ್ಲಿ “ಕಹಿಯಿದೆ ವಿಷವಿಲ್ಲ, ಮೊನಚಿದೆ. ನೋವಿಲ್ಲ, ಹಠವಿದೆ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲ. ಕಾವಿದೆ ತಾಪವಿಲ್ಲ. ಕೋಪವಿದೆ ವೈರವಿಲ್ಲ, ಚುರುಕಿದೆ ಉರಿಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವರ ವೃತ್ತಿವಿಲಾಸರ ಮತಾಂಧತೆಯ ದೋಷ ಲೇಪವಿಲ್ಲ. ಕರ್ತವ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ಲೋಕ ಕಾರುಣ್ಯ, ನೈತಿಕಶ್ರದ್ಧೆ, ಧರ್ಮಕೋಪ-ಇವು ಆ ವಿಡಂಬನೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರೇರಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿ”^೧ ಗಳಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸುತ್ತದೆ.

ಈ ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ’ ಅಂದಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ತಾರತಮ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷೀಭೂತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕವಿಯ ಆತ್ಮಕಥೆಯೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದಾಗ ಆ ವಿಡಂಬನೆಯ ವಸ್ತುವಿನ ಮೌಲ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥಪರಂಪರೆಗಳು ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡುಬಿಡುತ್ತವೆ.

ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಶೂದ್ರನಾಗಿ, ಸಿದ್ಧಿಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಅವನು ಎದುರಿಸಿದ ಜಾತಿಯ ಪೆಡಂಭೂತದ ಬಾಧೆಯನ್ನಿದು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮಡುವುಗಟ್ಟಿದ್ದ ಆ ನೋವನ್ನು ಕವಿಮನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕರಗಿಸಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಥೆಯ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದು ಯಾವುದೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಹೌದು. ಕಥಾನಾಯಕ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಹೌದು. ದೈವತ್ವ ಸಂಪಾದನೆ ಉನ್ನತವರ್ಗಕ್ಕೇ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಬುತ್ತಿಯಲ್ಲ. ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಂಟಿದ ನಂಟು ಅದು. ಸಾಧನೆಯ ಶ್ರಮದಿಂದ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮಾನವೀಯ ತುಡಿತ ಮಿಡಿತಗಳಿಂದ ಯಾರೂ ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದು ಎಂಬ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಜೀವನ ದರ್ಶನ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

೧. ದೇಜಗೌ (ಸಂ), ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ’ “ ಮುನ್ನುಡಿ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೯. ಪು. ೧೦

ಶೃಂಗಾರವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಪೌರಾಣಿಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಕನಕದಾಸರು, 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ', 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೈವತ್ವದ ಬಲಾಡ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾದರಪಡಿಸುವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಈ ಕೃತಿಗಳು ಕಣ್ಣುಪಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಕುದುರೆಯಂತೆ ನೇರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಾಯದ ಕಡೆಗೆ ಧಾವಿಸುತ್ತವೆ. ಕವಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಚಾಳೀಸು ಇಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ವಿಡಂಬನೆ ಕ್ಷಚಿತ್ತಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಷ್ಟೇ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಈ ಕೃತಿಗಳೂ ಶುಷ್ಕ ಸರಕುಗಳೆನಿಸದೆ ಆತ್ಮೀಯತೆಯ ಆದ್ರ್ವತೆಯಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ರಸಪಾಕವಾಗಿ ಮಿಡಿಯುತ್ತವೆ.

“ಪರರ ದುಃಖವ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮಿಗೆ ಪರರಿಗುಪಕಾರಾರ್ಥವೆಸಗಲು ಪರಮ ಪುಣ್ಯವದು” (ನಚ ೨-೪೯) ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಸಹಜ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ನಡೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವವಾಗಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದು ದೊಂಬರಾಟದ ವೇಷದಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಭಕ್ತಿಯ ಜನನವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಬೆರಳುಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. “ಇಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲ, ಆದರೆ ಉಪದೇಶದ ಎಲ್ಲ ಗುಣವನ್ನು ಸಾಂದ್ರೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ದಮಯಂತಿಯ ದುಃಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಕಲಿಯನ್ನು 'ಕುಟಲಾತ್ಮಕನ ನಿಸ್ಸಾರ ಹೃದಯನನು' (ನಚ ೪-೩) ಎಂದು ಭೇಡಿಸುವಲ್ಲಾಗಲಿ, ಕಾನನದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕ್ಕ ಆಕೆಯನ್ನು ದೇವತೆಯೋ ಮಾಯಾರೂಪಿಯೋ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬೆದರಿ ಓಡಿದ ವೈಶ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತು “ಹೇಡಿ” (ನಚ ೫-೪೧)ಗಳೆಂದು ಜರಿಯುವುದಾಗಲಿ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದ ವಿಡಂಬನೆಗಳೆನಿಸವು. ಏಕೆಂದರೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನಗಳು ಕರಗದೆ ಹೇಳಿಕೆ ರೂಪದಲ್ಲೇ ಉಳಿದುಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಇದೇ ಅಂಶವನ್ನು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಡಂಬನೆಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಬಹುದಾದರೂ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ದೈವವನ್ನು ವಿಡಂಬಿಸುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ತನ್ನರಮನೆಗೆ ಬಂದ ರತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿತನಾದ ಚಾಣಾಕ್ಷ ಶಂಬರ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯ ಮೂಲಕ ಆಕೆಯನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಸಿದಾಗ ಪತ್ನಿ ತನ್ನ ಗಂಡನಿಗೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಮಹತ್ತಿನ ಬಗೆಗೆ ಪರಿಚಯಿಸಿಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ಪದ್ಯ ಕನಕದಾಸರ

ವಿಡಂಬನಶಕ್ತಿಗೆ ದಿವ್ಯನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ :

ಮಂಡಲದೊಳು ಹದಿಬದೆಯ ಸಂಗವ ಮಾಡಿ
ಭಂಡ ತಾ ವಜ್ರಿಯ ನೋಡು
ಗಂಡನುಳ್ಳವಳಾಸೆ ಬೇಡೆಂದು ನೆರೆ ಬೇಡಿ
ಕೊಂಡೆಹಿಗಿದಳು ವಲ್ಲಭಗೆ ||

(ಮೋ.ತ. ೨೫)

ಇಲ್ಲಿ ಅಹಲೆಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಭಂಡನಾದ ಇಂದ್ರನ ಕಥೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಮಿಸುವ ಮೂಲಕ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಮೋಹಕ್ಕೊಳಗಾದವರ ಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಅಂಥ ಮಂದಿಯನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವ ಧ್ವನಿ ಇದೆ. ಎಂಥ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ತರುವಾಗಲೂ ಉದ್ದೇಗ ವಶರಾಗದೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ತಣ್ಣನೆ ಮುಂದಿಡುವ ಪರಿ ಹೃದ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಈಗಾಗಲೆ ಸ್ವಷ್ಟಪಡಿಸಿರುವಂತೆ ಕನಕದಾಸರದು ಕವಿಹೃದಯ; ರವಿ ಕಾಣದ್ದನ್ನು ಕವಿ ಕಾಣುವ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲಿಯದು. ಅದರಲ್ಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂವೇದನಾಶೀಲರಾದ ಕನಕದಾಸರು ತೀಕ್ಷ್ಣ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕನ್ನು ಬಗಿದು ಶೋಧಿಸುವ, ಸತ್ಯದ ನೆಲೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುವ ದಾರ್ಷ್ಟವನ್ನು, ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲ ಸೆಲೆ ಭಕ್ತಿ. ಆದರೂ ದೈವಲೀಲಾವರ್ಣನೆ, ಆತ್ಮನಿವೇದನೆ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಡಂಬನೆಯ ತ್ರಿವೇಣಿಸಂಗಮ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿದೆ. ದಾಸರೆಲ್ಲರ ಆಶಯವು ಇದೇ ಆಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಜೀವನದರ್ಶನ ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾವು ಪಡೆಯುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತ ಮತ್ತು ಭಕ್ತನ ಒಳತೋಟಿಯನ್ನು ಅಂದಿನ ನಂಬಿಕೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು ಸಹಜವೆ. ಹಾಗೆಂದು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೈವವಾದಿಗಳಲ್ಲ ; ವಿಧಿಬರಹಕ್ಕೆ ಜೋತು ಬಿದ್ದ ಪಲಾಯನವಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯೂ ಅಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನ ಬಹು ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಭಾವಿಸಿದವರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನಕರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮರ್ತ್ಯ-ಅಮರ್ತ್ಯರ ಅಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಗಳನ್ನು, ನೋವು-ನಲಿವುಗಳನ್ನು ವೈಯಕ್ತಿಕ ನಿಲುವುಗಳಿಂದ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನರ ನಡವಳಿಕೆ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ

ಬೇರುಬಿಟ್ಟ ರೂಢಿಗತ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು, ಜಾತಿ ಮತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು, ಬಡವ-ಬಲ್ಲಿದ, ಮೇಲು-ಕೀಳೆಂಬ ತಾರತಮ್ಯ, ಹಳಸಲು ಮೌಲ್ಯಗಳು, ಬದುಕಿನ ಆಡಂಬರ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ವಿಡಂಬಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಅನನ್ಯವಾದುದು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಇವರು ವಾಸ್ತವತೆಯ ಕಠೋರ ಸತ್ಯವನ್ನು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುವ ಮೂಲಕ ಮಾನಸಿಕ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಒರೆಗೆ ಹಚ್ಚುವ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಶೂದ್ರ ಕನಕರನ್ನು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜ ಅವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರತಿಭೆ ಅನುಭಾವಗಳ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಕಂಡೂ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಮುಂದಾಗಲಿಲ್ಲ, ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕಾರಣ ಒಂದೇ ಒಂದು, ಜಾತಿ. ಇದು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಬಾಧಿಸಿತು. ಶೋಷಿತ ವರ್ಗದ ನೋವಿನ ದನಿಯ ಅರಿವೂ ಮೂಡಿತು. ತತ್ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅವರ ಸಾತ್ವಿಕ ರೋಷ ಎಚ್ಚತ್ತು, ಅಂಥ ಉಪರಿಗೆಯ ಜನರ ಡೊಂಬರಾಟವನ್ನು ಕಂಡು ಕೆಂಡ ಕಾರುತ್ತದೆ ;

ಮಾತು ಮಾತಿಗೆ ಹರಿಯ ನಿಂದಿಸಿ ಸ

ವೋತ್ತಮ ಶಿವನೆಂದು ಸಾಧಿಸಿ

ಧಾತು ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲ ತೋರಿಸಿ ವೇ

ದಾಂತ ಪ್ರಮಾಣಗಳ್ಳಾರಿಸಿ

ಸೋತು ಸಂಕಟಪಟ್ಟು

ನೀತಿ ಹೇಳುವ ಕೆಟ್ಟಜಾತಿಗಳಿಗಲ್ಲದೆ (ಕೀರ್ತನೆ ಸಂ. ೩೯)*^೧

ಕೇವಲ ವೇದಾಗಮಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸುತ್ತ, ನೈತಿಕ ಬಲವಿಲ್ಲದೆ, ಶೀಲಗೆಟ್ಟ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಜನ ಜಾತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ನೀತಿ ಹೇಳುವ ಮೂರ್ಖ ಸಾಹಸವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜಾತಿಯ ನಿರ್ಣಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಾಗಬೇಕು ; ಭಕ್ತಿಯಿಂದಾಗಬೇಕು; ಸತ್ಯದಿಂದಾಗಬೇಕೇ ಹೊರತು ಹೊಲಸು ದೇಹ ಹಾಗೂ ಮನವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ ಆತ್ಮ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ ಯಾರ ಸೊತ್ತೂ ಅಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲ ಸಾಧನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಕುಲದ ನೈಜ

*೧ ಪಂಡಿತ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಡಾ. ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಸಂಪಾದಿತ 'ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೇ ಲೇಖನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥವೇ ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರಿಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಈ ಆಶಯ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯೂ ಸರ್ವಗ್ರಾಹಿಯೂ ಆಗಿ ನಮಗೆ ಹೀಗೆ ಕಾಣಿಸಿಗುತ್ತದೆ :

ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ

ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರು ಬಲ್ಲಿರ ||

ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋನಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿಗಳೆಲ್ಲ

ಅಟ್ಟು ಉಣ್ಣಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ

ಗುಟ್ಟು ಕಾಣಿಸ ಬಂತು ಹಿಂದೇನು ಕಿರಿದೇನು

ನೆಟ್ಟನೆ ಸರ್ವಜ್ಞನ ನೆನಕಂಡ್ಯ ಮನುಜ ||

ಜಲವ ಸಕಲ ಕುಲಕ್ಕೆ ತಾಯಲ್ಲವೆ

ಜಲದ ಕುಲವನೇನಾದರು ಬಲ್ಲಿರ |

ಜಲದ ಬೊಬ್ಬಳಿಯಂತೆ ಸ್ಥಿರವಲ್ಲವೀ ದೇಹ

ನೆಲೆಯನರಿತು ನೀ ನೆನಕಂಡ್ಯ ಮನುಜ ||

ಹರಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ, ಹರಿಯೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರ

ಹರಿಮಯವೆಲ್ಲವೆನುತ ತಿಳಿದು |

ಸಿರಿಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯನ

ಚರಣಕಮಲವ ಕೀರ್ತಿಸುವನೆ ಕುಲಜ ||

(ಕೀರ್ತನೆ. ಸಂ. ೧೬೭)

ಪಂಪ 'ಕುಲಂ ಕುಲಮಲ್ಲು, ಚಲಂಕುಲಂ ಗುಣಂ ಕುಲಂ ಅಭಿವಾನ್ವೊಂದೆ ಕುಲಂ ಅಣ್ಮ ಕುಲಂ' ಎಂದಿರುವುದನ್ನಿಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಜನಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪಂಪನ ಧ್ವನಿ ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗೊಂಡಿದೆ. ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಾಗಲಿ ಬದುಕಿನ ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಾಗಲಿ ಹಿರಿದು ಕಿರಿದು ಭಾವ ಸಲ್ಲದು. ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ಅಶಾಶ್ವತವಾದುದು ದೇಹ. ಅಮರತ್ವ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದು ಹರಿಯ ಕೀರ್ತನೆ ಮಾತ್ರದಿಂದ. ಇಂದು ಇದ್ದು ನಾಳೆ ಹೋಗುವ ಈ ದೇಹವ ಹೊತ್ತ ಮನುಷ್ಯ ಅಸ್ಪೃಶ್ಯನಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು. ಕುಲದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವುದು ಕನಕರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವಾಗಿ ಅಮಾನುಷವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕುಲದ ಬಗೆಗಿನ ಕನಕರ ಈ ನುಡಿಮುತ್ತುಗಳೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಮೌಲ್ಯವಾಗಿ ಉಳಿಯುವಂಥವು. ಜೊತೆಗೆ ಈ "ಕೀರ್ತನೆಯ ಉಲ್ಲೇಖ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ಮೌಲ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ

ಮತ್ತು ಮೌಲ್ಯಶ್ರೇಣಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾವು ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದೇವೋ ಅದು ಇಂಥ ಉಲ್ಲೇಖಗಳ ಮೂಲಕ ನಮಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.”^೧ ಮುಂದುವರಿದು” ಪಿಸುಣಗಿನ್ನದಿಕ ಹೊಲೆಯುಂಟೆ” ಎಂದು ಕನಕರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ “ಹೊಲೆಯು” ಪದ ಜಾತಿವಾಚಕವಲ್ಲ, ಕೃತ್ಯವಾಚಕ ಎಂಬುದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಹುಟ್ಟು-ಸಾವು ಎರಡೂ ಹೊಲೆಯನ್ನು ಆಧರಿಸಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂಥದ್ದು ಎಂದು ವಾದಿಸುವ “ತೊಲಗುವರು ಕಡೆಕಡೆಗೆ ತಾ ಹೊಲೆ, ಹೊಲೆಯೆನುತ ಕಳವಳಿಸಿ ಮೂತ್ರದ ಬಿಲದೊಳಗೆ ಬಂದಿಹುದ ಕಾಣದೆ ಬರಿದೆ ಮನನೊಂದು ಜಲದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೆ ತೊಲಗದು ಹೊಲಗೆಲಸವೀ ದೇಹದೊಳು ನೀ ನೆಲೆಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ” ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜಾತಿ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕೃತರಾದವರಿಗೂ ಪುರಸ್ಕಾರ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಕನಕರ ಹೆಮ್ಮೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು ಆಚರಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ರೂಢಿಗತ ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮೌಢ್ಯಗಳ ಮಹಾಪೂರವನ್ನು ಹೀನಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆಯೆ ಹೊರತು ಜನಪರ ಧೋರಣೆಯನ್ನಲ್ಲ. ಅಂಥ ರೀತಿ ರಿವಾಜುಗಳನ್ನು ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ ನಡವಳಿಕೆಗಳನ್ನು ನವಿರಾದ ಹಾಸ್ಯದಿಂದ ಅಷ್ಟೇ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಣಕಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

“ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಹೋಮ ಇನ್ನೇತಕೆ” (ಕೀ ಸಂ. ೩೧) ಎಂದು ನೇರವಾಗಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಕನಕರು ಶ್ರದ್ಧೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಡಾಂಭಿಕತನದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದನ್ನು ಟೀಕಿಸುವರು. ವಾರಕ್ಕೊಂದು ಉಪವಾಸ ಮಾಡುತ್ತ, ನೀರಲ್ಲಿ ಮುಳುಗು ಹಾಕುತ್ತ ಪಾಪ ಕಳೆಯುವ ಭ್ರಮೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದಾಡುವ ಮಂದಿ ನಾರಿಯರ ಸಂಗ ಬಿಡಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡುವ ರೀತಿ ಮಾತ್ರ ವಿಪರೀತ. ಇವರ ಪಾಲಿನ ಪೂಜೆ ಪುರಸ್ಕಾರಗಳು “ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಕಳ್ಳನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿಯಂದದಿ ಡಂಭ” (ಕೀ. ೭೮) ವಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದು ಸರಿಯೆ, ಏಕೆಂದರೆ ಇವರೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣಿದ್ದು “ಗಾಣದತ್ತಿನಂತೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಕಾಣದೆ ತಿರುಗು”ವ ವರ್ತನೆಯವರು. ಇವರ ಆಚಾರವಾದರೂ :

ಗುಂಡುಮುಳುಕನ್ನಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕಂಡ ಕಂಡ ನೀರ ಮುಳುಗಿ
ಮಂಡೆ ಶೂಲೆ ಬಾಹೋದಲ್ತೆ ಗತಿಯಕಾಣೆನೊ || (ಕೀ. ೭೮)

೧ (ಸಂ) ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ‘ಕನಕಕಿರಣ’ ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೨, ಪು. ೧೬೯.

ಸೋರೆಯೊಳಗೆ ಮದ್ಯತುಂಬಿ ಮೇಲೆ ತುಳಸಿ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ
ಗೀರು ಗಂಧ ಅಕ್ಷತೆಯ ಧರಿಸಿದಂತೆ || (ಕೀ. ೧೦೪)

ಎಂಬ ರೀತಿಯವು. “ಈ ಜಗವೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಮಯ” ವೆಂದು ಅರಿತ ಮೇಲೆ ಆರೊಡನೆ ವೈರ? ಇದನ್ನರಿಯದೆ ದೇವರ ಹೆಸರುಗಳಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡುವ ವೇಷಧಾರಿ ಡಾಂಭಿಕದ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರದ ದೊಂಬರಾಟವನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಲ್ಲಿನ ಮನದ ಕೊರತೆಯ, ಸತ್ಯದ ಕೊರತೆಯ ಅರಿವಿನ ಕೊರತೆಯ ಕಂಡು ಬೆರಗುಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಒಂದು ವರ್ಗದವರಿಗಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಾದುದಲ್ಲ, ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಕನಕದಾಸರು ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ
ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ ||

ಮೂಗ್ಗಿಡಿದು ನೀರೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿ ಜಪತಪವ ಮಾಡಿ
ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನೋದಿ ತಿಳಿದು
ಬಾಗಿ ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಭ್ರಮಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಡುವಂಥ
ನೀತಿ ತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಕೃಷ್ಣ ||

ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳಿದು ಪಾತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದು
ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ರಹಸ್ಯವ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಕೆಟ್ಟಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಹೊಟ್ಟೆಗುಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವರ ಕೃಷ್ಣ ||

ಲಿಂಗ ಲಿಂಗದೊಳಗಿರುವ ಚಿನ್ಮಯವ ತಿಳಿಯದೆ
ಲಿಂಗಾಂಗದಾ ನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ
ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾವರದ ಭಾವವನು ತಿಳಿಯದೆ
ಭಂಗಿ ಮುಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರಹರೆ ||

ಅಲ್ಲಾ ಖುದಾ ಎಂದು ಆತ್ಮದಲಿ ತಿಳಿಯದೆ
ಮುಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ

ಜಳ್ಳು ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ
ಕಳ್ಳ ತುರುಕರಿಗಲ್ಲ ವೀರಸ್ವರ್ಗವುಂಟೆ ಕೃಷ್ಣ ||

(ಕೀ. ಸಂ. ೧೨೬)

ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಹಾಸ್ಯದ ಮೂಲಕ ವಿವಿಧ ವರ್ಗದವರ ಮತೀಯ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಕನಕರು ವಿಡಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೈವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಮಾರ್ಗವನ್ನರಿಯದೆ ಒದ್ದಾಡುವ ಜನರಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಕರಗಳು ಅಗತ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಇವರೆಲ್ಲ ಭಕ್ತವೇಷ ತೊಟ್ಟ ಮುಖವಾಡದ ಜನರು. ಇವರ ವೇಷದಂತೆ ಇವರ ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಇರುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಸಾರ “ಅಹಿಂಸೋ ಪರಮೋ ಧರ್ಮಃ” ಎಂಬುದು. ವಿಪರ್ಯಾಸದ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳೂ ಹಿಂಸೆ, ಬಲಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ಕನಕರು, “ಕ್ಷೀಣಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ನಿಖಿಲ ಕುರಿಕೋಣಗಳ ತಲೆಯ ಚೆಂಡನು ಕುಟ್ಟಿಸಿ ಪ್ರಾಣಹತ್ಯವ ಮಾಳ್ವದಾವ ಸತ್ಕರ್ಮವೋ” (ಕೀ. ೧೩೨) ಎಂದು ನೋಯುತ್ತಾರೆ. ದೈವದ ತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ಬತ್ತವ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಸಿಡಿಯೇರುವುದು, ಕೊರಳಲ್ಲಿ ತೊಗಲ ಬಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕೊಂಡ ಹಾಯ್ದುದು (ಕೀ. ೧೩೨) ಮೊದಲಾಗಿ ಕ್ರೂರ ವಿಕೃತ ಆಚರಣೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ, ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ದೈವತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿ ಮುಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯಾಗಲಿ ಕನಸಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಾಸ್ತವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವೆಲ್ಲ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಾಗಿ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ.

ಮತಧರ್ಮಗಳು ಜನರನ್ನು ಭಾವುಕರನ್ನಾಗಿಸುತ್ತವೆ. ಜನರು ಅವಕ್ಕೆ ಭಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಉತ್ತಮರು ಬಹು ಸುಲಭವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ ; ಪೋಷಿಸಿ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥನಿಲುವಿಗೆ, ನೀಚತನಕ್ಕೆ ಮತೀಯ ಲೇಪವನ್ನು ಬಳಿದು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವರೊಡ್ಡಿದ ಬಲೆಗೆ ಎಳೆಮೀನಾಗಿ ಕೆಳವರ್ಗದವರು ಸಿಲುಕಿ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟರ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಪರರಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮೇಲುಜಾತಿಯವರು ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂಥವರನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ವಿಡಂಬಿಸಿರುವುದು ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ :

ಮಂಡೆ ಬೋಳು ಮಾಡಿ ನಾವು
ಉಂಡೆಯನು ಬರೆದು ಕೆಡಿಸಿ
ಕಂಡ ಕಂಡವರ ಕೂಡಿ

ಭಂಡ ಜನ್ಮ ಹೊರೆಯುವವಗೆ ||

ಅವರಿವರ ಕೈಯ ನೋಡಿ ಹ

ಲವು ಕೆಲವು ಮಾತನಾಡಿ

ಹಲವು ಹಂಬಲಿಸಿ ದಿನವ

ಕಳೆದು ಉಳಿದು ಬಾಳುವಗೆ || (ಕೀ. ೧೯೧)

ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ವಿಡಂಬನೆಯ ಚೂಪಾಗಲಿ ಕೊಂಕಾಗಲಿ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ ಅದರ ಸೊಗಸು ಇಮ್ಮಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯೇ ಸೌಂದರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ. ಈ ಕಲೆಗಾರಿಕೆ ಎಂಥವರನ್ನೂ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ. “ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ” (ಕೀ. ೧೬೨) ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆಯೂ ಅಷ್ಟೇ. ಲೋಕದ ವಿವಿಧ ವೇಷಗಳ ಮೂಲವನ್ನು ಮುಖಕ್ಕೆ ರಾಚಿದಂತೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ರಮದ ಭಾಷಿಕ ದಾಖಲೆಯಾಗಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶೆಟ್ಟಿಯ ಜೀವನ ಕ್ರಮವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿ.

ಒಡದ ಮಡಕೆ ತಂದು ಅರೆದು ನಾಮವ ಮಾಡಿ

ಕೊಡುವೆ ನೀ ಕಾಸಿಗೆ ಒಂದೊಂದನು

ಒಡಲು ತುಂಬಿ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನವ ಮಾಡಿಸಿ

ಒಡವೆಯ ಗಳಿಸುವ ಕಡುಲೋಭಿಶೆಟ್ಟಿ || (ಕೀ. ಸಂ. ೩೮)

ಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ತಂತ್ರವನ್ನು ಬೇಕಾದರೂ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕಿದು ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ವಿಡಂಬನೆಯಲ್ಲೂ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಮಿಂಚನ್ನು ನಿಷೇಧ ಕ್ರಿಯಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವುದು ಕನಕದಾಸರ ವಿಡಂಬನಾ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ವಿಶೇಷ.

ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳ ಓದುವನೆ ಶೂದ್ರ

ಅತಿಥಿಗಾದರಿಸುವವನೆ ಅತಿಲುಬ್ಧನು

ಪ್ರತಿದಿವಸ ಸಂಧ್ಯಾನವನು ಮಾಡುವನೆ ಪಾಪಿ

ಪತಿಯಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಹಳೆ ಪರಮಪಾತಕಿಯು || (ಕೀ. ಸಂ. ೨೨೫)

ಒಂದೆಡೆ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ರೋಷ, ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ-ವಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಆಶಯಗಳ ಬೆಸುಗೆ ಇಲ್ಲಿನದು. ಆದರೆ ಇಂಥ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆರಳೆಣಿಕೆಯಷ್ಟು ಮಾತ್ರ.

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ವಿಕಸನಗೊಳ್ಳುವುದು, ರೂಪಿತಗೊಳ್ಳುವುದು ಅವನ ಸ್ವಭಾವ ಮತ್ತು ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಂದ, ಭಾಷೆ, ಕಲಿಕೆ, ಆಲೋಚನೆಗಳ ಎತ್ತರ ಬಿತ್ತರಗಳಿಂದ ಅವನು ಸಂಸ್ಕಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಮೂಲತಃ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯಾದ ಅವನು ಆಸೆಯ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುವನು ಇಲ್ಲವೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಕಾಡುವ ಆಸೆಗೆ ಬಲಿಯಾಗುವನು. ಆಗವನು ಮನಸ್ಸು ವಿಶ್ವದೆಲ್ಲಾ ಒಳಿತು ತನ್ನದಾಗಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊರುತ್ತದೆ. ಆ ಸುಖವನ್ನು ದೋಚುವ, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದಲಾದರೂ ಕೊಳ್ಳಿ ಹೊಡೆಯುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕದು ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ನೆಲೆಬೆಲೆಯ ಅರಿವಿಲ್ಲದ ಅವನು ಸಂಯಮರಹಿತನಾಗಿ ಹಲವು ಪಾಡುಪಟ್ಟು ನರಳುತ್ತಾನೆ ; ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಅಧಃಪತನಕ್ಕಿಳಿದು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವನಾಶನದ ಕಡೆಗೂ ಮುಖ ಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವನು.

“ವಿಶ್ವಮಾನವ” ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಮನುಷ್ಯ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಕೇವಲ ಮಾನವನಾಗಿಬಿಡುವುದು, ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ದಾಸಾನುದಾಸನಾಗುವುದು ಬದುಕಿನ ದುರಂತ. ಇದಕ್ಕೆ ಮನಃಶಾಸ್ತ್ರ ಕೊಡುವ ಹಲವು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ‘ಸಂಗ’ ದೋಷವೂ ಒಂದು “ಸಜ್ಜನರ ಸಂಗವದು ಹೆಜ್ಜೇನು ಸವಿದಂತೆ” ಎಂಬ ಸರ್ವಜ್ಞನ ನಾಣ್ಣುಡಿಯಾಗಲಿ, “ಸಗಣೆಯವನ ಜೊತೆ ಸರಸವಾಡೋದಕ್ಕಿಂತ ಗಂಧದವನ ಜೊತೆ ಗುದ್ದಾಡೋದು ಲೇಸು” ಎಂಬ ಜನಪದವಾಣಿಯಾಗಲಿ ಈ ಸತ್ಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಊಸರವಳ್ಳಿ ಜನರಿರುತ್ತಾರೆ ; ಹಲವಾರು ಸ್ವಭಾವ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿರುತ್ತಾರೆ. ಕಡುಲೋಭಿಗಳು, ಮೂಢರು, ಮೂರ್ಖರು, ಅನ್ಯಾಯಿಗಳು, ಗುರುನಿಂದೆ-ಪರನಿಂದಕರು, ಗುರುಪತಿ-ಪರಸತಿ ಮೋಹಕರು, ಕೃತಘ್ನರು, ಚಾಡಿಕೋರರು ಮಾತಾ-ಪಿತದ್ರೋಹಿಗಳು ಮುಂತಾದವರು, ಇವರೆಲ್ಲರಲ್ಲೂ ನೀಚತನ ರಕ್ತಕಣಗಳಷ್ಟೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಮೈಗೊಡಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವರನ್ನು “ಹುಲುಮಾನವರು” “ನೀಚಮಾರ್ಗಿ” ಗಳು ಎಂದು ಕನಕರು ಭೇಡಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಈ ಕಾಕನ್ನೂ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ:

ನ್ಯಾಯವ ಬಿಟ್ಟು ಅನ್ಯಾಯವ

ಪೇಳುವ ನಾಯಿಗೆ ನರಕವು ತಪ್ಪಿತೆ || (ಕೀ. ಸಂ. ೨೫)

ಡೊಂಕು ಬಾಲದ ನಾಯಕರೆ

ನೀವೇನೂಟ ಮಾಡಿದಿರಿ

ಕಣಕಕುಟ್ಟೋ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ

ಹಣಕಿ ಇಣಕಿ ನೋಡುವಿರಿ

ಕಣಕ ಕುಟ್ಟೋ ಒನಕೆಲಿ ಹೊಡೆದರೆ

ಕುಂಯಿ ಕುಂಯಿ ರಾಗವ ಪಾಡುವಿರಿ || (ಕೀ. ಸಂ. ೧೦೮)

ಈ ಚಿತ್ರ ಮನುಷ್ಯನ ಚಪಲತೆ ಚಂಚಲತೆ ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನರಹಿತ ನಡೆಯನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಸೆರೆ ಹಿಡಿದಿದೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕರು ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ನಾಯಿಯೊಂದಿಗೆ ಸಾದೃಶ್ಯಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದು ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣ. ನಾಯಿ ಜನಪದರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನೂ ಹೌದು ; ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಗೆ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರೂ ಹೌದು, ಆದರೆ ಅದೇ ನಾಯಿ ಹೊಲಸು ತಿನ್ನುತ್ತದೆ ; ಸಿಕ್ಕಿದ್ದನ್ನು ಮೂಸುತ್ತದೆ ; ಅಂದಣವನ್ನೇರಿಸಿದರೂ ಹೊಲಸು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಧುಮ್ನಿಕ್ಕುವ ಚಂಚಲತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೆ ಮಾನವ ಚೇತನ ಊರ್ಧ್ವಗಾಮಿಯಾದಾಗ ಮಾನವತ್ವದಿಂದ ದೈವತ್ವವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಲ್ಲದು, ಅಧೋಗಾಮಿಯಾದಾಗ ಮಾನವತ್ವದಿಂದಲೂ ದೂರ ಸಿಡಿದು ಕೀಳಾಗಬಲ್ಲದು. ಕನಕದಾಸರು ಹೀಗೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಪದದಲ್ಲಿ ಜೀವದ ಎರಡು ಮುಖವನ್ನು ದರ್ಶಿಸುವ, ಸಾಂಕೇತಿಸುವ ರೀತಿ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ ; ಧ್ವನಿರಮ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಹೆರರಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವುದು ಸುಲಭ. ತನ್ನ ಬೆನ್ನನ್ನು ತಾನು ಕಾಣುವುದು ಕಷ್ಟ. ಕನಕದಾಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರಗು. ತಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇವರು ಎಲ್ಲೂ ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ, “ಎನಗಿಂತ ಕಿರಿಯರಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಿನಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರ ನಿಲ್ಲುವ ಕನಕರು ಅಷ್ಟೇ ನಮ್ಮತೆ, ನಿರ್ಲಿಪ್ತತೆಯಿಂದ “ನರಜನ್ಮ ಹುಳು ನಾನು” (ಕೀ. ೨೪) ಎಂದು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹನುಮ ರಾಮನನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ನಾಮದ ಬಲದಿಂದಬದುಕಿನ ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಿಗಳಾಗ ಬಯಸಿದ ಕನಕರನ್ನು ಸಂಸಾರ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುತ್ತದೆ, ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳ ಪಾತ ಕೊರಳ ಸುತ್ತುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಪಾರುಗೊಳಿಸುವಂತೆ ಇಷ್ಟದೈವಕ್ಕೆ ಮೊರೆಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಪರರ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನರಿತು ಸೇವಕನಂತೆ ತಿರುಕನಂತೆ ನಿತ್ಯಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ತೊಡಗುವ ಬದುಕನ್ನು ಸಾಕುಮಾಡೆಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಆರಿಗಾದರೂ ಪೂರ್ವ ಕರ್ಮ ಬಿಡದು” (ಕೀ. ೪೯), “ಒಲ್ಲೆನೆಂದರಾಗುವುದೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಡೆದು ಬಂದುದ” (ಕೀ. ೬೪) ಎಂದು ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೊಂಡಷ್ಟು ಜೀವ ಒದ್ದಾಡುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕನಕರ ಭಕ್ತಿಜೀವನದ ಆರಂಭದ ತೊಳಲಾಟವಿದೆ. ನಿತ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೊಸದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಳಿಯುವ ಪರಿಯಿದೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಲೌಕಿಕದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ತೇಲುವ ಜೀವವನ್ನು ಕಂಡು ರೇಗುತ್ತಾರೆ.

ಹ್ಯಾಂಗೆ ನೀ ದಾಸನಾದಿ ಪ್ರಾಣಿ

ಹ್ಯಾಂಗೆ ದಾಸನಾಗಿ ಹೀಂಗೆ ಸಂಸಾರದೊಳು

ಮಂಗನಂದದಿ ಭವಭಂಗವ ಪಡುವವ ||

(ಕೀ. ಸಂ. ೧೦೭)

ಇಲ್ಲಿ ಮಂಗನ ಸ್ವಭಾವ, ಸ್ವತಂತ್ರ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಚಂಚಲತೆ, ಚಪಲತನವನ್ನು ಜೀವಿಗೆ ಸಾದೃಶ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಮಾತ್ಮಕವಾದ ಅರ್ಥಪರಂಪರೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಆದಿಯನ್ನರಿಯದೆ ತಲೆ ಹುಳಿತ ನಾಯಿಯಂತೆ ತಿರುಗುವ. ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಅಧಮರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮೊರೆ ಹೋಗುವ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನಂಬುವ ಜೀವ-ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸದ್ಗತಿ ದೊರೆಯುವುದಾದರೂ ಹೇಗೆಂದು ಕನಕರು ಇಲ್ಲಿ ಹಪಹಪಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಸುತ್ತ ಕತ್ತಲ ಚಿಂತೆ ಮತ್ತೆ ಭಯದ ಭ್ರಾಂತಿ ಚಿತ್ತಜನಯ್ಯನು ದೊರೆವ ಬಗೆ ಕಾಣದೆ” ಒದ್ದಾಡುತ್ತಾರೆ. “ಗರುವತನ” ಹೊತ್ತು ಅಲೆವ “ಮಂಕುಜೀವ” ವನ್ನು ತಹಬದಿಗೆ ತರಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದೆ ಮನೆಮಠವನ್ನು ತೊರೆದು ದೈವದ ಹುಡುಕಾಟಕ್ಕೆ ತೊಡಗುವ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ದೈವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ಆದಂತೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭವೊಂದರಲ್ಲಿ ತೆಗೆದ ಉದ್ಗಾರವಿದು :

ಯಾಕಿಷ್ಟು ದಯವು ಇನಿತಿಲ್ಲ ಲೋಕಪಾವನ ಮೂರುತಿ

ಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಪಾದವ ನಂಬಿದವರ ಪರಾಕು ಮಾಡುವುದುಚಿತವೇ

(ಕೀ. ಸಂ. ೪೩)

ಕಂಡೂ ಕಾಣದಂತೆ ದೈವವನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಈ ಮಾತುಗಳು ಭೇಡಿಸುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತನ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದು ಭಗವಂತನ ಕರ್ತವ್ಯ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೇವರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅರ್ಹತೆ ದೇವನಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಸಿದ್ಧಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದಲೇ ಬಂದುದಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಕನಕರ ವಾಂಛೆಯನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಬಹುಶಃ ಕನಕರಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳು ಗಾಢವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅವರು ದೇವರು ಎಂಬ ಭಾವುಕತೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ದೈವವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ, ವಿಡಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ ; ಅವನಿಂದಲೂ ಶಿಸ್ತನ್ನು

ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ವಿಧಿಬರಹವನ್ನು ನಂಬಿದವರಲ್ಲ, ದೈವಬಲವನ್ನು ನಂಬಿದವರು. ತಮ್ಮಂತೆ ತಾನು ನಂಬಿದ ದೈವವೂ ಋಜುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರ ಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಅಭೀಷ್ಟೆ, ಅವರ ಬಹುಪಾಲು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಥನಗಳ ಪವಾಡ ಪ್ರಭಾವ ಪರಿಣಾಮಗಳ ಹುಸಿತನದ ಬಗೆಗೆ ಕಟಕಿಯಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪುರುಷ-ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ದೈವಸ್ತರದಲ್ಲೂ ದರ್ಶಿಸುವ ವಿಶಾಲ ಮನೋಭಾವವನ್ನಿವರು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ. “ನಿನಗಿಂತ ಕುಂದೇನೋ ನಮ್ಮಮ್ಮ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ” (ಕೀ ೧೫) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಮಾನತೆಯ ಧೋರಣೆ ಹೆಡಬಿಚ್ಚಿದೆ. “ಆರು ಸಮಯಕ್ಕೊಡಗಲಿಲ್ಲ ಮೋರೆಯನು ನೋಡುತ ಸುಮ್ಮನಿಹರೆಲ್ಲ” (ಕೀ. ೬೯) ಎಂಬ ಮಾತು ದೈವನಿರೀಕ್ಷೆಯ ಪರಿಯ ಅಸಹಾಯಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದೆ.

ಸೇತುವೆಯ ಕಟ್ಟಿ ಲಂಕೆಗೆ ಹಾರಿ ಹನುಮಂತ

ಖ್ಯಾತಿಯಿಂದಲಿ ರಾವಣನ ಕೊಲ್ಲಿಸಿ

ಸೀತೆಯನು ತಂದು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಕೊಡಲವನ

ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಕೌಪೀನ ಬಿಡಿಸಲಿಲ್ಲ ಹರಿಯು ||

.....

ಸಾಸಿರ ನಾಮದ ಒಡೆಯಾದಿಕೇಶವನ

ಬೇಸರದೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿರಿಸಿಕೊಂಡು

ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲಿ ಚರಿಸುವ ಗರುಡನಿಗೆ

ನಾಸಿಕದ ಕೊನೆ ಡೊಂಕು ತಿದ್ದಲಿಲ್ಲ ಹರಿಯು ||

(ಕೀ. ಸಂ. ೭೧)

ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದವರನ್ನೇ ದೇವರು ಮರೆತು ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪಾಡೇನು? ಎಂಬ ಕೊಂಕು ಇಲ್ಲಿನದು. ಜವಾಬ್ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೇವರು ಕನಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಯೆ. ಕಾಯಬೇಕಾದವನು ಸದಾಕಾಲ ನಿರ್ದ್ರಾವಶನಾದರೆ ಹೊರಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವಾದರೂ ಅವನಿಗೇನು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ? “ಯಾಕೆ ನೀನಿಲ್ಲಿ ಪವಡಿಸಿದೆ ಹರಿಯೆ ಜಗದೀಶವಿಖ್ಯಾತ ಪಶ್ಚಿಮ ರಂಗನಾಥ” (ಕೀ. ೮೦) ಎಂಬ ಇಡೀ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರ ಲೀಲೆಗಳ ಬಣ್ಣನೆಯಿದೆ. ಇದು ವರದಿಯಂತೆ ತೋರುವುದಾದರೂ ಭಕ್ತನ ಹೃದಯದ ಅಕ್ಕರೆಯ ಕಾಳಜಿಯ ಜೊತೆಗೆ ದೈವದ ನಿಲವಿನ ಬಗ್ಗೆ ವಿಷಾದಪೂರ್ಣ

ವಿಡಂಬನೆಯ ರುಳುಪಿದೆ. ಜಗತ್ತು ಅರಾಜಕತೆಯಲ್ಲಿ ನಲುಗುವಾಗ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ನಿರ್ದಿಸುವ ದೇವರ ಸೋಂಭೇರಿತನ ಕರ್ತವ್ಯಹೀನತೆಯನ್ನು ಕಟುವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ಇದರಿಂದಾಗಿಯೇ ದೇವರೂ ಕನಕರಿಗೆ ಆದರ್ಶಪ್ರಾಯವೆನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಕೃಷ್ಣ ಗೋಪಿಕಾ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಂದಿಗೆ ಆಡಿದ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡಿದವನು (ಕೀ. ೧೪೯), ಎತ್ತಿದ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸೂತ್ರಧಾರನಾಗಿ ಮೋಸದಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಿದವನು, ಇವನ ಮಾತೂ ನಟನೆಯಾಗುತ್ತದೆ-ಎಂದೆಲ್ಲ ಆರೋಪಿಸುವ ಕನಕದಾಸರು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹರಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಅಳೆಯುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ ಎಂಬ ವಸ್ತುಜ್ಞಾನವು ಇದೆ. “ಮುತ್ತು ಬಂದಿದೆ ಕೇರಿಗೆ ಜನರು ಕೇಳಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಿ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ” (ಕೀ. ೧೩೯) ಎಂದು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ, ನಿರ್ಮಲತೆ, ಭಕ್ತಿಯ ಅನನ್ಯಲಾಭವನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕವಿಯ ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನ, ಚಾತುರ್ಯ ಉಕ್ತಿ ಮೋಹಕವಾಗಿ ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟಾದರೂ ಯಾರನ್ನು ನಂಬುವಂತಿಲ್ಲ, ಆಶ್ರಯಿಸುವಂತಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ

ಜನಕಿ ಹಿತದವನೆಂದು ನಂಬಬಹುದೇ ಹಿಂದೆ

ತನಯ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಪಿತ ಮುನಿದನು

ಜನನಿಯೇ ರಕ್ಷಿಪಳೆಂತೆಂಬೆನೆ ತಿಳಿದು ಆ ಕುಂತಿ

ತನಯ ರಾಧೇಯನಿಗೆ ಎರಡೇನಿಸಿದ ಮೇಲೆ ||

(ಕೀ. ಸಂ. ೧೧೪)

ಹೆತ್ತ ತಾಯಿ, ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ತಂದೆಗಿಂತ ಹತ್ತಿರದವರಾರೂ ಇಲ್ಲ ಅವರು ಮುಳಿಯುವುದು ವಿಸಂಗತಿ ಆದರೂ ವಾಸ್ತವ ಸತ್ಯ. ಬರುವ ಎಡರು ಯಾರಿಂದಲೂ, ಯಾವ ರೂಪದಿಂದಲಾದರೂ ಬರಬಹುದು. ಪ್ರೇರಣೆಯಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದೈವಪರ ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಕ್ಷೇಮಕರವೆಂದು ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕನಕರ ಸಂದೇಶವಾಚನ.

ಭಕ್ತನ ಸಾಧನೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವುದು ಸಂಸಾರ. ಇದು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕಾಡಿದ್ದಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಸಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಷ್ಠುರ ತಿರಸ್ಕಾರವಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಗತಿಪರ ನಿಲುವು ಕಾಣಿಸಿಗದು. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬಹುದೆಂದು ವಚನಕಾರರು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಿದ್ದರೆ, ಕನಕರು ಸಂಸಾರ ಮುಕ್ತತೆಯನ್ನು ಪ್ರಯಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವರು ಬದುಕನ್ನು “ದೊಡ್ಡ”ದಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವ ಹಿಂದೆ ನೈಜತೆಯ ಕೊರತೆ ಇದೆ ಎಂದೇ

ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಆಧುನಿಕ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಈ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಸಾರಾಸಗಟಾಗಿ ಒಪ್ಪುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಂಘಜೀವನಕ್ಕೆ ಹೊರತಾಗಿ ಮಾನವ ಜೀವಿಸಲಾರ ಅಲ್ಲವೆ?

ಅದರಲ್ಲೂ ಸತಿಯು ಪಾತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಕಸಿವಿಸಿ ಗುಮಾನಿಗಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅಚ್ಚರಿಯಾಗುತ್ತದೆ :

ಮಂಡಲದೊಳಗೊಬ್ಬ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯಳು ತನ್ನ

ಗಂಡನರಿಕೆಯಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರಗೈಯ

ಮಂಡಲ ಪತಿಯು ತೋಧಿಸಿ ಹಿಡಿದಳೆತಂದು

ಚಂಡಿ ಮಾಡಲು ಬೆದರುವಳೆ

(ಕೀ. ಸಂ. ೨೧೦)

ಗುರುಬಂಧು ಬುಧಜನರು ನಿಂತಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಾತ್

ಕರವಿಡಿದು ಧಾರೆಯನೆರೆದುಕೊಂಡ

ತರುಣಿ ಇನಿಯನ ಹರಣ ಹೋಗಲು ತಾ ಕಂಡು

ಬರುವುದಕ್ಕಂಜಿ ದಾರುಗತಿಯೆಂಬುವಳು

(ಕೀ. ಸಂ. ೨೦)

ಪತಿವ್ರತೆಯರೆಂಬುವರು ಶತಸಹಸ್ರಕೆ ಒಂದು

ಮಿತಿಮೀರಿ ಇಹರಯ್ಯ ಇತರ ಜನರು

ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಮನಸೋತು ಅನ್ಯಪುರುಷರ ಕೂಡಿ

ಗತಿಗೆಟ್ಟು ಪೋಗುವರು ಪರಲೋಕ ತೊರೆದು

(ಕೀ. ಸಂ. ೧೨೨)

ಇವುಗಳು ಹೆಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಮತ್ತು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕನಕರು ರೋಚಕವಾಗಿ ವಿಡಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದುಕೊಂಡೂ ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಇವು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತವೆ. “ಸತಿಯಿಲ್ಲದ ಸಂಪದವು ಏಕೆ” ಎಂದು ಕೇಳುವ ಮಾತೂ ಕೇವಲ ಹೇಳಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ಆ ಸತಿಗೆ ‘ಪತಿಯೆ ಗತಿ’ಯೆಂದು, ಪತಿಯ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಅವನಾಚ್ಛೆಗೆ ಕಾದು ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ತಾಕೀತು ಮಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಅವರ ನಿಲವು ಯಾವ ರೀತಿಯದು ಎಂದು ನಿಚ್ಚಳವಾಗುತ್ತದೆ ; ಇಹವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಗುಮಾನಿಯಿಂದ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗ ನೋಡುವಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಡತನ ಬಹುಕೆಟ್ಟದ್ದು. ಇದು ಕರ್ಮಫಲ ಇದನ್ನು ಭುಜಿಸಿ ಸವೆಸುವುದೇ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ. ಇದನ್ನರಿಯದೆ ಅವರಿವರ ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಹಲುಬುವುದರಿಂದ ಬಡತನ ಹೋಗದು. “ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿ ಒಡಲು ಹೊರೆಯಲು ಬೇಡ” (ಕೀ. ೩೬), “ಬಡತನ ಬಂದಾಗ ನೆಂಟರ ಬಾಗಿಲನು ಸೇರಬಾರದು” (ಕೀ. ೩೩), “ಸಿರಿಯ ಮೆಚ್ಚಿ ಮೆರೆಯದಿರು, ಬರಿದೆ ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯದಿರು” (ಕೀ. ೩೨) ಮುಂತಾದ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಡತನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿರುವಂಥವು. ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ “ಉದಯಾಸ್ತಮಾನವೆಂಬ ಎರಡು ಕೊಳಗವ ಮಾಡಿ ಆಯುಷ್ಯದ ರಾಸಿಯನು ಅಳೆಯಿರಯ್ಯಾ” (ಕೀ. ೬೨) ಎಂಬ ಅರಿವು ಬೇಕು. ಕಿರಿದಾದ ಬದುಕಿನ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವನ್ನು ಕಾಣುವ, ಜ್ಞಾನದ ಬೆಳೆಯು ಫಸಲು ತೆಗೆಯುವಂತಾಗಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಬರುವುದು “ಕೀರ್ತಿ ಅಪಕೀರ್ತಿ ಎರಡೆ”. ಇಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ಪರದಾಡುವ ಮಾನವರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಗಂಟೆ.

ಎನ್ನದೆಂದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೊನ್ನುಹಣ್ಣು ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ

ಘನವಾಗಿ ಬಾಯಿ ಬಿಡುತ ಬಂದೆ ಮೋಹವಾ

ಸನ್ನುತದಲ್ಲಿ ಪರಹಿತಾರ್ಥ ಮಾಡಿ

ಪುಣ್ಯ ಪಡೆಯಿಸಿತು ಮುಂದೆ ಕಿರುಕುಳದ ಕೂಪದಲಿ ಕೆಡಲುಬೇಡ ||

(ಕೀ. ಸಂ. ೬೬)

ಈ ಮಾತುಗಳು ಸಂತನವಾಣಿಯಂತೆ ಜನಮನವನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯವ್ರತ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ ತನುಶುದ್ಧಿ ಆತ್ಮನಿವೇದಕ ಶಕ್ತಿಗಳು ಬೇಕು, ಅಷ್ಟೆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹಾದಿ ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು ಹಣ. ಇದು ಮಾನವನನ್ನು ಕ್ಷುದ್ರನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ, ಅಹಂಕಾರಿಯನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ; ಹೀನನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ: ದೀನನನ್ನಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಂಜಿಸುವ ಜಾಗೃತಮನಸ್ಕರಾಗಿರುವ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ತಾವು ಬಾಳಿದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರದಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ವರ್ಣವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ತೋರಿದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಸೊಲ್ಲು ಬೆನ್ನು ಬಿಡದ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೋ ಇಲ್ಲವೆ ಅರ್ಥವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನೋ ಕಂಡು ಆಡಿದ ಮಾತುಗಳಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೇ ವಿನಾ ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಅವರೆಲ್ಲಾ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು” ಸಿರಿಯು ಸ್ಥಿರವಲ್ಲ” ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಕಡೆಗೆ ಮೊಗಮಾಡಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಲ್ಲೇ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮಾನವ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ನವಿರಾಗಿ ವಿಡಂಬಿಸುವುದನ್ನು, ಮೂದಲಿಸುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. “ಮಾನವ

ಮನೆಯೊಳಗೆ ಇರಬಹುದೆ ಕೋವಿದರು” (ಕೀ. ೧೧೧) ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದು ಮಾನವ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಸಿಗುವ ಆತಿಥ್ಯದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಪಹಾಸ್ಯದ ಮೂಲಕ ವ್ಯಂಜಿಸುತ್ತದೆ.

ಒಂದೊಂದು ತಿಂಗಳು ಬಹುಮಾನ ನಡತೆಗಳು

ಒಂದೆರಡು ತಿಂಗಳೊಳಗೆ ಹಿತವಾದನೆ

ಒಂದೊಂದಭದ್ರನುಡಿ ಒಳಗೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದವು

ಸಂದೇಹವೇಕೆ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ ||

ನೆಂಟರು ಇನ್ನಷ್ಟುದಿನ ಇರಲಿ ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆ ಇದ್ದಾಗಲೇ ಅವರು ಜಾಗವನ್ನು ಖಾಲಿ ಮಾಡುವುದು ಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ಜಾಣತನ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯೊಡೆದ ಕುಹಕನುಡಿ ಹೆಮ್ಮರವಾಗಿ ಅವರ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಸುಟ್ಟುಹಾಕಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭ ಕಂಡು ಕನಕದಾಸರು “ಭಾಮೆಯಳ ತಂದೆ ಮನೆಯಲಿ ಜೀವಿಪುದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಯ್ವುದೇ ಲೇಸು” ಎಂಬ ಕಹಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಹೀಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ “ಗೋಪಾಳ ಲೇಸು” ಎಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಂದುವರಿದು :

ಪರರ ಸೇರಲುಬಹುದು ಪತಿತರಲ್ಲಿರಬಹುದು

ಕೊಲೆಪಾತಕರ ಗರಗಸಕೆ ಶಿರವೊಡ್ಡಬಹುದು

ತರುಣಿಯಳನೆಳೆತಂದ ಮನೆಯ ವಾಸದಕ್ಕಿಂತ

ತರುಗಿರಿ ಗುಹದಿ ಇದ್ದು ತಪಸಿಯಾಗಿರಬಹುದು ||

ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂಥದ್ದು. ಹೀಗೆಯೆ ಕಲಿಯುಗದ ಮಹಿಮೆಯನು ಹೇಳುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ (ಕೀ. ೧೨೨) ಕಲಿಯುಗದ ವೈಪರೀತ್ಯಗಳ ಪಟ್ಟಿ ಇದೆ. ಅತ್ತೆ ಸೊಸೆಯಾಗಿ, ಸೊಸೆ ಅತ್ತೆಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ಶೋಷಿಸುವುದು, ಪತಿಗೆ ಹೆಂಡತಿಯೆ ಗಂಡನಾಗಿ ವರ್ತಿಸುವುದು, ನೀಚರೇ ಅರ್ಥ ಸಂಪನ್ನರಾಗಿ ಮೆರೆಯುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿದ ವೈರಿವರ್ಗ ಮುಂತಾದ ವಿಚಿತ್ರವಾದರೂ ನಿಜಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಡಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಅಪುತ್ರಸ್ತೃ ಗತಿನಾಸ್ತಿ’ ಎಂಬ ಆರೋಕ್ತಿಯ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಯನ್ನು (ಕೀ. ೨೬) ಗ್ರಹಿಸಿ, ‘ಮಗನಿಂದ ಗತಿಯುಂಟೆ ಜಗದೊಳು ನಿಗವಾರ್ಥ ತತ್ತವಿಚಾರದಿಂದಲ್ಲದೆ’ ಎಂದು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸುವ ಮೂಲಕ ರೂಢಿಗತ ನಂಬಿಕೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರದತ್ತ ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವ-ಅನುಭಾವದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ

ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವಿಡಂಬನೆಯೆ ಒಂದು ತೂಕವಾದರೆ, ವಿಡಂಬನೆಯು ಕೃತಿಯೆಂದೇ ಹೆಸರಾಗಿರುವ 'ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ'ಯೆ ಇನ್ನೊಂದು ತೂಕವಾಗಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ತಾವು ಬದುಕನ್ನು ಕಂಡು ಬಗೆಯನ್ನು ಇವರು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವರ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆ ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಡಂಬನೆಯೆ ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿಯ ಜೀವಸಲೆ ಎಂದರೆ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲ. ಅಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ನುಡಿಕಾಕನ್ನು ನೋಡಿದ್ದಕ್ಕಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟು ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ವಿಡಂಬನೆಯ ಕಾವ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇಕೆ ವಿಶ್ವಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವಿರಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೂ ಒಂದು.

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯದ ದನಿ

ಡಾ. ಹಿ. ಶಿ. ರಾಮಚಂದ್ರೇಗೌಡ

೧

೧. ೧ ಕನಕದಾಸರು

ಕನಕದಾಸರು ಕಾವ್ಯಮಾತ್ರವೆ, ದಾಸರು ಮಾತ್ರವೆ, ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಮಾತ್ರವೆ, ಆಗದಿರುವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಆಲೋಚಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಪುನರ್ ಚಿಂತನೆ ಎಂದರೆ ಅವರು ಅದಕ್ಕೆ ಬಹಳಮಟ್ಟಿಗೆ ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದೆ ಆಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಪುನರ್ಚಿಂತನೆಗೆ ಕಾರಣರಾಗುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಘರ್ಷಣೆಗಳಿವೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಮೇಲೆ ಕನಕದಾಸರು ಎರಡು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಗೋಚರಿಸುವರು :

೧. ಕನಕದಾಸರೆಂಬ ಅವರ ಚಾರಿತ್ರಿಕ-ಸಾಮಾಜಿಕ ಲೋಕೋಕ್ತಿ. ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಿಥ್ ಮತ್ತು ರಿಯಾಲಿಟಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು.
೨. ಕನಕದಾಸರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಅವಸ್ಥಾಂತರ. ಇದು ಅವರೇ ಒಡ್ಡಿಕೊಂಡ ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದು.

ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯೆಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಮತ್ತು ಸ್ವೀಕರಣ ಸ್ಥಿತಿಯ ನಮಗಿಂದು ದೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಕನಕ-ದಾಸರು, ಅಥವಾ ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳ ರೂಪದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ.

೧. ೨. ಕನಕರ ಜೀವನ-ಕಾವ್ಯ ವೈರುಧ್ಯ ತುಲನೆ

ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯ ದನಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳಷ್ಟೆ ಸಾಕಾಗದು. ಅವರ ಬಂಡಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿದ್ದ ಅಂಶಗಳನ್ನು, ಅವು ಐತಿಹ್ಯ

/ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿರಲಿ ವಾಸ್ತವತೆಯಲ್ಲಿರಲಿ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸಲೇಬೇಕು. ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶ ಮತ್ತು ಬದುಕು ಅಗಲಕ್ಕೆ ಬಿರುಕುಗೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ನಮಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಗಳು ; ಸ್ವಂತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಸ್ಪಷ್ಟತೆ ಅತ್ಯಂತ ಅನಿವಾರ್ಯವೆ.

ಭಾರತದ ಜಾತಿ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಏರುಮುಖ ಪ್ರಗತಿ (vertical progress) ಇದೆಯೆ ಹೊರತು ಭೂಮಿಯ ಮಟ್ಟ-ತುಂಬ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಗತಿಯ ಮಾದರಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಈ ಏರುಮುಖ ಪ್ರಗತಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಿಬ್ಬ ಮತ್ತು ಸ್ವಲ್ಪ ಜಾತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ತಲುಪುವುದಾಗಿದೆಯೆ ಹೊರತು ಅದರಾಚೆಗೆ ಭಾರತೀಯನು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಏನೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿನ ದೃಷ್ಟಿಹೀನತೆ, ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯ ಹಾಗೂ ಸತ್ತರಾಹಿತ್ಯ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವಚನಕಾರರಿಂದ ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರೇಕ್ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆದರೆ ಅದೆ ಚಳುವಳಿ ಜಾತಿಯಾಗುವ ಭಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳಲಾರದ ಜಾತಿ ಸರಪಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊಂಡಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ತೊಡಕು ಉಂಟಾಯಿತು. ಭಾರತಕ್ಕೆ ಅನ್ಯದೇಶೀಯ ಚಿಂತನ ಪರಿಭಾವಗಳ ಆಮದು ಆದಮೇಲೂ ಸ್ಥಿತಿ ಏನೂ ಬದಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಪ್ರಗತಿಯ ಮಾದರಿಗಳು ಮುಗಿದಿವೆ. ನಮಗೆ ಬೇರೆಯದೆ ರೀತಿಯ ಮಾದರಿಗಳು ಬೇಕು ಎನ್ನುವ ವಾಸ್ತವತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಫಲವೆ ನಾವೀಗ ವಿಷಯಗಳ ಕುರಿತು ಸಮಾಜವಾದಿ, ಸಮನ್ವಯವಾದಿ, ಬಂಡಾಯವಾದಿ ಹಾಗೂ ಪುನರ್‌ಸೃಷ್ಟಿವಾದಿ ಧೋರಣೆಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕೂಡ ಈ ನಮ್ಮ ಕ್ಲಿಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದಾರೆ ; ಅದು ಅವರು ಬದುಕಿದ ಯುಗಧರ್ಮದ ಕಾರಣವಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ನಮ್ಮ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯ ಒರೆ ಆಗಿರಬಹುದು.

೧. ೩. ಸಮಕಾಲೀನ ಆದ್ಯತೆಗಳು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು

ಅಂದು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇದ್ದ ಆದ್ಯತೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಲೋಚಿಸದೆ ಅವರನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು ಅಪಾಯ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕನಕದಾಸರು ನಮಗೆ ಕಾಣಬೇಕಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಏನೇನೋ ಆಗಿ ಕಾಣಬಹುದು ; ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು

ಪಡೆದು ಹೊರಟ ರಾವಣ ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಬೇರೆ ಭಯಂಕರವನ್ನು ಕಂಡಂತೆ. ನಮ್ಮ ಚಿಂತನೆಯ ಫಲ ಹೀಗೆ ರಾವಣ ತಪ್ಪಿನ ಫಲದಂತೆ ನೆಗೆಟಿವ್ ಆಗಬಾರದು. ಕನಕದಾಸರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬದುಕುವ ಉತ್ತಮ ಮಾದರಿಗಳೆಂದರೆ ಎರಡೇ. ಒಂದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವುದು. ಎರಡು, ಸ್ಥಳ ಬಿಡದಿರುವುದು. ಪ್ರತಿಸ್ಥಳ ಪಲ್ಲಟದಲ್ಲಿ ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ ಡಣಾಯಕ ಆಗುವುದೆಂದಾಗ ಕೂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕ ಹಿಂದೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ > ಕನಕ ; ಕನಕನಾಯಕ > ಕನಕದಾಸ ಆಗುವುದೇ ಅಂದಿನ ಅನಿವಾರ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿತ್ತು. ಮೂಲವನ್ನು ತೊರೆದುಬಿಡುವ ಮತ್ತು ಅದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಹಿಮಾನ್ವಿತನಾಗುವ ನಿಯಮ ಮಾತ್ರವೆ ಪ್ರಗತಿ, ಬಂಡಾಯ ಅಥವಾ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಆಗಿರುತ್ತಿತ್ತು.

೧. ೪. ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯದ ಹಂತಗಳು

ಕನಕದಾಸರು ಮೂರು ಹಂತದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮೂಲವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂಡಾಯವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬಂದರು. ಭಾರತೀಯ ತಾತ್ವಿಕ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರು, ಕೊಳೆಯನ್ನು ತೊಳೆಕೊಂಡವರಾದರು. ಕನಕದಾಸರಾಗಲು ಮೂಲ ನೆಲೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮೊದಲೆ ಹೊರಬಿದ್ದು ವಿಶಿಷ್ಟರಾದರು. ಅವರು, ಬಹಳ ಕಾಲ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗದೆ ಇದ್ದು; ತಿರುಪತಿ ವೆಂಕಟರಮಣನ ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರೆಂದು ಐತಿಹ್ಯಕರಿಸಲಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಂದಲೆ ಅವರು ಪರಿಶಿಷ್ಟತೆ ಕಳಚಿ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿದರು. ಮತ್ತೂ ಮುಂದುವರಿದಾಗ ನಾಯಕ, ನಿಧಿ ದೊರೆತ ಕನಕನಾಗಿ ಒಂದು ಜನಪದ ಪುರಾಣವೆ ಆದರು. ತಾವೇ ಒಂದು 'ಜನಪದ' ಹಾಗೂ ತಮ್ಮದೆ ಒಂದು 'ಜನಪದ'ವನ್ನು ಅವರು ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಹೀಗೆ. ಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ದಾಸನಾಗುವ, ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ದಾಸನಾಗುವ ಮತ್ತು ಕೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ದಾಸನಾಗುವ, ಒಂದು ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕ ಬಂಡಾಯದಲ್ಲಿ ಅವರು ಬೆಳೆದರು.

೨

೨. ೧. ಬಂಡಾಯವೂ ಕನಕದಾಸರೂ

ನಾವು ಈಗ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಪರಂಪರೆಯ ಹೊರಗೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಅದನ್ನು ಹೊರಗಿನ, ಒಂಟಿಯಾದ, ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದ

ಒಂದು ಧ್ವನಿ ಎಂತಲೋ, ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂತಲೋ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಬಂಡಾಯ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ವರ್ಗ ಹೋರಾಟದ ಜೊತೆಗೆ ಸೀಮಿತಗೊಂಡಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅದು ಬಹಳ ತಾರ್ಕಿಕವಾದ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧ ಎಡಪಂಥೀಯ ಪದವಾಗಿ ಬಂಡಾಯದ ಧ್ವನಿ ಎತ್ತುವುದು ಸಾಧ್ಯವೆ ಆಗಲಾರದು. ಎಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಇಡಬೇಕೆಂದೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಬಂಡಾಯವೆನ್ನುವುದು ಒಂದು ಪರಂಪರೆಯೊಳಗಿನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ; ಆ ಸ್ವರೂಪದ ಅವಕಾಶ, ಬೇಡಿಕೆ ಮತ್ತು ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮಾತ್ರ ನಾವು ಕನಕದಾಸರೇ ಆದಿಯಾಗಿ ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಸಮಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ೨. ಸಾಮಂತತೆಯಿಂದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಗೆ

ಕನಕದಾಸರು ಮೊದಲಿಗೆ ಬಂಡಾಯದ ಧ್ವನಿ ಆದದ್ದು ಸಾಮಂತತೆಯಿಂದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಗೆ ಬಂದಾಗ. ಅಂದರೆ, ಅವರ ಸಾಮಂತಿಕೆಯ ಅಹಂಕಾರ ಮುರಿದದ್ದು, ಸಂಪತ್ತಿನ ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ತಾವೇ ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ತನ್ನ ಸಾಮಂತಿಕೆಯ “ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ” ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಾದಾಗ. ಸಾಮಂತಿಕೆ ಸೋತಾಗ ಅದರ ನಂತರ ಬದುಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನಿಸಿದಾಗ. ತಕ್ಷಣದ ಬದುಕಿನ ಪರಿಹಾರ ಇಲ್ಲದಾದಾಗ. (ಭಾರತದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಸುಲಭದ ಬದುಕೊಂದು, ಎಲ್ಲದರಿಂದ ಮೈಮರೆಯುವ ಬದುಕೊಂದು ತಾನೇತಾನಾಗಿ, ಪ್ರಚ್ಛನ್ನವಾಗಿ, ತೋರಿದಾಗ) ಇದು ಪ್ರಜ್ಞಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಪ್ರತಿಭಟನೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅವರು ಮುಂದುವರಿಯುವ ದಾರಿಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಒಂದು, ಭಾರತೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ ಬರುವ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಮತ್ತು ಮೂಲಭೂತ ಅಡ್ಡಿ. ಅದಂದರೆ ತಾನು ಇರುವ ಮತ್ತು ಅನುಭವಿಸಿದ ಮಾನಸಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಆಗದಿರುವುದು. ಎರಡು, ಇರುವುದರ ನಿರಾಕರಣೆ ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲದುದರ ಕಡೆಗೆ ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆರ್ತತನ. ಭಾರತೀಯ ಜೀವನ ಮೌಲ್ಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿತವಾಗದ, ಜೀವನಕ್ರಮ ಆಗದ ನಿರ್ಬಂಧಿತ ಆವರಣ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿರುವುದು. ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲ ಶೂದ್ರ ಬಂಡಾಯಗಾರರಿಗೆ ಇರುವ ಪರಿಮಿತಿಯಂತೆ ತಮ್ಮ ವಾಸ್ತವದ ಆಘಾತಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರ ಅಥವಾ

ತರ್ಕವನ್ನಾಗಿ ಮೇಲು ಜಾತಿ ಜೀವನಧರ್ಮವನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಆ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಪ್ರಗತಿಯ ಬಂಡಾಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಪ್ರಗತಿಯ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಂದು ಭಾರತೀಯ ಪ್ರಗತಿಚಲನೆಗೆ ಅವರು ಅಡ್ಡಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಿಂಬಡ್ತಿಯಂತೂ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ, ಅದು. ಯಾಕೆಂದರೆ, ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟದ ಉಗ್ರ ಬಂಡಾಯಗಾರ ಅಥವಾ ಎಡಪಂಥಿಯ ಎನ್ನುವವನು ಕೂಡ ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ‘ಭಾರತದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿ ಬದುಕಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ’ ಎಂದು ಪಿಸುಗುಡುವ ದುರಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾನೆ. ವಿರೋಧವಾಗಿ ಕಂಡ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೂಡ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ವಂಚಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಇಂಥ ಅಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮೂಲಸ್ತರದ ಸ್ಪಷ್ಟ ನಿರಾಕರಣೆಯ ಎದುರಿಗೆ ಪರಿಹಾರ, ಪರ್ಯಾಯ ಆಗಿ ಕಂಡದ್ದು ದಾಸನಾಗುವ ಧರ್ಮ. ಅವರ ಒಳಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯನ ‘ಕರೆ’ ಆದದ್ದು ಹಾಗೆ. ಕುರುಬ > ತಿಮ್ಮಪ್ಪನಾಯಕ, ಕನಕ ನಾಯಕ > ಕನಕದಾಸ ಆದದ್ದು ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ನಂಬಿದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕತೆಗಾಗಿ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸಂಗತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಥವಾ ಅಡ್ಡಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ್ದು ತನ್ನ ಈ ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ದೃಢತೆಗಾಗಿ. ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯದ ಪರಿ ಇದು. ಅವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವುದು, ಚಿತ್ತವನ್ನು ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು ಬಂಡಾಯ ಅಲ್ಲ. ಅವರು ದಾಸರಾಗುವ ಮತ್ತು ತನ್ನಂತೆ ನರೆದಲಗನನ್ನು ರಾಘವತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಉನ್ನತೀಕರಣದ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಾಗಿ.

೨. ೩. ಉನ್ನತೀಕರಣ : ಕನಕ-ಕುವೆಂಪು ; ಭಾರತೀಯತೆ

ನಮ್ಮ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ ಸುರಸಂಬಂಧಿ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ನಮ್ಮ ಎಲ್ಲ ದೈವಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಭಾರತೀಯ ಉನ್ನತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರೌಢಿಮೆಗಳೆಲ್ಲ ದೈವಸಂಬಂಧಿ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಮೊದಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯದಲ್ಲೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಹಾಗೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣವೆ ಪ್ರತಿಭೆ, ನೈಪುಣ್ಯತೆಗಳೆಲ್ಲ ಸುರ, ಭೂಸುರ, ಭೂಪತಿ ಹಾಗೂ ಭೂಬಡತನದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದು ನಂತರದ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಕೆಳ ಜಾತಿಯ ಯಾವ ಪ್ರತಿಭಾವಂತನಾದರೂ ಅವನು ದೈವಾಂಶ ಉಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ, ಆರೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ

ತಾನೇ ನೇರವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅಥವಾ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಮಾನ್ಯತೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಒಂದು ಅವಾಂತರದಿಂದಾಗಿಯೇ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಂದ ಆರಂಭಗೊಂಡು ಅನೇಕರು ಆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲು ಇನ್ನಿಲ್ಲದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಡೆಸಿ ವಿಫಲರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ಕನಕದಾಸನಾಗದೆ ಔನ್ನತ್ಯದ ಹಿರಿಮೆ ಬರಲಾರದು. ಇದು ಕೇವಲ ಬದುಕಿನಿಂದಷ್ಟೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದು; ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗಬೇಕು. ಅದಾಗಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪ ತಿರುಪತಿ ಶ್ರೀವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವರ ವರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಮೇಲಿನವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಅಗತ್ಯ ಮತ್ತು ಪವಿತ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮ ವಾಸ್ತವದ ಹುಟ್ಟನ್ನೂ, ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಬದುಕನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಆ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯ-ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಮಾನವಿಯತೆ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಗೀತೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ, ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರತಿಭಟನೆ, ಬಂಡಾಯ ಈ ರೀತಿಯದು. ಅದನ್ನು ನಮ್ಮ ಓದುಗರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿರೋಧಿ ಎಂದಾಗಲೀ, ವರ್ಗ ಹೋರಾಟದ ಕರೆ ಎಂದಾಗಲಿ ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಇಂಥ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಆರೋಪವಾಗುತ್ತದೆ.

೨. ೪. ದರ್ಶನದ ಬೀಜ : ಕನಕ-ಕುವೆಂಪು

ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಕುವೆಂಪು ಅವರ 'ರಾಮಾಯಣದರ್ಶನಂ' ಬೀಜ ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ : ಅರ್ಥಾತ್ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಸರಳಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಬಹು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಹಾಗೂ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿ ಕುವೆಂಪು ಅವರು ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಬೀಜವಾತ್ರವಾದ ರಾಗಿ ರೂಪಕಕ್ರಿಯೆ ರಾಮಾಯಣದರ್ಶನಂನಲ್ಲಿ ಮೊಳೆತು ಮಕ್ಕಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾದವರು ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಬೀಜ ವ್ಯಕ್ತಿ ಸಂಬಂಧ ಕನಕ-ಕುವೆಂಪು ಅವರಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಧಾರಿತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿದೆ. ರಾಗಿ ರಾಘವನ ಕಡೆಗೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಹಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ರಾವಣನೇ ರಾಮತ್ವದ ಕಡೆಗೆ 'ರಾಮಾಯಣ ದರ್ಶನಂ' ನಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಎರಡೂ ಕಡೆ

ವಸ್ತು ಆಶಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿ ಆಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಬಾಹ್ಯಪ್ರತಿಭಟನೆ ಪರಂಪರೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಆಂತರಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಮತ್ತು ಘರ್ಷಣೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯ ಪಾರಂಪರಿಕ ಘರ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಘರ್ಷಿತ ಜನವರ್ಗ ಮತ್ತು ವೌಲ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನಿರಂತರ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಈ ಬಗೆಯ ಸಾಂಘಿಕ ಘರ್ಷಣೆ ಮತ್ತು ಮುಂದುವರಿಕೆಯನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದ ವಿಮರ್ಶಕರು ಕುವೆಂಪು ಬ್ರಾಹ್ಮಣವಿರೋಧಿ ಎಂದೋ ಅಥವಾ ಅವರು 'ಶೂದ್ರಶಾಹಿಯಿಂದ ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿಯ ಕಡೆಗೆ' ಚಲಿಸಿದ್ದಾರೆಂದೋ ಹೇಳಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಇದೇ ಸುಲಭ ಆರೋಪವನ್ನು ಎರಡು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಬಿಡಬಹುದು. ಒಂದು ತಿಮ್ಮಪ್ಪದಾಸನಾದ ಅವಹೇಳನ. ಮತ್ತೊಂದು ತನ್ನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವ ಬದುಕಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಪಮಾನ. ಇನ್ನೂ ತೀರಾ ಆಚೆಗೆ ಹೋಗಿ ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷ ಎಂದು ಸುಲಭೀಕರಿಸಲೂಬಹುದು.

೨. ೫. ಕಾಯವ ಕಾಯಕ-ತಪಸ್ಸು-ಸಿದ್ಧತೆ

ನಮ್ಮ ತಲೆಮಾರಿನ ಶೂದ್ರರ ಸಿಟ್ಟು, ಅವಸರ, ಅರಾಜಕತೆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕಗೊಳಿಸದೆ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿವೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸಾಧನೆ-ತಪಸ್ಸು-ಸಿದ್ಧಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹಗುರವಾಗಿಯೇ ಮಾತನಾಡುತ್ತೇವೆ. ಕಾರಣ ಇವೆಲ್ಲ ಸಾಧನೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲದ್ರವ್ಯವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ನಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವಾಗ ನಾವು ನೇರವಾಗಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ಕಾರಣವಾಗಿ ಶೀಲಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸ-ಕುವೆಂಪು ಇವರನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇದೆ ಅಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರವೋ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೋ ಆಂತರಿಕವಾಗಿದೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಹೊರಗೆ ನಿಂತಿದ್ದರೆ ಅದು ಖಂಡಿತ ನಾಶವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಜನಾಂಗಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ರೂರತೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಅನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. "ಬಳಕೆಯ" ಒಂದೇ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಜನ, ಜಾತಿ, ವರ್ಗ, ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ

ವಿವೇಚಿಸುತ್ತಾ ಹೋದಾಗ ನಮ್ಮ ಭಾವನೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸ್ಥಿತಿಗಳೆಲ್ಲ ಕೂರ ಅಸಹಜ ಮತ್ತು ಅಪಕ್ವವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ. ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ನವನಾಗರೀಕರಾದ ನಾವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದುರಂತವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸಮಾಜ ಆಗಗೊಡಲಿಲ್ಲ. ಅದು ಸಹಜವಾಗಿ ತನ್ನ ಇತಿಮಿತಿಯಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಅವಕಾಶ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿತು. ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಅಂತರಿಕವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ಕುವೆಂಪು ಮಾಡಿದ್ದು ಸಹ ಇದನ್ನೇ. ಬೇರೆ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಘರ್ಷವೇ ಇಲ್ಲ : ಬೆಳವಣಿಗೆಯೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬರೆದದ್ದು, ಬದುಕಿದ್ದು ಉಂಟು. ಅವರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕನಕದಾಸರನ್ನಾಗಲಿ, ಕುವೆಂಪು ಅವರನ್ನಾಗಲೀ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಬದುಕುತ್ತಲೆ, ಬರೆಯುತ್ತಲೆ ಜೀವನ ಸಂಘರ್ಷದ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ದರ್ಶಿಸಿದವರು. ಕನಕದಾಸರು ಕೆಲವೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕುವೆಂಪು ತಮ್ಮ ಬದುಕಿನ ನಿರಂತರತೆಯಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಿಸುತ್ತಾ ಹೋದವರು. ಏಕಲವ್ಯ, ಶಂಬೂಕ, ಹನುಮಂತ ಕೊನೆಗೆ ರಾವಣ ಹೀಗೆ ಹಲವರು ಸಂಘರ್ಷದಲ್ಲಿ, ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಬದುಕನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವರು. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಇವರೆಲ್ಲರ ಮೂಲ ಧಾತುವೆನ್ನುವಂತೆ ರಾಗಿ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಶಂಬೂಕ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದು, ಏಕಲವ್ಯ ಏಕಾಂಗಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾಗುವ ತಪಸ್ಸಿಗೂ ರಾಗಿ ತನ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ಹಗೆವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಯುವುದೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅಲ್ಲ. ಇವು ಒಂದೇ ಪರಂಪರೆಯ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳು. ಉನ್ನತಿಯ ಸಾಧನೆ ಬಹುಮುಖವಾಗದೆ ಭಾರತೀಯ ಪುನೋದ್ಧಾರವರ್ತಮಂತೆ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಯಿತು ಎಂಬ ಪರಿಮಿತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ 'ರಾಗಿ'-'ರಾವಣ' ಪೂರ್ಣತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆದ ಪ್ರತಿಭಟನೆ-ಬಂಡಾಯ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ವಚನಕಾರರ ಮಟ್ಟದ ಮೌಲಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಕನಕದಾಸರದು ಆಗಲಿಲ್ಲವಾದರೂ ದಾಸಪಂಥದವರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ದೊಡ್ಡದು ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

೩.

೩. ೧. ಬಂಡಾಯ ಒಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾತ್ರ

ಬಂಡಾಯ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಮೌಲ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ. ಗತಿಶೀಲತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಮತ್ತು ಚಲನಶೀಲ ಸಮಾಜವೊಂದರ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯ ಮಧ್ಯೆ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗೂ, ಬಹಳಕಾಲದವರೆಗೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಂದು

ನಡತೆ. ವಿಶಿಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಚನಚಳುವಳಿ, ಸರಳಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಾಸಪಂಥ ಬಂಡಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು. ವಚನ ಚಳುವಳಿ ದೈವತ್ವದ ಪ್ರೌಢಿಮೆ ಮತ್ತು ಸಮಗ್ರೀಕರಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದರೆ ದಾಸಪಂಥ ದೈವತ್ವದ ಸರಳೀಕರಣ ಮತ್ತು ಪಂಥ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಗಿದೆ. ಎರಡೂ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಳಾದರೂ ವಚನ ಚಳುವಳಿ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮಾನತೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡದ್ದು. ದಾಸಪಂಥ ಸರಳ 'ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ' ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭಟನೆ-ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಈ ಪರಿವೇಶದ ಒಳಗೆ ನೋಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನೊಳಗೆ ಮತ್ತು ಇತರ ಮೇಲು ಜಾತಿಯ ಶಿಷ್ಯರೊಳಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಹೇಗೆ ಉನ್ನತವಾದರು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವರು ಹೇಗೆ ಘರ್ಷಿಸಿದರು ಎಂಬುದೇ ಅವರ ಬಂಡಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ.

೩. ೨. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ - ಬಂಡಾಯ

ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಮಾದರಿಯಾಗಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹಲವು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವರು. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕೆಲವು ಅವರನ್ನು ಬಂಡಾಯಗಾರರನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸಿವೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಬಂಡಾಯ ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ಇರುವುದು ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಲ್ಲ. ಅದು ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಥವಾ ಒಂದು ಕೃತಿ ಅಖಂಡತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಹುಟ್ಟು-ಬದುಕೇ ಒಂದು ಬಂಡಾಯ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಈ ಮೊದಲು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅವರ ಕಾವ್ಯರೂಪದ ಬಂಡಾಯ ಯಾವ ಸ್ವರೂಪದ್ದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ'ಯನ್ನೂ, ಅವರ ದಾಸತ್ವ ಉನ್ನತಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಬಂಡಾಯ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನಷ್ಟೆ ಇಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಮೂರು ಕಾವ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಒಂದು. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆಯಾದರೆ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ರಾಮ ಮತ್ತು ರಾಮತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ರಾಗಿಯ ಪುರಾಣ ಅಥವಾ ಚರಿತ್ರೆ. ರಾಮ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಾನಾ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದರ ರೂಪಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಧರಿಸಿದೆ. ಕಥೆಯ ಬಹಳ ಭಾಗ ರಾಮನದೇ ಆದರೂ ಅದು ರಾಗಿಯ ರಾಮದೀಕ್ಷೆಗಾಗಿಯೇ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ರಾಮ-ರಾಗಿ-ಕನಕದಾಸರು ಈ ಕೃತಿಯ ಅಖಂಡತೆಯೊಳಗೆ ಬೇರುಬಿಟ್ಟು ಬೆಳೆದಿದ್ದಾರೆ. ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು

ರಾಮನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಕೃತಾರ್ಥತೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಟ್ಟಿಗೆ ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರ ತಪಸ್ಸು ಅಥವಾ ಉನ್ನತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸುವ, ಬದುಕುವ ಹಠದ ಪ್ರತಿಭಟನೆ.

೩. ೩. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-ದೇಜಗೌ ಮತ್ತು ಚಿ. ಮೂ.

ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ನಾನು ಡಾ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡರು ಮತ್ತು ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿಯವರ ಧ್ವನಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲಾಗದು. ಬೇರೆಯವರು ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದ್ದರೂ ಈ ಇಬ್ಬರ ಲೇಖನಗಳು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿವೆ ಎಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅವರು ನಡೆದ ಹೆಜ್ಜೆ ಗುರುತುಗಳ ಹಿಂದೆ ನಡೆದು ಹೋಗುವುದು ಒಳಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಡಾ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡರು ೧. ಕನಕದಾಸರ ಕುರಿತು

“ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯ ಮತ್ತು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರೆಂದೂ, ಯುಗಪ್ರವರ್ತಕರೆಂದೂ, ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಕರೆಂದೂ ಖ್ಯಾತನಾಮರಾದ ಕನಕದಾಸರು.....ಯಾವ ಮತವನ್ನೂ ಧ್ವೇಷಿಸದೆ, ಯಾವ ಮತಕ್ಕೂ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದೆ, ಸರ್ವಮತಗಳನ್ನು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಗೌರವಿಸುತ್ತ, ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರ ಸಾಧನೆಯ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿ ದೀನದಲಿತರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಮರೆಯದೆ, ಭಕ್ತಿಸಂಬಂಧವಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಜನಸೇವೆ ಜನಾರ್ಥನ ಸೇವೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡ ಸಾಧಕ ಶ್ರೇಷ್ಠರು”

೨. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಕುರಿತು

“ಇದೊಂದು ರೂಪಕ ಕತೆ (Allegory) ;”
“ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದ ಕಾಲಕಸವಾಗಿ ಹೇಯ ಜಂತುಗಳಂತೆ ಬಾಳುತ್ತಿರುವ ದಲಿತ ಜನರ, ಎಲ್ಲ ಯುಗಗಳ ಎಲ್ಲ ದೇಶಗಳ ನತದೃಷ್ಟ ನಿಮ್ಮ ಜನಾಂಗಗಳ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ, ನರೆದಲೆಗನಾಗಿ ದಾಸರು ಖಂಡನೆಯ ಖಡ್ಗವೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

“ಇದೊಂದು ಸುಂದರವಾದ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ವಿಡಂಬನ ಕಾವ್ಯ. ಬಿಂಕುಗಳಿಗಲ ಮತಾಂಧರ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಭದ್ರ ಹಿತಾಸಕ್ತರ ಮೂಗುಕೆತ್ತಿ, ಅವರ ಓರೆಕೋರೆಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಬೇಕೆಂಬುದೇ ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಾಗಿದೆ ; ಜೊತೆಗೆ

ಈ ಓರೆಕೋರೆಗಳು ಸಾವನಾನ್ಯರಿಗೆ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿ ಅವರು ಎಚ್ಚತ್ತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಿದೆ.

“ಕರ್ತವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ ಲೋಕಕಾರುಣ್ಯ ನೈತಿಕಶ್ರದ್ಧೆ ಮೇಲಾಗಿ ಧರ್ಮ ಕೋಪ-ಇವು ಆ ವಿಡಂಬನೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರೇರಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು.”

ಪೀಠಿಕೆಯಿಂದ : ಸಂ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ, ಪ್ರ : ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ರಾಜ್ಯ ಸಮಿತಿ, ೧೯೬೫.

ಡಾ. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು

೧. ಕನಕದಾಸರ ಕುರಿತು

“.....ಕನಕದಾಸ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಜನ ತನ್ನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುನ್ನ ಅವರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರ ಅವಹೇಳನಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದನೆಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನ ಕಾಣದು ಅವನ ಜಾತಿ ಪೆಡಂಬೂತದಂತೆ ಅವನ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಕಾಡಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಕೃತಿಯ ವಸ್ತು ಬಹು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ.”

೨. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಕುರಿತು

“ ‘ರಾಗಿ’ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಭಾಷಿಕವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲು ಮತ್ತು ಅದು ಬಡಜನರ ಆಧಾರ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಪುರಾಣ (Myth) ಇದು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

“ಈ ಕೃತಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

೧. ಕನಕದಾಸರ ಆತ್ಮ ಚರಿತ್ರಾತ್ಮಕ ಕೃತಿಯಾಗಿ.

೨. ಅಲಿಗರಿ (allegory) ಕತೆಯಾಗಿ

೩. ವರ್ಗಹೋರಾಟವನ್ನು (class struggle) ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕೃತಿಯಾಗಿ.”

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.

೧. “ಎಲ್ಲ ಧಾನ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ರಾಗಿಯೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂಬ ರಾಮನ ತೀರ್ಮಾನ, ವ್ಯಾಸರಾಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಲ್ಲೆಲ್ಲ ಕೆಳಜಾತಿಯ ಕನಕದಾಸನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.”

೨. ‘ಶೂದ್ರಾನ್ನವಾದ ರಾಗಿಯೊಡನೆ ಕನಕದಾಸನು ತನ್ನಂತಹ ಕುಲಹೀನರನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿರುವಂತಿದೆ.’

೨. 'ಬತ್ತ ರಾಗಿಯನ್ನು ಕುಲಹೀನ ಶೂದ್ರಾನ್ನ ಎಂದು ಕುಚೋದ್ಯ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸ ಮೇಲುವರ್ಗದವರಿಂದ ಪಡೆದ ಅನುಭವವಿದೆ.'

೪. 'ರಾಗಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ರಾಮನ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬತ್ತವನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನಸಿಕ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿರಬಹುದು.'

೫. 'ಮಾನವೀಯತೆಯ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಈ ಕತೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.'

೬. '...ಇಲ್ಲಿನ ಸಮಸ್ಯೆ ಕೆಳಜಾತಿ ಮೇಲುಜಾತಿ ಅಥವಾ ಶೂದ್ರ ಶೂದ್ರೇತರ ಜಾತಿಗಳ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಮತ್ತು ಅವರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೇ ಬಡವ ಶ್ರೀಮಂತರ ಹೋರಾಟಕ್ಕೂ ಕೆಳವರ್ಗದವರ ಎಚ್ಚರ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಭಟನೆಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು. ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ'ದ ಕತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದುದು.'

'ರಾಗಿಯ ಸಿಡಿಲ ಗರ್ಜನೆ ಎಚ್ಚತ್ತ ಕೆಳಜನರ ಉತ್ಸಾಹ ಕೇಕೆ ; ಹೊಸದಾಗಿ ದೊರೆತ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳ ವಿಜಯಘೋಷವೂ ಆಗಿದೆ.'

೨. ತಮ್ಮ ಈ ಲೇಖನ-ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ;

೧. ಬತ್ತರಾಗಗಳ ಜಗಳದ ಕತೆಯಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಹುಡುಕುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಾನು ಇಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ, ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ, ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟ ಸೂಚನೆಗಳಿವೆ."

೨. "ರಾಗಿಯ ವಿಜಯ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ವಿಜಯವೂ ಹೌದು."

೩. "ಹೀಗಾಗಿ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಕನಕದಾಸರ ಪೂರ್ಣಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕೃತಿಯಾಗಿದೆ";

'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಧ್ವನಿ' ಡಾಃ ಎಂ. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ "ಸುನಂದಾಭಿನಂದನ" ಎಂಬ ಅಭಿನಂದನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ 'ಕನಕ ಕಿರಣ' ೧೯೮೨ ಕೃತಿಗೆ ಸಂ. ಕಾ.ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಪ್ರ : ಕಾಳಿದಾಸ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಘ, ಬೆಂಗಳೂರು ಇವರು ಆಯ್ದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಉದ್ಧೃತ ಪ್ರ. ೯೧-೧೦೦.

ಡಾ. ಎಚ್. ಜಿ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಗೌಡರು

".....ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೃಷಿವಾಡಿದವರು ಬಹುವುಟ್ಟಿಗೆ

ಸಂಪ್ರದಾಯಶೀಲರಾದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸದೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ನೋವು ಕಾವುಗಳಿಂದ ಸ್ಪಂದಿಸಿದ ಬಂಡಾಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ಮೇಲುವರ್ಗದ ಜನ. ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದೇ ಅಪವಾದ ಕನಕದಾಸರು." 'ಕನಕ ಕಿರಣ', ಪು. ೧೧೪, ೧೯೮೨

ಶ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಸೂರ

"ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕವಿ ಹಳಗನ್ನಡ ಕಾಲದಲ್ಲಂತೂ ನಮಗೆ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ." 'ಕನಕದಾಸ ಜೀವನ ವಿಚಾರ', ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಸೂರ, ಪು. ೧೯, ೧೯೮೩

ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ

"ಈ ಸಮಾಜಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಿತ ಅಸಮಾನತೆಗಳ ನಿರ್ಮೂಲನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾನವ ಧರ್ಮದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಗಾಗಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ಪಂದಿಸಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರ, ಕವಿ-ಅವರು."

ಸಂಪಾದಕನ ಮಾತು 'ಕನಕಕಿರಣ' ೧೯೮೨

ಡಾ. ಹಾ. ಮಾ. ನಾಯಕ

"ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಮೀರಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸರೊಂದು ಉಜ್ವಲ ಉದಾಹರಣೆ." ಮೆಚ್ಚು ಮಾತು 'ಕನಕಕಿರಣ' ಸಂ. ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ೧೯೮೨

೩. ೪. ದೇ ಜ ಗೌ-ಚಿಮೂ, ಆಚಿ-ಈಚಿ

ಮೇಲಿನ ಲೇಖಕರು ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ; ಅವರ ಬಂಡಾಯವನ್ನಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವೇಚಿಸಿ ಹೊರಟ ಪ್ರತಿ ಲೇಖಕ ತನ್ನ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿ ಮತ್ತೇನನ್ನೋ ಹೇಳತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ನನಗೂ ಆ ಪರಿಮಿತಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಡಾ. ದೇಜಗೌ ಅವರು ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಇಷ್ಟಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಕೃತಿಯ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರ ಕುರಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಅವರ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ ಹೋದ ಡಾ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿಯವರು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ತಾವು ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬಹುವಾಗಿ ಸಮೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯ ಶೂದ್ರ

ಶೂದ್ರೇತರ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಸರಳವಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರ ಮಾತಿನ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಂತೆ ನಮ್ಮ ಈ ಧರದ ವಿಮರ್ಶೆ ಕೂಡ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಬಂಡಾಯ ಆಗಿ ಬಿಡಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು. ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಾಗಲಿ ಅವರ ಕೆಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಭಾಷೆ-ಭಾವ ಆಗಲಿ, ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವರ ಬಂಡಾಯ ಸೀಮಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಒಟ್ಟು ಬದುಕೆ ; ಅವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಹಾಗೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದ ಒಟ್ಟು ವೌಲ್ಯಾತ್ಮಕ ಬದುಕೇ ಬಂಡಾಯವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇಷಧಾರಿಗಳನ್ನು ವಿರೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ತಾನು ದಾಸರ ದಾಸ, ಕೀಳುದಾಸ, 'ಕುನ್ನಿದಾಸ', 'ಮಾದಿಗದಾಸ' ಆಗುವ ಪರಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮಗೆ ತಾವೇ ಒಂದು ಬಂಡಾಯದ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಶೂದ್ರ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಂದು ಭಯಂಕರ ಬಂಡಾಯ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ-ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಬಂಡಾಯ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಬಂಡಾಯ ಮಾಡುವ, ಆ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡುವ, ಬರೆಯುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಅಸ್ತ ಶಸ್ತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಂಥ ಅನೇಕ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಬಂಡಾಯಗಾರರಿದ್ದಾರೆ ಅವರು ತಮ್ಮ ಮೂಲ ಜಾತಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಕೂಡ ದಾಸತ್ವವನ್ನು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಾಗ ಕೂಡ ಅವರನ್ನು ನಮ್ಮವರೆಂದು, ನಮ್ಮ ವರ್ಗದ ಆದರ್ಶ ಪಿತೃವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ನಾವು ಮುಗ್ಧ ಬಂಡಾಯಗಾರರಾಗುತ್ತೇವೆ, ನಾವು ; ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ಜನ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ನಮ್ಮ ಬಂಡಾಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅದೇ ನಮ್ಮ ಜನ ಅವರನ್ನು ಮಹಾತ್ಮರೆಂದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕನಕನ ಕಿಂಡಿಯ ಹೊರಗೆ ಅವರನ್ನು ಕಂಡಾಗ ಕೂಡ ನಮಗೆ ಏನೋ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಮ್ಮದಿ-ಸಿಟ್ಟು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆದು, ಆರಾಧಿಸಿ ಆಚರಿಸಿದರೆ ನಮಗೆ ನೆಮ್ಮದಿ-ಸಂತೋಷ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಖಂಡ ಭಾರತೀಯ ಸಂಘರ್ಷದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಬಂಡಾಯಗಾರರು. ಅವರ ಬಂಡಾಯವನ್ನು ಅವರ ಕೃತಿಗಷ್ಟೆ ಸೀಮಿತಮಾಡಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

೩. ೫ ರಾಗಿ-ರಾಘವ ; ಕನಕದಾಸರು

ರಾಗಿ ರಾಘವನಾಗುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯ ಸಂಕೇತ ಎನ್ನುವುದು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಚಿಂತನೆ ಹೌದು. ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು-ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಅವರ ಬದುಕು ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಯೊಳಗೆ

ಸಿಡಿಸಿದ ಬಂಡಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಕೇತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳು ಅವರ ಬಂಡಾಯಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ದಾಖಲಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯ-ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಒಳಕ್ಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರವೇಶವೇ ಒಂದು ಬಂಡಾಯ. ಅವರ ಬಗ್ಗೆಯ ದಂತಕಥೆಗಳು ಮತ್ತು ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಹೇಳಿಕೆ, ನುಡಿಗಟ್ಟು ಇತರರ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಿತಿ-ಗತಿಗಳ ಪರಿಣಾಮವೇ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ'. ಇಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎಂದರೆ ಮಾನ್ಯತೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ; ಊಟದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರದೂ ಇದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿತ್ತು ; ಈ ಪ್ರಶ್ನೆ-ಪರಿಹಾರದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯೆ ಕಾವ್ಯ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಗಮನಿಸಿ :

ವ್ರೀಹಿ : ಏನೆಲವೊ ನರೆದಲೆಗೆ

ನೀನು ಸಮಾನನೇಯನಗೆ

ಕುಲಹೀನ ನೀನು

ಮತಿಹೀನ ನೀನು

ನಿಕಾಕೃತ

ಶೂದ್ರಾನ್ನ

ಬಾಹಿರ

ನೀನಾವ ಮಾನ್ಯ

ಅಶುಭ

ಅಯೋಗ್ಯ

ಭ್ರಷ್ಟ

ರಾಜರಿಗೆ

ಶಿಶುಗಳಿಗೆ

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ

ಭೂಸುರರಿಗೆ

ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ

ಸೇಸೆಗೆ

ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ

ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಗೆ

ಮಂತ್ರ-ತಂತ್ರಕ್ಕೆ

ಅಕ್ಷತೆಗೆ ಮಂಗಳಕ್ಕೆ			
ಸಿರಿಗೆ	ಸಂಪತ್ತಿಗೆ-ನಾನು		
ಚಂದನ	ಸಮಾನ	X	ಕಟ್ಟಿಗೆ-ನೀನು
ಗೋಹಾಲು	"	X	ಕುರಿಹಾಲು
ಹನುಮ	"	X	ಕಪಿ
ಸುರನದಿ	"	X	ಹಳ್ಳ
ಗರುಡ	"	X	ಹದ್ದು
ಹಂಸ	"	X	ಬಕ
ಕೋಗಿಲೆ	"	X	ಕಾಗೆ

ಸಿಡಿಲ ಘರ್ಜನೆಯಂತೆ ನುಡಿದನು ನರದಲೆಗ-

ಭಂಡ
ಕಡುಜಡ
ಸತ್ತಹೀನ
ಬಡವರ ವಿರೋಧಿ
ಪತ್ಯಾನ್ನ
ಹೆಣದತುತ್ತು
ನಿರರ್ಥಕ
ಸೇವಕ
ದುರಾತ್ಮ
ಹುಲುಧಾನ್ಯ
ನಿರ್ದಯಿ
ಮಧುಪಾನ
ದುರ್ಮತಿಗೇಡಿ
ನಪುಂಸಕ

ನರದಲೆಗನನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕನಕದಾಸರು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧರ್ಮಯುದ್ಧವನ್ನೇ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಮೇಲುವರ್ಗದೊಡನೆ ನಡೆಸಿದ ಧರ್ಮಸಮಾನತೆಯ ಬಂಡಾಯ ಇದು. ತಾವು ಬದುಕಿದ್ದ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿಯ ಸಮಾನತೆ, ಮಾನ್ಯತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆಗಳೆಂದರೆ

ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಇತರರಿಗೆ ಸಮಾನ ಹಾಗೂ ಮಾನ್ಯನಾಗುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ನಾವು ಈಗ ಪರಿಭಾವಿಸುವ ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮಾನತೆಯ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಅಂದು ಹಣೆಕಿಯೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಸಂದರ್ಭ ಇವತ್ತಿನ ಸಮಾನತೆಯ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತರ್ಕಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ವಚನ ಚಳುವಳಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಬಸವಣ್ಣನವರು ಒಂದು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಧರ್ಮವನ್ನು ಒಂದು ಪೂಜೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಪೂಜೆಯನ್ನು, ದಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಾರಸಹಿತವಾದ ದಾರವನ್ನು ಯೋಚಿಸಿದರೆಂದೂ, ಆರೋಪ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಬಸವಣ್ಣನವರ ಅಥವಾ ವಚನ ಚಳುವಳಿಯ ಪರಿಮಿತಿ ಇದೇ ಆಗಿತ್ತೆಂದೂ. ವರ್ಗ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಚಳುವಳಿ ಈ ಪರಿಮಿತಿಯಿಂದಾಗಿ ಒಂದು ಜಾತಿಧರ್ಮವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಈ ಧರದ ಮಾತುಗಳು ಆ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಶೂನ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಡಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತವೆ. ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳು ಮತ್ತು ಆದ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿಯೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮರುಹುಟ್ಟು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಯೆ ಹೊರತು ಇಲ್ಲದವುಗಳಿಂದಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಉತ್ತಮ ಬದುಕು ಅಥವಾ ಪರ್ಯಾಯವೆಂದರೆ ಉತ್ತಮ ಧರ್ಮವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಆ ಕಾರಣವಾಗಿಯೆ ಅವರು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಮಾನತೆ, ಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮತಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಕುಲಮಾನತೆ ಹಾಗೂ ಸ್ವೀಕೃತ ಕುಲಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದರು. ಆದಿಕೇಶವನ ಭಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಯಾವ ಕುಲವೂ ಇಲ್ಲ, ಆದಿಕೇಶವನೆ ಎಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿದರು. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಾಗಲೀ, ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಾಗಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಅವರು ಭೂಸುರರು ಎಂದೇ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರಿಗೆ ಇರುವ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ಎಂದೂ ಅವರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಅವಕಾಶಗಳೂ ತಮಗೂ ಸೇರಿದವು ಎಂಬ ವಾದವೂ ಇಲ್ಲ. ತಾವೂ ಅವರಂತೆಯೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾಗುವ ಹವಣಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಇದೆ. ಈ ಬೇಡಿಕೆ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತನ ವಿನಯ ಸಂಪನ್ನನ ಬೇಡಿಕೆಗೆ ರಾಗಿ 'ರಾಘವ' ನಾಮ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಅದು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೀನಾಯವಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಕರೆದು ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಲೆಬಾಗಿನಿಂದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮ ಕೂಡ ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಲಿಲ್ಲ ರಾಗಿಗೆ ಇರುವ ವಿಶೇಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನಷ್ಟೆ ತಾನು ಹೇಳಿದೆ, ನೀನು ಯಥಾವಿಧಿ ಸುರರಿಗೆ, ಭೂಸುರರಿಗೆ, ಪೂಜೆ ವ್ರತಗಳೆಂಬ

ಶುಭಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದವನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಮೂಲಕ ರಾಗಿಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು ರಾಘವಶ್ವವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಮಾನ, ಮಾನ್ಯ ಆಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ ಮಾನ್ಯತೆ, ಸಮಾನತೆಗಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡ ಬಂಡಾಯ ಕೃತಿ ಎಂದೂ ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯದ ರೀತಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

೪

೪. ೧. ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯ : ಸ್ಥಿತಿ

ನಮಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಬಂಡಾಯದ ಇತಿಮಿತಿಗಳು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ. ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯ ಬಂಡಾಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲೇಖಕನ ಪರಿಮಿತಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಆಗ ನಮಗೆ ನೆರೆದಲೆಗ ಮತ್ತು ಪ್ರೀಹಿಯ ಸಿಟ್ಟಿನ ಸಂವಾದವೇ ಬಂಡಾಯವೆನಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಇದು ಬಂಡಾಯದ ಬಗ್ಗೆ ನಮಗಿರುವ ಪರಿಮಿತ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ನಮ್ಮ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಓದುವವರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರು ಹೀಗೆಯೇ ತಮ್ಮನ್ನು ಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡರು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ನಾವು ಕನಕದಾಸರು ಕಾವ್ಯ, ಕೀರ್ತನೆ ಮತ್ತು ದೈವತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಾಗಲೆ ಬಂಡಾಯಗಾರರಾದರು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಶೂದ್ರ ಕಾವ್ಯ ಬರೆದರೆ, ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದರೆ ತಲೆಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಾನು ಹುಡುಗನಾಗಿದ್ದಾಗ ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಜನ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಈಗಲೂ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ನಾವು 'ಜನಪದ' ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸದಿದ್ದಾಗ ಕವಿಯ, ಹೋರಾಟಗಾರನ ನಿಜವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಸೋಲುತ್ತೇವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಅವರನ್ನು ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅವರ ಪರಿಸರ-ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ನಾವು ಈ ಬಗೆಯ ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತೇವೆ.

ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕ್ರಮಗತಿಯ ಸಾಧನೆ-ಸಿದ್ಧಿಗಳ ಸ್ತರಗಳಿವೆ. ಅವು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಮೊದಲಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ನಮಗೆ ಪರಿಚಯಿಸುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಬಂಡಾಯ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಗೂ ನೇರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಮ್ಮ ಮೂಲ, ಮೊದಲ ಧರ್ಮ-ವೃತ್ತಿ-ನಡತೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು

ಕೊರತೆಯನ್ನು ಕಾಣುವ ಮೂಲಕ ಅವರ ಬಂಡಾಯ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮ ಅಧರ್ಮಿಯತೆಗೆ ತಾವೇ ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುವ ಮೂಲಕ ಉದ್ದೇಶಿತ ಧರ್ಮದ ಕಡೆಗೆ ಕನಕದಾಸರು ತುಡಿಯುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಹೋರಾಟದ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅವರದೆ ಆದ ಕೆಳಗಿನ ಪದ್ಯ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಗ್ರಹಿಕೆ.

“ರಾಕ್ಷಸ ಕುಲದಲಿ ಜನಿಸಿತು ಕೂಸು |

ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ಭಜಿಸಿತು ಕೂಸು

ರಾಗ ದ್ವೇಷಗಳ ಬಿಟ್ಟಿತು ಕೂಸು

ರಾಮ ಪದವ ನೆನೆಯುವ ಕೂಸು ||” ಕ. ದಾ. ಕೀ. ಪು. ೨

ಅವರ ಬಂಡಾಯದ ನೆಲೆ ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು ಹೀಗೆ :

“ಹಲವು ದಾಸರ ಮನೆಯ ಹೊಲೆದಾಸ ನಾನಯ್ಯ

ಕುಲವಿಲ್ಲದ ದಾಸ ಕುನ್ನಿದಾಸ ||

ಮಲಹರ ರಂಗ ನಿನ್ನ ಮನೆಯ ಮಾದಿಗದಾಸ |

ಸಲೆ ಮುಕ್ತಿಪಾಲಿಸೋ ಆದಿಕೇಶವರಾಯ” || ಕ. ರಾ. ಹಾ. ಪು. ೨.೭

ಕನಕದಾಸರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಭಕ್ತಿಪ್ರಧಾನವಾದವು. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿ ಬಂಡಾಯ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಬಗೆಯ ಸಮರ್ಪಣೆ. ದೈವವಿರುದ್ಧ, ಕರ್ಮವಿರುದ್ಧ, ತಾಟಸ್ಥ್ಯದ ವಿರುದ್ಧ, ಜಾತಿವಿರುದ್ಧ, ವರ್ಗವಿರುದ್ಧ, ಹಿಂಸೆ ಅಥವಾ ನೋವು ವಿರುದ್ಧವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನು ನಾವಿಂದು ಬಂಡಾಯದ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ. ಇದು ಇವತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆ. ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೀಶ್ವರವಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಈಶ್ವರವಾದ. ಇದು ಭಾರತದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಲ್ಲವಾದರೂ ದಾಸರ ಪಂಥದ ಅದರಲ್ಲೂ ಕನಕದಾಸರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೊಸದೆನಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡರು. ಅವರು ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡದ್ದು ಹೀಗೆ :

I ಸ್ಥಿತಿ :

೧. ಬ್ರಹ್ಮ ಲಿಖಿತ ಮೀರಿ* ಬಾಳ್ವರುಂಟೆ

ನಿರ್ಮಲ ವೈಷ್ಣವರ ವಿಧಿಸೋಂಕಲಿಹುದೆ.

* ಒತ್ತು ನನ್ನದು

೨. ಆವ ಬಲವಿದ್ದರೇನು ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದವಗೆ
ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನ ಬಲ ನಿಜವಾಗಿ ಇಲ್ಲದನಕ.
೩. ಬಂಟನಾಗಿ ಬಾಗಿಲಕಾಯ್ತು ಹರಿಯು
ವೈಕುಂಠ ಸೊಂಪಿನ ದಾಸರ ಮನೆಯ ||
೪. ಕೇಶವನೊಲುಮೆ ಆಗುವತನಕ ಹರಿ |
ದಾಸರೊಳಿರುತ್ತಿರು ಹೇ ಮನುಜ.
೫. ಭಜಿಸಿ ಬದುಕೆಲೊ ಮಾನವ
ಅಜಭವೇಂದ್ರಾದಿಗಳು ವಂದಿಸುವ ಪಾದವನು ||
೬. ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು
ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲಮೆ ಎನಗಾಯಿತು ||
೭. ದಾಸನಾಗೊ ಭವಪಾಶನೀಗೋ ವಿಶೇಷನಾಗೊ
ನೆಚ್ಚಿದಿರು ಸಂಸಾರ ನೆಲೆಯಲ್ಲವೀ ಕಾಯ
ಅಚ್ಯುತನ ನಾಮವನು ನೆನೆದು ಸುಖಿಯಾಗೊ ||

II. ಸ್ಥಿತಿ ಸಮರ್ಥನೆ :

೧. “ಒಡೆಯ ಬಾಡದಾದಿಕೇಶವನ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿ ಇಂಥ
ದೊಡದೇವರ ಮೊರೆಯ ಬಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಿ ತಪ್ಪದು ||
೨. ನಾನಾ ಜನ್ಮದಿ ಬಂದ ನಾಟಕದ ಬೊಂಬೆಯಿದು ||
೩. ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗುರು-ಹಿರಿಯರನ್ನು ಜರೆದು ||
೪. ಸಾರತತ್ವದಮತವು ಮೀರಿ ಹೋಹುತಲಿದೆ ||
೫. ಪತಿವ್ರತೆಯರೆಂಬುವರು ಶತಸಹಸ್ರದಲೊಂದು ||
೬. ವೇದವಿಪ್ರರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವ ಕಳೆದು
ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ತಿರಿದು ತಿನ್ನುವರು ||
೭. ಹರಿ-ಹರರ ಪೂಜೆಗಳು ಹರಣಗಳಾದವು |
ಉರಿ ಮೋರೆ ಚಾಮುಂಡಿ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ
ಕುರಿಕೋಣ ನೈವೇದ್ಯ ಧೂಪದೀಪಗಳಿಂದ
ಪರಮಭಕ್ತಿಯ ಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸುವರಯ್ಯ ||
೮. ಎಕ್ಕನಾತಿ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮಾರಿದುರ್ಗಿಚೌಡಿಯರ |
ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಲೇಕೆ ?

೯. ತಂಬಿಟ್ಟನಾ ದೀಪ ಹೊರಲೇತಕೆ ?
ಕೊಂಬು ಹೋತು ಕುರಿ-ಕೋಣನ ಬಲಿಗೊಂಬ
ಕೊಂಬೆ ದೈವಗಳನು ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ
೧೦. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೀನದೈವವ ಭಜಿಸಲು |
೧೧. ಎಕ್ಕನಾತಿಯರು ಕಾಟಜಕ್ಕಣಿಯರು ಜಲಜೆಯರು |
ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಸೊಂಟ ಮುರುಕ ಮೈಲಾರ ದೇವರು ||
ಮಿಕ್ಕ ಮಾರಿ ಮಸಣಿ, ಚೌಡಿ ಭೈರವದೇವ ಮೊದಲಾದ
ಶಕ್ತುದೇವರ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕತಪ್ಪದು |
.....
ಗಾಳಗೂಳರೆಲ್ಲ ಕೂಡಿ ತೂಳದೇವರ ಮಾತಕೇಳಿ |
ಹಾಳು ಮಾಡಿ ಕೈಯ್ಯೊಳಿದ್ದ ಹೊನ್ನು ಹಣಗಳ ||
ಬಾಳುತಿಪ್ಪ ಕುರಿಯ ಕೋಣವ ಬೀಳು ಬೀಳು ಕೊರಳ ಕೊಯ್ಲು
ಬೀಳಬೇಡಿ ನರಕಕೆಂದು ಹೇಳ ಬಂದೆನೊ ||”
ಸುತ್ತಲಿವರ ಮಾತುಕೇಳಿ ಗುತ್ತಿಯ ಎಲ್ಲಮ್ಮಗೊಲಿದು
ಬತ್ತಲಿಂದ ಬಂದವಳ ನೋಡಿ ಎಲ್ಲರು ||
ಮತ್ತೆ ಬೇವಿನುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿ ತಾವು ಪಡೆವೆಂಬ |
ತೊತ್ತು ಮಾಯಕಾರಿಯವಳಿಗೆ ಭೀ ಧೂ ಎಂಬದು
೧೨. ತಿರುಮಂತ್ರವನು ಭಜಿಸು ತಿರುಲಾಂಭನವ ಧರಿಸು |
ಪರಮವೈಷ್ಣವರ ಪಂಕ್ತಿಯ ಸೇರುಮನವೆ ||
೧೩. ತಿದ್ದುವ ಸದಮಲ ವೈಷ್ಣವ ಬರುತಿರೆ ಕಂಡು
ಎದ್ದು ನಮಸ್ಕರಿಸಲೊಲ್ಲೆ.....||
೧೪. ಮೊಲೆ ಬಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣಿನೊಳು ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಹುದೆ |
ಬೆಲೆ ಬಿದ್ದ ಸರಕಿನೊಳು ಲಾಭವುಂಟೆ ?
೧೫. ತಿರುಪತಿ ಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವವ ಮಹಾತ್ಮ

III ಪ್ರತಿಭಟನೆ !

೧. “ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತ್ತಿಹರೊ |
ಕುಲವಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಜನರಿಗೆ
ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದತಂದು

ಕುಸುಮನಾಭನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸರೇನಯ್ಯೆ ||

ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ತಿಕ್ಕಿರವ
ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣ್ಣರೇನಯ್ಯೆ

.....
ಆತ್ಮನಾವಕುಲ ಜೀವನಾವ ಕುಲ !”

೨. “ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೋರಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮೆ |
ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ ?”
(ಭೂಮಿ, ವಸ್ತು, ನೀರು ಇವಕ್ಕೆ ಕುಲವಿಲ್ಲ
ಆದರೆ ಅವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯ-ಸಂಗ್ರಹ ನನ್ನದು)
ಹರಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ಹರಿಯೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರ
ಹರಿಮಯವೆಲ್ಲವೆನುತ ತಿಳಿದು ||
೩. (i) ಪೊಟ್ಟಿಗುಡುಮಗಳೆಲ್ಲ ಪರಮ ವೈಷ್ಣವರೆ ?
(ii) ಯೋಗತಪ್ಪಿದರೆಲ್ಲ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆ ?
(iii) ಕಳ್ಳರಿಗೆ ತಾವೀರ ಸ್ವರ್ಗ ದೊರಕುವುದೆ ?
(iv) ಭಂಗಿಮುಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರಹುದೆ ?
(v) ವೇಷಧಾರಿಗಳು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳು ಅಹುದೆ ? ಕ.ದಾ-ಹಾ.

ಈ ಮೂರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಹೇಗೆ ವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ. ಮೊದಲ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಅವರು ‘ಬ್ರಹ್ಮಲಿಖಿತ’ ‘ದೈವಬಲ’ ಬಂಟತನ’, ‘ಕೇಶವನ ಒಲುಮೆ’, ‘ದಾಸತನ’, ‘ವೈಷ್ಣವತ್ವ’, ಪೂಜೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಂಬಿ, ನಡೆದುಕೊಂಡು “ವಿಶೇಷನಾಗೋ” ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಕಾರಣವಾಗಿ ‘ಸಂಸಾರವನ್ನು ನೆಚ್ಚಿ’, ಕಾಯವನ್ನು ನಂಬದೆ ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಇವು ಅವರಿಗೆ “ಮೊಲೆ ಬಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣು” ಬೆಲೆಬಿದ್ದ ಸರಕಿನ ಹಾಗೆ.

೪.೨ ‘ಜನಪದ’ದಿಂದ ‘ಜನಪದಕ್ಕೆ’

ಕನಕದಾಸರು ಇದ್ದ ಮೂಲಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಭವ, ದಾಸತ್ವ, ಬಂಟತನ-ಈ ಮುಂತಾದವು ನಂಬಿಕೆಗಳೂ ಅಲ್ಲ, ಮೌಲ್ಯಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಮೂಲ ನಂಬಿಕೆ, ಹಾಗೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಾಗಿ ಬಂದುವು. ಈ ಪ್ರತಿರೋಧವೇ ಕನಕದಾಸರ ಇಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ತನ್ನ ಮೂಲವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯ ಮೂಲವನ್ನು

ಅವಲಂಬಿಸುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತಲುಪಲು ಇರುವ ತೊಡಕುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತ ಆತಂಕ, ಕಳವಳದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರಿನ್ನೂ ಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಮೊದಲ ಅರ್ಹತೆ ಎಂದರೆ ತನ್ನ ಮೂಲವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಕೇವಲ ಆತ್ಮ-ದೇಹಗಳ ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲ ‘ಜನಪದ ಬದಲಾವಣೆ’. ಒಂದು ಜನಪದದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಹೊಂದುವುದು. ಅಂದರೆ ರೂಢಿ ಮೂಲ (orientation)ವನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಮೂಲ ಕಲಿತ ಬದುಕು, ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೇ ಬದಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಷಯ, ಈ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಅಪನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದ ಕ್ರಿಯೆ. ತ್ಯಜಿಸುವುದು ಅಥವಾ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಎರಡನೆಯ ಹಂತದ ಕ್ರಿಯೆ. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದ ಕ್ರಿಯೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಪಮೌಲ್ಯಗಳೆಂದು ಸಾಧಿಸಿ ಬೇರೆ ಮೂಲ ತೊಡೆದು ಹಾಕುವುದು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ತಾನು ಅಪಮೌಲ್ಯೀಕರಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಮಸಮವಾಗಿ ತಾನು ನಂಬಿ ಬಳಸುತ್ತಿರುವ ನಂಬಿಕೆ ಮೌಲ್ಯ-ಧರ್ಮವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ, ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವುದು. ಹೀಗಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಮರ್ಥ ಪರ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಸ್ವೀಕಾರ ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ತತ್ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ತಾವು ಬದುಕಿನ ಹಿಂದಿನ ಧರ್ಮಕೇಂದ್ರ-ದೈವಗಳನ್ನು ‘ಡೊಂಬದೈವ’, ‘ಹೀನದೈವ’, ‘ಸೊಂಟಮುರುಕ’, ‘ಉರಿಮೋರೆ’, ‘ಎಕನಾತಿ’ ‘ತಕ್ಕುದೇವ’, ‘ಭೀ ಧೂ ಎಂಬುವ’ ದೈವ, ನಷ್ಟದ ಬಾಬತ್ತಿನ ದೈವಗಳೆಂದು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಕೇಶವನನ್ನು ‘ದೊಡ್ಡ ದೇವರು’ ಎಂದೂ ಆ ದೈವಸಂಬಂಧಿಗಳನ್ನು ‘ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ’ ‘ಸಾರಸತ್ವದ ಮತ’ ‘ವೇದ ವಿಪ್ರರು’ ‘ಪರಮ ವೈಷ್ಣವ’ ‘ಸದಮಲ ವೈಷ್ಣವ’ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತ “ತಿರುಮಂತ್ರವನು ಭಜಿಸು ತಿರುಲಾಂಛನವಧರಿಸು” ಎಂದೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಜರಿಯುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಸದಮಲ ವೈಷ್ಣವರು ಬಂದರೆ ಎದ್ದು ನಮಸ್ಕರಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ, ಬೀರನ, ಮೈಲಾರನ, ಯಲ್ಲಮ್ಮನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆ ತಳ್ಳಿ ‘ಹರಿಹರ ಪೂಜೆಗಳು ಹರಣಗೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ’ ಎಂದು ಆತಂಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅವರು ಅವರಿಗೇ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಾಗಿ, ಭಾರತದ ನಿರಂತರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಒಂದು ಧ್ರುವವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶಿತ ಕೇಂದ್ರವನ್ನು ಎಟುಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ.

೪.೩. ವಿರಾಮದಿಂದ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ

ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಹಂತ ಅವರಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳು ಎದುರಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ. ಅವರ ಕಠಿಣ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟವರಿಂದ, ಮೂರ್ಖರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾದ ಸ್ಥಿತಿ. ಇದು ಒಂದು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯ ಶೂದ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗುವಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥಾತ್ ಗುರು ಪರಂಪರೆಗೆ ತಲುಪಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಹಿಸಲೇ ಬೇಕಾದ ಪವಾಡ-ಸದೃಶ ಜೀವನನಿರ್ಮಿತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ; ಪರಿಣಾಮವೆಂಬಂತೆ ಕನಕದಾಸರು ತಮಗೆ ಎದುರಾದ ತಾತ್ವಿಕ ಅರ್ಹತೆ ಅಥವಾ ನೆಲೆ. ಆ ಅಮೂರ್ತ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಡೆಯಲು “ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವವಾವ ಕುಲ!” ಎಂಬ ಸಾಮಗ್ರಿಯೊಡನೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಕುಲ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸರಳ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವಿಷಯ ಅದೇ ಕುಲದವರಿಗೂ ಅಸಾಧ್ಯ. ಅದು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮತ್ತೆ ಬೇರೇನೋ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಜಯ ಸಾಧಿಸಲು ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ಕುಲದ ಕಾರ್ಯಸ್ವಭಾವಗಳಾದ ‘ಪೊಟ್ಟಿಗುಡುಮ’ ತನ, ‘ಅಯೋಗ್ಯ ತನ’, ಕಳ್ಳಸ್ವಭಾವ, ‘ಭಂಗಿಮುಕ್ಕು’ತನ ಮತ್ತು ವೇಷಧಾರಿತ್ವವನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿ ಜಾಲಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಕೂಡ ಅವರು ಕುಲವನ್ನು ಸಾರಾಸಗಟು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ : ಇದು ಬಂಡಾಯಗಾರನ ಸ್ಥಿತಿ ಕೂಡ. ಆಚೆಗೆ ಹೋಗದೆ, ಒಳಕ್ಕೆ ಬರದೆ ತಳಮಳಿಸುವ, ಸಂದಿಗ್ಧಗೊಳ್ಳುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ, ಇದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದರೆ ಬಂಡಾಯಗಾರನೇ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಶೋಷಕ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಮೂಲಕುಲವನ್ನು ಬಿಂಡಿತವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರು ಸ್ವೀಕರಿಸಹೊರಟಿರುವ ಕುಲದ ಮೂಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಸರಿನ ಕಮಲ ಕುಸುಮನಾಭನೆಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಮೂಲಕ ಅದು ತನ್ನ ಮೂಲಕಳಂಕವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ : ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸಮೂಲದಿಂದ ಬರುವ ಹಾಲು ಭೂಸುರರ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ತನ್ನ ಮೂಲದ ಅಶುದ್ಧತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆ ತಾವು ‘ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾದ ಆದಿಕೇಶವನ ಭಕ್ತ-ದಾಸ ಆಗುವ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಮೂಲ ಕಳಂಕವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದಾರೆ. ತಿಮ್ಮಪ್ಪ > ಕನಕ ; ಕನಕ > ಕನಕದಾಸ ; ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಚಲನೆಯಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠತೆಗಳು ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆಂಬುದು ಕನಕದಾಸರ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿದೆ.

ಧರ್ಮಾಂತರ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕನಕದಾಸರು ಬಂಡಾಯಗಾರರು. ಇರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧ ದನಿ ಎತ್ತಿದ ಬಂಡಾಯಗಾರರಲ್ಲ. ಹಾಗೆ

ಯೋಚಿಸುವುದು ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು ಅವರ ಬದುಕು-ಬರಹದ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೊರಗಡೆಯಿಂದ ನೋಡಿದಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಇವತ್ತಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರ ಎಂದ ತಕ್ಷಣ ಅವನು ಅನೇಕ ತತ್ವಗಳಿಗೆ-ವಾದಗಳಿಗೆ ಗ್ರಾಸ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಭಾವಿಸಲಾಗದು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅವರ ಸಾಧನೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಅಪಮೌಲ್ಯೀಕರಿಸಿ (devalue)ದಂತೆ. ಕೃತಿ-ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ನ್ಯಾಯದ ಮೇಲೆ ಮಾತನಾಡುವುದಾದರೆ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ತೀರಾ ಭಾಷಿಕವಾಗಿ ನೋಡಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಸಹಾಯಕ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು-ಸಂ. ಪಂಡಿತರತ್ನ ವಿದ್ಯಾವಾರಿಧಿ ಶ್ರೀ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಡಾ. ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಪ್ರ. ರಾಜ್ಯ ಸಮಿತಿ ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ, ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರ, ಮೈಸೂರು ೧೯೬೫
೨. ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು ಸಂ. ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಬೆಟಗೇರಿ, ಶ್ರೀ ಹುಚ್ಚರಾವ್ ಬೆಂಗಳೂರಿ, ಪ್ರ. ಸಮಾಜ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೯
೩. ಕನಕದರ್ಶನ - ಡಾ. ವೆಂಕಟಾಯ ಆನಂದ ಶೆಟ್ಟಿ, ಪ್ರ. ಶ್ರೀ ದ್ವೈಪಾಯನ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಮುಂಬಯಿ, ೧೯೭೪
೪. ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿ-ಪ್ರ. ರಾಜ್ಯ ಸಮಿತಿ, ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ, ರವೀಂದ್ರ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೫. ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳು - ಲೇ: ಶ್ರೀ ಕಲಮದಾನಿ ಗುರುರಾಯರು, ಪ್ರ. ಎ. ಎಂ. ಕರಡಿ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೬೫
೬. ನಳಚರಿತ್ರೆ-ಸಂ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ, ಪ್ರ : ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೮೫
೭. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-ಸಂ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ, ರಾಜ್ಯಸಮಿತಿ ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ, ರವೀಂದ್ರ ಕಲಾಕ್ಷೇತ್ರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
೮. ಕನಕ ಕಿರಣ, ಸಂ ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಪ್ರ. ಕಾಳಿದಾಸ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಘ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೨
೯. ಕನಕದಾಸ ಜೀವನ ವಿಚಾರ-ಸಂ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಸೂರು. ಪ್ರ ಕಾಲಗತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಳಗಾವಿ, ೧೯೮೩

ಕನಕದಾಸನ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ

ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ

೧

ಕನಕದಾಸನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾಳಜಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪೂರಕವಾಗಿ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಅವನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಪರಿಸರ, ಎರಡು ಅವನ ದಾಸತ್ವ. ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಬಾಳಿದ ಸಂತನೊಬ್ಬನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವಾಗ, ಈ ಎರಡು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡೇ ಚರ್ಚೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದು ಮಾತು. ಅಂದರೆ ಹದಿನೈದನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಇಪ್ಪತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ನಮ್ಮ ನಡುವಿನ ಸಮಾಜ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ಹೆಚ್ಚು ಸಿನಿಕವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ನೋಡಬಯಸುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಅಷ್ಟೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಹರಿತವಾಗಿ, ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಾಣಬಯಸುತ್ತೇವೆನೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನ ನನಗಿದೆ. 'ಏನೇ ಇರಲಿ, ಐದು ಶತಮಾನಗಳ ಹಿಂದೆ ಬಾಳಿಹೋದ ಸಂತ ಕವಿಯೊಬ್ಬನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಇಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ-ಎಂಬುವ ಮಾತೇ ಆ ಕವಿಯ, ಅವನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ನಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಜೀವಂತವಾಗಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಬಗೆಯೂ ಆಗಿರಬಹುದು.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತೆಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : 'ಕನಕದಾಸನ ಜೀವನವೇ ಒಂದು ಮಹಾಕೃತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಅವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಹೋನ್ನತಿ ಬೆಳಗಿದೆ. ಪುರಂದರದಾಸನಂತೆ ಆದರೂ ಅವನಿಗಿಂತ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸ ತನ್ನ ಜೀವನ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಚಿರಂತನವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ದೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದಾನೆ.'

ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ್ದು, ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸ ಚಿರಂತನವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ಮಾತು. ಬದುಕನ್ನು

ಸ್ವಂದಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ರೂಪುಗೊಂಡರೆ ಅದೊಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ದಾಖಲೆ ಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತು. ಅಂದರೆ ಒಬ್ಬ ಲೇಖಕನ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಎರಡೂ ಹರಳುಗಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಅವನ ರಚನೆ ಹೇಗೆ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವೂ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವೂ ಆಗಬಹುದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸನ ರಚನೆಗಳು ನಮ್ಮ ಮುಂದಿದೆ. ನನ್ನ ಪ್ರಕಾರ ಕನಕದಾಸ ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನೆಕಾರ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಭಕ್ತ ಮಾತ್ರ ಆಗಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಈ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಕವಿಯೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲೇ ಅವನ ಈ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಗಳು ಗಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

೨

ಕನಕದಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಅವನ ಒಟ್ಟು ನಿಲುವನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸುವಾಗ ಮೂಲಗಾಮಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಭಕ್ತನ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದ ಕವಿಯು ಆಚೆ ಬರಲು ಆಗದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಮಣ್ಣಿನಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ದೇಹವ ಮಣ್ಣು ಕೂಡಿಸಬೇಡ ಎಂಬ ಕನಕದಾಸ ಇಹದ ಅರಿವಿದ್ದೂ ಪರದ ಕಡೆ ದಾಟಿ ಬಿಡುವಾಗ ಇದರ ಅನುಭವವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅವನು ಒಪ್ಪಿಯೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕಿನ ಬಗ್ಗೆ ತೋರಿದ ಕಾಳಜಿ ಮಾತ್ರ ಅಪೂರ್ವವಾಗಿದೆ. ಇದು ಕನ್ನಡ ಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾದ ವಿಶೇಷವಾದ ಮತ್ತು ವಿಭಿನ್ನವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಈ ಮಾತನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂದೆ ಸರಿದು ವಚನಕಾರರ ಕಾಲವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು.

ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಗಳೆರಡನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಸುತ್ತೇವೆ. ಈ ಎರಡರ ಮಧ್ಯೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಇದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಹವಾಗುವುದು. ಸಾಮಾಜಿಕ ಮಹತ್ವದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದಾಗ ಈ ಎರಡು ಪಂಥಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನ. ಇವುಗಳ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಂದೋಳನ-ಆಂದೋಳನದ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ-ವಚನ ಕಾಯಕದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಡೆದ ವಿಶಾಲತೆ, ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣತೆ, ಸಾಂಘಿಕ ಶಕ್ತಿ, ನಿಜನೆಲದ ವಾಸನೆ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ವಚನಕಾರರಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣ, ಪ್ರಭುದೇವ, ಅಕ್ಕಮಹಾದೇವಿ, ಸಿದ್ಧರಾಮ, ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧರ ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸಮವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುವ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯ, ಅಂಬಿಗರ ಚೌಡಯ್ಯ, ಆಯ್ದಕ್ಕಿ ಮಾರಯ್ಯ

ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಡವರು, ಬಲ್ಲಿದರು, ಮೇಲ್ಜಾತಿಯವರು ಕೆಳಜಾತಿಯವರು, ಅಷ್ಟೆ ಯಾಕೆ, ಕನಿಷ್ಠ ವೃತ್ತಿಯ ಹೆಂಗಸರು ಕೂಡ ಬಂದು ಕೂಡುತ್ತಾರೆ. ಕೂಡಿ ಈ ಚಳವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಪಾಲು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಈ ಮಾತು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತವ ಬದುಕಿಗೆ ಮುಖಿಯಾಗದ ಬಾಳಾಟಕ್ಕೊಂದು ಕ್ರಿಯೆಯೇ ಇಲ್ಲದ [ಅಲ್ಲಿ ಕಾಯಕ ಆದಂತೆ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಂದಾಣಿಯ ಐಹಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿಮೆಬಿಡು ಎಂದು ದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತ ಭಕ್ತಿಯ ಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತ ತತ್ತ್ವ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಷ್ಟೇ ಮಿತಿಗೊಂಡ, ಸಮಾಜದ ಇತರೆ ಶೂದ್ರವರ್ಗದ ದನಿಯನ್ನು ಒಳಗುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಾದ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಸಾಮಾಜಿಕ ಒರೆಗಿಟ್ಟು ನೋಡಿದಾಗ ಇದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹೀಗಾಗಿ ವಚನಸಾಹಿತ್ಯದ ಇದಿರಿಟ್ಟು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಇದೊಂದು ಪ್ರಬಲ ಚಳವಳಿಯಾಗುವುದಿರಲಿ ಆಶಯ ಆಯಾಮಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಎಷ್ಟು ದುರ್ಬಲವಾದದ್ದು ಎಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾನ ಎಳೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಇವೆರಡು ಪಂಥಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸುವುದು ಕೂಡ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವೆಂಬಂತೆ ಕನಕದಾಸ ದಾಸಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಆ ಪರಂಪರೆಯ ಜನ ಒಡ್ಡಿದ ವಿರೋಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇದಿರಿಸುತ್ತಲೆ ಬೆಳೆದದ್ದು ನಮ್ಮ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವ ವಿಚಾರವಾಗಿದೆ.^೧ ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸನ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಾಧ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

೩.

ಕನಕದಾಸ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಪಾರ ವೈಭವದ ಅದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿ-ಸಂಚಯನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಪಾಳೇಗಾರನಾಗಿದ್ದನು. ಆ ಬದುಕಿನ ಎಲ್ಲ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಉಂಡವನು.^೨ ಆತ ರಸಿಕ, ಸಾಹಸಿ. ತನ್ನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ

೧. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಪುರಂದರದಾಸನನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೂ ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆರಡರ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಚಾರಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಯೇ

೨. ಈ ಸವಲತ್ತಿನ ಫಲವಾಗೇ ಮುಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೆಳವರ್ಗದವನೊಬ್ಬ ಈ ಮಾನಸಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೇ ಇವನ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದುಂಟು.

ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವನು. ಇದೆಲ್ಲ ಅವನ ವಾಸ್ತವ ಬದುಕಿನ ಸ್ಥಿತಿ. ಅವನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದ ರೀತಿ. ಆ ಮೇಲಿನ ಘಟನೆಗಳು ಕನಕದಾಸನ ವಾಸ್ತವ ಬದುಕಿನ ಮೇಲೆ ಪರಿಣಾಮ ಬೀರುತ್ತವೆ. ಪ್ರೀತಿಯ ಅಪ್ಪ, ಅಕ್ಕರೆಯ ಅಪ್ಪ, ನೆಚ್ಚಿನ ಹೆಂಡತಿ (ಕೊನೆಗೆ ಮಗ ಕೂಡ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇವು ಕನಕದಾಸನಲ್ಲಿ ಬಹು ಘಾಸಿಯುಂಟು ಮಾಡಿದ ಘಟನೆಗಳು ಮುಂದೊಮ್ಮೆ ಯುದ್ಧವೊಂದರಲ್ಲಿ ತಾನು ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟಿದ್ದ ತೋಳ್ಬಲವೂ ನುಚ್ಚುನೂರಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಆಘಾತಗಳ ಪರಿಣಾಮ ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಗೊಂದಲ ಹುಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ದಿಬ್ಬಾಡನಾದ, ಅತಂತ್ರ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಲಿದ ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಆ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾಗಿದ್ದ ವ್ಯಾಸರಾಯನ ಮುಖಂಡತ್ವದ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮ ಸಹಜವಾಗಿ ಆಕರ್ಷಿಸಿತು. ಬದುಕಿನ ತಲ್ಲಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದಿಸಿದ ಕನಕದಾಸ ದೈವಬಲಕ್ಕೆ ಶರಣಾಗಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಊಹಿಸಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಆಗಿಹೋದ ಒಂದು ಆಕಸ್ಮಿಕ ತಿರುವು ಇದಾದರೂ ಅವನು ಸಂಘರ್ಷಮುಖಿಯಾದದ್ದು ಹೀಗೆ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯವಿಚಾರ. ಅಪ್ಪ ತೋರಿಸಿದ್ದ ಭಕ್ತಿ, ನಿಷ್ಠೆ, ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕನಕದಾಸ ಮನಸೋತು ಹರಿದಾಸತ್ವಕ್ಕೆ ಬದ್ಧನಾದರೂ ಅವನು ಇದಿರಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಸಂಗತಿಗಳು ಬೇರೆಯೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಅವನು ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಗೆ ತನ್ನನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಆ ಪರಂಪರೆಯ ಜನ ಇವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಹೊರಟಿದ್ದ ದಾಸಪರಂಪರೆಗೆ ಶೂದ್ರ ವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಕನಕದಾಸ ಒಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ಗೇಲಿಗೆ ವಸ್ತುವಾದ. ಅವನೊಳಗಿದ್ದ ಕವಿ ಒಳಗೊಳಗೇ ಗುನುಗುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬರುವುದು ಅಷ್ಟೇ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು.

ಹೀಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬದುಕಿನ ಹುಡುಕಾಟದಲ್ಲಿ, ಅದರ ಅನಿಶ್ಚಿತತೆಯ ತೀವ್ರ ತಳಮಳದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸನ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾದ ಹಂಬಲ ಶುರುವಾದರೂ ಅಷ್ಟೇ ಸಹಜವಾಗಿ ಈ ಮನುಷ್ಯ ಕುಲದ ಅನಿಷ್ಟ ಅಸಮಾನತೆಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸದಿರುವುದು ಅವನಿಗೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಎಂಥ ವಿಪರ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆಂದರೆ ವಾಸ್ತವ ಬದುಕಿನಿಂದ ಭ್ರಮಾಲೋಕಕ್ಕೆ ಅರಸಿ ಹೋದ ಕನಕದಾಸ ಆ ಲೋಕದಲ್ಲೇ ನಿಂತು ಮತ್ತೆ ವಾಸ್ತವ ಬದುಕನ್ನು, ಅದನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಪೈಶಾಚಿಕ ಚಾಳಿಯನ್ನು ಹೀಗೆಯೆನಿಸುವುದು. ಒಂದು ಕಡೆ

ಸಮಾಜದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಬದುಕಿನತ್ತ ಚಿಂತಿಸುವ ಕವಿ. ಇದು ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಇದೇ ಅವನ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ. ಕವಿ-ಭಕ್ತರಿಬ್ಬರ ಬಗೆಯನ್ನು ಅವನ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಕನಕದಾಸನ ಮನಸ್ಸು ಮೂಲತಃ ವಿರಕ್ತಿಪರವಾದದ್ದಾದರೂ ಅವನೊಳಗಿನ ಕಥೆಗಾರನೊಬ್ಬ ಸದಾ ಜಾಗೃತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅವನ ಅನುಭವವೇ ದ್ರವ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯ ಅಂದರೆ ಅದು ಅವನಿಗೆ ಸಹಜವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತರೆ ದಾಸರ ರಚನೆಗಳಿಗಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನನ್ಯತೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸನ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ತಂದುಕೊಡುವುದು ಇದೇ.

೪

ಕನಕದಾಸ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕನ್ನು ಒಬ್ಬ ಕವಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿ.^೧ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿರುವ ಕಂದಾಚಾರ ಮೌಢ್ಯಗಳ ವಿಚಾರ ಬಂದಾಗ, ಬಡವ-ಬಲ್ಲಿದರೆಂಬ ಅಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ, ಜಾತಿ ಎಂಬುದು ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಾಡುವಾಗ ಅವನು 'ದಾಸನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ದಿಟ್ಟತನಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗುವುದು ಅವನ ಅನುಭವ. ಆ ಅನುಭವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡ ಅವನ ಕವಿ ಹೃದಯ. ಅವನು ಸಂತನೇ ಆಗಿ ಉಳಿದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಈ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ಕಟತೆ, ಅರ್ಥಪೂರ್ಣತೆ ಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸ ಮೊದಲು ಕವಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ದಾಸನಾಗುತ್ತಾನೆ ಅನ್ನುವುದು ಮುಖ್ಯ.^೨ ಈ ಮಾತನ್ನೂ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಿಂದಲೇ ಚರ್ಚಿಸಬಹುದು.

೧. "ಕನಕದಾಸರು ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿ ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಪ್ರತ್ಯಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂಬ ಎಚ್. ಎಸ್. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ ಅವರ ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ : ಒಂದು ತೌಲನಿಕ ಅಭ್ಯಾಸ" ಎಂಬ ಲೇಖನವನ್ನು ವಿವರಗಳಿಗೆ ನೋಡಬಹುದು. 'ಕನಕಕೀರ್ತನ', ಸಂ : ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ.

೨. ಕೆ. ಜಿ. ನಾಗರಾಜಪ್ಪ ತಮ್ಮ ಮರುಚಿಂತನೆ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : "ಇಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಕಂಡು ಬರುವುದೇ ಹೊರತು ಸಾಧಕನಾಗಿ ಹುಟ್ಟು ಕುರುಬ ಜಾತಿಯವನಾಗಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಸಿಹಿಕಹಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಅನುಭವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನಿಗೆ ಜಾತಿಯ ವಿಷಯದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿಲುವಿಲ್ಲ....."

—ಈ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೇಲಿನ ಸಂಗತಿಗಳ ಮತ್ತು ಮುಂದೆ ಚರ್ಚಿತವಾಗುವ ಸಂಗತಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು.

ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರು
ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ||
ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದ ತಂದು
ಬಿಸಜನಾಭನಿಗರ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆ |
ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ಷೀರವು
ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣ್ಣಲಿಲ್ಲವೆ ||
ಮೃಗಗಳ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದ ಕಸ್ತೂರಿ
ತೆಗೆದು ಪೂಸುವರು ಭೂಸುರರೆಲ್ಲರು |
ಬಗೆಯಿಂದ ನಾರಾಯಣನಾವ ಕುಲದವ
ಅಗಜವಲ್ಲಭನ್ಯಾತರ ಕುಲದವನು ||
ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ
ತತ್ತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯ |
ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮ ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ
ಆತನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ||

ಕನಕದಾಸನು ಕೆಳಜಾತಿಯಲ್ಲಿ (ಕುರುಬರು) ಹುಟ್ಟಿಬಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅವನ ಜಾತಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚೆಗೂ ಕಾಲ್ಪೋಡಕಾಗಿದೆ, ಈ ಜಾತಿಯ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿಯೇ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಮಸ್ಯೆ ಕವಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವೇ ಅದು. ಸತ್ಯಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ಕುಲ ಯಾವುದು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೊದಲು ತಾವರೆ ಕೆಸರುಗಳ ಸಂಕೇತದ ಮೂಲಕ ಇದರ ನೆಲೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ, ಆಮೇಲೆ ಪೂಜ್ಯರೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವರ ಕುಲದ ಮೂಲವನ್ನು ಕೆದಕುತ್ತಾ ಅದರ ವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನು ತೆರೆದು ತೋರಿಸುತ್ತಲೇ ಆಡುವವರ ಇಬ್ಬಂದಿತನವನ್ನು ಬಹು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಆದರೆ ಸಶಕ್ತವಾಗಿ ದಾಖಲಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾದದ ದನಿಯಿಂದಲೇ*^೧ ಹೊರಡುವ ವಿಚಾರ ಕೊನೆಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಕುಲದ ಉದ್ಧಾರದ ಕಡೆಗೆ ಚಾಚುವ ರೀತಿ

* ೧. 'ವಿಷಾದ ಮಾಡುವುದೂ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಬಯಸುವ ಹೊರಳು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಕನಕದಾಸನ ಇಂಥ ದನಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲೇ ಕಾಣಬಹುದು.

೧. ಯಾತರವನೆಂದುಸಿರಲಿ ಜಗ

ನ್ನಾಥ ಮಾಡಿದನೊಂದ ನರರೂಪಯ್ಯ

ಗಮನಾರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ತಾವಷ್ಟೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಗೋಡೆ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮನುಷ್ಯ ಬದುಕನ್ನು ಕ್ರೂರ ವಿಷವರ್ತುಲಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಜನರಿಗೆ ಸತ್ಯಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸತ್ಯವಂತರು ಒಂದೇ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲು-ಕೀಳು ಎಂಬ ಎರಡು ದಡದಲ್ಲಿ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಂಥ ಜನ ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಆಗಿರಬೇಕು ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸನ ನಿರೀಕ್ಷೆ. ಅಸಮಾನತೆ ಇಲ್ಲದ ಸಮಾಜ ನಿರ್ಮಾಣದ, ಮೇಲು ಕೀಳು ಎಂಬಿಲ್ಲದ ಮಾನವ ಜಾತಿಯ ಉದ್ಧಾರದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿ ಮನುಷ್ಯ-ಮನುಷ್ಯ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಒಂದು ಮೌಲ್ಯವಾಗಿ ಸುತ್ತಾನೆ. ಸಾವಿರ ನೋವುಂಡು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡ ಮನಸ್ಸು ಆದರೂ, ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸತ್ಯದತ್ತವೇ ಕವಿಯ ಒಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸನ ದನಿ ಕೇವಲ ವಿಷಾದಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಅದರಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತ ಸಿಟ್ಟು ಇದೆ. ಇದೇ ಅವನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ನಿಖರತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವುದು. ಈ ಜಾತಿಯ ಸಮಸ್ಯೆ ಉಪದೇಶ ಮಾತ್ರವಾದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಜಾಡ್ಯವಾಗಷ್ಟೇ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿಲ್ಲ. ಅವನಿಗಿದು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆ ಆಗಿದೆ. ಅದು ಅವನಿಗೆ ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಜಾತಿಯ ಆಳ-ಅಗಲಗಳನ್ನು, ಅದರ ಸೋಗಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದಿರುವ ಇಬ್ಬಂದಿತನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿ ಛಾಪಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಈ ಮಾತನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬ ದಾಸರೊಂದಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು. ಸಮಕಾಲೀನನಾದ ಪುರಂದರದಾಸನನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ. ಇವನೂ ಜಾತಿಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಆಡಿದ್ದಾನೆ.

“ಆವ ಕುಲವಾದರೇನು ಆವನಾದರೇನು ಆತ್ಮ ಭಾವವರಿತಮೇಲೆ”

*

“ಕುಲದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಬೇಡ ಕುಲವಿಲ್ಲ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ”

*

ಹೊಲೆಯ ಬಂದನೆಂದು ಒಳಗೆ ದೇವರ ಮಾಡಿ ।

೨. ಇಂದ್ರಿಯ ಸೂತಕದುರ್ಗಂಧ ಮಲಮೂತ್ರ ।
ಬಂದ ತಾವಿನ ನಿಜ ಗುರುತನರಿಯೆ ।
ಬಂದದ್ದು ಬಚ್ಚಲಗುಣೆ ತಿಂದದ್ದು ಮೊಲೆಮಾಂಸ ?
ಅಂಧಕ ತನಗಿನ್ನೇತರ ಕುಲವಯ್ಯೆ ।
೩. ಮುಟ್ಟಲಮ್ಮರು ಎನ್ನ ಬಂಧುಗಳು ಕಂಡರೆ ।
ಅಟ್ಟಿ ಬಡಿಯುತಲಿಹರೊ ಕೃಷ್ಣ ॥

ಗಣಗಣ ಗಂಟೆಯ ಬಾರಿಸುವರಯ್ಯೆ । ತನುವಿನ ಕೋಪವೂ ಹೊಲೆಯಲ್ಲವೆ ।

ಪರಧನ ಪರಸತಿ ಹೊಲೆಯಲ್ಲವೆ । ಹೊರಗಿದ್ದ ಹೊಲೆಯನ ಒಳಗೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟರೆ ।
ಇದಕೇನು ಮದ್ದೋ ಪುರಂದರ ವಿಠಲ

*

—ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ. ಅನುಭವಿಸಿ ಬಂದ ಉದ್ಧಾರ ಇಲ್ಲಿದೆ ಅನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆವ ಕುಲವಾದರೇನು ಎಂಬಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಕುಲದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಬೇಡ ಎಂಬಲ್ಲಿಯಾಗಲೀ ಪುರಂದರದಾಸ ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಅನಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೊರಗಿದ್ದ ಹೊಲೆಯನ ಒಳಗೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟರೆ ಇದಕೇನು ಮದ್ದೋ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇದರ ಜಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉಪದೇಶ ಮಾತ್ರವಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಇದು ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಕಡೆಯ ವಿಚಾರಗಳೆಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಹೇಳಿಕೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಬಿಡುತ್ತವೆ. ಅದೇ ಕನಕದಾಸ “ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅನುಭವದ ತೀವ್ರತೆಯನ್ನು, ನೇರತೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಾರಣ ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಈ ಕುಲದ ವಿಚಾರ ಅಮೂರ್ತವಾದ ಕೇವಲ ವೈಚಾರಿಕ ಸಂಗತಿಯಾಗಿಲ್ಲ. ಅನುಭವ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಸಂಗಮಿಸಿ ಹರಳುಗಟ್ಟಿದ ಕ್ರಮದ ಪರಿಣಾಮವಿದು.

೫

ಕನಕದಾಸ ತನ್ನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಇನ್ನಿತರೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ದಾಸಪರಂಪರೆಯ ಇತರೆ ದಾಸರಿಗಿಂತ ಕನಕದಾಸ ಭಿನ್ನವಾದದ್ದು ಮಿಗಿಲಾದದ್ದು ಅವನ ಕೆಳಸ್ತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಬಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಮಾನವನ್ನು ಇದಿರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅಂತ ಹೇಳುವುದು ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ನ್ಯಾಯ ನೀಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವನ ಜಾನಪದೀಯತೆ ಕೂಡ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು. ಲೌಕಿಕ ಬದುಕಿನ ಕ್ಷಣಿಕತೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಹೇಗೆ ಕವಿಯು ಈ ಜಾನಪದೀಯ ಮನಸ್ಸು ದುಡಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಪೂರಕವಾಗಿ ನೋಡಬಹುದು.

“ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುರಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು

ನಿರ್ಮಲಿಲ್ಲದ ಮನಸು ತಾ ಕೊಳಚಿಹೊಲಸು”

*

“ಮೊಲೆ ಬಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣಿನೊಳು ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಹುದೆ
ಬೆಲೆಬಿದ್ದ ಸರಕಿನೊಳು ಲಾಭವುಂಟೆ”

*

“ಬತ್ತಿ ಹೋಯಿತು ನದಿ ಬಿತ್ತದೆ ಬೆಳೆಯದೆ
ಅತ್ತರೆ ಬಹುದೇನೊ ಉತ್ತಮ ಫಲಸೂಸಿ”

*

ವೈದಿಕ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲೂ ಕನಕದಾಸ ತನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿಲುವನ್ನು ವಿಮರ್ಶಕ ಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕಲೆಗಾರನೊಬ್ಬ ಬದುಕಿನೊಳಗೆ ಚಿಪ್ಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಆಷಾಢಭೂತಿ ಜನರ ಮುಖವಾಡಗಳನ್ನು ವಿಕಾರಗೊಳಿಸದೆ ನೋಡುಗರಿಗೆ ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸುವ ಕ್ರಮವಿದೆ. ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗೆ ಗೂಡುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಹದ್ದು ಕಾಗೆ ನರಿ ನಾಯಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಮನುಷ್ಯರಾಗಲು ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳನ್ನು ನಾವೇ ಸಲಹುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದೇ ಅರ್ಥ. ಇದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರೆಂದುಕೊಂಡ ಜನರ ಬದುಕು. ಈ ಬದುಕನ್ನು ಕನಕದಾಸ ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿ ಬಯಲು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

‘ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೇ’

‘ನೀತಿ ತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇ’

‘ಹೊಟ್ಟಿಗುಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೇ’

‘ಭಂಗಿ ಮುಕ್ಕಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರಹರೆ’

‘ಜಳ್ಳು ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ |

ಕಳ್ಳ ತುರುಕರಿಗೆಲ್ಲ ವೀರಸ್ವರ್ಗವುಂಟೆ’

‘ವೇಷಧಾರಿಗಳೆಲ್ಲ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗಬಲ್ಲರೆ’

ಮೌಢ್ಯ ಕಂದಾಚಾರಗಳು ಬಡಜನರ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಲಾರವು. ಅವರ ಅವಿರತ ಶೋಷಣೆ ತಪ್ಪದು. ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಮೌಢ್ಯ ಹೋಗದೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬಾರದು. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ಜೀವನ ಸುಧಾರಿಸದು. ಜೀವನ ಸುಧಾರಿಸದೆ ಸಮಾಜ ತನ್ನ ಆರೋಗ್ಯಕರ ಸಮತೋಲನವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳದು. ಆದರೆ ಮೇಲೇರಿದ ಜನ ಕೆಳವರ್ಗದವರನ್ನು ಅಲ್ಲೇ ಉಳಿಸುವ ಕುತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಕ್ರಿಯೆ ನಿರಂತರಗೊಂಡಿದೆ ಕನಕದಾಸ ಇಂಥ ಸ್ವಾರ್ಥ ಬದುಕು

ಬೇಡವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ. “ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ” ಎಂಬ ಇವನ ಕೀರ್ತನೆ ಸಮಾಜದ ಒಟ್ಟು ಬದುಕಿನ ಹಿಂದಿರುವ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಸಮಾಜವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಕುಡಿಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಕವಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆ ಇದು :

‘ಸತ್ಯನೊಬ್ಬ ಮಗ ಶಾಂತನೊಬ್ಬ ಮಗ |

ದುವ್ಯಕ್ತಿ ನಿಗ್ರಹನೊಬ್ಬ ಸಮಚಿತ್ತನೊಬ್ಬನು ||

ಉತ್ತಮರೀ ನಾಲ್ಕು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದ ಮೇಲೆ |

ಹೆತ್ತರೇನು ಇನ್ನು ಹರದಿದ್ದರೇನಯ್ಯ||

ಈ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕವಿಯ ಬಂಡಾಯ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ‘ಆಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿನಾಸ್ತಿ’ ಎಂದು ಅಖಂಡವಾಗಿ ನಂಬಿ ಬಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಒಳ್ಳೆಯ ಆಚಾರವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮಗನಿದ್ದರೂ ಸದ್ಗತಿ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಕನಕದಾಸ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ವಾರ್ಥಪರವಾದ ಮನುಷ್ಯ ಅದರ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಏನೆಲ್ಲ ಅನಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕನಕದಾಸ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮನಸ್ಸು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಇತರೆ ವಾಮಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದರೆ ಮೇಗಣ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳುವುದೆಂದಲ್ಲ, ಕೆಟ್ಟವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದು. ಇಂಥ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಯಸುವ ಮೌಢ್ಯತನವನ್ನು ಕನಕದಾಸ ಕೆದಕುತ್ತಾನೆ.

ಎಕ್ಕನಾತಿಯರ ಕಾಟ ಜಕ್ಕಿಯರು ಕನ್ಯೆಯರು |

ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಸೊಂಟಮುರುಕ ಬೈರೇ ದೇವರು ||

ಮಿಕ್ಕ ಮಾರಿ ಮಸಣಿ ಚೌಡಿ ಮೈಲಾರಿ ಮೊದಲಾದ | ಇಂಥ ರಕ್ಕು

ದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕ ತಪ್ಪದು ||

ಇಂಥ ಕಂದಾಚಾರದಿಂದ ಮನುಷ್ಯಕುಲ ಹಸನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾರಿ ಮಸಣಿಗಳ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಾ ಮನುಷ್ಯ ತಾನೂ ಕೂರಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಂಥ ಅನಾಚಾರ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕಂಟಕಪ್ರಾಯ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಅವನದು.

ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವೆನಿಸುವ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾರೆ, ವಿಡಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಧರ್ಮವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದುಕೊಳ್ಳುವ ದ್ರಷ್ಟಾರರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮದನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಆದರೆ ಕನಕದಾಸ ಯಾವ ಧರ್ಮವನ್ನಾದರೂ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡಬಲ್ಲ. ಸಮಾನವಾಗಿ ಕಾಣಬಲ್ಲ ಹರಿಹರನನ್ನು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗೌರವಿಸಬಲ್ಲ. ಇಂಥ ಅಪರೂಪದ ಮುಕ್ತ ವಿಚಾರಮಂಥನ ಆ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಯು ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುತ್ತದೆ. ಬದುಕಿನ ಮೂಲನೆಲೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಮತ್ತು ಬಲವುಳ್ಳವರ ಕುಟಲತೆಯನ್ನು ಹೊರಹಾಕಲು ಕನಕದಾಸ ಮಾಡಿದ ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಷ್ಠುರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ನೈಜ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಹೌದು. ಆದರೂ ತಾನುಂಡ ನೋವು ವಿಷಾದಗಳನ್ನು ಕೇವಲ ಆಕ್ರೋಶದ ಮಾತಾಡಿ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಅದನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ವಾಗಿಸಿ ಆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮೂಲಕ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ದರ್ಶಿಸಿದ ರೀತಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ಇವತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಆಧುನಿಕ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆಂಬಲವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವ ಕೆಳವರ್ಗದವನೊಬ್ಬನಿಗೂ ಇಂಥಾದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅಂದು ಮಾತಾಡಿದ ಕನಕದಾಸನ ದನಿಗೂ ಇರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಆಶಯವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

೬

ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸುತ್ತ ಜೀವನದ ಅರ್ಥ ಹುಡುಕತೊಡಗಿದ ಕನಕದಾಸನ ಜಾನಪದ ಮನಸ್ಸು ಕೊನೆಗೂ ವಾಸ್ತವಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ಕೊಡಲಾಗದೆ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಗುಹ್ಯ ರಹಸ್ಯದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದಾಯಿತು.

‘ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು.

*

ಆಸೆ ತರವಲ್ಲ ದಾಸನಾಗೋ | ಭವಪಾಶ ನೀಗೋ

ಶರೀರ ತಾನಲ್ಲ ತನ್ನದಲ್ಲ ||

*

ಆವಬಲವಿದ್ದರೇನು ದೈವ ಬಲವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ

-ಹೀಗೆ ವಿರಕ್ತಿಯ ತೊರೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಪರಂಪರೆಗೆ, ಬಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡುವುದೊಂದೇ ಕಡೆಯ ದಾರಿ ಎಂಬ ಆತ್ಮಂತಿಕ ನಿಲುವಿಗೆ ಬರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕನಕದಾಸನ ಜಾನಪದ ಮನಸ್ಸಿನ ಈ ಆರ್ತತೆ, ಶೋಧನೆ, ಹಂಬಲಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಕೊನೆಗೊಮ್ಮೆ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠವಾಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ‘ಆತ್ಮನಾವ ಕುಲ ಜೀವನಾವ ಕುಲ’ ಎಂದು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾದ ಸವಾಲು ಹಾಕಿದವನು ಮುಂದೆ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ

ಕೇಶವನೊಲಿದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕುಲವ್ಯಾವುದು-ಎಂಬಲ್ಲಿನ ಇದರ ಸೋಲನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸಮಾಜದ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವ ಕವಿ, ಭಕ್ತನಾದಾಗ ಆತ್ಮ ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೀಮಿತವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಕನಕದಾಸನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ಕವಿ ಮತ್ತು ಭಕ್ತ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಭಿನ್ನ ಮಾಡಿ ನೋಡಲಾಗದಿರುವುದೇ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಮಾನದಂಡಕ್ಕೆ ಸಮಸ್ಯೆ ಆಗಲೂಬಹುದು. ಈ ಕವಿ ಮತ್ತು ಭಕ್ತ ಇಬ್ಬರನ್ನು ಭಿನ್ನ ಮಾಡಿ ನೋಡಿದರೂ ಯಾವುದೊಂದಾದರೂ ಏಕಪಕ್ಷೀಯವಾಗಿ ಬಿಡುವುದುಂಟು. ಇದೇ ಕನಕದಾಸನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರಬಹುದು.

ಏನೇ ಇರಲಿ, ಕನಕದಾಸ ಬದುಕಿದ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಆ ಕಾಲದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸೆಳೆತಗಳನ್ನು ಈ ನೆಲಗುಣದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಮೀಕರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಅಂದಿನ ಕನಕದಾಸನಿಂದ ಇಂದು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೇನೋ, ದರಿದ್ರ ಮೌಲ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಈ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು, ತನ್ನ ಜೀವನದ ಅರ್ಥ ಹುಡುಕಬಯಸಿದ, ತಾನು ನಿಂತ ನೆಲದ ವಿಪರ್ಯಾಸಗಳು ಇಲ್ಲವಾಗಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದ ಕನಕದಾಸನ ನಿಜ ಬದುಕು, ಜೀವನ ಸಂದೇಶ ಈ ನಾಡಿನ ಕೆಳವರ್ಗದ ಸಾಮಾನ್ಯನೊಬ್ಬನ ಅಸಹಾಯಕತೆ, ತೊಳಲಾಟ, ದುರಂತಗಳೊಳಗೇ ಉಳಿದುಹೋದದ್ದು ನಾವು ಕಾಯ್ದಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಈ ಸಮಾಜ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಕಾರಣವಿರಬಹುದೆ ?

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆ

ಡಾ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ

ಸಾಹಿತ್ಯಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯೇ ಒಂದು ಜಟಿಲವಾದ ಹಾಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಸಂಕೀರ್ಣವಾದ ವಿಚಿತ್ರ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ. ಸಮಾಜ ಎನ್ನುವುದು ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅಣುಗಳಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡ ದ್ರವ ಹಾಗೂ ಘನವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೇ ಹಲವಾರು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹಾಗೂ ಸ್ಥೂಲ ಘಟಕಗಳಿಂದ ವಿಭಿನ್ನ ಸ್ತರದಲ್ಲಿ, ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕರಗೊಂಡದ್ದು ; ಅದರಂತೆ ಬಾಹ್ಯಪರಿಸರದಿಂದಾಗಿ ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೋಗುವಂತಹದು. ಒಂದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯೆ ಆ ಎಲ್ಲ ಘಟಕಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಕ್ರಿಯೆ-ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳ, ಅವುಗಳ ಆಂತರಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಒಟ್ಟು ಪರಿಣಾಮಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಒಬ್ಬ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಅತ್ಯಂತ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದ ಸ್ವಾರಸ್ಯದ ವಿಷಯವೂ ಹೌದು. ಸಮಷ್ಟಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶದ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಳುವ ಜನಾಂಗ ಒಂದು ಅಖಂಡ ಸಮಾಜವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ; ಅದರಂತೆ ಜಾತಿ-ಮತ-ಪಂಥ-ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ-ಪರಂಪರೆಗಳಿಂದಾಗಿ ಆ ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜವೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಸ್ತಿತ್ವವುಳ್ಳ ವಿಭಿನ್ನ ಘಟಕಗಳಾಗಿಯೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಲವು ಜಾತಿ-ಮತ-ಧರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯಂತೂ ಇದು ಇನ್ನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತಹದು. ಇಂಥ ಅಖಂಡ ಸಮಾಜದ ಒಂದು ಘಟಕದ ಅಣುವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಆ ಸಮಾಜದ ವಿವಿಧ ಘಟಕಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾವನಾತ್ಮಕ, ವೈಚಾರಿಕ ಮತ್ತು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸಂಬಂಧ, ಕ್ರಿಯೆ-ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳ ಒಟ್ಟು ಪರಿಣಾಮ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಭವವಾಗಿ ಮತ್ತು ಆ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿಯೇ ರೂಪಗೊಂಡ

ಆತನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಬಹು ಮುಖ್ಯ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನೇ ಇನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸಮಾಜದ ಅಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ-ಮತ-ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಆ ತನ್ನ ಸಮಾಜದ ಮೂಲಕವೇ ಪಡೆಯುವ ತೀರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸ್ತರದ ಅನುಭವಗಳು ಒಂದಾದರೆ, ಅದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ತನ್ನ ಮತೀಯ ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಬೇರೊಂದು ಮತದ ಸಮಾಜದೊಂದಿಗೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಮತ್ತು ಸ್ಪಂದಿಸುವ ರೀತಿ ; ಪಡೆಯಬಹುದಾದ ಅನುಭವದ ಸ್ವರೂಪ ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯದು ; ಇನ್ನು ಅದೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹಲವು ಘಟಕಗಳ ಸಮುದಾಯವಾದ ತನ್ನ ನಾಡಿನ ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಆ ಸಮಾಜದ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅದರ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು, ಅದರ ಸ್ವರೂಪದ ಆಂತರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶೋಧಿಸುವ ಮತ್ತು ಅದರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ತನ್ನೆಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಿಸುವ ರೀತಿ ಮತ್ತು ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸಮಾಜದ ಮೂಲ ಘಟಕವೆನಿಸುವ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸೃಜನಶೀಲಪ್ರತಿಭೆ ಇಂಥ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಸ್ವರ್ಶ ಅಥವಾ ವ್ಯಗ್ರ ಆಘಾತಗಳಿಂದ ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾದಾಗ ಈ ಎಲ್ಲ ನೆಲೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಭವಗಳು ವಿಭಿನ್ನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಭವದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭ ಹಾಗೂ ಕವಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಮನೋಧರ್ಮದಿಂದಾಗಿ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಇಲ್ಲವೆ ವೈಚಾರಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನ ಅನುಭವ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೆಲೆಯದಾದಾಗ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾವನಾತ್ಮಕತೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗುತ್ತದೆ ; ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯಾದರೆ ವೈಚಾರಿಕತೆ ಪ್ರಧಾನಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ; ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕೃತಿ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರದ ವ್ಯಕ್ತರೂಪವಾದಂತೆ ಆ ಕವಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರಕಟರೂಪವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಂದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಕೃತಿಯ ಕೇಂದ್ರಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಾಮಾಜಿಕವೇ ಎಂದಾಗಲಿ, ಆ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಸಾಮಾಜಿಕಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ಅದರ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದಾಗಲಿ ಭ್ರಮಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಯಾವುದೇ ಕೃತಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಮೂಡಿಬರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ಸೋಂಕಿಲ್ಲದೆ ಅದು ಹುಟ್ಟುವುದೂ ಕಷ್ಟ, ಬದುಕುವುದೂ ಕಷ್ಟ ಎಂಬುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ.

ಹೀಗೆ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕವಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ

ಪ್ರಜ್ಞೆ ಜಾತಿ-ಮತ-ಧರ್ಮ-ಪರಂಪರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಭಾಷೆ, ಜನಜೀವನದ ಸ್ಥಿತಿಗತಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅನುಭವ-ಸಂವೇದನೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗಿ ಅಭಿಮಾನದ ಉತ್ಕಟ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿ, ವಿಡಂಬನೆಯಾಗಿ, ವಿಮರ್ಶೆಯಾಗಿ, ಉಪದೇಶವಾಗಿ ಹಲವು ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳಬಲ್ಲದು. ಹೀಗೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಕವಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಪದರುಗಳು ಸರೋವರದ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಸಂಕೀರ್ಣ ಮತ್ತು ವಿಪುಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆಗಳ ಅನ್ವೇಷಣೆ ಮತ್ತು ವಿಮರ್ಶೆ ಆ ಕಾವ್ಯದ ಹಿಂದಿರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರೇರಣೆ-ಪ್ರಚೋದನೆಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ, ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರ-ಪರಂಪರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುವ ಕವಿಯ ಮನೋಧರ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಕವಿಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹಿಂದಿರುವ ಒತ್ತಡ ಹಾಗೂ ಆತಂಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮೂಲಕ ನಡೆಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ಎಲ್ಲ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆಗಳ ಶೋಧನೆಗೆ ತೊಡಗಿದಾಗ ಅವರೊಬ್ಬರು, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಟ್ಟಗಳಂತೂ ಸರಿಯೇ, ಒಟ್ಟು ನಮ್ಮ ಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡ ಒಬ್ಬ ಗಮನಾರ್ಹ ಕವಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅದುವರೆಗಿನ ಹರಿದಾಸರ ಸೃಜನಶೀಲತೆ ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ರಚನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆ ಎಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಏಕತಾನತೆಯಿಂದ ಕಲಾತ್ಮಕತೆ ಮತ್ತು ಲವಲವಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸುವ ಮೂಲಕ ಒಟ್ಟು ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಒಂದು ಮಿಗಿಲಾದ ಘನತೆಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟ ಅಪೂರ್ವ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಕನಕದಾಸರದು. ಅಷ್ಟೇ ಏಕೆ, ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರುಚಾಚಿದ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಕ ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆಗೆ ಒಂದು ಘನವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಕೂಡ ಕನಕದಾಸರದು. ಅದರಲ್ಲೂ ಇಡಿ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವನ್ನೇ ಒಂದು ರೂಪಕವನ್ನಾಗಿಸಿ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜ್ಞಾವಲಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗೊಳಿಸಿಕೊಡುವ ಅವರ ರೀತಿಯಂತೂ ನಮ್ಮ ಕಾವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಅಪೂರ್ವವಾದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಯಾವ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೂ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ, ಸಾಮಾಜಿಕ

ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಗೌಪ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಡುವ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭಾ ತಂತ್ರದಿಂದಾಗಿ ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲಾಗದು. ಪಂಪನಂಥ ಮಾರ್ಗ ಕವಿಗಳ ಲೌಕಿಕ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯದಾತರನ್ನು ಕಥಾನಾಯಕನಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿ ಹೇಳುವಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ವಸ್ತುವೇ ಒಂದು ರೂಪಕವಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತದೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದು ಕೇವಲ ಭ್ರಮೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಮೇಲಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯಂತೆ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯೇ ಅವುಗಳ ಕೇಂದ್ರಪ್ರಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಉಳಿಯುವದಿಲ್ಲ. ಪಂಪಾದಿ ಕವಿಗಳ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕತೆ ಆಕಸ್ಮಿಕ ; ಆನುಷಂಗಿಕ ; ಅಲ್ಲಿಷ್ಟು-ಇಲ್ಲಿಷ್ಟು ಮಿಂಚಿ ಮರೆಯಾಗುವಂತಹದು. ಜೈನ ಕವಿಗಳ ಪುರಾಣ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಮಾನವನ ಮೂಲಭೂತ ಗುಣ-ಸ್ವಭಾವ, ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾತ್ರ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ; ಅವೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರವನ್ನೇ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವುಗಳು. ಜಿನಸೇನ-ಬ್ರಹ್ಮಶಿವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ದಟ್ಟವೆನ್ನಬಹುದಾದ ಸಾಮಾಜಿಕತೆ ಕೇವಲ ಪರಮತ ವಿಡಂಬನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತ.

ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶ ಹೊಂದಿದ ಮುಂದಿನ ವೀರಶೈವ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಕವಿಗಳ ದೇಸಿಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆಯೊಂದಿಗೆ ಅಂದಿನ ಜೀವನದ ಸೊಗಸಾದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮತಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಕೊಡುವಲ್ಲಿಯೇ ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟುಕೊಂಡವುಗಳು ; ಅದರ ಆಚಿನದನ್ನು ಕುರಿತು ವೈಚಾರಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆ ಅವುಗಳದಲ್ಲ. ಹರಿಹರನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ-ದುಷ್ಟರಿಣಾಮಗಳ ವಿರುದ್ಧ ನಿಷ್ಠುರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಒಬ್ಬ ಬೆಂಕುಡಗಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ-ದುಷ್ಟರಿಣಾಮಗಳ ವಿರುದ್ಧ ನಿಷ್ಠುರ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ಒಬ್ಬ ಬೆಂಕುಡಗಿನ ಆವೇಶವಾಗಿ, ಆಕ್ರೋಶವಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದೆಲ್ಲ ಮತೀಯ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಿಂಗಣಗೈಯುತ್ತದೆ ; ಮೇಲಾಗಿ ಪರಮತೀಯರ ಬಗೆಗಿನ ಆತನ ರೋಷ ನಿಯಂತ್ರಣಗಳನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಆತನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮತೀಯ ಮೂಲದ್ದು.

ಹರಿದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಂತೂ ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ

ಲೋಲುಪತೆಯನ್ನು ತುಂಬುವದರಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿತು. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಅದರ ಪರ್ಯಾಯ ಪ್ರಯೋಜನ ಏನೇ ಇದ್ದರೂ ಅವರ ಮೂಲ ಪ್ರೇರಣೆ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯಲ್ಲ. ಅವರೆಲ್ಲ ಒಂದು ಸ್ಥಗಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡದ್ದರಿಂದ ಹರಿದಾಸರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿವರ್ತನೆ ಅಗತ್ಯವೆನಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ್ದು-ಪಿಸಿದು ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕುವ, ಹರಿದು ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲ ತೇಪೆ ಹಾಕುವ ಕೆಲಸವನ್ನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮುಗ್ಧ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಉಪದೇಶದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ, ಕಿಡಿಗೇಡಿಗಳಿಗೆ ಬೈದು ಬುದ್ಧಿಹೇಳುವ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ, ಇಲ್ಲವೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿಂದ ವಂಚಿತರಾದ ದೀನರಿಗೆ ಕರ್ಮವಾದವನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಾಡಿ ಸಾಂತ್ವನ ಸೂಚಿಸುವ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೀರಶೈವ ಶರಣರನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಜೀವನ-ಸಿದ್ಧಾಂತ-ಹೋರಾಟಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಚೋದಿತನಾದ ಹರಿಹರನನ್ನುಳಿದರೆ ಬೇರಾವ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆಗಳು ಸ್ಫುರಿಸುವುದಾಗಲಿ, ಸ್ಫೋಟಗೊಳ್ಳುವುದಾಗಲಿ ಕಾಣುವುದು ಕಷ್ಟ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಗಿನ ಕಾವ್ಯಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಎನ್ನುವದೇ ಒಂದು ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವೆಂದಾಗಲಿ. ಮುಖ್ಯ ಮೌಲ್ಯಮಾಪನವೆಂದಾಗಲಿ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಮೂಲಭೂತ ಆಶಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಶರಣರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬಹುಶಃ ನಮ್ಮ ಯಾವ ಕವಿಗಳೂ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿರದ ಪರಿತಾಪವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೂ ಅದರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಸಂಯಮತೆಯೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಆಶ್ಚರ್ಯ. ಬಹುಶಃ ಅವರ ಬದುಕಿನ ವಿನ್ಯಾಸ ಹಾಗೂ ಧೋರಣೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅದರ ಕಾರಣವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಕನಕದಾಸರದು ವೈಭವದಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ ಜೀವನವಾದರೂ ಅದು ಪುರಂದರದಾಸರ ಜೀವನದ ಮಾದರಿಯದಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರು ತಮ್ಮ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ದೈವಲೀಲೆಯ ವಿಚಿತ್ರವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ದಾಸರಾದ ಕುಲಜರು; ಕನಕದಾಸರು ಅಧಿಕಾರ-ಐಸಿರಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಪೆಟ್ಟುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ದೈವೀಕೃಪೆಯ ಆಹ್ವಾನವನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಹರಿದಾಸರಾದ

ಕೆಳಜಾತಿಯವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ದಾಸಕೂಟವನ್ನು ಅಪ್ಪಿಯೂ ಆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಾಗಿ ಬದುಕುವುದು ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಂದ ದೀಕ್ಷೆ ದೊರೆಯಲಿ ಬಿಡಲಿ ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಮತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡರೂ ವೈಷ್ಣವ ಸಮಾಜ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಮೂಲತಃ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಮೇಲು ವರ್ಗದವರಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರು ಜಾತಿಯಿಂದ ಕೆಳವರ್ಗದವರಾಗಿದ್ದರು. ಪಾಳೆಯಗಾರರಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ದೈಹಿಕ ನೋವನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಗೊತ್ತಿತ್ತೆ ಹೊರತು, ಕೆಳಜಾತಿಯವರಾಗಿಯೂ, ಅದುವರೆಗೂ ಇಂಥ ಮಾನಸಿಕ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು, ಅವಮಾನವನ್ನು ಸಹಿಸಿ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಈಗ ಹಿಂಸೆ. ಅವಮಾನಗಳ ಒಳನೋವನ್ನು ಇತ್ತ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಆಗದ ಅತ್ತ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲೂ ಆಗದ ಒಂದು ವಿಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡಬೇಕಿತ್ತು.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದ ದಲಿತ ಶರಣರಿಗಿದ್ದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರವೂ, ಸ್ಥಗಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ತಾವಾಗಿಯೇ ಬದ್ಧರಾಗಿದ್ದ, ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಯಾವದೇ ದಲಿತ ಶರಣರಿಗೆ ತಾವು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಮತದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯೇ ತಾವು ಪರಕೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಅವಮಾನವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾದ ಇಂಥ ಕೆಟ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಶರಣರಂತೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸುಸಂಘಟಿತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಂದೋಲನದ ಸಂದರ್ಭದ ಅವಕಾಶವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಭಕ್ತಿಚಳುವಳಿಯ ಅಂದಿನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಂದೋಲನಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುವ ಹೋರಾಟದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕನಕದಾಸರದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪರಿಸರದೊಂದಿಗಿನ ಒಪ್ಪಂದದ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅವರು ಹರಿದಾಸರಾದದ್ದೂ ಆತ್ಮೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರತು ಹೋರಾಟಕ್ಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಎಲ್ಲ ಇಕ್ಕಟ್ಟು ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬದುಕಬೇಕಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಭವಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯಾಗಿಯೂ ತುಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ವಹಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳ ಅಥವಾ ಆವರಣದ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಾಂಕೇತಿಕತೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಈ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

‘ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ’ಯಲ್ಲಿಯ ನರೆದಲೆಗೆ ದಲಿತವರ್ಗದ, ಶೋಷಿತ ವರ್ಗದ ಪ್ರತೀಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮೇಲುವರ್ಗದವರ ಶೂದ್ರನಾಗಿ ಬದುಕಬೇಕಾದ ಸ್ವತಃ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪ್ರತೀಕವೂ ಹೌದು. ಅದರಂತೆ ಆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ

ಬರುವ ನೆಲ್ಲು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವರ್ಗದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಕಥೆಯೇ ಅವರ ಜೀವನವನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಮೇಲುವರ್ಗದ ನೆಲ್ಲಿನ ಅಮಾನವೀಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸುವಾಗಲೂ ರಾಗಿ ತನ್ನ ನಿಯಂತ್ರಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. “ಬುಧರು ಜರೆದು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಿಡಲಂತು ಶೂದ್ರಾನ್ನವಾದೆಯಲಾ”^೧ ಎನ್ನುವ ನೆಲ್ಲಿನ ಕುಲದ ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೆ “ಸತ್ವಹೀನನು ಬಡವರನು ಕಣ್ಣೆತ್ತಿನೋಡೆ ಧನಾಡ್ಯರನು ಬೆಂಬತ್ತಿ ನಡೆವ ಉಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು” (ಪ. ೪೫), “...ನಮ್ಮಲಿ ಸಲ್ಲದೀಪರಿ ಪಕ್ಷಪಾತವದಿಲ್ಲ ಭಾವಿಸಲು ಬಲ್ಲಿದರು ಬಡವರುಗಳೆನ್ನದೆ ಎಲ್ಲರನು ರಕ್ಷಿಸುವೆ ನಿರ್ದಯನಲ್ಲ ನಿನ್ನಂತೆ, ಎಲೆ ಕುಟಿಲಾತ್ಮ ಹೋಗೆಂದ” (ಪ. ೪೮), ಎನ್ನುವ ನರೆದಲೆಗನ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಅತ್ಯಂತ ಸತ್ವಪೂರ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕೊನೆಗೆ ನೆಲ್ಲಿನ ಅಬ್ಬರದ ಅನಾಗರಿಕ ವರ್ತನೆಗೆ ಜರ್ಜರಿತವಾದ ನರೆದಲೆಗ. “ನೋಡಿರೈ ಸಭೆಯವರು ದುರ್ಮತಿಗೇಡಿಯಿವನಾಡುವದ ನಾವಿನ್ನಾಡಿದರೆ ಹುರುಳಲ್ಲ” (೫೦) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಕೆಳವರ್ಗದವರ ಅಸಹಾಯಕತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆತಂಕವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವಂತಿದೆ. ಕೊನೆಗೆ ದಲಿತನಾದ ರಾಗಿ ತನ್ನ ಅಂತಃಸತ್ವದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನ ಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ’ ಎಂಬ ಬಿರುದು ಪಡೆಯುವದು, ಸೋತು ಮುಖಹೀನವಾಗಿ ನಿಂತ ನೆಲ್ಲನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಂತ್ವನ ಹೇಳುವದು ಕನಕದಾಸರ ಇಂಗಿತವನ್ನು ವ್ಯಂಜಿಸುವಂತಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನಾನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಂತೂ ಇಡಿ ಕಥಾನಕದ ನೆಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಆತ್ಮಕಥೆಯ ಎಳೆಗಳೇ ಹಾಸು ಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.^೨ ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯ ಕಥಾವಸ್ತು ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ, ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಂತೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ; ಒಬ್ಬ ಕೀರ್ತನಕಾರ ತನ್ನ ಕೀರ್ತನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣ ಉಪಕಥೆಯ ಮಾದರಿಯದು. ಆದರೆ ಅದು ಗರ್ಭೀಕರಿಸಿಕೊಂಡ ಕವಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದಾಗಿ ಇಂದಿಗೂ ತನ್ನ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂದು ಮೌಲಿಕ ಕೃತಿ.

೧. ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ’-ಸಂ : ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ (೧೯೬೫) ಪದ್ಯ ೩೭. ಮುಂದೆ ಕಂಪಿನ್ಯಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಇದೇ ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

೨. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಕ್ಕಾಗಿ ನೋಡಿರಿ : “ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗಪ್ರಜ್ಞೆ”-ಎಸ್.ಎಸ್. ಕೋತಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ೭೩-೨.

ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಂತೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನವಾದದ್ದು. ಕವಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೆಲೆಯ ಪರಿಧಿಯನ್ನು ಮೀರಿ ಸಮಾಜದ ಬದುಕಿನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಆ ಸಮಾಜದ ಅನುಭವದ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ತೊಡಗುವಂತಹದು.

ನಳಚರಿತ್ರೆ ಮೇಲನೋಟಕ್ಕೆ ಒಂದು ಆದರ್ಶ ದಾಂಪತ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ, ಜೂಜಿನ ಕೇಡನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ, ಮಾನವ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ದೈವದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಇತಿ-ಮಿತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ರಮ್ಯ ಕಥೆ, ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಬದುಕು ಮತ್ತು ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಇರುವ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ನೆಲೆಗಳನ್ನು, ವರ್ಗಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಒಳನೋಟವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವಂತಿದೆ. ತನ್ನ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯ ಅಸಮಾನತೆಗೆ ಮತ್ತು ಮೇಲುವರ್ಗದವರಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಶೀತಲ ಶೋಷಣೆಯ ಕ್ರೂರ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಮಾನವೀಯ ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಸ್ಪಂದಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರ ಉದ್ದೇಶ ಆ ಕಥೆಯ ಬಾಹ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಲ್ಲುವಂತಹದು ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾಳಜಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಎಲ್ಲ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಸಭಾರತದ ಈ ನಳೋಪಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನೂ ರೂಪಕಗೊಳಿಸಿ ಅದರ ಘಟನೆ-ಸನ್ನಿವೇಶ, ಪಾತ್ರ-ಸಂಭಾಷಣೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಆ ಉಪಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಹೊಸ ಸಾಮಾಜಿಕ ಆಯಾಮವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೂಲದ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಿದಂತೆ, ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಅನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಾವ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಪದರುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿನೋಡಿದಾಗ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಯಜಮಾನ ವರ್ಗದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ, ನಳದಮಯಂತಿಯರು ಕೆಳವರ್ಗದ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಇಂದ್ರ ತನ್ನ ಬೆಂಬಲಿಗರನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಭೂಲೋಕದ ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಹೊಂಚು, ಹೂಡುವ ತಂತ್ರ ನಡೆಸುವ ಪಿತೂರಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೇಲುವರ್ಗದವರು ವಿಷಯಾಸಕ್ತಿಗಾಗಿ ಕೆಳವರ್ಗದವರನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಶೋಷಿಸುವ ವಿಭಿನ್ನ ಶೈಲಿಗಳನ್ನೇ

ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವಂತಿವೆ.^೩

ಇಂಥ ಉದ್ದೇಶದ ಅಗತ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು, ಮೂಲ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಯಾವ ವಿಶೇಷ ಬದಲಾವಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವಾದರೂ, ಪ್ರಜ್ಞಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನೈಷಧೀಯ, ನಳ ಚಂಪುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿಕೊಂಡಂತಿದೆ. ಇಂದ್ರ ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ತನಗೆ ಒಲಿಯುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಲು ಅಪ್ಸರೆಯರನ್ನು ಕಳಿಸುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಉತ್ತಮ ಉದಾಹರಣೆ. ದಮಯಂತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಬಂದ ಆ ಸುರಸತಿಯರು “ಸುರರಾಯರಿಗೆ ಸತಿಯಾಗು ಮರ್ತ್ಯದ ರಾಯಸ್ಥಿರ ನರರ ನಚ್ಚಿದಿರು”^೪ ಎಂಬುದನ್ನು ವರ್ಗಭೇದವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲೆಂದೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. “ಅನಿಮಿಷಾಧಿಪ ತನಗೆ ದೇವಾಂಗನೆಯಿರಿರುತಿರೆ ಮನುಜಸತಿ ಪಾವನವೆ ಬರಿದೆ ದುರಾಸೆ ತನಗೇಕೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ” (III-೩) ಎಂಬುದು, ಇಂದ್ರನ ದೂತನಾಗಿ ಬಂದ ನಳ ತನ್ನ ನಿಜರೂಪವನ್ನು ತೋರಿದಾಗಲೂ ಅದನ್ನು ನಂಬಲಾಗದ ದಮಯಂತಿ “ನಾಕನಿಳಯರು ಕುಟಲವಿದ್ಯರನೇಕಮಾಯಾವಿದರು, ಧರೆಯೊಳು ಪ್ರಾಕೃತರು ನಾವ್ ನಿಮ್ಮ ನಂಬುವಪರಿಯದೆಂತೆಮಗೆ” ಎಂಬ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಕೇವಲ ಕಾವ್ಯದ ರಮ್ಯತೆಗಾಗಿ ಬಂದವುಗಳಾಗಿ ಕಾಣುವದಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ವರ್ಗವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮುಂದೆ ಕಲಿಯು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಮತ್ತೂ ಖಚಿತಗೊಳ್ಳುವದು. ಹೀಗೆ ಅಪ್ಸರೆಯರು ನರರನ್ನು ಹಗುರಾಗಿ ಕಾಣುವುದು, ದಮಯಂತಿ ದೇವತೆಗಳ ಅಪಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು, ಅನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹೇಳುವುದು-ಇವೆಲ್ಲ ಸುರರ ಹಾಗೂ ನರರ ಅಂದರೆ ಸಮಾಜದ ವಿಭಿನ್ನ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದ ತಿಕ್ಕಾಟ, ಯಜಮಾನ ವರ್ಗದ ಉಪಟಳವನ್ನು ಕುರಿತ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಾತ್ವಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಗೆ ತರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಂದೇ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ಬರುವ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಉದ್ದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅನಿಮಿತ್ತ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕಲಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು ಮಾಡುವ ನಳನ ವರ್ಣನೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆನಿಸಿದರೆ ಇಲ್ಲಿ ನಯವಂಚಿಕತೆ, ನುಸುಳಿ

೩. ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿವರಣೆಗಾಗಿ ನೋಡಿ : ಅಲ್ಲೇ.

೪. ನಳಚರಿತ್ರೆ : ಸಂ-ದೇ, ಜವರೇಗೌಡ (೧೯೬೫), III-೩೦

ಮುಂದೆ ಕಂಸಿನಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಇದೇ ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದ್ಯಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.

ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯೇ ಮುಂದಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಮೂಲದಲ್ಲಿ-“ಸಕಲಗುಣ ಸಂಪನ್ನನಾದ, ಮಹಾಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾದ-ಶಾಪಕೊಡಲು ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ-ಅಂತಹವನು ಅಗಾಧವಾದ, ಬಹಳ ವಿಶಾಲವಾದ, ಕಠಿಣತಮವಾದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳುತ್ತಾನೆ”^೫ ಎಂದು ಎನ್ನುವಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಇಲ್ಲಿ “ಲೇಸನಾಡಿದೆ ಕಲಿಪುರುಷ ನಿನಗೀಸು ಪೌರುಷವುಂಟೆ, ನಮಗಿನ್ನಾ ಸರೋರುಹ ಗಂಧಿಯಲಿ ಮನವಿಲ್ಲ, ನಳನೃಪತಿ ಈ ಸಮಸ್ತ ಭೂಪಾಲರಲಿ ಸದ್ಭೂಷಣನು, ಶೌರ್ಯೋನ್ನತನು, ಕಮಲಾಸನನಿಗಳವಲ್ಲ ನಿನ್ನಲಿ ಹರಿವುದೇನು” (IV-೨), ಎಂದು ನಗುತ್ತ ಹೇಳುವ ಇಂದ್ರನ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗಿಂತ ಪ್ರಚೋದನೆಯೇ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕಲಿಪುರುಷ ಆಡುವ “ಅನಿಮಿಷರು ನೀವಧಿಕ ಬಲರಾವನಿತೆಯನು ಕೈಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಜನಪ ನಳನೃಪಗಿತ್ತು ಬಂದಿರೆ ಹರ ಮಹಾದೇವ” (IV-೨) ಎಂಬ ಮಾತು ಮೂಲದಲ್ಲಿಯ “ದೇವಾನಾಂ ಮಾನುಷಂ ಮಧ್ಯೇಯತ್ನಾ ಪತಿಮವಿನ್ದತ | ತತಸ್ತಸ್ಯಾಭವೇನ್ಯಾಯಂ ವಿಪುಲಂ ದಣ್ಣಧಾರಣಂ”^೬ ಎಂಬ ಮೂಲಶ್ಲೋಕದ ಭಾವಾನುವಾದವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿಯ ಇಂಥ ಸನ್ನಿವೇಶ-ಸಂಭಾಷಣೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರಬಹುದು ; ಇಲ್ಲವೆ ತಮ್ಮ ಧೋರಣೆಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಪಡೆದಿರಬಹುದು. ಅಂತೆಯೇ ಇಡಿ ಕಥೆಯನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಶಿಷ್ಟ ನೆಲೆಯ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಧೋರಣೆಗೆ ಪೋಷಕವಾಗದ ಮೂಲದ ಕೆಲವು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಮೊಟಕುಗೊಳಿಸುವ ಇಲ್ಲವೆ ನಿರಾಕರಿಸುವ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಆಶಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದಾಗಲೆಲ್ಲ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತಾರೆ. ಬೇಕಾದರೆ ಬೇರೆ ಮೂಲಗಳಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತ ಅಂಶಗಳನ್ನು

೫. “ಏವಂ ಗುಣಂ ನಲಂ ಯೋವೈ ಕಾಮಯೇಚ್ಛಪಿತುಂ ಕಲೇ |

ಕೃಚ್ಛೇಸ ನರಕೇ ಮಜ್ಜೇದಗಾಧೇ ವಿಮಲೇಹುದೇ ||”

-ಶ್ರೀ ಮನ್ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗ ೪, ಭಾರತದರ್ಶನ ಪ್ರಕಾಶನ ದ್ವಿ. ಮು ೧೯೭೭, ಅಧ್ಯಾಯ ೫೮, ಪದ್ಯ ೧೨ ; ಪು ೨೨೧೯

೬ ಅಲ್ಲೆ : ಅಧ್ಯಾ-೫೮, ಪದ್ಯ-೬ ಪುಟ : ೨೨೧೮

ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಯಾವ ಮೂಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರಲಾರದ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಪೌರಾಣಿಕವಸ್ತುವೊಂದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮರುಹುಟ್ಟು ಕೊಡುವ ಅತ್ಯಂತ ಆಧುನಿಕ ಮತ್ತು ಪ್ರಗತಿಪರ ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಬಹುಶಃ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ರಮ್ಯತೆ ಹಾಗೂ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಭಾವುಕವರ್ಗವನ್ನು, ವರ್ಗ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪ್ರಚ್ಛನ್ನಗೊಳಿಸಿಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲಕ್ಕೆ ಸ್ವಂದಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಈ ಕಾವ್ಯ ಹರಿದಾಸರ ಕೈಯಲ್ಲಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರನ ಅಸ್ವದಂತೆ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಗಿದೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗೀಯಲ್ಲಿಯಂತೂ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮೊದಲಿನ ಎರಡೂ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ತನ್ನ ಆಳ-ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ೪೨ ಸಂಧಿಗಳಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಈ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿ ಮೇಳುನೋಟಕ್ಕೆ ಭೋಗಮೂಲವಾದ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ ; ಹರಿಹರದಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಡುವದು ಅದರ ಪ್ರಮುಖ ಧೋರಣೆ. ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮೀರಿ ತನ್ನ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ನೆಲೆಗಳ ಅಂತಃಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಅದರ ಉತ್ಸಾಹ, ಅಂದಿನ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿಕೊಡುವ ಅದರ ಪ್ರಯತ್ನ ವೈಚಾರಿಕ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಕಳಕಳಿಯ ಆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಂತಹದು, ಇಲ್ಲಿಯ ಕವಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಕವಿಯ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸ್ವರದ ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಸಮಾಜದಿಂದ ತನಗೆ ಮಾತ್ರ ಒದಗಬಹುದಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಅನುಭವಗಳ ಅಂಚನ್ನು ಮೀರಿನಿಲ್ಲುವಂತಹದು. ಅಂದರೆ ಒಂದು ನಾಡಿನ ಸಮಗ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶಾಲ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹದು. ಹೀಗಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನತರಂಗೀ ಒಂದು ಶ್ರೀಮಂತ ಪರಂಪರೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕಿನ ರೀತಿ-ನೀತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ-ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಂಬಿಕೆ-ಆಚರಣೆ, ಉಡಿಗೆ-ತೊಡಿಗೆ, ಸ್ವಭಾವ-ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು, ಒಟ್ಟು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನಂತಪದರುಗಳ ಸಮಸ್ತ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಮನೋಹರವಾದ ಜೀವಂತ ಚಿತ್ರಣಗಳನ್ನು ಅದರ ಧಾರ್ಮಿಕ-ಶೈಕ್ಷಣಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸೂಳೆಗೇರಿ, ಬೇಟೆಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡ ಇಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ವಿವರಗಳು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಮೂಲಿ ಎನಿಸುವಷ್ಟು ಹಳೆಯದು; ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಭಾವನೆಯಿಂದಾಗಿ ಕೇವಲ ಒಂದು

ಕಾವ್ಯಪರಂಪರೆಯ ಅನುಕರಣೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲ ; ಕವಿಯೊಬ್ಬನ ವರ್ಣನಾ ನೈಪುಣ್ಯದ ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿ, ಚಾಪಲ್ಯವಾಗಿ, ಚಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ; ಬದಲಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವರ್ತಮಾನ ಹಾಗೂ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ಕವಿಯ ಚಿಂತನೆಗಳ ಸತ್ಪಲವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. “ಕೇಳುವ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತು ಕೂಮಿವೀಳೆಯವಿತ್ತು ಮುದದಿ ಅಳುಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿವಸದಿ ತರ್ವಾಯ ಹೇಳುವ ವಿಬುಧರೊಪ್ಪಿದರು.”² “ಸಣ್ಣವರಂಗಗಳನೋದಿಸುತಿರ್ಪ ಕಪೆಯ ಕೋಲಣ್ಣಗಳ ಚೌಪದಿಗವಿತೆ” (III-೪೧) ಎಂಬ ವಿವರಣೆ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಎಂಥ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಿದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು.

ಮಹಿಳಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರವಂತೂ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಗತಿಪರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಹುದೊಡ್ಡ ನಿದರ್ಶನ. “ಕರ್ಮಕಾಂಡವ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ತತ್ಪಾರ್ಥದ ಮರ್ಮವನರಿದ ಪ್ರಾಜ್ಞೆಯರು ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಮೋಕ್ಷಗಳ ಪಡೆದರು ಭರ್ಮಾಂಬರನ ಭಕ್ತಿಯಲಿ” (III-೩೯) ಇಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಮಹಿಳೆಯರ ಧಾರ್ಮಿಕ-ಶೈಕ್ಷಣಿಕ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಸಾಧಾರಣ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿದ ಕಾವ್ಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ. ಅದರೊಂದಿಗೆ ಮಹಿಳೆಯರ ನಯ-ವಿನಯ-ಸೌಜನ್ಯಮಯವಾದ ರೀತಿ-ನಡಾವಳಿಕೆಯ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಚಿತ್ರವೂ ಅಷ್ಟೇ ಅನನ್ಯ ಮತ್ತು ಆತ್ಮೀಯ. ಸುದೀರ್ಘ ಕಾಲದನಂತರ ಬಂದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ಕೃಷ್ಣನ ಅರಮನೆಯಗಾರ್ತಿಯರು ಪರಪುರುಷರನ್ನು ನೋಡಬಾರದೆಂದು ಒಳಹೋಗುವದು (XIII-೨೦), ಕೃಷ್ಣನೊಡನೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಲರಾಮನ ನುಡಿ ಕೇಳಿ ಹೆಂಗಳೆಯರೆಲ್ಲ ಭಯ-ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಎದ್ದು ಒಳಗೆ ನಡೆಯುವುದು (XIII-೨೪) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಂದಿನ ಮಹಿಳಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ಮಾದರಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳು.

ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ನಂಬಿಕೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲೂ ಈ ಕವಿಗೆ ಅಂಥದೇ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಹರಿಗೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಗುವನ್ನು ಮರದಲ್ಲಿಟ್ಟು

2. ಮೋಹನ ತರಂಗೀಣಿ : ಸಂ-ಆರ್.ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಪ್ರ : ಕ.ವಿ.ವಿ. ಧಾರವಾಡ: (೧೯೭೩), -೨೩.

ಮುಂದಿನ ಎಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಇದೇ ಕೃತಿಯಿಂದ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಗೋಮಯದಿಂದ ಎರೆಯುವುದು, ಹೊಕ್ಕಳ ಹುರಿಕತ್ತರಿಸಿ ಮಾಂಸದ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಹೂಳುವುದು, ಬಾಣಂತಿಗೆ ಬೇವಿನರಸ ಕುಡಿಸುವುದು-ಮಗುವಿಗೆ ಜೇನಿನ ರಸ ಸೀಪಿಸುವುದು, ಜಾತಕ ಬರೆಸುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಒಟ್ಟು ಕಾವ್ಯವೇ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮೃದ್ಧ ದಾಖಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ; ಕನಕದಾಸರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ನಿರೀಕ್ಷಣಾಶಕ್ತಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗುತ್ತದೆ ; ಕನಕದಾಸರು ಬದುಕನ್ನು ಅದೆಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎನಿಸುತ್ತದೆ : ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅದರಲ್ಲೂ ಜಾನಪದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಎಂಥ ಗಾಢ-ಪ್ರಗಾಢ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ತಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕಿನ ವಿವಿಧ ಮುಖಗಳ ವಾಸ್ತವ ವಿವರಣೆಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಅದು ಸೂಸಲಾಡುತ್ತದೆ. ನೆಲದ ಬದುಕಿನ-ಭಾಷೆಯ ದ್ರವ್ಯದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಮೆ, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ರೂಪಕ ಮತ್ತು ನಾಣ್ಯಡಿಗಳು ಕಾವ್ಯದ ರಕ್ತವಾಹಿನಿಗಳಾಗಿ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಜೀವಧಾತುವನ್ನು ಪೂರೈಸುತ್ತವೆ.-"ಊರ ಗುದ್ದಲಿಯ ತೋಡುವರೆ" (VI-೮), "ತಲೆ ಬಲ್ಲಿತೆಂದು ಕಲ್ಲನೇ ಹಾಯಬೇಡ" (VII-೨೩), 'ಒಗೆತನಬಿಟ್ಟು ಹೋಹಾಗ ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪ ಮೊಗೆದವರಾರುಂಟು" (IX-೧೯), "ಇರಿದುಕೊಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತಿವಿದುಕೊಂಡರೆ ಕಣ್ಣು" (XXXV-೩೮) ಎಂಬಂಥವುಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕವಿಯ ಇಂಥ ಉತ್ಕಟ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದಾಗಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಪೌರಾಣಿಕ ಪಾತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಮಾನವೀಕರಣಗೊಂಡು ಒಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಓಡಾಡಿ ಆಪ್ತವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ಅವೆರಡರ ನಿಕಟ ಪರಿಚಯವಿದ್ದ ಕವಿ ಅವೆರಡರ ಅನಾಯಾಸ ಫಲಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಮೂಲಭೂತ ಪ್ರೇರಣೆ ಮತ್ತು ಆಶಯ ಒಂದು ನಾಡಿನ ಅಖಂಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಹಿತಚಿಂತನೆ ಮತ್ತು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಳಕಳಿಯ ಜವಾಬ್ದಾರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು.

ವೈಭವದ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಶಿಖರವನ್ನು ತಲುಪಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಬ್ಬ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವೈಭವ-ಅಟ್ಟಹಾಸಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ದಾರ್ಶನಿಕ ಹಿತಚಿಂತಕರಾಗಿ ಅದರ ಒಳಗಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಿರುಕು ಹಾಗೂ ಹೊರಗಿನ ಆಘಾತದಿಂದ

ಒದಗಬಹುದಾಗಿದ್ದ ಭೀಕರ ದುರಂತ ಸುಳುಹನ್ನು ಕಂಡವರಾಗಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದಾಗಿ ಅವರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಮಾಧ್ಯಮದ ಮೂಲಕವಾದರೂ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಗೆ ತೊಡಗಬೇಕಾದದ್ದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಆ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು : ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ತತ್ಕಾಲೀನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ತನ್ನ ಜನಾಂಗದ ಅರಿವಿಗೆ-ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಅದರ ಬಗೆಗೆ ಅವರ ಗೌರವ-ಸ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಚೇತರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವುದು ; ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿಯ ಆಂತರಿಕ ಕಲಹವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳಿ ಅದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಅಪಾಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಕರ್ತವ್ಯದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸುವುದು ; ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ವರ್ಗಸಾಮರಸ್ಯ ಮತೀಯ ಸೌಹಾರ್ದತೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸಿ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜ್ಞಾವಲಯಗಳಿಗೆ ಅಖಂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಕೇಂದ್ರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದದ್ದೆಂದರೆ-ಒಂದು ಜನಾಂಗದ ಒಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ, ಹಿತೈಷಿಯಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಡುವ ಕನಕದಾಸರು ಮತೀಯ ಸೌಹಾರ್ದತೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮತದ ಅಂದರೆ ವೈಷ್ಣವ ಮತದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಮತೋಲನ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಇತರ ಮತದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರೈವೋಟಿಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ : ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಪೇಚಾಟದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ : ಮತೀಯ ಸೌಹಾರ್ದತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಫಲಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ ಹರಿಹರರಲ್ಲಿ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಕವಿ ಅದೇ ಔದಾರ್ಯವನ್ನು ಆ ಎರಡೂ ಮತಗಳ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ವೀರಶೈವಧರ್ಮದ ಬಗೆಗಿರುವ ಸದ್ಭಾವನೆ ವೀರಶೈವ ಸಮಾಜದ ಬಗೆಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ವೀರಶೈವ ಸಮಾಜವನ್ನು ವೈಷ್ಣವ ಸಮಾಜದೊಂದಿಗೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಇಳಿಸಿ ಎಲ್ಲ ಹಂತದಲ್ಲೂ ವೀರಶೈವರ ಮುಖಭಂಗವಾಗುವಂತೆ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಕೃಷ್ಣ-ಬಾಣಾಸುರರ ಯುದ್ಧದ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಂತವೂ ಇದನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಿದೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹರಭಕ್ತ

ಬಾಣಾಸುರನನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಶಿವನ ಸೈನ್ಯವೆಲ್ಲ ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ತತ್ತರಿಸುತ್ತ ಹತಬಲವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವದು. ಕೃಷ್ಣನ ಪರಿವಾರವೆಲ್ಲ ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ವಿಜಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವದು, ವಾಗ್ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ವಿಡಂಬನೆಯನ್ನೇ ಮುಂದುಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿಂದಾಸ್ತುತಿ ಗೈಯುವದು, ಕೊನೆಗೆ ಸ್ವತಃ ಶಿವನೇ “ಕೇಶವನೆಡೆಗೆನ್ನೆಡೆಗೆ ಅವನೋರ್ವನು ದ್ವೇಷ ಬುದ್ಧಿಯ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷಸಂಭವಿಸುವದು” (೪೦-೮೬) ಎಂದು ತನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ ಬಾಣಾಸುರನಿಗೇ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡುವದು, “ಹರನೊಳು ವಿಶ್ವಾಸವನು ಬಿಡದಿರು, ಚಕ್ರಧರನೊಳು ಭಕ್ತಿಯ ರಚಿಸು” ಎಂದು ಮಂತ್ರಿ ಕುಂಭಾಂಡ ಬಾಣನಿಗೆ ವಿವೇಕ ಹೇಳುವದು-ಇವೆಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರ ಮತೀಯ ಭಾವನೆಗೆ ನಿರ್ದರ್ಶನಗಳು. ಹೀಗೆ ಬಾಣಾಸುರನೇ ಅಪರಾಧಿ ಎನ್ನುವಂತೆ, ನಡೆದೆಲ್ಲ ಅನಾಹುತಗಳಿಗೆ ಆತನನ್ನೇ ಜವಾಬ್ದಾರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ, ಅಂದಿನ ಏರುಪೇರುಗಳಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನಾಗಿಸಿಮಾಡಿ ವಿವೇಕ ಹೇಳಿದಂತಿದೆ.

ಆದರೆ ಬಾಣಾಸುರನ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೀರಶೈವ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿ-ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ. “ಶಿರದೆಡೆಯೊಳಗಿದ ಶಿವಲಿಂಗ ದೇವರ ಪರಮವಸ್ತ್ರವ ಬಿಚ್ಚಿ ತಗೆದುವರರತ್ನಾಂಚಿತ ವೃಷಭಮುದ್ರೆಯನಿಟ್ಟುಕರಂಜದೊಳಗೆ ಸಾರ್ಚಿದನು” (೨೧-೨೨), “ಏಣಾಂಕಧರ ತನ್ನ ಭಕ್ತ ಕೀರ್ತಿಸುವ ಸುಜನವಾಕ್ಯಂಗಳ ಕೇಳ್ದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗದೊಳು ತಾನಾಗಿ ಮೈದೋರಿ ಬಾಣಾಸುರನ ಕಣ್ಮನಕೆ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ ಪೂಜಾ ಸಂದರ್ಭದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು ಪರಿಭಾಷೆ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹ.

ಹೀಗೆ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ, ನಳಚರಿತೆ ಹಾಗೂ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ಆಸಕ್ತಿ ಅವರದೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕೃತಿ ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾವ್ಯದ ಉದ್ದೇಶವೂ ಅದಲ್ಲ. ತಲೆಬರಹವೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಸಾಧಕನೊಬ್ಬನ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶ, ಉತ್ಕಟತೆ, ಆರ್ತತೆ, ಆತ್ಮನಿರೀಕ್ಷೆ, ಆತ್ಮನಿವೇದನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಈ ಚಿಕ್ಕ ಕೃತಿ ಕನಕದಾಸರ ಬದುಕಿನ-ಉದ್ದೇಶದ ಮತ್ತೊಂದು ಮಗ್ಗುಲನ್ನು ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುವಂತಹದು ; ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಅದರ ಅಲೌಕಿಕ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವಂತಹದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿ ದಾಸಕೂಟದ ಧೋರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಹರಿಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾದದ್ದು;

ಭಕ್ತಿ ಅದರ ಮೂಲ ಪ್ರೇರಣೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ನೆಲೆಯಿಂದ ಮಹತ್ವದ್ದೆನಿಸುವದಿಲ್ಲ.

ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಪಾತ್ರ ಕಡಿಮೆಯೂ ಅಲ್ಲ ಕಡೆಗಣಿಸುವಂತಹದೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹಾಗೂ ಅದರ ನೆಲೆಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವ ರೀತಿ ಮತ್ತು ವಿನ್ಯಾಸ ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದದ್ದು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯಾಂಶ ಎಷ್ಟೇ ಇರಲಿ, ವಚನಗಳಂತೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳೂ ಕೂಡ ಕಾವ್ಯವೆಂದು ಗಣಿಸಲ್ಪಡುವದಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಥವಾ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅನುಭವಗಳ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯ-ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಮೆ, ರೂಪಕ, ಉಪಮೆ, ದೃಷ್ಟಾಂತ, ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜಕ ಸಾಮಗ್ರಿಯನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳ ಬಹುದು ; ಆದರೆ ಒಂದು ಇಡೀ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನೇ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯ ರೂಪಕವನ್ನಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ಕಷ್ಟ ; ಇಂಥ ತಂತ್ರ ಕೀರ್ತನೆ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗುವಂತಹದೂ ಅಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನುಭವ ಚಿಂತನೆಗಳನ್ನು, ಎಷ್ಟೇ ಕಲಾತ್ಮಕವೆಂದರೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿಧಾವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ನೇರವಾಗಿ, ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿಸಬಲ್ಲವು. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರನ್ನು ತಲುಪಬೇಕಾದದ್ದರಿಂದ ಅದು ಅವಶ್ಯವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಭಾವನಿಷ್ಠವಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಕಾವ್ಯಗಳಂತೆ ತನ್ನ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ವಿಭಾವಾನುಭಾವಗಳ ಮೂಲಕ ರಸರೂಪದಲ್ಲಿ ಆಸ್ವಾದನೆಗೆ ತಂದುಕೊಡುವಂಥವುಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗಿರುವ ಎಲ್ಲ ಮಿತಿಗಳು ವಚನಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಇದ್ದರೂ, ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಷ್ಣುವದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆ ವಚನಕಾರರಿಗೆ ಇದ್ದ ಭಾವಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ದಾಸರಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಸಮಾಜದ ಹಲವು ಸ್ತರದಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದ ಭಾಷೆ ಮೂಲ ಭಾಷಾಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ಅದಮ್ಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಿದ ಕಾರಣ ಶರಣರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಎಂಥ ಮಿತಿಗಳನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ ದಮ್ಮು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿತ್ತು ; ಹಿಂದೆಂದೂ ಇಲ್ಲದ, ತಾವೇ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಇತ್ತು. ಇಂಥ ಎಲ್ಲ ಅವಕಾಶಗಳಿಂದಲೂ ವಂಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಆಗಮನದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಇಂಬುದೊರೆತಂತಾಯಿತು.

ದಾಸರ ಭಾಷೆಗೆ, ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅದರ ಧಾರಣಶಕ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಮಿತಿ ಇದ್ದಂತೆ

ದಾಸರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಷಯಕ್ಕೂ, ಅವರ ಆಶಯ ಧೋರಣೆಗಳಿಗೂ ಇದ್ದ ಮಿತಿಯನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮವರಲ್ಲದವರನ್ನು, ತಮ್ಮದಲ್ಲದ್ದನ್ನು ಕುರಿತು ಅಂದಿನ ದಾಸಕೂಟದವರಾಗಲಿ, ವ್ಯಾಸಕೂಟದವರಾಗಲಿ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹೋದವರೇ ಅಲ್ಲ. ಅನ್ಯರೊಂದಿಗೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಸಂಪರ್ಕ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಂತೆ ಅನ್ಯರ ಬಗೆಗಿನ ಅವರ ಕಳಕಳಿಯೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಲಯವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವ ಸಂದರ್ಭವೇ ಒದಗಿ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಶಾಲ ಅನುಭವದ ಬಿಸಿಯಿಂದಾಗಿ ಉಕ್ಕಿ ಹೊರಚಿಲ್ಲಿತು ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡು ಕ್ರಿಯಾಶೀಲವಾಯಿತು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಅವರ ಬದುಕಿನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜದ ಇತರ ಎಲ್ಲ ಸ್ತರಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳೆಲ್ಲದರ ಶೋಧನೆಗೆ ತೊಡಗುವ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತವೆ. ತಮ್ಮ ಇತರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾಸ್ತವ ಅನುಭವಗಳ ನಿವೇದಕರಾಗಿ ಕಂಡರೆ, ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಮಾಜ ವಿಡಂಬಕರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಸಮಾಜದ ಗುಣ ದೋಷಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿಮರ್ಶೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ದೋಷಗಳೇ ಮುಂದಾಗಿ ಟೀಕೆಯ, ವಿಡಂಬನೆಯ, ಉಪದೇಶದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ವಿಮರ್ಶೆಯಾಗುವದಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣದೋಷಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಮಾಜದ ಮೇಲು-ಕೀಳು, ಬಡವ-ಬಲ್ಲಿದ, ಉಚ್ಚ-ನೀಚ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ವರ್ಗಗಳ, ಮತಗಳ ತಳಬುಡವನ್ನೆಲ್ಲ ಸೋಸಿ ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲುವರ್ಗದವರ ಮತಾಂಧತೆ, ಅಹಂಕಾರ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಡಾಂಭಿಕತೆಯಂಥ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು, ಕೆಳವರ್ಗದವರ ಅಜ್ಞಾನ, ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ, ಮೌಢ್ಯಗಳಂಥ ಅನಿಷ್ಟಗಳು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಯ ವಿಷಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಒಂದು ಸ್ಥಗಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಹದ್ದುಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡೇ ಆ ಅಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸ್ಪಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮವನ್ನು, ಪುನರ್ಜನ್ಮ ಹಾಗೂ ಕರ್ಮವಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ ಕನಕದಾಸರೂ ವರ್ಗಾತೀತ, ಜಾತ್ಯತೀತ ಸಮಾಜವನ್ನು ಆಶಿಸಿದವರಲ್ಲ. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯಾಗಿಯೂ ಸ್ಥಗಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಎದುರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವವರಲ್ಲ. ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಮಾಜವೆಂದ ಮೇಲೆ ಬಗೆಬಗೆಯ ಸ್ತರಗಳು, ವರ್ಗಗಳು ಅನಿವಾರ್ಯ; ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲ ಪರಸ್ಪರ

ಆಕ್ರಮಣಕ್ಕೆ ತೊಡಗದೆ, ಒಂದನ್ನೊಂದು ದೂಷಿಸದೆ-ಶೋಷಿಸದೆ, ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸೌಹಾರ್ದತೆಯಿಂದ ಬದುಕಬೇಕು; ಆ ಮೂಲಕ ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಭಾವೈಕ್ಯತೆ ಮೂಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಅವರ ಉದಾರ-ಸಾತ್ವಿಕ ಆಶಯವಾಗಿತ್ತು. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿಷ್ಟಗಳಿದ್ದರೂ ಮುರಿದು ಕಟ್ಟುವ, ಹರಿದು ಹೊಸೆಯುವ ಸಂದರ್ಭ ಅವರಿಗೆ ಅನಿವಾರ್ಯವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಬಹಳವಾದರೆ ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜವನ್ನೇ ವೈಷ್ಣವ ಮುದ ಆವರಣಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವದು. ಬೆಂದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಹರಿಭಕ್ತಿಯ ಜೋಗುಳಹಾಡಿ ಜೊಂಪು ತರಿಸಿ ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವದಾಗಿತ್ತು. ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಇತಿಮಿತಿಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಇದುವೇ ವಿವೇಕ ಸಮ್ಮತವಾದ ಮಾರ್ಗವೂ ಆಗಿತ್ತು. ಇದರ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಸಲ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ನೈತಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ನಿರ್ದರ್ಶನವನ್ನುವಂತೆ-ಸುಳ್ಳುಹೇಳಬೇಡ, ಕಳವು ಮಾಡಬೇಡ, ಪರಧನ-ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಆಸೆಪಡಬೇಡ, ಹೆಚ್ಚಿನದನ್ನು ಬಯಸಬೇಡ, ಪಡೆದದ್ದೆಲ್ಲ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಫಲ, ಹರಿಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸು ಇತ್ಯಾದಿ ಮಾಮೂಲಿ ಎನ್ನುವಂಥ ಉಪದೇಶಗಳೂ ಕೇಳಿಬರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇಂಥ ಮಾತುಗಳು ಕೇವಲ ಉಪದೇಶದ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಕಳಕಳಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಇಂಥ ಸಾಮಾನ್ಯ ನೀತಿ-ಬೋಧೆಯನ್ನು ಮೀರಿಯೂ, ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೂಪವೆನ್ನುವಂಥ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ತೀವ್ರ ಸಂವೇದನೆಗಳು, ಚಿಂತನೆಗಳೂ ಚುರುಕಾಗಿ ಸಿಡಿದುಬರುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಕುಲದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗಲೆಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರು ನೊಂದಜೀವಿಯಾಗಿ, ಒಬ್ಬ ದಾರ್ಶನಿಕರಾಗಿ, ಕಳಕಳಿಯ ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರಾಗಿ ನಮ್ಮೆದುರು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. “ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರು ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ” ಎಂದು ಕೇಳಿ “ಆತ್ಮ ಯಾವಕುಲ ಜೀವ ಯಾವಕುಲ, ತತ್ತ್ವೇಂದ್ರಿಯ ಕುಲಪೇಳಿರಯ್ಯ” ಎಂಬ ತರ್ಕಬದ್ಧ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಂದ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿ ಜಾತೀಯತೆಯ ಆಹ್ವಾನಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ” ಎಂದು ನಿರುದ್ದಿಗ್ನರಾಗಿಯೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತ “ಹುಟ್ಟಿದ ಯೋನಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿಗಳೆಲ್ಲ” ಎಂದು ಉಚ್ಚಕುಲದವರು ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಮುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ದಾಸರು ಶರಣರನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಾರೆ.

ಅದರಂತೆ ತಂಡ ತಂಡದ ಹಿಂಡುದೈವದ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ “ಎಕ್ಕಾತಿ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮಾರಿ ದುರ್ಗಿಯು ಚೌಡಿ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಲೇಕೆ.....ಹೋತು ಕುರಿಕೋಣನಾ ಬಲಿಗೊಂಬ ಡೊಂಬಿದೈವಗಳ ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ.....ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೀನ ದೈವದ ಭಜಿಸಲು ಏನುಂಟು ನಿನಗಿನ್ನು ಎಲೆ ಹುಚ್ಚು ಮನವೆ” ಎಂದೆಲ್ಲಾ ಮುಗ್ಧ ಅಜ್ಜರ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಂತಃಕರಣದಿಂದ ಹರಳು ಕರಗುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಧರ್ಮದ ನಿಜವಾದ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲಿಯ ‘ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ’ “ಎಲೆ ಹುಚ್ಚುಮನವೆ” ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಸಲ ಇಡಿ ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಆ ಎಲ್ಲ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮೇಲೆಯೇ ಆರೋಪಿಸಿಕೊಂಡು “ಆತ್ಮಬೋಧೆ” ಎನ್ನುವಂತೆ ಸಮಾಜಬೋಧೆವಾಡುವ ಕನಕದಾಸರು ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಇರಿಸಿಕೊಂಡ ಗಾಢವಾದ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧ ಅನನ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ, ಕನಕದಾಸರು-ಮೇಲು ವರ್ಗದವರ ಸ್ವಾರ್ಥಬದ್ಧವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕರವಾಗಿ, ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವ ಕನಕದಾಸರು-ಕೆಳವರ್ಗದವರ ಅನಾಗರಿಕ ದೋಷ ಮತ್ತು ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಿ, ಅತ್ಯಂತ ಕನಿಕರದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ ಕನಕದಾಸರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯದೇ ಮಾಡುವ ಕೆಳವರ್ಗದವರ ಅಪರಾಧಗಳಿಗಿಂತ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗಿ ಮೇಲುವರ್ಗದವರು ಮಾಡುವ ಅಮಾನುಷ ಅಪರಾಧ ಸಮಾಜದ ಘೋರದುರಂತ.

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮತಾಭಿಮಾನ, ಮತೀಯ ತಾರತಮ್ಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ ಪಡೆಯುವುದು ಕಡಿಮೆ, ಯಾವುದೇ ಮತದ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳಾದರೂ ಸರಿಯೆ ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತವಾಗಿ ಬಯಲಿಗಳೆಯಬಲ್ಲರು. “ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ” ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ “ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳಿದು.....ಗುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜಪಿಸುವ ಗುಟ್ಟರಿಯದ ಕೆಟ್ಟ ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆವಂಥ” ವೈಷ್ಣವರನ್ನು, “ಲಿಂಗಾಂಗದೊಳಗಿರುವ ಚಿನುಮಯವ ತಿಳಿಯದೆ, ಅಂಗಲಿಂಗದ ನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ, ಜಂಗಮ-ಸ್ಥಾವರ ಹೊಲಬನರಿಯದ ಇಂಥ ಭಂಗಿ ಮುಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರು ಅಹುದೆ ?” ಎಂದು ವೀರಶೈವರನ್ನು “ಅಲ್ಲಾ ಋದಾ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನು ಅರಿಯದೆ ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರದ ನೆಲೆಯ ಗುರುತರಿಯದೆ

ಕಳ್ಳಕೂಗನೆ ಕೂಗಿ ಬೊಗಳಿ ಬಾಯ್ಕಿರೆವಂಥ ಕಳ್ಳರಿಗೆ ತಾ ವೀರ ಸ್ವರ್ಗದೊರಕುವದೆ ?” ಎಂದು ಮುಸ್ಲಿಮರನ್ನು, ಧರ್ಮದ ಅರಿವಿಲ್ಲದ ಬಹಿರಾಡಂಬರವನ್ನು ವಿಡಂಬಿಸುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಮೇಲಿನ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕು. ಅವರ ಅರ್ಥಹೀನ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಮತಗಳ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಂಬಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಬೇರೆ ಮತ-ಧರ್ಮಗಳ ಸಮಾಜದೊಂದಿಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಾಢಸಂಬಂಧ, ಮಧುರ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಧಾರಣಾವಾದಿಗಳಾಗಿ ನಮ್ಮ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅವರ ಸಾತ್ವಿಕತೆ ಸುಪ್ತ ಶಾಖವಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ; ಅಂತಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಅನಾರೋಗ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅನುಶಾಪಕ್ಕಿಂತ ಅನುಕಂಪ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ವೈಷ್ಣವ ವೀರಶೈವ ಹಾಗೂ ಮುಸ್ಲಿಮ ಮತ-ಧರ್ಮಗಳ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕುರಿತು ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಹೇಳುವ ಕವಿ ಜೈನಸಮಾಜವನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಗೆ ಆಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವದಿಲ್ಲ. ವೈಷ್ಣವ ಮತದೊಂದಿಗಿನ ಅದರ ಸಂಬಂಧ ವೀರಶೈವ ಮತದಂತೆ ಬಹುಶಃ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕಾಡಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ ಧರ್ಮದ ತಿರುಳರಿಯದ ಮುಸ್ಲಿಮರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗಲೂ “ಕಳ್ಳರಿಗೆ ತಾ ವೀರ ಸ್ವರ್ಗದೊರಕುವದೆ” ಎಂಬಲ್ಲಿಯ “ವೀರಸ್ವರ್ಗ” ಎಂಬ ಶಬ್ದವೂ ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂದರ್ಭದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಒಟ್ಟು ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ನೆಲೆಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಅನ್ವೇಷಣೆಗೆ ತೊಡಗಿ, ಆ ಎಲ್ಲ ನೆಲೆಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಒಟ್ಟು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಾಗೂ ಮಾನವೀಯ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ತಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವ-ಚಿಂತನೆ, ಕಳಕಳಿ-ಕಾಳಜಿಗಳ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಘನವಾದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿ ಕೊಡುವದರಿಂದ, ಅವರ ಕೃತಿಗಳು ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುತ್ತವೆ. ನಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಸಂದರ್ಭದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ಅರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಂಜಿಸುತ್ತಲೇ ಅದರ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹುಡುಕಾಟಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಕನಕನ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಡಂಬನೆ

ಟಿ. ಮಹಾಬಲ ಅಡಿಗ

ಪರಂಪರಾಗತ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಮಾಜದಿಂದ ಕೀಳುವುದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ. ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆಯು, ಜನತೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಿಸದೆ ಆಚರಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಬೇರೊಂದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಯಿಲೆಗಳು ಭೂತಪ್ರೇತಗಳ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವವು ಎನ್ನುವವರನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೂ, ಬೈಬಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೇಳುವರೆಂದು ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಹೊರಟ ಜನತೆಯನ್ನು ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೂ, ಪರಮ ವೈದಿಕರೆನಿಸಿಕೊಂಡು “ವಸುಧೈವ ಕುಟುಂಬಕಮ್” ಎನ್ನುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಓದಿ, ‘ತತ್ವಮಸಿ’ಯ ಅರ್ಥ ತಿಳಿದು, ‘ಸರ್ವಂ ಖಿಲ್ವಿದು ಬ್ರಹ್ಮಂ’ ಎಂದು ಪಠಿಸುತ್ತಾ, ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಯಾದ ಮಾನವಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದಂದೂ ದೇಹ ದೇಗುಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮ ನೆಲಸಿರುವುದರಿಂದ ‘ಶಿವೋಹಂ’ ‘ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಮಿ’ ಎಂದು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ತನ್ನನ್ನು ಪವಿತ್ರವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ದೇವವಾನವನಾಗುವ ಅವಕಾಶ ಇರುವುದೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾ, ಸಭೆಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ “ಸರ್ವೇಜನಾಃ ಸುಖಿನೋಭವಂತು” ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿ, ನಿಜ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಮಡಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ, ಮಾನವನನ್ನು ಮನೆಬಾವಿ ಮುಟ್ಟಲು ಬಿಡದೆ, ಕೀಳುಜಾತಿಯೆಂದು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೀನವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಜನತೆಯನ್ನು ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಬಹುದು.

ಅಜ್ಞಾನಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಹೇಳಿ ಸುಧಾರಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ತಿಳಿದೋ ತಿಳಿಯದೆಯೋ ಸ್ವಾರ್ಥದಿಂದಲೋ ಬಹಳ ಮುಂದುವರಿದ ಮೇಧಾವಿಗಳಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತಾ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಇರುವವರನ್ನು ತಿದ್ದುವುದು ಮಹಾಪ್ರಯಾಸದ ಕೆಲಸ. ಇಂಥ ಜನ, ಬಹುಮಂದಿ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿರುವ ಯಾವುದೋ ಒಂದು

ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಒಂದು ಮತದ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿ ನಿಂದ, ಈ ವಿಜ್ಞಾನಯುಗದ ಲೋಕಾನುಭವದಿಂದ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವ ಸಮಾಜವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಅದು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ತಗಲಿರುವ ಒಂದು ಮೌಢ್ಯದ ಜಾಡ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂಥ ಮೌಢ್ಯದ ಕಳೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಶ್ರಮಿಸಿದ ಭಾರತದ ಬಹುಮಂದಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಧೈಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾದ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಕನಕನ ಸ್ಥಾನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆದಿಯಿಂದ ಈವರೆಗಿನ ಪ್ರಮುಖ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರ ಕಡೆಗೆ ಒಮ್ಮೆ ವಿಹಂಗಮ ದೃಷ್ಟಿ ಬೀರಿದರೆ, ಅದು ಕನಕನ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಲು ತುಂಬ ಸಹಾಯಕವಾಗುವುದು,

ಆರ್ಯರು ತಮ್ಮ ವರ್ಣ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹಿಂದುಳಿದವರು ಎಂದು ಭಾವಿಸದೆ, ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, “ಭಾರತ ಪುರಾತನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಉಳ್ಳ ದೇಶ” ಎಂದು ಹೇಳಿಸಲು ಕಾರಣರಾದ ಆದಿವಾಸಿಗಳು ಹಾಗೂ ದ್ರಾವಿಡರನ್ನೂ ಅನಾರ್ಯರು (ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು) ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಶೂದ್ರರೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಇದರಿಂದ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೇ ಬಹು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಒಂದು ವರ್ಗ ಹಿಂದುಳಿಯುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಆರ್ಯರ ನಿಯಮದಂತೆ ಮೊದಲ ವರ್ಣದವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ದೈವಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದ ಭೂಸುರರೂ, ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವರು ದುರದೃಷ್ಟಶಾಲಿಗಳಾದ ಶೂದ್ರರೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಹಿಂದುಳಿದವರ ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ಬೆಲೆಯೆ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ ಕೇಳುವುದು ಕೋಗಿಲೆಯ ಸ್ವರವಾದರೂ, ಕಾಗೆ ! ಇನ್ನೇನು ! ಎಂಬಷ್ಟು ಅವರ ಕಡೆಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆ, ರತ್ನವೊಂದು ಕೆಸರಲ್ಲಿದ್ದರೆ, ಅದನ್ನು ಹೆಕ್ಕುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡದೆ, ಕೊಳೆಯಿದೆ ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಮತ್ತೂ ತುಳಿದು ಅಡಗಿಸುವುದೇ ಆಗಿನ ಜನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಮೇಲು ವರ್ಣದವರ ಸೇವೆ ಮಾಡುವುದೇ ಕೀಳುವರ್ಣದವರಿಗೆ ಭಾಗ್ಯ. ಹಿಂದುಳಿದವರನ್ನು ದುಡಿಸಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೊಂದುವುದೇ ಮುಂದುವರಿದವರ ಆಗಿನ ಧರ್ಮ. ಹುಲಿಸಿಂಹಗಳ ಮರಿಗಳಾದರೂ ಕುರಿ ಹಿಂಡಿನೊಡನೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದರೆ ತಮ್ಮತನವನ್ನು ಮರೆತು ಅವು ಕುರಿಗಳಂತೆಯೇ ವರ್ತಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮುಂದುವರಿದವರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹಿಂದುಳಿದವರು ತಮ್ಮ ಮನುಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕೂಡಾ ಮರೆತು ಪಶುಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಿದರು ಬಡವರ ಮನುಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿ, ಸರ್ವಜೀವಿಗಳನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿ, ತಾವು ಸುಖಪಡುವುದನ್ನು ಕಂಡು ರೋಸಿ ಹೋದ ಬುದ್ಧ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಕೆಲವು ಶತಮಾನಗಳ ಮೊದಲು ಅವತರಿಸಿ “ದಯೆಯೇ ಧರ್ಮದ ಮೂಲ, ಅಹಿಂಸಾ ಪರಮೋ ಧರ್ಮಃ” ಎಂದು ಜಾತ್ಯತೀತವಾದ ಮಾನವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಾರಿದ. ಅಶೋಕನು ಅದನ್ನು ಶಾಸನ ಮೂಲಕ ವಿಶ್ವಧರ್ಮವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿದ. ವೈದಿಕರ ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹ ಪೀಡೆಗೊಳಗಾದ ಆ ಮತ ಶತಮಾನಗಳು ಉರುಳಿದಂತೆ ಕಳೆಗುಂದಿದಾಗ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨ನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಸವಣ್ಣ ಅವತರಿಸಿ ಬುದ್ಧನಂತೆಯೇ “ದಯೆಯಿಲ್ಲದ ಧರ್ಮ ಯಾವುದಯ್ಯಾ, ದಯೆಯೇ ಬೇಕು ಸಕಲಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲರಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲದೆ ತಾನು ಹಾರುವನೆಂದರೆ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ ನಗುವನಯ್ಯಾ” ಎಂದು ಸಾರಿದ. ವೈದಿಕನಾದ ತಾನು ಜಾತೀಯತೆಯ ದ್ಯೋತಕವಾದ ಜನಿವಾರವನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿ, ನಿಜವಾದ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಸಾರವನ್ನು ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ವಚನಸಾರವನ್ನು ಅನುಭವ ಮಂಟಪದ ಭಕ್ತಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂದುಳಿದವರಿಗೆ ಉಣಿಸಿ, ಮಾನವ ಸಮಾಜವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿ ಜಗಜ್ಯೋತಿಯಾದ.

ಬಸವೇಶ್ವರ ತೋರಿದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಮಡಿವಂತಿಕೆಯ ಮಬ್ಬು ಕಳೆದು ಕಣ್ತೆರೆದ ವೈದಿಕ ಪೀಠಾಧಿಪತಿಗಳು, ತಮ್ಮ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಹೊಸ ದಾರಿ ತುಳಿಯದೆ ನಿರ್ವಹ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಬಗೆದು, ವೈದಿಕ ಆಧಾರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಓದಿ ದ್ವೈತವನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವ ಸಂಸ್ಕೃತಪಂಡಿತರ ಕೂಟವನ್ನು ‘ವ್ಯಾಸಕೂಟ’ವೆಂದೂ, ಅದರ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆ, ಸಂಗೀತ, ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಬಲ್ಲ ಕೂಟವನ್ನು ‘ದಾಸಕೂಟ’ವೆಂದೂ ಕರೆದು ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತರಾದರು. ಮಧ್ಯಾಜ್ಞಾರ್ಯರಿಂದ ಬೀಜಾವಾಪನೆಗೊಂಡ ದಾಸವಾಜ್ಞೆಯ, ನರಹರಿತೀರ್ಥನ ನಂತರ ಪುಷ್ಕಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಫಲ ಕೊಡಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಪುರಂದರ ಕನಕರು ದಾಸಕೂಟದ ಆಶ್ಚಿನಿ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಮೆರೆದು ಜಾತಿಭೇದವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮದ ನೆಲೆಬೆಲೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿದರು. ಸರ್ವಜ್ಞ ಎಂಬ ಕವಿ ಸಮಾಜದ ಏರು ಪೇರುಗಳನ್ನು ವಚನವೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಐರೋಪ್ಯ ಮಿಷನರಿಗಳ ಸೇವೆ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಇಲ್ಲಿಯ ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಢನಂಬಿಕೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡಲಿ ಏಟುಕೊಟ್ಟಿತು. ಗಾಂಧಿಯ ಉದ್ಧಾರದ ಹೆದ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಸರ್ವೋದಯದ ಕನಸು ಕಾಣುತ್ತ ಭಾರತವೆಂದು

ಜಾತ್ಯತೀತ ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಬಹುಮಂದಿ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರ ಶ್ರಮದ ಫಲದಿಂದಾಗಿ ಆಗಿದೆ.

ಈ ರೀತಿ, ಚರಿತ್ರೆಯ ಅವಲೋಕನದಿಂದ, ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ನಾಗರಿಕತೆಯ ಗಾಳಿ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಬೀಸದಿರುವ ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕುರುಬ ಜಾತಿಯ (ನಿಷ್ಠಾವಂತರೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವೈದಿಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಶೂದ್ರ !) ಕನಕ ಸಮಾಜೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆ ಹಾಡುತ್ತಾ ಊರೂರು ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮೇಲು ವರ್ಣದವರಿಂದ ಎಂತಹ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಕಂಡು ಬಂದಿರಬಹುದು ಎಂದು ಊಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾಗದು. ಜಾತೀಯತೆಯ ಮೇಲು ಕೀಳು ಭಾವನೆಯೇ ಸಮಾಜ ಸುಧಾರಕರ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಸುವಂತಹ ವಿಷಯ. ಕನಕನಿಗೂ ಅದರ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದೆ ಇಲ್ಲ. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದು ಬಂದಿರುವ ಜಿಗಟು ಕೊಳೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಒಂದಷ್ಟು ಘರ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಗು ಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿರುವಂತೆ, ಚಿನ್ನದ ಕಶ್ಮಲ ಕಳೆಯಲು ಅದನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಬಡಿಯಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯದಂತೆ, ಕಿಲುಬು ಹೋಗಲು ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆರೆಯಬೇಕಾದಂತೆ, ಮೇಲುವರ್ಣದವರೆಂದು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಜನವನ್ನು ತಿದ್ದಲು ಕನಕ ಬರೇ ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಹೇಳದೆ, ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ, ಕಟೂಕ್ತಿಯಾಗಿ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿಯಾಗಿ, ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ, ವಿಡಂಬನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಯಿತು.

ಹಾಗೆ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿ ಹೇಳಬೇಕಾದರೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಕಿಚ್ಚು ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ, ಅಂತಃಸತ್ವ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೌದು ! ಕನಕನೂ ಅಂಥ ಶಕ್ತಿ ಉಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಪವಾಡಪುರುಷ. ತನ್ನ ತಂದೆಯಂತೆ ತಾನೂ ವಿಜಯನಗರದ ಅಧೀನದ ಒಬ್ಬ ಮಾಂಡಲಿಕ. ತಿರುಪತಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಜನಿಸಿ, ತಿಮ್ಮಪ್ಪನೆಂದು ನಾಮಕರಣ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ, ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳ ಪ್ರೀತಿಯ ‘ಚಿನ್ನ’ ‘ಕನಕ’ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವಂತೆ ದೈವಾನುಗ್ರಹದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅವನಿಗೆ ನಿಕ್ಷೇಪ ದೊರೆಯಲು, ಅದರಿಂದ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಆದಿಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಉಳಿದುದನ್ನು ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡಿ, ‘ಕನಕನಾಯಕ’ ‘ಕನಕಪ್ಪ’ ಎನ್ನಿಸಿದವನು. ಗರಡಿ ಸಾಧಕನಾದ ಯುದ್ಧವೀರ. ನಿಷ್ಠುರ ನ್ಯಾಯವಾದಿ, ಯಮಧರ್ಮನ ಅವತಾರ. ದೈವಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ಭೋಗ ಬಿಟ್ಟು, ತ್ಯಾಗಿಯಾಗಿ ದಾಸೋಹಂಭಾವದಿಂದ, ದಾಸಕೂಟದ ಸದಸ್ಯನಾಗಿ ‘ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಾನು

(ಅಹಂಕಾರ) ಹೋದರೆ ಹೋದೇನು' ಎಂದು ಹೇಳಿ, ದಾಸಕೂಟದ ಧೈಯವಾದ ನಿಷ್ಕಾಮ ಸೇವೆಯ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ಉಳಿದವರು ಸಕ್ರಿಯವಾಗಿ ದುಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದವನು. ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ಗುರುವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಹೋದ ಮೊದಲ ಸಂದರ್ಶನದಲ್ಲಿಯೇ “ಕುರುಬನಿಗೆಂಥ ಕೋಣ ಮಂತ್ರವೋ?” ಎಂದು ಗುರು ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡಿದಾಗ, “ಶಂಖದಿಂದ ಬರುವುದೇ ತೀರ್ಥ” ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಕೋಣಮಂತ್ರ ಜಪಿಸಿ ಯಮನ ಕೋಣವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟವನು. ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಲು ಗುರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನದೇ, ‘ದೇವರು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಇರುವನು’ ಎಂದು ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಿಸಿದವನು, ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚವರ್ಣದವರ ಆಕ್ಷೇಪದಿಂದ ದೇವರ ದರ್ಶನ ಸಿಗದಿರಲು ಹಿಂಬದಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಭಜಿಸಿ, ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿಕೊಂಡು, ದೇವರು ಭಕ್ತರಾಧೀನ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದಾಖಲೆ ಉಂಟುಮಾಡಿದನು.

ಇಂಥ ಕನಕನಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಾಶ್ರಯ ಅಲ್ಲದೆ, ಶ್ರೀಪಾದರಾಜ, ವ್ಯಾಸರಾಯ, ವಾದಿರಾಜರಂಥ ವೀರಾಧಿಪತಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತು.

“ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಕೀರ್ತನೆ, ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸೀಮಿತವಾಗಿರದೆ ಅದರ ಕೈ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಚಾಚುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ.”¹

“ಕನಕದಾಸ ಯಾವ ಮತತತ್ವವನ್ನೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸದೆ, ಯಾವ ದೇವರನ್ನೂ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸದೆ, ವಿಷ್ಣು ಶಿವರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೇನಿಸದೆ, ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಾವ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಸಮಾನ ಖ್ಯಾತಿಗಳಿಸಿದ ಮಹಾನುಭಾವ”².

“ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಹೊಳೆಹರಿಸಿ, ಜನಮನೋಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾದಂತೆ, ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, ನಳಚರಿತ್ರೆ, ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಎಂಬ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಕವಿಯಾಗಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿರಂತನರಾಗಿದ್ದಾರೆ.”³

೧. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ-ಡಾ. ವರದರಾಜರಾವ್.

೨. ದೇ. ಜ. ಗೌ. - ನಳಚರಿತ್ರೆಯ ಪೀಠಿಕೆ.

೩. ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ - ರಾ. ಗೌ. ಪುಟ ೩೭.

ಈಶ ನಿನ್ನ ಚರಣ ಭಜನೆ | ಆಸೆಯಿಂದ ಮಾಡುವೇನು | ದೋಷರಾಶಿ ನಾಶ ಮಾಡೋ ಶ್ರೀಶಕೇಶವ || ಎಂಬುದಾಗಿ ದೇವರ ದಾಸನಾಗಿ ಮೊದಲ ಕೀರ್ತನೆ ಹಾಡಿದ ಕನಕ, ಮುಂದೆ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ಆಶುಕವಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದ ಭಾವದಂತೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ವಿಡಂಬನೆಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವನ್ನು ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದಲೂ, ಕೆಲವನ್ನು ಅವನ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಿಂದಲೂ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಡಂಬನೆಗಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದೆ. ಅವನ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ವಿಧ್ವಾಂಸರ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಗೊಂಡವುಗಳು.

ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ

ಕನಕನಿಗೆ ಬಹುಮಂದಿ ಮತ್ತರಿಗಳು ಕುಹತನದಿಂದ ಏನೇನೋ ನಿಂದೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ‘ಕೀಳಾದವನು ಹೇಳುವುದೇನು?’ ಎಂದು ಅವರು ಅಲಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ತಾನು ದಾಸಾನುದಾಸ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕನಕನಿಗೇನೂ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ :

ಮುಟ್ಟಿದಿರು ನಡೆಯೆಂದು ಜನರೆಲ್ಲರೂ ಎನ್ನ
ಅಟ್ಟಿ ಬಡಿಯುತ್ತಲಿಹರೋ ಕೃಷ್ಣಾ
ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರೋ ಬೀರಪ್ಪ
ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಕುರಿಯ ||

ಕುಲವಿಲ್ಲದ ದಾಸ ಕುರುಬದಾಸ ನಾನಯ್ಯ |
ಕಾಳಿದಾಸನ ಮನೆಯ ಕೀಳುದಾಸ |
ಆಳುದಾಸನು ನಾನು ಮೂಳದಾಸ |
ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ, ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ
ತತ್ತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯಾ ||
ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮ ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ |
ಪ್ರೀತನಾದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ? ||

ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸದೆ, ಹುಟ್ಟಿದ ಜಾತಿಯಿಂದ ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅವನ ಸವಾಲು ಹೀಗಿದೆ ;

ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದ ತಂದು |
 ಬಿಸಜನಾಭನಿಗರ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆ ?
 ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ತಿತ್ತೀರವು |
 ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣಲಿಲ್ಲವೆ ?
 ಮೃಗಗಳ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಲು ಕಸೂರಿ |
 ತೆಗೆದು ಪೂಸುವರು ದ್ವಿಜರೆಲ್ಲರೂ ||

-ಇದನ್ನು ಯಾರು ಅಲ್ಲಗಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯ ? ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯದ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ, ಕನಕ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲ ಜಾತೀಯತೆಯ ಮೌಢ್ಯದ ಮುಸುಕು ಕಳೆಯಲು ಅವನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೀಗಿದೆ :

ತಾನು ಕೀಳಾದವ ಸರಿ. ಆದರೆ ಮೇಲಾದವರಾರು ?

ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ ?
 ನೀತಿ ತಪ್ಪಿದವರೆಲ್ಲ ದೇವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆ ಕೃಷ್ಣಾ ?
 ಭಂಗಿ ಮುಕ್ಕುಗಳೆಲ್ಲ ಲಿಂಗವಂತರಹರೆ ಕೃಷ್ಣಾ ?
 ವೇಷಧಾರಿಗಳೆಲ್ಲ ಸನ್ಯಾಸಿಗಳಾಗುವರೆ ಕೃಷ್ಣಾ ?
 ಹೊಟ್ಟೆಗುಡ ಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೆ ಕೃಷ್ಣಾ ?

ಶೀಲಕೆಟ್ಟು ಬಾಳುವ ದೈವದ್ರೋಹಿಗಳ ಸಹವಾಸಕ್ಕಿಂತ ಕನಕನಿಗೆ ತ್ರಿಕರಣ ಶುದ್ಧಿಯ ಭಕ್ತ ಜನದ ಸೇವೆಯೇ ಲೇಸು :

ಶೀಲವರಿತು ಭಕುತಿ ಮಾಳ್ವ ಚಂ | ಡಾಲರ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯಿಸೆನ್ನ || ವಾಸುದೇವ ಆದಿಕೇಶವರಾಂಕುನ ದಾಸದಾಸ ದಾಸದಾಸರ ಮನೆಯ | ಮೀಸಲು ಊಳಿಗವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು ||

ಕನಕನ ವಿಡಂಬನೆಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕುಲದ ಮೇಲುಕೀಳು ಅಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಊರೂರುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಜಾತೀಯತೆ ದೋಷಗಳೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

“ಒಂದೆ ಗಗನವನ್ನು ಕಾಣುವ, ಒಂದೆ ನೆಲವನ್ನು ತುಳಿಯುವ, ಒಂದೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಉಣ್ಣುವ, ಒಂದೆ ನೀರು ಕುಡಿಯುವ, ಒಂದೆ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸಿರಾಡುವ ನರಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯ ಬಂದುದು ಹೇಗೆ?”^೧ ಎಂಬುದು ಕನಕನನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಸ್ಯೆ. ಕುಲದ ಮೇಲುಕೀಳು ವಿಚಾರ ಬಂದಾಗ ಕೆಣಕಿದಂತಾಗಿ, ಅರಳಬಡಿದಂತೆ ಪಟಪಟನೆ ಹೇಳಿಬಿಡುವನು :

೧. ಮಂಕುತಿಮ್ಮನ ಕಗ್ಗ - ಡಿ. ವಿ. ಜಿ.

ಕುಲಕುಲಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ
 ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ ಬಲ್ಲಿರಾ ?
 ಹುಟ್ಟಿದಾ ಯೋನಿಗಳೆಲ್ಲ | ಮೆಟ್ಟಿದಾ ಭೂಮಿಗಳೆಲ್ಲ
 ಅಟ್ಟು ಉಣ್ಣಿದಾ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವೋ ||

ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ‘ಕನಕನನ್ನು ಕೆಣಕಬೇಡ’ ಎಂಬ ಮಾತು ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿದೆ.

ತಿರುಪತಿಗೆ ಕನಕನು ಬರುವನೆಂದು ಸುದ್ದಿಯಿದ್ದು ಕನಕನು ಬಂದಾಗ ಗುರುತು ಸಿಗದೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಂತನು ಕನಕನೊಡನೆಯೇ “ಕನಕದಾಸರೆಲ್ಲಿ?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು, “ಮುಂದೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ, ಹಿಂದೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಮುಂದೆ” ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದಾಗ, “ಇವನಾರೋ ಹುಚ್ಚ !” ಎಂದು “ಯಾತರವನು?” ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ, ‘ದೇವರ ಎದುರಲ್ಲಿಯೂ-ಭಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದ ಭಾವವೆ !’ ಎಂದು ಸಿಡಿದೆದ್ದ ಕನಕ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರಿಸಿದ:

ಯಾತರವನೆಂದುಸಿರಲಿ | ಜಗ
 ನ್ನಾಥ ಮಾಡಿದನೊಂದು ನರರೂಪವಯ್ಯಾ || ಪ ||
 ಇಂದ್ರಿಯ ಸೂತಕ ದುರ್ಗಂಧ ಮಲಮೂತ್ರ |
 ಬಂದ ತಾವಿನ ನಿಜಗುರುತನರಿಯೆ ||
 ಬಂದದ್ದು ಬಚ್ಚಲಗುಣಿ | ತಿಂದದ್ದು ಮೊಲಮಾಂಸ |
 ಅಂಧಕ ತನಗಿನ್ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯಾ ||

ಒಂಭತ್ತು ರಂಧ್ರದೊಳೊಸರುವ ಹೊಲಸಿನ |
 ತುಂಬಿ ಹೊರಡುವ ಮಲ ತುಳುಕುತಲಿ |
 ಇಂಬಿಲ್ಲದ್ದೊಲೆಗೊಂಡ | ಎಂಬೊತಾವಿಲಿ ಬಂದ | ಡಂಬಕ
 ತನಗಿನ್ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯಾ ? ||

ಕರುಳು ಖಂಡ ನರನಾರುವ ಚರ್ಮರೋ |
 ಹಿತ ಪಂಜರ ಹುರುಳಿಲ್ಲವೋ |
 ವರರುಹ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುವಂಥ | ತಿರುಕತನಗಿನ್ಯಾತರ
 ಕುಲವಯ್ಯಾ ? ||

ಉಚ್ಚವರ್ಣದವರು ಈ ಎಲ್ಲ ಹೊಲಸಿನಿಂದ ಹೊರತಾಗಿರುವರೆ? ಎಂಬ ಭಾವ.

ಕ್ರಾಂತಿಯ ಗಾಳಿಯಾಗಿ ಊರೂರು ಅಲೆಯುವಾಗ ಅವನಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿದ ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯದ ಆಚಾರಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವನು ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುತ್ತಾನೆ :

ನೇಮವಿಲ್ಲ ಹೋಮ ಇನ್ನೇತಕೆ ? | ರಾಮನಾಮವು
ಇರದ ಮಂತ್ರವ್ಯಾಕೆ ? ನೀರ ಮುಳುಗಲು ಯಾಕೆ ?
ನಾರಿಯಳ ಬಿಡಲ್ಯಾಕೆ ? ವಾರಕೊಂದುಪವಾಸ ಮಾಡಲ್ಯಾಕೆ ?
ಅಂಬರವ ತೊರೆಯಲ್ಯಾಕೆ ? ತಾಂಬೂಲ ಬಿಡಲ್ಯಾಕೆ ?
ದಂಬಕದ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ಇರಲ್ಯಾತಕೆ ?
ಬಂದ ಪಾಪಗಳೆಲ್ಲ ನಿಲ್ಲದೇ ಕಳೆದಾವು ಚಂದಾದಿ |
ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ ನೆನೆಯೆ ||

ಈ ಬಾಳು ನಶ್ವರ :

ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರು ಈ ಸಂಸಾರ
ಸಂಸಾರ ಸಾಗರವನು ತರಿಸುವೊಡೆ ಕಂಸಾರಿ
ನಾಮವೊಂದೇ ಸಾಕು.

ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಥತಿಳಿದು ಸಾರ್ಥಕ ಜೀವನ ನಡೆಸಬೇಕು :

ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬ ಮಂಚಿಕೆಯ ಹಾಕಿರಯ್ಯಾ |
ಚಂಚಲವೆಂಬ ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿರಯ್ಯಾ |
ಉದಯಾಸ್ತಮಾನವೆಂಬೊ ಎರಡು ಕೊಳಗವಮಾಡಿ |
ಆಯುಷ್ಯ ರಾಶಿಯನ್ನು ಅಳೆಯಿರಯ್ಯಾ ||

ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವನ ಕಲ್ಪನೆ ಭವ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕಪಟತನವಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿ ವೃಥಾ :

ವಿಪರೀತ ಕಪಟಗುಣ ಕಲುಷವಿದ್ದವರು
ಜಪವ ಮಾಡಿದರೇನು | ತಪವ ಮಾಡಿದರೇನು ?
ಸತ್ಯವಂತರ ಸಂಗವಿರಲು ತೀರ್ಥವೇತಕೆ ?

“ಆರಿಗಳವಲ್ಲಾತ್ಮ ಯೋಗಸಿದ್ಧಿ, ಸೇರಿ ಸುಜ್ಞಾನದಲಿ ಸವಿದುಂಬಗಲ್ಲದೆ ?

ಜನನ ಮರಣ ವಿಚಾರದಿಂದ ಸಮಾಜವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿ, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಕರ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿರುತ್ತಾನೆ :

ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ ? ಮುಂದೆತ್ತ ಪಯಣ ? ಇಲ್ಲಿ ನಿನಗೆಷ್ಟು ದಿನ
ಆಲಸ್ಯ ಮರುಳೆ ? ಸಾಯುವಾಗ ಏನು ಬರುವುದೋ ? ಸಂಗಡೇನು

ಬರುವುದೋ ?

ಸಾರ್ಥಕ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ :

ದಾನ ಧರ್ಮವ ಮಾಡಿ ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ |

ಹೀನ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ಕೆಡಬೇಡ ಮನವೆ ?

ಎಲ್ಲರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವಾಗಿರುವಾಗ ನಾನು, ನೀನು ಎಂಬ ಭೇದವೇಕೆ ?

ನಾನು ನೀನು ಎನ್ನದಿರೋ ಹೀನ ಮಾನವ |

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿನ್ನ ನೀನು ತಿಳಿದು ನೋಡಲೊ ಪ್ರಾಣಿ ||

ಎಂದು ಮೂದಲಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಹೇಣ್ಣು, ಹೊನ್ನು, ಮಣ್ಣು ಮೂರು ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ | ಅನ್ನದಿಂದ ಬಂದ ಕಾಯ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? | ಕಾಲ ಕರ್ಮ ಶೀಲ ನೇಮ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? ಜಾಲವಿದ್ಯೆ ಬಯಲಮಾಯೆ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? | ಲೋಲ ಆದಿಕೇಶವನ ಭಕ್ತನಾಗೆಲೋ || ಎಂದು ಜನರನ್ನು ಸನ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುತ್ತಾನೆ.

ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಅವನ ಸವಾಲು ಹೀಗಿದೆ :

ಅಹುದಾದರಹುದೆನ್ನಿ | ಅಲ್ಲವಾದರಲ್ಲೆನ್ನಿ ||

ದೇವರಿಲ್ಲದ ಗುಡಿಯು ಹಾಳು ಬಿದ್ದಂಗಡಿಯು |

ಭಾವವಿಲ್ಲದ ಭಕುತಿಯದು ಕುಹಕ ಯುಕುತಿ ||

ಈ ಧರೆಯ ಭೋಗವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಹರಿಯ ಮರೆತು ಕೆಡುವವರು ಮೂಢರು:

“ಧರೆಯ ಭೋಗ ಕನಸಿನಂತೆ” ಎನ್ನುತ್ತಾ ತಿರುಕನ ಕನಸಿನ ಉದಾಹರಣೆಯಿಂದ ಹಗಲು ಕನಸು ಕಾಣುವವರ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯಿಸಿದ್ದಾನೆ.

“ಎಲ್ಲರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ” ಎಂದು ಎಲ್ಲರ ಡಂಭಾಚಾರದ ಗುಟ್ಟು ಅಷ್ಟೆ-ಸ್ವಾರ್ಥ ! ಎಂದು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಎಂಥ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ದೈವದೊಲೆ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆಗೆ ದೈವಭಕ್ತಿ, ಸದಾಚಾರ, ಸಕಾಲಿಕ ಸಾಧನೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ :

“ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ನರಗೆ ಮುಕ್ತಿಯುಂಟೆ ? ಬಾಯಿ ನಾರಿದ ಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವೆ ; ತಾಯಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ತವರಾಸೆಯೆ ? ಕಣ್ಣು ಕೆಟ್ಟ ಮೇಲೆ

ಕಡುರೂಪ ಚೆಲ್ಲಿಕೆಯೆ ? ಬಣ್ಣಗುಂದಿದ ಮೇಲೆ ಬಹುಮಾನವೆ ? ಪುಣ್ಯ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ಪರಲೋಕ ಸಾಧನವೆ ? ಸುಣ್ಣವಿಲ್ಲದ ವೀಳ್ಯವದು ಸ್ವಾದುಮಯವೆ ? ಕಿಲುಬಿನಾ ಬಟ್ಟಲೊಳು ಹುಳಿ ಕಲಸಿ ಉಣಬಹುದೆ ? ಚಳಿಯುರಿಗೆ ಚಂದನದ ಲೇಪ ಹಿತವೆ ? ಮೊಲೆಬಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣಿನೊಳು ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಹುದೆ ? ಬೆಲೆ ಬಿದ್ದ ಸರಕಿನೊಳು ಲಾಭವುಂಟೆ ? ಪಥ್ಯ ಸೇರಿದ ಮೇಲೆ ನಿತ್ಯ ಸುಖವೆನಬಹುದೆ ? ಸತ್ಯ ತಗ್ಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆ ? ಪೃಥ್ವಿಯೊಳು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತಿಯೇ ಸರ್ವಸ್ವಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೆ?”

ಲೋಕಾನುಭವಿಯಾದ ಕನಕನಿಗೆ ವಿಷಯದ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಗಾಗಿ ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ :

“ಏನುಯಿಲ್ಲದ ಎರಡು ದಿನದ ಸಂಸಾರ”ದಲ್ಲಿ “ದಾನಧರ್ಮವ ಮಾಡಿರಯ್ಯಾ” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಕ್ತರು ಅಶಕ್ತರನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾದ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ತೋರಿರುತ್ತಾನೆ.

“ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿನಾಸ್ತಿ”ಯೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ಹೇಳುವುದೆಂದು, ದುಷ್ಟಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು?

“ಮಗನಿಂದ ಗತಿಯುಂಟೆ ಜಗದೊಳು | ನಿಗಮಾರ್ಥಸಾರ ವಿಚಾರದಿಂದಲ್ಲದೆ ?”

“ಕಲಿಯುಗದ ಮಹಿಮೆಯನು ಕಂಡಷ್ಟು ಹೇಳುವೆನು” ಎಂದು ಹೇಳಿ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಭ್ರಷ್ಟಾಚಾರಗಳ ಕಡೆಗೆಲ್ಲ ಬೆಳಕು ಬೀರಿದ್ದಾನೆ. ಕಷ್ಟದಿಂದ ನಿರಾಸೆ ಗೊಂಡವರಿಗೆ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಂದ ನೆಮ್ಮದಿ ಒದಗಿಸಿದ್ದಾನೆ :

“ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೆ | ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.”

ಎಲ್ಲವೂ ದೈವನಿಯಮದಂತೆ ನಡೆಯುವುದು ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ :

“ಬೇಕೆಂದರೆ ಬಾರದು, ಒಲೆನೆಂದರೆ ಹೋಗದು, ಏಕಂಜುವೆ ಎಲೊ, ಶ್ರೀಹರಿ ಕರುಣಿಸದಲೆ ಒಂದಾಗದು.” “ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ಮವಿದು ಬಿಡಲಿರಿಯದು, ಯೋಚನೆಯ ಮಾಡಿ ಬಳಲುವುದೇಕೆ ಮನುಜಾ ?”

ವಿರೋಧಾಭಾಸದ ಹಲವಾರು ಮಾತುಗಳಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದಾನೆ :

ಸಹಜವಿದು ಈ ನುಡಿಯು ಸಟೆಯ ಮಾತಲ್ಲ | ಮಹಿಯೊಳಗೆ ಪೇಳುವೆನು ವಿಹಿತ ವಾಕ್ಯಗಳ ಶ್ರುತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನೋದುವವನೆ ಶೂದ್ರ

| ಅತಿಧಿಯಾದರಿಸುವನು ಅತಿಲುಬ್ಧನು | ಪ್ರತಿನಿತ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವವನೇ ಪಾಪಿ | ಪತಿಯಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಹಳೆ ಪರಮಪಾತಕಿಯು ||

ಕನಕನ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ವ್ಯಂಗ್ಯವಿದ್ದು ಉಕ್ತಿ ಚಾತುರ್ಯವಿದೆ:

“ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ ಅಧಿಕ ಸ್ನೇಹಕ್ಕಿಂತ | ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ ಜಗಳವೇ ಲೇಸು ||” “ಹಳ್ಳಹರಿದು ಹೋಗುವಾಗ ಗುಳ್ಳೆ ಬಂದು ಒಡೆಯಿತಲ್ಲ” “ಉಳ್ಳಪೊರೆಯಂತೆ ಕಾಣೊ ಸಂಸಾರದ ಆಟ.”

“ಕನಕನ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿಗಳೆರಡೂ ಉನ್ನತಿಗೇರಿವೆ.”^೧

ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ

“ಕನಕನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಮೋಕ್ಷದ ದಾರಿಗೆ ದೀಪದಂತಿರುವ ಕೃತಿ.” ಪ್ರಾಣಿಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಮುಟ್ಟಬಹುದು, ಮನೆಯೊಳಗೆ ಇರಗೊಡಿಸಬಹುದು, ಬುದ್ಧಿಜೀವಿಗಳಾದ ಮಾನವರು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿನಡಿಗೂ ಬರಬಾರದು. “ಬುದ್ಧಿವಂತ ಮೂಢರ ಕಟ್ಟಳೆಯಿದು.” ಕಟುಮಾತು ಎಂಬ ಶಸ್ತ್ರದ ಅಲಗಿನಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಸಿ, ಜನಮನದ ಮಲಿನವನ್ನು ಕಳೆದು, ಅಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವನ್ನು ಕಾಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

“ಕನಕನು ಆಚಾರವಿಚಾರಗಳ ಅಂತರವನ್ನೂ, ಬಹಿರಾಡಂಬರ ಬೂಟಾಟಿಕೆಯನ್ನೂ ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿರುವನು.”^೨

ತೊಲಗುವರು ತಾ ಕಡೆಕಡೆಗೆ ತಾ ಹೊಲೆ |

ಹೊಲೆಯನುತ ಕಳಕಳಿಸಿ ಮೂತ್ರದ |

ಬಿಲದೊಳಗೆ ಬಂದಿಹುದ ಕಾಣದೆ ಬಂದೆ ಮನನೊಂದು ||

ಜಲದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೆ ತೊಲಗದು |

ಹೊಲೆಗೆಲಸವೀ ದೇಹದೊಳು ನೀ |

ನೆಲಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

“ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ, ಪಟ್ಟಿ, ದರ್ಭೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಸದಾ ಮಡಿತನ ನೆಲಸಿರುವುದಾದರೆ, ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನೆಲಸಿರುವ ಮಾನವನನ್ನು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಹೊಲೆಯನೆನಬಹುದೆ? ದುರಾಚಾರದಿಂದ ಅಂಟುವ ಹೊಲೆತನವನ್ನು ನಿತ್ಯಸ್ನಾನದಿಂದ ತೊಳೆಯಬಹುದೆ ?” ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ ಇಂಥ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಕ್ರಾಂತಿ ಆಗದೆ ಇದ್ದೀತೆ ?

1. ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ - ತ. ಸು. ಶ್ಯಾಮರಾಯರು, ಮೇ. ರಾಜೇಶ್ವರಯ್ಯ.

೨. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ - ಡಾ. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್

ಬರಿದಹಂಕಾರದಲಿ ತತ್ವದ |
 ಕುರುಹ ಕಾಣದೆ ನಿನ್ನ ದಾಸರ |
 ಜರೆದು ವೇದಪುರಾಣಗಳನೋದಿ ಫಲವೇನು ? ||
 ನರರ, ದುಷ್ಕರ್ಮದಲಿ ಮಾಡಿದ |
 ದುರಿತವಡಗಲು ನಿನ್ನ ನಾಮ |
 ಸ್ಮರಣೆಯೊಂದೇ ಸಾಕು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ವಿನಯ, ವಿನಯದಿಂದ ಯೋಗ್ಯತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಧನಾರ್ಜನೆ, ಧನಾರ್ಜನೆಯಿಂದ ಧರ್ಮಾಚರಣೆ, ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಾಂತಿ ಲಭಿಸಬೇಕು. ಇದು ವೇದದ ಮಾತು. ಹಾಗಿರುವಾಗ, ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಓದಿದವರೆಂದು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನರಲ್ಲಿ, ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಮೂಡಬೇಕಾದ ಸೌಜನ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ನಿಜವಾದ ಭಕ್ತಿಯ ಆಚರಣೆಯಿಂದ, ದೈವಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರನ್ನು ಕೀಳುಜಾತಿಯೆಂದು ದೂಷಿಸುವುದು ಸರಿಯೆ?

ಅಂತರಂಗ ಶುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೆ, ಬಹಿರಂಗ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ, ಬಹಳ ಪೇಚಾಡುವ, ಹಬ್ಬಹುಣ್ಣಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕೀಳುವರ್ಣದವರಿಗೆ ಊಟಹಾಕಿದಾಗ, ಅಲ್ಲಿನ ಎಂಜಲು ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಶ್ರಮಪಡುವ ಜನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಕನಕನ ಮಾತು ಹೀಗಿದೆ :

ಎಂಜಲೆಂಜಲು ಎಂಬರಾ ನುಡಿ |
 ಎಂಜಲಲ್ಲವೆ ? ವಾರಿ ಜಲಚರ
 ದೆಂಜಲಲ್ಲವೆ ? ಹಾಲು ಕರುವಿನ ಎಂಜಲೆನಿಸಿರದೆ ||
 ಎಂಜಲೆಲ್ಲಿಯದೆಲ್ಲಿಯುಂ ಪರ |
 ರೆಂಜಲಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಭಾವಿಸ |
 ಲೆಂಜಲುಂಟೇ ದೇವ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

ಕನಕನ ಅಂತರಂಗದ ಪರಿಚಯ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ನೋಡಲು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಓದಬೇಕು.

ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ

“ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರ ಮತ್ತಾವುದೋ ಭಾವನಾ ವಿಶೇಷತೆಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟ ಅರ್ಥಾಂತರೋಕ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ತಿಳಿಸಬಯಸುವ ವಿಷಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಮನಂಬುಗುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲು, ಬೇರೆ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಂಕೇತಿಕ

ರಹಸ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ಇದೊಂದು ಗೂಢಾರ್ಥದ್ಯೋತಕ ಕಥೆ, ರೂಪಕ ಕಾವ್ಯ (Allegorical Poem)”¹.

ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ ಒಂದು ವಿಡಂಬನಾತ್ಮಕ ಕಾವ್ಯ. ದೇವೇಂದ್ರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಕೇಳಿದ ನರೆದಲೆಗ (ರಾಗಿ) ವ್ರೀಹಿ (ಬತ್ತ)ಯರ ವಿವಾದದ ಕಥೆಯನ್ನು, ಶಾಂಡಿಲ್ಯಮುನಿಗಳು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದುಃಖಸಂತಪ್ತನಾದ ಧರ್ಮರಾಯನಿಗೆ ಸಂತೋಷವಾಗಲೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಲ್ಪನೆಯಿದೆ.

ರಾಮಾಯಣದ ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತ ಕವಿ, ರಾಮನು ರಾವಣ ವಧಾನಂತರ ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಮುಚುಕುಂದನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಋಷಿಗಳತ್ತ ಸತ್ಕಾರ ಸ್ವೀಕರಿಸುವಲ್ಲಿ, ತಿಂಡಿ ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ನವಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂದಾಗ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಋಷಿ ಒಂದೊಂದು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಗಳಲು ನರೆದಲಗನಿಗೂ ವ್ರೀಹಿಗೂ ತಮ್ಮ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಂಡ ವಾಗ್ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕನು ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡವರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿಯೂ, ವ್ರೀಹಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲಿದರ ಸಂಕೇತವಾಗಿಯೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡು, ಸಮಾಜದ ಮೇಲುಕೀಳು ಜಾತೀಯ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೊಲಗಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕವಿಯ ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ವಾಸಿಸುವಾಗ ಕೀಳುವವರು ಮೂಕವಿಸ್ಮಿತರಾಗುವಷ್ಟು ಕಥೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೈಜ ಸರಳತೆಗಳಿವೆ. ರಾಗಿಯ ಮಹತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ‘ಪುರಂದರದಾಸ’ರೂ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. “ರಾಗಿಯ ತಂದಿರಾ ಭಿಕ್ಷಕೆ ರಾಗಿಯ ತಂದಿರಾ | ಯೋಗ್ಯರಾಗಿ ಭೋಗ್ಯರಾಗಿ | ಭಾಗ್ಯವಂತರಾಗಿ ನೀವು ||” ‘ಸರ್ವಜ್ಞನೂ’ “ರಾಗಿಯನು ಉಂಬವ ನಿರೋಗಿ ಎಂದೆನಿಸುವನು | ರಾಗಿಯು ಭೋಗಿಗಳಿಗಲ್ಲ ಬಡವರಿ ಗಾಗಿ ಬೆಳೆದಿಹುದು ಸರ್ವಜ್ಞ ||”

“ಅಕ್ಕಿಯನು ಉಂಬುವನು ಹಕ್ಕಿಯಂತಾಗುವನು | ಸಿಕ್ಕುರೋಗದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ರೊಕ್ಕವ | ನಿಕ್ಕುತ್ತಲಿಹನು ಸರ್ವಜ್ಞ ||” ಎಂದಿರುತ್ತಾನೆ.

“ರಾಗಿ ರಾಜಾನ್ನ” ಎಂಬ ಗಾದೆಯೂ ಇದೆ.

1. ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ-ರಾ.ಗೌ., ಪುಟ ೫೩-೫೪

ಮತ್ತೊಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ ಕನಕನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತದೆ. ದೈವಕೃಪೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಅಂತಸ್ತತ್ತ್ವ, ಧೈರ್ಯ ಮೇಧಾವಿತನವುಳ್ಳ, ಹೊಗಳಿಕೆ ತೆಗಳಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗದ, ಸರಳಜೀವನ, ಉದಾತ್ತ ಧೈರ್ಯದ ಭಲವುಳ್ಳ ಕನಕ, ಮೇಲುಬರ್ಣ ಎಂಬ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯ ಜನದಿಂದ ಕಿರುಕುಳ, ಪೂರ್ವಾಗ್ರಹ ಪೀಡೆ ಒದಗಿದರೂ, ಸ್ಥೈರ್ಯದಿಂದ ತನ್ನ ಧೈರ್ಯ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಕೃತಾರ್ಥನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ರಾಗಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠರ ಬೆಂಬಲವಿದ್ದಂತೆ, ಕನಕನಿಗೂ ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆ, ಸಜ್ಜನ ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳ ಬೆಂಬಲವಿತ್ತು. ಸದಾಚಾರದ ಗತಿ, ಧೃತಿ, ಮತಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಗಣ್ಯರಾಗುವರು ಎಂಬಿತ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳು ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುತ್ತವೆ. ನರೇಂದ್ರನ ವ್ರಿಹಿಯರ ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾದವೈಖರಿ ಗಮನಿಸಿ, ನಾವು ಬೇಕಾದಂತೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ವ್ರಿಹಿ, ನರೇಂದ್ರನನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾ “ಕ್ಷಿತಿಯಮರರನ್ನು ಉಪನಯನದಲ್ಲಿ, ಸುವ್ರತ ಸುಭೋಜನದಲ್ಲಿ, ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಗಳಲ್ಲಿ, ಶುಭಶೋಭನದಲ್ಲಿ, ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ರಂಜಿಸುವ ದೇವರಿಗತಿಶಯದ ನೈವೇದ್ಯದಲ್ಲಿ, ಭಾಗಿ ನಾನು ! ಜನಪರಿಗೆ, ಶಿಶುಗಳಿಗೆ, ಬಂಧುಬಾಂಧವರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾರಾಧನೆಗೆ, ಭೂಸುರರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಹರಿದಿವಸ ಉಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯ ನಾನು !, ಹೊಸ ಮನೆಯ ಪುಣ್ಯಾರ್ಚನೆಗೆ, ಹಸುಮಕ್ಕಳಿಗೆ, ಸೇಸೆಗೆ, ಗರುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಅರ್ಚನೆಗೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹಣೆಯ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯ ನಾನು ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನಗಾರು ಸರಿ ! ನೀನೋ... ಬುಧರು ಜರೆದು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ಶೂದ್ರಾನ್ನ ! ...ನೀನಾವ ಮಾನ್ಯ !” ಎಂದು ಉಬ್ಬಿ ಅವಹೇಳ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಪರಿಮಳದ ಚಂದನದ ತರುವಿಗೆ |

ಸರಿಯೆ ಒಣಗಿದ ಕಾಷ್ಠ, ಗೋವದು |

ಕರೆದ ಹಾಲಿಗೆ ಕುರಿಯ ಹಾಲಂತರವೆ ಭಾವಿಸಲು ||

ಪರಮ ಸಾಹಸಿ ವೀರಹನುಮಗೆ |

ಮರದ ಮೇಲಣ ಕಪಿಯು ತಾನು

ತರವೆ ಫಡ ನೀನನಗೆ ಸರಿಯೆ ಭ್ರಷ್ಟತೊಲಗಂದ ||

ಸುರನದಿಗೆ ಸರಿಯೆ ಕಾಡೊಳು |

ಹರಿವ ಹಳ್ಳದ ನೀರು ಗರುಡನ |

ಮರಿಗೆ ಹದ್ದಂತರವೆ ಹಂಸೆಗೆ ಬಕನು ಹೋಲುವುದೆ ||

ಸರಸ ಮರಿ ಕೋಗಿಲೆಗೆ ವಾಯಸ |

ನಣಕಿಸುವ ತೆರನಾಯ್ತು ಸಾಕಿ |

ನ್ನರೇಂದ್ರ ! ನೀನಾವ ಮಾನ್ಯನು ಕಡೆಗೆ ತೊಲಗಂದ ||

“ಮಾತಿನ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ ಉದ್ವುಡ್ಡ ಸಾದೃಶಗಳ ಮಾಲಿಕೆ ! ವ್ರಿಹಿಯ ಆತ್ಮಪ್ರಾಣಿಯೇ ಆಡಂಬರ ಎದ್ದು ತೋರುವುದು ಭೋಗಜೀವಿಗಳ ಆಡಂಬರ ಅಹಂಕಾರವನ್ನು” ಕವಿ ಎತ್ತಿ ತೋರಿದ್ದಾನೆ.

ನರೇಂದ್ರನ ಕನಲಿ ಕಂಗಳು ಕಿಡಿಮಸಗಿ, ಖಿತಿಗೊಂಡು ಸಿಡಿಲಗರ್ಜನೆಯಿಂದ ಮಾರುತ್ತರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ :

“ಬಡವರನ್ನು ಕಣ್ಣೆತ್ತಿ ನೋಡದ, ಧನಾಧ್ಯರನ್ನು ಬೆಂಬತ್ತುವ, ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೆ ಪಥ್ಯಾನ್ವವಹ, ಹೆಣದ ಬಾಯಿಗೆ ತುತ್ತಾದವ ನೀನು ! ಬಡವಬಲ್ಲಿದರಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮಾಡುವ ನಿರ್ದಯ ನೀನು ! ಮಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕ್ಷಾಮಬಂದಾಗ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಸಲಹುವವನು ನಾನು ! ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದರೆನ್ನದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸಮಾನರನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವವ ನಾನು ! ನಿನ್ನಿಂದಾಗಲಿ ನಿನ್ನ ಬಳಗದಿಂದಾಗಲಿ ಇದು ಸಾಧ್ಯವೆ ?” ಎಂದು ಮಿತ ಭಾಷಿ ನರೇಂದ್ರನ ವಸೌನವಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬಡವರ ಸರಳತೆ, ಸೌಜನ್ಯ ಸಮತೆಗಳನ್ನು ಕವಿ ತೋರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಆಡಬಹುದತಿಶಯವ ನೀ ಕೊಂ |

ಡಾಡಿ ಕೊಂಬರೆ ಸಾಕು ಸಜ್ಜನ |

ರಾಡಿದರೆ ಪತಿಕರಿಸಿ ಲಜ್ಜೆಗೆ ಸಿರವ ಬಾಗುವರು ||

ನೋಡಿರೈ ಸಭೆಯವರು ದುರ್ಮತಿ |

ಗೇಡಿಯವನಾಡುವುದ ನಾವಿ |

ನ್ನಾಡಿದರೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಶಿವಶಿವ ಎಂದ ನರೇಂದ್ರನ ||

ಅವಿಚಾರಿಗಳ ವರ್ತನೆಗೆ ಪ್ರಾಜ್ಞರನ್ನೆ ಸಾಕ್ಷಿಕೊಟ್ಟು ಕನಕ ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ.

“ಕನಕನ ವಿಡಂಬನೆಯಲ್ಲಿ ಕಹಿಯಿದೆ-ವಿಷವಿಲ್ಲ ; ಮೊನಚಿದೆ-ನೋವಿಲ್ಲ; ಹಟವಿದೆ-ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲ ; ಕಾವಿದೆ-ತಾಪವಿಲ್ಲ ; ಕೋಪವಿದೆ-ವೈರವಿಲ್ಲ ; ಚುರುಕಿದೆ-ಉರಿಯಿಲ್ಲ ; ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವ ವೃತ್ತವಿಲಾಸರ, ಮತಾಂಧತೆಯ ದೋಷಲೇಪವಿಲ್ಲ. ಕರ್ತವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆ, ಲೋಕಕಾರುಣ್ಯ ನೈತಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆ ಮೇಲಾಗಿ

ಧರ್ಮಕೋಪ-ಇವು ಈ ವಿಡಂಬನೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರೇರಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು.”^೧

ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ

“ಕನಕನಾಡಿದ ಗುಟ್ಟು ಆದಿಕೇಶವ ಬಲ್ಲ” ಎಂದು ಕನಕನೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಹಾಡುಗಳು ಸಾಂಕೇತಿಕ ಭಾಷೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ, ಗಹನವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತತ್ವಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. “ಕೀಳು ಜಾತಿಯ ಕುರುಬ ಏನು ಬಲ್ಲ ?” ಎಂಬವರಿಗೇ ಮುಂಡಿಗೆಯಾಗಿ ಈ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು ಜನ್ಮತಾಳವೆ.

ಹಲವು ಜೀವವ ಒಂದೆಲೆ ನುಂಗಿತು | ಕಾಗಿ-ನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ ಬಲ್ಲನೀ ಬೆಡಗ ||

ಮೂವರೆದ ಬಂಡಿ ಹೊರೆ ನೆರೆಯಿದು | ದೇವಕೀನಂದನನು ತಾನೊಬ್ಬ ಬಲ್ಲ ||೫|| ಆಡಿಪೊತ್ತವನೊಬ್ಬ ನೋಡಿ ತಿರುಗಿದನೊಬ್ಬ | ಓಡಾಡಿದನು ಒಬ್ಬ ಈ ಮೂವರು | ಆಡಿದಗೆ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲ, ನೋಡಿದನ ಮಗ ಪಾಪಿ | ಓಡಾಡಿದವನೊಬ್ಬ ಓಡನಯ್ಯ ||

ಇತರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ

ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ ಕನಕನ ಬೃಹತ್ಕೃತಿ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಸಮಾಜದ ವೀರ, ಭೋಗ (ಶೃಂಗಾರ), ಭಕ್ತಿಗಳು ಜನರ ಅಭಿರುಚಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಜೈನ, ವೀರಶೈವ ಕವಿಗಳು, ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವನೂ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ.

ಕನಕನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಂದ ಕೊನೆತನಕ ವೈವಿಧ್ಯವಿರುವಂತೆ ಅವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವೈವಿಧ್ಯವಿದೆ.

ಯುಗಪ್ರವರ್ತಕ ಮಹಾಕವಿಗಳಾದ ಹರಿಹರ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ದೇಸಿಯನ್ನೆ ಮೆರೆಸಿದಂತೆ, ಕನಕನೂ ಸರಳ ಸುಂದರಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯ ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಾನೆ.

“ಕನಕದಾಸರ ಗರಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಕೈಂಕರ್ಯವೆಸಗುತ್ತಿರುವಂತೆ

೧. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ, ಪೀಠಿಕೆ-ಪುಟ ೧೦-ದೇ. ಜ. ಗೌ.

ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಅವನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದ ಆಡಂಬರವಿಲ್ಲ ಸಹಜ ಸೌಂದರ್ಯವಿದೆ. ಚಮತ್ಕಾರವಿಲ್ಲ-ಶೋಭೆಯಿದೆ. ಶಬ್ದ ದಾರಿದ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ-ಆದರೆ ಲೋಭಿ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಹಿಡಿತವಿದೆ. ವಿನಯಶ್ರೀ ಕನಕನ ಶೈಲಿಯ ಜೀವಾಳ.”^೨

“ಭಾರತ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜಾತಿಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾರಸ್ವತ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ‘ಬ್ರಾಹ್ಮಣ’ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ‘ಲಿಂಗವಂತ’ ಷಡಕ್ಷರಿಯೂ. ‘ಜೈನ’ ಪಂಪನೂ, ‘ಕುರುಬ’ ಕನಕನೂ, ‘ಬಳೆಗಾರ’ ರನ್ನನೂ ಸಮಾನಸ್ಥಂದರಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವರು.

“ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ತತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಂದಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿದ ‘ದಾಸ’ವಾಚ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕನಕನು ಅಪೂರ್ವ ಕೃತಿಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಪುಣ್ಯವಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಪುರಂದರ-ಕನಕರ ಕೊಡುಗೆ ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಮೊರೆ, ಬರೇ ಕನಕನದಾಗಿರದೆ, ಸರ್ವ ಆಸ್ತಿಕ ಜನರದಾಗಿದೆ.”^೩

ಕನಕನು ಕವಿಯಾಗಿ ನಿರಹಂಕಾರಿ ಆದರೆ, ದೀನನಲ್ಲ, ಧೈರ್ಯಗೇಡಿಯಲ್ಲ, ಬಗ್ಗಿದರೂ ಕುಗ್ಗುವವನಲ್ಲ, ಆತ್ಮಪ್ರತ್ಯಯಬಾಹಿರನಲ್ಲ, ಹಿರಿಯ ಸ್ಥಾನವುಳ್ಳವನು. ಮಹಿಮಾವಂತ. ಚಿರಂಜೀವಿ-ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿದೆ. ನಡುಗನ್ನಡ ಕವಿ ಸಂದೋಹದಲ್ಲಿ ಅವನೂ ಒಬ್ಬ ಸ್ಮರಣೀಯ ಮಹನೀಯ.”^೪

ಮನುಷ್ಯನು ಉಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಿತ್ರನೂ, ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವೈರಿಯೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಕನಕನಾದರೋ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ತನ್ನ ತನುಮನಧನಗಳನ್ನು ಧಾರೆಯೆರೆದವನು. ಡಿ.ವಿ.ಜಿ. ಅವರು ಎನ್ನುವಂತೆ, “ಲೋಕೋಪಕಾರದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಅಳೆದು ನೋಡಿದರೆ ಬಸವಣ್ಣ-ಅಲ್ಲಮರುಗಳಿಂದಲೂ, ಪುರಂದರ-ಕನಕರುಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಿರುವಷ್ಟು ವೇದಾಂತ ತತ್ವಪ್ರಚಾರವು, ಅನೇಕ ಉಪನಿಷದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾತರುಗಳಿಂದ ಆಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಅವರಲ್ಲೂ ಕನಕನ ಸ್ಥಾನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು.”

ಎಲ್ಲ ಮಕ್ಕಳ ಹಿತಚಿಂತನೆ ಮಾಡುವ ತಾಯಿ, ತನ್ನ ಮುಂದುವರಿದ

೧. ನಳಚರಿತೆಯ ಪೀಠಿಕೆ-ದೇ. ಜ. ಗೌ.

೨. ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಜನಜೀವನ-ಡಿ.ವಿ.ಜಿ.-ಜೀವನ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪುಟ-೧೨೭

೩. ಕನಕದಾಸನ ಶೈಲಿ- (ಶೈಲಿ-ಪುಟ ೩೫೯-೩೬೯) ಡಾ. ಎಸ್. ವಿ. ರಂಗಣ್ಣ

ಮಕ್ಕಳು ಹಿಂದುಳಿದವರ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ ಶ್ರಮವಹಿಸುವುದಾದರೆ, ಅಂಥವರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಾತ್ಸಲ್ಯವನ್ನಿಡುವಂತೆ, ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಳಿದವರ ಏಳಿಗೆಗಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದ ಕನಕನೂ ದೈವಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. ಸರ್ವಾದರಣೀಯವಾದ ತನ್ನ ಅಮರ ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಅವನೂ ಅಮರನು. ಅವನ ನಳಚರಿತ್ರೆಯು ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಸಮಾಜವನ್ನು ತಿದ್ದದಿದ್ದರೂ, ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ನೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯ, ನೆಮ್ಮದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂಥದ್ದು. ಮಮ್ಮಟನು ಹೇಳುವ.

ಕಾವ್ಯಂ ಯಶಸೇರರ್ಥಕೃತೇ ವ್ಯವಹಾರವಿದೇ ಶಿವೇತರಕ್ಷತಯೇ |

ಸದ್ಯಃ ಪರನಿರ್ವೃತಯೇ ಕಾಂತಾಸಮ್ಮಿತತಯೋಪದೇಶಯುಜೇ ||

ಎಂಬ ಮಾತಿನಂತೆ, ಕನಕನ ಕೃತಿಗಳು ಎಂದೆಂದೂ ಅಮರಫಲವನ್ನು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಕೊಡುವವುಗಳು. ಅವನ ಕೃತಿಗಳು ಜಾತೀಯತೆಯ ಕೆಸರಿಂದ ಉದಿಸಿದ ಕಮಲಗಳು ! ಕನಕನು ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯ ಕೀರ್ತಿಧ್ವಜ !

ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಲೆ ! ಬಾಳ್ಗೆ !

ಸಹಾಯಕ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ಕನಕನ ಕೃತಿಗಳು- (i) ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, (ii) ನಳಚರಿತ್ರೆ, (iii) ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ (iv) ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, (v) ಕೀರ್ತನೆಗಳು (vi) ಮುಂಡಿಗೆಗಳು.
೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ-ರಂ. ಶ್ರೀ. ಮುಗುಳಿ.
೩. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ-ತ. ಸು. ಶಾಮರಾಯರು.
೪. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನ್ನಡಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆ- ತ. ಸು. ಶಾಮರಾಯ,-ಮೇ. ರಾಜೇಶ್ವರಯ್ಯ.
೫. ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ-ರಾ. ಗೌ.
೬. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ-ಡಾ: ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್.
೭. ಕನ್ನಡ ಸಂತರ ಪರಮಾರ್ಥಪಥ-ಅನುವಾದಕ-ಎಂ. ಎಸ್. ದೇಶಪಾಂಡೆ.
೮. ಕನಕದಾಸರ ಭಕ್ತಿಗೀತೆಗಳು-ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ-ಹುಚ್ಚೂರಾವ್ ಬೆಂಗಳೂರಿ.
೯. ಕರ್ನಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರು-ಎಚ್.ಕೆ. ವೇದವ್ಯಾಸ ಆಚಾರ್ಯ.
೧೦. ಹರಿದಾಸ ಬೋಧೆ-ಅಮೃತಮಹಾದೇವ-ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ.
೧೧. ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು-(ಸಂಗ್ರಹ)-ಶ್ರೀ ತೆ. ಮಂಜುನಾಥಯ್ಯ.
೧೨. ಶೈಲಿ-ಡಾ: ಎಸ್.ವಿ. ರಂಗಣ್ಣ.
೧೩. ಜೀವನ ಸೌಂದರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ-ಡಿ. ವಿ. ಜಿ.
೧೪. ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು- ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಬೆಟಗೇರಿ. ಶ್ರೀ ಹುಚ್ಚೂರಾವ್ ಬೆಂಗಳೂರಿ.

ಕನಕಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ

ಡಾ. ಸಂಧ್ಯಾ ರೆಡ್ಡಿ

ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಪುರಂದರದಾಸರೊಂದಿಗೇ ಕೀರ್ತನಕಾರರೆಂದು ಗುರುತಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅವರೊಬ್ಬ ಗಮನಾರ್ಹ ಕವಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನುಳಿದು ಅವರು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಐದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಹಾಗೂ ಭಾಮಿನೀ ಷಟ್ಪದಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ನಳಚರಿತ್ರೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕಾವ್ಯಗಳು. “ಹರಿನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆ, ಭಕ್ತ-ಪರಮಾತ್ಮರ ಸಂಬಂಧ, ಸಾಧಕನ ಆತ್ಮಶೋಧನೆ, ಆರ್ತತೆ, ನಿರಾಶೆ, ಕಳವಳ, ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ, ಸಂಶಯ, ಭಲ, ಆತ್ಮ ಸಮರ್ಪಣೆ, ಸಂಸಾರನಿರಸನ, ವೈರಾಗ್ಯ ವ್ಯಾಕುಲ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಮಾನಸಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದ ರೀತಿ ನೀತಿಗಳು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಸಾಮಗ್ರಿ. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆ, ರಾಗಿ_ಭತ್ತಗಳ ಜಗಳ ಹಾಗೂ ಅದು ಪರಿಹಾರಗೊಂಡ ರೀತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ, ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ವಸ್ತು. ಸಂಸಾರವೊಂದಿಗರಾಗಿ ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಹರಿದಾಸರಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿದ ಕನಕದಾಸರು ಜೀವನಾನುಭವ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ದಾಸರಾದ ನಂತರ ಅವರು ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಘಟನೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಧೋರಣೆ ತಳೆದರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಇವರ ಕೃತಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಂಥ ಶೃಂಗಾರಪರವಾದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ನಳಚರಿತ್ರೆಯಂಥ ಆದರ್ಶ ಪ್ರೇಮದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದೂ ಸಹ ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಹೇಗಿರಬಹುದು ಎಂಬುದು ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾದ ಅಧ್ಯಯನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶೃಂಗಾರರಸಭರಿತವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಬಹಳವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಹಾಗೂ ರುಕ್ಮಿಣಿಯರ ವಿವಾಹೋತ್ತರ

ಪ್ರಣಯ ಶೃಂಗಾರ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ-ರತಿ, ಅನಿರುದ್ಧ-ಉಷಾ ಇವರ ಪ್ರಣಯ ಜೀವನ, ಕಾಮನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ರತಿಯ ವಿಲಾಪ ಇವು ಈ ಕಾವ್ಯದ ಮುಖ್ಯ ಸಂದರ್ಭಗಳಾದರೂ ಪುರವರ್ಣನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ವರ್ಣನೆ, ಜಲಕ್ರೀಡಾ ವರ್ಣನೆ ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟಾದಶ ವರ್ಣನೆಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪ್ರಸ್ತುತವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕನಕದಾಸರ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಇವೂ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಗಳಾದ ರುಕ್ಮಿಣಿ, ರತಿ, ಉಷೆ ಹಾಗೂ ಅವಳ ಗೆಳತಿ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯರಂತೆ ಬೇಡತಿಯರು ಪುರಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಾಗೂ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರೂ ಸಹ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಶೃಂಗಾರರಸ ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಮುಖ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳಿಗಷ್ಟೆ ಮೀಸಲಾಗಿಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಕವಿಯು ಒಬ್ಬ ಚಿಲುವೆಯಾದ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಿರುವ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಈ ಹೆಣ್ಣಿನೊಂದಿಗೆ ಮಾತಾಡುವ ಸಂಭಾಷಣಾ ರೂಪದ ಎರಡು ಪದ್ಯಗಳಿವೆ. ಈ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಕವಿ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಿಯತೆ ಮತ್ತು ಸರಸ ಮನೋಭಾವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ನನ್ನ ಎದೆಯೆಂಬ ಹೂವಿಗೆ ತುಂಬಿಯಂತಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ಚಿಲುವೆಯೇ ಕೇಳು,

‘ಮದನಾಗಮದ ಶ್ರೀಕಾರಗಳಂತಿರ್ಪ ಸುದತಿ...’

‘ಜಾಣೆಯರನ್ನು ಕಂಡುಮನಸೋಲದಂತೆ ನನ್ನ ಚಿತ್ತವನ್ನು ಒತ್ತೆಗೊಂಡ ರಮಣೀಮಣಿಯೆ ಇಗೋ ಸಕ್ಕರೆಯಂಥ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಕೇಳು’-ಹೀಗೆ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಆರಂಭದಿಂದಲೇ ಕನಕ ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿಧವಿಧವಾದ ವರ್ಣನೆಗೆ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಥೆ ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ, ಹೆಣ್ಣಿನ ಸೌಂದರ್ಯ ವರ್ಣನೆಯೇ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದಷ್ಟು ಹೆಣ್ಣಿನ ವರ್ಣನೆ ಇಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದೆ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವರ್ಣನೆ ನೂರಕ್ಕೆ ತೊಂಬತ್ತರಷ್ಟಿದ್ದರೂ ಈ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಆತ ತೋರುವ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ವರ್ಣನೆಯ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣ.

ಸೀರೆಯ ನಿರಿಗೆಗೆ ಗಂಟು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಕೈಗೆ ಕಂಕಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ.

ತುರುಬು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಎಲೆಯ ದೊನ್ನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ ಅಷ್ಟೆ. ಇವನ್ನುಳಿದು ಅಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಕಟ್ಟು ಎಂಬ ಮಾತಿಲ್ಲ (೨-೨೩೭)

ಕೊಂಕುತನವೆಂಬುದು ಕೂದಲಲ್ಲಿ, ಮಧುಪಾನವೆನ್ನುವುದು ತೊಂಡೆಹಣ್ಣಿನಂಥ ತುಟಿಗಳಲ್ಲಿ, ಕಠಿಣತನವೆನ್ನುವುದು ರಮಣಿಯರ ಕುಂಭ ಕುಚಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಶಬ್ದಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು- (೨-೨೪)

ಇದೇ ರೀತಿ ದ್ವಾರಕಾಪುರ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ವರ್ಣನೆಗಳು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂಥ ಚಿತ್ರ ಕೊಡುತ್ತವೆ.

ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೂದಲು, ಬೆವರುಹನಿಗಳು, ತುಂಬಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಮುಖ, ಅದುರುವ ಮೊಲೆಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಮೋಹಕವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಗಂಧವನ್ನು ಅರೆಯುವ ಹೆಂಗಳೆಯರಿದ್ದ ಅಂಗಡಿಗಳು ಶೋಭಿಸಿದವು (೩-೧೪).

ಚೆಲುವಾದ ಸೂಳೆಯರ ತರುಣಿಯರ ಚಿಗುರುಮೊಲೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುತ್ತ ಅವರ ಎಳೆಯ ಬೆರಳುಗಳ ಚಿಟುಕುಗಳನ್ನು ಒತ್ತಿ ಬಳೆ ಇಡಿಸುವ ಬಳೆಗಾರರು ಬೀದಿಯ ಎರಡೂ ಕಡೆಗೆ ಇದ್ದರು (೩-೨೩)

ಬೇಡತಿಯರ ವರ್ಣನೆಯಂತೂ ಕವಿಯ ಪ್ರತಿಭೆ ಹಾಗೂ ನವನವೀನ ಮತ್ತು ಸಹಜ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ನಿದರ್ಶನವೆನ್ನಬಹುದು :

ಎರು ಹರಯದ ಕಪ್ಪಾದ ಶಬರಿಯರ ಚೆಲುವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಚಂದ್ರನು ಅವರ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ತುಂಬಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. (೧೯-೬)

ಮನ್ಮಥನ ಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತೋರಣ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ ಶಬರಿಯ ಮೈಮೇಲೆ ತಳಿರಿಸ ಉಡುಗೆ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು. (೧೯-೬೩)

ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿ ಕಾಡನ್ನು ಸೇರಿದರೂ ಈ ಬಟ್ಟ ಮೊಲೆಯ ಕಿರಾತೆಯರ ಹಿಂಸೆ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಆ ಯತಿಗಳು ತೋಳಲಾಡಿದರು....(೧೯-೮೪) ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಬೇಡತಿಯರ ಆಕರ್ಷಕ ರೂಪಿನ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ತ್ರೀ ವರ್ಣನೆಯ ಗೀಳು ಕನಕನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ಎಷ್ಟೋವೇಳೆ ಆತ ದೇವ ಮಾನವರೆಂಬ ಭೇದವನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುತ್ತಾನೆ.

ರುಕ್ಕಿಣಿಯು ತನಗೆ ಚೆಲುವಾದ ಸುಕುಮಾರನನ್ನು ಕರುಣಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕೋರಿದಾಗ 'ನೀನು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆದರೆ ಸಾಕು ನಿನ್ನ ಬಿರುಸು ಮೊಲೆಗಳು ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವುವು' ಎಂದು ಕಣಕುತ್ತಾನೆ. (೪-೩೩)

ಶಿವನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಉಷೆ ಬಂದಾಗ 'ಮಾತನಾಡಿದ ಅವಳ ಬಾಯಿಯು

ಚೆಲುವನ್ನು ಕಂಡು ಶಿವನೂ ಮನಸೋತನು. ಆದರೂ ಕರುಣಾಮಯನೂ ನಿರ್ಮಲನೂ ಆದ ಭೂತೇಶನು ಮನದೊಳಗೆ ಕಾತರಿಸದೆ ತನ್ನ ಮಗಳಂತೆ ಅವಳನ್ನು ನೋಡಿದನು. (೨೫-೧೪)

ಹೊಂದಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳಂತಿರುವ ಉಷಾದೇವಿಯ ಕುಚಗಳ ಮಾಟವನ್ನು ಕಂಡು ಕಾಮಹರನಾದ ಪರಶಿವನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನುಳಿದು ಮಿಕ್ಕ ಸ್ವರ್ಗಮರ್ತ್ಯ ಪಾತಾಳ ಲೋಕದವರೆಲ್ಲ ವಿರಹವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಬೆಂದುಹೋದರು. (೨೫-೧೫)

ಈ ಕಾವ್ಯದ ವಸ್ತುವಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕವಿ ವಿವಿಧ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಹೆಣ್ಣಿನ ಚಿತ್ರ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರೇಮ, ವಿರಹ, ಶೃಂಗಾರ, ತಾಯ್ತನ, ದುಃಖ, ನಿಯೋಗ...ಇತ್ಯಾದಿ.. ಆದರೆ ಈ ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯ ಹೆಣ್ಣಿನ ಚಿತ್ರವೇ ಆಗಲಿ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಈತ ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೋಹಕ ರೂಪದ ಬಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೀಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ವರ್ಣನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಚೆಲುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಸಹಜತೆಯಿಂದಾಗಿ ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಶಿವನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ದಗ್ಧವಾಗಿ ಹೋದ ಮನ್ಮಥನ ಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಿ ಅಳುತ್ತಿರುವ ರತಿಯ ಚಿತ್ರ ಹೀಗಿದೆ : ಬೂದಿಯಿಂದ ಕೈಯಾರೆ ತಿಕ್ಕಿಬೆಳಗಿದರೆ ಹೊಳೆವ ಸುವರ್ಣದ ಪಾತ್ರೆಯಂತೆ, ಹಲುಬುವ ರತಿಯ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮಲೇಪಿತ ಕುಚಗಳು ಶೋಭಿಸಿದವು (೮-೨೨). 'ಪುಷ್ಪದ ಪರಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದದ್ದು ಬಂದ ಮರಿದುಂಬಿಯ ಬಿಳಿಯಬಣ್ಣದ ಗರಿಗಳಂತಿದ್ದ ಸಡಲಾದ ತುರುಬಿನ ಬೂದಿ ಹತ್ತಿದ ಗುಂಗುರುಕೂದಲು ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದವು' (೮-೨೩) 'ಅಬ್ಬಾ ಬಿಚ್ಚಿ ಹರವಿದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಬಿರುಸು ಮೊಲೆಗಳು ತೆರೆದು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದಂಥ ಪತಿಯ ಸಾವಿನ ದುಃಖ ಎಂಥದೋ, (೮-೨೪).

ಕನಕದಾಸ ತಾಯ್ತನದ ವಿವಿಧ ಭಾವಗಳನ್ನು ಬಹುಸಹಜವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವುದನ್ನು ಆತನ ಕಾವ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಎಳವೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಂಬರಾಸುರನಿಂದ ಅಪಹೃತನಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ರತಿಯನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿ ದ್ವಾರಕಾ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾಗ ರುಕ್ಕಿಣಿ ಹೀಗೆ ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಚಿನ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂತಿರುವ ಈತನನ್ನು ಅದಾವ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮಕು ಹಡೆದಳೋ ನನ್ನ ಮಗನು ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆಯೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದ, (೧೩-೨೪).

'ಕಣ್ಣರಿಯದಿದ್ದರೂ ಕರುಳರಿಯಬಲ್ಲದೆಂಬಂತೆ ಆ ತಾಯಿ ಮನ್ಮಥನನ್ನು

ನೋಡಿದಳು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು. ಅವಳ ಮುಖ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಚಂದ್ರನಂತಾಯಿತು.’ (೧೩-೨೫).

ಗರ್ಭಿಣಿ ಸ್ತ್ರೀಯ ವರ್ಣನೆಯಂತೂ ಉಸಿರುಕಟ್ಟಿಸುವಷ್ಟು ಮೋಹಕವಾಗಿದೆ. ರತಿದೇವಿ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದುದನ್ನು ಕನಕ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾನೆ; ಹೊನ್ನಗೇದಗೆಯ ಹೊಡೆಯಂತೆ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಬಸಿರು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು’ (೧೨-೨), ‘ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಪೂರತಾಂಬೂಲದ ರುಚಿಯನ್ನು ನೋಡದ ಅವಳ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗಗಳಂತೆ ರಂಜಿಸಿದವು.’ (೧೨-೩) ‘ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿಯ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಾಪತ್ರಯ ಕಳೆದು ಹೋಯಿತೆನ್ನುವಂತೆ ಆ ಕಮಲನೇತ್ರೆಯ ತ್ರಿವಳಿಗಳ ರೂಪವು ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಹೋಯಿತು.’ (೧೨-೬).

ಹೆಣ್ಣಿನ ವಿರಹ ವರ್ಣನೆ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಪರಿಣಾಮ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಉಷೆಯ ವಿರಹ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಕೆಲವು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣ :

‘ಅವಳ ವಿರಹ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ತಣಿಸಲು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಪರಿಮಳೋದಕವನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದರೆ ಸುಣ್ಣದಕಲ್ಲಿಗೆ ನೀರೆರೆದಂತೆ ಸಪ್ಪಳ ಹೊರಟಿತು’ (೨೨-೬೦).

‘ವಿರಹ ತಾಪದ ಶಮನಕ್ಕಿಂದು ಅವಳನ್ನು ತಳಿರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮಲಗಿಸಿದಾಗ ಕಾಮನ ಹದವಾದ ಹೂಬಾಣ ನೆಟ್ಟು ಜೀವ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹೋಯಿತು. ಮೈಯುರಿಯಿಂದ ಮಗ್ಗುಲಿನ ತಳಿರು ತರಗೆಲೆಯಾಯಿತು..... ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಿದ ಸಿರಿಗಂಧ ಕರಕಾಯಿತು.’ (೨೮-೧೬-೧೭)

ಕೆಲವು ಸೌಂದರ್ಯ ವರ್ಣನೆಗಳು ಕನಕದಾಸನ ಸೌಂದರ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಇನ್ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಮನಗಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ತಲೆಗೂದಲಿನ ವರ್ಣನೆ ಹೀಗಿದೆ : ‘ಅರಳಿದ ಅವಳ ಮುಖಕಮಲದಲ್ಲಿಯ ಮಕರಂದ ಮತ್ತು ನೀರನ್ನು ಹೀರಿ ಸುಖಿಸಿದ ತುಂಬಿಗಳಂತೆ ಅವಳ ಕಪ್ಪಾದ ತಲೆಗೂದಲಿದ್ದವು. (೨೩-೨೮).

ಚಂದನಾದಿ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಮೈಯ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಕಡವಾಗಿ ಕೊಡುವಂತೆ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಬಾಣಾಸುರನ ಪುತ್ರಿ ಶಿವನ ಒಡ್ಡೋಲಗಕ್ಕೆ ಬಂದಳು. (೨೪-೬೯)

‘ಸೊಗಸಾದ ಅಡಕೆಗರಿಯೇ ಕಣ್ಣೆವೆಯಾಗಿದ್ದ ಚೆಲುವೆಯೊಬ್ಬಳು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಳು.’

....ರತಿದೇವಿಯು ತನ್ನ ದಾಸಾಳ ಹೂವಿನಂಥ ಬಾಯಿಂದ ನರುಗಂಪು

ಸೂಸುವಂತೆ ಕಾಮನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿದಳು’ (೧೬-೨೪). ಹೆಣ್ಣಿನ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಸಾಟಿಯಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಇದರ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ ಎಂಬುದನ್ನು ಕನಕ ಮನಗಂಡಿರಬೇಕು. ಈ ಅನುಭವವನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ-ಶಿವನ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಉಷೆಗೆ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರು ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದ ವರ್ಣನೆಯ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಹೀಗಿದೆ- ‘ಸುಂದರಿಯರಾದ ಹೆಣ್ಣುಗಳೇನು ಮಹಾ ಎನ್ನುವ ಬಾಯಿಬಿಡುಕ ತಪಸ್ವಿಗಳನ್ನು ಎಲೆ ತಾಯೆ ಕೆಡೆದು ಮೆಟ್ಟು ಎನ್ನುತ್ತ ಅವಳಿಗೆ ಕಾಲ್ಕಡಗ ಮತ್ತು ತೋಡಗಳನ್ನು ತಂದು ತೊಡಿಸಿದರು’ (೨೩-೪೬)

ಹೂಬಾಣಕ್ಕೆ ಸಾಟಿಯಾದ ಉಷಾದೇವಿಯ ಸಖಿಯರನ್ನು ಕಂಡ ವಿಟರು ಪಂಚಬಾಣಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಬಾಣತಾಗಿದ ಹುಲ್ಲೆಗಳಂತೆ ಬಿದ್ದರು. (೨೪-೨೧)

ಹೆಣ್ಣಿನ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕಸಲ ಕನಕದಾಸ ತನ್ನ ತುಂಟತನವನ್ನು ಮೆರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನು ಹೀಗೆ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ :

‘ನನ್ನ ಮಡದಿಯ ದಟ್ಟವಾದ ಕೊಬ್ಬಿದ ಕುಚಗಳನ್ನು ನಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವ ನಾನು ಕಿಡಿಗಣ್ಣನಾದರೆ ಹೇಗೆ ತಾನೆ ನೋಡಬಲ್ಲೆನು’... (೬-೪೧).

ಕ್ರೀಡೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಚೇತೋಹಾರಿಯಾಗಿದೆ.

‘ಮತ್ಯಾವತಾರ ತಾಳಿದ ನೀನು ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರಲಾಗುವುದೆ ಎನ್ನುತ್ತ ಆ ಲಲನೆಯರು ರಾರಾಜಿಸುವ ಕುಂಕುಮ ಜಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಅದ್ದಿದರು (೧೪-೨೪). ಮನ್ಮಥ ರತಿಯನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ನೂಕಿದಾಗ ಉಟ್ಟ ಹೊದಿಕೆಯ ಸೀರೆ ತೊಯ್ದು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಗಳು ತೋಭಿಸುತ್ತಿರಲು ರತಿದೇವಿ ನೀರಿನಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಕೂದಲನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ “ಮನ್ಮಥನೆ ನಿನ್ನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹರನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಬೆಂದ ಸಂತಾಪ ಹಾಗೂ ತುಂಬುಕುಚದ ತರುಣಿಯರ ವಿರಹದ ತಾಪವಿದೆ ತಂಪಾಗು” ಎಂದು ಆ ತಂಗೊಳದಲ್ಲಿ ನೂಕಿದಳು (೧೪-೨೮)

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕನ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣೆಂದರೆ ಸೌಂದರ್ಯದ ಪ್ರತೀಕ. ಉಷೆಯಾದರೇನು, ರತಿಯಾದರೇನು, ರುಕ್ಮಿಣಿಯಾದರೇನು ಇವರೆಲ್ಲ

ಮನ್ಮಥನ ಹೂ ಬಾಣಗಳೋ ಎಂಬಂಥ ಸೌಂದರ್ಯಾತಿಶಯವಿರುವವರು ಮಾತ್ರ. ಅವರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲ. ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ ವರ್ಣನೆಗಳ ಭೋಗ್ಯರತದಲ್ಲಿ ಈತ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಮನವಿಟ್ಟು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಗಳೆಂದರೆ ರತಿ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಲೇಖಿ. ರತಿಯ ಪಾತ್ರಚಿತ್ರಣ ಅವಳ ಪ್ರೇಮಾತಿಶಯದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಶಿವನ ಉರಿಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಮನ್ಮಥನು ನೆನೆದಾಗ ಮನದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಶಿವನಿಂದಲೇ ವರ ಪಡೆದು ಸುಟ್ಟುಹೋದವನ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಶಿವನೇ ಧರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ರತಿ, ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಪೂಜ್ಯತೆ ದೊರಕಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಗಂಡನ ವಿಯೋಗವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಪ್ರಲಾಪಿಸುವ ಅವಳಿಗೆ ದುಃಖ ಮರೆತು, ಮನೆವಾರ್ತೆ ನೋಡಿಕೊ ಎಂದು ಸಖಿಯರು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಸಂಸಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಾಗ ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪು ಹಾಕಿದವರು ಯಾರು' ಎಂದು ಕೇಳುವಲ್ಲಿ ರತಿಯ ಅಪಾರ ಪತಿಪ್ರೇಮ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಪತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವೈಭೋಗವೂ ಬೇಡ ಎಂದು ಅವಳು ಸಕಲ ವೈಭೋಗಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಕಾಡಿಗೆ ತೆರಳುತ್ತಾಳೆ. ಶಂಬರಾಸುರ ಇವಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ದಾಸಿಯಾಗಿಸಿದಾಗ ಮನ್ಮಥನು ಮರಳಿ ಜನ್ಮ ಪಡೆದು ತನ್ನ ಪತಿಯೇ ಆಗುವನೆಂಬ ದೇವವಾಣಿಯ ಮೇಲಿನ ಅಚಲ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ತಾಳಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಕನಕ ರತಿಯ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಆದರ್ಶ ಪ್ರೇಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆಲ್ಲ ಪಾತ್ರಗಳಿಗಿಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿತಗೊಂಡಿರುವ ಪಾತ್ರ ಚಿತ್ರಲೇಖಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳು ಹಾಗೂ ಬಾಣಾಸುರನ ಏಕೈಕ ಪುತ್ರಿ ಉಷೆಯ ಪ್ರಿಯಸಖಿ ಈ ಚಿತ್ರಲೇಖಿ. ಉಷೆಯ ಸ್ಮರತಾಪವನ್ನು ತಣಿಸಲು, ರಾತ್ರಿಕಳೆದು ಬೆಳಗಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ, ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅನ್ವೇಷಿಸಿ ಉಷೆಯ ಮನದನ್ನನಾದ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಕರೆತಂದು ಒಲಿದ ಹೃದಯಗಳ ಸಮಾಗಮವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯ ಸಾಹಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಸ್ನೇಹಪರತೆ, ಮುಂದಾಲೋಚನೆ, ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಗಮನ ಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉಷೆಯ ಮನದನ್ನನಿಗಾಗಿ ಹುಡುಕುತ್ತಾ ದ್ವಾರಕಾಪುರಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಮನ್ಮಥನನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಸಹಜವಾಗಿ ತಾನೇ ಮನ್ಮಥ ಬಾಧಿಗೆ ಈಡಾದಾಗ 'ಶಿವನು ಮನ್ಮಥನ ಗರ್ವವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ಭಸ್ಮಗೊಳಿಸಿದರೂ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಮತ್ತೆ ಇವನನ್ನೇಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ' ಎಂದು ಅಳುತ್ತಾಳೆ. ಕೊನೆಗೆ ಶಿವಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ

ಸಾವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಗೆಳತಿಯ ಸ್ಮರತಾಪ ಶಮನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊನೆಗೂ ಅನಿರುದ್ಧನ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಿ ಅವರ ಸಮಾಗಮವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ, ತನ್ನ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿದ ಗೆಳತಿಯನ್ನು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ 'ನಿನ್ನ ಋಣವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತೀರಿಸುವೆನೋ' ಎಂದು ಉಷೆ ನುಡಿದಾಗ ಮೈಯನ್ನು ತುರಿಸಿದ ಕೈಗಳ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವುಂಟೆ ಎಂದು ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಅವಿನಾಸಂಬಂಧವನ್ನು ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅನಿರುದ್ಧನಂತೂ 'ವಿವೇಕಯುತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನೆಲ್ಲ ಧಾರೆ ಎರೆದು ಕೊಟ್ಟರೂ ನಾವು ಅವಳಿಂದ ಋಣಮುಕ್ತರಾಗಲಾರೆವು. ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬೇಕಾದರೆ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯೆಂದು ಹೆಸರಿಡು' ಎಂದು ಹೃದಯತುಂಬಿ ನುಡಿಯುತ್ತಾನೆ. ಉಷಾ ಅನಿರುದ್ಧರ ಸಮಾಗಮದ ನಂತರವೂ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಣಾಸುರ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಹಿಡಿದು ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಳುಗಳನ್ನು ಅಟ್ಟಿ ಯುದ್ಧವೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯೇ ಮಣಿಮಯವಾದ ರಣಯಂತ್ರ ನಿರ್ಮಿಸಿ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹರಸಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯ ಸಮಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ಧೈರ್ಯ, ಅಚಲ ನಿಲುವುಗಳು ಮನಸೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಸಹ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಮಾಡಿದ ಈ ಕೂಟವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊಗಳಿದರೂ ಸಾಲದು. ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಜಗತ್ತಿನ ಕೋಮಲೆಯರ ಶಿರೋಮಣಿಯಾದ ಉಷೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯ ಪಾತ್ರ ಕನಕದಾಸನನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸೆಳೆದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ಯಾವ ಪಾತ್ರಕ್ಕೂ ಕೊಡದಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಇವಳ ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸ್ವತಃ ತನಗೂ ಮಧುರ ಭಾವನೆಗಳಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಗೆಳತಿಯ ಆಸೆಯನ್ನು ಈಡೇರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಷ್ಕಾರ್ಥ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡುವ ಉದಾತ್ತ ಸ್ನೇಹಪರ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಜಾಣ್ಮೆ, ಸಹೃದಯತೆ, ಸ್ನೇಹಪರತೆ, ಸೌಂದರ್ಯದೃಷ್ಟಿ, ಅನಸೂಯಾ ಮನೋಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿವೆ.

ಕನಕದಾಸ ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯಂತಹ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದರೂ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ಆತ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಸೌಂದರ್ಯದ ಖನಿಯಾಗಿ ಕಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಹೆಣ್ಣಿನ ವರ್ಣನೆ ಬಹಳ ಅತಿರೇಕದ್ದು ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯದು ಎಂದು

ಬಹುಬಾರಿ ಅನ್ನಿಸಿದರೂ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಕನಕದಾಸನ ರಸಿಕತೆ ಮತ್ತು ಧೋರಣೆ ವೆಚ್ಚಗಳೆಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸನ ಸೌಂದರ್ಯಾರಾಧಕನಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಮನಮೋಹಕವಾದ, ನವೋನವೀನವಾದ ಹೆಣ್ಣಿನ ವರ್ಣನೆ ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು ಎಂಬುದಂತೂ ಸತ್ಯ. 'ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಕೋಟಿವರುಷಗಳವರೆಗೆ ಬದುಕಿದ್ದು ಸತ್ತರೇನು ? ಈ ಸುರುಳಿಗೂದಲ ಚೆಲುವೆಯ ತೋಳತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಿದರೆ ಸಾಕು ಮುಕ್ತಿ ದೊರೆಯುವುದು' ಎಂದು ನುಡಿದ ಅನಿರುದ್ಧನ ದನಿಯ ಜೊತೆ ಕನಕದಾಸನೂ ಧ್ವನಿಗೂಡಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿಯ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಣನಾ ಭೋರ್ಗರೆತಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ' ಅತ್ಯಂತ ಸರಳ ಕಾವ್ಯ. ಇಲ್ಲಿ ಕಥಾ ನಿರೂಪಣೆಯಷ್ಟೆ ಕವಿಯ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ, ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರಗಳು ನಳ, ದಮಯಂತಿ ಇವೆರಡೇ...ಇದು ಪ್ರೇಮಕಥೆಯಾದರೂ ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾವ್ಯವಲ್ಲ, ದಮಯಂತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ ವರ್ಣನೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಅವಕಾಶವಿದ್ದರೂ ಕವಿಗೆ ಅದು ಮುಖ್ಯವಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಮದುವೆಯಾದ ಪತಿಯಿಂದ ಅಗಲಿ ದೂರವಾದರೂ ಪುನಃ ಅವನನ್ನು ಪಡೆಯುವ ತನಕ ದಮಯಂತಿಯು ಅನುಭವಿಸುವ ದುಃಖ, ಕೋಟಲೆ ಹಾಗೂ ಆದರ್ಶ ಪ್ರೇಮವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವುದು ಕವಿಯ ಗುರಿ, ಹೀಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಯ ಗುಣ, ಆದರ್ಶ, ಶೀಲಗಳ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಷ್ಟು ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕವಿ ಅವಳ ಬಾಹ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ ದಮಯಂತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಈ ಪದ್ಯವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು:

ಗುಣದೊಳಗೆ ಶೀಲದಲ್ಲಿ ಮಾತಿನ

ಭಣಿತೆಯಲಿ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಲಿ ವಿತ

ರಣದಲನುಪಮ ವಿದ್ಯೆಯಲಿ ಗುರುದೇವಭಕ್ತಿಯಲಿ

ಪ್ರಣುತಿಸಲು ಶರ್ವಾಣಿ ರತಿಯರಿ

ಗೆಣೆಯನಿಪ ಸುಂದರಿಗೆ ಮಿಕ್ಕಿನ

ಬಣಗು ಸತಿಯರು ಸರಿಯೆ ಲೋಕದೊಳೆಂದನಾ ಮುನಿಪ

ನಳನನ್ನೆ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪ ತಾಳಿದ ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ದೇವಾಂಗನೆಯರು ಬಂದು ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ವರಿಸುವಂತೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಓಲೈಸಿದಾಗ "ಚಿತ್ತವೆನಗೊಬ್ಬನಲಿ ಸಿಲುಕಿತು ಮರಳಿಪೊಡೆ ಕಮಲಾಕ್ಷಗಳವಲ್ಲ" ಎಂದು ತನ್ನ ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬದ್ಧವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅವಳ ದೃಢ ನಿಲುವು

ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ-ಎಂಥ ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೂ ಕಂಗೆಡದಿರುವುದು ದಮಯಂತಿಯ ಗುಣ. ಸ್ವಯಂವರ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ದೇವೇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ, ವಾಯುಗಳು ನಳನಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕಂಗೆಡದೆ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಶಾರದೆಯನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ನಿಜವಾದ ನಳನನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಬಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.

ನಳನು ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಸೋತಾಗ ಆತನನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ದೂಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ನಳನ ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಅವಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಅರಿತವಳು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ 'ಇದೆಲ್ಲವೂ ದೈವದ ಕರುಣೆ ತಪ್ಪಿದ ಪರಿಣಾಮ' ಎಂದಷ್ಟೆ ಹಲುಬುತ್ತಾಳೆ. ನಳನೊಂದಿಗೆ ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟ ದಮಯಂತಿಯ ಗುಣನಡತೆಗಳನ್ನು ಕವಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ !...

ಏನನೆಂಬೆನು ಜೀಯ ಲೋಕದ

ಮಾನಿನಿಯೆ ದಮಯಂತಿ ಸತ್ಯ

ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಾ ಸತಿಯರಿಗೆ ಗುರು ಪತಿವ್ರತಾಗುಣದಿ

ಲಲಿತಹೇಮದ ತೂಗುಮಂಚದಿ ಹೊಳೆವ, ಮೇಲ್ವಾಸಿನಲಿ ಮಲಗುವ ಲಲನೆ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಬಾಳೆಯಂತೆ ಕಷ್ಟದಲಿ ಬೇಯುವುದನ್ನು ಕಂಡು ನಳ ಮರುಗಿದಾಗ-'ಮರುಗಲಿನ್ನೇಕರಸ ಬಿಡು ವಿಧಿ ಬರೆದ ಬರಹವ ತಪ್ಪಿಸಲು ಹರಿಹರವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಿಗಳವೇ ನಮ್ಮ ಪಾಡೇನು.....' ಎಂದು ಧೈರ್ಯ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ತಂದೆಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ನಳನು ತಿಳಿಸಿದಾಗ ಅವಳು ಹೇಳುವ ಮಾತು ಅವಳ ಪತಿಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಹಿಡಿದ ಕನ್ನಡಿ:

ನಳಲು ತನುವಿನ ಬಳಿಯೊಳಲ್ಲದೆ

ಚಲಿಸುವುದೆ ತಾ ಬೇರೆ ನಿಮ್ಮಡಿ

ನಳನದಲಿ ಸುಖದುಃಖವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯುಂಟೆ

ಹಳುವವೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ನಿನ್ನಡಿ

ನಳಲಿನಲಿ ನಾನಿರುವೆನಲ್ಲದೆ

ನಿಳಯವೇ ನನಗಡವಿ..... ||

ಚೇದಿ ನೃಪನರಸಿಯ ಸೇವೆಗೆ ನಿಂತಾಗಲೂ ದಮಯಂತಿ ತಾನು ಅರಸುಕುಲದವಳೆಂದು ಬೀಗದೆ ನಮ್ರಳಾಗಿ ಇರಬಯಸುತ್ತಾಳೆ ; ದಮಯಂತಿಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವ ಅಂಶವೆಂದರೆ

ಆಕೆಯ ಕಾರ್ಯತತ್ವರತೆ. ನಳನನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಳು ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಪುನಃಸ್ವಯಂವರ, ವಿರೂಪಗೊಂಡಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ ನಳನೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಗಳು.... ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ದಮಯಂತಿಯ ಕಾರ್ಯಶೀಲತೆ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕಾವ್ಯದ ಹೆಸರು ನಳಚರಿತ್ರೆಯೇ ಆದರೂ ಇಡೀ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಶೀಲೆಯಾಗಿರುವ ದಮಯಂತಿಯ ಪಾತ್ರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ನಂತರ ನಳಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸುವಾಗ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಂಯಮ ಕನಕನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು ಎಂದು ವಿಸ್ಮಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕನಕನು ದಾಸನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಿ, ದಾಸಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಕಾಲ ಪಳಗಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಕೃತಿ ರಚನೆಯಾಗಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ ಹೌದನಿಸುತ್ತದೆ, ಕನಕದಾಸನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ ಆತ್ಮೀಯ ಬಂಧುಗಳ ವಿಯೋಗವೂ ಈ ಪರಿವರ್ತನೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವನಿತೆಯರೆಂದರೆ 'ಕೊಬ್ಬಿದ ಕುಚಗಳ'ರಮಣಿಯರಷ್ಟೆ ಎಂಬ ಭಾವ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಬದಲಾಗಿ ವನಿತೆ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಎದುರಿಸಿ, ಎರಡು ತೊಡರುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಿಯಾಶೀಲೆಯೂ ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕನಕ ಗ್ರಹಿಸಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸ ಭವಬಂಧನಗಳ ವ್ಯಾವೇಹವನ್ನು ಸಾಕಷ್ಟು ಕಳಚಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಭಾವನೆ ಬೆಳೆದಿರುವುದನ್ನು ಕನಕನ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯ ಅನೌಚಿತ್ಯಗಳ ಪರಿವೆ ಇಲ್ಲದೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಕವಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣನ್ನೇ ವಣಿಸುವಾಗಲೂ ಆಕೆಯ ಅಂಗಾಂಗಗಳ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರಸ್ವತಿಯ ವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವ ಕವಿ ಮುಗ್ಧಮಗುವಿನಂತೆ ಸ್ತ್ರೀವರ್ಣನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟಾಗಿಯೂ ಕವಿ ತಾನು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿರಕ್ತನೆಂದು ಸುಳ್ಳು ಸುಳ್ಳೇ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಹೆಣ್ಣಿನ ರೂಪ ಸೌಂದರ್ಯಗಳು ಈಗಲೂ ತನ್ನನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತ ಆ ಭಗವಂತನ ಲೀಲೆಗೆ ಅದನ್ನು ಆರೋಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನು ನಿನ್ನದು... ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ನವ ಮೋಹನಾಂಗೀರ ರೂಪವ ಕಣ್ಣಲಿ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವ ನೋಟ ನಿನ್ನದಯ್ಯಾ' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಹೆಣ್ಣಿನ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಷ್ಟ ಎಂಬ ಅನಿಸಿಕೆ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರಸ್ತಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ರೀತಿ ಆಗದಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊರೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಕನಕ ! 'ದುರ್ಜನರ ಸಂಗ ಎಂದಿಗೊಲ್ಲೆನು ಹರಿಯೆ' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ಹಂಬಲಿಸಿ ಭವದ ಸುಖ ಮೆಚ್ಚಿದಾತನ ಸಂಗ ರಂಭ ಸ್ತ್ರೀಯರ ನೋಡಿ ಮೋಹಿಪನ ಸಂಗ ಬೇಡ' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ ಹರಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲೀನವಾದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೆಣ್ಣು ಅರುಚಿಕರ ವಸ್ತುವಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾವಿಸಿದ್ದಾನೆ. "ಕೇಶವನೊಲುಮೆಯು ಆಗುವ ತನಕ" ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಂಗಜ ವಿಷಯಗಳನು ತೊರೆದಾತಗೆ ಅಂಗನೆಯರ ಸುಖ ಸೊಗಸೀತೆ, ಸುಖದುಃಖಗಳು ಹಿಂಗಿದ ಮನುಜಗೆ ಶೃಂಗಾರದ ಬಗೆ ಸೊಗಸೀತೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಭವಪ್ರಪಂಚದ ಆಕರ್ಷಣೆಗಳಲ್ಲಿ ರುಚಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕನಕ ಇಷ್ಟುದಿನ ಜೀವನವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಳೆದೆ ಎಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವನ್ನೂ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. 'ಏನು ಬರುವುದು' ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ಎನ್ನದೆಂದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೆಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಘನ್ನವಾಗಿ ಬಾಯ ಬಿಡುತ ಬಂದೆ ಮೋಹನ' ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಸಕಲವನ್ನು ಹರಿಯು ಪದತಲಕ್ಕೊಪ್ಪಿಸಿ ಹರಿಭಕ್ತಿಯೊಂದೇ ಜೀವನದ ಸಕಲಭಾಗ್ಯವೆಂದುಕೊಂಡ ಕನಕ :

ಭಾರ ನಿನ್ನದೊ ದೂರು ನಿನ್ನದೊ ಕೃಷ್ಣ
ನಾರಿ ಮಕ್ಕಳು ತನುಮನ ನಿನ್ನವಯ್ಯ
ಕ್ಷೀರದೊಳಗದ್ದು ನೀರೊಳಗದ್ದು ಗೋವಿಂದ
ಹೇರನೊಪ್ಪಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸುಂಕವೇತಕಿ ದೇವ ||

ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ. ಅದರೆ ಬಹುತೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡಿದ್ದಾನೆ. ಪತಿಭಕ್ತಿ, ಶೀಲಗಳೇ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಮ ಧೈಯವಾಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಕನಕ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ.

ಹೇವವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು ಗಜುಗ ಬೆಳೆದ ಕಣ್ಣು
ಗಂಡಗಂಜದ ನಾರಿ ಅವಳೇ ಹೆಮ್ಮಾರಿ
ಸತ್ಯವಂತರ ಸಂಗವಿರಲು ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ
ಸೋತು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಹೆದರಿ ನಡವ ಪುರುಷನ್ಯಾತಕಿ
ಸನ್ನೆಯನರಿತು ನಡೆಯದಿರುವ ಸತಿಯು ಯಾತಕಿ ||

ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಕೇಶವನೊಲುಮೆಯು ಆಗುವ ತನಕ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ಮಾನಿನಿಯ ಮನಸು ನಿಧಾನವಿರದಿರೆ ಮಾನಾಭಿಮಾನಗಳುಳಿದೀತೆ'

ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇಷ್ಟಾಗಿಯೂ ಕನಕ ಸಾಧನೆಯ ಪಥದಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಒಂದು ಕಂಟಕ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಸಂಸಾರ ಸಾಗರಮನುಷ್ಯನುಪೊಡೆ

ಕಂಸಾರಿ ನಾಮವೊಂದೆ ಸಾಕು

ತನುವ ದಂಡಿಸಿ ತುದಿಯ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ

ವನಿತೆಯನು ಬಿಟ್ಟು ತಪವಿರಲು ಬೇಡ ||

ಎಂಬ ಮಾತು ಕನಕನ ಅನುಭವದಿಂದ ಬಂದ ಮಾತು, ಕನಕದಾಸರ ಹೆಣ್ಣಿನ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿದಾಗ ಒಟ್ಟಾರೆ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಅಂಶವೇನೆಂದರೆ ಬಾಹ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದಲೇ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ದೃಷ್ಟಿ, ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವಿರುವುದನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆಕರ್ಷಣೆಯ ಸತ್ಯವನ್ನು ಮನವರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹಾಗೂ ಪ್ರಾಪಂಚಿಕವಾದ ಎಲ್ಲ ಭೋಗಾಕರ್ಷಣೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೆಣ್ಣಿನ ಆಕರ್ಷಣೆಯನ್ನೂ ಮೀರಬೇಕೆಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗಿದೆ.

[ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುವಾಗ ಡಾ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ ಅವರ ಗದ್ಯಾನುವಾದವನ್ನೇ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.]

ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳು :

1. ಹರಿದಾಸಹೃದಯ (೧೯೬೭) ಡಾ. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್ ಪ್ರ. ಶಾರದಾ ಮಂದಿರ, ರಾಮಯ್ಯರ್ ರಸ್ತೆ ಮೈಸೂರು-೪.
2. ಹರಿಭಕ್ತಿವಾಹಿನಿ (೧೯೮೩) ಡಾ. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್ ಪ್ರ. ವಿಶ್ವಕನ್ನಡ ಸಮ್ಮೇಳನ, ೧೪-ಎ. ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨
3. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ (ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಐದುನೂರನೇ ಜಯಂತ್ಯುತ್ಸವದ ನೆನಪಿಗಾಗಿ) (೧೯೮೮) ಸಂ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ ಎಲ್. ಎಸ್. ಶೇಷಗಿರಿರಾವ್ ದೇವೇಂದ್ರಕುಮಾರ ಹಕಾರಿ ಎಚ್. ಜಿ. ಲಕ್ಷ್ಮಪ್ಪಗೌಡ, ಪ್ರ. ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.
4. ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ (ಕನಕದಾಸ ವಿರಚಿತ) (೧೯೭೪) ಗದ್ಯಾನುವಾದ : ಡಾ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ ಪ್ರ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೧೮)
5. ನಳಚರಿತ್ರೆ (ಕನಕದಾಸ ವಿರಚಿತ) (೧೯೮೫) ಸಂ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ ಪ್ರ. ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ ೧೪-ಎ, ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.

ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅಂಶಗಳು

ರಾಗೌ

ಕನಕದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗ, ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಕನಕದಾಸರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವರಗಳು ಒಂದು ಬಗೆಯವಾದರೆ, ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯವಾಗುತ್ತವೆ. ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳ, ಕುಲ, ಕುಟುಂಬ ಗುರು, ದೊರೆತನ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸ ಸಂತನಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟೊಂದರ ಅಧಿಪತಿಯಾದುದರಿಂದ, ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸಮಕಾಲೀನನಾಗಿ ಅವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಕನಕದಾಸ ಅವನೊಡನೆ ನೇರ ಸಂಪರ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದಿರಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳನ್ನೂ ಕೃತಿಗಳೇ ಒದಗಿಸುವ ಆಧಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ 'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ' ಮತ್ತು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಆದಿಕೇಶವ ಅಂಕಿತ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ-ಇದರಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತದ ಬಹುತೇಕ ಕಾಲವನ್ನು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು ಬಾಡವಾದರೂ ಬಾಳಿದ ಸ್ಥಳ ಕಾಗಿನೆಲೆಯೆಂದು ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆದರೆ ಉಳಿದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆ. 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ'ಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ 'ವರಪುರ ಚನ್ನಿಗರಾಯ' ಮತ್ತು 'ವರಪುರದರಸು' ಎಂಬಿವುಗಳೂ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ "ವರಪುರದಾದಿಕೇಶವನ ಚರಣದಂಕಿತವಾಗಿ ಪೇಳಿದ" ಎಂಬ ಮಾತೂ ಬರುತ್ತವೆ.¹ 'ನಳಚರಿತೆ'ಯ ಆದಿ-ಅಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ "ವರಪುರದ ಚನ್ನಿಗರಾಯ-

ನಂಕಿತಮಾಗಿ ಪೇಳುವೆ ಪ್ರಿಯದಿಂದಾಲಿಸುವ ಸುಜನರಿಗೀ ಮಹಾಕಥೆಯ" ಮತ್ತು "ವರಪುರದಾದಿದೇಶವನಮರವಂದಿತ" ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿವೆ.² 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಲ್ಲಿಯೂ 'ಸುರಪುರನಿಲಯ ಚನ್ನಿಗರಾಯ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ; ಜೊತೆಗೆ 'ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನ' ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇದೆ. ಮಂಗಳ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ "ಮಂಗಳಂ ಬೇಲೂರ ಚನ್ನಿಗರಾಯ ಕೇಶವನಿಗೆ"³ ಎಂಬ ಮಾತು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವರಪುರ ಅಥವಾ ಬೇಲೂರ ಚನ್ನಿಗರಾಯನ ಅಂಕಿತವಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಬೇಲೂರು ಕನಕದಾಸರ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು. ಬೇಲೂರಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೈಕುಂಠದಾಸರನ್ನು ಕನಕದಾಸ ಭೇಟಿಮಾಡಿದ್ದ ವಿಚಾರ ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಇದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕನಕ ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳಕಾಲ ವಾಸಮಾಡಿರಬೇಕು. ಉತ್ತರದ ಕಾಗಿನೆಲೆಯವರಾದ ಕನಕದಾಸರು ದಕ್ಷಿಣದ ಬೇಲೂರಿನ ಸಂಪರ್ಕಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕಾದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾರಣವೇ ಇರಬೇಕು. ಸೀತಾರಾಮ ಜಾಗೀರ್‌ದಾರ್ ತಮ್ಮ ಲೇಖನವೊಂದರಲ್ಲಿ, ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಂದ ಬೇಲೂರನ್ನು ಅಮರಮಾಗಣಿಯಾಗಿ ಪಡೆದ ಬಾದಾಮಿಯ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವಾಗ, ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಂತಹ ದಂಡಿನ ಕುಟುಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕನ ಕುಟುಂಬವೂ ಒಂದಾಗಿತ್ತೆಂದೂ, ಕೆಲಕಾಲದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿರಬೇಕೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.⁴ ಇದು ವಿಚಾರಾರ್ಹ ವಿಷಯ, ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ 'ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ' ಅಂಕಿತವಲ್ಲದೆ, 'ಬಾಡದಾದಿಕೇಶವ' 'ಚೆನ್ನಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ರಂಗೇಶ' 'ಬಂಕಾಪುರದ ಲಕುಮಿನರಸಿಂಹ' ಎಂಬ ಮಾತುಗಳೂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಊರುಗಳ ಸಂಬಂಧ ಅವನಿಗಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಸಮಾಜದ ಕೆಳಸ್ತರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು. ಕೆಲವರು ಅವನನ್ನು ಬೇಡರವನೆಂದೂ, ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಕುರುಬರವನೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ; ಜೊತೆಗೆ 'ಕಬ್ಬಲಿಗ' ಗ್ರಹಿಕೆಯೂ ಇದೆ. ಬೇಡರವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆಯುವು. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಬೇಡ ಅಥವಾ ನಾಯಕರವನೆಂದು ಕರೆಯಲು 'ಕನಕನಾಯಕ' ಪದದಲ್ಲಿನ 'ನಾಯಕ' ಎಂಬುದು ಜಾತಿಸೂಚಕ ಎಂದು

2. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ (ಸಂ.), ಪು. 34 ಮತ್ತು 161

3. ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಮಂಗಳಪದ್ಯ

4. ಪರಮೇಶ (ಸಂ.), ಕನಕಸುಧೆ, 1988, ಪು : 18-19

1. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ (ಸಂ.), ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ. ಪದ್ಯ 1, 2 ಮತ್ತು 158

ತಿಳಿದದ್ದರಿಂದ ಆದ ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆಯೆಂದು ಕೆಲವರ ವಾದ.⁵ ಕಬ್ಬಲಿಗ ಗ್ರಹಿಕೆಗೆ ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿನ “ಕನಕದಾಸನು ಕಬ್ಬಲಿಗನೆಂದು ಅಣಕಿಸಿ ನುಡಿಯಬೇಡಿರಣ್ಣ” ಎಂಬ ಮಾತು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕುರುಬಜಾತಿಯನ್ನು ಕಬ್ಬಲಿಗ ಜಾತಿಯೆಂದು ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ⁶ ಕನಕದಾಸರು ಕುರುಬರವನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆಧಾರಗಳು ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಸರಿಯಾದುದೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ “ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಬೀರಯ್ಯ, ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಗುರಿಯ ಹಿಂಡುಗಳ”⁷ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಬಹುದು. ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಒಂದು ಉಗಾಭೋಗದಲ್ಲಿ “ಕುರುಬರ ಕುಲದಲಿ ಜನಿಸಿದನಗೀಜನುಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಎಂದು ತಂದೆ”⁸ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಮೊದಲು ‘ತಿಮ್ಮಪ್ಪ’ ಎಂದು ಹೆಸರಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯುವುದು. ಈ ‘ತಿಮ್ಮಪ್ಪ’ ಕನಕನಾಯಕನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಒಂದು ವಿಶೇಷ. ಈ ಕುರಿತ ನಿಧಿಯ ಪ್ರಸಂಗ ಒಂದು ಪ್ರತಿಮೆಯಷ್ಟೆ. ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದ ಕನಕನಿಗೆ ಧನಕನಕವಸ್ತು-ವಾಹನಗಳಿದ್ದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸದ್ವಿನಿಯೋಗ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ‘ಕನಕ’ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಇದಲ್ಲದೆ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕ ಕನಕಪ್ಪ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ, ಅವನ ಹೆಸರು ಇದಾಗಿರಲೂಬಹುದು : ‘ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು’⁹ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ‘ಕನಕಪ್ಪ’ ಎಂದೇ ಅಂಕಿತವಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೌಟುಂಬಿಕ ವಿವರಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು, ಕೃತಿಗಳಿಂದಲ್ಲ. ಆದರೆ ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ‘ಕೃತಿವೇಳ್ವ ಕನಕದಾಸೋತ್ತಮ ಕೇಳ್ವವಳುರೆ ಸುಜ್ಞಾನವಧೂಟಿ’ ಎಂಬ ಮಾತಿದೆ.¹⁰ ಇದರ ಪ್ರಕಾರ ಕನಕದಾಸ ಹೇಳಿದ

5. ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಸೂರ, ಕನಕದಾಸ ಜೀವನ ವಿಚಾರ, ಪು. 86

6. ಅದೇ. ಪು. 88-89

7. ಶ್ರೀಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು, ಕೀ. 152

8. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಕೀ. 90

9. ಅದೇ. ಕೀ. 120

10. ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ (ಸಂ.) ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ, 2-1

ಕಥೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬ ಹೆಣ್ಣು ಕೇಳಿದಳು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ‘ಮದ್ದಲ್ಲಭ’ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವಳು ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಇರಬಹುದೆ ಎಂಬ ಸಂದೇಹ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಮಡದಿ ಮಕ್ಕಳು ಇದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ದ ‘ಮಡದಿಯಾರೀ ಮಕ್ಕಳಾರೀ ಎಂಬುದನ್ನು ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.¹¹ ಆದರೆ ಇದನ್ನು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆ ಇದೆ. ಮಡದಿ ಬಗೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾದ ಹೆಣ್ಣು ಆಧಾರವಾಗಬಹುದಾದರೂ, ಮಕ್ಕಳ ಬಗ್ಗೆ ಆಧಾರವಿಲ್ಲ. ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯ ಆ ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಕನಕನ ಹೆಂಡತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಕೆಲವರು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ.¹² ಮಗನ ಅಕಾಲಿಕ ಸಾವಿನಿಂದಾದ ಹೆಂಡತಿಯ ಲೋಕ ವಿಮುಖತೆಯನ್ನು ‘ತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ‘ರಹಿತಪ್ರಪಂಚೆ’ ವಾತಿನ ಮೂಲಕ ವಾಖ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿದೆ.¹³ ಮೊದಲು ‘ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿರುವ ‘ಹೆಣ್ಣು’ ಕನಕನ ಹೆಂಡತಿ ಎಂದು ದೃಢಪಡಬೇಕಾಗಿದೆ : ಅವರಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ಊಹೆಯಷ್ಟೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಗುರುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿಚಾರ. ಕನಕದಾಸರ ಗುರುಗಳು ವ್ಯಾಸರಾಯರೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ; ಕೆಲವರು ವಾದಿರಾಜರ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಾದಿರಾಜರ ಉಲ್ಲೇಖ ಕನಕರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವುದು ನಿಜ. ಕನಕ ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ಅವರ ಸೇವೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರಬಹುದಾದ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಇದು ಹೇಳಬಹುದು. ವಾದಿರಾಜರನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ‘ತ್ರಿವಿಕ್ರಮದಾಸಸ್ಯನಾದ’ ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಅವರು ಗುರುವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಸಂದೇಹ. ಸೋದೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದ್ದರಿಂದ ವಾದಿರಾಜರಿಗೆ ಆ ಹೆಸರಿದೆ. ಕನಕ ಉಡುಪಿಗೆ ಬಂದಾಗ ವಾದಿರಾಜರನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರಂತೆ ವಾದಿರಾಜರು ನೇರಗುರುಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನೆ. ಕನಕದಾಸರು ವ್ಯಾಸರಾಯ ಮತ್ತು

11. ಕನಕದಾಸಜೀವನವಿಚಾರ, ಪು. 59.

12. ಅದೇ ಪು. 58-59

13. ಅದೇ ಪು. 60.

ವಾದಿರಾಜ-ಈ ಇಬ್ಬರ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಬದುಕಿದ್ದರಿಂದ, ದಾಸಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಬರೆದದ್ದರಿಂದ ವಾದಿರಾಜರೂ ಗುರುಗಳೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಾಗಿರಬೇಕು. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಗುವುದು ಅಪರೂಪ. ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ “ಕಾಟಕೆ ಕಾಸು ಕೊಟ್ಟವರು ರಾಯರ ಪಂಕ್ತಿ ಊಟವ ಬಯಸಿದಂತೆ ನಾ ಬೇಡಿದೆ” ಎಂಬ ಮಾತಿದೆ.¹⁴ ಇಲ್ಲಿನ ‘ರಾಯರ’ ವ್ಯಾಸರಾಯರಿರಬೇಕು. ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಕನಕನಿದ್ದನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನೆ ಬೇರೆ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯ ಕನಕನನ್ನು ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದಾಗ ತನ್ನವರ್ಗದ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ಎದುರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಪುರಂದರದಾಸರ “ಕನಕದಾಸನ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸಮುನಿ ಮಠದ ಜನರೆಲ್ಲ ದೂರಿ ಕೊಂಬುವರು” ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆ¹⁵ ಈ ಸಂಘರ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ತೀರ್ಥ ಕೊಡುವಾಗ ಕನಕನನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದಕ್ಕೂ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಪುರಂದರದಾಸರು ನಮೂದಿಸಿರುವರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನಕನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಡಲು ವ್ಯಾಸರಾಯ ಕೈಗೊಂಡೆರಡು ಪರೀಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಪುರಂದರರ ಪದ್ಯ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಶಿಷ್ಯನಾದಾಗ ಕನಕದಾಸ ಅನೇಕ ಕಿರುಕುಳಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾಯಿತು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರತಿರೋಧವನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಕನಕನಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಮೇಲೆ ಬರುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಕನಕನು ವೈರಾಗ್ಯದತ್ತ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದಲು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಒದಗಿದ ಆಘಾತಗಳು ಕಾರಣವಾದವು. ಈ ಹಿಂದೆಯೇ ತಂದೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕನಕನ ಮೇಲೆ ತಾಯಿ ಮತ್ತು ಹೆಂಡತಿಯ ಸಾವು ತೀವ್ರತರವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಯಾವುದರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಅವನ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯದು. ಬದಲಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ ನೋವು ಬದುಕಿನ ಬಗ್ಗೆ ಮರುಚಿಂತನೆ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದುದು ಮಾತ್ರ ಅವನ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡು

14. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕೀ. 150

15. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್(ಸಂ.) ಹರಿಭಕ್ತಿವಾಹಿನಿ, ಕೀ. 175

ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಸಹಾಯ ಒದಗಿ ಬಂದುದರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಈ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು :

ಅರಿಗಳು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರಲು ನಾನವರೊಡನೆ

ಪರಿಪರೀ ಹೋರುತಿರಲು

ದುರುಳರೆನ್ನನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಹರಿದಟ್ಟಿ ಬಂದೆನ್ನ

ಧರೆಗುರುಳಿದರೊ ಹರಿಯೆ ||¹⁶

ಹೋದ ಜೀವನಕೆ ವೈದ್ಯನ ಸ್ಮರಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟು

ವಾದಗುಣ ಬಿಡಿಸಿ ದಾಸನಮಾಡಿಕೊಂಡೆಯೊ ||¹⁷

ಕನಕ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ವಂಶದವನೆಂಬುದು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿಚಾರ. ಕನಕನ ತಂದೆ ಬೀರಪ್ಪ ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡನಾಯಕನಾಗಿದ್ದನೆಂಬುದು ಪ್ರತೀತಿ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇವರು ಚಿಕ್ಕ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟೊಂದನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. “ದೊರೆತನವ ಬಿಡಿಸಿ ಸುಸ್ಥಿರಮಾರ್ಗ ತೋರಿಸಿದೆ”. “ಮೊನೆಗಾರ ಧಣಿಯೆಂಬ ಧೈರ್ಯವ ಬಿಡಿಸಿ ಸೇವಕನ ಮಾಡಿಸಿದೆ”, “ಕನಕ ದಳದಲಿ ಬಂದು ಕಲೆತನೆಂದರೆ ಪೌಜು ಕನಕುಮನಕಾಗುವುದು”¹⁸-ಇವು ಒಳ್ಳೆಯ ನಿದರ್ಶನಗಳಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಅವನಿಗೆ ‘ದೊರೆತನ’ ವಿದ್ವದೂ, ಅವನು ಅದರ ‘ಧಣಿ’ಯಾಗಿದ್ದುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ : ಜೊತೆಗೆ ಕನಕ ಮಹಾಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗಿದ್ದುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಾಜವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಅವನ ಕೀರ್ತನೆಯ ಈ ವಿವರವೇ ಹೇಳುವುದು

ಸ್ವಾರಿ ಹೊರಟರೆ ಭತ್ತ ಭೇರಿಯು ನಗಾರಿಗಳು

ಭೋರಂಬ ಪೊಂಗಹಳೆ ಹರಿಯೆ

ಧೀರರಾಹುತರಾಣ್ಯ ಪರಿವಾರಲಂಕಾರ

ಭಾರವನು ತೆಗೆದೆಯೋ ಹರಿಯೆ ||¹⁹

ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಭತ್ತ, ನಗಾರಿ, ಕಹಳೆ, ರಾಹುತ, ಪರಿವಾರಗಳು ಅವನು ಪುಟ್ಟದೊಂದು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ.

16. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಕೀ. 92

17. ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು, ಕೀ. 174

18. ಅದೇ. ಕೀ. 173

19. ಅಲ್ಲೇ.

ಹೀಗೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದರೂ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಿಗೆ ಸಹಾಯಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಹಾಗಿಲ್ಲ. “ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವುದು, ಕರೆಬಂದಾಗ ಅರಸರಿಗೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವುದು” ಬೀರಪ್ಪನ ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.²⁰ ಇದು ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಮುಂದುವರೆದಿರಬಹುದು. ಕನಕನಿಗೂ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೂ ನೇರಸಂಬಂಧವಿತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ನಿರ್ದೇಶನವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಈ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ ; ಉಳಿದ ಒಂದೆರಡು ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಸೂಚ್ಯವಾಗಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವೆನ್ನುವಂತೆ ಇದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಚಾರಗಳೇ ಆಗಿವೆ ದಾಸನಾದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಬದುಕನ್ನು ನೆನೆದು ವಿಷಾದಪಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಇವೆ. ಇವನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆಯಷ್ಟೆ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅವನ ಸೈನಿಕ ಜೀವನ, ಆ ಕುರಿತ ಅವನ ಅತ್ಯಪ್ಪಿ ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲೂ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಆಡಳಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರು. ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಕನಕ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನನ್ನು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಭೇಟಿಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವವನ್ನು ಅವನು ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡಿರಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಅನುಭವವನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿರುವನು. ಇದು ವರ್ಣನೆ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸಂಗತಿ ಅಥವಾ ಘಟನೆಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವದ ಬಿಡಿಚಿತ್ರಗಳನ್ನಷ್ಟೆ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೂ ಇದ್ದ ನಿಕಟಸಂಬಂಧವನ್ನು ಈ ಚಿತ್ರಗಳು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಲದ

20. ಎಚ್.ಎಂ. ಶಂಕರನಾರಾಯಣರಾವ್, ನಳಚರಿತ್ರೆಸಂಗ್ರಹ, ಪು. XIV

21. ರಂ. ಶ್ರೀ ಮುಗಳಿ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಪು. 307

ಜನಜೀವನದ ಕೆಲವು ತುಣುಕುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಗಿವೆ. ಪುರಾಣಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ, ಅದರೊಳಗೆ ಸಮಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ. ‘ಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ’ ಎಂದಿದನ್ನು ಕರೆದು ‘ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಚರಿತೆ’ ಎಂಬ ಸೂಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿರಬಹುದು.²² ಆದರೆ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ರಾಜಕೀಯ ಸಾಧನೆಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿರುವುದು ಆ ಕಾಲದ ಒಂದು ವೈಭವದ ಚಿತ್ರ ಮಾತ್ರ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಇದು ಕೇವಲ ರಾಜಕೀಯ ಚಿತ್ರವಾಗಿರದೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿತ್ರವೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದೆ.

ಕನಕದಾಸ ಪಾಳೆಯಗಾರನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ನೋಡುವ ಅನೇಕ ಅವಕಾಶಗಳಿದ್ದುವು. ಈ ಸ್ವಾನುಭವದ ಭಾಗವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಸಮಕಾಲೀನ ವಿಚಾರಗಳು ಬಂದಿರುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಕವಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ರಾಜಸಭೆ, ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯ, ಓಕುಳಿಯಾಟ, ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ನವರಾತ್ರಿ, ಪುರರಚನೆ, ಯುದ್ಧವಿಧಾನ, ವನವಿಹಾರ, ಪುಷ್ಕರಣಿ, ಸತ್ರ, ಅಂಗಡಿಗಳ ವಿವರಗಳು ಬಂದಿವೆ. ಇವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದಾಗ, “ಈ ಕಾವ್ಯ ಕಟ್ಟಡದ ಒಟ್ಟು ರಚನೆಯಲ್ಲಿ, ಕವಿ ತನ್ನ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನದ ಗಾರೆ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಸಿದ್ದಾನೆ”²² ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲವನ್ನು ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ- ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಅತ್ಯುಚ್ಚಕಾಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಅಪೂರ್ವ ಮಾಹಿತಿಗಳು ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ‘ದ್ವಾರಕಾಪುರ’ದ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವವನ್ನು ಕಾಣಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತೊರೆ, ಅಗ್ರಹಾರ, ವೀರರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಪುರಗಳು, ಶಿವ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯಗಳು, ಸತ್ರಗಳು ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದುವಂತೆ. ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ತೊರೆ ನೀರನ್ನು ಕಂಬಿಯಲ್ಲಿ ತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಅರವಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಇದ್ದುವೆಂದು ವರ್ಣನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಲುಮರಗಳ ಕೆಳಗೆ ಕರೆದು ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ ಕೊಡುವುದೂ ಇದ್ದಿತಂತೆ. ಆಲೆಯ ಮನೆಗಳು, ಜಪಶಾಲೆಗಳು, ಹೊಂಗಳಸದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಆನೆ

22. ಹಂಪನಾ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ(ಸಂ. ಡಾ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ) ಮುನ್ನುಡಿ ಪು.ಸ.

ಕುದುರೆಗಳ ವೈಹಾಳಿಯ ಬಯಲು ಸ್ಥಳಗಳೂ-ಇವೆಲ್ಲ ವಿಜಯನಗರದ ಚಿತ್ರಗಳೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿರಲಾರದು. ವಿಜಯನಗರದ ಕೋಟೆ, ಬೀದಿ, ಅಂಗಡಿ, ಮನೆ, ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕವಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿದೆ. ಅವನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಂಗಡಿಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಕೆಲಸವು ಚಿತ್ರಗಳು ಹೀಗಿವೆ : ಹಲವು ಬಗೆಯ ಡಾಲು, ಗಂಡೆ, ಬಣ್ಣದವಸ್ತು, ರೇಶಿಮೆ ಬಟ್ಟೆ, ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳಿದ್ದ ಅಂಗಡಿಯ ಸಾಲು : ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯ ಮುತ್ತು ರತ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಅಂಗಡಿಗಳು : ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಣೆಗಾರರು ಮತ್ತು ಮುತ್ತಿಗೆ ಅಗಾಧ ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು : ಹಣ ಬಂಗಾರದ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ನಾನಾ ದೇಶದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕಾಯುತ್ತ ಕುಳಿತ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು : ಹಡಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಗಳಿಸಿದ ಹಣವನ್ನು ಭಾರಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತೂಕ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ಶಿಸಿದ್ದ ಡೊಮಿಂಗೊ ಪಾಯಸ್ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಮನೆ, ಉತ್ಸವ, ಮನೋರಂಜಕ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅವನು ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಕುರಿತು ಬರೆಯುತ್ತಾ ಒಂದು ಕಡೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ : “ಈ ನಗರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳೂ ಎಲ್ಲ ಜನಾಂಗಗಳಿಗೂ ಸೇರಿದ ಜನಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು; ಇದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಅಗಾಧವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಬೆಲೆಯಾದ ಹರಳುಗಳೂ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಜ್ರಗಳೂ, ಸಿಕ್ಕುವುದು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.”²³ ಕನಕನ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಪಾಯಸ್ ಈ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವದ ಒಂದು ವಾಸ್ತವ ಚಿತ್ರ ದೊರಕಿದಂತಾಗಿದೆ.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ವಿಚಾರಗಳು ಅಷ್ಟೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿವೆ- “ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪಾದನಳಿನಕ್ಕೆ ಶಿರವಚಾಚಿದರು” (೪೧-೪೨) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ‘ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ’ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ ನೇರವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದೆ. ಅವನು ಪರಾಕ್ರಮಿಯೂ ಸುಂದರನೂ ಆಗಿದ್ದನಂತೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ತೇಜೋಮಯರೂಪದ ವರ್ಣನೆ “ಪರಿಪೂರ್ಣ ತೇಜೋಮಯ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಸಿರಿಮೊಗಕಾಂತಿ” (೧೫-೯) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ. ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಮುಂದೆ ಉಳಿದ ರಾಜರು

೨೩. ಎಚ್. ಎಲ್. ನಾಗೇಗೌಡ, ಪ್ರವಾಸಿ ಕಂಡ ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂಪುಟ ಎರಡು, ಪು. 369

ಮಂಕಾದರಂತೆ. ಬಹುಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಒಂದು ಚಿತ್ರ “ಭುಜಬಲಭೀಮ ಸಾರುವಭೌಮಕೃಷ್ಣ” (೪೦-೬೪) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ‘ಸಾರುವಭೌಮ’ ಮಾತು ಇತಿಹಾಸದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ.²⁴ ಪಾಯಸ್ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ರೂಪವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ “ರಾಜನು ಸುಮಾರು ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದಾನೆ” ಎಂದು ಬರೆದಿರುವುದನ್ನು ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿ “Gallant and perfect in all things”²⁵ ಎಂದು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು. ರತ್ನಮಯ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಪುಲ ವೈಭವದಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಚಿತ್ರವನ್ನು “ವರರತ್ನ ಮಂಟಪ ಮಧ್ಯದ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರಾಯ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯದಿಂದೊಪ್ಪಿದ” (೩೬-೪) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅರಮನೆಯ ದಂತದ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ‘ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಓಲಗ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಕವಿ ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ (೩-೭೦) ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಆಳಿಕೆ ಸುಖದಾಯಕವಾದುದೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ, “ಕೃಷ್ಣ ಸುಖ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನಾಳಿದ ಮುದದ” (೪೨-೭೫) ಎಂಬ ಮಾತು ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾ “ಪ್ರಪಂಚದ ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿರುವ ನಗರವೆಂದರೆ ಇದು”²⁶ ಎನ್ನುವ ಪಾಯಸ್‌ನ ಮಾತನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಮಗನಾದುದರ ಸೂಚನೆ ಸಿಗುವುದು ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಸಂಗತಿ. ಇದು ಕೂಡ ವರ್ಣನೆಯ ಭಾಗವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದ್ದರೂ, ಮಹತ್ವದ ಅಂಶವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಪದ್ಯ (೪-೭೦) ಹೀಗಿದೆ :

ಜಗದೊಳು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯಗೆ ಗಂಡು
ಮಗನಾದ ಪರಮಸಂಭ್ರಮದಿ

೨೪. ಅದೇ ಪು. 362

೨೫. K.A. Neelakanta Sastri, A History of South India p.278

೨೬. ಎಚ್.ಎಲ್. ನಾಗೇಗೌಡ, ಪ್ರವಾಸಿಕಂಡ ಇಂಡಿಯಾ, ಸಂಪುಟ ಎರಡು, ಪು. 369

ಅಗಣಿತ ವಿಧ್ಯಾಧಿಕರು ಬಂದಲಸದೆ
ಹೊಗರಿದರಬುಜಾಂಬಕನ ||

ಇದರಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ' ಎಂಬ ಮಾತು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಅವನ ಪುತ್ರೋತ್ಸವವನ್ನೇ ಇದು ತಿಳಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ತಿರುಮಲರಾಯ ಎಂಬ ಮಗನಿದ್ದು, ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ತೀರಿಕೊಂಡನೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ.^{೨೭} ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತನಾಗಿರುವ 'ಗಂಡುಮಗು' ಇವನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ತಿರುಮಲದೇವಿ ಎಂಬ ಮಗಳೊಬ್ಬಳಿದ್ದು, ಅವಳು ಅಳಿಯ ರಾಮರಾಯನನ್ನು ವಿವಾಹವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ.

'ಜಲಕ್ರೀಡೆ' (ಸಂಧಿ ೧೪) ಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಚಿತ್ರಗಳು ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಈ 'ಜಲಕ್ರೀಡೆ'ಯಲ್ಲಿ 'ಓಕುಳಿಯಾಟ' ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಓಕುಳಿಯಾಟ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುವಂತಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು "ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕವಿದೆಂಬಂತೆ" (೧೪-೨೫) ಎಂಬ ಸಾಲು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಜನರು ತಮ್ಮ ರಾಜನ ಮೇಲೂ ಓಕುಳಿಯನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು ವಿಶೇಷ. ತಮ್ಮ ಒಡೆಯನನ್ನು ಉತ್ಸಾಹಿಸಲು ಕೊಂಬು ಮತ್ತು ಜೀರ್ಕೊಳವೆಯಿಂದ ಓಕುಳಿಯನ್ನು ಎರಚಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರಗಳನ್ನು ಪದ್ಯಗಳು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಚಿನ್ನದ ಹಂಚೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೆಂಗಳೆಯರು ಎರಚಾಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಮೋಹಕವಾದುದು. ಓಕುಳಿಯಾಟದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭೇರಿ, ಮದ್ದಳೆ, ಶಂಖ, ನಗಾರಿ, ಡಿಂಡಿಮ, ಡೋಲು, ತಂಬಟದ ಧ್ವನಿ ಮೊಳಗುತ್ತಿದ್ದುವೆಂದು ಕವಿಯ ಹೇಳಿಕೆ. ಈ ಸಡಗರದಲ್ಲಿ ರಾಜನನ್ನು ಒಳಗು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕವಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು (೧೪-೬೮) :

ನಮ್ಮೊಳು ನಾವೆ ಪೊಯ್ಯಾಡುವುದೇಕೆಂದು
ಕಮ್ಮಲಗಂಧಗಂಧಿಯರು
ತಮ್ಮನಾಳುವ ಕೃಷ್ಣರಾಯನ ತುಡುಕಿದ
ಪೆರ್ಮೆಯನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು ||

ಇದರಲ್ಲಿ 'ನಮ್ಮನಾಳುವ ಕೃಷ್ಣರಾಯ' ಎಂಬ ಮಾತು ಮುಖ್ಯವಾದುದು; ಇದು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ.

ಜನಸೋಮದ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ದೊರೆ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ವಿಶೇಷ ಸಂಗತಿಯ ಮೇಲೆ ಇದು ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ಓಕುಳಿಯಾಟ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

'ಅನಿರುದ್ಧನ ನಗರಶೋಧನೆ' ಮತ್ತು 'ಅನಿರುದ್ಧನ ಬೇಟೆಯ ವರ್ಣನೆ'ಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ವಿಜಯನಗರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಿವೆ. ಅನಿರುದ್ಧನ ನಗರ ಸಂಚಾರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡ ಚಿತ್ರಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ಚಿತ್ರಗಳೇ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ-ವೇದಿಕೆಯ ಶಾಲೆಗಳು, ಸಂಭ್ರಮಿಸುವ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗಳು, ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಸೊಬಗು, ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯ ವೇದಿಕೆಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಇಲ್ಲಿನ ನಗರ ಕಾವಲುಗಾರರ ಚಿತ್ರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಕೆರಗಳನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದ, ಉಡುಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಡುಪಟ್ಟಿಧರಿಸಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಿರುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ, ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತಳವಾರರು ಕಾವಲು ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕನಕದಾಸರು ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯನಗರದ ರಾತ್ರಿಗತ್ತಿನ ಬಿಗಿವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಇದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದು. ಅನಿರುದ್ಧನ ಬೇಟೆಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಬೇಟೆಯ ವರ್ಣನೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಬಹುದು. ದ್ವಾರಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಸರಾಂತ ರಾಜಕುಮಾರರು ಜಾತಿ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇರಿ ಬೇಟೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದರು (೯-೭) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ರಾಜಕುಮಾರರ ವಿಷಯವೇ ಇರುವಂತಿದೆ. ಈ ರಾಜಕುಮಾರರ ಎಡಬಲದಲ್ಲಿ 'ಚಾಮರಛತ್ರವೆರಸಿ' (೧೯-೮) ಭಿಲ್ಲರ ಸಮೂಹ ಸಹ ನಡೆಯಿತೆಂದು ಕವಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜರ ವೈಹಾಳಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಕವಿಯ ಹವಣಿಕೆ ಇರಬಹುದು.

'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ'ಯ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ವಾಸ್ತವ ಸಂಗತಿಗಳು ಇರಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ 'ಪೆಟಲಂಬಿನವರು' (೩೬-೪೨) ಉಲ್ಲೇಖದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ತುಬಾಕಿಯ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ : "ಪೆಟಲಂಬಿನವರ ಪಥಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ತುಬಾಕಿಯ ಉಪಯೋಗ ಆ ವೇಳೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು."^{೨೮} ರಕ್ಷಣಾವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸುತ್ತಾ "ಮದ್ದುಗುಂಡಿನ ಪಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿತ್ತು"^{೨೯} ಎಂದು ಹೇಳುವ ನ್ಯೂನಿಜ್‌ನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಇದನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

೨೮. ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ ಸಂ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ, ಮುನ್ನುಡಿ, ಪು xii

೨೯. ಕರ್ಣಾಟಕದ ಪರಂಪರೆ, ಸಂಪುಟ ಎರಡು, ಪು. ೪೦

ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಬಾಣಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟದ್ದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. “ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಆದಿಲತಾಹನ ವಶದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಯಚೂರು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ಮೆಲುಕುಹಾಕುತ್ತಾ ಕವಿ ಅದನ್ನು ಕೃಷ್ಣನು ಬಾಣಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಸೆಯುತ್ತಾನೆ.”³⁰ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ರೋಚಕವಾಗೇನೂ ಇದೆ. ಆದರೆ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇದಕ್ಕೆ ಸೂಚನೆಗಳಿಲ್ಲ. ಇದು ಊಹೆ ಮಾತ್ರ. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿ ಪುರಾಣ ಘಟನೆಯನ್ನೂ ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಘಟನೆಗೆ ತಳುಕು ಹಾಕುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂಚನೆ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಇತಿಹಾಸದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ನಿಷ್ಪನ್ನಗೊಳಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅಂಶಗಳಿವೆ ಎಂಬುದು ನಿಜ. ಅವು ಕಾವ್ಯದ ತುಂಬ ಚದುರಿಕೊಂಡಿವೆ ; ಕೆಲವು ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂದ್ರವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇವು ರಾಜಕೀಯ ಸ್ವರೂಪದವು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಥವಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ವರೂಪದವು ಎನ್ನುವುದು ಸರಿಯಾದುದು. ರಾಜಕೀಯ ಸಂಗತಿಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಕಡಿಮೆಯಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಸಮಕಾಲೀನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಸ್ಪಂದಿಸಿದವರು ಕನಕದಾಸರು. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವವೂ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸ್ನೇಹವೂ ಅವನ ಅಂತರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ತನ್ನ ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಕೃತಿಯ ಕೃಷ್ಣನ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನನ್ನು ಕಾಣುವುದರ ಮೂಲಕ ಸಮಕಾಲೀನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸಿದನೆಂಬ ತೃಪ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರಬೇಕು. ವಿಜಯನಗರದ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಂತೆ, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ರಕ್ತಸತಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸೋತು ಕೆಲಕಾಲ ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದನ್ನು ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ.³¹ ಇದು ನಿಜವಿರಬಹುದಾದರೂ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದ ನೋವಿನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯಿದೆ. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ “ಅವರು ಶ್ರೇಷ್ಠಸಾಹಿತಿಯಾದಂತೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇತಿಹಾಸಕಾರರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ”³² ಎಂದು

30. ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ ಸಂ. ಎಸ್. ಎಸ್. ಕೋತಿನ, ಮುನ್ನುಡಿ ಪು. xii

31. ಬಿ.ಎಸ್. ಸಣ್ಣಯ್ಯ, ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಪು. 96

32. ಅದೇ. ಪು. 99

ಹೇಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವರ ಒಂದೆರಡು ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ‘ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ’ಯಲ್ಲಿ ಚರಿತ್ರಾಂಶಗಳು ಬಂದಿವೆಯೆಂಬುದು ನಿಜ. ಆದರೆ ಅವನ್ನು ಇತಿಹಾಸಕಾರನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬರೆದವುಗಳಲ್ಲ. ಇತಿಹಾಸದ ಸಂವೇದನೆ ಇತ್ತೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಹುದು.

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ

ಮಳಲಿ ವಸಂತಕುಮಾರ್

ಕನಕರು ನೆಲದೊಡಲ ಚೇತನ; ಅಪ್ಪಟ ಶೂದ್ರ ಸತ್ತ್ವ ಅವರಲ್ಲಿ ವಿಜೃಂಭಣೆಗೊಂಡಿದೆ. ಅವರು ಯೋಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಕೂಡ. ಕ್ರಾಂತಿಯೋಗಿ ಎಂಬ ಮಾತು ಕನಕರಿಗೆ ಅನ್ವರ್ಥ. ವ್ಯಾಸರೂ, ಪುರಂದರದಾಸರೂ ಅವರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ, ಶೂದ್ರನೊಬ್ಬ ಮಹಾಯೋಗಿಯಾಗಿ ಉತ್ತಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಂತರಿಂದ ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಒಳಗಾಗುವ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಇಂತಹ ಪ್ರಸಂಗ ಕಂಡುಬರುವುದು ಬಹಳ ಅಪರೂಪ.

ತಪಸ್ಸು ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನ ಹಿಂದೆ ಉತ್ತಮರು ಎನಿಸಿಕೊಂಡವರ ಸ್ವತ್ತಾಗಿತ್ತು ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಆಂದೋಳನ ರಾಕ್ಷಸರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂತು. ಆದರೆ ದೊರೆತ ಫಲ ಉದ್ದೇಶಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ತಪಸ್ವಿಗಳು ಆರಾಧನೆಗೂ ರಾಕ್ಷಸರು ನಿಂದನೆಗೂ ಗುರಿಯಾದರು. ತಪಸ್ಸಿನ ವರ್ಜನೆಯಾಗಲಿ, ಅದರ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಾಗಲಿ ಅಜ್ಞಾನದ ಪ್ರತೀಕ. ತಪಸ್ಸನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಿಯೆ ಜ್ಞಾನದ ದ್ಯೋತಕ. ಭೌತಿಕಬಲ ಸಂಪನ್ನರಾದ ಕನಕರು ಅದರ ಮತಿಯನ್ನು ಅರಿತಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಅದನ್ನು ವರ್ಜಿಸಿ ಬೌದ್ಧಿಕ ಬಲವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದರು. ಉತ್ತಮರ ಸ್ವತ್ತಾಗಿದ್ದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮದಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಋಷಿತ್ವಕ್ಕೇರಿದರು. ನಿಜವಾದ ಬಂಡಾಯ ಋಷಿಗಳ ನಿಂದನೆಯಲ್ಲ. ಋಷಿತ್ವದ ಸಂಪಾದನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವತಃ ಸಾಧಿಸಿ ತೋರಿಸಿದರು. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಯಾವುದನ್ನು ರಜೋಗುಣ ಸಾಧಿಸಲಾರದೆ ಹೋಯಿತೋ (ಕನಕ ದಳದಲಿ ಕಲಿತನೆಂದರೆ ಘೌಜು ಕನಕುಮನಕಾಗುವುದು) ಅದನ್ನು ಸತ್ತ್ವಗುಣ ಗೆದ್ದುಕೊಂಡಿತು. 'ತಾಮಸ ಗುಣನಾಶ ಸಾತ್ವಿಕೋಲ್ಲಾಸ' ಎಂಬ ರಾಮಾನುಜಾ ಚಾರ್ಯರನ್ನು ಕುರಿತ ತಮ್ಮ ಸ್ತುತಿ ತಮಗೂ ಅನ್ವಯವಾಯಿತು. ಕುಲಾಂಧರ

ಮಧ್ಯೆ ಇದ್ದಾಗಲೂ ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ? ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ ? ಎಂಬ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದಲೇ ಕುಲವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿನಂತ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ತಾತ್ವಿಕ ದರ್ಶನೋತ್ಪನ್ನ ತರ್ಕ ಅನುಪಮವಾದುದು ; ಲೌಕಿಕದಿಂದ ಅಧ್ಯಾತ್ಮದತ್ತ ಸಾಗಿದುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಕಡೆ ಸಾಗುವವನಿಗೆ ಪುರಾಣ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬೆನ್ನೆಲುಬಿರುತ್ತದೆ. ಭಾರತೀಯರಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪುರಾಣಪ್ರೇರಿತವಾದುದು. ಕನಕದಾಸರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅವರಿದ್ದ ಕಾಲಧರ್ಮಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಉಚ್ಚ ನೀಚವೆಂಬ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ ಮೂಡಿ ಬರುವುದು ಸಹ ಪರಿಸರದಿಂದ. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕನ್ನಡನಾಡು ಭಕ್ತಿಯ ಬೀಡು. ಆಗಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಸ್ವತಃ ಭಕ್ತ, ವ್ಯಾಸಪೀಠವಂತೂ ಭಕ್ತಗ್ರೇಸರ ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಭಗವತ್ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿತ್ತು. ಹರಿದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ಭಗವತ್ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರ ರಚನೆಗಳು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರತಿಮೆ, ಉಪಮೆ ಮತ್ತು ಸಾಮತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಿದ್ದವು. ದಾಸರ ಅಂತರಂಗ ಮತ್ತು ಬಹಿರಂಗ ಜೀವನವನ್ನೆಲ್ಲ ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳು ಆವರಿಸಿದ್ದವು. ಅವರ ಜೀವನ ಧೋರಣೆಗಳಿಗೂ ಸಹಾ ಪುರಾಣವೇ ಮಾಧ್ಯಮವಾಯಿತು.

ಆದರೆ ಕನಕರು ಪುರಾಣವನ್ನು ಕೇವಲ ಪುರಾಣಕ್ಕಾಗಿ ತರಲಿಲ್ಲ. ಕಥೆಯ ಪುನರಾವರ್ತನೆ ಕನಕರ ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲ. ಜೀವನದ ವಾಸ್ತವಿಕತೆಯ ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಪುರಾಣದ ಚೌಕಟ್ಟು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಸಮಕಾಲೀನ ಬದುಕು ಪುರಾಣ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ. ಮೋಹನ ತರಂಗಣಿಯಂತಹ ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲೂ ವಿಜಯನಗರದ ಇತಿಹಾಸ ಇಣುಕು ಹಾಕಿದೆ. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಗೌತಮ, ಹನುಮ ಮೊದಲಾದ ಪುರಾಣ ಪುರುಷರೇ ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳಾದರೂ ಸಹ ಅಲ್ಲಿ ಒತ್ತು ಬಿದ್ದಿರುವುದು ಬಡವರ ಆಹಾರವಾದ ರಾಗಿಗೆ. ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬಂಡಾಯ ಧ್ವನಿ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಾಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಮೊಳಗಿದೆ. ಭಗವತ್ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡಿದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲದ ನೆಲೆಯನ್ನೇನಾದರೂ ಬಲ್ಲಿರಾ? ಬಲ್ಲಿರಾ? ಎಂಬ ಸುಧಾರಣಾ ಭಾವ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಅಗ್ನಿ ವರುಣ, ಯಮ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಪಾತ್ರಗಳಾಗಿ ಬಂದರೂ ಸಹ ಕೃತಿ ಮಾನವ ಪ್ರೇಮದ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಸಾರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಯಾವುದೇ ಕೃತಿ ಪೌರಾಣಿಕ

ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಹೊರತಾಗಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಉಳಿದ ಕೃತಿಗಳಿಗಿಂತ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಕೃತಿಯ ಪೌರಾಣಿಕ ಆವರಣ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದು. ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ ಇಲ್ಲಿನ ಕಾವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆ. ಹರಿಹರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು, ದೇವದಾನವರು, ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರವರ್ಗ. ದೇವ ದೈತ್ಯ ಮತ್ತು ಮರ್ತ್ಯ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯೆ ಜರುಗುತ್ತವೆ. ಭಾರತ, ಭಾಗವತ, ಹರಿವಂಶ, ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಇದರ ಕಥೆಯು ಬಿಳುಲುಗಳು ಚಾಚಿಕೊಂಡಿವೆ. ಇದನ್ನೊಂದು ಮಹಾಕಾವ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಹದಾಸೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಉನ್ನತ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಲ್ಪನೆಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ಕೃತಿ ಯಾವುದೇ ಆಗಲಿ, ವಸ್ತು ಯಾವುದೇ ಆಗಲಿ ಯಾವ ಪಾತ್ರವೇ ಆಗಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಕನಕತನ ಒಂದುಂಟು. ದೇವರ ಆರಾಧಕರಾದರೂ, ಕನಕರು ದಾನವರನ್ನಾಗಲಿ, ಮಾನವರನ್ನಾಗಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಳಪೆಗೈಯದೆ ಇರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ನೀಚರಂತೆಯೂ, ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉದಾತ್ತರಂತೆಯೂ ಚಿತ್ರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ವೈಭವೀಕರಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ದಾನವರಲ್ಲಿನ ಉದಾತ್ತತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿ ಪಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿನ ಘನತೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದು ಕನಕರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ಶಂಬರಾಸುರ ತನಗೆ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನಿಂದ ಮರಣವಿದೆ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಆ ಶಿಶುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದರೂ ಸಹ ಅದನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಾರ. ಆ ಹಸುಗೂಸಿನ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗಿರುವ ಅಂತಃಕರಣ, ಮಾನವೀಯತೆ ಮತ್ತು ಉದಾರತೆಗಳು ಅನುಪಮವಾದುವುಗಳು. ತಾನೆ ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಸಕಲ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕಲಿತ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ ಶಂಬರನನ್ನು ಕೊಂದು ಬರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಾನವತ್ವ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಮೀರಿನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ.

ಕವಿಯ ಆರಾಧ್ಯ ದೈವವಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ ಕೃತಿಯ ನಾಯಕ ಬಾಣಾಸುರ ಪ್ರತಿನಾಯಕ. ಆದರೆ ಬಾಣಾಸುರನಲ್ಲಿ ಖಳನ ಯಾವೊಂದು ಅಂಶವೂ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶಿವನೇ ಇವನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಂದು ಬಾಗಿಲು ಕಾದ. ಕಾವ್ಯಾದ್ಯಕ್ಕೂ ಹರಿಭಕ್ತಿಯ ಪಾರಮ್ಯ ಕಂಡುಬಂದರೂ ಸಹ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಹರಪೂಜೆಗೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಕನಕರ ಭಾಗವತ ದೃಷ್ಟಿ

ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕೃಷ್ಣ ಕಥಾನಾಯಕನಾದರೂ ಆತನನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರಮಾರಮಣನೆನಿಸಿದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೊಂದಿಗೆ ಅಭೇದ್ಯವಾಗಿ ಹೋಲಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕರು ಪಂಪ ಪೊನ್ನ ರನ್ನರ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಚರಿತೆ ಎಂದು ಕರೆದಿರುವ ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ದ್ವಾರಕೆ ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯಾಗಿದೆ. ಕನಕರು ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡ ಜೀವನವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದಿದ್ದಾರೆ. ರಸ್ತೆಯ ಇಕ್ಕಲಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಲು ಮರಗಳು, ತುಂಬಿತಿಳುಕುವ ಕೆರೆ ಬಾವಿಗಳೂ, ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು, ಬೆಳೆದು ನಿಂತ ತೋಟಗಳು, ಕಬ್ಬಿನ ಗದ್ದೆಗಳು, ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಆಲೆಯ ಮನೆಗಳು, ಅತಿಥಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಧರ್ಮ ಭಿಕ್ಷುಗಳು, ಅಗ್ರಹಾರಗಳು, ವೀರಮಾನ್ಯ ಪುರಗಳು ಅಂದಿನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತವೆ. ದಾರಿಯ ಪಕ್ಕದ ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕವನ್ನೂ, ಕೆನೆಮೊಸರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಯಣಿಗರನ್ನು ಕರೆದು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಉಣಬಡಿಸುವ ಚಿತ್ರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿ ಕಾಣಬೇಕು. ವಿಜಯನಗರದ ಕೋಟೆಕೊತ್ತಲಗಳು, ಅಂಗಡಿ ಸಾಲುಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಗಂಧ, ಬಿಳಿಯ ವಿಳೇದಲೆ, ಹೂವು, ಕರ್ಪೂರ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಜವಾಬಿ, ಪುನುಗು, ಬಗೆಬಗೆಯ ಪರಿಮಳ ತೈಲ, ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ವಿವಿಧ ಅಂಗಡಿ ಸಾಲುಗಳು, ಧನ ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿಗಳೂ, ಕಂಚುಗಾರ, ಕೈದುಗಾರ ಸಂಚುಗಾರ ಮೊದಲಾದ ವೃತ್ತಿಗನುಗುಣವಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೇರಿಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಬಟ್ಟೆ ಅಂಗಡಿಗಳು, ಹಣಹೊನ್ನ ಕುಪ್ಪೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡವರು ಅಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ. ಇವು ಪೌರಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ಪೃಥಕ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಅಂದಿನ ನಗರದ ನಾಗರಿಕತೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ :

ಭೋಜಿಪ ಕರ್ಪೂರ ಕಸ್ತೂರಿ ಜೀಣಗ ಜವಾಬಿ ಪುಣಗು ಬಹು ತೈಲ
ಸೋಜಿಗವಡೆದ ಸುಗಂಧದಂಗಡಿಗಳೂ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದವಿಕ್ಕಲದಿ
ಚಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದ ನಾಣೆಯಂಗಳ ನೋಟ ತಪ್ಪದ ಚಪಲ ಸೆಟ್ಟಿಗಳು
ಒಪ್ಪವಡೆದು ಕುಳಿತಿರ್ದರು ಹಣ ಹೊನ್ನ ಕುಪ್ಪೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ||

ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ :

ಕಳೆವೆತ್ತ ವಾರನಾರಿಯರ ಕನ್ನಿಕೆಯರ
ಮೊಳೆಮೊಲೆಗಳ ನೋಡಿನಗುತ

ಎಳೆವೆರಲಳ ಚಿಟುಕೊತ್ತಿ ಕೈದೊಡಿಸುವ

ಬಳೆಗಾರರಿದರ್ವರಿಕ್ಕಲದಿ ||

ಇಂತಹ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ರಸಿಕತೆಯ ಬದುಕನ್ನು ಕನಕರು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

‘ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳಂತೆ ಬಿಚ್ಚೋಗರ, ಮೊಸರೊಳ್ಳೆಯ ಬಹುಳುಪುಗಾಯಿ, ಗಲ್ಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಿರಿಯರು ಪುಲ್ಲಿಗೆಗಳು ತರತರಿಸೆ’ ಊಟ ಮಾಡಿದರಂತೆ. ಭೋಜನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜನರ ರಸಿಕತೆ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಇದು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾರಾಂಗನೆಯರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಟ್ಟ ಇಂದಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮವಾಗಿತ್ತೆನ್ನುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನೃತ್ಯ ಗಾಯನ ಮತ್ತು ವಾದನ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಪರಿಣತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ರಸಿಕರನ್ನು ರಂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಕನಕರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಬದುಕಿನ ಬಗೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಒಲವನ್ನು-ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಬೆಳಸಿಕೊಂಡ ಕವಿ ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅದರ ಎಲ್ಲ ರಸ ರುಚಿಗಳನ್ನು ಉಂಡು ಬಿಟ್ಟವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಉಸಿರು ಬಿಟ್ಟರೂ ಸಾಕು ಬದುಕಿನ ಒಗ್ಗರಣೆಯ ವಾಸನೆ ಗಮ್ಮೆಂದು ಹೊಡೆದು ಓದುಗನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ರಸದ್ರವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.” (ಎಸ್. ಎನ್. ಕೋತಿನ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, ಪು ೧೮) “ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೌರಾಣಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅವೆಲ್ಲ ನೆಲದ ಮಕ್ಕಳಾಗಿಯೇ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಓದುಗರೊಡನೆ ಆತ್ಮೀಯತೆಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗೆ ಸಹಜವಾದ ಅಲೌಕಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಅದ್ಭುತ ಪವಾಡ, ಅವಾಸ್ತವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಪಾತ್ರಗಳ ಸ್ವಭಾವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳ ಬದುಕು ಭಾವನೆಗಳು ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾಗಿ ಮಾನವೀಯವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ.” (ಅದೇ ಪು. ೧೫) ಸಾಂಗತ್ಯದಂತಹ ಅಷ್ಟು ದೇಸೀಯ ಹಾಡುಗಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯ ಕಟ್ಟಲು ತೊಡಗಿದ ಕವಿಯ ಮನೋಧರ್ಮ ಜನಪರವಾದುದೆಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ನಳದಮಯಂತಿ ಕಾವ್ಯರಚನೆಗೆ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿಯನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲೂ ಇದನ್ನೇ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಸಹ ಅದು ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ. ಪರಿಶುದ್ಧ ಪ್ರೇಮ

ಮತ್ತು ಪಾತಿವ್ರತ್ಯ ಧರ್ಮಗಳು ಅನನ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾಗಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾನವತ್ವ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಮೀರಿ ನಿಲ್ಲುವ ಘಟನೆ ಕೃತಿಯ ಮಹತ್ವದ ಅಂಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗಾಗಲೇ ನಳನಿಗೆ ಒಲಿದಿದ್ದ ದಮಯಂತಿಯನ್ನು ತಮಗೆ ಒಲಿಯುವಂತೆ ಮಾಡೆಂದು ನಳನನ್ನು ಕೇಳುವಾಗ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ದೇವತ್ವದ ಉನ್ನತಿಕೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಅಲ್ಪರಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಳ ತನ್ನ ಉದಾರ ಗುಣದಿಂದ ಮಾನವರ ಘನತೆಯನ್ನು ಉನ್ನತಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಾನೆ. ದಮಯಂತಿಯಾದರೂ ದೇವತೆಗಳೇ ಒಲಿದುಬಂದರೂ ಸಹ ಅವರಿಗೆ ಆಸೆ ಪಡದೆ ತಾನು ಮೊದಲು ಪ್ರೀತಿಸಿದ ನಳನನ್ನೇ ಮದುವೆಯಾಗಲು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಇಲ್ಲಿ ದಮಯಂತಿಗೆ ನಳನ ಬಗ್ಗೆ ಇದ್ದ ಪ್ರೇಮ ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಕಲುಷಿತಗೊಳ್ಳದೆ ಚ್ಯುತವಾಗದೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ, ಈ ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ವಿಧಿ ಒಂದು ಸಮರ್ಥ ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕಷ್ಟ ಬಂದಾಗಲೂ ಸಹ ಸತ್ಯವಂತರು ಪಥಭ್ರಾಂತರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಇದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಧ್ಯಾತ್ಮದ ಪ್ರಬಲ ಧ್ವನಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಹರಿಯ ಲೀಲಾಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ರೂಪಾಂಶದಲ್ಲಿ ಶತಕಗಳಾಗಿವೆ. ಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಚಿತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿಹರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾಗವತ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶತಕಗಳು ನೀತಿ ಮತ್ತು ತತ್ವಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಭಾವನೆಗಳಾಗಿವೆ, ಹರಿಭಕ್ತಿ ವಿವಿಧ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪತಾಳಿವೆ. ಸತ್ಯ ಧರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಜೀವನಮೌಲ್ಯಗಳು ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿವೆ. ಜೀವ ಮತ್ತು ದೇಹಗಳು ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದುವು : ಆದರೆ ಭಗವಂತನ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದಾಗಿ ಅವು ಸುಂದರವಾಗಿವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಬಾಹ್ಯಶುದ್ಧಿಗಿಂತ ಅಂತರಂಗದ ಶುದ್ಧಿಗೆ ಮಹತ್ವಕೊಡುವ ಕನಕದಾಸರು,

ಎಂಜಲೆಂಜಲು ಎಂಬರಾ ನುಡಿ

ಎಂಜಲಲ್ಲವೆ ವಾರಿ ಜಲಚರ

ದೆಂಜಲಲ್ಲವೆ ಹಾಲುಕರುವಿನ

ಎಂಜಲೆನ್ನಿಸದೆ ಎಂಜಲೆಲ್ಲಿಯದು ||

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಹರಿಸ್ತುತಿಗಳಂತಿರುವ

ಈ ಪುಟ್ಟ ಭಾವಗೀತೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ ಒಂದು ಮಟ್ಟದ ವಿಚಾರದ ನೆಲೆಗಟ್ಟನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೂ, ಚಮತ್ಕಾರಕ್ಕೂ, ಒಗಟಿನ ಅರ್ಥದ ವ್ಯಾಮೋಹಕ್ಕೂ, ವಿಚಾರದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೋ ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೋ ಹಂಬಲಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಡಿಗೊಂಡಿವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ಒಂದು ಮುಂಡಿಗೆ ಹೀಗಿದೆ :

ಅಂಧಕನನುಜನಂ ಕಂದನಂ ತಂದೆಯಂ^೧

ಕೊಂದನಂ^೨ ಶಿರದಲ್ಲಿ ನಿಂದವನು^೩

ಚಂದದ ವಡದನಂ^೪ ನಂದನೆಯಳ್^೫ನಲ

ವಿಂದ ಧರಿಸಿದ ಮುಕುಂದನಿಗೆ ||

ಕೇವಲ ಚಮತ್ಕಾರ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಇದನ್ನು ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಾಧವರಾಯರು ಹೀಗೆ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ :

೧ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ, ೨ ಪಾಂಡುರಾಜ, ೩ ಧರ್ಮರಾಯ, ೪ ಯಮ, ೫ ಈಶ್ವರ, ೬ ಚಂದ್ರ, ೭ ಸಮುದ್ರರಾಜ, ೮ ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ೯ ವಿಷ್ಣು.

ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಅರಸಬಹುದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಗಹನ ವಿಚಾರವೂ ಹುದುಗಿಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲ ವೈಚಾರಿಕತೆ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮಡುಗಟ್ಟಿ ನಿಂತಿರುವುದು ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ. “ಎಂಥ ಲೌಕಿಕ ವಸ್ತುವನ್ನಾರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅದನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಅಥವಾ ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕಥೆಯ ಪ್ರಣಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಚಟ ಯಾವ ಕವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ. ಕೃತಿಯ ನಾಮಕರಣದಿಂದಲೇ ಅದರ ಪ್ರಧಾನ ಕಥೆ ಯಾವುದು, ಕವಿಯ ಮುಖ್ಯೋದ್ದೇಶವೇನೆಂಬುದು ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕವಿ ಸಹಜವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತಿಮತಿಯಾದರೂ ಸನ್ನಿವೇಶ ವಾತಾವರಣ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಷಯ ಕಥಾವಸ್ತುವಾದರೂ ಪೌರಾಣಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಭಕ್ತಕವಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸದಾ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ” [ಡಾ. ದೇಜಗೌ. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ ಒಂದು ಅಣಕು ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಕನಕ ಕಿರಣ, (ಸಂ) ಕಾ.ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಪು. ೮೫] ರಾಗಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಈ ಕಥೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದರೂ ಸಹ ಅದಕ್ಕೆ ಪುರಾಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಗಿ ಮತ್ತು ಭತ್ತದ (ನರೆದಲಗ-ನೆಲ್ಲು)

ವಾಗ್ವಾದದ ಹಿಂದಿರುವ ವಿಚಾರವೇ ಈ ಕಾವ್ಯದ ಸರ್ವಸ್ವ. ಇದನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿದರೆ ಅದು ತನಗೆ ತಾನೆ ಒಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕೃತಿಯಾಗಬಲ್ಲದು. ಆದರೆ ಅದು ಕಥಾಬಂಧಕ್ಕೆ ಅಳವಡವುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೊಂದು ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಕಲಾತ್ಮಕ ಶೋಭೆ ಒದಗಿಬಂದಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗಿರುವ ಅನನ್ಯವಾದ ಬಡವರ ಪ್ರೇಮ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆ ದಲಿತಧ್ವನಿಯ ಒಂದು ಸುಂದರ ರೂಪಕ, ಅಕ್ಕಿಗಿಂತ ರಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ರಾಮನಿಂದಲೇ ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆಯುವ ಅಂಶ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾಗಿ ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯರ ಆಹಾರ ಭತ್ತ ಶ್ರೀಮಂತರ ಸ್ವತ್ತು, ಅವುಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಜಗಳ ವಾದ ವಿವಾದಗಳ ಹಿಂದೆ ಅಡಗಿರುವ ಅರ್ಥ ಈ ಕಾವ್ಯದ ನಿಜಧ್ವನಿ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ಕಥೆ ಕನಕರ ಸ್ವಂತ ಸೃಷ್ಟಿ. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡಿಸಿದ್ದು ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರತಿಭೆ. ಮೂಕರಿಗೆ ಮಾತು ಕೊಟ್ಟ ಕನಕರ ದ್ರಷ್ಟಾರ ಪ್ರಜ್ಞೆ ದೊಡ್ಡದಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ರಾಗಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ದುಡಿಮೆಗಾರನ ಧ್ವನಿ ಇದೆ. ನೊಂದವರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಅದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಭತ್ತದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಪರವಾದ ಘೋಷಣೆಯಿದೆ, ಸಾಮಾನ್ಯರ ತುಚ್ಛೀಕರಣವಿದೆ. ಸಿರಿವಂತಿಕೆಯ ಮದವಿದೆ, ಮಡಿವಂತಿಕೆಯ ಅಹಂಭಾವವಿದೆ. ತಾನು ಮೇಲೆಂಬ ಅಹಂಭಾವವಿದೆ. ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿಯ ಪ್ರಜ್ಞೆನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಅಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ರಾಗಿಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಸುಳುವಿದೆ. ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಜಾಗೃತಿಯಿದೆ.

ಸತ್ಯಹೀನನು ಬಡವರನು ಕ

ಣ್ಣೆತ್ತಿನೋಡೆ ಧನಾಡ್ಯರನು ಬೆಂ

ಬತ್ತಿ ನಡವವುಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು ಹೇಳಲೇನದನು. ||

ಎಂಬ ರಾಗಿಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವಿಚಾರದ ಸತ್ಯವಿದೆ. ಇದು ಸ್ವಬಲದ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವನ್ನೂ ಎದೆಗುಂದದೆ ಹೋರಾಡುವ ಛಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಭತ್ತ (ಪ್ರೀಟ) ವಾದರೂ

ಲೋಕದಲಧಿಕ ಭೋಜನವಿದದೆಂ

ದಾಕೆವಾಳರು ಬುದರು ಜರೆದು ನಿ

ರಾಕರಿಸಿ ಬಿಡಲಂತು ನೀ ಶೂದ್ರಾನ್ನವಾದೆಯಲ

ಎಂದು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ಪರವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ‘ನಾಕನಿಳಯ’ರನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಾನು ದೇವರ ಆಹಾರವೆಂದೂ ಬೀಗುತ್ತದೆ. ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮ

ಸಮಾರಾಧನೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನೆಂಬ ಕೊಬ್ಬು ಅದಕ್ಕಾದರೆ ಅಲ್ಲ ಅಲ್ಲ ನೀನು ಸತ್ತವರ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪ ಎಂದು ನರೆದಲಗ ಹೀಯಾಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಏನೇ ಅಗಲಿ ಇವುಗಳ ತಾರ್ಕಿಕ ಹೋರಾಟದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಾಟಕೀಯತೆ, ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಸೊಗಸು, ವೈಚಾರಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ. ತುಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಈ ವಾಗ್ವಿಲಾಸದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಗ್ಯ ವಿಡಂಬನೆ ಮತ್ತು ಕಾಕು ನುಡಿಗಳು ತುಂಬಿವೆ. ನರೆದಲಗನ ಮಾತು ಅದರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿರಲೇ ಇದೆ ವ್ರೀಹಿಗನ ವಾದದಲ್ಲೂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥರಾದ ವಕೀಲರಿಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲೇ ತೀರ್ಪಿನ ಅಗತ್ಯವಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಗಾರ ಸ್ವಯಂ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರ, ಅವನಿಗೂ ಈ ಸತ್ಯವನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆತ ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗು ಮಾಡಿದ. ಇಲ್ಲಿ ಕನಕರಿಗಿರುವ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ದೃಷ್ಟಿ ಮನನೀಯ. ಆರು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದರೂ ಕಂದದೆ, ಕುಂದದೆ, ಬಣ್ಣಗಡದೆ ತನ್ನ ಸತ್ಯವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡ ರಾಗಿಯನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠಧಾನ್ಯ ಎಂದು ತೀರ್ಪುಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭತ್ತಕ್ಕಿಂತ ರಾಗಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಆಹಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಮೇಲುವರ್ಗದವರಿಗೆ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದ್ದುದನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ರಾಗಿಯ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು ಇವರಿಗೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠ ಕಲಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಮೇಲನೋಟಕ್ಕೆ ತಮಾಷೆಯಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ಕೃತಿಯ ಒಳಹೊಕ್ಕು ನೋಡಿದಾಗ ಜಾತಿಸಮಸ್ಯೆ, ವರ್ಗ ಸಂಘರ್ಷ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯ ಮಧ್ಯೆ ಬೆಳೆದ ತರತಮ ಭಾವಗಳ ಅಂತರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ.

ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆಗಳು, ಕಥಾಭಾಗಗಳು ಕನಕರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿವೆ. ಅವು ಅವರ ಬದುಕನ್ನು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ. ಕಥೆಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಭಗವತ್ ಸ್ಮರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಕನಕರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಇಡೀ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇವಲ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲೇ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಅಪೂರ್ಣವಾದುದು :

ಏನೆಂದಳೇನೆಂದಳೋ

ನಿನ್ನೊಳು ಸೀತೆ ಹನುಮಯ್ಯೆ ||

ಜನಕನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಸುಖದಲ್ಲಿರೆ

ಧನಸು ಮುರಿದು ತರಲು ಘನ ತನ್ನ ಪದವಿಯ ಬಿಟ್ಟು
ವನವ ಸೇರಿದನೆಂದು ಘನತಪದಿಂದಲಿ
ವನಿತೆ ಮನದಿ ನೊಂದು || ೧ ||

ಕುರುಹಿನುಂಗುರವಾ ತರಳಾಕ್ಷಿಗೆ ಕೊಡೆ
ಬರಿದು ಮಹಾವೆಂದು ಬೇಸರದಿ
ಬೀರಿದಳೇ ಸೀತಾ ಆಶೋಕವನದಿಂದ
ನಿರುತ ಸಂತಾಪದಿಂದಲಿ ಮನದಿನೊಂದು || ೨ ||

ಸೇತುವೆಯಕಟ್ಟಿ ರಾವಣನಳಿದು ಸಂ
ಜಾತ ಲಂಕಾಧಿಪನನೋಡಿಸಿ
ಸೀತೆಯ ಸೆರೆಯ ಬಿಡಿಸಿದ್ದೇ ಧರೆ
ನಾಥಾದಿಕೇಶವಗೆ ಬಲು ಬಿರುದು ಎಂದು || ೩ ||

ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಬಂದ ಹನುಮನನ್ನು ರಾಮ ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಂತಿರುವ ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯನ್ನು ಅಡಕವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತತೆ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು.

ಸ್ತುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಉನ್ನತಿಗೊಯ್ದು, ತನ್ನನ್ನು ಕೀಳುಗೈದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಗೆ ವಚನಕಾರರಂತೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಂಬದಲಿ ಬಂದ ಆನಂದ ಮೂರುತಿ ನೀನು
ನಂಬಿಕಿಲ್ಲದ ಪ್ರಪಂಚಿಗನು ನಾನು
ಅಂಬರೀಷಗೆ ಒಲಿದ ಅಕ್ಕೂರಸಖ ನೀನು
ಡಂಭಕರ್ಮಿಯು ನಾನು ನಿರ್ಜಿತನು ನೀನು ||

ಹೀಗೆ ಭಜನೆ ಮಾಡುವಾಗಲೇ ಅಂಬರೀಷ, ಅಕ್ಕೂರ ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತನಾದ ಕನಕ ದೇವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಉಳಿದ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಕ್ತರನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆತ ಹರಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಹರನನ್ನು ಕುರಿತು ಮನದುಂಬಿ ಹಾಡಿದ್ದಾನೆ.

ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವ ಎನ್ನಿರೋ-ಮೂಜಗದವರೆಲ್ಲ

ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವ ಎನ್ನಿರೋ ||

ಆಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೂಲದ ಜಪವಿದು (ಶಿವ) ನಿಮ್ಮ

ರೋಗದ ಮೂಲವ ಕಡಿಪ ಔಷಧವಿದು (ಶಿವ)
 ಮನುಜ ಜನ್ಮದಿ ಹುಟ್ಟಿ ಮೈಮರೆದಿರಬೇಡಿ (ಶಿವ) ನಿಮ್ಮ
 ತನುಮನ ಪ್ರಾಣವ ವ್ಯರ್ಥವ ಮಾಡದ (ಶಿವ)
 ಶಿವ ಶಿವ ಶಿವ ಎನ್ನಿರೋ

ಪುರಾಣ ವೀರರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವಾಗ ಈ ಕವಿ ಆಂಜನೇಯನಿಗೆ
 ವಿಶೇಷವಾದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನಿತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ :

ವೀರ ರಾವಣನೊಡನೆ ಹೋರಿದ
 ವೀರಗೃದ ಕಪಿಗಳವರೊಳು
 ಮಾರುತನ ಮಗನೇನು ಧನ್ಯನೊ ಬ್ರಹ್ಮಪಟ್ಟದಲಿ
 ಸೇರಿಸಿದೆ ನಿನ್ನಂತೆ ಕೊಡುವ ಉ
 ದಾರಿ ಯಾವನು ತ್ರಿಜಗದೊಳಗಾ
 ಕಾರಣದಿ ನಂಬಿದನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

ಭಗವನ್ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯಲ್ಲೂ ಉತ್ತಮ ಉಪಮೆಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನೂ
 ಕನಕ ಪ್ರತಿಭೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆ. “ನಾರಾಯಣನೆಂಬ ನಾಮದ ಬೀಜವನು ನಾಲಿಗೆಯ
 ಕೂರಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಬಿತ್ತಿರಯ್ಯೆ” ಎಂಬ ಅನುಭಾವದ ನುಡಿ ಒಕ್ಕಲು ವೃತ್ತಿಯ
 ಅನುಭವವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ-ದಿನನಿತ್ಯದ ಕಸುಬುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಕವಿಗಿರುವ ಅರಿವನ್ನು
 ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. “ಕೂರಿಗೆ” ಎಂಬಂತಹ ಪದ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲೂ ಕವಿಗಿರುವ
 ಜಾನಪದೀಯ ದೃಷ್ಟಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದೈವವಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾರೂ ಕಾಯುವುದಿಲ್ಲ
 ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಕನಕರಿಗೆ ದೃಢವಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು
 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೇ ಆರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ತನಯ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಿಗೆ ಪಿತ ಮುನಿದನು ಜನನಿಯೇ
 ರಕ್ಷಿಪಳೆಂತೆಂಬೆ ಆ ಕುಂತಿತನಯ ರಾಧೇಯನಿಗೆ ಎರಡೆಣಿಸಿದ ಮೇಲೆ,
 ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳು ರಕ್ಷಕರೆಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಭಾವ ಕನಕರದು. ಕಂಸ
 ತಂದೆಯನ್ನೇ ಬಂಧಿಸಿದ, ಸುಗ್ರೀವ ಅಣ್ಣನನ್ನೇ ಕೊಲ್ಲಿಸಿದ. ಆದ್ದರಿಂದ ‘ತನಗೆ
 ದೇಹಾನು ಬಂಧುಗಳೇ ಬಂಧುಗಳೆಂಬ ಮನದಿ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ನಂಬಬೇಡ
 ಘನಕೃಪಾನಿಧಿ ಕೇಶವನನ್ನು ನಂಬಿದವರಿಗೆ ಇಹಪರದಿ ಸುಖ’ ನಿರ್ಣಯ
 ಕನಕರದಾಗಿತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರು ತಮ್ಮನ್ನು ದಾಸದಾಸರ ಮನೆಯ
 ದಾಸಾನುದಾಸ ನಾನು ಎಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಭಜಿಸಿ ಬದುಕಿಲೊ ಮನುಜ
 ಮನಮುಟ್ಟಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತರು. ತಾನು ಶಿವಶರಣರ ಮನೆಯ

ಊಳಿಗದಾಳು ಎನ್ನುವ ಬಸವಣ್ಣನವರ ವಚನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬಹುದು.
 ದೇವಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಗೃದ ಪವಾಡಗಳನ್ನೂ, ದುಷ್ಟ ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು
 ಶಿಷ್ಟ ರಕ್ಷಣೆಯ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕವಿ ನೆನೆಯುತ್ತಾರೆ. ಬಲಿಯ ಮೆಟ್ಟಿದ ಪಾದ,
 ಕಾಕುಶಕಟನ ತುಳಿದು ಕೊಂದ ಪಾದ, ಲೋಕೇಶನಿಗೆ ಬಲಿದು ಪೂಜೆಗೊಂಬುವ
 ಪಾದ, ಲೋಕಪಾವನೆ ಗಂಗೆ ಜನಿಸಿದ ಪಾದ, ಶಿಲೆಯ ಸತಿಯಳನು
 ಸೌಂದರ್ಯಗೊಳಿಸಿದ ಪಾದ, ಒಲಿದು ಪಾರ್ಥಗೆ ಧರೆಯನೊತ್ತಿದ ಪಾದ,
 ಕೊಲಿಸಿ ಕಾಳಗದಿ ಕೌರವರ ಕೆಡಹಿದ ಪಾದ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊನೆಗೆ ಗರುಡ
 ಶೇಷಾದಿಗಳು ಪೊತ್ತುಕೊಂಡಿಹ ಪಾದ ವರಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನ ಪಾದ’
 ಎಂದು ಹರಿಯ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜನಪದದ
 ಧಾಟಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಡೊಳ್ಳಿನ ಹಾಡಿನಂತಹ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಸಹ
 ಪುರಾಣ ಪ್ರಸಂಗಗಳು ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ.

ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು ಬನ್ನಿರೆ || ಪ ||
 ಕೆಂಗಣ್ಣ ಮೀನನಾಗಿ ನಮ್ಮ ರಂಗ
 ಗುಂಗಾಡಿ ಸೋಮನ ಕೊಂದನ್ನಾ
 ಗುಂಗಾಡಿ ಸೋಮನ ಕೊಂದು ವೇದವನು
 ಬಂಗಾರದೊಡಲಿಗಿತ್ತಾನ್ಯಾ ||

ಕುರುಬರ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲೂ ಪುರಾಣದ ಹಾಡುಗಳು
 ಬೆರತುಕೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.

‘ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ’ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗಿಂತ ತುಸು ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮನಿವೇದನಾ
 ಪರವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಕೃತಿ ಇದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಭಕ್ತರಸ ಪ್ರಧಾನವಾದ
 ಹರಿ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅವಲಂಬನವಾಗಿ
 ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಭಾಗವತಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಭಕ್ತರ ಚರಿತ್ರೆಗಳು
 ಒದಗಿಬರುತ್ತವೆ. ಭಕ್ತ ಭಗವಂತರ ಕಥೆಗಳು ರೂಪಿತವಾಗುವ ಹಾಗೆಯೇ
 ಭಗವಂತನನ್ನು ಎದುರಿಸಿದವರ ಕಥೆಗಳೂ ಅಡಕವಾಗಿವೆ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ಅಜಾಮಿಳ
 ಧ್ರುವ ಮೊದಲಾದ ಭಕ್ತರ ಕಥೆಯನ್ನು, ಬಲಿ, ಬಾಣಾಸುರ, ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ,
 ಶಿಶುಪಾಲ, ಕಂಸ, ಮುಂತಾದ ರಾಕ್ಷಸ ವೀರರ ದೈವ ಸಂಬಂಧಿ ಘಟನೆಗಳನ್ನು
 ಈ ಕವಿ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ತಂದಿದ್ದಾರೆ, ಶತಕಗಳ ವಸ್ತುವಿನ್ಯಾಸವನ್ನುಳ್ಳ
 ಇಲ್ಲಿನ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಬಿಂಬಿತವಾಗಿದೆ. ಅಜಾಂಡವೇ ಮನೆ
 ನಾರಾಯಣನೇ ಅದರ ಯಜಮಾನ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಿವ, ಸಿರಿ, ಶಾರದೆಯರು

ಕುಟುಂಬದ ವರ್ಗವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಒಂದು ಪದ್ಯ ಹೀಗಿದೆ :

ಸಿರಿಯು ಕುಲಸತಿ ಸುತನು ಕಮಲಜ

ಹಿರಿಯ ಸೊಸೆ ಶಾರದೆ ಸಹೋದರಿ

ಗಿರಿಜೆ ಮೈದುನ ಶಂಕರನು ಸುರರೆಲ್ಲ ಕಿಂಕರರು

ನಿರುತ ಮಾಯೆಯು ದಾಸಿ ನಿಜಮಂ

ದಿರವಜಾಂಡವು ಜಂಗಮ ಸ್ಥಾ

ವರ ಕುಟುಂಬಿಗ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ. ||

ಇದಲ್ಲದೆ ಭಗವಂತ ಭಕ್ತಪರಾಧೀನ. ಅವರು ಏನೇ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಅವರನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಕಾಯುವ ಔದಾರ್ಯ ಮೂರುತಿ ಈತ.

ಹೆತ್ತ ಮಗಳನು ಮದುವೆಯಾದವ

ನುತ್ತಮನು ಗುರುಪತ್ನಿಗಳುಷಿದ

ಚಿತ್ತಜನು ಮಾವನ ಕೃತಘ್ನನು ನಿನಗೆ ಮೈದುನನು

ಹೊತ್ತು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಮದಲಿ ಮುನಿ

ಪೋತ್ತಮನ ಮಡದಿಯನು ನೆರೆದವ

ಗಿತ್ತೆ ಕೈವಲ್ಯವನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

ಇಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಪುರುಷರ ಗುಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ದೋಷವನ್ನೂ ತೋರಿಸುವ ವಿಮರ್ಶಕ ಪ್ರಜ್ಞೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ “ಕನಕದಾಸರು ಭಗವತ್ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಭಕ್ತರು. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯ ಪುರಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಆಳವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಹೌದು. ಈ ಪುರಾಣಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಇದು ಶುಷ್ಕ ಸರಕಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗದೆ ಆತ್ಮೀಯ ಆರ್ದ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ರಸಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿದ ಹೃದಯ ಮಿಡುವ ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ.”

ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕರೊಬ್ಬರೇ ಕವಿ. ಉಳಿದವರು ಕೀರ್ತನೆಕಾರರು. ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಮಹತ್ವದ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ ಹಿರಿಮೆ ಕನಕರದು. ಪುರಾಣ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದುಕನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಸಮಸ್ತ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ.

(ಎಚ್. ಜಿ. ಲಕ್ಷಪ್ಪ ಗೌಡ, ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕಾವ್ಯ ಮೌಲ್ಯ, 'ಕನಕಕಿರಣ', ಸಂ. ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಪು 141)

ಜನಪರನಾದ ಈ ಕವಿ ಸಮಕಾಲೀನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸಿದರೂ ಅವರ ಬದುಕು ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಫಲಿಸಿರುವುದು ಅಧ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲಿ. ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನದ ಪ್ರಕಾರ ಇದೇ ನಿಜವಾದ ಸಿದ್ಧಿ.

ಕನಕದಾಸರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ

ಸುಧಾಕರ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಲಿ ಹಾಗೂ ಕವಿಗಳಾಗಿದ್ದವರ ಪೈಕಿ ಕನಕದಾಸರೂ ಒಬ್ಬರು. ಆದರೆ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸರು. ದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ಇವರೊಬ್ಬರೇ; ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಕಲಿತನ, ಕವಿತನ, ಸಂತತನಗಳ ಮುಕ್ತಾಂಶವರೂ ಇವರೊಬ್ಬರೇ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ ಈ ನಿಟ್ಟಿನಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ವಿರಳ.

ಕನಕದಾಸರ ನಳಚರಿತ್ರೆಯ ವರ್ಣನೆಯ ಕೆಲಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯ ಕೆಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವದ ಛಾಯೆಯನ್ನು ಕೆಲ ವಿಮರ್ಶಕರು ಗುರುತಿಸಿರುವುದುಂಟು. ಆದರೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೊಳಗಾಗದ ಕವಿಗಳಾರಿದ್ದಾರೆ? ಪ್ರಭಾವ ದೋಷವಲ್ಲ ; ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ಕವಿ ಪ್ರಭಾವದ ಹುಲ್ಲುಮೇದು ಅರಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಹಾಲಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಭಾವ ತೊಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಹಾಲಾಗಿ ಹರಿದಿದೆಯೋ ಎಂಬ ಅಂಶ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ “ಕುಡಿಮೀಸೆ ಕುಣಿದವು ಮೂಗಿನೊಳ್ ಪೊಗೆಸುತ್ತಿ | ಕಿಡಿಗಳನಕ್ಷಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸೆ” ಎಂಬ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪ್ರಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಮೇಲೂ ಹಿಂದಿನ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ರಾಘವಾಂಕನ ‘ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಕಾವ್ಯ’ದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಸಕಲ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಧಾರೆ ಎರೆದು ಕೊಟ್ಟ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ “ಹರಣಮಂ ಬೇಡದುಳುಹಿದನು ಮುನಿ ಕರುಣಿಸಿದನೆಂದು ತಲೆದಡವಿಕೊಳುತ” ಹೊರಟ ವರ್ಣನೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ‘ಗದುಗಿನ ಭಾರತ’ದಲ್ಲೂ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಸಾವಿನ ತರುವಾಯ ಕೌರವ ಸೈನ್ಯ “ತಲೆದಡವಿಕೊಳುತ” ಹೆಜ್ಜೆ ಇಟ್ಟ ವರ್ಣನೆ ಬರುತ್ತದೆ ; ಅಂದರೆ ತಮ್ಮ ತಲೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ

ಎಂಬುದನ್ನು ಖಾತ್ರಿ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸೂಚನೆ ಅದರಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ರಾಘವಾಂಕನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಿಗೆ ಕುಂದುಂಟಾಗಿದೆಯೆ? ಇನ್ನೊಂದು ನಿರ್ದರ್ಶನ ನೋಡಿ : ನಿಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಜೀವಸಹಿತ ಬಿಟ್ಟಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಬೀಳುವವರೆಗೂ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ ಎಂದು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಹೇಳಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾನೆ—

ಹೊಡೆಯದಕ್ಕೇನವದಿರಂ ಹೊಡೆದ ಕೈಗಳಂ

ಕಡಿವೆ ನಿನ್ನಂ ನಚ್ಚಿ ಮಲೆತ ದೇಶವನುರುಹಿ

ಸುಡುವನಾ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿ ಬಂದ ಮುನಿಯಂ ಮುರಿವನಾ ಮುನಿಯನು|

ಹಿಡಿದು ಕದನಕ್ಕೆಂದು ಬಂದಮರರಂ ಕೆಡಹಿ

ಹುಡುಕು ನೀರದ್ದುವೆನ್ನಳವನಜಿಯಾ ಮುನ್ನ

ತೊಡಕಿ ತನಗಾದ ಭಂಗಂಗಳಂ ಹೇಳನೇ ನಿನಗೆ ಕಮಲಜಕಂದನು ||

ರಾಜನ ಕೈಗಳನ್ನು ಕಡಿದರೆ, ದೇಶದ ಪ್ರಜೆ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ. ಆ ದೇಶವನ್ನು ಸುಟ್ಟಾಗ ಕುಲುಗುರು ವಶಿಷ್ಠ ಕೋಪಾವಿಷ್ಟನಾಗಿ ಮೇಲೇರಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಮುರಿದಾಗ ದೇವತೆಗಳು ನಾಲಗೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅವರನ್ನು ಸುಡುನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ಅದ್ದಿ ಎಸೆಯುತ್ತೇನೆ— ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮಾತುಗಳು ಒಂದು ಘಟನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟನೆಗೆ ‘ಕೊಳ್’ ಕೊಡುವ ಅಥವಾ ಒಂದು ಘಟನೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಹೆರುವ ಕೊಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಸರಪಳಿಯಂತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಭಾರತದ ವಿರಾಟಪರ್ವದಲ್ಲಿ ದ್ರೌಪದಿಗೆ ಭರವಸೆ ಕೊಡುವಾಗ ಭೀಮ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ಬಸುರ ಬಗೆವನು ಕೀಚಕನ ನಸು

ಮಿಸುಕಿದೊಡೆ ವೈರಾಟವಂಶದ

ಹೆಸರ ತೊಡವೆನು ನಮ್ಮನರಿದೊಡೆ ಕೌರವ ವ್ರಜವ |

ಕುಸುರಿದರಿವೆನು ಭೀಮ ಕಷ್ಟವ

ನೆಸಗಿದನು ಹಾಯೆಂದರಾದೊಡೆ

ಮುಸುಡನಮರಾದ್ರಿಯಲಿ ತೇವೆನು ದೇವಸಂತತಿಯ ||

ಕೀಚಕನನ್ನು ಕೊಂದರೆ ವಿರಾಟನ ಕಡೆಯವರು ಮೇಲೇರಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರನ್ನು ಕೊಂದರೆ, ಪಾಂಡವರು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಕೌರವ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅವರನ್ನೂ ಧ್ವಂಸ ಮಾಡಿದಾಗ ಬೇರೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ ದೇವತೆಗಳು

ನನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಅಪಸ್ವರ ಎತ್ತಿದರೆ ಅವರ ಮೂತಿಗಳನ್ನು ಅರೆಬಂಡೆಯ ಮೆಲೆ ಉಜ್ಜಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ-ಎಂಬ ಭೀಮನ ಮಾತುಗಳೂ ಸಹ, ಒಂದು ಘಟನೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಹೆರುವ ಕೊಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಸರಪಣಿಯಂತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಅಂದರೆ ರಾಘವಾಂಕನ ಸರಪಳಿ ಘಟನೆಗಳ ತದ್ವತ್ ಧಾಟಿಯೇ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಲ್ಲಿ ನಾಟಗೊಂಡಂತಿದೆ. ರಾಘವಾಂಕನ ಪದ್ಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸುಡುನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದುವ ರೂಪಕ ಬಳಕೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಪದ್ಯದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಮುಸುಡನ್ನು ತೇಯುವ ರೂಪಕ-ಸಾಣಿಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗಂಧದ ಕೊರಡಿನ ರೂಪಕ-ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೆ ; ಧಾಟಿ ಮಾತ್ರ ಒಂದೇ.

ಅದ್ದರಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಭಾವವಿರದ ಅರ್ವಾಚೀನ ಕವಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಭಾವ ಗುಣವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೂಡಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಣವಿಶೇಷವಾದಾಗ ಪ್ರಭಾವ ದೋಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ, ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಪ್ರಭಾವ ದೋಷವಾಗಿಲ್ಲ.

೨

ಮೊಗಲರ ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಲೋಸುಗ ಉದಯವಾದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವೈಭವದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ್ದವರು ಕನಕದಾಸರು. ಸಾಮಂತರಾಜರಾದ ಇವರೂ ಸಹ ಪರರಾಯರ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ದಮನಮಾಡಲು ಪ್ರಾಣದ ಹಂಗುದೊರೆದು ಹೋರಾಡಿದವರೇ. ಇವರು ರಣರಂಗವನ್ನು ಹೊಕ್ಕರೆಂದರೆ “ಪೌಜು ಕನಕುಮನಕು” ಆಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಾವೇ ಒಂದು ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ದೇಶಪ್ರೇಮ ನರನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಧುಮ್ನಿಕ್ಕೆ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಕೆ ಮೊದಲ ಸ್ಥಾನ. ಹಾಗೆ ವೀರರಾಗಿ ಹೋರಾಡುವಾಗ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು, ಅಂಥ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದೇವರೇ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣ ಉಳಿಸಿದನೆಂದುನಂಬಿ ದಾಸನಾದ ಪ್ರಸಂಗ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಯಿಂದಲೇ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕ ಘಟನೆ ಹಾಗೂ ತಾವು ಕಂಡಿದ್ದ ಯುದ್ಧದ ಸಾವುನೋವು ಅವರನ್ನು ವೈರಾಗ್ಯದತ್ತ ದೂಡಿದವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾರಣದಿಂದಲೋ ಏನೋ ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗೀಣಿಯ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಕೆ ಅಗ್ರ ತಾಂಬೂಲ ಸಂದಿದ್ದರೂ,

ಸರ್ವನಾಶ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ದೃಷ್ಟಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ; ಮಾನವೀಯ ಅನುಕಂಪ ದಾನವೀಯ ರಣರಂಪವನ್ನು ತಡೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗೀಣಿ’ ಮತ್ತು ರತ್ನಾಕರನ ‘ಭರತೇಶ ವೈಭವ’ ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಎರಡು ಮಹತ್ವದ ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು, ಎರಡರಲ್ಲೂ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭೋಗವೈಭವಗಳು ಚಿತ್ರಣಗೊಂಡಿವೆ ; ಶೃಂಗಾರ ವೀರಗಳು ಪ್ರೇಮಕಾಮಗಳು ಎರಕಗೊಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ಯುದ್ಧದ ಸ್ವಾನುಭವವಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆ ತಮ್ಮ ಸಮಕಾಲೀನ ಕವಿಯಾದ ರತ್ನಾಕರನ ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಜೀವಂತವಾಗಿ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮಾತಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲ, ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ‘ದಿಗ್ವಿಜಯ’ದ ಅಧ್ಯಾಯ ಯುದ್ಧಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ‘ಪ್ರಣಯದ ದಿಗ್ವಿಜಯ’ವೇ ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ.

೩

ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ, ಜಲಯುದ್ಧ, ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಗಳು ವರ್ಣಿತವಾಗಿವೆ ; ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಯುದ್ಧಗಳೂ ಸಹ. ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ, ಜಲಯುದ್ಧಗಳಿಲ್ಲ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳ ಯುದ್ಧಗಳಿವೆ ; ಜೊತೆಗೆ ‘ವಾಗ್ಯುದ್ಧ’ವೂ ಸಹ. ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮ್ರೀಹಿಗೂ ನರೆದಲಗನಿಗೂ ನಡೆಯುವ ಮಾತಿನ ಸೆಣೆಸಾಟ ‘ವಾಗ್ಯುದ್ಧ’ಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉದಾಹರಣೆ.

ಶ್ರೀ ರಾಮನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿ ನವಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗಿಯೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಅದನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಮ್ರೀಹಿಗ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ವಿಷವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಕ್ಕುತ್ತಾನೆ :

ಏನೆಲವೂ ನರೆದಲಗ ನೀನು ಸ

ಮಾನೇಯನಗಿಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನು

ದಾನವಾಂತಕ ಬಲ್ಲನಿಬ್ಬರ ಹೆಚ್ಚುಕುಂದುಗಳ |

ಜಾನಕಿ ಪತಿಯ ಸನಿಹದಲಿ ಕುಲ

ಹೀನ ನೀನು ಪ್ರತಿಷ್ಠ ಸುಡು ಮತಿ

ಹೀನ ನೀನೆಂದೆನುತ ಖಿತಿಯಲಿ ಬೈದು ಭಂಗಿಸಿದ ||

ಲೋಕದಲಧಿಕ ಭೋಜನವಿದೆಂ
 ದಾಕೆವಾಳರು ಬುಧರು ಜರೆದು ನಿ
 ರಾಕರಿಸಿ ಬಿಡಲಂತು ನೀ ಶೂದ್ರಾನ್ನವಾದೆಯಲ |
 ನಾಕನಿಳಯರು ಸಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನ ವಿ
 ವೇಕಿಗಳು ಮೆಚ್ಚುವರೆ ಬಾಹಿರ
 ಸಾಕು ನಡೆ ನೀನಾವ ಮಾನ್ಯನು ಕಡೆಗೆ ತೊಲಗೆಂದ ||

ಕ್ಷಿಪಿಯಮರರುಪನಯನದಲಿ ಸು
 ವ್ರತ ಸುಭೋಜನ ಪರಮ ಮಂತ್ರಾ
 ಕ್ಷತೆಗಳಲಿ ಶುಭಶೋಭನದಲಾರತಿಗೆ ಹಿರಿಯರಲಿ |
 ಕ್ರತುಗಳೆಡೆಯೊಳಗರಮನೆಯಲಿ
 ಪ್ರತಿದಿನವು ರಂಜಿಸುತ ದೇವರಿ
 ಗತಿಶಯದ ನೈವೇದ್ಯ ತಾನಹನೆಂದನಾ ಪ್ರಿಹಿಗ ||

ಜನಪರಿಗೆ ಶಿಶುಗಳಿಗೆ ಬಾಂಧವ
 ಜನರೆಡೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮರ ಸಮಾರಾ
 ಧನೆಗೆ ವಿದ್ಯಾರಂಭ ಕಾಲಕೆ ಸಕಲ ಭೂಸುರರ |
 ಮನೆಗಳಿ ಹರಿದಿವಸದೌಪಾ
 ಸನೆಗಳಲಿ ತಾ ಯೋಗ್ಯನಹುದೆಂ
 ದೆನಿಸಿಕೊಂಬೆನು ನೀನಯೋಗ್ಯನು ಭ್ರಷ್ಟ ತೊಲಗೆಂದ ||

ಹೊಸ ಮನೆಯ ಪುಣ್ಯಾರ್ಚನೆಗೆ ಮಿಗೆ
 ಯೆಸೆವ ಮದುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೇಸೆಗೆ
 ವಸುಮತೀಶರ ಗರುಡಿಯಲಿ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದರ್ಚನೆಗೆ |
 ಎಸೆವ ವಿಪ್ರರ ಫಾಲದಲಿ ರಂ
 ಜಿಸುವ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯಹೆನು ಭಾ
 ವಿಸಲು ಲೋಕದೊಳಾರು ಸರಿಯಿಂತೆಂದನಾ ಪ್ರಿಹಿಗ ||

.....

ಪರಿಮಳದ ಚಂದನದ ತರುವಿಗೆ
 ಸರಿಯೆ ಒಣಗಿದ ಕಾಷ್ಠ ಗೋವದು
 ಕರೆದ ಹಾಲಿಗೆ ಕುರಿಯು ಹಾಲಂತರವೆ ಭಾವಿಸಲು |
 ಪರಮ ಸಾಹಸಿ ವೀರ ಹನುಮಗೆ
 ಮರದ ಮೇಲಣ ಕಪಿಯ ತಾನಂ
 ತರವೆ ಫಡ ನೀನನಗೆ ಸರಿಯೇ ಭ್ರಷ್ಟ ತೊಲಗೆಂದ ||

ಮೇಲರಿಮೆ ಅಥವಾ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯ ಪಿತ್ತ ನೆತ್ತಿಗೆರೀದ ವ್ರೀಹಿ ಒಂದೇ ಸಮ
 ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದದ್ದನ್ನು ಬಡಬಡಿಸಿದಾಗ ನರೆದಲನಿಗೆ ಕೋಪ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಕ್ಕೇರುತ್ತದೆ
 'ನುಡಿಗೇ ಹೇಸದ ಭಂಡ ನಿನ್ನೊಳು | ಕೊಡುವರೇ ಮಾರುತ್ತರವ ಕಡು |
 ಜಡನಲಾ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಮಾತೇಕೆ' ಎಂದು ಮನದಲ್ಲಿ ಅಂದುಕೊಂಡರೂ
 ತಡೆಯಲಾರದೆ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಗರ್ಜಿಸುತ್ತಾನೆ :

ಸತ್ವಹೀನನು ಬಡವರನು ಕ
 ಣ್ಣಿತ್ತಿ ನೋಡೆ ಧನಾಡ್ಯರನು ಬೆಂ
 ಬತ್ತಿ ನಡವವುಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು ಹೇಳಲೇನದನು |
 ಹೆತ್ತ ಬಾಣಂತಿಯರು ರೋಗಿಗೆ
 ಪತ್ಯ ನೀನಹೆ ಹೆಣದ ಬಾಯಿಗೆ
 ತುತ್ತು ನೀನಹೆ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕರವೆಂದ ||

ಸತ್ತ ದಿನದಾರಭ್ಯ ಮನುಜರು
 ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮದ ಹೊತ್ತು ಪಿಂಡವ
 ನಿತ್ತು ತಪ್ಪದೆ ಮತ್ತೆ ವಾಯಸ ಕುಲವ ಕರಕರದು |
 ತುತ್ತನಿಡುವರು ಎಳ್ಳು ದರ್ಭೆಗೆ
 ತೆತ್ತಿಗನು ನೀನಾದೆ ಕೀರ್ತಿಯ
 ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೆ ದುರಾತ್ಮ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾತದೇಕೆಂದ ||

ಮಳೆದೆಗೆದು ಬೆಳೆಯಡಗಿ ಕ್ಷಾಮದ
 ವಿಲಯಕಾಲದೊಳನ್ನವಿಲ್ಲದ
 ಅಳಿವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಾದರಿಸಿ ಸಲಹುವೆನು ಜಗವರಿಯೆ |
 ಎಲ್ಲವೂ ನೀನೆಲ್ಲಿಹೆಯೊ ನಿನ್ನಯ

ಬಳಗವದು ತಾನೆಲ್ಲಿಹುದೀ
ಹಲವು ಹುಲುಧಾನ್ಯಗಳೆನಗೆ ಸರಿದೊರೆಯೆ ಕೇಳೆಂದು ||

ಬಲ್ಲಿದರು ಬರೆ ಬಡವರಲಿ ನಿ
ನ್ನಲ್ಲಿಯುಂಟುವುಪೇಕ್ಷೆ ನಮ್ಮಲಿ
ಸಲ್ಲದೀ ಪರಿ ಪಕ್ಷಪಾತವದಿಲ್ಲ ಭಾವಿಸಲು
ಬಲ್ಲಿದರು ಬಡವರುಗಳೆನ್ನದೆ
ಎಲ್ಲರನು ರಕ್ಷಿಸುವೆ ನಿರ್ದಯ
ನಲ್ಲ ತಾ ನಿನ್ನಂತೆ ಎಲ ಕುಟಿಲಾತ್ಮ ಹೋಗಂದ ||

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ವ್ರೀಹಿಯನ್ನು 'ನಪುಂಸಕ' ಎಂದೂ ಲೇವಡಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ನರೆದಲಗ. ಹೀಗೆ ಮಾತಿನ ಮೂಲಕವೇ ಜರುಗುವ ಈ ಯುದ್ಧ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದದ್ದು. ಕೈಕಾಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಜಖಂ ಆಗದಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮಾನಕ್ಕೆ ಜಖಂ ಆಗುವಂಥ ಯುದ್ಧವಿದು. ಅನ್ಯಾಯ ಪಕ್ಷಪಾತ ಅಸಮಾನತೆಯ ವಿರುದ್ಧ ರುಳುಪಿಸಿದ ಬಂಡಾಯದ ನಾಲಗೆ ಖಿಡ್ಡವಿದು.

ಬಾಯಿಯ ನಾಲಗೆ-ಖಿಡ್ಡದ ಜೊತೆಗೆ ಹಸ್ತದ ಲೋಹ-ಖಿಡ್ಡವನ್ನು ಬಳಸಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವರ್ಣನೆ ಪಂಪ ರನ್ನ ಕುಮಾರವ್ಯಾಸರಲ್ಲಿ ಸಶಕ್ತವಾಗಿ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲೂ ಬಂದಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅನಿರುದ್ಧನು ಬಾಣಾಸುರನ ಕಡೆಯ ದೈತ್ಯರನ್ನು 'ಸಿಡಿದಲೆಗೊಟ್ಟು' ಮಲೆತು ನಿಂತಿದ್ದಾಗ ಎದುರಾದ ಕುಂಭಾಂಡನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ :

ನೋಡೆನ್ನ ಕೈಚಳಕವ ಬಾಯಿ ಪಂತವ
ನಾಡುವರಾವಲ್ಲವೆನುತೆ
ಹೂಡಿದ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದ ದೈತ್ಯನ ಮೆಯ್ಯ
ತೋಡಿದನ್ನೆದಂಬಿನಲಿ ||

ಕುಂಭಾಂಡ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಾಗ ಉಳಿದ ರಕ್ಷಸರು ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಹೀಗೆಂದು ಹಂಗಿಸುತ್ತಾರೆ :

ಎಳೆವಾಳಿ ಬಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಸೀಗೆಯ
ಮೆಳೆಯೊಳು ಮಥನವೆ ಮಗನೆ
ಇಳೆಯೊಳಗಜಿದಿರನ್ನೆಂದಿಗೆ ನೀ ಹುಟ್ಟಿ
ಬೆಳೆವೆ ಹೋಗೆಂದು ಸಾರಿದರು ||

ಬಾಳಿ ನಾನಹುದು ನಿಮ್ಮುವೆ ಕೊಲ್ಲದನ್ನಕ
ಬಾಳಿ ಬಿಲ್ಲಾನ್ವಿತನಾಗಿ
ಬಾಳಿ ಬಾಣಾತ್ಮ ಸಂಭವೆಯಿಲ್ಲದಾನೊರ್ವ
ಬಾಳಿನೆಂದನಿರುದ್ಧ ನುಡಿದ ||

ಇಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯ ನಾಲಗೆ-ಖಿಡ್ಡ ಹಸ್ತದ ಲೋಹ-ಖಿಡ್ಡದ ಜೊತೆಜೊತೆಗೇ ಅಖಾಡಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಬಾಣಾಸುರ ಕೃಷ್ಣನ ಹಲವು ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಆಡಿ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಮರೆಮೋಸದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕೊಂದೆ ಎಂದು ಹಿಯಾಳಿಸುತ್ತಾನೆ:

ಯದುಕುಲೋತ್ತಮ ಕೇಳು ಸಮರಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ
ಬದುಕುವ ರಣಭಂಡರನು
ಕುದುಕುಳಿ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೂಡಿಕೊಂಬವಳಲ್ಲ
ವದು ಕಾರಣ ಪೇಟಿ ನಿನಗೆ ||

ಆಗ ಕೃಷ್ಣನ ನಾಲಗೆ-ಖಿಡ್ಡದ ಏಟನ್ನು ನೋಡಿ-
ತಗಲು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ಬರಸಿಡಿ
ಲೋಗವಂತೆ ಬಂದೆಣುಗುವುದು
ತೆಗೆದಸೆಯಲು ಸರಲ್ಲಳು ಪೋಗಿ ಗರ್ಭವ
ಬಗೆಯದೆ ಮಾಣ್ಣದೆ ಮರುಳೆ

ಅಡಗುವ ಶಾರ್ದೂಲ ಹಾಣುವ ಹರಿಣನ
ಕೆಡಹಿ ರೋಹಿತವನೀಂಟುವುದು
ಪೊಡವಿಯೊಳಾರದು ಗೆಲಿಸೋಲವೆಂಬುದ
ಜಡಮತಿ ತಿಳಿದು ಪೇಟಿನೆಗೆ ||

ಕುರಿ ಟಗರು ಹಿಂದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿದು ಹೋಗುವುದು ಅತಿಯಾದ ವೇಗ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದು ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಗುದ್ದುವುದಕ್ಕೆ ಹಾಗೆಯೇ ನಾನು ಸಮರದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅದು ವೈರಿಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೇ ವಿನಾ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಕೃಷ್ಣನ ಉತ್ತರ.*

* ಡಾ. ಕೊ. ತಿ. ನ ಅವರು "ಮರುಳೆ, ಹೊಡೆದ ನನ್ನ ಬಾಣಗಳು ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಅಡ್ಡ ಗಟ್ಟಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸುವವಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ಗರ್ಭವನ್ನೂ ಹೊಕ್ಕು ಸೀಳಿಬಿಡುವುದು" ಎಂದು ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಮೂಲದ 'ತಗರುಪಟ್ಟಿನ ಸೊಗಸು ಶಕ್ತಿಗಳು ಸೋರಿ ಹೋಗುವಂತೆ

ಮನ್ಮಥ ಶಂಬರಾಸುರನ ಕಡೆಯವರ “ಪುಸ್ತಕಗಳ ತಿರಿಕಲ್ಲಾಡಿ ಬೊಬ್ಬಿರಿ”ದಾಗ, ಅವನನ್ನು ಎದುರುತಾಕಿದವರು “ತಿರುಗದ ಹಾದಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ”ದಾಗ ಶಂಬರಾಸುರನೇ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬಂದು, ನಿನ್ನ ಹೂ ಬಾಣ ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆಗೆ ನಾಟಬಹುದೇ ವಿನಾ ನನ್ನ ಕಲ್ಲೆದೆಗೆ ನಾಟಲಾರವು ಎಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿದಾಗ ಮನ್ಮಥನ ಮಾರುತ್ತರ :

ಪೇತ ನೀನೇನು ದೊಡ್ಡಿತು ನನ್ನ ಸಕಲ ಮು
ಯ್ಯಾತು ಕೊಂಬೊಡೆ ರುದ್ರಗರಿದು
ಮಾತುಗಾಣಿಕೆ ಬೇಡ ಹಿಡಿಯೆಂದು ಬಾಳದೆ
ತೊತೇಱಲೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿರಿದ ||

ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವ ‘ಪೇತೆ’ ಎಂಬ ಸಂಬೋಧನೆ ಗಮನಿಸಿ, ನಿಶ್ಚಕ್ರ, ಒಣಕಲ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಕೊಡುವ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಜನಪದರ ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಎತ್ತಿ ತಂದು ಅದರ ಮೂಲಕವೇ ಎದುರಾಳಿಗೆ ‘ಲಾತ’ ಕೊಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಶಂಬರಾಸುರ :

ಕಣಿಗೊರಲನ ಕಣ್ಣ ದಳುರಿಯಲಿ ಬೆಂದ
ಕೊಣಿಗೊಳ್ಳಿ ನಿನಗೇಕೆ ಪಂತ
ನೆಱುಕೊರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳೆನುತಾದುರ್
ಪೆಱುನೊಳಸಲೊಡೆಯಲಿಕ್ಕಿದನು ||

ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನ ಕಿಡಿಗಣ್ಣಲ್ಲಿ ಬೆಂದ ‘ಕೊಣಿಗೊಳ್ಳಿ’ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಚುರುಕು ಮುಟ್ಟಿಸುವಂಥದು. ಕರಿಕಾದ ಕೊಳ್ಳಿ, ಕುರಿತುಕೊಂಡ ಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದರ್ಥವಾಗುವ ಕೊರೆಗೊಳ್ಳಿ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ವಂತಿಕೆ ಹಾಗೂ ಧೀಮಂತಿಕೆಯ ಪ್ರತೀಕಸಜೀವ ಸಚಿತ್ರ ವರ್ಣನಾಶಕ್ತಿಯ ದ್ಯೋತಕ.

ಇದುವರೆಗೆ ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳ ಜೋಡಿ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿರುವ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದೆವು. ಶಸ್ತ್ರರಹಿತ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವನ್ನು ಈಗ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.

ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ‘ತಗರುಪಟ್ಟು’ ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಗೊತ್ತು. ಡಾ. ಕೊ.ತಿ. ನ ಅವರಿಗೆ ಅದರ ಪಟ್ಟಾಗಲಿ ಪಟ್ಟಾಗಲಿ ತಿಳಿಯದ್ದರಿಂದ ರೂಪಕದ ಸೊಗಸನ್ನೇ ‘ಚಿಟ್’ ಆಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನೋಡಿ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಪ್ರಕಟಿತ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಕೃತಿ.

‘ಬತ್ತೀಸ ಖಡ್ಗಗಳ’ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ದಣಿದ ಮೇಲೆ ಶಂಬರಾಸುರ ಮಾಯಾ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ. ಕೋಣನ ರೂಪ ತಾಳಿ ಮನ್ಮಥನತ್ತ ನುಗ್ಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮನ್ಮಥನು ಅದನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವ ವರ್ಣನೆ ಹೀಗಿದೆ :

ವಾರಿಜದಳಲೋಚನೆ ನೀ ಕೇಳು ರಣಮಹಾ
ಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು
ತೋರಿದು ಕೋಣನ ಪೆರ್ದತಿ ಕಡಿವಂತೆ ಹ
ರಾರಿ ಖಂಡಿಸಿದ ಖಂಡೆಯದಿ ||

ಇಲ್ಲಿ ‘ಪೆರ್ದತಿ ಕಡಿವಂತೆ’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಪಾಠ ‘ಪೆರ್ಬುಲಿ ಕೊಡುವಂತೆ’ ಎಂದು. “ರಣಮಹಾಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ಕೋಣನನ್ನು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಕೊಡುವಂತೆ ಮನ್ಮಥ ಅದನ್ನು ಕಡಿದ” ಎಂದು ಕನಕದಾಸರು, ಮಾರಿಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕೋಣನನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಡುವ ಜನಪದ ಆಚರಣೆಯ ದೃಶ್ಯ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಸೊಗಸಾಗಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

ಕೊನೆಗೆ ಶಂಬರಾಸುರ ಆನೆ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿದಾಗ ಮನ್ಮಥ ನರಸಿಂಹನಾಗಿ ಅದನ್ನು ಸೀಳುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ಶಂಬರಾಸುರ “ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ” ಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ :

ದರ್ಪಕ ದೈತ್ಯವಲ್ಲಭನೊಳಗಿರಾಂತ |
ನಿಪ್ಪಸರದೆ ತೋಳ ಮೊದಲ
ಚಪ್ಪಳಗೊಳಿಸಿ ದಂಡೆಯ ಹೂಡಿ ನಿಂದಿದರ್
ವೊಪ್ಪವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು ||

“ಭುಜ ತಟ್ಟಿ, ದಂಡೆ ಹೊಡೆದು” ಮಲ್ಲಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಅಣಿಯಾಗುವ ಮನ್ಮಥನ ನಿಲುವು ಆ ಕಾಲದ ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಣ್ಮುಂದೆ ತರುತ್ತದೆ.

ಹೊಗುವರು ಹೊರಡುವರೆಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕಿದರಲ್ಲಿ
ಬಿಗಿವರು ಬಿನ್ನಣಿಸುವರು
ತೆಗೆವರು ಕೆಳಗು ಮೇಲಾಗುವರೊಡನೊಡ
ನೆಗೆವರು ನಿಂದು ಕಾದುವರು ||

ಕುಸ್ತಿಯ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು, ವಿವಿಧ ವರಸೆಗಳನ್ನು ಮೇಲಿನ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಮೇಲಾಗಿ ಹೊಗುವರು, ಹೋರಾಡುವರು, ಬಿಗಿವರು, ಬಿನ್ನಣಿಸುವರು, ತೆಗೆವರು, ಕೆಳಗು ಮೇಲಾಗುವರು, ನೆಗೆವರು ಮೊದಲಾದ ನಿರಾಭರಣ ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳಿಂದಲೇ ‘ಕುಸ್ತಿಯ ಕ್ರಿಯೆ’ ಕಣ್ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ

ಮಾಡಿರುವ ಮೋಡಿ ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವಂಥದು.

ಮಲ್ಲಯುದ್ಧವಲ್ಲದೆ “ಪಶುಪಕ್ಷಿಗಳ ಯುದ್ಧ”ವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಬಾಣಾಸುರನ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಹರನಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣ ಬಾಣಾಸುರರ ಯುದ್ಧವಾದರೂ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹರಿಹರರ ಯುದ್ಧವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶಿವನ ಪಕ್ಷದ ಷಣ್ಮುಖನ ವಾಹನವಾದ ನವಿಲು ಕೃಷ್ಣನ ಪಕ್ಷದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಧ್ವಜದ ಮೀನಿಗೆ ಎಗರಿದಾಗ ಕೃಷ್ಣ ಗರುಡನತ್ತ ದೃಷ್ಟಿ ಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸರಿ ಗರುಡ ನವಿಲ ಮೇಲೆ ಎರಗುತ್ತಾನೆ :

ತಡೆದರೆ ತಡೆದೊದ್ದರೊದ್ದೆಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು
ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ
ಕೆಡೆದರೆ ಕೆಡೆದುಗುರ್ಗೊಳೊತ್ತಿ ಭೀಕರ
ವಡಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದವೆರಡು ||

ಕೊನೆಗೆ ಗರುಡ ನವಿಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿದಾಗ, ನಂದೀಶ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಕೊನೆಗೆ ನಂದೀಶ ಸುಸ್ತಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಶಿವನೇ ಯುದ್ಧ ಸಾಕುಮಾಡೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದಾಗ, ಕೋಪಗೊಂಡ ಗಣೇಶ ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಬೀಳುತ್ತಾನೆ. ಗಣೇಶನ ವಾಹನವಾದ ಇಲಿ ಗರುಡನನ್ನು ಕಂಡು, ಅದು ತನ್ನನ್ನು ತಿಂದು ಬಿಡುತ್ತದೆಂದು ಗಣೇಶನನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಓಡಿತಂತೆ ! ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯಲ್ಲೂ ಹಾಸ್ಯವನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಯತ್ನ ಇಲ್ಲಿದೆ.

೪

ಪಂಪ ರನ್ನರು ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಿತ ರಾಜನೊಡನೆ ಕಥಾನಾಯಕನನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಕಾವ್ಯ ಬರೆದಂತೆ ಕನಕದಾಸರೂ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅರಸನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೊಡನೆ ಕಥಾ ನಾಯಕನಾದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸಮೀಕರಿಸಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲೂ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ರೀತಿನೀತಿಗಳು ವೈಭವವೀರಗಳು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸ್ಥಾನಪಡೆದಿವೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೊರಟ ಹಾಗೂ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನ ದಂಡಯಾತ್ರೆ ಹಾಗೂ ಶಿಬಿರಸ್ಥಾಪನೆಯ ಜೀವಂತ ವಿವರ ಅಡಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಕೃಷ್ಣನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಹಲವಾರು ಕಡೆ ‘ಕೃಷ್ಣರಾಯ’ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ’ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸುವುದನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಮರೆಯಬಾರದು.

ಕೃಷ್ಣ ಬಾಣಾಸುರನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಚತುರ್ಬಲದ ಜೊತೆಗೆ ಇನ್ನಿತರ ಪರಿವಾರದವರ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅದು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಾಗ ಎಷ್ಟೆಲ್ಲ ಸಿದ್ಧತೆಗಳೊಡನೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೊಂಗಳಸದ ಸತ್ತಿಗೆ ಡಾಳಿಪ ಚಮ
ರಂಗಳ ಸಂಚಿ ಸಗ್ಗಲೆಯ
ಮಂಗಳ ಕುಂಚಿ ಕಾಳಾಂಜಿ ಬಿಸಣಿಗೆಯ
ಪೆಂಗಳೇಟೆದರಿಕ್ಕಲದಿ ||

ಅಗಣಿತ ವರ್ಣಕೇತನದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿದರ್
ಖಗರಾಜ ಶಂಖಚಕ್ರಗಳು
ಸೊಗಯಿಪ ಗಜಸಿಂಹ ಪಣಿಮೀನ ಪಠಗಳ
ಗಗನವ ತುಡುಕಲೆತ್ತಿದರು ||

ಮಂಡಿಸಿದರು ಮಂತ್ರಿಗಳು ಸೇನಭಾಗರು
ಪಂಡಿತ ಪಂಚಾಂಗಿಗಳು
ದಂಡಿಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಬೊಕ್ಕಸ ಭಂಡಾರ
ಖಂಡಿತವಾಗಿ ತುಂಬಿದರು ||

ರಾಜರು ರಕ್ಕಸಮಾಂತರು ಲಾಳಿ ಬಿ
ಲ್ಲೋಜರು ಪೆಟಲಂಬಿನವರು
ತೇಜೋಮಯ ಬಾಣಗಾರಕರೇಟಿತು ಖಗ
ರಾಜನೆಂಕೆಯಿಕ್ಕಲದಿ ||

ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಮಾಟ ಕ್ರವಲುಕ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಗರು
ಜಟ್ಟಿಗೆ ಗೀತಪಾಠರು
ಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಬಲಿ ಚನ್ನವರದರು ಘಟ್ಟಿತ
ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರರೇಟಿದರು ||

ರಾಯಚೂರು ಯುದ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಬಳಸಿದ ಪೆಟಲಂಬಿನ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಇರುವುದೇ ಅಲ್ಲದೆ ದಂಡಯಾತ್ರೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳ ಪೂರೈಕೆಗಾಗಿ-ಯಾವ ಕೊರತೆಯೂ ಕಾಡದಂತೆ- ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಮಾಟಿಗರು, ಕ್ರಮುಕ ಬೆಳ್ಳೆಲೆಗರು, ಸೆಟ್ಟಿಗರು, ಚಿನ್ನವರದರು ಮೊದಲಾದವರೆಲ್ಲ ಅವರ ಬೆನ್ನಿಗಿದ್ದುದರ ವರ್ಣನೆ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಶಿಬಿರದ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ-

ದೇಶಾಧಿಪರ ಬೆಳ್ಳೊಡೆಗಳು ನಕ್ಷತ್ರ
ರಾಶಿಯಂತೆಸೆಯೆ ಮಧ್ಯದಲಿ
ಕೇಶರಾಯನ ದೂಸ ರೋಹಿಣಿಯ ಪ್ರಾ
ಣೇಶನೆಂಬಂತೆ ರಂಜಿಸಿತು ||

ಓರಂತೆ ಬಲರಾಮ ಸಾತ್ಯಕಿ ಕೃತವರ್ಮ
ಮಾರ ಕುಮಾರ ದೂಸಗಳು
ನಾರಾಯಣನ ಬೀಡಾರದ ಮುಂದೆ ಹ
ಜಾರ ಹೊಂಗಳಸಗಳೆತ್ತಿದ್ದುವು ||

ಮಂಗಳ ಬೀದಿವಾಣದ ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕೆಸೆ
ವಿಂಗಡ ವೀಧಿ ವೀಧಿಯೊಳು
ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಸೋಪಸ್ಕರ ವ್ಯವಹಾರ
ದಂಗಡಿ ಮೆರೆದುವಿಕ್ಕಲದಿ ||

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವೈಭವ ಯುದ್ಧ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಮರುಹುಟ್ಟು ಪಡೆದಂತೆ, ಎಲ್ಲ ಸರಕು ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ದೊರಕುವಂತೆ “ಸೋಪಸ್ಕರ ವ್ಯವಹಾರದಂಗಡಿಗಳು” ಇಕ್ಕಲದಲ್ಲಿ ಮೆರೆದದ್ದರ ಚಿತ್ರಣ ನಮಗರ್ಥವಾಗಬೇಕಾದರೆ ರಾಯಚೂರು ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಶಿಬಿರಗಳ ವಿವರ ನೀಡಿರುವ “Chronicle of Fenao Nuniz” ನತ್ತ ಕಣ್ಣು ಹಾಯಿಸಬೇಕು-

‘All the camps were divided into regular streets. Each captain’s division has its market where you found all kinds of meat such as sheep, goats, pigs, fowls, hares, partridges and other birds and this is

great abundance ; so much so that it would seem as if you were in the city of Bisnaga (ವಿಜಯನಗರ). And you found many endless kinds of rice, grains, Indian-corn vetches and other seeds that they eat. Beside these things, which are necessaries, they had another where you could find in great abundance everything that you wanted... There were craftsman also working in their streets so that you saw made there golden jewels and gewgaws and you will find all kinds of rubies and diamonds and pearls, with every other kind of precious stone for sale. There also were to be seen sellers of cloths...There were also to be seen grass and straw in infinite abundance. I do not know who could describe it so as to be believed, so barren a country is this Rachol (ರಾಯಚೂರು) and so sandy. It is a mystery how there should be an abundance of everything there in... Indeed no one whodid not understand the meaning of what he saw would ever dream that a war was going on, but would think that he was in a prosperous city...’

ಬಹುಶಃ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿದೆ, ಸಮಕಾಲೀನ ಕವಿಯಾದ ರತ್ನಾಕರನ ಭರತೇಶ ವೈಭವದ ಯುದ್ಧ ಶಿಬಿರಗಳ ಚಿತ್ರಣವೂ ಸಹ :

ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಲ್ಲಾರ ಕೀಲಾರ ಹೊರೆಯ ತಾ
ಳ್ಳೊಟ್ಟಿಗಳ್ಳುಸುಮಂಚಗಳು
ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಭಂಡಾರ ಬೊಕ್ಕಸ ಸಾಗಿ ಬಂ
ದೊಟ್ಟುಗೂಡಿದವು ಬೀಡಿನೊಳು ||

ಪರದರು ಬೆಲೆವೆಂಗಾಳಾಡುವರ್ಪಾಡುವ
ಪರ್ವಿದು ನರ್ತಿಸೆ ಪಾಳೆಯದೊಳು
ಅರಸು ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣವೆಂಬ ನುಡಿದೋರು
ತಿರಲೊಂದು ದಿನವಿದ್ದನಲ್ಲಿ ||

.....
 ಪೇಳಿ ಮೂವತ್ತಾರುಯೋಜನದಗಲದೊ
 ಳಾಲಂಬವಿದಿದೋಜಿವಿದಿದು
 ನೀಳನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ಗಾವುದ ಸಂದಿರೆ
 ಪಾಳೆಯ ಬಿಟ್ಟುದಾ ಕಟಕ ||
 ವಣಿಜರಂಗಡಿಗಳು ಹಯಶಾಲೆ ಗಜಶಾಲೆ
 ಗಣಿಕಾಂಗನೆಯರ ಕೇರಿಗಳು
 ಕ್ಷಣದೊಳಾದವು ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ನಿರ್ಮಿತದ
 ಪಟ್ಟಣವಲ್ಲ ಪಾಳೆಯ ನೃಪನಾ ||

೫

ಇನ್ನು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಯುದ್ಧದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾವಿನ ಬಗ್ಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ಅಂಜಿಕೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಉನ್ನತ ಧೈಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿಯುವುದು ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಎಂಬ ನಿಲುವು ರಕ್ತದ ಕಣಕಣದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕನಕದಾಸರು ಅನಿರುದ್ಧನ ಮಾತಿನ ಮೂಲಕ ಅದನ್ನು ಎರಕ ಹುಯ್ದಿದ್ದಾರೆ. ಉಷಾ ಅನಿರುದ್ಧರ ವಿವಾಹವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ನಾರದನು ಬಾಣಾಸುರನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವನ ಸೈನ್ಯ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲು ಬಂದಿದೆ, ನಿನ್ನ ಸಾವಿಗೆ ನಾನೇ ಕಾರಣಳಾದೆ ಎಂದು ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಅವನ ಉತ್ತರ ನೋಡಿ :

ದುಕ್ಕವಿದೇಕೆ ಮಾತೃಕೆಯ ಗರ್ಭವ ಮತ್ತೆ
 ಹೊಕ್ಕಡೆ ಬಿಡುವುದೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿ
 ಅಕ್ಕರ ಹಣೆಯೊಳಿದನಿತಾದಪುದೆಂದು
 ನಕ್ಕನು ಮಂತ್ರಿಜಿಯೊಡನೆ

ನಳಿನೋದ್ಧವ ಕೋಟಿ ವತ್ತರ ತನುವಿಡಿ
 ದಟಿದೊಡದೇನು ವೃಥಾಯ
 ಸುಟಿಗುರುಳಬಲೆಯ ತೋಳತಕ್ಕೆಯೊಳೊಂದು
 ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಲು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು ||

ಏಸು ಜನ್ಮದ ತಪಃಫಲವಿದು ಬಂದುದೊ
 ಈ ಸೌಂದರಿಯ ಸಂಭೋಗ
 ಲೇಸಿನೊಳ್ ತನುವ ತೆತ್ತಡೆಶಕ್ತಸೌಭಾಗ್ಯಂ
 ಭಾಸುರವಹುದೆಂದ ತನಗೆ ||
 ಅವಕಾಲವ ಕಳೆದರೆ ಜೀವವುಳ್ಳನ್ನ
 ಸಾವಡಸದೆ ಮಣ್ಣುಪುದೆ
 ಈ ವನಿತೆಯೊಳೊಂದಿ ಸುಖವಟ್ಟು ಮಡಿದಡೆ
 ಜೀವನುಕ್ತಿಯೆಂದವನು ||
 ಅರಲಂಬನಾತ್ಮಜ ನುಡಿದ ವಾಕ್ಯವ ಕೇಳಿ
 ತರಲಾಕ್ಷಿ ದುಕ್ಕದೆ ತನ್ನ
 ಕೊರಳನುತ್ತರಿಸೆಂದು^೧ ಪಾದ ಪದ್ಮಕೆ ಬಿದ್ದು
 ಹೊರಬಿಟ್ಟ ನೋಡಿ ಚಿಂತಿಸಿದ ||

ನಿನ್ನ ಸಾವನ್ನು ನಾನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡುವ ಮೊದಲು ಅಂದರೆ ನಾನು ವಿಧವೆಯಾಗುವ ಮೊದಲು, ನಾನು ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿ ಸಾಯುವಂತೆ ಕೃಪೆ ಮಾಡು ಅರ್ಥಾತ್ ನಿನ್ನ ಕೈಯಾರ ನನ್ನ ಕೊರಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ಎಂಬ ಉಷೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ, ಪ್ರೇಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಸತ್ತರೆ ಜೀವನುಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅನಿರುದ್ಧನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವೀರಗುಣಸಹಜವಾದ ನಿರ್ಭೀತಿ ನಿನದಿಸುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಯುದ್ಧಸನ್ನದ್ಧರಾಗುವ ವೀರರಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಷ್ಟೇ ವೀರಾವೇಶದಿಂದ ನೆರವಾಗುವ ಚಿತ್ರ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಆ ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಯದ ಹಾಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ :

೧. ಡಾ. ಕೊ.ತಿ.ನ. “ಶಕ್ತಸೌಭಾಗ್ಯ” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಶುಕ್ರದಸೆ” ಎಂದು ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದರ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥ ಇಂದ್ರವೈಭವ, ಇಂದ್ರಪದವಿ ಎಂದು, (ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಪ್ರಕಟಿತ ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಕೃತಿ.)

೨. ಡಾ. ಕೊ.ತಿ ನ “ಕೊರಳನುತ್ತರಿಸು” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸು”, ಎಂದು ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಿಸು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಕತ್ತರಿಸು ಎಂದು ಇಂದಿಗೂ ಜನಪದರು ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉತ್ತರಿಸು, ಈರುಳ್ಳಿಯನ್ನು ಉತ್ತರಿಸು ಎಂದು ಬಳಸುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು. ಜನಪದ ಸತ್ತ್ವಸಮನ್ವಿತವಾದ ಕನಕದಾಸರ ಭಾಷೆಯ ಮರ್ಮ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಅನನ್ಯ ಅರ್ಥ ಕಲ್ಪಿಸಬಾರದು.

ಅರಿಗಳ ಕೆಯ್ಯ ಕೂರಸಿಧಾರೆ ಮೊನೆಗಾಯ
ಶರೀರದೊಳಗೆ ಸಂಧಿಸಲು
ಪರಿಹರಿಸುವ ಬಾಣ ಭಯವೃತ್ತಿಯ ಭಾ
ಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದಳವಳು ||

ಕೊಟ್ಟಳು ಕೋದಂಡ ಬಾಣವ ಕಪ್ಪಿನ
ಬೊಟ್ಟನಿಕ್ಕಿದಳು ಭಾಳದಲಿ
ನೆಟ್ಟನೆ ರಣವ ಜಯಿಸು ಎಂದು ಸೇಸೆಯ
ನಿಟ್ಟಳು ಸಿರಿಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ||

ಅವಳಿಷ್ಟು ಮಾಡಿ ಕುಸ್ತರಿಸಲೈ ಕಡುಮೆಚ್ಚಿ
ಧವಳ ಸರೋಜಾಯತಾಕ್ಷಿ
ಪವಳದಧರಾಮೃತದುಣಿಸು ತಂಬುಲದುಬ್ಬು
ಗವಳವನಿತ್ತಳಾಳ್ದನಿಗೆ ||

ಚಿತ್ರಲೇಖಿ ಅನಿರುದ್ಧನ ಭಾಪುರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಸಿಧಾರೆ ಮೊನೆಗಾಯದ
ನಂಜುನಿವಾರಕ 'ತಾಯಿತ' ಕಟ್ಟುವುದು, ಹಣೆಗೆ ಕಪ್ಪಿನ ಬೊಟ್ಟನಿಕ್ಕುವುದು, ತಲೆಯ
ಮೇಲೆ ಸೇಸೆ ಇಕ್ಕುವುದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಉಷೆ ಹಿಂದೆ ಬೀಳದೆ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು
ತಾಂಬೂಲದ ಉಣಿಸನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾಳೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸ್ತ್ರೀಯರ
ವಿಶಿಷ್ಟ ವೀರ ಗುಣವನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಅನಿರುದ್ಧನ ಉಪಟಳಕ್ಕೆ ತತ್ತರಿಸಿದ ಸೇನೆಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ನೀಡಿ
ಎದುರಾದ ಬಾಣಾಸುರನಿಗೆ ಅನಿರುದ್ಧ ಆಡುವ ಮಾತುಗಳು
ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾನವೀಯ ನಡೆನುಡಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಹಿಡಿದ
ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ :

ವಿನಯದಿ ಮಾತಾಡು ಖಳರಾಯ ನಿನ್ನಯ
ತನಯಳಿಗೋಸುಗ ಬಂದ
ಮನೆಯಳಿಯನ ಕೂಡೆ ಮಚ್ಚರವೇಕೆಂದು
ನನೆಗೋಲನಾತ್ಮಜ ನುಡಿದ ||

ಅಳಿಯ ನೀನೆಂತಾದೆ ಮಗಳನಾರಿತ್ತರು
ಶಿಳೀಮುಖದಿಂದ ಗೆಲ್ಲೆನಲು

ಬಳುಕಿಗೆ ಹಿರಿಯರ ಹಸ್ತ ಮುಂಚಿದ ಮೇಲೆ
ಬಳಿಕೆನ್ನ ಕೆಯ್ಯ ನೋಡೆಂದ ||

ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಅಳಿಯತನವನ್ನು ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸು ಎಂದು ಬಾಣಾಸುರ
ಸವಾಲು ಹಾಕಿದಾಗ ಅನಿರುದ್ಧ ಹಿರಿಯರು ಮೊದಲು ಕೈ ಮಾಡಿದರೆ
ಆನಂತರ ನನ್ನ ಕೈಚಳಕ ತೋರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂಬ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕಿರಿಯರು
ಹಿರಿಯರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಗೌರವ ಭಾವನೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ.
ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲೂ ಎದ್ದು ಕಾಣುವ ಇಂಥ ಮಾನವೀಯ ನಡೆನುಡಿಗಳು
ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ.

ಈ ಕಡೆ ಓಪ ಆ ಕಡೆ ಅಪ್ಪ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು
ಉಷೆ “ಇರಿದುಕೊಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತಿವಿದುಕೊಂಡರೆ ಕಣ್ಣು” ಎಂದು
ಮರುಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣ ಬಾಣಾಸುರನ ತೋಳಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚ
ಕೊರೆಯಿತು. ಆಗ ಬಾಣಾಸುರ ಅನಿರುದ್ಧನ ಶೌರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ಮೆಚ್ಚುವುದು
ಅವನ ಮಾನವೀಯ ಗುಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ :

ಮುತ್ತುಗ ನಿಡುಗೊನೆ ನಿಕರ ಹೂವಾದಂತೆ
ನೆತ್ತರ ಬಣ್ಣ ತೋರಿಸಲು
ಚಿತ್ತಜನಾತ್ಮಸಂಭವನ ಕೀರ್ತಿಸಿದಬ
ಳೋತ್ತಮ ಕಡು ಮೆಚ್ಚಿ ನಗುತೆ ||

ಈ ಮಾನವೀಯ ಗುಣ ಮುಂದೆ ಇನ್ನೂ ಮಡುಗಟ್ಟುತ್ತದೆ.
ಬಾಣಾಸುರನ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅನಿರುದ್ಧ “ಮಥನಕ್ಕೆ ಮಂಡಿಯ ಹೂಡಿದಂದದಿ
ಮೂರ್ಛಿತ” ನಾಗಲು ಕೂಡಲೇ ಅವನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದಾಗ ಬಾಣಾಸುರನ
ಮಾನವೀಯ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ-

ಕೊಂದಡೆ ಮಗಳಿಗೆ ವೈಧವ್ಯವಹುದೆಂದು
ಕಂದರ್ಪನಾತ್ಮಸಂಭವನ
ಸುಂದರಮಯ ದಿವ್ಯದೇಹವ ಕೂರ್ಗೋಲಿಂದೆ
ನೊಂದಿರೆ ಮಯ್ಯಡವಿದನು.

ಉಪ್ಪಗೆಯೊಳಿದು ನೋಡಿದಳ್ ಕುವರಿ ತ
ಮ್ಪಪ್ಪನ ಕೈಯೊಳಗಾಗಿ
ದಪ್ಪಗನಣುಗನು ಸಿಕ್ಕಿದನಾಯೆಂದು
ತೊಪ್ಪನೆ ಬಿದ್ದಳುರ್ವಿಯಲಿ ||

ಬಾಲೆಯರುಗಳು ಬೊಬ್ಬಿಡಲು ಗೋಪುರದಗ್ಗ
ಶಾಲೆಯ ರೋದನಗೇಳಿ
ಲೀಲೆಗಾರನ ಕೊಲ್ಲುದಿಲ್ಲೆಂದು ದುಃಖದ
ಶೀಲೆಗೆ ಮಾತನಟ್ಟಿದನು ||

ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಅವನ ಮಾನವೀಯತೆ ಮತ್ತೂ ಪ್ರಖರವಾಗಿ
ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ :

ಅಂಗಜನಾತ್ಮಸಂಭವನ ಮೋರೆಯ ನೋಡಿ
ಕಂಗೆಡಬೇಡೆಂದು ದೈತ್ಯ
ಮಂಗಳವಸ್ತ್ರಾಭರಣ ಮಾಲ್ಯಾನು ಲೇ
ಪಂಗಳ ಕೊಟ್ಟು ಮನ್ನಿಸಿದ ||

ಸೆಡೆಯದೆ ಸಮರಸ್ಥಳದಲಿ ದೈತ್ಯರ
ಪಡೆಯನೆಲ್ಲವ ಗೆಲ್ಲದಕೆ
ಬಿಡೆಯವಿಲ್ಲದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ವಜ್ರಶೃಂಖಲಮೆಂಬ
ಕಡಗವ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಿದನು ||

ಯುದ್ಧ ಸರ್ವನಾಶದ ಹಂತ ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಅದನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ
ತಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ತುಡಿತ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ
ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಶಿವ ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನೂ ಕೃಷ್ಣ ಚಕ್ರವನ್ನೂ ಹಿಡಿದು
ನಿಂತಾಗ ಆಕಾಶವಾಣಿ ಮೊಳಗುತ್ತದೆ :

ಶಿವ ತ್ರಿಶೂಲದೊಳೆಡಲುಚಿದವರಿಲ್ಲ ಕೇ
ಶವ ಚಕ್ರವಾಸ ಲೆಕ್ಕಿಸದು
ಹವಣಲ್ಲ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆನುತಿರ್ವರಿಗೆ ಸ
ತ್ಯವ ಪೇಳುದಾಕಾಶವಾಣಿ ||

ಇಲ್ಲಿ ಶಿವ ಮತ್ತು ತ್ರಿಶೂಲ ಒಂದು ಮಹಾನ್‌ಶಕ್ತಿ. ಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಚಕ್ರ
ಮತ್ತೊಂದು ಮಹಾನ್‌ಶಕ್ತಿ. ಈ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಾಕಲಾಟ ಶುರುವಾದರೆ
ಜಗತ್ತಿನ ಸರ್ವನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿದೆ. (ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಮೆರಿಕ ಮತ್ತು
ರಷ್ಯ ಎರಡು ಬೃಹತ್ ಅಣುಶಕ್ತಿ ಕೇಂದ್ರಿತ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು. ಅವು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ
ತೊಡಗಿದರೆ ಜಗತ್ತು ಸರ್ವನಾಶದ ಹಾದಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಚಿಂತಿಸಿ
ಆ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಎರಡು ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಹಿಡಿಯುವ ಸಮಷ್ಟಿ
ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.)

ಕೃಷ್ಣ ತನ್ನ ಚಕ್ರದಿಂದ ಬಾಣಾಸುರನ ೯೯೯ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ
ಉಳಿದೆರಡು ತೋಳುಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಲು ಹೋದಾಗ
ಶಿವ ಅಡ್ಡ ಬಂದು, ಭಕ್ತನನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಿ, ಬುದ್ಧಿವಾದ
ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹತ್ ಶಕ್ತಿಯ ವಿರುದ್ಧ ಸಂಘರ್ಷ ಸಲ್ಲದು ಎಂಬ
ದೃಷ್ಟಿಯೇ ಇದೆ :

ಕೇಶವನೆಡೆಗೆನ್ನೆಡೆಗಾವನೊರ್ವನು
ದ್ವೇಷಬುದ್ಧಿಯ ಮಾಡಿದಡೆ
ದೋಷ ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು ಧೂರ್ಜಟಿ ದೈ
ತ್ಯೇಶಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು.

ಸಮಕಾಲೀನ ರತ್ನಾಕರನ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಗಿಂತಲೂ ಕನಕದಾಸರ ಯುದ್ಧ
ವರ್ಣನೆ ಹೆಚ್ಚು ಜೀವಂತವಾಗಿ, ವೀರೈವತ್ತಾಗಿ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವೀಗ
ನೋಡಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶಂಬರಾಸುರನ ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ:

ಸರನೆ ಸೀಳ್ಳೆ ದಿಗ್ಗಜದ ಮಂಡೆಯಮೆಟ್ಟಿ
ಸುಱನೆ ಸುರಿವೆನೇಲ್ಲಡಲ
ತಿರನೆ ತಿರುಹುವೆ ಧರಣಿಯ ಮಹದಾದಿ
ಪರ್ವತವನು ಕೀಳ್ಳೆ ನೋಡು ||

ಸುಱನೆ, ಸುಱನೆ, ತಿಱನೆ ಎಂಬ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದಗಳ ಮೂಲಕವೇ
ಜೀವಂತ ಚಿತ್ರ ಕಣ್ಮಂದೆ ಮೂಡುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯ ಸೊಗಸು.
ಸೀಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ 'ಸರಕ್' ಎಂಬ ಸದ್ದು ಸರನೆ ಎಂಬುದರ ಮೂಲಕ,
ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ (ತಟ್ಟಿಯಿಂದ ಪಾಯಸವನ್ನು ಕೈಯ ಮೂಲಕ ಬಾಯಿಗೆ
ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ) ಸುರಕ್ ಎಂಬ ಸದ್ದನ್ನು ಸುಱನೆ ಎಂಬ
ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ, ಕವಣೆಯ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗರಗರನೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು
ತಿರನೆ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಮೂಲಕ ಹೇಗೆ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು
ಮನನಾರ್ಹ.

ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ. ಅನಿರುದ್ಧನ ವಿರುದ್ಧ ಕುಂಭಾಂಡ ಹಾಗೂ
ಸೈನಿಕರು ಸೆಣೆಸಾಡಲು ಅಸಹಾಯಕರಾದಾಗ ಒಬ್ಬ ವೀರ ಬಾಣಾಸುರನಲ್ಲಿಗೆ
ಓಡಿಬಂದು,

ಹೆಣ್ಣು ಭೋಗಿಸ ಬಂದವನಲ್ಲ ಕದನವ
ಹಣ್ಣುಲೋಸುಗ ಬಂದವನು

ಚಿಣ್ಣನದಾರಿಗಂಜುವನಲ್ಲ ಕಳನಮು

ಕೃಣ್ಣ ನೀ ಬಯಸಿದರೆ ಜಯಿಸು ||

ಎಂದು ವರದಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಬಾಣಾಸುರ ತಾನೇ ಸೈನ್ಯಸಮೇತ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಅನಿರುದ್ಧ ಆ ರಕ್ಕಸ ಸೈನಿಕರ ರುಂಡಗಳನ್ನು ಚೆಂಡಾಡಿದ ವರ್ಣನೆ ಎಷ್ಟು ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತನದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ-

ರಣಮಾರ್ಗದಿ ನಿಖಿಳಾಯುಧವೇಷಿನ

ಬಣಗುಗಳ್ ಬಂದು ತನ್ನೊಡನೆ

ಸೇನಸಲು ಕೂರ್ಗೋಲಗಾಱ ಸುಂಕಕೆ ತಲೆ

ವಣಗೊಂಡು ಬಿಟ್ಟನೆಲ್ಲರನು ||

ಸುಂಕಕಟ್ಟಿಯ ರೂಪಕ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ರಣರಂಗ ಮಾರ್ಗದ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಕಸ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು (ಬಣಗು < ವಣಿಕ್ = ವ್ಯಾಪಾರಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಎಂಬ ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ) ತಮ್ಮ “ಆಯುಧಗಳ ಹೇರಿ”ಗೆ ಸುಂಕ ಕೊಡಲು ನಿರಾಕರಿಸಿ ತರಲೆ ಮಾಡಿದಾಗ ಅನಿರುದ್ಧ ಅವರ ತಲೆಗಳನ್ನೇ ಸುಂಕದ ಹಣವನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೇರನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನಂತೆ ! ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸಚಿತ್ರವಾಗಿ, ನವೀನವಾಗಿ ಅನಿರುದ್ಧ ಶತ್ರುಗಳ ಸಾಲು ಹೇಣ ಮಲಗಿಸಿದ್ದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ

ಇನ್ನೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ : ಬಾಣಾಸುರ ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ, ಕುಂಭಾಂಡ ಬಲರಾಮನ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸಾಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಾಗ ಯುದ್ಧ ಭಯಂಕರವಾಗುತ್ತದೆ : ಜಿಗುಪ್ಪೆ ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಹೊಚ್ಚಹೊಸ ರೂಪಕದಿಂದ ವರ್ಣಿಸಿರುವ ಬಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿ :

ತಲೆಗಳ ತುಂಡು ತೋಳ್ಗಳ ತುಂಡು ನಡುತುಂಡು

ಸಲೆ ಜಾನು ಜಂಘೆಯ ತುಂಡು

ಬೆಲೆಯಿಂದೆ ಕಟುಕರಗಡಿಯಂತೆ ರಣರಂಗ

ಸಲೆ ಜಿಗುಪ್ಪೆಯ ತೋರಿಸಿತು ||

ರಣರಂಗವನ್ನು ಕಟುಕರಗಡಿಯ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಸೆರೆ ಹಿಡಿದಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆ ಮೆಚ್ಚುವಂಥದು. ಬಹುಶಃ ಹೊಸಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಆಲನಹಳ್ಳಿ ಕೃಷ್ಣ ತಮ್ಮ ‘ಬೆಳಗು’ ಕವನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಲಿನ ಬಣ್ಣದೋಕುಳಿಯನ್ನು ‘ಮಾಂಸದಂಗಡಿ’ಯ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಸೆರೆಹಿಡಿದಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮತ್ತಾರೂ ಹೀಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕನಕದಾಸರ ವರ್ಣನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಹಳಸಲು

ತಂಗಳುಗಳಿಗಿಂತ ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಹಬೆಯಾಡುವ ‘ಬೆಂಗಳು’ (< ಬೆಂಗೂಳು) ಹೆಚ್ಚು ಎನ್ನಬೇಕು.

ಕೇಣವಿಲ್ಲದ ರೋಹಿತ ವಾರ್ಧಿಯೊಳು ಕಟ್ಟು

ಗಾಣಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ ಮೀನನಲು

ಗೋಣರೆಗಡಿದು ಪರ್ನವಾಂತು ಮಿಡುಕುವ

ಪ್ರಾಣದ ಶವಗಳೊಪ್ಪಿದವು ||

ಗಾಳದ ರೂಪಕ ಇಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಗಾಳದ ಕೊಕ್ಕೆಮುಳ್ಳು ಮೀನಿನ ಗಂಟಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೀನು ಮಿಡುಕಾಡುವಂತೆ, ರಕ್ತದ ಕಡಲಿನಲಿ ಅರೆಗಡಿದ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸೈನಿಕರ ರುಂಡಗಳು, ಮುಂಡಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿರುವ ನರದಿಂದಾಗಿ ಮಿಡುಕಾಡುತ್ತಿದ್ದುವಂತೆ, ಒಂದೇ ಸಮನೆ ವಿಲವಿಲನೆ ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿದ್ದುವಂತೆ ! ಎಷ್ಟು ಸಚಿತ್ರವಾದ ವರ್ಣನೆ ಇದು.*

ತುಂಡು ಮುಂಡಗಳ ಮಿದುಳು ರೋಹಿತ ಕೊಬ್ಬು

ಖಂಡವ ಮನದಣಿವನಕ

ಉಂಡವೆಯನಾಂತು ಕಮುರುದೇಗಿತು ಮರು

ಳ್ಳಂಡ ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನಿಯರು ||

ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನಿಯರು ಕಟ್ಟರೆಯಾಗಿ ತಿಂದು ಕಮುರುದೇಗಿತು ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯೇ ಸಾಕಲ್ಲವೇ ರಣರಂಗದ ಅಗಾಧ ಮಾರಣಹೋಮವನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಪಡಿಸಲು !

ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಯುದ್ಧವರ್ಣನೆಯಾಗಲೀ, ಬೇರೆ ವರ್ಣನೆಯಾಗಲೀ ಜನಪದ ಸತ್ತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕಾಡುವಂಥವು, ಅಗಾಧ ಜನಪದ ಜೀವನಾನುಭವ ಇರದ ಓದುಗರು ಕಾವ್ಯಾಂತರ್ಗತ ಸಾರಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಹೀರಿ ಹಿಗ್ಗಲಾರರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕುಂಭಾಂಡನ ಬಾಣದಿಂದ ಅನಿರುದ್ಧ ರಕ್ತದೋಕುಳಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಉಷಾ ಮತ್ತು ಚಿತ್ರಲೇಖಿಯರು ಹೌಹಾರಿ ಬಂದು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಆಗಿನ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ನೋಡಿ :

* ಡಾ. ಕೊ.ಶಿ.ನ. “ವಿಶಾಲವಾದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಅಡತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಚಲಿಸುವ ಮೀನಿನಂತೆ ಅರೆಗಡಿದ ಕುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ನರಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದು, ಅರೆಜೀವಗೊಂಡ ದೇಹಗಳು ತೇಲಾಡುತ್ತಿದ್ದವು” ಎಂದು ಕೆಟ್ಟದಾಗಿ ಗದ್ಯಾನುವಾದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. “ಗಾಣಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ ಮೀನನಲು” ಎಂಬುದಕ್ಕೆ “ಅಡತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಚಲಿಸುವ ಮೀನಿನಂತೆ” ಎಂದು “ಮಿಡುಕು” ಎಂದರೆ “ತೇಲಾಡು” ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವುದಿದೆ. ಇದು ಸರಿಯಲ್ಲ. “ಗಾಳಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ಮೀನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ವಿಲವಿಲಿ ಒದ್ದಾಡುವ ಚಿತ್ರ” ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ.

ಗಾಯವಡೆದು ಕುಮಾರನ ಕೋಮಲವೆತ್ತ
ಕಾಯದೊಳರುಣಾಂಬು ಸುರಿಯೆ
ಆಯತಾಕ್ಷಿಯರಿವರು ನೋಡಿದರು ತಮ್ಮ
ಬಾಯ ತಾಂಬೂಲವನುಗುಟ್ಟು ||

ಸತ್ತನೆ ಶಿವಶಿವ ದೇಸಿಗನಾದನೆಂ
ದತ್ತರಿವರು ದುಗುಡದಲಿ
ಚಿತ್ತಜನಾತ್ಮಸಂಭವ ಮೂರ್ಛದಿಳಿದ
ಚ್ಚತ್ತನೊಂದರಗಳಿಗೆಯಲಿ ||

ನಾಲ್ಕು ಗೋಡೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಗ್ರಂಥಸ್ಥ ಭಾಷೆಯ ವಿದ್ವತ್ತುಗಳಿಸಿ ಬೀಗುವ ನಾಗರಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ “ಆಯತಾಕ್ಷಿಯರಿವರು ನೋಡಿದರು ತಮ್ಮ ಬಾಯ ತಾಂಬೂಲವನುಗುಟ್ಟು” ಎಂಬ ವರ್ಣನೆಯ ಆಂತರ್ಯ ಅರ್ಥವಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತ ಬುಗ್ಗೆಯಂತೆ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಿರುವಾಗ ಹಾಗೂ ಅವನು ಮೂರ್ಛ ಹೋಗಿ ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಿತನಾದಾಗ ಉಷಾಚಿತ್ರಲೇಖಿಯರು ಅವನು ಸತ್ತುಹೋದನೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ತಮ್ಮ ಬಾಯ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಅವನ ಬಾಯಿಗೆ ಉಗುಳಿ ನೋಡಿದರಂತೆ ! ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ತವರ ಕಣ್ಣು ಹಾಗೂ ಬಾಯಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ ಸುರಿಯುವುದೋ ಅಥವಾ ಜಗಿದ ತಾಂಬೂಲ ಇಡುವುದೋ ಜನಪದ ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಬಹುಶಃ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವಾಗ ಬಾಯಿ ವಿಕಾರಗೊಳ್ಳಬಹುದು, ಕಣ್ಣು ಮೆಡರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಮಕ್ಕಳುಮರಿ ಹೆದರಿಕೊಂಡಾವು ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಬೆಳೆದಿರಬಹುದು, “ನಿನ್ನ ಬಾಯಿಗೆ ನನ್ನ ತಂಬುಲ ಹಾಕ” ಎಂಬ ಜನಪದ ಬೈಗುಳಿಗೆ “ನೀನು ಸಾಯ” ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಸತ್ತನೆಂಬ ಅವರ ಭಾವನೆ, ಅವರು ಅವನ ಬಾಯಿಗೆ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಉಗುಳುವ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಧ್ವನ್ಯರ್ಥ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಕನಕದಾಸರು ವಾಚ್ಯವಾದರೂ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ “ಸತ್ತನೆ ಶಿವಶಿವ ದೇಸಿಗನಾದನೆಂ | ದತ್ತರಿವರು ದುಗುಡದಲಿ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಜನಪದ ಜೀವನದ ನಡೆನುಡಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಕನೆಯಂತಿದೆ ಅವರ ಕಾವ್ಯ ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲೂ ಅದು ವಿಜೃಂಭಿಸಿರುವುದು ಅವರ ಅಗಾಧ ಜೀವನಾನುಭವವನ್ನು ರುಜುವಾತುಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಹ-ಪರಗಳ ಕಲ್ಪನೆ

ಡಾ. ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುರಂದರ-ಕನಕರು ಕಣ್ಣುಗಳೆರಡು. ಕನಕದಾಸರ ಬೇರೆ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಅವರು ಹಾಡುಗಬ್ಬಿಗರಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಕವಿಗಳು ಕೂಡ- ಛಂದೋವೈವಿಧ್ಯ, ವಸ್ತುವೈವಿಧ್ಯ, ವಿಚಾರವೈವಿಧ್ಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕವಿಗಳು; ಶೈವ, ರಾಮಾನುಜೀಯ, ಮಾಧ್ವ ದರ್ಶನಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಹೀರಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳಕಿಗರು ; ಭಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಿ ಅವುಗಳ ಮಧುರ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಅನನ್ಯವಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು, ಮುಂಡಿಗೆಗಳನ್ನು, ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಪ್ರತಿಭಾಶಾಲಿಗಳು; ಪಂಥ ಮೂರರಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಂತ್ರಮತಿಗಳಾಗಿ ಉಳಿದ ಚಿಂತನಶೀಲರು; ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಮ್ಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದ, ಆಗದವರನ್ನು ಬೆಚ್ಚಿಸಿದ ಅಚ್ಚ ಅರಿವಿನ ದೊರೆಗಳು-ಅರಮನೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಬುದ್ಧನಂತೆ ಅರಿವಿನ ಮನೆಯೊಡೆಯರಾದ ಮಹಾನುಭಾವರು.

ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ವಿವಿಧ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವ್ಯಾಸಂಗಿಸಿ ಅವರ ವಿಚಾರಧಾರೆಯನ್ನು ಜನಮನದಲ್ಲಿ ಹರಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದುದು. ಇಲ್ಲಿ ಅವರ ಇಹ-ಪರಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅರಿಯಲು ಹವಣಿಸೋಣ. “ತೇ ತಂ ಭುಕ್ತಾಸ್ವರ್ಗಲೋಕಂ ವಿಶಾಲಂ, ಕ್ಷೀಣೇ ಪುಣ್ಯೇ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕಂ ವಿಶಂತಿ” ಎಂಬ ಗೀತೋಕ್ತಿಯ ಪ್ರಭಾವ ಭಾರತೀಯರ ಮನದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ದಟ್ಟವಾಗಿದೆಯೆಂದರೆ ‘ಮರ್ತ್ಯಲೋಕವು ಕರ್ತಾರನ ಕಮ್ಮಟವಯ್ಯಾ, ಇಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲುವರು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸಲ್ಲುವರಯ್ಯಾ’ ಎಂದು ಬಸವಣ್ಣನವರು ಹೇಳಿದರೂ ಬಸವ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಂದೀಶ್ವರ ಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಾರೆನೆಂದು ಗೋಗರೆಯುತ್ತಾನೆ ! ಹರಿಹರನಂತೂ ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ಮರ್ತ್ಯಲೋಕವೇ ಶಿಕ್ಷಾಲಯವೆಂದು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಗಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ

ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ.¹ ಜಗನ್ನಿಧ್ಯಾತ್ಮವಾದ, ಜಗಜೀವನ ನಶ್ವರವೆಂಬ ವಾದ, ಜಗತ್ತು ಕಣ್ಣೀರಿನ ಕಣಿವೆಯೆಂಬ ವಾದ, ಜಗತ್ತು ಪಾಪಗಳ ತವರು ಎಂಬ ವಾದ ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೇ ಹೇಯವಾದುದೆಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಮಾತೃಕೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಿಚಾರ ಸರಣಿಯಿಲ್ಲದಿಲ್ಲ. ಅಂತೆಯೇ ಕೀಟ್ಸ್ ಕವಿ ಬರೆಯಬೇಕಾಯಿತು: “The common cognomen of this world among the misguided and superstitious is a vale of tears’ from which we are to be redeemed-... What a little circumscribed straightened notion ! Call the world is you please, ‘The vale of soul-making’” ಇದು ಒಪ್ಪಬಹುದಾದ ಮಾತು. ಇಂದಿನ ಯೋಗೀಶ್ವರ ಅರವಿಂದರೂ ತಮ್ಮ ಮಹಾಕಾವ್ಯ ‘ಸಾವಿತ್ರಿ’ಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಇನ್ನೂ ಉದ್ಭೋಧಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ :

“Earth made a stepping stone to conquer heaven
The soul saw beyond heaven’s limiting boundaries”

ಆತ್ಮವಿಕಾಸದ ಸಾಧನರಂಗ ಈ ಜಗತ್ತು.

ಬಹುಶಃ ಮಾಧ್ವಮತದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆಯದಿದ್ದರೂ ಮಾಧ್ವಮತಕ್ಕೆ ಮನಸೋತಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಮಾಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರಕಾರ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ವೇದ್ಯವಾಗಿರಲೇಬೇಕು. ಅಂತೆಯೇ ಜಗತ್ತು ನಶ್ವರ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಸಂಸಾರ ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುರುಳಿ, ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರು, ಸುರಚಾಪ, ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಇಲ್ಲಿಹನು ಅಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬೀ ಸೊಲ್ಲುಸಲ್ಲದು ಹೊರಗೊಳಗೆ ನೀನಲ್ಲದಿಲ್ಲ’ (ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ-೮೨) ಎಂದು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದ ಅವರು ಸಂಸಾರದ ಅಸಾರತೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರೂ ಜೀವನದ ಗುರಿಯನ್ನು ಜೀವಿ ಮರೆಯದಿರಲೆಂಬ ಸದಾಶಯದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿರುವರಾಗಲಿ ಹೇಯಭಾವನೆಯಿಂದಲ್ಲ. ಹುಟ್ಟಿದ

(1) ಚಾಮರಸ ತನ್ನ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ “ಭೋಗ ಭೂಮಿಯ ಭೋಗತನುವಿನಿ ಲಾಗದನುಪಮುಸಿದ್ದಿ ಕರ್ಮೋ | ದ್ಯೋಗ ಭೂಮಿಯ ಕರ್ಮತನುವಿಲ್ಲದವೆಂದೆ || ಯೋಗ ಯೋಗ್ಯರು ಯೋಚಿಸುತ ಭೂ- ಭಾಗದಲಿ ಮಾನವ ಶರೀರಗ | ಳಾಗಿ ಸಾಧಿಸಿ ನಿಜವನರಿವರು ಗಿರಿಜೆ ಕೇಳೆಂದ” || ಎಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಹೇಳಿಸಿದರೂ, ಅನುಭಾವವಿಭುಮಾಯಿ ದೇವ ಪ್ರಭು-

ಮೇಲೆ ಅರಿವಿನ ಜನ್ಮ ಪಡೆದ ಮಾನವ ‘ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ ಮುಂದೆತ್ತ ಪಯಣ?’ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ತನಗೆ ತಾನೇ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

“ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೆ ಮುಂದೆತ್ತ ಪಯಣ |

ಇಲ್ಲಿ ನಿನಗೆಷ್ಟು ಅಲಸ್ಯ ಮರುಳೆ ? || ಪ ||

ಮುಂದಾವ ಪಥವ ಸೇರುವೆ ಮರುಳೆ ಸಾಕಿನ್ನು |

ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನವರಾರು, ಆಪ್ತರುಂಟೆ ? ||

ಒಂದುಗೂಡಿದ ಪತ್ನಿ ಸುತರೆಲ್ಲ ವರ್ಜಿಪರು |

ನಿಂದು ಮಾತಾಡು, ಬಳಲಿದೆ ಬರಿದೆ ಮರುಳೆ ! ||

ಬರವಿದೇತಕೆ ? ನಿನ್ನ ಸ್ಥಳವೆಲ್ಲಿ ? ನೆಲೆಯಾಗಿ

ಇರುವ ಮಂದಿರವಾವುದೆನಗೆ ಪೇಳೊ ||

ಧರೆಯೊಳಗೆ ವರಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ

ಸಿರಿಚರಣಕಮಲವನು ನೆರೆನಂಬಿ ಸುಖಿಸೊ ! ||

ಬರವಿದೇತಕೆ ? ಪಯಣಿಸಲು ತನ್ನ ಮೂಲಕೆ ! ದಾರಿ ? ಹರಿಯ ಚರಣ ಕಮಲವನು ನೆರೆ ನಂಬಿ ಸುಖಿಸುವುದು ; “ಇರಬಂದುದಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರ-ಇದ | ನರಿತು ಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯ ಮಾಡೊ ಮನುಜ !” “ಏನು ಇಲ್ಲದ ಎರಡು ದಿನದ ಸಂಸಾರ | ಜ್ಞಾನದಲಿ ದಾನ-ಧರ್ಮವ ಮಾಡಿರಯ್ಯೆ !” ಉಳಿದಂತೆ ಮಾನವನ ಬದುಕಿನಲ್ಲೇನಿದೆ ? ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಟ.

“ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ-ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ !” ಇದು ಬದುಕಿನ ಕಠೋರ ಸತ್ಯ. ಆದರೂ ಗುರಿಯಾಗಲಿ ಸತ್ಯ. ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಎಷ್ಟು ರೊಟ್ಟಿ-ಬಟ್ಟೆ ಗಳಿಸಿದರೇನು ? ಸಂಗಡ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಇವು ಯಾವೂ.

“ಧರಣಿಯೆ ಪೀಠಮಂಬರಮೆ ಲಿಂಗಮಿವಿಂತಿರದೊಂದನೊಂದು ಬಿ-ಟ್ಟರದಿಹಕಾರಣಂ ಸಕಲ ಜೀವರಿಗಾಲಯ ಮಾಯೊ ತಮ್ಮೊಳೊಂ-ದಿರದಿರಲೊಂದಯಾಯೊ ಸರಿನೋಡೆ ವಿಶೇಷಮದೇನು ಮಿರಾದಿ-ಲ್ಲೆರಡರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಮ ಪ್ರಭುವೇ ಮಹದೈಪುರೀಶ್ವರಾ” || ಎಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿದರೂ ಇಹದ ಕೀಳೆ, ಪರದ ಮೇಲೆಗಳು ಮಾಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ವೀರಶೈವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ

“ಏನು ಬರುವುದೋ ಸಂಗಡೇನು ಬರುವುದೋ ? ||ಪ||

ಧಾನಧರ್ಮ ಮಾಡಿ ಬಹು ನಿಧಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳೋ ಮನುಜ ||ಅ. ಪ.||

ಎನ್ನದೆಂದು ತನ್ನದೆಂದು ಹೊನ್ನು-ಹೇಣ್ಣು-ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ

ಬನ್ನಬಟ್ಟು ಬಾಯ ಬಿಡುವೆ ಬರಿದೆ ಮೋಹದಿ ।

ಸನ್ನುತದಲಿ ಪರಹಿತಾರ್ಥಮಾಡಿ ಪುಣ್ಯ ಪಡೆಯೋ ನೀನು

ಮುನ್ನ ಕೂರಘನಿಯ ಕೂಪದಂತೆ ಕೆಡಲುಬೇಡ ಮನುಜ !”

ಆದುದರಿಂದ ಇಹಜೀವನ ದೇವರ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ, ದಾನಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ, ಪರ ಹಿತಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತೆಯೇ, “ದಾನಧರ್ಮವಮಾಡಿ ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ ಹೀನ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ನೀ ಕೆಡಬೇಡ ಮನವೆ !”.....

ದಾನಧರ್ಮ ಪರರುಪಕಾರವ ಮಾಡು । ದೀನನಾಗಿ ನೀ ಕೆಡಬೇಡವೊ

ಇದು ಸಾಧ್ಯವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಮಾನವ ಮೊದಲು ತನ್ನ ತಾನೇ ತಿಳಿದು ನೋಡಬೇಕು-ತನ್ನ ನಿಜವನ್ನು ತಾನೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು :

“ನಾನು ನೀನು ಎನ್ನದಿರೋ ಹೀನ ಮಾನವ ।

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿನ್ನ ನೀನೆ ತಿಳಿದು ನೋಡಲೋ-ಪ್ರಾಣಿ ||ಪ||

ಹೇಣ್ಣು-ಹೊನ್ನು-ಮಣ್ಣು ಮೂರು ನಿನ್ನವೇನೆಲೋ ।

ಅನ್ನದಿಂದ ಬಂದ ಕಾಯ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? ||

ಕರ್ಣದಿಂದ ಬರುವ ಘೋಷ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? ।

ನಿನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಹ ಜೀವ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ? ||

ಕಾಲ-ಕರ್ಮ-ಶೀಲ-ಸೇವ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ?

.....

ಲೋಲ ಆದಿಕೇಶವನ ಭಕ್ತನಾಗಲೋ ! ||

‘ನಳಚರಿತ್ರೆ’ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಿಂದ ಬಂದ ಕಾಯ ಪ್ರೇಮವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಕವಿ ಕನಕದಾಸ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಮಹಾ ಮೌಲ್ಯ ಭಕ್ತಿ, ನಾಮಜಪ.

“ಸಂಸಾರ ಸಾಗರವನು ತ್ತರಿಸುವಡೆ

ಕಂಸಾರಿಯೆಂಬ ನಾಮವೊಂದೆ ಸಾಕು ಮರುಳೆ ||ಪ||

ಯತಿಯಾಗಬೇಡ ವೈರಾಗ್ಯವರಿತು ಸಕಲ ।

ವ್ರತವ ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ನೇಮಬೇಡ ।

ಶ್ರುತಿ-ಸ್ತುತಿಗಳನಂತು ನಡವೆನೆನಬೇಡ ಶ್ರೀ ।

ಪತಿಯ ಶ್ರೀನಾಮವೊಂದೇ ಸಾಕು ಮರುಳೆ ! ||

ತನುವದಂಡಿಸಿ ತುದಿಯ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ।

ವನಿತೆಯನು ಬಿಟ್ಟು ತಪವಿರಲು ಬೇಡ ||

ಅನುವರಿತು ನೀರೊಳಗೆ ಬಿಡದೆ ಮುಳುಗಲುಬೇಡ ।

ವನಜಾಕ್ಷನಾಮವೊಂದೇ ಸಾಕು ಮರುಳೆ ||

ಅರಮನೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ವೀರವಿರಾಗಿಯಾದ ನಮ್ಮ ಕನಕಣ್ಣ ಜನರಿಗೆ ವನಿತೆಯನ್ನು ಬಿಡಲು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಯತಿಯಾಗಲು, ವೈರಾಗ್ಯವ್ರತಿಯಾಗಲು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ-ಭಾಗವತ ಮಹಾತ್ಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ “ಉತ್ಪನ್ನಾ ದ್ರಾವಿಡೇಚಾಹಂ ವೃದ್ಧಿ ಕರ್ಣಾಟಕೇಗತಾ” ದ್ರಾವಿಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಕರ್ಣಾಟದಲ್ಲಿ ವರ್ಧಿಸಿದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಬೋಧಿಸಿದರು. ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ‘ಉಪಾಸನೆ’ ನಾರದರ ‘ಅನನ್ಯತೆ’, ಶಂಕರರ ‘ಅನುಸಂಧಾನ’, ರಾಮಾನುಜರ ‘ಪ್ರಪನ್ನತೆ’, ಆನಂದತೀರ್ಥರ ‘ಸಾಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸ್ನೇಹ’, ಶರಣರ ‘ಸಾಮರಸ್ಯ’, ದಾಸರ ‘ದಾಸ್ಯಭಾವ’, ಸಂತರ ‘ಸಖ್ಯೆ’ ‘ಶರಣಾಗತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿತ್ತರಗೊಂಡಿರುವ ಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಪ್ರಪಂಚ ಅಪಾರವಾದುದು. ಇದನ್ನು ಪಂಚಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ಕರೆದವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿಯಿಂದ ಬಂದ ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯದೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಈ ಪಂಚಮ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇಹಜೀವನ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರೂ ಒಬ್ಬ ಮಹಾ ಭಕ್ತ-ಜ್ಞಾನಿಗಳು.

ಇಹಜೀವನ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರವಾಗಲು ಕನಕದಾಸರು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ’ಯಲ್ಲಿ “ಸತ್ಯಹೀನನು ಬಡವರನು ಕ । ಕ್ಷಣ್ಣಿ ನೋಡೆ, ಧನಾಧ್ಯರನು ಬೆಂ । ಬತ್ತಿ ನಡವುವುಪೇಕ್ಷೆ ನಿನ್ನದು ಹೇಳಲೇನದನು || ಹೆತ್ತ ಬಾಣಂತಿಯರು ರೋಗಿಗೆ । ಪತ್ಯ ನೀನಹೆ ಹೇಣದ ಬಾಯಿಗೆ । ತುತ್ತು ನೀನಹೆ ನಿನ್ನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕವೆಂದೆ”|| ಎಂದು ರಾಮಧಾನ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಿಸಿ ಬಡವರನು ಕಕ್ಷಣ್ಣಿ ನೋಡದ, ಧನಾಧ್ಯರ ಬೆಂಬತ್ತಿ ನಡವೆ, ಬಾಣಂತಿಯರಿಗೆ, ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಆಗದ ಇಹ ಜೀವನ ನಿರರ್ಥಕವೆಂದು ಎಚ್ಚರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

“ಹಸಿದು ಬಂದವರಿಗೆ ಅಶನವೀಯಲು ಬೇಕು
ಶಿಶುವಿಗೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟೆಯುಣಿಸಬೇಕು
ಹಸನಾದ ಭೂಮಿಯನೆ ಧಾರೆಯೆರೆಯಲುಬೇಕು
ಪ್ರಸಿಯಾಡದಲೆ ಭಾಷೆ ನಡೆಸಲೇಬೇಕು ||

ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮಠಮಂದಿರಗಳಿಗೆ, ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಯುನಿಸೆಫ್ (Unicef)ಗೆ, ಮೂರನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಭೂಮಿದಾರರಿಗೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ನಾಯಕರಿಗೆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿದೆ.

ಇಹವನ್ನು ಕಲುಷಿತಗೊಳಿಸಿರುವ ಇನ್ನೊಂದು ದುಷ್ಪಕಲ್ಪನೆ, ಕುಲದ ಕಲ್ಪನೆ, ಕೀಳು ಮೇಲಿನ ಕಲ್ಪನೆ, ಕನಕದಾಸರು ‘ನೀ ದೇಹದೊಳು ನೆಲೆಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ?’ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಅಸ್ವಶ್ಯತೆಯ ಬೇರಿಗೇ ಕೊಡಲಿಯೇಟು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕರಿಯರೆಂದು, ಅಂತ್ಯಜರೆಂದು, ಪಂಚಮರೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅಸ್ವಶ್ಯರೆನ್ನುವುದು ಅದರಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇ ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ. ಹೀಗೆನ್ನುವವರು ಪಾಪಿಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ, ‘ಬಂದದ್ದು ಮೂತ್ರ ಕುಳಿ ತಿಂದದ್ದು ಮೊಲೆ ಮಾಂಸ | ಹಿಂದೆ ಹೀಗಿರಲದಿನ್ನೇತರ ಕುಲವಯ್ಯ?’ ಎಂದೂ ‘ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ | ತತ್ತ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಕುಲವ ಪೇಳಿರಯ್ಯ’ ಎಂದು ಕೇಳಿ ಕುಲದ ಮೂಲಕ್ಕೆ ಕುಠಾರವನ್ನಿಕ್ಕಿದರು ಕನಕದಾಸರು. ಅವರ ಸರ್ವತ್ರ ಸಮದರ್ಶಿತ್ವ ಕೃತಿಮ ಕುಲಭೇದಗಳನ್ನು, ಸ್ವಶ್ಯಾಸ್ವಶ್ಯ ಭೇದಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿತೆ ? ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ‘ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದು ಬ್ರಹ್ಮ’, ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ದಲಿತ ದಮನ ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ !

ಕನಕದಾಸರ ಕಣ್ಣು ಇಹದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಗೂ ಶಿವವಾದುದನ್ನೇ ಕಾಣ ಬಯಸಿದರೂ ಕೆಡುಕು, ದಾಷ್ಟ್ಯ, ದೌರ್ಜನ್ಯಗಳು ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಿರಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಲು ಅವರು ಹಿಂಜರಿಯಲೂ ಇಲ್ಲ. ‘ಮೋಸದಿ ಜೀವರ ಘಾಸಿ ಮಾಡುವವರು, ಭಾಷೆಯ ಕೊಟ್ಟು ನಿರಾಶೆ ಮಾಡಿದವರು, ನ್ಯಾಯವ ಬಿಟ್ಟನ್ಯಾಯವ ಮಾಡುವ ನಾಯಿಗಳು, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ನೋಯಿಸಿದ ಆ ನಾಯಿಗಳು, ಬಾಯಿ ಕೊಬ್ಬಿ ಬಯ್ಯುವ ದುರ್ಜನರು, ಬಾಧಿಸಿ ಬಡವರ ಅರ್ಥವನೊಯ್ದರು, ಕದ್ದು ಒಡಲ ಪೊರೆವವರು, ಹೇವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು ಸೇವೆಯಿರಿಯದ ಧಣಿ, ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು, ಸೊಕ್ಕಿ ನಡೆಯುವ ಭೃತ್ಯ, ಕಂಡೂ ಕರೆಯದ ನಂಟ, ದಂಡಿಗಂಜುವ ಬಂಟ, ಉಂಡಮನೆಗೆರಡ ಎಣಿಸುವಾತ, ಕೊಂಡೆಯವ ಪೇಳಿ ಕಾದಿಸುವವ, ನಂಬಿದ ಆವಿನಲಿ

ಕೇಡನೆಣಿಸುವವ, ಗುರುಸತಿಗೆ ಪರಸತಿಗೆ ಎರಡು ಎಣಿಸುವವ, ಗುರುನಿಂದೆ ಪರನಿಂದೆ ಮಾಡುವವ, ಪರಹಿತಾರ್ಥದ ಧರ್ಮ ಪಡೆಯದಾತ-ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲ ಮಿಲ್ಲರನ್ನೂ ಅವರು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಕೆಡುಕುಗಳಿಂದ, ಕೆಡುಕರಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದರೂ ಇಹ ಜೀವನ ಅವರಿಗೆ ಕಹಿಯೆನಿಸಲಿಲ್ಲ. ‘ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ ಅಧಿಕ ಸ್ನೇಹಕ್ಕಿಂತ ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ ಜಗಳವೇ ಲೇಸೆಂದು.

ಹಸಿವರಿತು ತಾಯ್ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಗೆ

ಒಸೆದು ಮೊಲೆ ಕೊಡುವಂತೆ | ಹರಿ ಪೋಷಿಸುವನೆಂದು ನಂಬಿ, ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು
ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೆ

ಎಂದು ನೆಚ್ಚಿ, ಹಸನಾದ ಬಾಳು ಬಾಳಿ, ಭಕ್ತರಸವ ಸೇವಿಸಿ ಧನ್ಯನಾದರೆ ಸಾಕು ಪರದ ಚಿಂತೆ ಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಇವರ ಸಮಂಜಸ ಸಂದೇಶ.

“ಎಲ್ಲಿರುವನೋ ರಂಗ ಎಂಬ ಸಂಶಯಬೇಡ ||ಪ||

ಎಲ್ಲಿ ಭಕ್ತರು ಕರೆಯೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದೊದಗುವನು ||ಅ.ಪು||

ಎಂದು ನಂಬಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇಹ-ಪರವೆಂಬ ವಿಭಜನೆಯೇ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹರಿಯನ್ನು ಬೆರೆಯಲು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯಿರುವಾಗ ಪರಲೋಕವೊಂದರಲ್ಲಿ ಅವನಿರುವನೆಂಬುದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ.

“ಅಣುಮಹತ್ತಿನೊಳೆಲ್ಲ ಪರಿಪೂರ್ಣ ವಿಶ್ವಮಯ

ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದ ಮಹಾಮಹಿಮನೆನಿಪ

ಘನ ಕೃಪಾನಿಧಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನು

ನೆನೆದವರ ಮನದೊಳಿಹನೆಂಬ ಬಿರುದುಂಟಾಗಿ ||

ಎಲ್ಲಿರುವನೋ ರಂಗ ಎಂಬ ಸಂಶಯಬೇಡ !

“ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ರಾಮ-ಇದ

ಬಲ್ಲ ಜಾಣರ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೋಡಣ್ಣ !”

ಅವರ ಮನವೇ ಹರಿಯ ಮಂದಿರವಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಕನಕದಾಸರು ಹರಿಯೊಡನೆ ಸಲಿಗೆಯ ಸಲ್ಲಾಪ ನಡೆಸಲು ಸಮರ್ಥರಾದರು.

“ನನ್ನಿಂದ ನಾನೇ ಜನಿಸಿ ಬಂದೆನೆ ದೇವ

ನಿನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ನಡೆದು ನುಡಿದ ಮೇಲೆ

ನಿನ್ನದು ತಪ್ಪೊ ಎನ್ನದು ತಪ್ಪೊ ಪರಮಾತ್ಮ ?”

ಎಂದು ಕೇಳಿ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸುವ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು

ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ :

ಅಂಧಕನ ಕೈಯಲಿ ಕೋಲಿತ್ತು ಕರೆದೊಯ್ದು
ಮುಂದಾಳು ತಪ್ಪಿ ಗುಂಡಿಗೆ ಕಡಹಲು
ಅಂಧಕನ ತಪ್ಪೊ ಮುಂದಾಳಿನ ತಪ್ಪೊ
ಹಿಂದಾಡಬೇಡ-ಎನ್ನಲಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ !”

ಎಂದು ಸಹಜ ಸಲಿಗೆಯಿಂದ, ನಿಜ ಭಕ್ತಿ ಮಾತ್ರ ನೀಡುವ ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದ ಹೇಳಬಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರು ‘ಬಂದೆನಯ್ಯ ಗೋವಿಂದ ಸೆಟ್ಟಿ ನಿನ್ನ । ಹರಿವಾಣ ತೀರ್ಥ ಪ್ರಸಾದ ಉಂಟೆನಲಾಗಿ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ತಿರುಪತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಧರ್ಮದ ವ್ಯಾಪಾರೀಕರಣವನ್ನು ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿದ್ದಾರೆ-ಹೀಗೆ ಅವನ ಆರಾಧ್ಯ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕುಳಿತು ಭಕ್ತನ ಬರವಿಗಾಗಿ ಕಾದಿರುವ ದೈವತನವಲ್ಲ, ಅವನೊಡನಿದ್ದು ಅವನನ್ನು ಸದ್ಗತಿಗೊಯ್ಯುವ ಹೊಣೆ ಹೊತ್ತ ಜವಾಬ್ದಾರಿದೈವ.

ಅಂತೆಯೇ, ‘ಊರಿಗೆ ಬಂದರೆ ದಾಸಯ್ಯ ನಮ್ಮ । ಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ’ ಎಂದವರು ಕರೆದರು ; ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವ ನನಗೆ ಹಿಂಗಿತು । ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು ||” ಎಂದು ಹಾಡಿದರು : “ಇಂದೆನ್ನ ಜೀವಕ್ಕು ಸಕಲ ಸಂಪದವಾಯ್ತು । ಮುಂದೆನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಯಿತು || ತಂದೆ ಶ್ರೀ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ । ಬಂದೆನ್ನ ಹೃದಯದಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ||” ಎಂದು ಉದ್ಗರಿಸಿದರು. ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಇಹವೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ, ಪರವೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ.

ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆ ಗಮನಾರ್ಹವಿಲ್ಲ.

“ಇಷ್ಟು ದಿನ ಈ ವೈಕುಂಠ । ಎಷ್ಟುದೂರವೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೆ ||ಪ||

ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದೆ ನಾ । ಸೃಷ್ಟಿಗೀಶ ಶ್ರೀರಂಗಶಾಯಿ ||ಅ.ಪ||

ವನ ಉಪವನಗಳಿಂದ । ಘನಸರೋವರಗಳಿಂದ ।

ಕನಕ ಗೋಪುರಗಳಿಂದ । ಘನ ಶೋಭಿತನೆ ಶ್ರೀರಂಗಶಾಯಿ ||

ಇಂಥ ದಿವ್ಯಕೇಂದ್ರ ಇಂಥ ನಿಸರ್ಗ ಸೌಂದರ್ಯದ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವಾಗ ಇನ್ನಾವ ವೈಕುಂಠದಾಸೆ. ಇದೇ ವೈಕುಂಠವಾಗಿ, ಪರಂಧಾಮವಾಗಿ ಕಂಡಿತವರಿಗೆ. ಇಂಥ ರಮಣೀಯ ದೇವಾಲಯಗಳೂ ನಿಸರ್ಗಸ್ವರ್ಗಗಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟಿವೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ! ಹೀಗಿರುವಾಗ ‘ಭಾರತವೆ ಸ್ವರ್ಗವೈ ನಾವೆ ದೇವತೆಗಳೈ’ ಎಂದು ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಎನ್ನಿಸಿದ್ದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಿಲ್ಲ’

ಕನಕ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ

ಪ್ರೊ. ವಸಂತಕುಷ್ಠಗಿ

ಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದರೆ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು. ತನ್ನರಿವನ್ನು ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸಿ ಬದುಕನ್ನು ಮಾಡಲಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಎಲ್ಲವೂ ಪರಮಾತ್ಮಮಯವಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲ ನಡೆದರೂ, ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಿ ಬದುಕನ್ನು ಅರಳಿಸುವುದೇ ಆಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಹೊರತಾಗಿ ಯಾವ ನಾಡಿನ ಸಂತ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯಪೂರ್ಣ ಬಂಗಾರದ ಖಣಿಯಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಗಂಗೆಯು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೀವನದಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಹರಿದದ್ದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ವಿಶೇಷತಃ ಶರಣರು ದಾಸರು ಭಕ್ತಿವಾಹಿನಿಯನ್ನು ಅಖಂಡವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದರಲ್ಲದೆ, ಅವರು ತಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ತ್ರಿಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿವಾಹಿನಿಯನ್ನು ಸದಾಕಾಲ ಪ್ರವಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತೆಯೇ ವಿಶ್ವಮಾನವತಾವಾದಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡನೆಲವು ತವರು ನೆಲವಾಗಿದೆ. ಜೀವಗಂಗೆಯಾಗಿದೆ.

ಈ ಭಕ್ತಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿ ಭೀತಿಗಳು, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಆದರಗಳು ಮೂಲನೆಲೆಗಳು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಮ್ಯವಾದ ಸೊಂಪೂ, ಅದ್ಭುತರಮ್ಯವಾದ ಚೆಲುವುಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸಂಮಿಲಿತ ಸ್ವರೂಪವೇ ಭಕ್ತಿ. ಭಯ ಅನುಕಂಪ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಪರಮಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತರಂಗ ಪರಿಶೀಲನೆಯಿಂದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಆರೋಗ್ಯದ ನಿರ್ಮಿತಿಯಾಗಿ ಪರಿಸರವೆಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವದ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಸಂತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಹಂಬಲಿಸಿದೆ. ಅಂತರಂಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಆನಂದವನ್ನು ನೀಡುವಲ್ಲಿ ಸಾಫಲ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಭಕ್ತಿಯ ಮೂಲವನ್ನು ಕಾಣಲು ಹೊರಟಾಗ ಧಟ್ಟನೆ ಶ್ರೀಗುರುದೇವ ರಾನಡೆ ಅವರ, “ವೇದಗಳ ಸಾನುಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಹೊರಹೊರಟ

ಭಕ್ತಿಯ ಸೆಲೆಯು.....ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ದಾರ್ಶನಿಕ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಮುಂದೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅದು ಮರಳಿ ಹೊರಬಂದು ಸ್ವಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ನಂಬಿಕೆಗಳು ಹೊಸರೂಪವನ್ನು ತಳೆದಿರುವುವು. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ಅನುಭಾವದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವ ಪಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಬರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಬಂದಿರುವುದಷ್ಟೇ !” ಎಂಬ ವಿಚಿತ್ರತೆಯ ಮಾತು ನೆನಪಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾತನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅರಸಿ ನೋಡಿದಾಗ,

“ಅಸತ್ತಿನಿಂದ ಸತ್ಯದಡೆಗೆ, ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಯಡೆಗೆ |

ಮರಣದಿಂದ ಅಮರ ಬಾಳಿನಡೆಗೆ ನಡೆಯಿಸ್ಯೆ ||”

ಎಂಬಂತಹ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಭಾವವು ತುಂಬಿ ತುಳುಕಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಶಾಶ್ವತರ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ,

“ಯಸ್ಯದೇವೇ ಪರಾಭಕ್ತಿಃ | ಯಥಾದೇವೇ ತಥಾಗುರೌ |

ತಸ್ಯತೇ ಕಥಿತಾಹ್ಯರ್ಥಾಃ | ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ || (VI-23)

ಎಂದು ಬರುವ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ‘ಭಕ್ತಿ’ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಥಮ ಸಲ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಭಕ್ತಿಗೆ ಇರುವ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ನಿಚ್ಚಳಸ್ವರೂಪವು ಒಡಮೂಡಿದೆ. ಅನಂತರ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಎಲ್ಲ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧುಸಂತರು, ಶರಣರು ದಾಸರು ಅದನ್ನು ಅಖಂಡವಾಗಿ ಜನಪದದೊಳಗೆ ಪ್ರಸಾರಕ್ಕೆ ತಂದು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಜೀವನವನ್ನು ಪಾವನಗೊಳಿಸಿದರು.

ಈ ರೀತಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶರಣರು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾಗಿ ಬಾಳಿದರು. ಹರಿದಾಸರು ಅದನ್ನು ಸಂಗೀತದ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಸುಲಭಗೊಳಿಸಿದರು. ಇವರು ಬಾಳಿದ ಭಕ್ತಿಯೆಂದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯ ಪರಮಪ್ರೀತಿ-ಉತ್ಕಟ ಪ್ರೇಮವೇ-ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಸದೃಢ ಸ್ನೇಹವೆಂದು ಒಬ್ಬರೆಂದರೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಅಮೃತ ರೂಪ, ಶಾಂತರೂಪ ಎಂದರು. ಈ ಶಾಂತರೂಪವೇ ಪರಮಾನಂದರೂಪ. ಇಂತಹ ಅಪರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿಯ ಬಗೆಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಾಗ್ರಣಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು,

“ಶ್ರವಣಂ ಕೀರ್ತನಂ ವಿಷ್ಣೋಃ | ಸ್ಮರಣಂ ಪಾದಸೇವನಮ್ |

ಅರ್ಚನಂ ವಂದನಂ ದಾಸ್ಯಂ | ಸಖ್ಯಂ ಆತ್ಮನಿವೇದನಮ್ ||”

ಎಂದು ಒಂಬತ್ತು ಬಗೆಗಳನ್ನು ನಿಚ್ಚಳವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅದೆಲ್ಲ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಓತಪೋತವಾಗಿ ಗೆಜ್ಜೆಯೊಡನೆ ನಾದಗೈದಿದೆ. ಆರ್ತತೆಯಿಂದ ಸರ್ವಸಮರ್ಪಣೆಗೆ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮತತ್ವವನ್ನು ನಿಚ್ಚಳಗೊಳಿಸಿ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನೆ ಇಲ್ಲ. ಬದುಕುವ ಕಲೆ ಇದೆ. ವಿಹ್ವಲಗೊಂಡ ಮನಕ್ಕೆ ಸ್ಥೈರ್ಯವಿದೆ. ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ತಲೆಗೆಕಟ್ಟಿ ಕುಕ್ಕರಿ ಕೂಡುವುದಲ್ಲ. ದತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು ಆಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಪುರಂದರ-ಕನಕರು ಬಾಳಿದರು. ಮಾದರಿಯಾದರು, ಇವರು ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಯಮಳರು. ಅವರು ಮಾನವ ಜೀವನದ ಮಹತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಹರಿಕಾರರು. ಅವರು ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಬದುಕನ್ನೇ ಮೈಕುಂಠವಾಗಿಸಿದವರು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ತಾವು ಪಡೆದ ಅನುಭವಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನಾಗಿಸಿದರು.

ಕನಕದಾಸರು ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅನೇಕ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೂ ರಚನೆಮಾಡಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸಮೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಿದರು. ಆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಾಗವತ ಮನೋಧರ್ಮವೇ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಾಗವತ ಮನೋಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಹರಿಹರರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೆಣಿಸದೇ ಇರುವುದು. ಮಾನವಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಲ್ಲ ಮತಗಳ ಸಾರಗ್ರಾಹಿಯಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮನೋಧರ್ಮದಿಂದ ವಿಶಾಲ ಹೃದಯಿಗಳಾದ ಕನಕರು, “ಕಾಂತಿಸಾಗರನಾದ, ನಾದಸಾಗರನಾದ, ಅಮೃತಸಾಗರನಾದ, ಜ್ಞಾನಬಲಕಾರುಣ್ಯ ಸಾಗರನಾದ, ಶಾಂತಿಸಾಗರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಅವರ ಸಾಧನೆ, ಭಕ್ತಿಯ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತಃ ಆರ್ತ ಭಕ್ತಿ, ದಾಸ್ಯಭಕ್ತಿ, ಅರ್ಪಣಾ ಭಕ್ತಿಗಳ ಮುಖಾಂತರ ಪ್ರಮುಖವಾದುವು. ಈ ಮಾತನ್ನು ನಾವು ಅವರ ಎಲ್ಲ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮನಗಂಡರೂ, ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮತ್ತು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.”

ಕನಕನು ಕನಕದಾಸರಾದ ಮೇಲೆ, ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಲಿಪ್ತವಾಗಿ ಬದುಕುವ ಕಲೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ವಿವೇಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ನವಜಾಗೃತಿಯನ್ನೇ ಉಂಟು ಮಾಡಿದರು.

“ಸಾಕು ಸಾಕು ಮನುಜಸೇವೆಯು ರಂಗಯ್ಯ ಇನ್ನು ||ಪ||

ಸಾಕು ಸಾಕು ಮನುಜಸೇವೆ ಮಾಡಿ ದಣಿದು ನೊಂದೆ ನಾನು

ಬೇಕು ನಿನ್ನ ಪಾದ ಭಜನೆ ಲೋಕದೊಡೆಯ ರಂಗಯ್ಯ ||ಅ.ಪ.||
 ಹೊತ್ತರೆದ್ದು ಪೋಗಿ ಪರರಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನೆ ಅರಿತು
 ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಕೆಲಸ ಭೃತ್ಯನಂತೆ ಮಾಡಿ ರಿಕ್ತ
 ಹಸ್ತದಿಂದ ಮನೆಗೆ ಸೇರುವೆ || ಆಸೆಗಾಗಿ |
 ಮತ್ತೆ ಕಂಡಕಡೆಗೆ ತೊಲಗುವೆ | ಬಂದು ಅಪರ |
 ರಾತ್ರಿಯಲಿ ತಿಂದು ಒರಗುವೆ | ರಂಗಯ್ಯರಂಗ ||೧||

ಸ್ನಾನಮೌನ ನಿತ್ಯಸಂಧ್ಯಾನ ನೇಮಗಳನೆ ತೊರೆದು
 ಹೀನನಾಗಿ ಕೆಟ್ಟಜನರ ಮನೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ
 ಶ್ವಾನನಂತೆ ದಿನವ ಕಳೆವೆನೊ || ದುರಾಸೆಯನ್ನು |
 ಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುದಿವೆನೊ | ಕೊನೆಗೂ ಎಳ್ಳು ಕಾ
 ಳಿನಷ್ಟು ಸುಖವ ಕಾಣೆನೋ | ರಂಗಯ್ಯರಂಗ ||೨||

ಒಡಲಿನಾಸೆಗಾಗಿ ನೋಣವು ತುಡುಕಿ ಬಿದ್ದ ಜೇನಿನೊಳಗೆ
 ಮಿಡುಕುವಂತೆ ಬಾಯಬಿಡುವೆ ಬಿಸುರುಹಾಕ್ಷನೆ |
 ಬಿಡಿಸೊ ಎನ್ನ ಬಂಧಪಾಶವಾ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ |
 ಕೊಡಿಸೊ ನಿನ್ನ ಭಕ್ತರ ಸಂಗವ |

ಒಡೆಯ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ಮಾಧವ | ರಂಗಯ್ಯರಂಗ ||೩||

ಎಂದು, ವಿವೇಕೋದಯವಾಗದ ಮುನ್ನಿನ ಸ್ಥಿತಿಗಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಟ್ಟು
 ಆರ್ತಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಂತರಂಗ ಪರಿಶೋಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಅನಂತರ
 ತಾವು ಎಡವಿದಂತೆ ಬೇರೆಯವರು ಎಡವಬಾರದು, ಪರಿಸರ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರಲು,
 ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರಲು ಎಲ್ಲರೂ ವಿವೇಕದಿಂದ ಬದುಕಲು ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು
 ಹಂಚಿಕೊಡಗಿದರು. ಅವರ ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆ ;

“ಜಪವ ಮಾಡಿದರೇನು | ತಪವ ಮಾಡಿದರೇನು ||ಪ||

ಕಪಟಗುಣ ವಿಪರೀತ ಕಲುಷವಿದ್ಯವರು ||ಅ.ಪ.||

ಆದಿಗುರುವರಿಯದೆ ಅತ್ತಲಿತ್ತಲು ತೊಳಲಿ
 ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳೋದಿ ಬಾಯಾರಲು ||
 ಆದಿಯನು ಕಾಣದಿಂದಿರುತ್ತಿದ್ದು ಹಲವೆಂಟು |
 ವಾದ ತರ್ಕದೊಳಿದ್ದ ಭೇದವಾದಿಗಳು ||೧||

ನುಡಿನಡೆವ ಕಾಲದಲಿ ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡದೆ |
 ಅಡವಿಯೊಳು ಕೆರೆತುಂಬಿ ಬತ್ತಿದಂತೆ ||
 ಮಡದಿಮಕ್ಕಳಿಗಂದು ಒಡವೆ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಸೆ |
 ಹಿಡಿಯಲಾ ಯಮನವರ ಕಟ್ಟಿಗೊಳಗಾಗಿ ||೨||

ಭಳಿಮಳೆ ಅತಿ ಕಾರುಗತ್ತಲೆಯೊಳಗಿದ್ದು |
 ಇಳಿಮುಳುಗಿ ನದಿಯೊಳಗೆ ಜಪವಮಾಡಿ
 ಕಳವಳಿಸಿ ನೂರೆಂಟು ತೊಳಲಿ ಬಳಲಬೇಡ |
 ನಳಿನಾಕ್ಷ ಆದಿಕೇಶವನ ನೆನೆ ಮನವೆ ||೩||

ಎಂದು ನಿಚ್ಚಳ ಬದುಕಿನ ಮರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿದುದಲ್ಲದೆ, ಶುದ್ಧನಡೆಯೇ ಭಕ್ತಿ
 ಎಂಬುದರ ಒಳಮಿಡಿತವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳಿಸಿದೆ. ಇಂತಹ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯ
 ವಿವೇಕವು ನಿಚ್ಚಳ ಬದುಕಿಗೆ ಜಾಗೃತಿ-ನೀಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಇದರಂತೆ
 ಇನ್ನೊಂದು ಅಪರೂಪದ ಕೀರ್ತನೆ :

“ನಾನು ನೀನು ಎನ್ನದಿರು ಹೀನಮಾನವ ||ಪ||

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿನ್ನ ನೀನೆ ತಿಳಿದು ನೋಡೆಲೊ ||ಅ.ಪ.||

ಹೆಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣು ಮೂರು ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ |
 ಅನ್ನದಿಂದ ಬಂದ ಕಾಯ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ||
 ಕರ್ಣದಿಂದ ಬರುವ ಘೋಷ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ |
 ನಿನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪ ದೇಹ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ||೧||

ಹಲವು ಜನ್ಮದಿಂದ ಬಂದಿರುವೆ ನೀನೆಲೋ |
 ಮಲದ ಗರ್ಭದಲಿ ನಿಂದಿರುವೆ ನೀನೆಲೋ ||
 ಜಲದ ದಾರಿಯಲಿ ಬಂದಿರುವೆ ನೀನೆಲೋ
 ಕುಲವು ಜಾತಿಗೋತ್ರವುಳ್ಳವನು ನೀನೆಲೋ ||೨||

ಕಾಲ ಕರ್ಮ ಶೀಲ ನೇಮ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ
 ಜಾಲವಿದ್ಯೆ ಬಯಲಮಾಯೆ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ||

ಕೀಲು ಜಡಿದ ತೊಗಲ ಗೊಂಬೆ ನಿನ್ನದೇನೆಲೋ ।

ಲೋಲ ಆದಿಕೇಶವನ್ನ ಭಕ್ತನಾಗೆಲೋ ॥೩॥

ಇದರಲ್ಲಿಯ ತಥ್ಯಾಂಶದ ಪ್ರಕಾರ ಭಕ್ತನೆಂಬವನಿಗೆ ಜಾತಿಮತಪಂಥಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಅವನು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆದರೆ ಸಾಕು ಅದು ಅವನನ್ನು ಪೂರ್ಣತ್ವದ ಕಡೆಗೆ ತಲುಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಂತಹ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಓದಿದಾಗ, ಹಾಡಿದಾಗ, ಈ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದಿಟತ್ವವು ಕಂಡರೂ, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದ ತಳಮಳದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಬೇಯದ ಮುನ್ನ ಅದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಲಾರದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬರಿ ಓದು ಮೊದಲ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಒಳಗಿನ ವಿವೇಕವನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಓದು ಹತ್ತಿ ಚಿಂತನದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಮೂಡಿದಾಗ ವಿಶ್ವಾಸ ಹೊಡೆದೇಳುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಕನಲ್ಲಿ ತರಲು, ಕನಕರು ಕೊಡುವ ಸಮಾಧಾನ, ಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭೆಯ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿದೆ :

“ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡೆಯಾ ತಾಳು ಮನವೆ-ಸ್ವಾಮಿ ।

ನಿಲ್ಲದಲೆ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸಂದೇಹಬೇಡ ॥ಪ॥

ಬೆಟ್ಟದಾ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗೆ ।

ಕಟ್ಟಿಕಟ್ಟಿತ ನೀರ ಹೊಯ್ದಾರಾ ? ॥

ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಸ್ವಾಮಿ ತಾ ಹೊಣೆಗಾರನಾದ ಮೇಲೆ

ಕೊಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸುವನು ಇದಕೆ ಸಂದೇಹಬೇಡ ॥೧॥

ಅಡವಿಯೊಳಗಾಡುವ ಮೃಗಜಾತಿ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ

ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಆಹಾರವಿತ್ತವರದಾರಾ ? ॥

ಪಡೆದ ಜನನಿಯಂತೆ-ಸಾರಥಿಯಾಗಿ ತಾ ।

ಬಿಡದೆ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಇದಕೆ ಸಂದೇಹಬೇಡ ॥೨॥

ಕಲ್ಲೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಿಕೂಗುವ ಮಂಡುಕಂಗಳಿಗೆ

ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಆಹಾರವಿತ್ತವರದಾರಾ ? ॥

ಬಲ್ಲಿದನು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ ।

ನಿಲ್ಲದೇ ರಕ್ಷಿಸುವನು ಇದಕೆ ಸಂದೇಹಬೇಡ ॥೩॥

ಇದರಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಯ ನಿಗೂಢಶಕ್ತಿಯ ವಿವೇಚನೆ ದರ್ಶನಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಸತ್ಯತೋಧಕನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಮೂಡಿಬರುವ ಸತ್ಯದ ತಿರುಳೇ ಅದರಲ್ಲಿದ್ದು ಸಾಧಕನ ದಾರಿಯನ್ನು ನಿಚ್ಚಳಗೊಳಿಸಿದೆ. ಭಕ್ತಿಯ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನ ನೆರಳು ಬೆಳಕನ್ನು ಮೀರಿದ ಆನಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳೇ ತುಂಬಿರುವುದನ್ನೇ ಹೊಳೆಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಜಟಿಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸುಂದರ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ ಕಲೆ ಕನಕರಿಗೆ ದೇವರಿತ್ತ ವಿಶಿಷ್ಟವರ. ಅನುಮಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತೂಗಿ ನೋಡಿ ಹಂಸಕ್ಕೀರಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ಣಶಬ್ದಗಳ ಚಲಾವಣೆ ಕನಕರಿಗೆ ಮೀಸಲಿದ್ದ ಶಕ್ತಿ, ಅಂತೆಯೇ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದವನ ಮಾರ್ಗದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಗೊಳಿಸಿ, ಪರಮಯೋಗಿ ಯಾರು ಎಂಬುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಆರ್ತಗೊಳಿಸಿಟ್ಟಂತಿದೆ. ಈ ಮುಂದಿನ ಕೀರ್ತನೆ :

ತಾನಾರು ದೇಹವಾರು-ದಿವ್ಯ- ।

ಜ್ಞಾನದಲಿ ತಿಳಿದಾತ ಪರಮಯೋಗಿ ॥ ಪ ॥

ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದ ನರಗಳ ತೊಗಲ ಹೊದಿಕೆಯ ।

ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಬಿಗಿದ ಮಾಂಸದ ಬೊಂಬೆಯು ॥

ಮೂತ್ರ ಮಲ ರಕ್ತಕೀವದ ಪ್ರಳಯದೊಡಲೆಂದು ।

ವಿಸ್ತರಿಸಿ ತಿಳಿದಾತ ಪರಮಯೋಗಿ ॥ ೧ ॥

ಸೂತಕಾಬ್ಧಿಯಲಿ ನವಮಾಸ ತುಂಬಿರೆ ತನ್ನ ।

ಮಾತೆಯುದರದಿ ಬಂದು ಬೆರಸಿ ಬೆಳೆದು ॥

ಪಾತಕವದೊಂದು ಮೂರುತಿಯಾದ ತನುವೆಂದು ।

ನೀತಿಯಲಿ ತಿಳಿದಾದ ಪರಮಯೋಗಿ ॥ ೨ ॥

ಘೋರ ಸಂಸಾರ ತನುವೆಂದು ತನ್ನಲಿ ತಿಳಿದು ।

ಗೇರು ಹಣ್ಣಿನ ಬೀಜದಂತೆ ಹೊರಟು ॥

ಮಾರಪಿತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ ಪಾದ- ।

ವಾರಿಜವ ನಂಬಿದವ ಪರಮಯೋಗಿ ॥ ೩ ॥

ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಮೂಡಿ ಪರಮಯೋಗಿಯಾಗಲು ಧಾವಿಸಿದಾಗ ಮುಂದಿನ ನಡಿಗೆ ಬಲು ಸುಲಭ. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ

ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವಷ್ಟ ಚೈತನ್ಯ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸುಖ ದುಃಖಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ ಚೆಲುವು ಒಳ-ಹೊರಗೂ ಕೋರೈಸುತ್ತದೆ. ರೂಪಾಂತರ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಅಂತರಂಗ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ತಾನು ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನದ ಭೋಗದ ಪ್ರಕಾರ ಭಾರವಾಗದೆ, ಜೀವನವನ್ನು ಸುಗಮಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಾಗ ಉಳಿಯುವುದೇನು ? ದೂರವಿದ್ದ ವೈಕುಂಠ ನೆಲದಲ್ಲಿಗೆ, ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಗಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿಯೇ ವೈಕುಂಠ ನೆಲೆಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ದಿವ್ಯಜ್ಞಾನವು ಸಾಕಾರವಾದಾಗ ಗೋಡೆ ಸೀಳಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವದ ಬೆಳಕು ಮನದ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ನಾಪತ್ತೆ ಗೊಳಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದ ಕನಕರ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ,

ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು || ಪ ||

ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು || ಅ. ಪ ||

ಹರಿರ್ಥ ಪ್ರಸಾದ ಎನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಗೊದಗಿತು |

ಹರಿಯ ನಾಮಾಮೃತ ಕಿವಿಗೊದಗಿತು ||

ಹರಿಯದಾಸರು ಎನ್ನ ಬಂಧು ಬಳಗಾದರು |

ಹರಿಯ ಶ್ರೀಮುದ್ರೆ ಆಭರಣವಾಯಿತು || ೧ ||

ಮುಕುತರಾದರು ಎನ್ನ ನೂರೊಂದು ಕುಲದವರು |

ಮುಕುತಿಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯ ನಾನಾದನೊ ||

ಅಕಳಂಕ ಶ್ರೀಹರಿ ಭಕ್ತುತಿಗೆ ಮನ ಬೆಳೆದು |

ರುಕುಮಿಣಿಯರಸ ಕೈವಶನಾದನೆನಗೆ || ೨ ||

ಇಂದೆನ್ನ ಜೀವಕ್ಕು ಸಕಲ ಸಂಪದವಾಯ್ತು |

ಮುಂದೆನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಯಿತು ||

ತಂದೆ ಶ್ರೀಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವ ರಾಯ |

ಬಂದೆನ್ನ ಹೃದಯದಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ || ೩ ||

ಈ ರೀತಿ ಸುಭದ್ರವಾಗಿ ದೇವರು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ರಾಮ ರಾಮ, ಆರಾಮ. ಬಲ್ಲ ಜಾಣರು ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕು.

ಕಣ್ಣೇ ಕಾಮನ ಬೀಜ | ಈ |

ಕಣ್ಣಿಂದಲೆ ನೋಡು ಮೋಕ್ಷ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ||

ಕಣ್ಣಿನ ಮೂರುತಿ ಬಿಗಿದು | ಒಳ |

ಗಣ್ಣಿಂದಲೆ ದೇವರ ನೋಡಣ್ಣ || ೧ ||

ಮೂಗೇ ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸ | ಈ |

ಮೂಗಿಂದಲೆ ಕಾಣೊ ಯೋಗ ಸನ್ಯಾಸ ||

ಮೂಗನಾದರೆ ವಿಶೇಷ | ಒಳ |

ಮೂಗಿಲಿ ನೋಡಣ್ಣ ಲೀಲಾವಿಲಾಸ || ೨ ||

ಕಿವಿಯೇ ಕರ್ಮಕೆ ದ್ವಾರ | ಈ |

ಕಿವಿಯಿಂದಲೆ ಕೇಳೊ ಮೋಕ್ಷದ ಸಾರ ||

ಕಿವಿಯೇ ಕರ್ಮಕುತಾರ | ಒಳ |

ಗಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಣೋ ನಾದದ ಬೇರ || ೩ ||

ಬೊಮ್ಮ ಮಾಡಿದ ತನು ಬಿಟ್ಟು | ವಿಶ್ವ |

ಕರ್ಮನು ಮಾಡಿದ ಬೊಂಬೆಯನ್ನಿಟ್ಟು

ಸುಮ್ಮನೆ ಕೂಗುಗಳಿಟ್ಟು | ಅದ |

ನಂಬುವನೆಂಬೋನೆ ಹೋಗೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು || ೪ ||

ರೂಢಿಯೊಳಗೆ ಶುದ್ಧ ಮೂಢ | ಈ |

ಕಾಡುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಂಬಲು ಬೇಡ ||

ನಾಡಾಡಿದ್ಯವಗಳೆಲ್ಲ | ನಮ್ಮ |

ಬಾಡದಾದಿ ಕೇಶವನೊಬ್ಬನೆ ಬಲ್ಲ || ೫ ||

ನಂಬಲುಬೇಡ ನಾಡಾಡಿ ದೈವಗಳನೆಲ್ಲ ನಂಬಬೇಡ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಇದೆ. ಆ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ ಇದೆ. ಪ್ರೀತಿಯೇ ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಮೂಲ. ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಭಕ್ತಿ. ಅಂತೆಯೇ ಆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದೇ ದೈವ. ಅವರು ಕಂಡ ರಾಮಮಯದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ಎಲ್ಲ ರಾಮರಾಮ. ದೇವರ ನಾಮ ಹಲವು. ಆದರೆ ಆ ದೇವರ ಇರುವು ಒಂದೇ ಒಂದು ಈ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಒತ್ತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಹೊರಗಣ್ಣಿಗೆ,

ಹೊರತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ಕಾಣುವ ಕುಲಗಳೆಲ್ಲ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿ ಒಂದೇ ರಾಮ, ಇದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ತತ್ಕ್ಷಣ ಕನಕರು ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕ್ರಾಂತಿದಾಯಕ ಉತ್ತರ ನೀಡಿ, ಸತ್ಯದ ಇರುವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ತೋರಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಆ ಕೀರ್ತನೆ ಸತ್ಯದ ಇರುವಿನ ಎಸಳಿನ ಸೀಗುರಿ. ಅದರ ಬಿಚ್ಚುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದ ಅಂತರಾಳದ ಸೊಗಸು ಬಿಚ್ಚಿ ಅರಳು.

“ಕುಲಕುಲ ಕುಲವನ್ನುತಿಹರೊ |

ಕುಲವಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಜನರಿಗೆ || ಪ ||

ಕೆಸರೊಳು ತಾವರೆ ಪುಟ್ಟಲು ಅದ ತಂದು |

ಕುಸುಮನಾಭನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸರೇನಯ್ಯ ? ||

ಪಶುವಿನ ಮಾಂಸದೊಳುತ್ತತ್ತಿ ಕ್ಷೀರವ |

ವಸುಧೆಯೊಳಗೆ ಭೂಸುರರುಣ್ಣರೇನಯ್ಯ || ೧ ||

ಆ ಶೌಂಡಲ್ಯ ಪರಾಶರ ಎನಿಪನು |

ವೇಶ್ಯೆಯ ಪುತ್ರ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿ ||

ದಾಸಿಯ ನಂದನ ನಾರದ ಎನಿಪನು |

ಕಾಶ್ಯಪ ಪೌತ್ರನ ಕುಲ ಹೇಳಿರಯ್ಯ || ೨ ||

ಆತ್ಮನಾವಕುಲ ಜೀವನಾವ ಕುಲ |

ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲಪೇಳಿರಯ್ಯ ||

ಆತ್ಮನು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನೊಲಿದ |

ಭಕ್ತರಿಗೆ ಕುಲವಾವುದು ಹೇಳಿರಯ್ಯ || ೩ ||

ಈ ಕೀರ್ತನೆಯು ವಸುಧೆಯ ಮೂಲತತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗಾಯತ್ರಿ, ಸ್ವಪ್ನ ನಿಘಂಟು. ಈ ನಿಘಂಟುವಿನ ಪರಿಚಯವಾದರೆ ಸಾಕು ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಕುಲ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದ ಕುಲ ಭಕ್ತಿ ಅದು ವಲಂ. ಈ ಕುಲದವರಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲದ ಕುಲವಿಲ್ಲ. ಈ ಕುಲದವರಿಗೆ ಅಂತೆಯೇ ವಿಜ್ಞಾನದ ಮುಂದಿನ ಜ್ಞಾನದ ಅಸಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತಿ. ಅದು ಸಿಕ್ಕಾಗ, ಆ ಮಾಯೆ ಒಳಗೋ ಹೊರಗೋ. ಭಕ್ತನಲ್ಲಿಯೋ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೋ ! ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನೆ. ಆ ಬೆಳಕಿನ ಸೊಗಸು ತರಲ ತರಲವಾಗಿ ಅಂತರಂಗವನ್ನೇ ಮಿಡಿಯುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಕನಕರ ವಾಣಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡಬೇಕು ;

“ಬಯಲು ಆಲಯದೊಳಗೊ ಆಲಯದೊಳಗೆ ಬಯಲೋ |

ಬಯಲು ಆಲಯವೆರಡು ನಯದೊಳಗೊ ||

ನಯನ ಬುದ್ಧಿಯ ಒಳಗೊ ಬುದ್ಧಿ ನಯನದ ಒಳಗೊ |

ನಯನ ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ನಿನ್ನೊಳಗೊ ಹರಿಯೆ || ೧ ||

ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯೊಳಗೊ ಸಕ್ಕರೆಯು ಸವಿಯೊಳಗೊ

ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯೆರಡು ಜಿಹ್ವೆಯೊಳಗೊ ||

ಜಿಹ್ವೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಒಳಗೊ ಬುದ್ಧಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ಒಳಗೊ

ಜಿಹ್ವೆಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡು ನಿನ್ನೊಳಗೊ ಹರಿಯೆ || ೨ ||

ಕುಸುಮದೊಳು ಗಂಧವೋ ಗಂಧದೊಳು ಕುಸುಮವೋ

ಕುಸುಮಗಂಧಗಳೆರಡು ಘ್ರಾಣದೊಳಗೋ ||

ಅಸಮಭವ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯ |

ಉಸುರಲೆನ್ನಳವಲ್ಲ ಎಲ್ಲ ನಿನ್ನೊಳಗೊ || ೩ ||

ಈ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣತ್ವದ ಪರಮಾವಧಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತ ಅರ್ಜುನನ ಸಂಶಯಗಳೆಲ್ಲ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಒಳಸ್ವಂದನವು ಕನಕರ ಭಕ್ತಿಗೀತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಳದನಿಯಾಗಿದ್ದು ಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಈ ಶಕ್ತಿಯು ಕನಕರ ಅನುಭಾವದ ಶಕ್ತಿಯೇ ಹೌದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಣವಾದರೆ ಸಾಕು. ಮುಕ್ತಿ ಸಾಲೋಕ್ಕ. ಇದು ಕನಕರ ಭಕ್ತಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಳಗುಟ್ಟು.

ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಂತೂ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನೆಗೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಇಂತಹ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಗಿದವರಿಗೆ, ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧನೆ ತೀರ ಸರಳ. ಅದನ್ನು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರವು ಇನ್ನಷ್ಟು ಸರಳಗೊಳಿಸಿದೆ. ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗದ ತಿರುಳೆಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತುಳುಕಿದೆ. ಇದನ್ನು ಒಳಹೊಕ್ಕು ನೋಡಿದಾಗ ಭಕ್ತಿಯೇ ನಿಜವಾದ ಯೋಗವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗದ ಸಾಧನೆಯು ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ವಿವೇಕಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಗ್ರಿ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ. ಆ ಸಾಮಗ್ರಿಯ ಬಲದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಬಲಗೊಂಡಾಗ ದುಃಖ ನಿರ್ನಾಮ. ಆಗ ಆನಂದ ಆರಾಮ. ಆ ಆರಾಮದಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವು

ಅರಳುಗಳ ಸೊಗಸನ್ನು ನೋಡುವುದು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಚಿತ ;

‘ಹಸಿವರಿತು ತಾಯ್ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಗೆ
ಒಸೆದು ಪಾಲ್‌ಗೊಡುವಂತೆ ನೀ ಪೋ
ಷಿಸದೆ ಬೇರಿನ್ನಾರು ಪೋಷಕರಾಗಿ ಸಲಹುವರು
ಬಸುರೊಳಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಕೋಟಿಯ
ಪಸರಿಸಿದ ಪರಮಾತ್ಮ ನೀನೆಂ
ದುಸುರುತಿವೆ ವೇದಗಳು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

* * *

ಏನು ಮಾಡಿದರೇನು ಕರ್ಮವ
ನೀನೊಲಿಯದಿನ್ನಿಲ್ಲವಿದಕನು
ಮಾನವುಂಟೇ ಭ್ರಮರ ಕೀಟನ್ಯಾಯದಂದದಲಿ
ನೀನೊಲಿಯೆ ತ್ಯಣಪರ್ವತವು ಪುಸಿ
ಯೇನು ನೀ ಪತಿಕರಿಸೆ ಬಳಕಿ
ನ್ನೇನು ಚಿಂತಿಸಲೇಕೆ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

* * *

ಈಗಲೇ ಈ ದೇಹವಿನ್ನಾ
ವಾಗಲೋ ನಿಜವಲ್ಲವೆಂಬುದ
ನೀಗ ತಿಳಿಯದೆ ಮಡದಿ ಮನೆ ಮನೆವಾರ್ತೆಯೆಂದೆನುತ
ರಾಗ ಲೋಭದಿ ಮುಳುಗಿ ಮುಂದಣ
ಕಾರುಬಾರುಗಳರಿಯೆ ನಿನ್ನ ಸ
ಮಾಗಮವ ಬಯಸುವೆನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ |

* * *

ಲೇಸಕಾಣೆನು ಜನನ ಮರಣದಿ
ಫಾಸಿಯಾದೆನು ನೊಂದೆನಕಟಾ
ಲೇಸೆನಿಸಿ ನೋಡಲು ಪರಾತ್ತರ ವಸ್ತು ನೀನಾಗಿ
ನೀ ಸಲಹುವವನಲ್ಲವೇ ಕರು
ಣಾಸಮುದ್ರನು ನೀನಿರಲು ಕಮ
ಲಾಸನನ ಹಂಗೇಕೆ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

ಹೀಗೆ ಕನಕರ ಅನುಭವವೆಲ್ಲ ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಮಾನವನ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ

ಕೀರ್ತನೆಯಾಗಿ ಹರಿದು ಬಾಳಿಗೊಂದು ನಂಬಿಕೆಯನ್ನೇ ನೀಡಿದೆ. ಅವರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಒಟ್ಟು ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೇಲೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಭಾರಹಾಕಿ, “ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು”, “ನೀನಲ್ಲದೆ ನರರು ಸ್ವತಂತ್ರರೇ” ಎಂಬಂತಹ ಭಾವದ ಮಾತುಗಳು ಕಂಡು ಬಂದು, ಆರೇನು ಮಾಡುವರು, ಆರಿಂದಲೇನಹುದು, ಎಲ್ಲ ವಿಧಿಲಿಖಿತ ಎಂಬುದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದಲ್ಲ ಎನ್ನಿಸಿತು ! ಈ ಎಲ್ಲ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪಲಾಯನವಾದವಿದೆಯಲ್ಲವೆಂದೆನ್ನಿಸಿತು ! ಆದರೆ ಹೀಗೆ ತಿಳಿದರೆ, ಕನಕರನ್ನು ನೋಡುವ ದೃಷ್ಟಿ ನೊಂದೀತು. ಏಕೆಂದರೆ ಕನಕರ ಇಂತಹ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ‘ಎಲ್ಲರೂ ಸೋಮಾರಿಗಳಾದರೂ ಸಲಹುವನು’ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಸುಲಭವೆಂದರೂ ಕೂಡ ಅದು ಹೋಗುತ್ತ ಕೊಯ್ಯುತ್ತದೆ, ಬರುತ್ತ ಕೊಯ್ಯುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯ ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮದ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ, ಸರ್ವಸಮರ್ಪಣಾ ಭಾವದಿಂದ ಕರ್ತವ್ಯಪರಾಯಣರಾಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮ ಶ್ರೀರಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸೋಮಾರಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಬದುಕಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸೋಮಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿವೇಕೋದಯವಾಗಲು ಪರಿಸರ ಪ್ರಸನ್ನತೆಯನ್ನು ಭಕ್ತಿ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರೇರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ತ್ಯಣವೂ ಸಾಧನಾಬಲದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪ ಪೌರುಷವಾದವನ್ನು ಮೆರೆದಿದೆ. ಆತ್ಮಬಲ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಸ್ವಾಭಿಮಾನವನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತಗೊಳಿಸಿ ಬದುಕನ್ನು ನೋಡುವ ಕ್ರಿಯಾಸಂಪನ್ನತೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯತೆಯನ್ನು ಮೆರೆದಿದೆ. “ನಾನು” ಹೋಗಿಸಿ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ಅಂಗೈನಲ್ಲಿಯಾಗಿಸಿ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ವೈಕುಂಠವಾಗಿಸಿದೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಭಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವು ಜೀವವಾಹಿನಿಯಾಗಿದ್ದು ಕನಕಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ತವನಿಧಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿಸಿದೆ. ಅರಿವಿನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಅರಳಿಸಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳು : ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಖ

ಡಾ. ಸಿ. ಪಿ. ಕೃಷ್ಣಕುಮಾರ್

ಧರ್ಮ ಎಂಬುದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'ರಿಲಿಜಿಯನ್' ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದು : 'ಧ್ಯ' ಎಂದರೆ 'ಧರಿಸು' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಅದರ ನಿಷ್ಪತ್ತಿ. ಸೃಷ್ಟಿಗೆ, ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದದ್ದು ಧರ್ಮ. ಮತವಾದರೋ ಸಂಕುಚಿತವಾದುದು : 'Cult' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾದುದು. ಅದು ಧರ್ಮದ ಒಂದು ಅಂಗವಷ್ಟೆ.

ಧರ್ಮ ಎನ್ನುವುದು ಚೇತನವನ್ನು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿಸುವ ಆಂತರಿಕ ಪ್ರೇರಣೆ ; ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯ ಅಭೀಷ್ಟೆ ; ಬಿಡುಗಡೆಯ ಹಂಬಲ. ದೇವರು ಧರ್ಮದ ಕೇಂದ್ರ ; ದೇವರಿಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮವಿಲ್ಲ. (ಬಹುಶ : ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವೊಂದು ಅಪವಾದ.)

ಮಾನವ ಯಾವುದನ್ನು ಪವಿತ್ರ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೋ ಅದರೊಡನೆ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಬಂಧ ಎಂಬುದು ಧರ್ಮ ಶಬ್ದದ ವಿಶಾಲಾರ್ಥ. ಪೂಜೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯ. ಜೊತೆಗೆ ನೀತಿನಿಷ್ಠೆ ಸದಾಚಾರ, ಭೂತಾನುಕಂಪ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ.

ಪಾವಿತ್ರಭಾವನೆ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಾಂಶ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳ ತಿರುಳೂ ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಮೊದಮೊದಲು ಸರಳ ಪೂಜಾವಿಧಿಗಳಷ್ಟೇ ಇದ್ದು, ಕ್ರಮೇಣ ಜಟಿಲ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು. ವಿಧಿಗಳು ಆಚರಣೆಗಳು ಒಂದು ಕಥೆ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು ; ಪುರೋಹಿತಶಾಹಿಯ ಪ್ರವೇಶವಾಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಂಕೀರ್ಣತತ್ತ್ವ ಸಿದ್ಧಾಂತ ರಾಜ್ಯಾಂತಗಳು ಬೆಳೆದುಬಂದವು. ಈ ಆಚರಣೆ, ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಭಾಗವೇ ಮತ. ಇವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಸಾರಭೂತವಲ್ಲ; ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವೂ ಅಲ್ಲ. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಇದೆಲ್ಲ ಅಗಮ್ಯ ; ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಧರ್ಮ ನಿಗೂಢವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಮಾತೊಂದು ನಮ್ಮಲ್ಲಿದೆ.

ಧರ್ಮ ಮೂಲತಃ ವೈಯಕ್ತಿಕವೇ ಅಥವಾ ಸಾಮೂಹಿಕವೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಕಷ್ಟು ಚರ್ಚೆ ನಡೆದಿದೆ. ಧರ್ಮ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಮೂಲತಃ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಎನ್ನಬಹುದು. "ಮನುಷ್ಯ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಏನನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾನೋ ಅದೇ ಧರ್ಮ" ಎಂಬ ಉಕ್ತಿಯೊಂದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಮತವಾದರೋ ಸಾಮೂಹಿಕವಾದದ್ದು.

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ, ಕನಕದಾಸರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಭೂತಿ ; ಮತೀಯ ಅಥವಾ ಮರೀಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಕ್ತನನ್ನು, ಅನುಭಾವಿಯನ್ನು, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಚೇತನವನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತೇವೆ; ಅವರು ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಧರ್ಮದ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಸರಳ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ; ಸರ್ವೋದಯ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದ ಪ್ರತಿ ಪದ್ಯದಲ್ಲೂ ಅವರು ದೇವರನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವುದು "ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ" ಎಂದೇ ವಿನಾ "ನನ್ನನವರತ" ಎಂದಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಹರಿದಾಸರ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಅವರ ದಾಸ್ಯಭಾವ, ದಾಸ್ಯಭಕ್ತಿ. (ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ ನವವಿಧಭಕ್ತಿ ಸಾಧನೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.) ಆದರೂ ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಸ್ತುತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸರಿ. ಏಕೆಂದರೆ ಇತರ ಹರಿದಾಸರಿಗೂ ಕನಕದಾಸರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕಿಂತ ವೈಷಮ್ಯಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಕನಕದಾಸರು ಇತರರಿಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಶೂದ್ರರೆಂಬ ಸಂಗತಿ ಈ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರದು ಸಮನ್ವಯಶೀಲ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಅವರು ಸಂತರೂ ಹೌದು. ಕವಿಯೂ ಹೌದು. ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿರಂಕುಶಮತಿ, ವೈಚಾರಿಕ ಮನೋಭಾವ, ವಿಮರ್ಶನಬುದ್ಧಿ, ಪ್ರಶ್ನಿಸುವ ಭಂಗಿ ಇತರ ದಾಸರಲ್ಲಿ ಇರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಆರ್ತ ಭಾವುಕ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಜಿಜ್ಞಾಸುಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ, ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗಗಳ ಮಿಲನ ಅವರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದೆ.

ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಗೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಮಾಧ್ವಮತ ; ದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮಧ್ವಮತದ ಸಾರಾಂಶವನ್ನು ಒಂದು ಹೇಳಿಕೆ ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ :

ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಮತೇ ಹರಿಃ ಪರತರಃ ಸತ್ಯ ಜಗತ್ತತ್ವತೋ

ಭೇದೋ ಜೀವಗಣಾ ಹರೇರನುಚರಾಃ ನಿಚೋಚ್ಚ ಭಾವಂಗತಾಃ

ಮುಕ್ತಿನೈಜಸುಖಾನುಭೂತಿರಮಲಾ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ತತ್ಸಾಧನಂ

ಹ್ಯಕ್ಷಾದಿ ತ್ರಿತಯಂ ಪ್ರಮಾಣಮಖಿಲಾಮ್ನಾಯೈಕವೇದ್ಯೋ ಹರಿಃ ॥

(ಶ್ರೀಹರಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮ ; ಜಗತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯ ; ಪಂಚಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸತ್ಯ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ. ಜೀವಗಣಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅನುಚರರು; ನಿತ್ಯ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು. ಸ್ವರೂಪ ಸುಖಾನುಭವ ಮುಕ್ತಿ ; ನಿರ್ಮಲವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನ ಆಗಮಗಳು ಸಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ; ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಆಗಮ ಮಾತ್ರವೇದ್ಯ.)

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಿದೆ. ಸ್ವರೂಪ ಸುಖಾನುಭವವೇ ಮುಕ್ತಿ, ನಿರ್ಮಲ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ಎಂಬ ನಿಲುವು 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹನುಮ, ಭೀಮ, ಮಧ್ವರ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ. ಇಷ್ಟರ ಹೊರತು ಮಧ್ವಮತಕ್ಕೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಮೇಯಗಳೂ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹುಡುಕಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಸುಳಿವುಗಳು ದೊರೆಯಬಹುದಷ್ಟೆ. ಮುಖ್ಯವಾದ ಮಾತೆಂದರೆ, ಕನಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿಹರ ಸಾಮರಸ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆನ್ನುವುದು. ಕನಕದಾಸರ ಉದಾರ ಭಾಗವತ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಇದು ಸುಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ.

ದಾಸನಾಗಬೇಕು ಸದಾಶಿವನ ದಾಸನಾಗಬೇಕು

*

ಆರು ಬಲ್ಲರು ಹರಿಹರಾದಿಗಳ ಮಹಿಮೆಯನು?

—ಮುಂತಾದ ಉಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಗೆಯಬೇಕು. 'ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲೂ ಹರಿಹರರ ಅಭೇದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವವಿದ್ದು, ಪ್ರಪತ್ತಿ ಮಾರ್ಗದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ. 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಲ್ಲಿಯೂ ಅದರ ಸೂಚನೆಗಳುಂಟು. 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯ ಆರಂಭದಲ್ಲೇ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜ ಸ್ತುತಿಯಿರುವುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಅದು ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯವಾದರೂ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಎಳೆಗಳು ಅದರಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಮಿಂಚುತ್ತವೆ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ವೈಷ್ಣವ, ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಎರಡೂ ಮತಗಳ ಪ್ರಭಾವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಶೈವ, ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೂ ಅವರು

ತಮ್ಮನ್ನು ತೆರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಆದರೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿದ್ದರೂ ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪಂಥದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗಣ್ಯವಾದ ಸಂಗತಿ.

ವಾಸ್ತವವಾಗಿ, ಕನಕದಾಸರು ಎಲ್ಲ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳ ಸಾರವನ್ನು, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಕ್ತಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ "ಅತ್ಯಂತಿಷ್ಠದ್ವಾಂಗುಲಂ" ಎನ್ನುವಂತೆ ಬೆಳೆದ ಚೇತನ. ಈ ಔದಾರ್ಯ ಅನುಭಾವಿಯ ಲಕ್ಷಣ. ಅನುಭಾವಿ ಮತವನ್ನು ಮೀರಿದ ಮಹಾಂತಃ; ಪಂಥದಿಂದ ಪಾರಾದ ಪ್ರಾಜ್ಞ ಅನುಭಾವಿ (mysticism) ಎಂದರೇನು? ಒಂದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ, ತನುಭಾವ ಅಳಿಯುವುದೇ ಅನುಭಾವ. ಅದು ಪರಾಸತ್ಯದ ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭೂತಿ. 'Love of God' ಎಂದು ಒಬ್ಬಾತ ಅನುಭಾವವನ್ನು ಲಕ್ಷಣೀಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ 'ಪರಮಪ್ರೇಮರೂಪಾ', "ಪರಾನುರಕ್ತೀಶ್ವರ" ಎಂಬ ಭಕ್ತಿಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬಹುದು. ಅಂತೂ ಅನುಭಾವ ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ಕಟವಾದ ಭಗವದ್ರತಿ ;

ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಜೀವಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮರ ಐಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರೈವಸಾನಗೊಳ್ಳುವಂಥದು,

ಪ್ರಾಯಃ ಕನಕದಾಸರ ಒಂದೇ ಒಂದು ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತದ ನಿಲುವು ಕೂಡ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿರುವುದು ತುಂಬ ಗಮನಾರ್ಹ :

ಸದರವಿಲ್ಲವೆ ನಿಜಯೋಗ, ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ

ಗುರು ದಿಗಂಬರಯೋಗ...

...ಭೇದವು ಲಯವಾಗುವತನಕ ಬಿಡ

ದಾದಿಕೇಶವ ನಿಮ್ಮ ನೆಲೆಗಾಣದನಕ ॥

ಹರಿ-ಹರರು ಅಭಿನ್ನ ಎಂದು ಕನಕದಾಸರು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಇಂಥ ನಿಲುವಿನಿಂದಲೇ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಅನುಭಾವಿ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದೆಲ್ಲ ಅನುಭವಮೂಲವಾದದ್ದು. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳಿದ್ದರೂ ಅವು ಕೇವಲ ಬೌದ್ಧಿಕ ಅರಿವಿನಿಂದ, ಶುಷ್ಕ ತರ್ಕದಿಂದ ಬಂದವಲ್ಲ ; ಕವಿ ಸಹಜವಾದ ವಿಸ್ಮಯಮೂಲವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಅವರದು.

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಶಬ್ದ ತರ್ಕ ಮೀಮಾಂಸೆಗಳ

ಓದಿದವನಲ್ಲ ನಿನ್ನಯ ಭಕ್ತುತಿಗಧಿಕ

ವಾದ ಇನ್ನೊಂದೇನನುಸುರುವೆನು ॥

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೊರಪಡುವುದು ದಾಸರ ವಿನಯ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ.

“ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೊ ?” ಎಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ, ದೇವರು ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ, “ಸರ್ವಂ ಖಿಲ್ವಿದು ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬ ವೇದಾಂತ ತತ್ವದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಪೂರ್ಣ, ಸರಸ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ದುರವಗಾಹ್ಯವಾದ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಚಮತ್ಕಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವಿದ್ದರೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಾದರೂ ಅನುಭಾವದ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಆವಿಷ್ಕಾರಗಳು ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯಬಾರದು.

ಕನಕದಾಸರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನ ವಿಕಾಸದ ಒಂದು ಚಿತ್ರವನ್ನು ರೇಖಿಸುವುದು ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಲಾರದು.

ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸಾಧಕನ ಬದುಕಿನಲ್ಲೂ Dark Night of the Soul (ಆತ್ಮದ ಕಾಳರಾತ್ರಿ) ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದಾದ ಆರಂಭದ ಅವಸ್ಥೆಯೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಬಾಳು ಅದಕ್ಕೆ ಹೊರತಲ್ಲ. ಮೊದಮೊದಲು ಅವರು ಸಂಸಾರಬದ್ಧರಾಗಿ ಮಾಯಾ ಮೋಹವಶರಾಗಿ ತೊಳಲುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಆ ತೊಳಲಾಟವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಂಡು ಭಗವತ್ಕರುಣೆಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುವ ಪರಿ ಅವರ ಅನೇಕ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿದೆ :

ನೀನೆ ದಯಮಾಡಿ ಸಲಹೊ ಎನ್ನನು ಕೃಷ್ಣ

ಕಾನನದೊಳು ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟಿಹರೊ ||

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವವನ್ನು ಕವಿದ ಕಗ್ಗತ್ತಲಿನ ನಿರೂಪಣೆಯಿದೆ.

ಘೋರ ಸಂಸಾರವೆಂದೆಂಬ ವಾರಿಧಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು

ಪಾರಗಾಣದಾದೆನಲ್ಲಯ್ಯ ||

ಎಂದು ಕನಕದಾಸರು ಅಳುತ್ತಾರೆ.

ಸಾಕು ಸಾಕು ಮನುಜಸೇವೆ ರಂಗಯ್ಯ

ಬೇಕು ನಿನ್ನ ಭಜನೆ ||

ಎಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹದ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲವೆನಿಸಿದಾಗ ಹೀಗೆ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಾರೆ :

ಬಾಗಿಲನು ತೆರೆದು ಸೇವೆಯನು ಕೊಡೊ ಹರಿಯೆ

ಕೂಗಿದರು ಧ್ವನಿ ಕೇಳಲಿಲ್ಲವೇ ನರಹರಿಯೆ ? ||

ಈ ತಳಮಳ, ತಲ್ಲಣಗಳ ಅವಸ್ಥೆ ಹಿಂಜರಿಯುವ ಕಾಲ ದೂರವಿಲ್ಲ.

ಈ ಸಂಸಾರ, ಸಂಪತ್ತು, ದೇಹ ಅನಿತ್ಯವೆಂಬ ಅರಿವು ಕನಕದಾಸ ರಿಗಾಗುತ್ತದೆ : ಅದನ್ನು ಅವರು ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ :

ಇರಬಂದುದಿಲ್ಲ ಸಂಸಾರ

ಅರಿತು ಶ್ರೀ ಹರಿಗುಣವ ಭಜಿಸುವುದು ಸಾರ ||

*

ಈ ಸಿರಿಯ ನಂಬಿ ಹಿಗ್ಗಲು ಬೇಡ ಮನವೆ

ವಾಸುದೇವನ ಭಜಿಸೊ ಒರಟು ಜೀವನವೆ ?

*

ಡಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವ ಕಂಬ ಸೂತ್ರ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ

ಎಂದಿಗಿದ್ದರೊಂದು ದಿನ ಸಾವು ತಪ್ಪದು.... ||

—ಇತ್ಯಾದಿ ಶರೀರದರ್ಶನತೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ಹೀಗೆ ಸಾರುತ್ತಾರೆ :

ಎಂದಿದ್ದರೀ ಕೊಂಪೆ ಎನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ

ಮುಂದರಿತು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಜಿಸುವುದು ಲೇಸು ||

ಆದರೆ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ “ನೀನಿರಲು ದೇಹದಲಿ ಹೊಲೆಯುಂಟೆ ?” ಎಂದಿರುವುದು ಧ್ವಂಧಕ್ಕೆ ಎಡೆಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ.

ದೈವಬಲ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯ ಎಂದು ಕನಕದಾಸರ ನಂಬಿಕೆ :

ಆವ ಬಲವಿದ್ದರೇನು ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದವಗೆ ?

ಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಅಲ್ಪತೆಯನ್ನೂ ಕನಕದಾಸರು ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಅರುಹುತ್ತಾರೆ :

ಏನೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ ತುತಿಸಲೋ ದೇವ ?

ನಾನೇನು ಬಲ್ಲೆ ನಿನ್ನಯ ಮಹಿಮೆ ಘನವ ?

ಹರಿಮುಕುಂದನು ನೀನು ನರಜನ್ಮ ಹುಳು ನಾನು -

ಇತ್ಯಾದಿ ನಾಮ ಮಹಿಮೆಯೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಕೀರ್ತಿತವಾಗಿದೆ :

ನೀರ ಮುಳುಗಲು ಯಾಕೆ ನಾರಿಯಳ ಬಿಡಲೇಕೆ ?

ವಾರಕೊಂದುಪವಾಸ ಮಾಡಲೇಕೆ ?

ನಾರಸಿಂಹನ ದಿವ್ಯನಾಮವನು ನೆನೆದರೆ

ಘೋರ ಪಾತಕವೆಲ್ಲ ತೊಲಗಿ ಹೋಗುವುದು. || ಇತ್ಯಾದಿ

ಇಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ತ್ಯಾಜ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ಆದರೆ ಈ ನಿಲುವಿಗೂ ದೇಹ ಹೇಯವೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಗೂ ವಿರೋಧ ಏರ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆ ?

ಭಕ್ತಿಪಾರಮ್ಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವಾಗ ಕನಕದಾಸರು :

ನಡತೆಹೀನನಾದರೇನಯ್ಯ ಜಗ-

ದೊಡೆಯನ ಭಕುತಿಯಿದ್ದರೆ ಸಾಲದೆ ? ||

ಎನ್ನುವಷ್ಟು ದೂರ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಒತ್ತು ; ನಡತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಗೌಣ. ಕೆಲವು ಹೇಳಿಕೆಗಳ ಆಶಯವನ್ನು ನಾವು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆ ಹೊರತು ಅಕ್ಷರಾರ್ಥವನ್ನಲ್ಲ.

ತಮ್ಮ ದಾಸತ್ವವನ್ನಂತೂ ಕನಕದಾಸರು ಆತ್ಮಾವಹೇಳನ, ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ ಎನಿಸುವಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿ ನಿವೇದಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾನು ದಾಸರ ದಾಸ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ:

ಬಂಟನಾಗಿ ಬಾಗಿಲು ಕಾಯ್ದು ಹರಿಯ

ವೈಕುಂಠದ ಸೊಂಪಿನ ದಾಸರ ಮನೆಯ ||

* *

ಹೂವು ತರುವರ ಮನೆಗೆ ಹುಲ್ಲು ತರುವೆ

ಆವ ಪರಿಯಲಿ ಸಲಹೊ ದೇವ ಚಿನ್ನಯನೆ ||-

ಇತ್ಯಾದಿ. ತಮ್ಮ ಅಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾವವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೀಗೆ :

ನನ್ನಿಂದ ನಾನೇ ಜನಿಸಿಬಂದೆನೆ ಕೃಷ್ಣ

ಎನ್ನ ಸ್ವತಂತ್ರವು ಲೇಶವಿದ್ದರು ತೋರು

ನಿನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ನಡೆದು ನುಡಿದ ಮೇಲೆ

ನಿನ್ನದೇ ತಪ್ಪೊ ಎನ್ನದೆ ತಪ್ಪೊ ಪರಮಾತ್ಮ ||

ಕಡೆಗೆ ಸಮರ್ಪಣಭಾವ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ; ಶರಣಾಗತಿಯ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರಮಿಸುತ್ತಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು :

ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು

ಅನುದಿನದಲಿ ಬಾಹೊ ಸುಖದುಃಖ ನಿನ್ನದಯ್ಯ

ಸವಿಸುಡಿ ವೇದ ಪುರಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ

ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುವ ಸ್ಥಿತಿ ನಿನ್ನದು

ನವಮೋಹನಾಂಗಿಯರ ರೂಪವ ಕಣ್ಣಲಿ

ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುವ ನೋಟ ನಿನ್ನದಯ್ಯ ||^೧

೧. ನೋಟ ಭಗವದರ್ಪಿತವಾದಾಗ ಏನೊಂದನ್ನೂ ಕೆಟ್ಟ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಡುವ ಕರ್ಮವೆಲ್ಲ ಭಗವದರ್ಪಿತವಾದಾಗ ಕೆಟ್ಟದ್ದೇನನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಹೀಗೆಲ್ಲ ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ “ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿನ್ನವು” ಎಂದು ವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೆ ನುಡಿಯುತ್ತಾರೆ, ಕನಕದಾಸರು. ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಇಳಿಸಲೂ ಬಲ್ಲವು, ಎತ್ತಲೂಬಲ್ಲವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ “ಕಣ್ಣೇ ಕಾಮನ ಬೀಜ”- ಇದು ಕವಿಯಾದವನು ಮಾತ್ರ ಕೊಡಬಹುದಾದ ಸೊಗಸಾದ ರೂಪಕ-ಆದರೆ ದೇಹ ಹೊಲಸು ಎಂಬ ಭಾವನೆಗೆ ಇದು ವಿಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ ?

ಮುಕ್ತಿ ಆನಂದಗಳು ತಮ್ಮ ಧೈಯವೆಂದು ಉಸುರುತ್ತಾರೆ ಕನಕದಾಸರು. ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವ, ಆದರ್ಶಗಳ ಎರಡೂ ಸ್ತರಗಳಿವೆ.

ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟಿಗಾಗಿ, ಗೇಣು ಬಟ್ಟಿಗಾಗಿ

.....ಉನ್ನಂತ ನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನ ಧ್ಯಾನವನು

ಮನಮುಟ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಆನಂದಕ್ಕಾಗಿ ||

ತಮ್ಮ ಆತ್ಮಂತಿಕ ಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಅನೇಕ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದೊಂದು ಖ್ಯಾತ ಕೀರ್ತನೆ :

ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವವೆನೆಗೆ ಹಿಂಗಿತು

ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು

ಹರಿಯ ನಾಮಾಮೃತ ಕಿವಿಗೊಡಗಿತು

ಹರಿಯ ದಾಸರು ಎನ್ನ ಬಂಧು ಬಳಗಾದರು

ಹರಿಯ ಶ್ರೀಮುದ್ರೆ ಆಭರಣವಾಯ್ತು ||

ಇಂದೆನ್ನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಕಲಸಂಪದವಾಯ್ತು

ಮುಂದೆನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಾಫಲವಾಯ್ತು

ತಂದೆ ಶ್ರೀ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯ

ಬಂದೆನ್ನ ಹೃದಯದಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ||

“ಹರಿಯ ಶ್ರೀ ಮುದ್ರೆ ಆಭರಣವಾಯ್ತು” ಎಂಬ ಉದ್ಗಾರ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದುದು. ಮಾಧ್ವದೀಕ್ಷೆಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಸುಂದರವಾದ ಗೀತೆಯೊಂದು ಮೂಡಿರುವುದು ವಿಶೇಷ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಿದ್ಧಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಹಾಡೂ ಗಮನಾರ್ಹ :

ಇಷ್ಟು ದಿನ ವೈಕುಂಠ ಎಷ್ಟು ದೂರ ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದೆ

ಇಂದು ಸೃಷ್ಟಿಗೀತ ಶ್ರೀರಂಗನನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದೆ.....||

ನಾಗಶಯನನ ಮೂರ್ತಿಯ ಕಂಡೆ

ಭೋಗಿಭೂಷಣ ಶಿವನು ಕಂಡೆ ||

ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಭಗವನ್ಮಯವಾಗಿ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ ; “ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ರಾಮ” ಎಂದು ಅವರು ಮೈಮರೆತು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದ ಒಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ಅವರ ಕರ್ಮತತ್ವ ಪುರಸ್ಕಾರ. ಈ ಉದ್ಗಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು :

ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಿ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮದಿಂ

ಉರ್ವಿಯೊಳು ಜನಿಸಿದನೊ ಕೃಷ್ಣ ||

* * *

ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನು ಹಣೆಯೊಳು ಬರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ

ತೆರನುಳಿದು ಬೇರುಂಟೆ ತಾನರಿದುದೆ ||

* * *

ಆರಿಗಾದರು ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ಬಿಡದು

ಅಜಭವಾದಿಗಳ ಕಾಡುತಿಹುದು ||

ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಹೇಳಿಯೂ, “ನಿರ್ಮಲ ವೈಷ್ಣವರ ವಿಧಿ ಸೋಂಕಲಹುದೆ ?” ಎಂದು ಬೇರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟ ವೈಚಾರಿಕ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಮೆರೆದ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಈ ದೈವವಾದದ ಅತಿರೇಕ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ. ಇಲ್ಲಿ ಇತರ ದಾಸರಿಗಿಂತ ಅವರು ಬೇರೆಯಲ್ಲ.

ನೀತಿಸಂಹಿತೆ ಧರ್ಮದ ಒಂದು ಮುಖ. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸರು ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿ ವೈರಾಗ್ಯ ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸಮಾಜ ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿಡಂಬನಗಳಲ್ಲೂ ತೊಡಗಿದ್ದಾರೆ. ಧರ್ಮದ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಅನಿಷ್ಟ ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಖಂಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದಿವ್ಯಯಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಜಾತಿ, ಕುಲಗಳ ನಿರಸನ.

ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವನ್ನತಿಹರು

ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯ ಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ ?

“ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ ?” ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ಇಲ್ಲಿ ವಿದ್ವಾಂಸರೊಬ್ಬರ ಹೇಳಿಕೆ ಗಮನಾರ್ಹ : “ಕನಕದಾಸರು ಪರಮ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ್ದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾದ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿತ್ತು.” ಇದು ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವೆನ್ನಬೇಕು. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಗೂ

ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೂ ಎಲ್ಲಿಯ ಸಂಬಂಧ?

ಕನಕದಾಸರ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸಂದೇಶವೊಂದನ್ನು ನೆನೆಯದಿದ್ದರೆ ಈ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಅಪೂರ್ಣವಾದೀತು. ಅವರ ಅನನ್ಯ ದೈವಶರಣಾಗತಿಯ ನೆಲೆಯಿಂದ ಹೊಮ್ಮಿದ್ದು ಈ ಅಮೋಘ ಸಂದೇಶ :

ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೆ

ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವೆ ?

ಬೆಟ್ಟದಾ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ

ಕಟ್ಟಿಯನು ಕಟ್ಟಿ ನೀರೆರೆದವರು ಯಾರೊ ? ||

ಕೆಲವರು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ಇದು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಪುರುಷ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ವೃಕ್ಷ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯ ವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ ; ಬಂಡೆಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಬೇರುಗಳನ್ನಿಳಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ತೊರೆಯದೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದವಿಲ್ಲವೆಂದು ದಾಸರ ಅಭಿಮತ.

ಹಿಂದೆಯೆ ನೋಡಿದಂತೆ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮಿತಿಗಳಿವೆ ; ಧ್ವಂದ್ವಗಳಿವೆ.^೧ ಆದರೆ ಅವು ಅವರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸಿದ್ಧಿಯ ಔನ್ನತ್ಯಕ್ಕೆ ಭಂಗ ತರುವಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ವಲ್ಲ.^೨ ಆದರೂ ಈ ವಿಸಂಗತಿಗಳೇಕೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆ ಅನಿವಾರ್ಯ. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಎಲ್ಲೋ ಒಂದು ಕಡೆ ತಾವು ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಮಾಧ್ವಮತದ ಗುರುತ್ವಾರ್ಷಣಶಕ್ತಿ ಅವರಿಗರಿವಿಲ್ಲದಂತೆಯೆ ಜಗ್ಗುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅವರಲ್ಲಿ ಮಿತಿಗಳಿದ್ದರೆ ಅವು ಮತ ವಿಧಿಸಿದ ಮಿತಿಗಳು ಎನ್ನಬೇಕಷ್ಟೆ. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಧೀರ ವೈಚ್ಛಾನಿಕ ಭಂಗಿ, ಸಮಗ್ರ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಧೋರಣೆ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಕಾಣದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ತಾತ್ವಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಭಿನ್ನತೆ

೧. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಸಮಸ್ಯೆಗಳಿರಬಹುದು. ಕಲಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾತಿ, ನೀತಿಗಳು ಹೋದುವೆಂದು ವಿಷಾದಿಸುವ. ಹರಿಹರಾಭೇದವನ್ನು ಟೀಕಿಸುವ ಒಂದೆರಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕನಕದಾಸರವೆ ಹೌದೆ ಎಂಬುದು ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟದ್ದು.

೨. ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಊಹೆ : ಈ ಧ್ವಂದ್ವಗಳಿಂದ ಪಾರಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬಹಿರಂಗವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗದ ಉಭಯಸಂಕಟದ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ, ಅವರು ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ತಮಾಷೆ ಎನಿಸುವ, ಆದರೆ ಪ್ರಖರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ‘ರಾಮ ಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ’ಯಂಥ ಸಾಂಕೇತಿಕ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸಿ ನೆಮ್ಮದಿಪಟ್ಟುಕೊಂಡಿರಬಹುದೆ?

ಕಾರಣವಿರಬಹುದು. ಏನೇ ಇರಲಿ, ಕಡೆಯದಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಹೇಳಬಹುದು : ಒಂದೆಡೆ ಪುರಂದರದಾಸರನ್ನು ಕನಕದಾಸರು “ದಾಸರೆಂದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರಯ್ಯಾ” ಎಂದು ಕೊಂಡಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ದಿಟ. ಇಂದು ನಾವು ಇನ್ನೊಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರನ್ನು “ದಾಸರೆಂದರೆ ಕನಕದಾಸರಯ್ಯಾ !” ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರ ಸಂದೇಶ

ಡಾ. ಶ್ರೀಕಂಠ ಕೂಡಿಗೆ

೧

ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವನದ ಹತಾಶೆ ಹಲವು ಸಂತರನ್ನು ಜ್ಞಾನದ ಅನ್ವೇಷಕರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು ಕುತೂಹಲಕರವಾದ ಸಂಗತಿ. ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಪುರಂದರದಾಸ, ಕನಕದಾಸ ಮುಂತಾದವರವರೆಗೆ ಇಂಥ ಪರಂಪರೆಯೊಂದು ಚಾಚಿಕೊಂಡಿದೆ. ಅಂತರಂಗದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸೆಳೆತ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅನಿಷ್ಟಗಳು ಇವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಸಂತರು ಇಂಥ ತಲ್ಲಣಗಳನ್ನು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತೆಗಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡತೊಡಗಿದರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ಸಮಾಜಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ವೈಯಕ್ತಿಕವೆನ್ನಿಸ ಬಹುದಾದ ಅಂತರಂಗದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಪಂದನ ಸಂವೇದನೆಯ ಎರಡು ಕವಲುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಆಯಾಕಾಲದ ಧಾರ್ಮಿಕ-ರಾಜಕೀಯ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳೂ ಅವರ ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿವೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂವೇದನೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ.

ದೇಹಬಲ ಮತ್ತು ದೈವಬಲಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಸೆಳೆತಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು ಆಯ್ಕೆಮಾಡಿದ್ದು ಎರಡನೆಯದನ್ನೇ. ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಜರ್ಜರಿತನಾಗಿ ಬಿದ್ದು ಕಾಳಗದ ಸೋಲಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬದುಕುಳಿದದ್ದು ದೈವಬಲದ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ‘ನನ್ನ ದಾಸನಾಗು’ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತಿರುಪತಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನ ಆಕರ್ಷಣೆ. ಇದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜೀವನದಲ್ಲಿನ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದರೂ ಅಸಂಭವವಲ್ಲವೆನ್ನುವಂತೆ ಆತ್ಮಚರಿತಾತ್ಮಕ. ಈ ಬಗೆಯ ಮಾನಸಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಸಾರ್ಥಕ ಭಾವವಿದೆ.

“ದೊರೆತನ ಬಿಡಿಸಿ ಮಾರ್ಗವನೆ ತೋರಿ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದೆನ್ನ-ಹರಿಯೆ”

“ವೀರರಾಹುತಬಲದ ಭಾರವನು ತರಿದಹಂಕಾರವನು ಮುರಿದೆ ಹರಿಯೆ”

“ನೀರು ಶುಕ್ತಿಯ ಸೇರಿ ತೋರ ಮುತ್ತಾದ ಪರಿ ಸೇರಿದನೊ ನಿನ್ನಂಪ್ಪಿ-ಹರಿಯೆ “

....ಇತ್ಯಾದಿ ಕೀರ್ತನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕನಾಯಕನಾಗಿದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ‘ದಾಸ’ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟ ರೀತಿಗೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ.

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ದೈವಶ್ರದ್ಧೆ, ಭೋಗನಿರಾಸಕ್ತಿ, ಸಂಸಾರ ನಿರ್ವಿರತೆಯ ಅರಿವು ಮುಂತಾದ ವ್ಯಕ್ತಿನಿಷ್ಠರಚನೆಗಳು ಒಂದು ಕಡೆಯಾದರೆ, ಸಮಾಜನಿಷ್ಠರಚನೆಗಳು ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗಿವೆ. ಆಧ್ಯಾತ್ಮ ಸೆಳೆತ ಹಾಗೂ ಸ್ವಾನುಭವದ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಾಸ್ತವತೆಯ ಭೀಕರ ಚಿತ್ರ ಅವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿವೆ. ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕತೆ ಹಾಗೂ ವೈಚಾರಿಕತೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗಳಾದರೂ ಕನಕದಾಸ ಎದುರಿಸಿದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಿಸರ ಬದುಕಿನ ಬಗೆಯ ಸೀಳುನೋಟಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಾಯಿತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಕವಿಯೊಬ್ಬ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ವಿರಮಿಸದೆ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಲದಾಚೆಗೆ ದಾಟಿಬರುವವನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನುವುದರ ಮೇಲೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣತೆ ನಿರ್ಧಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಗಂಟುಬಿದ್ದಿದ್ದರೂ ಎಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಜೀವನರಹಸ್ಯವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಬದುಕಿನ ಮೂಲಭೂತ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಉಳಿದೆಲ್ಲ ದಾಸರಿಗಿಂತ ಪುರಂದರದಾಸ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕೀರ್ತನೆ, ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಹಾಗೂ ಕಾಲಬದ್ಧವಾದ ಸಂಗತಿಗಳಿರುವಂತೆ ಕಾಲಾತೀತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬಹುದಾದ ಮೌಲ್ಯ, ಸಂದೇಶಗಳೂ ಸಿಗುತ್ತವೆ.

೨

ಎಲ್ಲ ಸಂತರೂ ನಂಬುವಂತೆ ಕನಕದಾಸರೂ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವಾಂತರರ್ಯಾಮಿತ್ಯ ಸರ್ವಶಕ್ತಗುಣದ ಬಗ್ಗೆ ಅಪಾರ ನಂಬಿಕೆ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಭಕ್ತನನ್ನು ಎಂಥ ಸಂಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ಕೈಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ಸ್ವಾನುಭವದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಥ ನಂಬಿಕೆಯ ಎರಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಮೈದಾಳುತ್ತವೆ. ಸಂದೇಶಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರೂ ಸೇರಿದಂತೆ ಎಲ್ಲ ದಾಸರು ತಮಗೂ ಭಗವಂತನಿಗೂ, ಭಗವಂತನಿಗೂ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹಲವು ಸಾದ್ಯಶಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಮತಿಗಳಲ್ಲಿ

ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯ ಅನನ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕ ಆಶೋತ್ತರಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸದೆ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಸಂಪ್ರದಾಯಶೀಲತೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಚಾರಸರಣಿ ವೈಚಾರಿಕ ನೆಲೆಯನ್ನು ಸ್ಥಿರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಾಗಿ ನಂಬಿಕೆಯು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿರಮಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ದೇವತಾಸ್ತುತಿ, ಭಗವಂತನ ಹಿರಿಮೆ, ಭಕ್ತರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ವಹಿಸಿದ ಪಾತ್ರ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ವಸ್ತು. ದಾಸದಾಸರ ಮನೆಯ ದಾಸಿಯರ ಮಗ ನಾನು” ಎಂಬ ಸರ್ವಸಮರ್ಪಣ ಭಾವ. “ಹರಿಮುಕುಂದನು ನೀನು ನರಜನ್ಮ ಹುಳು ನಾನು, ಪರಮಾತ್ಮನು ನೀನು ಪಾಮರನು ನಾನು” ಎಂಬ ಸ್ವಯಂನಿಂದನೆಯಲ್ಲಿನ ನೈಚ್ಯಾನುಸಂಧಾನ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರ ಜಂಜಡದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆರೆತೂ ಬೆರೆಯದಂತೆ ಗೇರುಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜದಂತೆ ಇರಬೇಕು. ಸಂಸಾರ ಸಾಗರ ದಾಟಲು ಕಂಸಾರಿಯ ನಾಮಸ್ಮರಣೆಯೊಂದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು, ಒಲಿಯುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರ ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲ, ಅದು ನೀರಮೇಲಿನ ಗುಳ್ಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ದಿನ ಕೈಲಾದ ದಾನ ಧರ್ಮ ಮಾಡಬೇಕು. ಸಾವನ್ನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಒಂಟಿಯಾಗಿಯೇ ಎದುರಿಸಬೇಕು. ಬಂಧು ಬಳಗ, ಪತ್ನಿ-ಪುತ್ರ ಯಾರಿದ್ದರೂ ಅವರು ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ‘ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣ’ ಎಂಬ ಧೋರಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಬದುಕಬೇಕು. ಆದಿಕೇಶವನನ್ನು ನಂಬಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಇಹ-ಪರ ಸುಖ. ಆದ್ದರಿಂದ “ಭಜಿಸಿ ಬದುಕಲೊ ಮನುಜ” ಎಂಬ ನಿಲುವು ಅವರದು. ‘ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೇ | ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ’ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಗೆ ತಕ್ಕದಾದ ಯೋಗ್ಯ ಆಧಾರವನ್ನು ಅವರು ರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೆ ನೀರು ಎರೆದವರು, ಕಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ಕೂಗುವ ಕಪ್ಪೆಗೆ ಆಹಾರವೀಯುವವರು ಯಾರೆಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ತಮ್ಮ ಹಾಗೂ ಕೇಳುಗರ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಧಾರವಾಗಿ ದೃಢಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಆರು ಬಾಳಿದರೇನು? ಆರು ಬದುಕಿದರೇನು? ನಾರಾಯಣನ ಸ್ಮರಣೆ ನಮಗಿಲ್ಲದನಕೆ’ ಎಂದು ಹಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಭಗವಂತನ ಸ್ಮರಣೆಯಿಲ್ಲದ ಬದುಕು ವೃಥಾವೆಂದು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ಜ್ಞಾನಸಾಧನೆ ಮಾಡಿ ದೈವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಹಂಬಲ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಬದುಕಿಗಾಧಾರವಾದ ಸಮಸ್ತವೂ ಭಗವಂತನ ಸೃಷ್ಟಿ. ಮನುಷ್ಯ ಒಂದು ತೋಗಲುಗೊಂಬೆಯಂತೆ ; ದೇವರಿಂದ ಆಡಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ಆದ್ದರಿಂದ ಲೋಕದ

ಸರ್ವವೂ ಭಗವದಾಧೀನ. 'ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವವು ನಿನ್ನದೋ | ಅನುದಿನದಲಿ ಬಾಹೋ ಸುಖದುಃಖ ನಿನ್ನದಯ್ಯ.' ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಕರ್ಮ ಅವನನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತದೆ, 'ಬಡತನವು ಸಾಕೆಂದು ಸಿರಿತನವ ಬಯಸಿದರೆ | ಪಡೆದದ್ದು ಪೂರ್ವದಲಿ ಬೆನ್ನ ಬಿಡದು'. 'ಬರೆದ ಅಕ್ಷರವ ತೊಡೆಯಲಾಪೆಯಾ ರಂಗ' ಎಂದು ವಿಧಿ ಅಥವಾ ಹಣೆಬರಹಕ್ಕೆ ಕೈಚಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಿಮವಾಗಿ ವೈಕುಂಠ ದರ್ಶನವಾದಾಗ 'ಇಷ್ಟುದಿನ ಈ ವೈಕುಂಠ ದೂರವೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೆ | ಈಗ ಹತ್ತಿರವಾಯಿತಲ್ಲ' ಎಂಬ ಧನ್ಯತಾಭಾವ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಕೆಳಸ್ತರದಿಂದ ಬಂದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಆರಾಧನೆ, ಕೀರ್ತನೆ, ಭಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಮದ ಜಾನಪದ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಆರೋಪಿತ ಶಿಷ್ಟಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಜಾನಪದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮುನ್ನುಗ್ಗಿ ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹಲವು ನಿದರ್ಶನಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಸರ್ವಕೇಡುಗಳಿಗೂ ಅಜ್ಞಾನವೇ ಮೂಲ ಎಂದರು ದಾಸರು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದೆ, ಒಪ್ಪಬೇಕಾದದ್ದೆ, ಆದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರ ಕರ್ಮವೂ ಇದನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸರ ಅಭಿಮತ. ಇದನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಶ್ರೀಹರಿಯ ದಾಸನಾಗುವುದೆಂದೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ-ಎನ್ನುವ ಸಂದೇಶ ಪುನರುಕ್ತವಾಗುವಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಈ ಅಂಶ ಸತ್ಯವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸಿದರೆ ಈ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸೆಳೆತದ ಪ್ರಭಾವ ಎಂಥದಿತ್ತೆಂಬುದು ಇದರಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೀಳುಕುಲದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಕನಕದಾಸರೇನೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ನೌಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಯ ಗುರಿಮುಟ್ಟಿ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡರು. ಆದರೆ ಇದೇ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕನಕದಾಸರು ಹುಟ್ಟಿಬಂದ ಕುಲದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅವರ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕತೆಯ ಮಿತಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂಥದೊಂದು ಕನಕದಾಸರ ಆಯ್ಕೆಯ ಗೊಂದಲ ರಾಮಾನುಜ ಮತ್ತು ಮಾಧ್ವ ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲ ತೂಗಾಡಿ ಅಂತಿಮವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಈ ದೈವ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ ಅವರ ಕಾಲದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅರಿವಿನಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದದ್ದೆಂದು

ಹೇಳಬಹುದು.

'ತರುಣಿಯಂಜದಿರಂದಿರು ವಿಧಿ
ಬರೆದ ಬರಹವಿದನುತ ವ್ಯಕ್ತದ
ತರಗಲೆಯ ಹಾಸಿನಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ಸತಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ |
ನರರತುಲ ಮಂಚದಲಿ ಪವಡಿಸಿ
ಪರಮಸುಖವಿಹ ಸತಿಗೆ ವಿಧಿಯದು
ಹರಹರಾಯನುತರಸ ಕಂಬನಿದುಂಬಿದನು ಮರುಗಿ ||

(ನಳಚರಿತ್ರೆ, ೫-೧೫)

'ಬಡತನವು ಸಾಕೆಂದು ಸಿರಿತನವ ಬಯಸಿದರೆ | ಪಡೆದದ್ದು ಪೂರ್ವದಲಿ ಬೆನ್ನ ಬಿಡದು' ಎಂಬ ಕರ್ಮಸಿದ್ಧಾಂತ ಹಾಗೂ ಆ ವಿಧವಾದ ಕುಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಳಚರಿತ್ರೆಯಂಥ ಪ್ರೇಮಕಥೆ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೈವಸ್ಮರಣೆ ತೆರೆಮರೆಗೆ ನಿಂತು ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಕಾವ್ಯಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಬಿತ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಳನಿಗೆ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕೋಟಕದ ಕಚ್ಚಿ ಅವನ ದೇಹ ವಿಕೃತವಾದಾಗ 'ಪನ್ನಗಾರಿಧ್ವಜನ ಕೃಪೆ ತನಗೆ ತಪ್ಪಿ'ತೆಂದು ಮರಗುವಂತೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಈ ಧೋರಣೆ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ನೈತಿಕ ಪತನದಿಂದ (ಜೂಜು) ಇತರರೂ ದುಃಖ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆಂಬ ತತ್ವವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲಾಗಿದೆ. ನಳದಮಯಂತಿಯರ ಸಮಾಗಮ, ಶೀಲ ಪರಿಶುದ್ಧತೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರೀತಿಯೇ ದಾಂಪತ್ಯದ ರಕ್ಷಕವಚವೆಂಬ ಅಮರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ವ್ಯಸನಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಹಾನಿ, ವಿಧಿ ಹೂಡುವ ಆಟ, ಅದನ್ನು ದೈವರಕ್ಷಣೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದು ಬರಬಹುದೆಂಬ ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಗನ್ನಡದ ಭಾಮಿನಿ ಷಟ್ಪದಿ ಕಾವ್ಯ 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ.

ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯ ನೆಲೆ ವಚನಸಾಹಿತ್ಯವಾದರೂ, ವಚನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಭಿನ್ನವಾದ ಹರಿ-ಹರ ಅಭೇದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ಆ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಒತ್ತಾಸೆಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿರಬಹುದು. ಮಹಮದೀಯರ ದಾಳಿ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಸಂಘಟನೆ,

ಸರ್ವಧರ್ಮಸಮನ್ವಯ ದೃಷ್ಟಿ ಅಂದಿನ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಿತ್ತು. ಜೊತೆಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿಯೇ ದೈವ ಸಮನ್ವಯದ ಮಾನಸಿಕ ಪರಿಸರ ರೂಪುಗೊಂಡಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಮನೆತನದ ಶೈವಮೂಲವಾದ ಹಾಲುಮತ, ಪುತ್ರಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಲೆಂದು ಕನಕದಾಸನ ತಂದೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ತಿರುಪತಿ ತಿಮ್ಮಪ್ಪನ ವೈಷ್ಣವ ಮೂಲ ಭಕ್ತಿ ಪರಸ್ಪರ ಸಮನ್ವಯಗೊಂಡಿರಬೇಕು. ಮುಂದೆಯೂ ಕನಕದಾಸರು ರಾಮಾನುಜ ಹಾಗೂ ಮಾಧ್ವಮತದಿಂದ ಆಕರ್ಷಿತರಾದಾಗಲೂ ಶೈವಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಕಾರ ತಾಳಲಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸದೆ, ಯಾವ ದೇವರನ್ನು ಬಹಿಷ್ಕರಿಸದೆ ವಿಷ್ಣು, ಶಿವರಲ್ಲಿ ಭೇದವೇನಿಸದ ಸಮನ್ವಯ ಪರಂಪರೆಯೊಂದನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಪಡೆದರು. ಅವರು ಬರೆದ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಮತ್ತು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ' ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶೈವ-ವೈಷ್ಣವ ಸಮನ್ವಯದ ಗುರಿಯನ್ನೇ ಪ್ರಧಾನ ಆಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿವೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

ಸಿರಿಯು ಕುಲಸತಿ ಸುತನು ಕಮಲಜ

ಹಿರಿಯ ಸೊಸೆ ಶಾರದೆ ಸಹೋದರಿ

ಗಿರಿಜೆ ಮೈದನ ಶಂಕರನು ಸುರರೆಲ್ಲ ಕಿಂಕರರು

ನಿರುತ ಮಾಯೆಯು ದಾಸ ನಿಜಮಂ

ದಿರವಚಾಂಡವು ಜಂಗಮಸ್ಥಾ

ವರ ಕುಟುಂಬಿಗ ನೀನು ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನವರತ ||

(ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಪದ್ಯ ೨೫)

ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಧರ್ಮವನ್ನು ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುವ, ಕವಿ ತಾನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಧರ್ಮದ ಪರವಾಗಿ ನಿಂತು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ಮನೋಭಾವನೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವೆನ್ನುವಂತೆ ಕವಿ 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ'ಯಲ್ಲಿ ಹರಿಗೆ ತೋರುವ ಸರಿಸಮಾನ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹರನಿಗೂ ತೋರಿದ್ದಾರೆ. ಬಾಣಾಸುರನ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಸಂದರ್ಭ ಈ ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ :

ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ

ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೆ

ಮಡದಿಯರೆಲ್ಲ ಮಂಡೆಯ ಹಿಕ್ಕನೊಡವರೆ

ನೊಡೆಯ ಕೋ ಎನುತೆ ನೀರರೆದ ||

ವಿಸ್ತರಗೆಯ್ದು ನೋಡುವರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಸ

ಮಸ್ತ ನಿನ್ನೊಳಗಡಗಿಹುದು

ಪ್ರಸನ್ನವಿದೇನು ಕಾರಣ ಸ್ವಾಮಿ ನೀನೆನ್ನ

ಹಸ್ತಾಬ್ಜದೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದೆ ||

ಬಾಣಾಸುರನ ಶಿವವಾತ್ಸಲ್ಯ ನೋಡಿದರೆ ಹಾಗೂ ಅವನು ಪೂಜಿಸುವುದು ಸ್ಥಾವರಲಿಂಗವಲ್ಲ ; ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಎಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಸಮನ್ವಯ ಸಂಸ್ಕಾರದ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ, ಕಾಮದಹನದ ಪ್ರಸಂಗ ಮತ್ತು ಹರಿಹರನ ನಡುವಿನ ಯುದ್ಧಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇದೇ ಧೋರಣೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆ. ಅವೆರಡು ಸೇನೆಗಳ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದರೂ ಯಾರೂ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲ, ಯಾರೂ ಸೋಲುವುದಿಲ್ಲ. ಹರಿ-ಹರರಿಬ್ಬರೂ ಸಮರಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತದಂಥ ಧರ್ಮನಿರಪೇಕ್ಷ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಂಥವರ ಧರ್ಮಸಮನ್ವಯ ತತ್ವ ಹಾಗೂ ಸಂದೇಶ ಎಲ್ಲ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಅನುಸರಣ ಯೋಗ್ಯವಾದುದೇ ಆಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರನ್ನು ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಾಡಿದ್ದು ಕುಲ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಿನ್ನೆಲೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳು. ಸಮಾಜದ ಕೆಳಸ್ತರದಿಂದ ಬಂದ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಕುಲದ ಮತ್ತು ಹುಟ್ಟಿನ ನೋವು ಒಂದು ಅಮೂರ್ತ ವಿಚಾರವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದೊಂದು ಸಾಮಾಜಿಕ 'ತಲ್ಲಣ'ದ ವಿಷಯವಾಯಿತು. ಹುಟ್ಟಿನ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹಲವರ ತಾತ್ಕಾರ, ಕುಚೋದ್ಯಗಳಿಗೆ ಮನನೊಂದ ಕನಕದಾಸರು

ಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರೊ

ಕುಲವಾವುದು ಸತ್ಯಸುಜನರಿಗೆ

.....

ಆತನೊಲಿದ ಮ್ಯಾಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ||

ಎಂದು ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಪರಿಚಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಕುಹಕಿಗಳು ಮತ್ತು ಮತಾಂಧರು ಅವರ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ನೋವಿನಿಂದ

ಯಾತರವನೆಂದುಸುರಲಿ | ಜಗ |

ನ್ನಾಥ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ನರರೂಪವಯ್ಯ ||

ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ ತಾನು ಇತರರಂತೆ 'ಮನುಷ್ಯಜಾತಿ' ಎಂಬ ಮಾನವೀಯ ಸಂದೇಶ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. 'ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ

ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ ! ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ” ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯಾಚರಣೆಯ ಭ್ರಮೆ, ಭಕ್ತಿಯ ಡಂಭಾಚಾರವನ್ನು ಬಯಲಿಗಳೆದಿದ್ದಾರೆ. ಹೊಲೆತನ, ಮಡಿ, ಎಂಜಲು ಮುಂತಾದ ರೂಢಿಗತ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ಒರೆಗೆ ಹಚ್ಚಿದ್ದಾರೆ. ಮಾನವರೆಲ್ಲ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರೆಲ್ಲಾ ಸಮಾನರೆಂದು ಉದ್ಘೋಷಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮನುಷ್ಯ ಬಹಿರಂಗದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಉದಾರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆತ ತನ್ನ ಆಳದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸ್ವಾರ್ಥಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಮೀರುವುದರಲ್ಲೇ ಮನುಷ್ಯನ ಉದ್ಧಾರದ ಹಾದಿ ಇದೆ ಎಂಬ ನಿತ್ಯಸತ್ಯವನ್ನು ‘ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ’ ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ.

‘ಕಣಿಯ ಹೇಳಬಂದೆ ನಾನು’ ಎಂಬ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಉಪಾಸನೆ, ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಶುಷ್ಕತೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ‘ಕ್ಷೀಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವ ಪರಿಗ್ರಹಿ’ ಸುತೆ ಕುರಿಕೋಣಗಳ ತಲೆ ಚೆಂಡನಾಡಿ ಪ್ರಾಣಹತ್ಯವ ಮಾಳ್ವದಾವ ಸತ್ಕರ್ಮ. ‘ಅಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿನಾಸ್ತಿಃ’ ಎಂಬ ಪಾರಂಪರಿಕೆಯ ನಂಬಿಕೆಯ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಮರ್ಶೆ ಹೆಚ್ಚು ನಿಷ್ಕರವೂ, ನೈತಿಕ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ.

ಭತ್ತ-ರಾಗಿಗಳ ಜಗಳದ ಸರಳಕಥೆಯನ್ನು ತುಳಿತಕ್ಕೊಳಗಾದ ಜನತೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ರೂಪಿಸಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಚಿಂತನೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಆತ್ಮ ಚರಿತ್ರಾತ್ಮಕ ಕೃತಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ವರ್ಗ ಹೋರಾಟವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಕೃತಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಕೆಳಜಾತಿ-ಮೇಲುಜಾತಿ, ಬಡವ-ಶ್ರೀಮಂತ, ಕೆಳವರ್ಗದ, ಎಚ್ಚರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರೋಗಾಮಿ ಮನಸ್ಸುಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬಹುದಾದ ಜಾತಿವಿನಾಶದ ಸ್ಫೋಟಕ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕನಕದಾಸ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಾನತಾ ಸಮಾಜದ ಕನಸು ನನಸಾಗುವಿಕೆಯ ಮುಂಗಾಣ್ಕೆಯ ಈ ಕೃತಿ ‘ರೂಪಕ’ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿರುವ ತಂತ್ರ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಅವಕಾಶಹೀನರ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ವಿಜಯದ ಧ್ವಜಪತಾಕೆ ಹೊತ್ತ ಈ ಕಾವ್ಯ ವಾಚ್ಯ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿದ್ದರೆ ಕನಕದಾಸ ಎದುರಿಸಬೇಕಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಅರಿವಿದ್ದೂ ಏನೂ ಕವಿ ‘ರೂಪಕ ಶೈಲಿ’ಯನ್ನು

ಆಶ್ರಯಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹೆಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಬದುಕಬೇಕು, ಅವರೂ ಇತರರಂತೆ ಮೇಲೆ ಬರಬೇಕೆನ್ನುವ ಆರೋಗ್ಯಕರ ಜೀವನ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕನಕದಾಸ ‘ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ’ಯ ಮೂಲಕ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ ಎನ್ನಲಷ್ಟೆ ಇಲ್ಲ.

ಕನಕದಾಸರ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಜೀವನಮೌಲ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂದೇಶಗಳ ಮಿತಿ ಏನೇ ಇರಲಿ. ಕಾಲ ದೇಶ ಪರಿಸರದ ಬದ್ಧತೆಯಿಲ್ಲೂ ಕಾಲಾತೀತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಜೀವನ ಸಂದೇಶಗಳನ್ನು, ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

~~೧೨~~

ಕನಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ~~ನಿರ್ದೇಶನ~~-೧

~~೧೨~~

ಸಂಕೀರ್ಣ

ಕನಕದಾಸರು : ಕೆಲವು ಚಿಂತನೆಗಳು

ಡಾ : ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ

ಚರಿತ್ರೆಯ ಗತಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಗತಿಗಾಮಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಬಾರದು. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ಹಾದಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ತನ್ನ ಕಾಲವನ್ನೂ ಮೀರಿ ಅದ್ಭುತವಾದ ಪ್ರಗತಿಪರ ಮನೋಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರಳಿದ ಚರಿತ್ರೆ, ಇದಕ್ಕಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಮತ್ತೆ ಹಿಮ್ಮರಳಿ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಜೋತುಬೀಳುವ ಸಂದರ್ಭಗಳೂ ಉಂಟು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ ವಚನ ಚಳುವಳಿ ಹಾಗೂ ಆನಂತರದ ಹರಿದಾಸ ಚಳುವಳಿ ಈ ಮಾತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ.

ವಚನ ಚಳುವಳಿಗಾಗಲಿ ಹರಿದಾಸ ಚಳುವಳಿಗಾಗಲಿ ಮೂಲ ಪ್ರೇರಣೆ ಒಂದೇ : ಅದು ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ. ಹಾಗೂ ಅದರ ಅಂಗವಾದ ಭಕ್ತಿ. ಒಂದಕ್ಕೆ ಹರಭಕ್ತಿ ಮೂಲ ದ್ರವ್ಯವಾದರೆ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಹರಿಭಕ್ತಿ. ಆದರೆ ವಚನಕಾರರಾದೊಲನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಷ್ಟು, ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದಷ್ಟು ಮತ್ತು ವೈಚಾರಿಕವಾದಷ್ಟು, ದಿಟ್ಟತನವನ್ನು ಹರಿದಾಸ ಚಳುವಳಿ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ತಿರುಳಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವನ್ನು, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಈ ಹರಿದಾಸ ಚಳುವಳಿ 'ಭಕ್ತಿ'ಯ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುಕೊಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ, 'ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ'ದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದಷ್ಟು ಉದಾರತೆಯನ್ನು ತಂದಿತಾದರೂ, ತನಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಶರಣ ಚಳುವಳಿಯಂತೆ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನೇ ಮುರಿದು, ವ್ಯಕ್ತಿವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವಣ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಗತಿಗಾಮಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸಾಮಾಜಿಕ ವರ್ಗದವರಿಂದ ರೂಪುಗೊಂಡ ಈ ಆಂದೋಲನದಲ್ಲಿ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರದಿಂದ ಬಂದು ಸೇರಿಕೊಂಡ ಕನಕದಾಸರಂಥವರು, ಅಂದಿನ

ಇತರ ಪ್ರಮುಖ ಹರಿದಾಸರೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತನಕಾರರೊಂದಿಗೆ ಹೆಗಲೆಣೆಯಾಗಿ ನಿಂತದ್ದು ಒಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇ ಸರಿ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರ ಆಂದೋಲನದ ನಡುವೆ, ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗದ ಈ ಭಕ್ತ ತನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಗಾಗಿ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಸವಾಲುಗಳೂ ಸಂಘರ್ಷಗಳೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ ಇರುವುದು ಅವರು ದಾಸರಲ್ಲಿ (ಕೀರ್ತನಕಾರರಲ್ಲಿ) ಕವಿಗಳು ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ. ಇದೇ ದಾಸ ಪರಂಪರೆಯ ಇತರರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂದಿನ ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸುಭದ್ರವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಂತೆಯೇ, ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯ ನಿರ್ಮಿತಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಕೀರ್ತನಕಾರರಾದ ಅವರು, ಆ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಇತರರಂತೆ ಕೇವಲ 'ಮಾಧ್ವಭಕ್ತಿ' ಹಾಗೂ 'ಸಿದ್ಧಾಂತ'ಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬೀಳದೆ, ಒಂದು ಉದಾರವಾದಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಿಲುವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ. ತಾವು 'ಕುರುಬರು' ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವುದೇ ಕೀಳರಿಮೆ ಇಲ್ಲದೆ, ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಯ ನಿಲುವನ್ನು-

ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಬೀರಯ್ಯ

ಕಾವ ನಮ್ಮಜ್ಜ ನರಕುರಿಯ ಹಿಂಡುಗಳ ||

ಎಂಬಂಥ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬಲ್ಲವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಭಕ್ತ ಭಗವಂತನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ಕುರಿ ಕುರುಬ ರೂಪಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಕನಕದಾಸರಂಥವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ : ಈ ಬಗೆಯ ಅವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯವರು ಕೊಡಲಾರರು. ವೈದಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ ಏನಿದ್ದರೂ 'ಗೋವು' 'ಗೋಪಾಲಕ'ನ ರೂಪಕದ ಮೂಲಕ ಸಾಧ್ಯ. ಕನಕದಾಸರು, ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರೂಪಕವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ ತುಂಬ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿದೆ ; ಅವರ ಶೂದ್ರತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ದೇವೀ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು ಬನ್ನಿರೇ ನೋಡಬನ್ನಿರೇ' ಎಂಬ ಧಾಟಿಯ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮ್ಯ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಬರೆದ ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಮತ್ತು ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆಯ ವಸ್ತು ನಿರ್ವಹಣೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಕನಕದಾಸರು ಅಂದಿನ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ತರದಿಂದ ಬಂದ ಏಕೈಕ ಕೀರ್ತನಕಾರರು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇದರಿಂದಾಗಿ ಅವರು ವೈಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಎದುರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಹಾಗೂ ಸಂಘರ್ಷಗಳು ಕಡಿಮೆಯೇನಲ್ಲ. ಇವು ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಕುರಿತ ಐತಿಹ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಒಂದೆಡೆ

ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸ

ಮುನಿ ಮಠಿಕರೆಲ್ಲ ದೂರುತಿಹರೋ ||

ಎಂಬ ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯು ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವ್ಯಾಸರಾಯರು 'ಶೂದ್ರ' ಎಂದು ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಂದಿನ ಸಂಪ್ರದಾಯಸ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತೋರಿದ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯ ಚಿತ್ರವೊಂದು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ

ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ

ಕುಲದ ನೆಲೆಯನೇನಾದರು ಬಲ್ಲಿರಾ ? ||

ಆತ್ಮಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ

ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯ ||

ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮ ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ

ಆತನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ? ||

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ದಾಖಲೆ ಮಾಡುತ್ತ, ತಮ್ಮ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ.

ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಒಂದೆರಡು ದಂತಕತೆಗಳು ಅವರು ಏರಿ ಎತ್ತರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದೆ ತಿಂದು ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಗುರುಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿದಾಗ, ಆ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನದೆ ತಮ್ಮ ಮುಂದೆ ಬಂದ ಶಿಷ್ಯ ಕನಕದಾಸನ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಗುರು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡದ್ದಾಗಲಿ, ಯಾರು ಮೊದಲು ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಲ್ಲದು ಎಂದು ಕನಕದಾಸನನ್ನು ಗುರುಗಳು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ 'ನಾನು ಹೋದರೆ ಹೋಗಬಹುದು' ಎಂಬ ಉತ್ತರದ ಮೂಲಕ ಕನಕದಾಸರು ಸೂಚಿಸಿದ ಅಹಂ ನಿರಸನದ ಸಂಗತಿಯಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಉಡುಪಿಯ 'ಕನಕನ ಕಿಂಡಿ'ಯ ಪ್ರಸಂಗವಂತೂ, ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವರ್ಗದವರ ಧೋರಣೆಗೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಒಂದು ಪ್ರತೀಕವಾಗಿದೆ. ವಚನ ಚಳುವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ

ಧೋರಣೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಲೆಂದೇ, ಶರಣರು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರಂಥವರು, ವಚನಕಾರರ ಚಳುವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ್ದರೆ, ಈ ಬಗೆಯ ಪ್ರಸಂಗಗಳೆ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ನೆನೆದರೆ, ಈ ಎರಡು ಕಾಲಮಾನಗಳ ನಡುವಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸದ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಂಥ ಪರಿಸರದ ನಡುವೆಯೂ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ದಾರಿಯನ್ನು ತಾವೇ ಕಂಡುಕೊಂಡವರು. ಒಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ :-

ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ

ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ-ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟೆಗಾಗಿ

ಎಂದು ಲೋಕಜೀವನವನ್ನು ವಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅದೇ ಕೀರ್ತನೆಯ ಕೊನೆಯ ಚರಣಗಳಲ್ಲಿ-

ಉನ್ನತಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು

ಮನ ಮುಟ್ಟಿ ಮಾಡುವುದು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಆನಂದಕ್ಕಾಗಿ

ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆಯ ಮೊದಲ ಚರಣಗಳ ಮೂಲಕ ವಿವರಿಸಿರುವ ಲೋಕ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ಚರಣಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಿರುವ ಉದ್ದೇಶ, ಈ ಎರಡೂ ಮನುಷ್ಯನ ಅಸ್ತಿತ್ವದ ಅಂದರೆ 'ಇರುವ' ಹಾಗೂ ನಿಜವಾಗಿ 'ಇರಬೇಕಾದ' ಎರಡು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ.

ಮೊದಲ ನೆಲೆಯಿಂದ ಅಂದರೆ 'ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ', 'ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ' ಬದುಕುವ ಹಂತದಿಂದ 'ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಆನಂದಕ್ಕಾಗಿ' ಬದುಕುವ ಹಂತಕ್ಕೆ ಏರಬೇಕಾದರೆ ಇರುವ ಸಾಧನವೆಂದರೆ 'ಉನ್ನತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ' ಮಾಡುವ ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿ. ಈ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತಿ ಬೇರೊಂದು ಅಧಿದೈವಕ್ಕೆ ದಾಸನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ತನಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾದ ದೈವಕ್ಕೆ 'ದಾಸ'ನಾಗುವುದು ಅಥವಾ ಶರಣಾಗುವುದೆಂದರೆ ವಾಸ್ತವವನ್ನು ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವದ 'ಅಧೀನತೆ'ಗಳನ್ನು ಮೀರುವುದು. ಈ 'ಅಧೀನತೆ'ಗಳನ್ನು ಮೀರುವುದರಿಂದ ಒದಗುವ ದಿಟ್ಟತನ, ಪ್ರತಿಭಟನೆಯ ಕೆಚ್ಚು, ಸಂಪ್ರದಾಯ ವಿರೋಧಿ ಧೋರಣೆಗಳು, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಲೋಕವಿಮರ್ಶೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನದೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವ ಹಾಗೂ ಅವರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗುವ ಭಾಷೆಯ ಮೂಲಕ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದೊಳಕ್ಕೆ ಮೈಗೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅಂದಿನ ಭಕ್ತಿಪಂಥದ ಕೊಡುಗೆಯಾದ ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಮೇಳವಿಸಿವೆ.

ವ್ಯಾಸರಾಯರು, ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು

ಎನ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಉಡುಪ

ಭಾರತೀಯರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಬೆನ್ನೆಲುಬು. ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೆಂಬುದು ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಪಾಲಿಗೆ ಒಂದು ಕ್ಷೇಮಭಾವನೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಕೃಪಾರಕ್ಷೆ ; ಪಾರಲೌಕಿಕದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಭಗವಂತನ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ಕರುಣಾಳು ಬೆಳಕು. ಭಕ್ತಿಯ ತುರಿಯ ಸ್ತರವನ್ನು ತಲುಪಿದ ಭಕ್ತ 'ತೃಪ್ತ'ನಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ಸ್ತಬ್ಧ' ನಾಗುತ್ತಾನೆ. 'ಆತ್ಮಾರಾಮ' ನಾಗುತ್ತಾನೆ- ಎಂದು ನಾರದೀಯ ಭಕ್ತಿಸೂತ್ರ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಭಾರತೀಯ ಸಂತರೆಲ್ಲರೂ ಭಕ್ತಿಕೀಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಭಗವಂತನ ಎದೆಯ ಕದವನ್ನು ತೆರೆದು, ಅವನೊಂದಿಗೆ ಹೃದಯಸಂವಾದ ನಡೆಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ಸಫಲರಾದವರು. ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ ಇತ್ಯಾದಿ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಭಾಗವತ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಖರವಾಗಿ ಬೆಳಗಿದ ಚೈತನ್ಯಪಂಥ ಭಕ್ತಿಗೆ ರಸದ ಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿತು. ಶಾಂತ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯೆ, ಮಧುರ ಮತ್ತು ವಾತ್ಸಲ್ಯಗಳೆಂಬ 'ಪಂಚಭಾವ'ಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡ ಈ ಪಂಥದವರು ಮಧುರ ಭಾವವನ್ನೇ ಆರಿಸಿಕೊಂಡರು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲಾದ ಭಕ್ತಿಯ ಹಣತೆ ಕರ್ಣಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ಬೆಳಗುವ ದೀವಿಗೆಯಾಯಿತು. ಇದರ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸರು ತಮ್ಮ ಒಳಹೊರಗನ್ನು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡರು ; ಸಮಾಜದ ಓರೆ-ಕೋರೆಗಳನ್ನೂ, ಅಶುಚಿ-ಅರಕೆಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ; ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದಿಂದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಎತ್ತರಕ್ಕೆರುವ ದಾರಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಹಿನಿಗೆ ಭಕ್ತಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಶಾಖೆಯೊಂದು ಕೀರ್ತನೆ, ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ ಮುಂತಾದ ಸುಂದರ ಸುಳಿಗಳೊಡನೆ ಬಂದು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು. ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಕಾರ,

ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿನ ಗಹನ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯಜನರಿಗೆ ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವ ಸಲುವಾಗಿ ಶುಕಮುನಿಗಳು ಭಾಗವತವನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಹೀಗೆಯೇ “ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಹಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ, ತತ್ವವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅರಿಯುವಂತೆ, ಭಾಗವತ ಜೀವನದ ಹರ್ಷವನ್ನು ಸವಿಯುವಂತೆ” ಹರಿದಾಸರು ತಿಳಿಯಾದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪದ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದರು. ಆಳ್ವಾರರು ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜರ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ತತ್ವವನ್ನು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಮನೆಮನೆಗಳಿಗೆ ಆಡುಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಲುಪಿಸಿದಂತೆ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಮನೆಮನೆಗೆ ತಲುಪಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೇ, ಪಂಡಿತರ ಪಾಲಿಗೆ ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು-ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಶಿವಶರಣರು ಮಾಡಿದಂತೆ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು.

* * *

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದು ನಂಬುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರೇ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಈ ಪರಂಪರೆಯ ಆದ್ಯಪ್ರವರ್ತಕರು ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಶಿಷ್ಯ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಗೆ ಕ್ರಿಯಾಪೂರ್ಣ ಚಾಲನೆ ಕೊಟ್ಟವರೆಂಬುದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸತ್ಯ.

“ನಮಃ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜಾಯ ನಮಸ್ತೇ ವ್ಯಾಸಯೋಗಿನೇ |

ನಮಃ ಪುರಂದರರಾರ್ಯಾಯ ವಿಜಯಾರ್ಯಾಯ ತೇ ನಮಃ||”

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಾಸಪರಂಪರೆಯ ದಿಗ್ಗಜಗಳಾದ ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು, ವ್ಯಾಸರಾಯರು, ಪುರಂದರದಾಸರು ಹಾಗೂ ವಿಜಯದಾಸರು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರಿಂದ ಹರಿದಾಸ ಪಂಥ ಬಲಗೊಳ್ಳಲು ನಿಜವಾದ ಪ್ರೇರಣೆ ದೊರಕಿತು. ಈ ಪಂಥದ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು, ಅದನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದವರು ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರು ; ಅದಕ್ಕೊಂದು ಅಪೂರ್ವ ಜನಪ್ರಿಯತೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿದವರು ಪುರಂದರದಾಸರು ; ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯಾಗಿದ್ದ ಹರಿದಾಸವಾಹಿನಿಗೆ ಹೊಸ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ನೀಡಿ, ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಿದವರು ವಿಜಯದಾಸರು. ಹೀಗೆ ದಾಸವಾಚ್ಮಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣರಾದ ‘ದಾಸ ಚತುಷ್ಟಯ’ದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರದು ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಥಾನ.

ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರಲ್ಲಿ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಭಾವ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯೂ ಇತ್ತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಶಿಷ್ಯವಾತ್ಸಲ್ಯವೇ ಸಾಕ್ಷಿ. ಜನಸಾಮಾನ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯಲೇಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯ ಅವರಿಗೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಟ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಗುರುವಾಗಿದ್ದು, ಅವರಿಂದ ಹಲವಾರು ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ವ್ಯಾಸರಾಯರು. ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಪಂಚ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ-ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಉಜ್ವಲ ಯಶಸ್ಸುಗಳಿಸಿದ ಸವ್ಯಸಾಚೀ ಶಕ್ತಿ ಅವರದ್ದು. ಆದರೂ ಅವರು ಕೀರ್ತಿಶನಿಯ ಕಾಟಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯ-ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳ ಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು, ನೆಲವನ್ನು ಮರೆತುಬಿಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅವರದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಭಕ್ತಿ ಮಂದಾಕಿನಿಯನ್ನು ಶ್ರೀಸಾಮಾನ್ಯನ ಗುಡಿಸಿಲಿನವರೆಗೂ ತರಬೇಕೆಂಬ ಭಗೀರಥ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಅವರದ್ದು. ಸ್ವತಃ ಯತಿಗಳಾದರೂ ಪರಂಪರೆಯ ಕುರುಡು ಹಿಡಿತದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರುವುದರಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಗಳಾದ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ವ್ಯಾಸರಾಯರೆಂದರೆ ತಪ್ಪಲ್ಲವೇನೋ. ಅವರಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಜಾತಿ, ಅಂತಸ್ತು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಯೋಗ್ಯತೆಗೇ ಅವರು ಮನ್ನಣೆ ನೀಡಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ “ಅವರು ವೈದಿಕರ ಆಡಂಬರ, ಕುಹಕಗಳಿಗೆ ಮಣಿಯದೆ, ಪಂಡಿತರೂ ವೈದಿಕರೂ ಅಲ್ಲದ ಪುರಂದರದಾಸರನ್ನು” ಶಿಷ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅವರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೊಂಡಾಡಿದರು. ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಬರಾಗಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭೆ, ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ, ಅವರನ್ನು ತಮ್ಮ ಕರುಣೆಯ ಪರಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡರು. ಗೊಡ್ಡು ಆಚಾರ, ಅರ್ಥಹೀನ ಮಡಿವಂತಿಕೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ್ದ ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಈ ಸಾಹಸದ ಹಿಂದೆ ಅದೆಂಥ ಧೀಮಂತಿಕೆ, ಹೃದಯವಂತಿಕೆ, ದೂರದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದಿತೆಂದು ಊಹಿಸಿದರೆ ನಿಜಕ್ಕೂ ವಿಸ್ಮಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಸಂಸ್ಕೃತ ಕನ್ನಡ-ಎರಡೂ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ನ್ಯಾಯಾಮೃತ, ತರ್ಕತಾಂಡವ, ತಾತ್ಪರ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ-ಮುಂತಾದ ಜಟಿಲವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಗೂ ಅರ್ಥವಾಗುವಂತೆ ವಿವರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರು. ಇದು ಅವರ ಸಾಹಸಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲದೆ, ನಿಜವಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಿರಬೇಕಾದ ಬಹುಜನ ಹಿತ, ಬಹುಜನ ಸುಖವನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಕಳಕಳಿಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದ ಮೊದಲನೇ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವರು ಜಿಜ್ಞಾಸುವಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕಾರಣ, ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಕಾರಣ, ಅಪರೋಕ್ಷಿಗೆ

ಅಧಿಕಾನಂದ ಕಾರಣ, ಮುಕ್ತಿಗೆ ತಾನೇ ಫಲರೂಪ ಸಿರಿಕೃಷ್ಣನ ಪಾದಸೇವೆ, ಇದರ ತೂಕಕ್ಕೆ ಸಾಕೇ ಕೈವಲ್ಯ ?' ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಭಕ್ತಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ, ದಾಸಪರಂಪರೆಗೆ ಸಮರ್ಥವಾದ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರು.

ಒಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಪಾಂಡಿತ್ಯ-ಭಕ್ತಿಗಳ ನಡುವಣ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿದವರು. ಅವರ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಿಜಯೇಂದ್ರ ತೀರ್ಥರು, ಗೋವಿಂದ ಒಡೆಯರು, ನಾರಾಯಣ ಯತಿಗಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾಂಡ ಪಂಡಿತರಿದ್ದರು ; ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು, ವೈಕುಂಠದಾಸರು ಮೊದಲಾದ ಹರಿದಾಸರೂ ಇದ್ದರು. 'ವ್ಯಾಸಕೂಟ' 'ದಾಸಕೂಟ'ಗಳನ್ನು ಬಹುದಾದ ಈ ಎರಡೂ ಗುಂಪುಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಕಲಿತು ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಿಗಳ ಅರ್ಥಮಹತ್ವಗಳನ್ನು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞ' ರಾಗಲು ಅನುವು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟವರು ವ್ಯಾಸರಾಯರು. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರ ಪ್ರಭಾವ ಪಂಡಿತಮೇಲೆ ಆದಷ್ಟೇ ತೀವ್ರವಾಗಿ, ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳಾಗಿದ್ದ ದಾಸರ ಮೇಲೂ ಆಯಿತು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪುರಂದರದಾಸ, ಕನಕದಾಸರ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಬೀರಿದ ಪ್ರಭಾವ ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಲೇಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿ. ಪುರಂದರದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ದಾಸರೆಂದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರಂಚ್ಯಾ ಎಂದು ನಿರ್ಮಾತನೆಯಿಂದ, ಮುಕ್ತ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಹೊಗಳಿರುವುದು ಭಕ್ತಿಪಂಥಕ್ಕೆ ಅವರು ನೀಡಿದ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ಪುರಂದರ ದಾಸರು ನಿಜವಾದ ದಾಸರು ; ಏಕೆಂದರೆ-

'ನೀತಿಯೆಲ್ಲವನರಿತು ನಿಗಮವೇದ್ಯನ ನಿತ್ಯ
ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಬಿಡದೆ ವರ್ಣಿಸುತಲಿ
ಗೀತನರ್ತನದಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಪೂಜಿಸುವ
ಪೂತಾತ್ಮದಾಸ ಪುರಂದರದಾಸರಯ್ಯಾ' ||

ಹೀಗೆಂದು ಪುರಂದರದಾಸರ ಬಗೆಗಿನ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ, ನಿಜವಾದ ಹರಿದಾಸರಿಗೆ ಇರಲೇಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರು. ನೀತಿಪ್ರಜ್ಞೆ, ತೀವ್ರಭಕ್ತಿ, ಗೀತ ನರ್ತನಗಳ ಮೂಲಕ ಭಗವಂತನ ಆರಾಧನೆ-ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಆತ್ಮಪಾವಿತ್ರತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಹರಿದಾಸರಾದವರಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಉಳಿದ ಹರಿದಾಸರ ಗಮನವನ್ನು

ಸೆಳೆಯುವುದೂ ಈ ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಉದ್ದೇಶ, ಭಕ್ತಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕಿ, ಜನಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸುವಾತ ಹರಿದಾಸನಲ್ಲವೆಂದು ಅವರು ಪದೇಪದೇ ಸಾರುತ್ತಾರೆ-'ಗೂಟನಾಮವನಿಟ್ಟು, ಕೋವಿದನು ತಾನೆನುತ ಬೂಟಿಕೆಯ' ಮಾಡುವವನೂ, 'ಅಂಬುಜೋದ್ಭವಪಿತನ ಆಗಮಗಳನರಿಯದೇ ತಂಬೂರಿ ಮೀಟಿದವನೂ', 'ಮಾಯಾ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಮತೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಟ್ಟು ಗಾಯನವ' ಮಾಡುವವನೂ ಹರಿದಾಸನಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ; ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅಂಥ ಆಷಾಢಭೂತಿಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಆದರ್ಶ ಹರಿದಾಸರಾದ ಪುರಂದರದಾಸರ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಭಾರತೀಯ ದರ್ಶನದ ಕನೆಯಂತಿರುವ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿ 'ಪುರಂದರೋಪನಿಷತ್' ಎಂದು ಕರೆದವರೂ ವ್ಯಾಸರಾಯರೇ.

ಪುರಂದರದಾಸರಷ್ಟೇ ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಗೆ ಪ್ರಿಯರಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯರು ಕನಕದಾಸರು. ಕನಕ ಪುರಂದರರಿಬ್ಬರೂ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು ಎಂಬ ಮಾತು ಅರ್ಥಪೂರ್ಣ. ಕನಕರು ಕೇವಲ ದಾಸರಲ್ಲ ; ಕವಿಗಳೂ ಕೂಡ. ಸಮಾಜದ ಕೆಳವರ್ಗದಿಂದ ಬಂದ ಕನಕದಾಸರು ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಪರಮಶಿಷ್ಯರಾದರು ; ಪುರಂದರದಾಸರ ಆತ್ಮೀಯ ಮಿತ್ರರಾದರು ; ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಇದು ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ದಾಸಕೂಟದ ವಿಶಾಲ ಮನೋಧರ್ಮದ ದ್ಯೋತಕವೂ ಆಗಿದೆ.

'ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯ ಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸ
ಮುನಿ ಮಠದ ಜನರೆಲ್ಲ ದೂರಿಕೊಂಬುವರೋ ||'

ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಕನಕಣ್ಣಿನ ಬಗೆಗೆ ಇರಿಸಿದ್ದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಕನಕದಾಸರ ಮಹಿಮೆಯನ್ನರಿಯದ ಮಠದ ಜನರ ಸಣ್ಣತನ-ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಂಗತಿ 'ಬಾಳೆಹಣ್ಣಿನ ಪ್ರಸಂಗವೂ' ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಸತೀರ್ಥರ ಕೈಮುಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಸ್ತುವನ್ನು ದೇವರ ಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಕನಕದಾಸರೊಬ್ಬರೇ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಘಟನೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇಲ್ಲಿದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕನ ಮಹಿಮೆಯೇ ವಸ್ತುವಾಗಿರುವ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಗುರು ವ್ಯಾಸರಾಯರ 'ಶಿಷ್ಯಾನುಸಂಧಾನ'ದ ಚಿತ್ರವೂ ಮುಖ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿಷ್ಯವತ್ಸಲರಾದ ಗುರುವನ್ನು ಕುರಿತು ಶಿಷ್ಯರು ಕೃತಜ್ಞರಾಗಿರುವುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ. ಪುರಂದರದಾಸರು ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿಯೋ, ಸೂಚ್ಯವಾಗಿಯೋ ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಸ್ವಲ್ಪ ಅಚ್ಚರಿಯ ವಿಚಾರವೇ. ಮೇಲೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ 'ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸುವವರೂ ಇದ್ದಾರೆ.) 'ವ್ಯಾಸರಾಯ ಸುಳಾದಿ'ಯೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸುಳಾದಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಪುರಂದರದಾಸರು

ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಚರಣ ಕಮಲ ದರುಶನವನಗೆ

ಯೇಸು ಜನ್ಮದ ಸುಕೃತ ಫಲದಿ ದೊರಕಿತೊ ಎನ್ನ

ಸಾಸಿರ ಕುಲಕೋಟಿ ಪಾವನ್ನವಾಯಿತು

ಶ್ರೀಶನ ಭಜಿಸುವದಕಧಿಕಾರಿ ನಾನಾದೆ

ದೋಷವಿರಹಿತನಾದ ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ್ನ

ದಾಸರ ಕರುಣವು ಯೆನಮ್ಮಾಲೆ ಇರಲಾಗಿ ||'

—ಎಂದು ತುಂಬಿದ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಮ್ಮ ಗುರು ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಧನ್ಯತೆಗಳ ಭಾವಾಂಜಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ.

* * *

ಗುರುಗಳಾದ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಪ್ರಭಾವ ಪುರಂದರ ಕನಕರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದು ಅಸಹಜವೇನಲ್ಲ. ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿರುವ 'ದಾಸರೆಂದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರಯ್ಯಾ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಉದರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದಾಸರ ವೇಷ ಹಾಕಿ, ಜನಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ಕಪಟಗಳ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕ ಪುರಂದರರಿಬ್ಬರೂ ಸಮಾಜವನ್ನು ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಗಿಂತಲೂ ನಿಕಟವಾಗಿ, ತೀರಾ ಹತ್ತಿರದಿಂದ ಕಂಡವರು. ಅಲ್ಲಿನ ಸಣ್ಣತನ, ಪಿಸುಣತನ, ಕಾಪಟ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು. ಹೀಗಾಗಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರಂತೆಯೇ ಅವರೂ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಉಪಾಯ ವೇದಾಂತಿಗಳನ್ನೂ, ಉದರ ವಿರಾಗಿಗಳನ್ನೂ ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. :

'ಪಾಠಕನ ತೆರನಂತೆ ಪದಗಳನು ತಾ ಬೋಗಳಿ

ಕೂಟ ಜನರನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಿ

ಗೂಟನಾಮಗಳಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರಿಯೆ ತಾನೆನುತ

ಬೂಟಕವ ಮಾಡಲವ ಹರಿದಾಸನೇ ?

—ಎಂದು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೆ, ಪುರಂದರದಾಸರು

'ಬೂಟಕತನದಲ್ಲಿ ಬಹುಳ ಭಕುತಿ ಮಾಡಿ

ದಿಟನೀತ ಸರಿಯಾರಿಲ್ಲೆನಿಸಿ

ನಾಟಕ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಬಯಲ ಡಂಭವ ತೋರಿ

ಊಟದ ಮಾರ್ಗದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ...

ಉದರ ವೈರಾಗ್ಯವಿದು, ನಮ್ಮ ಪದುಮನಾಭನಲಿ ಲೇಶಭಕುತಿಯಿಲ್ಲ'

ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ,

ಕನಕದಾಸರಂತೂ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ 'ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ? ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವುದಲ್ಲದೆ :

'ಪಟ್ಟಿ ನಾಮವ ಬಳಿದು, ಪಾತ್ರೆ ಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದು

ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ಜಪಿಸುವ ಗುರುತರಿಯದೆ

ಕೆಟ್ಟ ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ಹೊರೆವಂಥ

ಹೊಟ್ಟೆಗುಡುಮಗಳೆಲ್ಲ ಪರಮ ವೈಷ್ಣವರೆ?

ಎಂದು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ವಂಚಕರನ್ನೂ ಆಷಾಢಭೂತಿಗಳನ್ನೂ ಉಗ್ರವಾಗಿ ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ಮೂರೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವಸ್ತು, ಭಾಷೆ, ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಸಾದೃಶ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಗುರುವ್ಯಾಸರಾಯರ ಸಾಮಾಜಿಕ ದೃಷ್ಟಿಕೋನವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ಇನ್ನಷ್ಟು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಈ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ.

ಹರಿದಾಸರಾದವರು ಸಮಾಜದ ಒಳಗೇ ಇರಬೇಕಾದುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿನ ಒಳಿತು ಕೆಡುಕುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ, ಶುಭದ ಕಡೆಗೇ ಸಾಮಾಜಿಕರನ್ನು ನಡೆಸುವ ಹೊಣೆ ಹರಿದಾಸರದ್ದು. ನೀತಿಯನ್ನು ಕುರಿತಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಲೋಕಜೀವನದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದ ಸ್ಥಾನ-ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭಕ್ತಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನೂ, ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಸ್ವಂತ ಆಚಾರದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಜನರ ಗಮನಕ್ಕೆ ತರಬೇಕಾದುದು ದಾಸರ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಾಗಿತ್ತು. "ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಿಗಳ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಜನರೊಂದಿಗೆ

ಬೆರತು, ಊರೂರು ತಿರುಗಿ, ಜನರಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ, ಅವರವರ ಹವ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಲೇ ಅವರಿಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಮನಗಾಣಿಸುವುದು ದಾಸರ ಕರ್ತವ್ಯ.” (ಎಸ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್-ಪುರಂದರ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಶನ, ಸಂಪುಟ: ಮೂರು) ಪುರಂದರದಾಸರೂ, ಕನಕದಾಸರೂ ಈ ಕಾಯಕವನ್ನು ಪ್ರತವನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವರು. ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಸಮಾಜದ ಎಲ್ಲ ಮುಖಗಳ ದರ್ಶನವಾಯಿತು. ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು, ಇಲ್ಲಿಯ ಸುಖ ಸೌಲಭ್ಯಬೋಗ ಭಾಗ್ಯಗಳೇ ನಿತ್ಯಸತ್ಯ ಎಂದು ಭಾವಿಸುವ ಜನಗಳ ಮಧ್ಯೆಯೇ ಬದುಕಿ, ಅವರನ್ನು ಇದರಾಚೆಗೂ ಇರುವ ಸತ್ಯದ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವೇನಲ್ಲ. ವ್ಯಾಸರಾಯರೇ ಒಂದು ಕಡೆ ಲೋಕ ಜೀವನವನ್ನು ಕುರಿತು:

‘ಮಾಯೆಯೆಂಬ ದುಷ್ಟರಾಯ

ಮಾನವೆಂಬ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಂತ್ರಿ

ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬ ತಿರಿದೋಡುವ ಪರಿವಾರ....’

ಇವುಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಪಾಡನ್ನು ಕಂಡು ಕನಿಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂಥ ಜನಗಳನ್ನು ಕುರಿತೇ ಪುರಂದರದಾಸರು “ಮಾನವ ಜನ್ಮ ದೊಡ್ಡದು, ಇದ ಹಾನಿವಾಡಲಿ ಬೇಡಿ ಹುಚ್ಚಪ್ಪಗಳಿರಾ” ಎಂಬ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಕಹಳೆಯನ್ನೂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ದಾಸರ ಜನಪದರ, ಜೀವನದ ದೃಷ್ಟಿಗೊಂದು ತೋರಬೆರಳು. “ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ಅನೇಕ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಅಸಂಖ್ಯ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿರುವ ಮಾನವ ಜನ್ಮ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬಾರದೆಂಬ ತೀವ್ರ ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಪುರಂದರದಾಸರು ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಾರೆ ;

‘ಕಣ್ಣು ಕೈ ಕಾಲ್ ಕಿವಿ ನಾಲಿಗೆ ಇರಲಿಕೆ

ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ತಿ ಮರಳಾಗುವರೆ ?

ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣಿಗಾಗಿ ಹರಿಯ ನಾಮಾಮೃತ

ಉಣ್ಣದೆ ಉಪವಾಸ ಇರುವರೆ ಖೋಡಿ ? ||

ಕಾಲನ ದೂತರು ಕಾಲ್ ಪಿಡಿದೆಳೆವಾಗ

ತಾಳು ತಾಳೆಂದರೆ ತಾಳುವರೆ ?

ಧಾಳಿಬಾರದ ಮುನ್ನ ಧರ್ಮವ ಗಳಿಸಿರೊ

ಸುಳಿನ ಸಂಸಾರ ಸುಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಲು ಬೇಡಿ ||”

ಕನಕದಾಸರೂ ತಮ್ಮ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿಯ ಎಚ್ಚರ

ಹೇಳುವ ಪ್ರಹರಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ :

‘ಕಟ್ಟಲಿಲ್ಲ ಬಿಚ್ಚಲಿಲ್ಲ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಬಾಳಲಿಲ್ಲ

ಸುಟ್ಟು ಸುಟ್ಟು ಸುಣ್ಣದರಳು ಆಯಿತೀ ಕಾಯ

ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಾಗ ತೊಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ ನಿನಗೆ ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ

ದೃಷ್ಟಿನೋಟ ಕಟ್ಟಕಡೆಗೆ ಬಟ್ಟೆಬಯಲಾಗುತ್ತಿದೆ ||

ಗರುವದೋರಿ ನಿಂದ ನೀನು ಬರಿದೆ ಕಾಲ ಕಳಿದೆ ಮುಂ-

ದರಿದು ನೋಡು ನರರ ತನುವು ದೊರಕಲರಿಯದು....||’

ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ-ಸಾಧ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಮಾನವ ದುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಬರುವ ವಿಘ್ನಗಳು ಅದೆಷ್ಟೋ ! ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗದ ಒಳಗೇ ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳು ಅತಿಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ; ಜ್ಞಾನರತ್ನವನ್ನು ಅಪಹಾರ ಮಾಡಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಚೋರರು ಅವರು. ಆದ್ದರಿಂದ ವಿವೇಕಿಯಾದವನು ಅನವರತ ಎಚ್ಚರವಾಗಿರಬೇಕು.

[ಅಂತರ್ವಸನ್ನಿ ಷಟ್ ಚೋರಾ : ದುರ್ಜಯಾ ಲೋಕ ವಿಶ್ರುತಾ

ಜ್ಞಾನ ರತ್ನಾಪಹಾರಾಯ ತಸ್ಮಾತ್ ಜಾಗ್ರತ, ||]

ಉತ್ಸರ್ಗಮುಖಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ ಅನ್ನಮದ, ಅರ್ಥಮದ, ವೈಭವದ ಮದ, ರೂಪಮದ, ಪ್ರಾಯಮದ-ಇತ್ಯಾದಿ ಮದಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬೇಕು ; ಸತಿಮೋಹ, ಸುತಮೋಹ-ಮುಂತಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಮೋಹಗಳನ್ನು ಕಡಿಮೆಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆಗಮಾತ್ರ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಕೃತಕೃತ್ಯತೆಯ ಅನುಭವವನ್ನು ದಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೇನೋ. ಇದು ಪುರಂದರ ಕನಕರಿಬ್ಬರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೂ ಹೌದು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ -

‘ಆರು ಹಿತವರು ನಿನಗೆ-ಮೂರು ಮಂದಿಯೊಳಗೆ

ನಾರಿಯೋ, ಧಾರಣಿಯೋ, ಬಲುಧನದ ಸಿರಿಯೋ ?’

ದಾಸರ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಹಿಂದೆ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನ ಹೇಯವೆಂಬ ನೇತ್ರಾತ್ಮಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗದು. ಸ್ವತಃ ಪುರಂದರ ಕನಕದಾಸರಿಬ್ಬರೂ ಸಂಸಾರಿಗಳೇ. ವ್ಯಾಸಕೂಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಯತಿಗಳಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಮನ್ನಣೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಮೌಲ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ, ಶಾಶ್ವತ-ಅಶಾಶ್ವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತಾದ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನ-ಇವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಲೋಕದ ಜನರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲಿನ ಆಶಯ ಸಾಮಾನ್ಯರಾದ ನಾವು ‘ಮುನ್ನ

ಶತಕೋಟಿ ರಾಯರುಗಳು ಆಳಿದ ಈ ನೆಲವನ್ನು' ನಮ್ಮದು ಎಂದು ಶಾಸನ ಬರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ಬಿನ್ನಣದ ಮನೆಕಟ್ಟಿ' ಅದೇ ಸ್ಥಿರವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಬಿದ್ದು, ಎತ್ತರಕ್ಕೆ ಏರುವ ಅವಕಾಶದಿಂದ ವಂಚಿತರಾಗುತ್ತೇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ 'ನಾರಿ', 'ಧಾರಣಿ', 'ಸಿರಿ' ಈ ಮೂವರೂ ನಮ್ಮ ದಾಸರಾಗಿರಬೇಕೇ ಹೊರತು, ಅರಸರಾಗಿರಬಾರದು. ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕದಾಸರು, ಸ್ವಲ್ಪ ವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೇ -

'ಹೆಣ್ಣು ಹೊನ್ನು ಮಣ್ಣು ಮೂರು ತನ್ನಲಿದ್ದು ಕಾಣಲಿಲ್ಲ
ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಬಯಸಲಾಗದು
ಅನ್ನ ವಸ್ತ್ರ ಭೋಗಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸುಖವ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ
ಮಣ್ಣುಪಾಲು ಆದಮೇಲೆ ಆರಿಗಾಹೋದು ?'

ಎಂದು ಮಾನವ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಮೌಲ್ಯ ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಲೌಕಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಾಳು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಪುರಂದರದಾಸರು 'ಗೇರು ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಂಸಾರದಿ ಮೀರಿಯಾಸೆ ಮಾಡದಲೆ' ಇದ್ದು 'ಈಸಬೇಕು, ಇದ್ದು ಜೈಸಬೇಕು'- ಎಂದು ಬೋಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

* * *

ವಚನಕಾರರಂತೆಯೇ ಹರಿದಾಸರನ್ನೂ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕಾಡಿದ ಒಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆ. ಜಾತಿ ಎಂಬ ಶಾಪ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಮ್ಮ ಜನವನ್ನು ಕಾಡುತ್ತಲೇ ಬಂದಿದೆ. ಶಂಕರ, ರಾಮಾನುಜ, ಬಸವ, ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ, ಗಾಂಧೀಜಿ, ಅಂಬೇಡ್ಕರ್ ಈ ಎಲ್ಲರೂ ಜಾತಿಯ ಪಿಡುಗನ್ನು ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದರೂ, ಅದು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ತಲೆಯೆತ್ತುತ್ತಲೇ ಇದೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕನಕದಾಸರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಕುಲೀನರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದರು. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪ್ರಾಯೋಗಿಕವಾಗಿ ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ತಮ್ಮ ಕುಲೀನ ಶಿಷ್ಯರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸಬೇಕಾಯಿತು. 'ಕುಲ' ಎನ್ನುವ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ, ಅದರ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯ ಸ್ಥಿತಿ ಶಿವಶರಣರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ, ಹರಿದಾಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತ್ತು. ಪುರಂದರ ಕನಕರಿಬ್ಬರೂ ಕುಲಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

'ಹೊಲಯ ಹೊರಗಿಹನೆ, ಊರೊಳಗಿಲ್ಲವೆ ?' ಎಂದು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ 'ಹೊಲಯ' ಎನ್ನುವ ಪದ ಜಾತಿಸೂಚಕವಲ್ಲ, ಗುಣಸೂಚಕವಾದುದು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ- 'ಹೇಳಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯದವ', ಇದ್ದೂ 'ದಾನಧರ್ಮವ ಮಾಡದವ', 'ಹುಸಿಯಾಡುವವ', 'ಉಂಡಮನೆಗೆರಡು ಬಗೆಯುವವ' ಇಂಥವರೆಲ್ಲರೂ ಹೊಲೆಯರು. ಪುರಂದರರು 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಳಿದವನು' ಎಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಜಾತಿ ಎಂಬುದು ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದುದಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ವಿಚಾರವನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ತೀವ್ರವಾಗಿ :

'ಹೊಲೆಯ ಬಂದನೆಂದು ಒಳಗೆ ದೇವರ ಮಾಡಿ
ಗಣಗಣ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸುವರಯ್ಯಾ
ತನುವಿನ ಕೋಪವು ಹೊಲೆಯಲ್ಲವೇ ?
ಪರಧನ ಪರಸತಿ ಹೊಲೆಯಲ್ಲವೇ ?
ಹೊರಗಿದ್ದ ಹೊಲೆಯನ ಒಳಗೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟರೆ
ಇದಕೇನೋ ಮದ್ದೋ ಪುರಂದರ ವಿಠಲ ?'

-ಎಂದು ಮಡಿವಂತರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಜಾತಿ ತತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಮರುಚಿಂತನೆ ನಡೆಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೇಲ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಾಸರಾಯರಾಗಲೀ, ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲೀ, ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯಿಂದಾಗುವ ನೋವಿನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ನೇರವಾಗಿ ಒಡ್ಡಿಕೊಂಡವರಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಈ ನೋವು ಸ್ವಂತ ಅನುಭವವೇ ಆಗಿತ್ತು. ಕುಲಬರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರು ಸಮಾಜದ ಕೆಳವರ್ಗವನ್ನು ಕುರಿತು ತೋರಿಸುವ ತೀವ್ರ ತಿರಸ್ಕಾರ ಎಂಥ ನೋವಿನ ಸಂಗತಿ ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸ್ವಾನುಭವದ ಸಂಗತಿಯಾಗಿತ್ತು. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಮೇಲು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು ಕೆಳಗಿನ ಜನರನ್ನು ಹೀನಾಯವಾಗಿ ಕಾಣುವುದರ ವಿರುದ್ಧ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಣಕುವ್ಯ 'ರಾಮಧಾನ್ಯಚರಿತ್ರೆ' ಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ತೀವ್ರವಾಗಿಯೇ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ನೋಡುವ ರಾಗಿಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ದಲಿತವರ್ಗದವರ ಪ್ರತಿಭಟನೆಯೇ ಆಗಿದೆ.

ತಮ್ಮ ಅನೇಕ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲೂ ಕನಕದಾಸರು 'ಕುಲ'ದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಕೆಡುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಹಿಂದೆ ವೈಯಕ್ತಿಕ ನೋವಿನ ಅಂಶವಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ

ಸಾಮಾಜಿಕ ಸುಧಾರಣಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಕೆಲಸಮಾಡಿದೆ. 'ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರೋ | ಕುಲವಾವುದು ಸತ್ಯಜನರಿಗೆ?' ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಳಕಳಿ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು, ತಾವರೆ ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಪೂಜಾರ್ಯೋಗ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ ; ಹಸುವಿನ ಕೆಚ್ಚಲಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹಾಲನ್ನು 'ಭೂಸುರ'ರೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡವರು ಪವಿತ್ರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಪರಾಶರ, ವಸಿಷ್ಠ, ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಋಷಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೇನಲ್ಲ-ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ಕನಕದಾಸರು ಮನುಷ್ಯನ ಪಾಲಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ಬರುವುದು ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಲದಿಂದಲ್ಲ, ಅಂತಃಸ್ವತ್ತಿಂದ, ಆಚಾರದಿಂದ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮನಾವಕುಲ, ಜೀವನಾವ ಕುಲ, ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯೆ ?' ಇದು ಕೇವಲ ಕನಕದಾಸರೊಬ್ಬರ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲ ; 'ಮನುಷ್ಯ ಜಾತಿ' ತಾನೊಂದೆ ವಲಂ' ಎಂದು ಘೋಷಿಸಿದ ಆದಿಕವಿ ಪಂಪನಂಥವರೂ ಕರ್ಣನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಇಂಥದೇ ಮಾತನ್ನು ಆಡಿಸುವುದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು. ಆತ್ಮ, ಜೀವ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕುಲದ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅತೀತವಾದುವು, ಆದ್ದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಜಾತಿಯ ಮೇಲೆ ಕೀಳಿಗಳನ್ನು ಅಂಟಿಸುವುದು ಅನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಹಾಡುತ್ತಾರೆ-'ಯಾತರವನೆಂದುಸುರಲಿ, ಜಗನ್ನಾಥ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ನರರೂಪವಯ್ಯೆ' ; ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕುಲದ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನೇ ಕುರಿತಾದ ನೋವಿದೆ. ಚಿಂತನೆಯೂ ಇದೆ. ತಾನು ದೇವರ ಮಗ 'ಜಗನ್ನಾಥಮಾಡಿದ ಒಂದು ನರರೂಪ' ಎಂದು ಹೇಳುವುದರ ಮೂಲಕ, ತನ್ನ ಜಾತಿ ಮಾನವ ಜಾತಿ, ಭಗವಂತನೇ ತನ್ನ ತಂದೆ ; ಹೀಗಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲಕ ಕೀಳಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ-ಎಂಬುದನ್ನು ಧ್ವನಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅವರು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. 'ಈ ದೇಹದಲಿ ನೀ ನೆಲಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ?' ಎಂಬ ಮಾತೂ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಗವಂತನ ವಾಸಸ್ಥಾನವಾದ ದೇಹ ಹುಟ್ಟಿನ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಕೀಳಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದನ್ನು ಇದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ.

* * *

ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣುವ ಸಮಾನ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ. ಆತ್ಮನಿವೇದನೆ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಉಪದೇಶ, ತತ್ವಚಿಂತನೆ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಭಕ್ತಿ ನಿರ್ಭರ ರಚನೆಗಳೂ. 'ಹರಿ' ಎಂಬ ಪರಾಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಚಲ ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನಿರಿಸಿ, ಆತ್ಮೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ್ನೇ

ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಮರ್ಪಣಾಭಾವ, ಶರಣ್ಯತೆ ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲರ ಕೃತಿಗಳ ಸಮಾನ ಲಕ್ಷಣ. ಮನಸ್ಸು, ಮಾತು, ಕೃತಿಗಳೆಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವದನುಸಂಧಾನ ನಡೆಯುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಹರಿದಾಸರು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವ್ರತ. ವ್ಯಾಸರಾಯಸ್ವಾಮಿಗಳು "ಅಂತರಂಗದಲಿ ಹರಿಯ ಕಾಣದವ ಹುಟ್ಟುಗುರುಡನೋ" ಎಂದು ಮರುಗಿದರು : "ಹರಿದಾಸರ ಸಂಗ, ಗುರುಕರುಣೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲ" ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ ಅವರದ್ದು. "ಹರಿಯ ಹೆಸರಿಂದ ಬದುಕುವ ದಾಸನಾನು, ಸಿರಿಕೃಷ್ಣ ದಾಸರ ದಾಸ ನಾನು" ಎಂಬ ವಿನಯದ ದಾರಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರು :

"ಆಳು ನಾ ನಿನ್ನಳು ನಿನ್ನಳು ನಾನು

ನೀನು ತಂದೆ, ನಿನ್ನ ಕಂದ

ಶರಣ್ಯ ನಾ ನಿನ್ನ ಶರಣಾಗತನು "

ಎಂದು 'ಅಹಂಕಾರ' 'ಮಮಕಾರ'ಗಳನ್ನು ಭಕ್ತಿಯಜ್ಜದಲ್ಲಿ ಆಹುತಿ ನೀಡಿ, 'ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣ' ಎಂದರು. ಪುರಂದರ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭಾವ ಬಹಳ ಕಡೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು ;

"ನಿನ್ನ ಪಾದಾಂಬುರುಹ ಭಜಿಸುವುದೆ ಸೌಭಾಗ್ಯ

ನಿನ್ನ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಗಳ ಭೋಗದ್ರವ್ಯ

ನಿನ್ನ ಕಥೆ ಕೇಳುವುದೆ ಮಂಗಳ ಸುವಾದ್ಯಗಳು

ನಿನ್ನಂಥ ಅರಸನೆಗೆ ಪುರಂದರ ವಿಠಲ" ||

ಎನ್ನುವುದರ ಜೊತೆಗೆ

'ಅನಾಥನು ನಾನು ಬಂಧು ನೀನು

ಹೀನನು ನಾನು ದಯಾವಂತ ನೀನು

ಧ್ಯಾನಮಂತ್ರನು ನೀನು ಧ್ಯಾನಿಸುವೆನು ನಾನು

ಜ್ಞಾನಗಮ್ಯನು ನೀನು ಅಜ್ಞಾನಿ ನಾನು" ||

ಎಂದೂ ಹೇಳಿ ಭಗವಂತನ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವ, ಕಾರುಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳನ್ನು, ತಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ದೈನ್ಯ ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ವೈದೃಶ್ಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸರೂ :

"ಏನೆಂದು ಕೊಂಡಾಡಿ ತುತಿಸಲೋ ದೇವ

ನಾನೇನು ಬಲ್ಲೆ ನಿನ್ನಯ ಮಹಿಮೆ ಘನವ"

ಎಂದು ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿ

“ಹರಿಮುಕುಂದನು ನೀನು, ನರಜನ್ಮ ಹುಳು ನಾನು
ಪರಮಾತ್ಮನು ನೀನು, ಪಾಮರನು ನಾನು
ಗರುಡಗಮನನು ನೀನು, ಮರುಳು ಪಾಪಿಯು ನಾನು
ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯು ನೀನು ತಿರುಕನು ನಾನು ||”

—ಎಂದು ಭಗವಂತನ ಹಿರಿಮೆ ಗರಿಮೆಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದರೊಂದಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರಾದ ತಮ್ಮ ಅಲ್ಪತನವನ್ನು ನಿವೇದಿಸಿದ್ದಾರೆ. “ದಾಸದಾಸರ ಮನೆಯ ದಾಸಿಯರ ಮಗ ನಾನು ಸಾಸಿರನಾಮದೊಡೆಯ ರಂಗಯ್ಯನ ಮನೆಯ” ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ವಿನಯಶೀಲತೆ, ಅಹಂಕಾರ ನಿರಸನ, ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಹೇಳಿದ “ಆಳು ನಾ ನಿನ್ನಾಳು, ನಿನ್ನಾಳು ನಾನು...” ಎಂಬುದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿದೆ.

ಹರಿ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕನೆಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ :

“ಎಲ್ಲಿ ನೀ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರೆನಗೇನು ಭಯವಿಲ್ಲ
ಬಲ್ಲೆನೋ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕನೆಂಬುದ”

ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ “ಸಕಲಗ್ರಹಬಲ ನೀನೆ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷ ; ನಿಖಿಲ ವ್ಯಾಪಕ ನೀನೇ ವಿಶ್ವರಕ್ಷ” ಎಂದು ಸಾರಿ, ಭಗವಂತ ಕಾಲದೇಶಗಳಿಗೆ ಅತೀತನಾದವನು, ವಿಶ್ವದ ಎಲ್ಲ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಹಿಂದಿರುವ ಸೂತ್ರಧಾರನಾದವನು ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಲದೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ವಿರಾಡ್ವಾಪಿಯಾಗಿರುವ ಭಗವಂತ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮಾರುಹೋಗಿ, ಭಕ್ತನ ಹೃದಯದ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿದಾಗ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಆಗುವ ಆನಂದ ಅದೆಂಥದೋ ! ಇಂಥ ಅನುಭವದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಒಡ್ಡಿಕೊಂಡ ಕನಕದಾಸರು :

“ಬದುಕಿದನು ಬದುಕಿದನು ಭವ ಎನಗೆ ಹಿಂಗಿತು
ಪದುಮನಾಭನ ಪಾದದೊಲುಮೆ ಎನಗಾಯಿತು”

ಎಂದು ಅಂತಃಕರಣ ತುಂಬಿ, ಧನ್ಯತೆಯ ಉದ್ಗಾರ ಎತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಅನುಭವದ ತುರಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯ ಮುಂದೆ, ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಐಹಿಕ ವಿಚಾರಗಳೂ ಸೊನ್ನೆ. ದಾಸರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ :

“ಇಂದೆನ್ನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಸಂಪದವಾಯ್ತು

ಮುಂದೆನ್ನ ಜನ್ಮ ಸಫಲವಾಯಿತು.

ತಂದೆ ಶ್ರೀ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವರಾಯ

ಬಂದೆನ್ನ ಹೃದಯದಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಂತ ||”

ನಿಜಕ್ಕೂ ದಾಸರಪಾಲಿಗೆ ‘ಇದು ಭಾಗ್ಯ’, ಇದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ!

* * *

ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಸರಾಯರು, ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಹೋಲಿಕೆಗೆ ಸಿಗುವ ಅನೇಕ ಅಂಶಗಳಿವೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲದೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲೇಬೇಕಾದುದು ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಕೃತಿಗಳು. ಭಾಗವತ ದಶಮಸ್ಕಂಧದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೃಷ್ಣನ ಭುವನಮೋಹಕ ಮೂರ್ತಿಯ ಬಾಲಲೀಲೆಯನ್ನು ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲರೂ ಭಾವಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರ—“ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಂತಿದೆ, ಬಣ್ಣದ ಕೊಳಲ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಬಾರದೆ” ಎಂಬ ಕೀರ್ತನೆ. “ಆಡಿದನೋ ರಂಗ ಅದ್ಭುತದಿಂದಲಿ ಕಾಳಿಂಗನ ಫಣಿಯಲಿ” ಎಂಬ ಪುರಂದರದಾಸರ ಪದ, “ಸೈಯವೇ ಇದು ಸೈಯೆ ಗೋಪಿಸೈಯೆ ಗೋಪಿ ನಿನ್ನ ಮಗನಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಬುದ್ಧಿಕಲಿಸಿದೆ ನೋಡು” ಎಂಬ ಗೋಪಿಯರ ದೂರಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ—ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅತ್ಯಂತ ರಸಸ್ಯಂದಿಯಾದವು. ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಇವು ಕೇವಲ ಒಂದೆರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳು ಮಾತ್ರ. ಕನಕದಾಸರು ಪುರಂದರದಾಸರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಯಂಥ ಕಾವ್ಯವನ್ನೇ ಬರೆದು ಕನಕದಾಸರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಅವರು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುವ ರೀತಿಯೇ ಚೆನ್ನು ; ಅವರ ಪ್ರಕಾರ ‘ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ’ ಎಂಬುದು :

“ಹರಿಶರಣರಪೆಚ್ಚು ಬುಧಜನರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚು
ದುರಿತವನಕೆ ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚು
ವಿರಹಿಗಳಿಗೆದೆಗಿಚ್ಚು ವೀರಗೆ ಪುಚ್ಚು ಕೇ
ಳ್ಳರಿಗಿದು ತನಿಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು ||”

* * *

ಕೊನೆಯದಾಗಿ ಕನಕದಾಸರೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಪೋಷಿಸಿ, ಬೆಳೆಸಿದ ಭಕ್ತಿ

ವ್ಯಕ್ತಕ್ಕೆ ಪುರಂದರ ಕನಕರು ಎರಡು ಮುಖ್ಯ ಶಾಖೆಗಳು. ನಿಜ, ಭಕ್ತಿಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರ ಹೆಸರಿಗೂ ಸಮಾನ ಗೌರವವಿರುವುದೂ ಸತ್ಯ. ಆದರೆ ಪುರಂದರದಾಸರಿಗಿಂತ ಕನಕದಾಸರು ಅದೆಷ್ಟೋ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದರೆಂಬ ಮಾತೂ ಅಷ್ಟೇ ಸತ್ಯ. ಶ್ರೀ ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಗುರುತಿಸಿರುವಂತೆ 'ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗಿಂತ ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಲಿ ಕಾವ್ಯಗುಣ ಒಂದು ಕೈ ಮಿಗಿಲಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಕನಕದಾಸರು ಪ್ರಧಾನತಃ ಕವಿಗಳು ಎನ್ನುವುದೇ ಆಗಿದೆ... ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆ, ಕಲ್ಪಕತೆಗಳು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ವಿರಳವೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದು" (ಜಿ ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ, ಪರಿಶೀಲನೆ). ತಮ್ಮ ಕಾಲದ ಹರಿದಾಸರಿಗಿಂತ ಕೇವಲ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ರಚಿಸದೆ, ಕಾವ್ಯಗಳ ರಚನೆಯ ಸಾಹಸಕ್ಕೂ ಕೈಹಾಕಿ, ಸಾಕಷ್ಟು ಯಶಸ್ವಿಗಳಾದವರು ಕನಕದಾಸರು. ಅದರಲ್ಲೂ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಯಂತಹ 'ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ' (Allegory) ಪ್ರಕಾರದ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರೆದರೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಅವರ ಅನನ್ಯತೆ, ಸ್ವೋಪಜ್ಞತೆಗಳ ಬಗೆಗೆ ಬೆರಗು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತೆಂದರೆ ಬದುಕಿನ ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾದು ಬಂದ ಕನಕದಾಸರು ಬಹುಶಃ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಶೋಧಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ಬಾಳಿನ ನಿಜವನ್ನು ಕುರಿತಾದ 'ಹುಡುಕಾಟದ' ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡೇ ಬಂದಿದ್ದರು. ಅವರು "ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೋ, ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೋ ?" ಎಂದು ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆ, "ಬೀಜವೃಕ್ಷದೊಳಾಯ್ತು, ವೃಕ್ಷಕೆ ಬೀಜವಾರಿಂದಾಯ್ತು ?" ಎನ್ನುವ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ-ಎಲ್ಲವೂ ಅವರ ಚಿಂತನಶೀಲತೆಯನ್ನೂ ಬಾಳಿನ ನಿಗೂಢತೆಯ ಬಗೆಗಿನ ಬೆರಗಿನೊಂದಿಗಿರುವ ಕುತೂಹಲವನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ('ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೋ...' ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಓದಿದಾಗ ಆಧುನಿಕರಿಗೆ ಬ್ಲೇಕ್ ಕವಿಯ 'Tyger' ಪದ್ಯ ನೆನಪಾದರೆ ಆಶ್ಚರ್ಯವಲ್ಲ.) ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಹರಿದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿ, ಕವಿಗಳೆಲಿ ಅನುಭಾವಿ ; ಇದೇ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ದೊರೆಯುವ ಸಂವೇದನೆಯ ದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆದು. ಅದರಾಚೆಗೆ ಇರುವ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಕೈಚಾಚಿದವರು ಕನಕರು. 'ಇಹದ ತಳಹದಿಯಿಂದ ದಿಟದ ದರ್ಶನವರಳಿ, ಹಂಬಲಿಸಿ' ಹಾಡಿದ ಹಾಡು ಕನಕರದ್ದು!

ಗ್ರಂಥಮಾಲಾ

೧. ಪುರಂದರ ಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಶನ-ಸಂಪುಟ ೧ ರಿಂದ ೪ ; ಸಂಪಾದಕರು: ಪ್ರೊ. ಎಸ್. ಕೆ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು
೨. ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ-ಸಂಪಾದಕರು : ಪ್ರೊ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡರು ಮತ್ತು ಇತರರು ; ಪ್ರಕಾಶಕರು ; ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ ಬೆಂಗಳೂರು.
೩. ಹರಿದಾಸ ಹೃದಯ-ಡಾ. ಜಿ. ವರದರಾಜರಾವ್ ; ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಶಾರದಾಮಂದಿರ, ಮೈಸೂರು.
೪. ಕರ್ಣಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರು-ಡಾ. ಎಚ್. ಕೆ. ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯ ; ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಶ್ರೀಪರಿಮಳ ಸಂಶೋಧನ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶನ ಮಂದಿರ, ನಂಜನಗೂಡು.
೫. ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು-ಕಟ್ಟಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ. ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಎಸ್. ಜಿ. ಕಟ್ಟಿ, ಬೆಳಗಾವಿ.
೬. ಕನಕಕಿರಣ-ಸಂಪಾದಕರು : ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ; ಕಾಳಿದಾಸ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಘ, ವಿಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು.
೭. ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ-ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ ; ಶ್ರೀ ಬತ್ತೇರೇಶ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ.
೮. ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮೀಕ್ಷೆ - ಸಂಪಾದಕರು : ಡಾ | ಜಿ. ವರದರಾಜ ರಾವ್; ಪ್ರಕಾಶಕರು : ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ.
೯. ವಿಜಯದಾಸರು ಮತ್ತು ಅವರ ಕೃತಿಗಳು-ಎನ್. ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ಉಡುಪ ; ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ ಪತ್ರಿಕೆ, ಡಿಸೆಂಬರ್ 62, ಜೂನ್ 63, ಡಿಸೆಂಬರ್ 63.
೧೦. ದಾಸಮಾನಸ-ಪ್ರಕಾಶನ : ಪುರಂದರದಾಸರ ೫೦೦ನೇ ಹುಟ್ಟು ಹಬ್ಬ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಸಮ್ಮೇಳನ ಸಮಿತಿ, ಹಾದಿಗಲ್ಲು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ.
೧೧. ಕೀರ್ತನಕಾರರು-ಎಚ್. ಎಸ್. ವೆಂಕಟೇಶಮೂರ್ತಿ. ಪ್ರಕಾಶಕರು ; ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕನಕ ಮತ್ತು ಪುರಂದರರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು

ಜಿ. ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥನ್

ಕನಕದಾಸರು (೧೫೦೮-೧೬೦೬) ಮತ್ತು ಪುರಂದರದಾಸರು (೧೪೮೦-೧೫೬೪) ಹರಿದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಎರಡು ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣು ಎರಡಾದರೂ ನೋಟಿ ಒಂದೇ ಇರುವಂತೆ ಈ ಮಹನೀಯರು ಸಾಧಿಸಿದ ಸಾಧನೆಗಳು ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದ್ದಾಗಿದ್ದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿವೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಚರಣಕಮಲ ದರ್ಶನವೆನಗೇಸುಜನ್ಮದ ಸುಕೃತಫಲದಿ ದೊರಕಿತೊ (ಪೂಜಾ. ೬)* ಎಂದು ಪುರಂದರದಾಸರು ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತು- ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸಮುನಿ ಮಠಿಕರೆಲ್ಲರು ದೂರುತಿಹರೊ (ಸಂ ೧೨೧) ಎಂದು ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಉಲ್ಲೇಖವಿಲ್ಲ. 'ಮಗುವು ಕಾಣಿರಯ್ಯು ಮಾಯದ ಮಗುವು ಕಾಣಿರಯ್ಯು ಸುಗುಣ ವಾದಿರಾಜರೆ ಮೂಜಗವನು ತನ್ನದರದೊಳಿಟ್ಟು' (ಕ. ಕೀ. ೧೨೦) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವಾದಿರಾಜರನ್ನು 'ತಿರಿದುಂಬದಾಸರ ಕೈಯ ಕಪ್ಪವ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೆ ತಿರುಮಲಾಚಾರ್ಯ ಶ್ರೀಗುರುವೆ ಬಲ್ಲ' (ಕ.ಕೀ. ೨೦೫) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಿರುಮಲಾಚಾರ್ಯ ಗುರುಗಳನ್ನು

* ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಗಳ ವಿವರ ಹೀಗಿದೆ-

೧. ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು (ಕ. ಕೀ) ಸಂ ಪಂಡಿತರತ್ನಂ ವಿದ್ಯಾವಾರಿಧಿ ಶ್ರೀ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮತ್ತು ಡಾ. ಕೆ. ಎಂ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಎಂ.ಎ.ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಕಾಶಕರು. ರಾಜ್ಯಸಮಿತಿ ಶ್ರೀಕನಕದಾಸರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೧೯೬೫

೨. ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂ. ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿ ಹುಚ್ಚರಾಯರು. ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರ ೪೦೦ನೆಯ ವರ್ಷದ ಉತ್ಸವ ಮಂಡಲ, ಧಾರವಾಡ. ೧. ಪೂಜಾತತ್ವ (ಪೂಜಾ) ೨. ಆರ್ತಭಾವ (ಆರ್ತ) ೩. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ-(ಮಾಹಾ) ೪. ಕೃಷ್ಣಲೀಲಾ (ಕೃಷ್ಣ) ೫. ಲೋಕನೀತಿ (ಲೋಕ) ೬. ಸಂಕೀರ್ಣ (ಸಂ).

ನೆನೆದಿದ್ದಾರೆ. ವ್ಯಾಸರಾಯರನ್ನು ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ಅವತಾರ, ಪುರಂದರರನ್ನು ನಾರದರ ಅವತಾರ ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಯಮಧರ್ಮನ ಅವತಾರ ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆಯಿದೆ. ಈ ಮಾತಿಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ-'ಯಮನು ಮುನ್ನೆ ಮಾಂಡವ್ಯ ಶಾಪದಿಂದೆರಡು ಜನುಮ ಶೂದ್ರಯೋನಿಯೊಳಗೆ ಪುಟ್ಟಿದನು ಮೊದಲ ಜನುಮ ವಿದುರನಾಗಿ ಕುರುಬರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನಗೀ ಜನುಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಎಂತು ಎಂಬೆ' (ಕ ಕೀ 90) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಹರಿದಾಸದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಹೀಗಿವೆ. ಪುರಂದರ ವೈರಾಗ್ಯಭಾವನೆಯು ಸ್ಫುಟಗೊಳ್ಳಲು ಅವರ ಹೆಂಡತಿಯ ಮೂಗುತಿಯ ಪ್ರಸಂಗ ಕಾರಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ-ಆದದ್ದೆಲ್ಲಾ ಒಳಿತೇ ಆಯಿತು ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಧರನ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಲು ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಾಯಿತು ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಕನಕದಾಸರು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಗತಾಸುವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾಗ ಹರಿ ಬಂದು ಸಲಹಿದನೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಮೂಡಿತೆಂದೂ ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ-ಹರಿ ನಿನ್ನ ಪದಕಮಲ ಕರುಣದಿಂದಲಿ ಎನಗೆ ದೊರಕಿತೀ ಗುರುವೆ ಹರಿಯೆ (ಕ.ಕೀ. ೯೨) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯ ಭಾಗವಾದ 'ಅರಿಗಳು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರಲು ನಾನವರೊಡನೆ ಪರಿಪರಿ ಹೋರುತಿರಲು ದುರುಳರೆನ್ನನು ಜೈಸಿ ಹರಿದಟ್ಟಿ ಬಂದೆನ್ನ ಧರೆಗುರುಳಿಸಿದರೊ ಹರಿಯೆ...ದೊರೆತನವ ಬಿಡಿಸಿ ಸುಸ್ಥಿರ ಮಾರ್ಗವನೆ ತೋರಿ ಪರಿಪಾಲಿಸಿದೆಯೆನ್ನ ಹರಿಯೆ' ಎನ್ನುವ ಮಾತು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಪುರಂದರದಾಸರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದೂ ಚಿನಿವಾರವೃತ್ತಿಯ ವೈಶ್ಯರೆಂದೂ ಊಹೆಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಕಮಲಾಪುರದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬರುವ-

ಧೀಮಾನ್ ಲಕ್ಷ್ಮಣದಾಸಾಖ್ಯಃ ಶ್ರೀಪುರಂದರದಾಸಃಃ

ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರಜೋ ವೃತ್ತಿದ್ವಯಮತ್ಸೈಹಿಯಾಜುಷಃ ||

ವಸಿಷ್ಠಾನ್ವಯ ಸಂಭೂತಃ ಶ್ರೀಪುರಂದರದಾಸಃಃ

ದ್ವಜೋ ಹೇಬಣದಾಸಾಖ್ಯೋ ಯಾಜುಷೋತ್ರದ್ವಿವೃತ್ತಿಕಃ ||

ವಸಿಷ್ಠಗೋತ್ರ ಸಂಭೂತಃ ಶ್ರೀಪುರಂದರದಾಸಜಃ

ಧೀಮಾನ್ ಮಧ್ವಪದಾಸಾಖಯೋಯಾಜುಷೋತ್ರದ್ವಿವೃತ್ತಿಕಂ ||*

ಎನ್ನುವ ಉಲ್ಲೇಖದಿಂದ ಅವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತು ಕುರುಬ, ಕಬ್ಬಲಿಗ, ಬೇಡಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಗೆ ಬಗೆಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕುರುಬಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆನ್ನಲು-ಕುರುಬರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನಗೀ ಜನುಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಎಂತು ಎಂಬೆ (ಕ. ಕೀ. ೯೦), ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರೊ ಬೀರಯ್ಯ (ಕ.ಕೀ. ೧೩.೮) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿವೆ. ಕನಕದಾಸನು ಕಬ್ಬಲಿಗನು ಎಂದು ಅಣಕಿಸಿ ನುಡಿಬೇಡಿರಣ್ಣ (ಮಹಾ ೧೭) ಎನ್ನುವ

ಪುರಂದರದಾಸರ ಮಾತಿನಿಂದ ಅವರನ್ನು ಕಬ್ಬಲಿಗನೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ, ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮರು ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರಿ ಹುಚ್ಚರಾಯರು ತಾವು ನಡೆಸಿದ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದಿಂದ ಬೇಡರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದಾಸಜಾತಿಯವರಿರಬೇಕೆಂದು ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರೇ ರಚಿಸಿರುವರೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿರುವ-ಕುರುಬರ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದನಗೀ ಜನುಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿ ಎಂತು ಎಂಬೆ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವರು ಕುರುಬರಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಪುರಂದರದಾಸರು ವ್ಯಾಸರಾಯರಿಂದ ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆದದ್ದು ನಿಜವಾದರೂ ಅವರಿಗೆ ರಾಮಾನುಜ ಪುಣೀತ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಪರಿಚಯವಿದ್ದಿತೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ-ಕದವನಿಕ್ಕಿದಳಿದೆಕೊ ಗಯ್ಯಾಳೀ ಮೂಳಿ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರತ ರಾಮಾಯಣ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ ಸಾರಸತ್ವದ ಬಿಂದು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದಿತೆಂದು (ಸಂ. ೧೧೭) ಎನ್ನುವ ಮಾತು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪುರಂದರದಾಸರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಮಧ್ವಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಬಹುದು. ಕನಕದಾಸರು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವಧರ್ಮದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ರಾಮಾನುಜ ಮತೋದ್ಧಾರಕ ತಾಮಸಗುಣಪಾಶ ಗಿರಿವಜ್ರದಂಡ ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಹರಹರ ಎಂಬ ಶೈವರ ಏಳೂರು ಶಿರಗಳನರಿದನು ನಮ್ಮ ತಾತಯ್ಯ-ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ

* 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಇಂಡಿಕ. ಸಂಪುಟ ೩೧, ಸಂಚಿಕೆ ೩, ಶ್ಲೋಕ ೧೭೮-೧೮೦.

ತಾತಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿರುವುದು, ವಂದಿಸಿರುವುದು ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ವಾದಿರಾಜರ ಶಿಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ಮಧ್ವಮತದ ಅನುಯಾಯಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಹನುಮಂತ, ಭೀಮ, ಆನಂದತೀರ್ಥರು ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿಬರುವ ಮಧ್ವಮತದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಪುರಂದರ ಮತ್ತು ಕನಕರು ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ನೆನೆದಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕೂಸನು ಕಂಡಿರಾ-ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಕಂಡಿರಾ (ಪೂಜಾ. ೩೫) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತ, ಭೀಮರ ಅನಂತರ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರನ್ನು

ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಗೆದ್ದಿತು ಕೂಸು

ಮಧ್ವಮತವನ್ನುದ್ಧರಿಸಿತು ಕೂಸು

ಮುದ್ದು ಶ್ರೀ ಪುರಂದರವಿಠಲನ ದಯದಿಂದ

ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ನಿಂತಿತು ಕೂಸು || ೩ ||

ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದರೆ ಕನಕದಾಸರು-ಪರಮಪದವೀವ ಗುರುಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣ (ಕ, ಕೀ. ೧೦) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ-

ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ತುರಿಯಾಶ್ರಮವನೆ ಧರಿಸಿ

ಕಲುಷರಾದ ಮಾಯಿಗಳ ಸೋಲಿಸಿ

ಬಲವಾದ ಮಧ್ವಮತವನ್ನು ಬಲಿದೆಂದೆನಿಸಿ ಕಾಗಿ

ನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನೆ ವರದೈವವೆನಿಸಿ || ೩ ||

ಎನ್ನುವಂತಹ ಕೀರ್ತನೆ (ಕ. ಕೀ. ೧೩) ಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತನು ದೈವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಶ್ರವಣ, ಕೀರ್ತನ, ಸ್ಮರಣ, ಪಾದಸೇವನ ಅರ್ಚನ, ವಂದನ, ದಾಸ್ಯ, ಸಖ್ಯೆ, ಆತ್ಮನಿವೇದನ ಎಂಬ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಭಾರತೀಯ ಧರ್ಮಪರಂಪರೆ ಭಾವಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಮಧ್ವಮತದವರೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು-ಹರಿಯ ಒಂಬತ್ತು ಭಕ್ತಿಯ ಬಲ್ಲ ಧೀರ, ಮರಳಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದಾರಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬಾರ (ಮಾಹಾ೧) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ನವವಿಧಭಕ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರ ವಿವರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ-

ಹರಿಕಥಾಶ್ರವಣವು ಹರಿನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆ

ಹರಿಸ್ಮರಣೆ ಹರಿಪಾದ ಸೇವನ

ಹರಿಪೂಜನ ವಂದನ ದಾಸ್ಯ ಸಖ್ಯೆತ್ತ

ಹರಿಗಾತ್ಮ ಅರ್ಪಣ ಮುಕ್ತಿಪಥತತ್ವ

ಪುರಂದರವಿಟ್ಟಲ ಪರಮಾತ್ಮಸಿದ್ಧ

ಗುರುಮಧ್ಯಮತ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವತಿಯೊಳು ಶುದ್ಧ || (ಮಹಾ ೧-೧೧)

ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಹರಿಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗವೋ ಅಲ್ಲಿ ಗಂಗೆ ಯಮುನೆ ಗೋದಾವರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಸಿಂಧು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ತೀರ್ಥಗಳೂ ನೆಲೆಸುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹರಿಕಥಾ ಪ್ರಸಂಗದ ಮಹತ್ವವನ್ನು, ಸುಜನರಿಗೆ-ಜಯ ಜಯ ಹರಿಯೆಂಬುದೆ ಸುದಿನ ತಾರಾಬಲ, ಚಂದ್ರಬಲ, ದೈವಬಲ, ಪುರಂದರವಿಠಲನ ಬಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದಾಸ್ಯಭಾವದ ವಿವರ ಮುಂತಾದವು ಲಭ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕನಕದಾಸರು ಕೂಡ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಸಾಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಈಶ ನಿನ್ನ ಚರಣಭಜನೆ ಆಸೆಯಿಂದ ಮಾಡುವೆನು (ಕ. ಕೀ. ೯೮) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ-ಜನನಿಜನಕ ನೀನೆ ಎಂದು ಎನುವೆನಯ್ಯ ದೀನಬಂಧು, ಹರುಷದಿಂದ ನಿನ್ನ ನಾಮ ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು, ಸಾಧುಸಂಗ ಕೊಟ್ಟು ನಿನ್ನ ಪಾದಭಜನೆ ಇತ್ತು ಎನ್ನ ಭೇದಮಾಡಿ ನೋಡದಿರು, ಚಾರು ಚರಣ ತೋರಿ ಎನಗೆ ಪಾರುಗಾಣಿಸಿಯ್ಯ ಮುಂತಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸುವಲ್ಲಿ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಯ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ನಾಮದ ಬೀಜವನು ನಾಲಿಗೆಯ ಕೂರಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಬಿತ್ತಿರಯ್ಯ (ಕ. ಕೀ.-೬೨, ಹರಿನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆ) ನೆನೆಯೊ ಎಲೆ ಮನವೆ ನವನೀತಕೃಷ್ಣನ (ಕ.ಕೀ. ೮೭. ಹರಿನಾಮಸ್ಮರಣೆ) ತೊರೆದು ಜೀವಿಸಬಹುದೆ ಹರಿ ನಿನ್ನ ಚರಣವ (ಕ. ಕೀ. ೧೦೬ ಪಾದಸೇವನ), ಬಂದೆವಯ್ಯ ಗೋವಿಂದಸೆಟ್ಟಿ, (ಕ ಕೀ. ೩೮) ಹೇ ಪುಲ್ಲವದನೆ ನಿಲ್ಲಲಾರೆನು (ಕ. ಕೀ. ೧೩೪), ತೋರೆ ಬೇಗನೆ ಸಖಿ (ಕ. ಕೀ. ೧೭೯). ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಖ್ಯಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದು (ಕ. ಕೀ. ೩೮ ಅರ್ಪಣ), ನೀನುಪೇಕ್ಷೆಯ ಮಾಡೆ ಬೇರೆ ಗತಿಯಾರನೆಗೆ ನಿಗಮಗೋಚರ ಮುಕುಂದ (ಕ. ಕೀ, ೬೩ ದಾಸ್ಯ) ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಪುರಂದರ ಮತ್ತು ಕನಕರು ತಮ್ಮ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗಸಾಧನೆಗೆ ನವವಿಧ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೋಪಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದುದೆನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬರೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಂದರರ ಪ್ರಕಾರ ಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದ ಜ್ಞಾನ, ಸ್ನಾನ, ಧ್ಯಾನ, ಜಪ, ತಪ, ಮಂತ್ರಗಳು ಉರಗನ ಉಪವಾಸದಂತೆ (ಪೂಜಾ. ೬) ವ್ಯರ್ಥವಾದದ್ದು. ಅಲ್ಲದೆ :

ಅಂಕಿತವಿಲ್ಲದ ದೇಹ ನಿಷೇಧ

ಅಂಕಿತವಿಲ್ಲದ ಕಾವ್ಯ ಶೋಭಿಸದು

ಅಂಕಿತವಿಲ್ಲದ ಇರಬಾರದೆಂದು ಚ

ಕ್ರಾಂತವನು ಮಾಡಿ ಎನ್ನಂಗಕೆ

ಪಂಕಜನಾಭ ಪುರಂದರವಿಠಲನ

ಅಂಕಿತವನಗಿತ್ತ ಗುರುವ್ಯಾಸಮುನಿರಾಯ ||

ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗುರುವಿನ ಒಲುಮೆಯು ಆಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಮಹಾ ೩೮) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವಿನ ಮಹಾತ್ಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ಬಗೆಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು :

ಆದಿಗುರುವರಿಯದೆ ಅತ್ತಲಿತ್ತಲು ತೊಳಲಿ

ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳನೋದಿ ಬಾಯಾರಲು

ಆದಿಯನು ಕಾಣದಿಂದಿರುತ್ತಿದ್ದು ಹಲವೆಂಟು

ವಾದತರ್ಕದೊಳಿದ್ದ ಭೇದವಾದಿಗಳು || (ಕ. ಕೀ. ೧೦೫)

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಗುರುವಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ- ತನ್ನ ಗುರುವನ್ನು ನೆನೆಯಬೇಕಣ್ಣ (ಕ. ಕೀ ೧೫೧) ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರುಮುಖೇನ ಸಾಧನೆಗೆ ತೊಡಗಿದ ದಾಸರು ಮಧ್ಯಮತದ ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಾರತಮ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರದ-ವಂದೇ ವಿಷ್ಣುಂ ನಮಾಮಿ ಶ್ರಿಯ ಮಥಚ ಭವಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯು ಚ ವಂದೇ ಎನ್ನುವ ತಾರತಮ್ಯಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ :

ಸತ್ಯ ಜಗತಿದು ಪಂಚಭೇದವು ನಿತ್ಯ ಶ್ರೀಗೋವಿಂದನ

ಕೃತ್ಯ ತಿಳಿದು ತಾರತಮ್ಯದಿ ಕೃಷ್ಣನಧಿಕೆಂದು ಸಾರಿರೈ ||

ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹರಿಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿನಾಯಕ, ರುದ್ರ, ಶೇಷ, ಭಾರತಿ, ಶಾರದ, ವಾಯು, ರಮಾದೇವಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ ಸರಸ್ವತಿ,

ಹನುಮಂತ, ಭೀಮ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಶನೀಶ್ವರ, ಸದಾಶಿವ ಮುಂತಾದವರ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವುದುಂಟು. ಅವ ಬಲವಿದ್ಯರೇನು ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದವಗೆ ಶ್ರೀವಾಸುದೇವನ ಬಲ ನಿಜವಾಗಿ ಇಲ್ಲದನಕ ಎಂದು ಆರಂಭಿಸಿ ಶಿಶುಪಾಲ, ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ, ರಾವಣ, ಬಾಣ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಬಲವಿದ್ದು ಏನು ತಾನೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಯಿತು. ಅವರೆಲ್ಲ ನಾಶವಾದರೆಂದು ಕನಕದಾಸರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು :

ಹೊಯ್ಯಲೊ ಡಂಗುರವ-ಜಗ

ದಯ್ಯನಯ್ಯ ಶ್ರೀಹರಿ ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂದು || (ಮಾಹಾ ೧೪೩)

ಎಂದು ಸಾರಿದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಕೊರವಂಜಿಯ ಹಾಡಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ:

ಕಣಿಯ ಹೇಳಬಂದೆ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂದು ||ಪ||

ಸಿಕ್ಕ ಬಣಗು ದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕ ತಪ್ಪದು ||ಅ||

ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತ ಎಕ್ಕನಾತಿ, ಕಾಟ, ಜಕ್ಕಿ, ಬೈರೇದೇವರು, ಮಾರಿ, ಮಸಣಿ, ಚೌಡಿ, ಮೈಲಾರಿ, ಗುತ್ತಿಯ ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮುಂತಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜೆಮಾಡಬೇಡಿ, ಕೈಯಲ್ಲಿನ ಹೊನ್ನನ್ನು ಹಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಡಿ. ಕೋಣ ಕುರಿಗಳ ಬಲಿಕೊಡಬೇಡಿ. ಪೊಳ್ಳುದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡಿ. ಬಾಡದಾದಿಕೇಶವನ ಬಿಡದೆ ಭಜಿಸಿರೊ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಕ. ಕೀ. ೧೪೨)

ಹರಿಸೇವೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಕನಕ-ಪುರಂದರ-ವ್ಯಾಸರಾಯರಂಥ ಜನರು ಇದ್ದುದು ನಿಜವಾದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಪಾಡಿಗಾಗಿ ಡಂಭಕತನಕ್ಕಾಗಿ ನಡೆಸಿದವರೇ ಬಹಳ. ಪುರಂದರ ದಾಸರು ತಮಗೇ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ :

ದಾಸನೆಂತಾಗುವೆನು ಧರೆಯೊಳಗೆ ನಾನು

ವಾಸುದೇವನಲಿ ಲೇಶ ಭಕುತಿಯ ಕಾಣೆ ||ಪ||

ಗೊಟನಾಮವ ಹೊಡೆದು ಗುಂಡು ತಂಬಿಗೆ ಹಿಡಿದು

ಗೋಟಂಚು ಧೋತರ ಮಡಿಯನುಟ್ಟು

ದಾಟುಗಾಲಿಡುತ ನಾ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಬರಲೆನ್ನ

ಬೂಟಕತನ ನೋಡಿ ಭ್ರಮಿಸದಿರಿ ಜನರೆ || ಲೋಕ ೧೭ ||

ಎಂದಿದ್ದರೆ ಕನಕದಾಸರು-ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ ಜನ್ಮ ಸಾರ್ಥಕವಿಲ್ಲದವರೆಲ್ಲ ಭಾಗವತರೆ (ಕ. ಕೀ. ೧೨೬) ಎನ್ನುವ

ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ-

ಪಟ್ಟಿನಾಮವ ಬಳೆದು ಪಾತ್ರ ಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದು

ಗುಟ್ಟಿನಲಿ ರಹಸ್ಯವ ಗುರುತರಿಯದೆ

ಕೆಟ್ಟ ಕೂಗನು ಕೂಗಿ ಬಗುಳಿ ಬಾಯಾರುವಂಥ

ಹೊಟ್ಟಿಗುಡಮೃಗಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರೆ ಕೃಷ್ಣ ||

ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಡಾಂಭಿಕರು ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪುರಂದರದಾಸರು ವಿಡಂಬಿಸುತ್ತ ಇವರು ದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವುದನ್ನು-ಉದರ ವೈರಾಗ್ಯವಿವು (ಆರ್ತ ೪೬) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲೂ ಹೆಸಿವಾಯಿತೇಳು ದೇವರ ತೊಳೆ ಎಂಬರು ಹಸನಾಗಿ ಮನಮುಟ್ಟಿ ಪೂಜೆಯಮಾಡರು (ಲೋಕ ೭೫) ಎನ್ನುವ ಉಗಾಭೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಮಡಿ, ಹೊಲೆ ಮತ್ತು ಕುಲಗಳು ವ್ಯಕ್ತಿಗತವಾಗಿರುತ್ತವೆಯೇ ಹೊರತು ಬೇರಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ನಿಲುವು ಇವರದು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು:

ಮಡಿಮಡಿಯೆಂದು ಮುಮ್ಮಾರು ಹಾರುವೆ

ಮಡಿಯೆಲ್ಲಿ ಬಂದಿತೊ ಬಿಕನಾಶೀ ||ಪ||

ಮಡಿಯು ನೀನೆ-ಮೈಲಿಗೆ ನೀನೆ

ಸುಡಲಿ ನಿನ್ನ ಮಡಿ ಬಿಕನಾಶಿ ||ಅ||ಪ|| (ಲೋಕ ೭೧)

ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿ ಉಟ್ಟರೆ ಅದು ಮಡಿಯಲ್ಲ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳ ಬಿಟ್ಟರೆ ಅದು ಮಡಿಯೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗುರುಹಿರಿಯರನ್ನು ಹರಿದಾಸರನ್ನು ನೆನೆದು ಚರಣಕ್ಕೆರಗಿ ಭಯಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುರಂದರವಿಟ್ಟಲನ ನೆರೆನಂಬುವುದು ಉತ್ತಮ ಮಡಿಯೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಹೊಲೆಯನ್ನುವುದು ಹೊಲೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ, ಅವನು ಊರೊಳಗೆ ಇಲ್ಲವೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದರು ಹೇಳಿ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದುವರೆದು ಕುಲದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವಾಗ-ಅವಕುಲವಾದರೇನು ಭಾವಜ್ಞಾನ ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಮತ್ತೆ (ಲೋಕ ೮೯) ಎನ್ನುವ ಭಾವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಮಡಿ ಅಥವಾ ಹೊಲೆಯನ್ನುವ ಮಾತುಗಳಿಗಿಂತ ಕುಲ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಏಕೆಂದರೆ ಶೂದ್ರವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರು ಮರೀಯರಿಂದ ತುಂಬ ನೋವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ, ಪುರಂದರದಾಸರು ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿರುವ

ಕನಕದಾಸನ ಮೇಲೆ ದಯಮಾಡಲು ವ್ಯಾಸ
ಮುನಿ ಮಠಿಕರೆಲ್ಲರು ದೂರುತಿಹರೊ ||ಪ||
ತೀರ್ಥವನು ಕೊಡುವಾಗ ಕನಕನ್ನ ಕರೆಯನಲು
ಧೂರ್ತರಾಗಿದ್ದ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ
ಸಾರ್ಥಕವಾಯಿತು ಇವರ ಸನ್ಯಾಸಿತನವೆಲ್ಲ
ಪೂರ್ತ್ಯಾಗಲೆಂದು ಯತಿ ನಗುತಲಿಹನು || ಕ. ಕೀ. ೨೩೮)

ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಮೇಲಿನ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.
ಸ್ವಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ತಮ್ಮ ಜೀವಿತದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಕನಕದಾಸರು
ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸಹಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕುಲದ
ಬಗ್ಗೆ ಎರಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದು :

ಕುಲ ಕುಲ ಕುಲವೆನ್ನುತಿಹರು || ಪ ||

ಕುಲವ್ಯಾಪ್ತು ಸತ್ಯಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ || ಅ ಪ || (ಕ. ಕೀ. ೨೨)

ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ತಾವರೆಯನ್ನು ತಂದು
ಬಿಸಜನಾಭನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲಿಲ್ಲವೆ ? ಹಸುವಿನ ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ
ಹಾಲನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಊಟಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆ ? ಮೃಗಗಳ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ
ಕಸ್ತೂರಿಯನ್ನು ಭೂಸುರರು ತೆಗೆದು ಪೂಸುವುದಿಲ್ಲವೆ ? ನಾರಾಯಣ ಯಾವ
ಕುಲದವನು ? ಈಶ್ವರ ಯಾವ ಕುಲದವನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತ :

ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ

ತತ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕುಲ ಪೇಳಿರಯ್ಯ

ಆತ್ಮಾಂತರಾತ್ಮ ನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವ

ಆತನೊಲಿದ ಮೇಲೆ ಯಾತರ ಕುಲವಯ್ಯ ||

ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕುಲಕುಲವೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡದಿರಿ ನಿಮ್ಮ ಕುಲದ
ನೆಲೆಯನೇನಾದರು ಬಲ್ಲಿರ (ಕ.ಕೀ. ೧೬೨) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ
ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವರಾಯನ ಚರಣ ಕಮಲವ ಕೀರ್ತಿಸುವನೆ ಕುಲಜ ಎನ್ನುವ
ನಿಲುವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಕುಲವನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದವರಿಗೆ, ಕುರಿತು
ಮಾತನಾಡಿದವರಿಗೆ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಸಂಗ, ಈತನಿಗೆ
ವಾಸುದೇವನು ಎಂದು ಹೇಳಿ ವ್ಯಾಸರಾಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವನ್ನು
ಕುರಿತ ಪ್ರಸಂಗ, ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಯಾರು ಹೋಗಬಹುದು ಎಂದು ವ್ಯಾಸರಾಯರು
ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ನಾನು ಹೋದರೆ ಹೋಗಬಹುದು ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳು

ಪೇಚನ್ನುಂಟುಮಾಡಿರಲು ಸಾಕು.

ಭಕ್ತಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆ ತೊಡಗಿದ ದಾಸರು ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸೋಪಚಾರ
ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವುದುಂಟು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಜನ್ಮತಃ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿದ್ದು
ಷೋಡಶೋಪಚಾರ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾನಿನಿ ಸಿರಿಯರಸ ನಿನ್ನ
ನಾಮವನ್ನೆ ನೆನೆವೆನಯ್ಯ (ಪೂಜಾ ೧೨೨), ಎಂತು ನಿನ್ನ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ
ಪೂಜಿಸುವೆನೋ (೧೨೩), ಹೇಗೆ ಅರ್ಚಿಸಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಲಿ ನಿನ್ನ ನಾಗಶಯನ
(೧೨೪). ಒಲ್ಲನೋ ಹರಿ ಕೊಳ್ಳನೋ ಎಲ್ಲ ಸಾಧನವಿದ್ದು ತುಲಸಿ ಇಲ್ಲದ
ಪೂಜೆ (೧೨೫) ಧೂಪಾರತಿಯ ನೋಡುವ ಬನ್ನಿ-ನಮ್ಮ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣನ
ಪೂಜೆಯ ಸಮಯದಿ (೧೨೬), ಏಕಾರತಿಯನೆತ್ತುವ ಬನ್ನಿ (೧೨೭),
ನೈವೇದ್ಯವ ಕೊಳ್ಳೋ ನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿ ದಿವ್ಯ ಷಡುರಸಾನ್ನವನಿಟ್ಟಿನೆ (೧೨೮),
ಫಲಾಹಾರವನು ಮಾಡೋ ಪರಮ ಪುರುಷ (೧೨೯), ಹೀಗೆ
ಪೂಜಾಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯಾದರೋ
ಈ ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಲ್ಲ. ಅವರಲ್ಲಿ :

ಭಜಿಸಿ ಬದುಕೆಲೊ ಮಾನವ

ಅಜಭವೆಂದ್ರಾದಿಗಳು ವಂದಿಸುವ ಪಾದವನು || (ಕ. ಕೀ. ೨೯)

* * *

ನಾರಾಯಣ ಎನ್ನಿ ನಾರದವರದನ

ನಾರಾಯಣ ಎನ್ನಿರೊ ವೇದ

ಪಾರಾಯಣನಾಗಿ ಕರಿಯ ಕಾಯಾತನ

ನಾರಾಯಣ ಎನ್ನಿರೊ || (ಕ. ಕೀ. ೨೨)

ಎನ್ನುವಂತಹ ರಚನೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು
ಸಿರಿಲೋಲನ ನೆನೆಕಾಣೊ ನಾಲಗೆ (ಪೂಜಾ ೮೧), ಗೋವಿಂದನ ನಾಮವ
ಮರೆಯದಿರೊ (ಪೂಜಾ ೮೨), ಶ್ರೀ ನರಹರಿ ನಾರಾಯಣ ಎನ್ನಿರೊ
(ಪೂಜಾ ೮೩) ಎಂದರೆ ಕನಕದಾಸರು ಮುಂದುವರಿದು-ಎಂತಹುದೊ ನಿನ್ನಯ
ಭಕ್ತುತಿ ಎನಗೆ ಶ್ರೀಕಾಂತ ನಿನ್ನಯ ಒಲುಮೆಯಿಲ್ಲದ ಮೂಢಾತ್ಮನಿಗೆ
(ಕ. ಕೀ. ೪೦) ಎಂದು ತಮ್ಮ ಅಳಲನ್ನು ತೋಡಿಕೊಂಡಿರುವುದಲ್ಲದೆ
ಮನುಜಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದಣಿದು ನೊಂದೆ ಲೋಕದೊಡೆಯ ರಂಗರಾಯ
ನಿನ್ನ ಪಾದಭಜನೆ ಬೇಕು ಎಂದು ಆರ್ತರಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಗವಂತನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಾಗ ವಾತ್ಸಲ್ಯಭಾವದಿಂದ ಪುರಂದರ ಕನಕರು

ಪೂಜಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಭಗವಂತನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಬ್ಬರೂ ಮಗುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಲಾಲಿಪದ ಜೋಗುಳದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು- ಲಾಲಿ ಲಾಲಿ ನಮ್ಮ ಹರಿಯೆ ಲಾಲಿ ಸುರನರರಿಗೆ ಒಲಿದು ಕರುಣವ ಬೀರುವ ದೊರೆಯೆ ಲಾಲಿ (ಪೂಜಾ ೧೬೪) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರವನ್ನು ವಸ್ತುವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಕಿಯುದರಸಂಜಾತನೆ ತ್ರುವಿ ಕಾಮನಪಿತ ಕಮಲಾಕ್ಷನೆ ತ್ರುವಿ (ಪೂಜಾ ೬೫) ಎಂದೂ ಮುಂದಿನ ಚರಣದಲ್ಲಿ ಮಧುರೆಯೊಳುದಿಸಿದ ಮಹಿಮನೆ ಜೋ ಜೋ ಮುಂತಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನ ದಶಾವತಾರ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದ್ದುಂಟು. ತೂಗಿರೆ ರಂಗನ ತೂಗಿರೆ ಕೃಷ್ಣನ ತೂಗಿರೆ ಅಚ್ಚುತಾನಂತನ (ಪೂಜಾ ೧೬೬) ಎಂದು ತೂಗಿದುದುಂಟು. ತೋಳು ತೋಳು ತೋಳು ಕೃಷ್ಣ ತೋಳನ್ನಾಡೈ ಎಂದು ಆಡಿಸಿದುದುಂಟು. ಕನಕದಾಸರು ಲಾಲಿ ಪಾವನಚರಣ ಲಾಲಿ ಅಘಹರಣ ಲಾಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಲಲಿತ ಕಲ್ಯಾಣ (ಕ. ಕೀ. ೨೩೬) ಮುಂತಾಗಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಕ್ತ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸತಿಪತಿ ಭಾವ ಮತ್ತೊಂದು ಘಟ್ಟ. ಪುರಂದರ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ರಚನೆಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಸಿಗುತ್ತವೆ.

ಮನಸು ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಕಾಲ

ಅನುಕೂಲಿಸದೊ ಗೋಪಾಲ || ಪ ||

ನಿನ ಕೂಡೆ ಈಗ ಕೂಡುವೆನೆಂದರೆ ಮನೆ

ಜನರೆಲ್ಲರು ಕೂಡಲೀಸರೊ ಕೃಷ್ಣ ||ಅ.ಪ|| (ಕೃಷ್ಣ. ೮೩)

ಎಂದು ಪುರಂದರದಾಸರು ಹಾಡಿದ್ದರೆ ಕನಕದಾಸರು-

ತೋರೆ ಬೇಗನೆ ಸಖಿ ತೋರಮುತ್ತಿನಹಾರ

ಭಾರವಾಗಿದೆ ಎನಗೆ || (ಕ. ಕೀ. ೨೯)

* * *

ಇಂದು ನೀ ಕರೆದುತಾರೆ ಸಖಿಯೆ ಶ್ರೀ ಗೋ

ವಿಂದನ ಮುನಿಯುವಾರೆ || (ಕ. ಕೀ. ೨೫)

ಎಂದು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರಲಂಭ ಶೃಂಗಾರ ವಿರುವಂತೆಯೇ ಸಂಭೋಗಶೃಂಗಾರವೂ ಉಂಟು. ಆದರೆ ಅವು ಭಕ್ತ ಭಗವಂತನ ಸತಿಪತಿ ಭಾವವಾದುದರಿಂದ ದೈವೀಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಬಗೆಯ ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣನ ತುಂಟತನದಿಂದ ಗೋಕುಲದಲ್ಲಿ

ಇರಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದ ಗೋಪಿಯರೇ ಕೃಷ್ಣನು ಬಿಲ್ಲಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಮಧುರೆಗೆ ಹೊರಟುನಂತಾಗ ಪರಿಪರಿಯಿಂದ ಗೋಳಾಡಿದುದುಂಟು. ಈ ರೀತಿ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾವೆಪದಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದುಂಟು. 'ವಾವೆಯೆಲ್ಲಿಹುದಯ್ಯ ವೈಕುಂಠಪತಿಗೆ ದೇವ ಭಾರ್ಗವನಾಗಿ ಮಾತೆಯ ಶಿರವ ಕಡಿದ' (ಮಾಹಾ ೧೦೦) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಶುರಾಮನು ತನ್ನ ತಾಯಿಯ ಶಿರವನ್ನು ಕಡಿದ ಪ್ರಸಂಗ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ವಾವೆಯಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿದ ಕೀರ್ತನೆಯೊಂದು ಹೀಗಿದೆ:

ಅತ್ತೆಯ ವರಿಯೆ ಮತ್ತೆ ಅಳಿಯಗಾದ ಪುತ್ರಿಯ ತಂದವನ

ಉತ್ತಮವಾಗಿಹ ಮಗಳ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದೊಳರುತಿಪ್ಪನ

ಬತ್ತಲೆಯಾಗಿಹ ಸತಿಯಳ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಪುತ್ರನೆಂದೆನಿಸಿದನ

ಹತ್ತಿರ ಕರೆದೊಯ್ದು ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ ನಿತ್ಯದಿ ತೋರೆನಗೆ ||

(ಮಾಹಾ ೮೫)

ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಬಾರೊ ಮುನಿಸೇತಕೆ ಭಾವಜನಯ್ಯ (ಕೃಷ್ಣ ೮೫) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯು ಗೋಪಿಯೊಬ್ಬಳು ಮುನಿದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸಂತೈಸುವ ಭಾವದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಹೀಗೆ ಮುಂದುವರೆದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಯಾವುದೇ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂತಿದ್ದು ಹೀಗಿದೆ :

ಮಾವನಳಿಯನೆ ಬಾರೊ ಭಾವತನಯನೆ ಬಾರೊ

ಮಾವನ ಮಡದಿಯ ಮಗಳಸೊಸೆಯಗಂಡ || ೧ ||

ಅತ್ತಿಗೆ ಮೈದುನನೆ ಬಾರೊ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಮಗಳಗಂಡ

ಮತ್ತೆ ಮೇಲೆ ಅತ್ತಿಗೆಯ ಮಗಳ ಮುದ್ದಾಡುತ || ೨ ||

ಅಂಬುಜನಯನನೆ ಬಾರೊ ಆದಿಮೂಲನೆ ಬಾರೊ

ಕಂಬದಿಂದೊಡೆದು ಬಂದ ಪುರಂದರವಿಠಲಯ್ಯ || ೩ ||

ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಬಗೆಯ ವಾವೆಪದಗಳ ರಚನೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಗೋಪಿಯರು ವಿರಹಪೀಡಿತರಾಗಿ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಹಂಬಲಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವು ಬರುವುದುಂಟು. ಇಲ್ಲೆಲ್ಲ ಶೃಂಗಾರರಸ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ರಂಗಬಾರೋ ರಂಗಯ್ಯ ಬಾರೋ || ಪ || (ಕ. ಕೀ. ೧೧೦) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ- ನೀ ಬಾರದಿದ್ದರೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣವುಳಿಯದೋ ಎಂದು ವಿರಹದಗ್ಧಾದ ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರಿಯೊಬ್ಬಳು ಆದಿಕೇಶವರಾಯನನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಹೀಗೆ ಆಹ್ವಾನಿಸುತ್ತಾಳೆ :

ಅತ್ತಿಗೆ ಮೈದುನ ಬಾರೊ
 ಅತ್ತೆಯ ಮಗಳ ಗಂಡ
 ಅತ್ತಿಗೆ ಮೇಲತ್ತಿಗೆಯ ನಾದಿನಿ ಸೊಸೆಯಗಂಡ || ೧ ||
 ಮಾವನ ಅಳಿಯ ಬಾರೋ
 ಮಾವನ ಬೀಗನ ತನುಜ
 ಮಾವನ ಮಡದಿಯ ಮಗಳ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ || ೨ ||

ಹೀಗೆ ಯಾವುದೇ ಕೋನದಿಂದ ನೋಡಿದರೂ ವಾವೆ ವರಸೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಪೂರಕವಾಗಿ ನಿಂತು ಒಂದೇ ಗುರಿಯುತ್ಪತ್ತಿ ಸಾಗುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಾ ರಂಗ ಎನ್ನ ಮನಕೆ ಭಾವಜನಯ್ಯ (ಕ. ಕೀ. ೧೯೫) ಮರೆಯದೆ ನೆನೆ ಚಿನ್ಮಯನ (ಕ. ಕೀ. ೧೯೭) ಮುಂತಾದ ವಾವೆಪದಗಳು ಆನಂತರದ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಂಖಾನುಪುಂಖವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿವೆ.

ಪುರಂದರ ಮತ್ತು ಕನಕರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ಯಾಪೂರ್ಣವಾದ ಅನೇಕ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸರು ಇಂತಹ ರಚನೆಗಳನ್ನು ಮುಂಡಿಗೆ (ಕ. ಕೀ. ೨೨೦) ಬೆಡಗು (ಕ. ಕೀ. ೨೧೬), ಉಭಯಾರ್ಥ (ಕ. ಕೀ. ೨೨೩), ನುಡಿಕೆ (ಕ. ಕೀ. ೨೧೮), ಎನ್ನುವ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ದಶಾವತಾರ, ಕೃಷ್ಣಲೀಲೆ, ಜೀವದ ಸ್ವರೂಪ, ಸೃಷ್ಟಿ ರಹಸ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಂಗತಿಗಳು ಈ ಬಗೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಡೆಪಡೆದಿವೆ. ಕನಕ-ಪುರಂದರರ ಈ ಬಗೆಯ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ :

ಭೂಮಿ ಆಕಾಶ ಪೊತ್ತೊ ಆಕಾಶ ಭೂಮಿಯ ಪೊತ್ತೊ
 ಭೂಮಿಯು ಮುಂದೊ ಆಕಾಶ ಮುಂದೊ ಸ್ವಾಮಿ ||೧||

* * *

ಬೀಜವು ಪೊತ್ತೊ ವೃಕ್ಷ ಬೀಜವು ಪೊತ್ತೊ

ಬೀಜವು ಮುಂದೊ ವೃಕ್ಷವು ಮುಂದೊ ಸ್ವಾಮಿ || (ಕ.ಕೀ. ೨೧೪-೩)

ಮುಂತಾದ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕ ಸೃಷ್ಟಿರಹಸ್ಯದ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿರುವಂತೆಯೇ ಪುರಂದರದಾಸರ ಸುಲಭವಲ್ಲವೋ ಮಹಾನಂದ ತನ್ನೊಳಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು ಗುರುದಯದಿಂದ (ಸಂಕೀರ್ಣ ೯೩) ಬಲ್ಲವನಾದರೆ ಈ ತಳ್ಳಿಬೇಡ ಅಲ್ಲದ ಪಥ ಇದರಾಸೆಯ ಬಿಡು (ಸಂಕೀರ್ಣ ೯೪ ಮತ್ತು ೯೫-೧೦೧) ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಾಂತರವಾಗಿದ್ದು ವೇದಾಂತಬೋಧೆಯನ್ನು ಅತ್ಯಂತ ಕುತೂಹಲಕರವಾಗಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು

ಹೋಗಿವೆ. ಇಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಇವು ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡಲೆಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸಬಲ್ಲ ಪರಂಪರೆಯೊಂದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿದ್ದಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ನಂಬಿಕೆ ಉಳಿದು ಬೆಳೆದುಬಂದಿದೆ. ಈ ಜನ್ಮದ ಎಲ್ಲ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮ ಕಾರಣವಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವವರಿದ್ದಾರೆ. ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಾಕ್ತನ ಕರ್ಮ, ಪೂರ್ವಕರ್ಮ, ಹಣೆಬರೆಹ, ವಿಧಿಬರೆದ ಬರೆಹ ಮುಂತಾದ ಮಾತುಗಳಿವೆ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕನಕ-ಪುರಂದರರು ಕೂಡ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರು-ನಾ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ ಬಲವಂತವಾದರೆ ನೀ ಮಾಡುವುದೇನೋ ದೇವಾ (ಆರ್ತ ೩೧), ಆರೇನ ಮಾಡುವರು ಆರಿಂದಲೇನಹುದು ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮವಿಧಿ ಬೆನ್ನಬಿಡದು (ಆರ್ತ ೩೦), ಆರೇನ ಮಾಡುವರು ಭುವನದೊಳಗೆ ಪೂರ್ವ ಜನ್ಮದ ಕರ್ಮ ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದುದಕೆ (ಆರ್ತ ೨೭)-ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅವರಿಗಿರುವ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರು ಕೂಡ-ಆರಿಗಾದರು ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ಬಿಡದು ಅಜಭವಾದಿಗಳ ಕಾಡುತಿಹುದು (ಕ.ಕೀ. ೪೯), ತನ್ನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಫಲವ ತಾನರಿಯದೆ ಇನ್ನು ನುಡಿವುದು ಮೂರ್ಖತನವಲ್ಲವೆ (ಕ.ಕೀ. ೫೪) ಒಲ್ಲೆನೆಂದರಾಗುವುದೆ ಅಲ್ಲಿ ಪಡೆದು ಬಂದುದನೆಲ್ಲವನ್ನುಂಡು ತೀರಿಸಬೇಕು ಹರಿಯೇ (ಕ.ಕೀ. ೬೪) ಮುಂತಾದ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಫಲದಿಂದ ಹೀಗಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸದಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆ, ಧಾನಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡು, ಹರಿನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆ ಮಾಡು, ದಾಸರ ದಾಸನೆಂದೆನಿಸಿಕೋ ಎನ್ನುವಂತಹ ಸದಾಚಾರದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ದಾಸರುಗಳೂ ಆಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರ-ದಾನವೇ ಭೂಷಣವು ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳಿಗೆ ಮಾನವೇ ಭೂಷಣವು ಮಾನವರಿಗೆ (ಆರ್ತ ೧೫೧-೨), ಅರ್ಥವಾರಿಗೆ ಪುತ್ರರಾರಿಗೆ ಮಿತ್ರ ಬಾಂಧವರಾರಿಗೆ ಕರ್ತುಯಮನವರೆಳೆದು ಒಯ್ಯಲು ಅರ್ಥಪುತ್ರರು ಕಾಯ್ದರೆ, ಮಂಚಿ ಬಾರದು ಮಡದಿ ಬಾರಳು ಸಂಚಿತಾರ್ಥದ ದ್ರವ್ಯ ಬಾರದು ಮುಂಚಿ ಮಾಡಿರಿ ಧರ್ಮವ (ಆರ್ತ ೪೪-೧, ೨) ಎನ್ನುವ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ಕನಕದಾಸರು-

ಏನು ಬರುವುದೋ ಸಂಗಡೇನು ಬರುವುದೋ ||ಪ||

ಧಾನಧರ್ಮ ಮಾಡಿ ಬಹುನಿಧಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳೋ ಮನುಜ (ಕ.ಕೀ.೬೬)

ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಯಮನದೂತರು ಬಂದು ಎಳೆಯುವಾಗ ಹೆಂಡತಿ, ಮಕ್ಕಳು, ಮಂಡತುಂಬ ಬಂಧು ಬಳಗ ಇವರಲ್ಲಿ ಯಾರು ಕಂಡು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಬತ್ತಲಿಂದ ಬಂದು ಬತ್ತಲೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ-ಪರಮಗುರು ಚೆನ್ನಾದಿ ಕೇಶವಚರಣ ಭಜಿಸಿ ಚಂಚಲವಳಿದು ವರವ ಪಡೆದು ಹೊಂದು ಮುಕುತಿ ಎಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಪಂಚದ ನಶ್ವರತೆಯನ್ನು ದೇಹದ ಅನಿತ್ಯತೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಆ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರ ದಾಸರು ಗಾಳಿಗಿಕ್ಕಿದ ದೀವಿಗೆಯಂತೆ ಈ ದೇಹ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ಅನಿತ್ಯ (ಆರ್ತ-೫೮೦) ಎಂದಿದ್ದರೆ, ಕನಕದಾಸರು ಏನು ಇಲ್ಲದ ಎರಡು ದಿನದ ಸಂಸಾರವೆಂದಿದ್ದಾರೆ. ಡಿಂಬದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವ ಕಂಬ ಸೂತ್ರಗೊಂಬೆ (ಕ.ಕೀ. ೫೮) ಯಾದುದರಿಂದ ಶರೀರ ಮೋಹವನ್ನು ತೊರೆಯಬೇಕು ಎಂಬುದು ಕನಕದಾಸರ ನಿಲುವು. ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಗೆ ಆಗರವಾದ ಈ ಶರೀರ ಭಕ್ತಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದುದುಂಟು. ಪುರಂದರದಾಸರು-ಈ ಶರೀರದ ಭ್ರಾಂತಿ ಇನ್ನೇಕೆ ಮನವೆ ವಾಸುದೇವನ ನೆನೆದು ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ (ಆರ್ತ. ೩೭) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲು ಜವಗುಂದಿದುವು, ದೃಷ್ಟಿಗಳು ಹಿಂಗಿದುವು, ಜವ್ವನ ಜಾರಿ ಜರೆಯೊದಗಿತು, ಕಾಲಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಕೂಡಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಈ ತನುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೇಕೆ ಆಸೆ ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ನೀರಬೊಬ್ಬುಳಿಯಂತೆ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ ಈ ದೇಹ ಎನ್ನುವ ಪುರಂದರ ನಿಲುವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಕನಕದಾಸರು-ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳು ಮನವೆ ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯ ಮರಕ್ಕೆ ನೀರೆರೆದವರು ಯಾರು, ಕಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ಕೂಗುವ ಕಪ್ಪೆಗೆ ಆಹಾರವೀಯುವವರು ಯಾರು-ಆದುದರಿಂದ ಯೋಚಿಸಬೇಡ ಬಲ್ಲಿದ ಆದಿಕೇಶವರಾಯ ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಚಿಂತೆ ಏತಕೊ-ಬಯಲು ಭ್ರಾಂತಿ ಏತಕೊ ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ಬಗೆಯ ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿಬಂದಿವೆ. ಇಂತಹ ಭದ್ರವಾದ ಬೆಲೆಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಸಾಧನೆಗೆ ತೊಡಗಿದ ದಾಸರು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿದುದುಂಟು. ಪುರಂದರದಾಸರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಆಸೇತುಹಿಮಾಚಲ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿನ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಧಾರಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ, ಆರಿಗೆ

ವಧುವಾದೆ ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಕನ್ನಿಕೆ ಮಹಾಲಕುಮಿ (ಪೂಜಾ. ೨) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆ ಅಂತಹ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿದೆ-ಶರಧಿ ಬಂಧನ ರಾಮಮೂರುತಿ-ರಾಮೇಶ್ವರ, ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭ-ತಿರುವನಂತಪುರ, ಎರಡು ಹೊಳೆಯ ರಂಗಪಟ್ಟಣ-ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ, ಬೇಲೂರು ಚೆನ್ನಗರಾಯ, ಉಡುಪಿಯ ಕೃಷ್ಣ, ಪಂಥರಪುರವಿಠಲ, ಬದರೀನಾರಾಯಣ, ಬಿಂದುವಾಧವ-ಕಾಶಿ, ಪುರುಷೋತ್ತಮ-ಜಗನ್ನಾಥಪುರಿ, ವೆಂಕಟೇಶ-ತಿರುಪತಿ, ಕಂಚಿ ವರದರಾಜ, ಮುಷ್ಣದ ಆದಿವರಾಹ, ಶ್ರೀರಂಗನಾಯಕ-ಶ್ರೀರಂಗ, ರಾಜಗೋಪಾಲ-ಮನ್ನಾರುಗುಡಿ ಹೀಗೆ ಹಲವಾರು ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಕನಕದಾಸರು ಪುರಂದರದಾಸರಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿದುದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಧಾರ ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕನಕದಾಸರು ಕಾಗಿನೆಲೆ (ಕ.ಕೀ.೨), ಬಾಡ (೧೨೮) ಕದರಮಂಡಲಗಿ (೧೮) ತಿರುಪತಿಯ ನಾಮಾಂತರಗಳಾದ ಶೇಷಾಚಲ (೨೨) ತಿರುಪತಿ (೨೭) ಶೇಷಗಿರಿ (೩೮) ಕನಕಾದ್ರಿ (೪೦) ಉರಗಿಗಿರಿ (೨೩೨)ಗಳು, ಮುತ್ತತ್ತಿ (೭) ವೇಲಾಪುರ (೭೯) ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ (೮) ವಿಜಯನಗರ (೧೪೨) ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ನಾಮಾಂತರಗಳಾದ ಯದುಶೈಲ (೧೪೬) ಯಾದವಗಿರಿ (೨೦)ಗಳು, ಕದಳಿ (೧೪೯) ಬಂಕಾಪುರ (೧೯೪) ತಿರುಕೋವಲೂರು (೨೩೦) ಬಿಳಿಗಿರಿಯವಾಸ (= ಬಿಳಿಗಿರಿರಂಗನ ಬೆಟ್ಟ, ೨೩೧) ಎನ್ನುವ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸ ಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಅವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರು ಉಡುಪಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಹವಾಗಿಯೇ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮಾಡಿದಿರುವುದಕ್ಕೆ-

ಕಾಶಿ ವಾರಣಾಸಿ ಕಂಚಿ ಕಾಳಹಸ್ತಿ ರಾಮೇಶ್ವರ

ದೇಶ ದೇಶ ಸುತ್ತಿದರೆ ಫಲವೇನೊ ಈ ಫಲವೇನೊ || (ಕ.ಕೀ. ೧೦೪)

ಮತ್ತು-ನೂರೆಂಟು ತಿರುಪತಿಯ ಯಾತ್ರೆಯನು ಮಾಡುವುದ ನಾನೊಲ್ಲೆ (ಕ. ಕೀ. ೨೦೮) ಎನ್ನುವ ಅವರ ನಿಲುವೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರಾಗಲಿ ಕನಕದಾಸರಾಗಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೂ ಅವತಾರ ರೂಪಕ್ಕೂ ಅಭೇದವೆನ್ನುವ ದ್ವೈತಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯ

ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಪುರಂದರದಾಸರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ ರೂಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಮದುವೆಯಾದೆಯ ಎಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿರುವುದು.

ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡ ದಾಸರು-ಎಲ್ಲಿರುವನೋ ರಂಗನೆಂಬ ಸಂಶಯಬೇಡ ಎಲ್ಲಿ ಭಕುತರು ಕರೆಯೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದೊದಗುವನು (ಕ. ಕೀ. ೧೫೬ ಮತ್ತು ಆರ್ತ ೯೩) ಎಂದು ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕೀರ್ತನೆ ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು ಕಾಕತಾಳೀಯವಾದರೂ, ಪಾಠ ಕರ್ತೃನಿರ್ಣಯದ ತೊಡಕೆನಿಸಿದರೂ ಈ ಇಬ್ಬರು ದಾಸರ ಸಾಧನೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮುಚಿತವಾಗಿಯೆನ್ನಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಪುರಂದರದಾಸರು ಒಂದೇ ಕೂಗಲತೆ ಭೂ ವೈಕುಂಠ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲವು ಸಾಧುಸಜ್ಜನರಿಗೆ (ಆರ್ತ. ೧೨೪) ಎಂದು ಹೇಳಿದುದಲ್ಲದೆ ಮುಂದುವರೆದು-ಇಲ್ಲೇ ವೈಕುಂಠ ಕಾಣಿರೊ | ಸಿರಿವಲ್ಲಭನಂಘ್ರಿಯ ನೆರೆನಂಬಿದವರಿಗೆ (ಮಾಹಾ. ೨) ಎಂದು ಸಾರಿದ್ದೂ ಉಂಟು. ಕನಕದಾಸರು-ಇಷ್ಟು ದಿನ ಈ ವೈಕುಂಠ ಎಷ್ಟು ದೂರವೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದೆ-ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದೆ ನಾ ಸೃಷ್ಟಿಗೀಶ ಶ್ರೀರಂಗಶಾಯಿ (ಕ. ಕೀ. ೪೮) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ವನಉಪವನಗಳಿಂದ, ಘನಸರೋವರಗಳಿಂದ, ಕನಕಗೋಪುರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೈಕುಂಠದ ವರ್ಣನೆಯಿದೆ. ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯ ತೊಲೆಗಳನ್ನು, ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು, ನಿರ್ಜರದ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ರಂಭೆ ಊರ್ವಶಿಯರ ಮೇಳವನ್ನು ತುಂಬುರು ನಾರದರನ್ನು ಕೂಡ ದಾಸರು ಕಂಡದ್ದುಂಟು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ನಾಗಶಯನ ಮೂರುತಿಯನ್ನು, ಭೋಗಿಭೂಷಣಸಖಿನನ್ನು, ಭಾಗವತರ ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನು ಆ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ-ಅಚ್ಯುತ ಸುಳಿದ ಎನ್ನ ಕಣ್ಣಮುಂದೆ ಅವು (ಮಾಹಾ. ೧೨೫) ಎನ್ನುವ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾರಿದ್ದಾರೆ. ನಿಗಮ ಆಗಮ ಪುರಾಣಗಳ ಸಾರ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೆಲ್ಲ ಬಲ್ಲ ಪುರಂದರ-ಕನಕದಾಸರು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್ (ಭಗವದ್ಗೀತೆ ೮-೯) ಎನ್ನುವ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಪುರಂದರರು-

ಅಣುವಿಂಗಣವಿಂಗಣವಿಂಗಿ

ಅಣುವಿಂಗಣವಿಂಗಣವು ಗಡಾ

ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತಿಗೆ

ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತು ಮಹತ್ತು ಗಡಾ

ಮಹತ್ತಾದ ಅಪರಿಮಿತ ಗಡಾ ||

ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್

ಗುಣಗಣಭರಿತ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಮಾಹಾ. ೧೩೦-೨)

ಎಂದು ಹೇಳಿದುದಲ್ಲದೆ-ಅಘಟಿತಘಟಿತ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ ಮಹಿಮ ಸ್ವಗತಭೇದ ವಿವರ್ಜಿತ ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ (ಮಾಹಾ. ೧೪೦) ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ-ಅಣುಮಹತ್ತಾದ ದೇವ-ಅಣೋರಣೀಯಾನ್ಮಹಿತೋ ಮಹೀಯಾನಖಿಳ ಗುಣಭರಿತ ಪರಮಪಾವನ ಚರಿತನನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಹೀಗೆ ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು ಸಾಧಿಸಿದ ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಸಿದ್ಧಿಗಳು ಒಂದೇ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಉದ್ಧಾರ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಸಮಾಜವನ್ನು ಮಹತ್ತಿನ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಅವರು ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದುದು ಇವರಿಬ್ಬರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಹತ್ತ್ವದ ಸಂದರ್ಭವೂ ಆಗಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕಳವು

ಡಾ. ಹಂಪನಾ

ಕನ್ನಡದ ಕೀರ್ತನಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸತ್ತಶಾಲಿಯಾಗಿಸಿದ ಬಹುಪಾಲು ಹಿರಿಮೆ ಕನಕದಾಸರಿಗೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಅವರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವೂ ಧರ್ಮವೂ ನೀತಿಯೂ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಯೂ ಬಂಡಾಯಪ್ರಜ್ಞೆಯೂ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಕಾವ್ಯದ ಭಾವ ನಿರ್ಭರತೆ, ಪ್ರತಿಭೆ-ಸ್ಫೂರ್ತಿ, ಶಿಲ್ಪ, ಕಲಾವಂತಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳು ಅವರ ಎಷ್ಟೋ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಉಪಲಬ್ಧ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಸಾಕಷ್ಟಿವೆಯೆಂಬುದು ಗಣಿತದ ಮಾತು ; ಈ ಸಂಖ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಆಧಾರದಿಂದಷ್ಟೇ ನೋಡುವಾಗಲೂ ಅವರ ಹಾಡುಗಳಿಗಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಹಿರಿಮೆ ಮತ್ತು ಮಹಿಮೆ ಏನೆಂಬುದನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದುವರೆಗೆ ವಿಮರ್ಶಕರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿ ತೀರ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ತಲಪದೆ ಇರುವ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯದತ್ತ ಈ ಸಂಪ್ರಬಂಧದ ಪ್ರಯತ್ನ ಹರಳುಗೊಂಡಿದೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರ ಕೀರ್ತನೆಗಳೊಂದಿಗೆ, ತೌಲನಿಕವಾಗಿ ನೋಡತೊಡಗಿದಾಗ ಕೆಲವು ಸಮಾನ ಹಾಡುಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಸಮಕಾಲೀನ ಹಿರಿಯ ಕೀರ್ತನಕಾರರಾದ ಕನಕದಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಂದರದಾಸ ಇವರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಗಷ್ಟೇ ಈ ತುಲನಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾಶನದ ವತಿಯಿಂದ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಇವರಿಬ್ಬರ ಹಾಡುಗಳಿರುವ ಸಂಕಲನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ತೌಲನಿಕ ಸಮೀಕ್ಷೆ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ಆ ಎರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳ ವಿವರಗಳು : ಅ. ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು : ಸಂ. ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ ಬೆಟಗೇರಿ ಮತ್ತು ಹುಚ್ಚೂರಾವ ಬೆಂಗಳೂರು, ಸಮಾಜ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೨

ಆ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು : ಸಂ. ಕಾವ್ಯಪ್ರೇಮಿ, ಸಮಾಜ

ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೬.

ಈ ಎರಡು ಸಂಕಲನಗಳಿಗಿಂತ ಇನ್ನೂ ಉತ್ತಮವೂ ಅಧಿಕೃತವೂ ಗಮನಾರ್ಹವೂ ಎನಿಸುವ ಅನ್ಯಾನ್ಯ ಸಂಪಾದಿತ ಕೃತಿಗಳಿರಬಹುದಾದರೂ ಪ್ರಸ್ತುತ ಪರಿಶೀಲನೆಗೆ ಈ ಆವೃತ್ತಿಗಳು ಸಾಕು.

ಈ ಇಬ್ಬರು ಪ್ರಮುಖ ದಾಸವರೇಣ್ಯರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಾದೃಶ್ಯಗಳಿವೆ. ತೀರ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಅನುಷಂಗಿಕವೆನಿಸುವ ಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು, ಕೇವಲ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾದ ಸಮಾನ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ ಔಚಿತ್ಯವಿದೆ. ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಆರಂಭದ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಪಲ್ಲವಿ ಅನುಪಲ್ಲವಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದು ನಂತರದ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಚರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇತರ ಕೆಲವು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಈ ವಿವೇಚನೆಯ ಕಕ್ಷೆಯಿಂದ ಆಚೆಗಿರಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಳು : ಅಣು ಮಹತ್ತಾದಿ ದೇವ ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡಿಗೆ (ಪು. 78) ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ, ಪುರಂದರರ ಸುಳಾದಿ-ಅಣುವಾಗಬಲ್ಲ ಮಹತ್ತಾಗಬಲ್ಲ (ಪು. 183) ಇದೆ. ಆರು ಹಿತವರು ಎಂದು ನಂಬಬೇಡ (ಪು. 37) ಎಂಬುದು ತಟ್ಟನೆ ಆರು ಹಿತವರು ನಿನಗೆ ಈ ಮೂವರೊಳಗೆ (ಪು. 163) ಎಂಬ ಹಾಡನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತದೆ : ಇದರಲ್ಲಿ ನಾರಿಧಾರುಣಿ ಬಲುಧನದ ಸಿರಿಯೆಂಬ ಮೂರೂ ಹಿತವಲ್ಲವೆಂಬ ಪುರಂದರರ ರಚನೆಯ ಆಶಯಕ್ಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿ ತಂದೆ ತಾಯಿ ಮಗ-ಈ ಮೂರೂ ಜನ, ಆಪತ್ತು ಬಂದಾಗ ರಕ್ಷಿಸುವುದಿರಲಿ, ಸ್ವಯಂ ತಾವೇ ಆಪತ್ತಿಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣರಾದರೆಂಬುದನ್ನು ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ ದೃಷ್ಟಾಂತಪೂರ್ವಕ ತೋರಿಸುತ್ತದೆಂಬ ಅಂಶವೂ ಪರಿಭಾವನೀಯ.

ಈತನೀಗ ವಾಸುದೇವನು (ಪು. 83) ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಪುರಂದರರ 'ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡೆನಚ್ಚುತನ' (ಪು. 41) ಎಂಬುದರಲ್ಲಿರುವುದು ಭಾವಸಾಮ್ಯವೆ ಹೊರತು, ಕೀರ್ತನೆಯ ಶಬ್ದ ಶರೀರ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಆಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ನಂಬಬೇಡಿ ಸಿರಿಯು ತನ್ನದೆಂದು (ಪು. 140) ಮತ್ತು ನೆಚ್ಚಿದಿರು ಸಂಸಾರ ನೆಲೆಯಲ್ಲವೀ ಕಾಯ ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆದಿವಾಕ್ಯ ಸಾದೃಶ್ಯ, ಪುರಂದರರ ನಂಬದಿರು ಈ ದೇಹ ನಿತ್ಯವಲ್ಲ' (ಪು. 50) ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿ ವೈದೃಶ್ಯಗಳೂ ಇವೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮರೆಯದಿರು ಮರುಳು ಮನುಜಾ (ಪು. 39), ಸಾಲದೆ ನಿನ್ನದೊಂದು

ದಿವ್ಯನಾಮ (ಪು. 202) ಮತ್ತು ಸಾಕು ಸಾಕು ಮನುಜ ಸೇವೆಯು (ಪು. 47) ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳು ಪುರಂದರರ ಮರೆವರೇನೋ ಹರಿಯಾ (ಪು. 153), ಸ್ಮರಣೆ ಒಂದೇ ಸಾಲದೆ ಗೋವಿಂದನ (ಪು. 30), ಸಾಕು ಸಾಕಿನ್ನು ಸಂಸಾರ ಸುಖವು (ಪು. 53)-ಎಂಬುದನ್ನು ಫಕ್ಕನೆ ಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಇವನ್ನು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕ ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗಿದರೆ ರಚನಾತ್ಮಕ ಅಂತರಗಳಿರುವುದು ವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದುದರಿಂದ, ಇದುವರೆಗೆ ಹೆಸರಿಸಿ ಸಮೀಕ್ಷಿಸಿದಂಥ ಇನ್ನೂ ಹತ್ತಾರು ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿರುವ, ಸಾದೃಶ್ಯ-ವೈದೃಶ್ಯಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಯಾವ ನಿಶ್ಚಯದ ನೆಲೆಗೂ ತಲುಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಡೆಸುವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ ಕೈಗೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಯಾವುದೇ ತೀರ್ಮಾನ, ತೀರ ಏಕಪಕ್ಷಿಯವಾಗಿ, ಅಪಾಯಕಾರಿಯಾಗಬಹುದು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಇಂಥ ಸಡಿಲ ನಿದರ್ಶನಗಳನ್ನು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕೈ ಬಿಟ್ಟು, ಇನ್ನೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾರಸ್ಯವೆಂದರೆ ಅಂಥ ಪ್ರಬಲ ಆಧಾರಗಳೂ ಪರಾಮರ್ಶೆಗೆ ದೊರೆತಿವೆ. ಆ ಬಗೆಯ ಏಕಮೂಲ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ತೊಡಗುವ ಮೊದಲು, ಇಲ್ಲಿಯೇ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ವಿವರಿಸಬೇಕಾದ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಚಾರವಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ 'ದೇವಿ ನಮ್ಮ ದ್ಯಾವರು ಬಂದರು ಬನ್ನಿರೆ' (ಪು. 85) ಎಂಬುದೂ ಪುರಂದರರ 'ದೇವ ಬಂದ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿ ಬಂದಾನೊ' (ಪು. 81) ಎಂಬುದೂ ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಬಂದ ಕಲ್ಪನೆಯೊಂದರ ಎರಡು ಕವಲುಗಳು. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಮಾತುಗಳೊಳಗೆ ಹತ್ತು ಅವತಾರಗಳ ಕಂಡರಣೆ ; ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ದಶಾವತಾರದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ-ಇಷ್ಟೇ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. ಇವೆರಡೂ ಹಾಡುಗಳ ಜೀವನಾಡಿ ಹಿಡಿದು ನೋಡಿದರೆ, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತೆಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಪೃಥಕ್ಕರಿಸಿದರೆ, ಯಾವುದೂ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಆಕರವಾಗಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕುವಂತಿಲ್ಲ. [ಪುಟಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಪರಿಮಿತಿಯಲ್ಲಿರಲೆಂಬ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನೂ, ಇದುವರೆಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ ಯಾವೊಂದು ಹಾಡನ್ನೂ ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸದೆ ಕೇವಲ ಅವು ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಪ್ರಸ್ತಕಗಳ ಪುಟಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನಮೂದಿಸಿದ್ದೇನೆ]. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ನುಡಿಯ ಹಾಗೂ ದೇಸಿಯ ಚೆಲುವು ಸೂಸಾಡಿದೆ : ಇದನ್ನು ಶಿಷ್ಟದ ಎರಕಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದ ಪರಿಷ್ಕಾರ ರೂಪ ಆಮೇಲೆ ರೂಪಗೊಂಡಿರಬಹುದೆಂಬ

ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಿದೆ. ಕೀರ್ತನ ಸಾಹಿತ್ಯ ತಜ್ಞರು ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಅಭ್ಯಸಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

ಈಗ ತಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಸಮಾನ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನಷ್ಟೇ ಇಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದೇನೆ :

1. ರಾಗ-ಮಧ್ಯಮಾವತಿ ತಾಳ-ಆಟ

ಅ) ಆರು ಸಂಗಡ ಬಾಹೋರಿಲ್ಲ-ಸಿರಿ
ನಾರಾಯಣನ ಸ್ಮರಣೆ ನೆರೆ ಬಾಹೋದಲ್ಲದೆ ||ಪ||
ಹೊತ್ತು ನವಮಾಸ ಪರ್ಯಂತ ಗರ್ಭದೊಳು
ಅತ್ಯಂತ ನೋವು ಬೇನೆಗಳಿಂದಲಿ
ಹತ್ತು ತುಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿ ಸಲಹಿದ ತಾಯ್ತಂದೆ
ಅತ್ತು ಕರೆದುಳಿವರು ಮತ್ತೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಬಾಹರೆ || ೧ ||

ಮನೆಮಕ್ಕಳವರೆನ್ನ ತನುವಿಗೊಡೆಯರೆಂದು
ಘನವಾಗಿ ಬಲು ನಂಬಿ ನೆಚ್ಚುತಿಹರು
ಅನುಮಾನವಾಗಿ ಜೀವನ ತೊಳಲಿದಾಕ್ಷಣದಿ
ಮನೆಯೊಳೊಂದರಗಳಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳರೊ || ೨ ||

ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಲು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಬಂಧುಜನರು
ಹೊತ್ತು ಹೋಯಿತೇಳಿರೇಳೆಂಬರು
ಒತ್ತಿದ ಕಸಕಿಂತ ಕಡುಕಷ್ಟದೀ ದೇಹ
ಹೊತ್ತೊಯ್ದು ಅಗ್ನಿಯೊಳು ಬಿಸುಟಿ ಬಾಹರೊ || ೩ ||

ಧರೆಮಿತ್ರ ಬುಧಜನರ ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯ ಮಾಡಿ
ಕರವಿಡಿದು ಧಾರೆಯನೆರಸಿಕೊಂಡ
ತರುಣಿ ತನ್ನನಿಯನ ಮುಟ್ಟಲಂಜಿ ದೂರದಲಿ
ಪೊರೆವರು ತನಗಾರು ಹೇಳೆಂಬಳು || ೪ ||

ಹರಣ ಹಿಂಗದ ಮುನ್ನ ಹರಿಯ ಸೇವೆಯ ಮಾಡು
ಪರಲೋಕ ಸಾಧನವನು ಮಾಡು

ಕರುಣೆ ಕೃಪಾಳು ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವನ
ಚರಣ ಕಮಲವ ನಂಬಿ ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೇ || ೫ ||

(ಪು. 16-17)

ಅ) ರಾಗ-ಮಧ್ಯಮಾವತಿ ತಾಳ-ಆಟ
ಆರು ಬಾರರು ಸಂಗಡಲೊಬ್ಬರು
ನಾರಾಯಣದ ದಿವ್ಯನಾಮ ಒಂದಲ್ಲದೆ || ಪ ||
ಹೊತ್ತು ನವಮಾಸ ಪರಿಯಂತ ಗರ್ಭದಲಿ
ಅತ್ಯಂತ ನೋವು ಬೇನೆಗಳ ತಿಂದು
ತುತ್ತು ಬುತ್ತಿಯ ಕೊಟ್ಟು ಸಲಹಿದ ತಾಯಿಯು
ಅತ್ತು ಕಳುಹುವಳಲ್ಲದೆ ಸಂಗಡ ಬಾರಳು || ೧ ||

ಮನೆ ಮಕ್ಕಳಿವರನ್ನ ತನುವು ಒಡವೆ ಎರಡು
ಘನವಾಗಿ ನಂಬಿರೆ ನನ್ನವೆಂದು
ಅನುಮಾನವೇತಕೆ ಜೀವ ಹೋದ ಬಳಿಕ
ಘನ ಹೊತ್ತು ಮನೆಯಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳರೊ ದೇವ || ೨ ||

ಆತ್ಮ ಬಳಲಿದಾಗ ಬಂಧುಗಳು ಬಂದು
ಹೊತ್ತು ಹೊರಗೆ ಸಾಕು ಎಂತೆಂಬರು
ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸುಟಿ
ಮತ್ತೆ ಬೆನ್ನನು ತಿರುಗದಲೆ ಬಾಹೊರಲ್ಲದೆ || ೩ ||

ನೆರೆದಿದ್ದ ಪುರಜನ ವಿಪ್ರರಗ್ನಿಯ ಸಾಕ್ಷಿ
ಕರವಿಡಿದು ಕೈಧಾರೆ ಎರಸಿಕೊಂಡು
ತರುಣಿ ತನ್ನಯ ಗಂಡನನು ಮುಟ್ಟಲಮ್ಮದೆ
ನೆರೆ ಏನುಗತಿ ಗತಿ ತನಗೆ ಹೇಳಲಮ್ಮೆಲ್ಲದೆ || ೪ ||

ಹರಣ ಹೋಗದ ಮುನ್ನ ಹರಿಯ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ
ಪರಲೋಕ ಸಾಯುಜ್ಯ ಪಡೆದುಕೊಂಡು
ಕರುಣೆ ಕೃಪಾಳು ಶ್ರೀಪುರಂದರ ವಿಠಲನ
ನೆರೆ ನಂಬಿ ಭಜಿಸಿ ನೀ ಸುಖಿಯಾಗೊ ಮನುಜಾ || ೫ ||

(ಪು. 89-90)

ಇವೆರಡೂ ಹಾಡುಗಳೂ ಒಂದೇ ಮೂಲದ ನಕಲುಗಳು ; ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ ನಿಜ ಪ್ರತಿ. 'ಆ'ದಲ್ಲಿರುವ ಚರಣಗಳು 'ಆ'ದಲ್ಲೂ ಇದೆ, ಪಲ್ಲವಿಯೂ ಅಷ್ಟೇ ರಾಗ ಮತ್ತು ತಾಳ ಕೂಡ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಸಮಾನ. 'ಅ'ದಲ್ಲಿ ಆಡು ಮಾತಿನ ಗತ್ತೂ, 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಟದ ಒತ್ತೂ ಇದೆ. ಚರಣಗಳ ಅನುಪೂರ್ವ 'ಆ'ದಲ್ಲಿ (ಸಂಖ್ಯೆ) ಅದಲು ಬದಲು ಆಗಿದೆ ; ಎರಡನೆಯ ಚರಣ ಮೂರನೆಯದೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಎರಡನೆಯದೂ ಆಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ 'ಅ'ದಲ್ಲಿ ಶೈಲಿಯ ಶೈಥಿಲ್ಯವೂ, ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡದ ರಚನೆಯೂ ವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯರ ಕೈವಾಡವಿರುವ ಗುಮಾನಿಗೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ. 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೇ ಶಿಷ್ಟಪರ ರಚನೆಗೆ ಒಲವು ತೋರಿದ್ದರೂ 'ಅ'ದ ಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಚರಣಾಂತ್ಯದ 'ಬಾಹೋರಲ್ಲದೆ' ಎಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ 'ಅ'ದ ಎರವಲು ಮಾತಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಇಡೀ 'ಆ'ದ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ 'ಅ'ದ ನಕಾಶೆಯೇ ಮೂಲವೆಂಬ ಸುಳಿವು ಕೊಡುವ ಮಾತೂ ಆಗಿದೆ.

೨. ಅ. ರಾಗ-ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ತಾಳ-ಏಕ

ಎಲ್ಲರೂ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ | ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ || ಪ ||

ನೆಲ್ಲಗಳ ಕುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಿದುರುಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು

ಕೂಲಿಗಳ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ || ೧ ||

ನಾಲಕು ವೇದ ಪುರಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಚಾಂಗ ಹೇಳಿಕೊಂಡು

ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ || ೨ ||

ಬಡಿದು ಬಡಿದು ಕಬ್ಬಿಣವ ಕಾಸಿ ತುಬಾಕಿ ಮಾಡಿ

ಹೊಡೆವ ಗುಂಡು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ || ೩ ||

ಚಂಡಭಟರೆಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಕತ್ತಿ ಹರಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು

ಖಂಡ ತುಂಡ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ.. || ೪ ||

ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಕುದುರೆಯನೇರಿ ನೇಜೆ ಹೊತ್ತು ರಾಹುತನಾಗಿ

ಹೊಡೆದಾಡಿ ಸಾಯುವುದು... || ೫ ||

ಕುಂಟೆ ಕೂರಿಗೆಯಿಂದ ಹೆಂಟೆ ಮಣ್ಣು ಹದ ಮಾಡಿ

ರಂಟೆ ಹೊಡೆದು ಬೆಳೆಸುವುದು... || ೬ ||

ಕೆಟ್ಟತನದಿಂದ ಕಳ್ಳತನವನ್ನೆ ಮಾಡಿ

ಕಟ್ಟಿ ಹೊಡಿಸಿಕೊಂಬುವುದು... || ೭ ||

ಸನ್ಯಾಸಿ ಜಂಗಮ ಜೋಗಿ ಜಟ್ಟಿ ಮೊಂಡ ಬೈರಾಗಿ

ನಾನಾ ವೇಷ ಕೊಂಬುವುದು... || ೮ ||

ಉನ್ನತ ಕಾಗಿನೆಲೆ ಆದಿಕೇಶವನ

ಅನುದಿನ ನೆನವುದು ಭಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪರಮ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ... || ೯ ||

ಪು. 160-161

ಆ. ರಾಗ-ಹುಸೇನಿ ತಾಳ-ಆದಿತಾಳ

ಎಲ್ಲರ ಮಾಡುವದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ | ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ || ಪ ||

ಸಿರಿ | ವಲ್ಲಭನ ಭಜಿಸುವದು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ || ಅ.ಪ ||

ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ ಹೊರವದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ದೊಡ್ಡ

ಮಲ್ಲರೊಡನಾಡುವದು...

ಸುಳ್ಳಾಗಿ ಪೊಗಳುವದು...ಸಿರಿ

ವಲ್ಲಭನ ಧ್ಯಾನವು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ... || ೧ ||

ದೊರೆತನ ಮಾಡುವದು...ಕರಿ

ತುರಗವೇರುವದು...

ದುರಿತವ ಮಾಡುವದು...ಸಿರಿ

ಹರಿಯ ಭಜಿಸುವದು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ... || ೨ ||

ಬೆಟ್ಟ ಹೊರುವದು...

ಗಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಗುವದು...

ದಿಟ್ಟವಾಗಿ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಪುರಂದರ

ವಿಠಲನ್ನ ಧ್ಯಾನವು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ.... || ೩ ||

(ಪು. 46)

ಇವೆರಡು ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾದೃಶ್ಯವೂ ಸಮನಾಗಿ ಹೆಣೆದು ತೆಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿವೆ. 'ಅ'ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಪದಿಯೂ 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಟದಿಯೂ ಇದೆ. ರಾಗ ತಾಳಗಳೂ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಎರಡರ ಅಂತಿಮ ಆಶಯ ಒಂದೇ ಗುರಿಯತ್ತ ಹುರಿಗೊಂಡಿದೆ ; ಆದರೆ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅಂತರಗಳಂಟಾಗಿವೆ. 'ಅ'ದಲ್ಲಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಕೀರ್ತನೆಯ ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ 'ಪರಮ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ' ಎಂಬುದನ್ನು 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ (ಮೂರೂ) ಚರಣದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ

ಕಳಶವಾಗಿಟ್ಟಿದೆ. 'ಅ'ದಲ್ಲಿರುವ ಭಾವತೀವ್ರತೆಯ ಮಿಂಚು 'ಆ'ದಲ್ಲಿಲ್ಲ : ಬೆಟ್ಟ ಹೊರುವುದು' ಎಂಬ ಮಾತು ಜಾಳು ಜಾಳಾಗಿದೆ, ಆಲೋಚನಾ ಸರಣಿಯ ಒಟ್ಟು ಬೆಳವಣಿಗೆ-ಸರಪಳಿಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಗತ್ಯ ಸೌಷ್ಠವ ಸಾಲದೆನಿಸುತ್ತದೆ.

೩. ಅ. ರಾಗ-ನಾಂಟಿ ತಾಳ-ಝಂಪೆ

ನಂಬು ನಾರಾಯಣನ ನಂಬೊ ನರಹರಿಯ

ನಂಬಿದ ಭಕ್ತರ ಕುಟುಂಬ ಸಾರಥಿಯ || ಪ ||

ಬಲಿ ನಂಬಿ ಪಾತಾಳ ಲೋಕಕರಸಾದನದೆ

ಕುಲದ ಪ್ರಹ್ಲಾದನು ನಿಜವ ಕಂಡ

ಕಲಿ ವಿಭೀಷಣ ನಂಬಿ ಲಂಕೆಯಲಿ ಸ್ಥಿರವಾದ

ಭಲದ ಪಾರ್ಥನು ನಂಬಿ ವಿಶ್ವರೂಪವ ಕಂಡ || ೧ ||

ಅಂಬರೀಷನು ನಂಬಿ ವೈಕುಂಠವೇರಿದನು

ಹಂಬಲಿಸಿ ಶಶಿಧರನು ಉರಿಯ ಗೆದ್ದ

ಕುಂಭಿನೀ ದೇವಿ ತಾ ಬಂಧನವ ಕಳೆದಳು

ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿ ದ್ರೌಪದಿಯು ಮಾನುಳುಹಿಕೊಂಡಳು || ೨ ||

ಅತಿಭಕ್ತರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗತಿಮೋಕ್ಷವಿತ್ತನು

ಮತಿಭ್ರಷ್ಟ ಅಜಮಿಳನ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ

ಕ್ಷಿತಿಂಯೊಳಗೆ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನಾದ

ಪತಿತ ಪಾವನ ಪರಮ ಪುರುಷೋತ್ತಮನನು || ೩ ||

(ಪು. ೫೮-೫೯)

ಆ. ರಾಗ-ಯಮುನಾ ಕಲ್ಯಾಣಿ ತಾಳ-ಆಟ

ನಂಬಿ ಕೆಟ್ಟವರುಂಟೆ ಕೃಷ್ಣಯ್ಯನ

ನಂಬಲಾರದೆ ಕೆಟ್ಟುದು || ಪ ||

ಅಂಬುಜನಾಭನ ಪಾದವ ನೆನೆದರೆ

ಇಂಬುಗೊಡದೆ ದುಃಖ ಹರಿಸುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ||ಅ.ಪ||

ಬಲಿಯ ಪಾತಾಳಕಿಳುಹಿ ಭಕ್ತಬಾ

ಗಿಲವ ಕಾಯುವ ನಾನೆಂದ

ಭಲದೊಳು ಅಸುರರ ಶಿರಗಳ ತೆರಿದು ತಾ
ನೊಲಿದು ವಿಭೀಷಣಗೆ ಪಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದ ಕೃಷ್ಣ

|| ೧ ||

ತರಳ ಪ್ರಹ್ಲಾದಗೊಲಿದು ಉಗುರಿನಿಂದ
ಹಿರಣ್ಯನುದರ ಸೀಳಿದ
ಕರಿರಾಜಗೊಲಿದು ನೆಗಳ ನುಂಗುತಿರಲಾಗ
ಶಿರವ ತರಿದು ಕಷ್ಟಪರಿಹರಿಸಿದ ಕೃಷ್ಣ

|| ೨ ||

ಪಾಂಡವರಿಗೊಲಿದು ಕೌರವರನು
ತುಂಡು ಭಿದ್ರವ ಮಾಡಿದ
ಗಂಡರೈವರ ಮುಂದೆ ದ್ರೌಪದಿ ಕೂಗಲು
ಕಂಡು ಕರುಣದಿ ಕಾಯ್ದು ಪುರಂದರ ವಿಠಲ

|| ೩ ||

(ಪು. ೭೯)

ಈ ಬಗೆಯ ಹಾಡುಗಳು ಕೂಡ ಕೆಲವು ಸವಾಲುಗಳನೊಡ್ಡುತ್ತವೆ. ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ ಭಾವದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಸಾಮತಿಗಳ ಆಯ್ಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಟ್ಟು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಎರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಮೂರು ಚರಣಗಳ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರುಗಳಿಲ್ಲ ; ಈ ಸರಿಸಮಾನತೆ ಏನೋ ತೀರ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿರ ಬಹುದೆನಿಸದೆ, ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಶಬ್ದಗಳೂ ಪ್ರಾಸಸ್ಥಾನವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆಯಾದರೂ ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ ದೂರಾನ್ವಯಗಳಿಲ್ಲ. ಬಲಿ, ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ವಿಭೀಷಣ, ದ್ರೌಪದಿ-ಇವರ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳು ಎರಡರಲ್ಲೂ ಬಂದಿವೆ. ರಾಗ ತಾಳ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಮೂದಾಗಿವೆ: 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಅನುಪಲ್ಲವಿಯೊಂದು ಚಿಗುರಿದೆ.

೪. ಅ. ರಾಗ-ಕಾಂಭೋದಿ ತಾಳ-ಝಂಪೆ
ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲಿ ನಾ ಮಾಡಿದಾ ಭವದಿಂದ
ಉರ್ವಿಯೊಳು ಜನಿಸಿದನೊ ಕೃಷ್ಣಾ || ಪ ||
ಕಾರುಣ್ಯ ನಿಧಿಯೆನ್ನ ಕಾಯಬೇಕಯ್ಯ ಹರಿ
ವಾರಿಜನಾಭನೇ ಮುದ್ದು ಕೃಷ್ಣ ||ಅ.ಪ.||
ಹುಟ್ಟಿದಂದಿಗೂ ಸುಖವ ನಾ ಕಾಣದಲೆ

ಕಷ್ಟನಾದೆನು ಕೇಳೊ ಕೃಷ್ಣಾ
ತೊಟ್ಟಲಿನ ಶಿಶು ತಾಯಿ ಬಿಟ್ಟತೆರನಂತೆ ಕಂ
ಗೆಟ್ಟು ಸೊರಗಿದನಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ
ಮುಟ್ಟಲಮ್ಮರು ಎನ್ನ ಸತಿಸುತರು ಬಾಂಧವರು
ಅಟ್ಟಿ ಎಳೆಯುತ್ತಿಹರೊ ಕೃಷ್ಣಾ
ಕಷ್ಟ ದಾರಿದ್ರ್ಯವನು ಪರಿಹರಿಸದಿರೆ ದೂರು
ಮುಟ್ಟುವುದು ನಿನಗಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ

|| ೧ ||

ಕಾಶಿಯಾ ವಾಸವನು ಬಯಸಿ ಬಹುದಿನದಿಂದ
ಆಸೆಯೊಳಗಿದ್ದನಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ
ಗಾಸಿಯನು ಮಾಡದಲೆ ದೋಷವನು ಪರಿಹರಿಸೊ
ಸಾಸಿರದ ನಾಮದಾ ಕೃಷ್ಣಾ
ಹೇಸಿಕೆಯೊಳಿದ ಸಂಸಾರವೆಂಬುವ ಮಾಯ
ಪಾಶದಿಂದಲಿ ಬಿಗಿವರೇ ಕೃಷ್ಣಾ
ಕಂಸಮರ್ಧನನೆ ನೀ ಕಾಯಬೇಕಯ್ಯ ಹರಿ
ವಾಸುದೇವನೆ ಮುದ್ದು ಕೃಷ್ಣಾ

|| ೨ ||

ಲೋಕದೊಳಗೆನ್ನನು ಪೋಲ್ವ ಪಾಪಿಗಳನ್ನು
ನೀ ಕಂಡು ಬಲ್ಲೆಯಾ ಕೃಷ್ಣಾ
ಸಾಕಿನ್ನು ಎನಗೊಂದು ಗತಿಯ ತೋರಿಸಿ ಸದ್ವಿ
ವೇಕಿಯನೆ ಮಾಡಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣಾ

ರಾಕೇಂದುಮುಖಿಯ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನವ ಕಾಯ್ತೆ
ಆಕೆಗಕ್ಷಯವಿತ್ತೆ ಕೃಷ್ಣಾ ಪಿ
ನಾಕಿಸಖನಾದಿ ಕೇಶವನೆ ಉಡುಪಿಯ ವಾಸ
ಸಾಕಿ ಸಲಹೈ ಎನ್ನ ಕೃಷ್ಣಾ || (ಪು. ೭-೮)

ಆ. ರಾಗ-ಕಾಂಭೋದಿ ತಾಳ-ಝಂಪೆ
ಪೂರ್ವಜನ್ಮದಲಿ ನಾ ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಿಂ

ದುರ್ವಿಯೊಳು ಜನಿಸಿದನೊ ಕೃಷ್ಣ || ಪ ||
 ಕಾರುಣ್ಯ ನಿಧಿಯೆನ್ನ ಕಾಯಬೇಕಯ್ಯ ಹರಿ
 ವಾರಿಜನಾಭ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ || ಅ.ಪ ||
 ಹುಟ್ಟಿದಂದಿಂದಿಗೂ ಸುಖವೆಂಬುದನು ಅರಿಯೆ
 ಕಷ್ಟಪಡುತಿಹೆನಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣ
 ದಟ್ಟದಾರಿದ್ರ್ಯವನು ಪರಿಹರಿಸದಿರೆ ದೂರು
 ತಟ್ಟುವದು ನಿನಗಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣ || ೧ ||
 ಕಾಸಿನಾ ಆಸೆಯನು ಮಾಡಿಬಹುದಿನದಿಂದ
 ಆಯಾಸದೊಳಗಿರುತಿಹೆನೊ ಕೃಷ್ಣ
 ಆಸೆಯನು ಬಿಡಿಸಿ ಮಿಗೆ ದೋಷವನು ಪರಿಹರಿಸೊ
 ಸಾಸಿರ ನಾಮದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ || ೨ ||
 ಮುಟ್ಟಲಂಜುವರು ಬಂಧುಗಳು ಕಂಡರೆ ಎನ್ನ
 ಅಟ್ಟಿ ಕೊಲುತಿಹರಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣ
 ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶು ಬಾಯ ಬಿಡುವ ತೆರನಂತೆ ಕಂ
 ಗೆಟ್ಟು ಶೋಕಿಸುವೆನೋ ಕೃಷ್ಣ || ೩ ||
 ತಂದೆತಾಯಿಯು ಇಲ್ಲ ಬಂಧುಬಳಗವು ಇಲ್ಲ
 ಇಂದೆನಗೆ ಗತಿಯೇನೊ ಕೃಷ್ಣ
 ಮಂದರಧರ ಶ್ರೀಪುರಂದರ ವಿಠಲ ನೀ
 ಬಂದು ನೆಲೆಯಾಗಯ್ಯ ಕೃಷ್ಣ || ೪ ||

ಪುಟ-೬೧)

ಈ ಸಮಾನ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲೂ ಭಂದಸ್ಸು, ರಾಗ, ಮತ್ತು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ
 ಏಕರೂಪತೆಯಿದೆ : ಪಲ್ಲವಿ ಅನುಪಲ್ಲವಿಗಳಲ್ಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಲ್ಲ. ಐದೈದು
 ಮಾತೆಗಳ ಓಟ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಭಂದಸ್ಸಿನ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ
 ಸಾಂಗತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ. ವಿಷ್ಣು ಗಣದ ಬದಲು ರುದ್ರಗಣ
 ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ; ಅಂಶಗಣದ ಬದಲು ಮಾತ್ರಾಗಣಘಟಿತ ಸಾಂಗತ್ಯವೆಂದೂ
 ಹೇಳಬಹುದು. ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಚರಣಗಳೆಂದು ಸಂಪಾದಕರು
 ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ: ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರ ಪ್ರಾಸದ ಆಧಾರ ಬಲದಿಂದ ಅವರು ಹಾಗೆ
 ಗ್ರಹಿಸಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಅವನ್ನು ಎಂಟೆಂಟು ಸಾಲುಗಳ ಮೂರು
 ಚರಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ಆರು ಚರಣಗಳೆಂದೇ

ಪರಿಗಣಿಸುವುದು ಉಚಿತ. 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ನಾಲ್ಕೇ ಚರಣಗಳಿವೆ;
 'ಆ'ದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡನೆಯ ಚರಣದ ಎರಡನೆಯ ಸಾಲು 'ಆಯಾಸದೊಳಗಿರು
' ಎಂಬುದರಲ್ಲಿನ ಆರಂಭದ ದೀರ್ಘ ಸ್ವರಾಕ್ಷರವಾದ ಆ ವನ್ನು ಅದರ
 ಹಿಂದಿನ (ಅಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ) ಸಾಲಿನ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು, ಹಾಗೆ
 ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಪ್ರಾಸ ಪರಿಪಾಲನೆ ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ ; ಈಗಿರುವಂತೆ
 ಪ್ರಾಸೋಲ್ಲಂಘನೆಯಾಗಿದೆ-ಇದು ಪ್ರಾಯಃ ಸಂಪಾದಕರ ಕಣ್
 ತಪ್ಪಿನಿಂದಾಗಿರಬಹುದು. 'ಅ' ಮತ್ತು 'ಆ' ಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪದ್ಯ
 (ಚರಣ)ಗಳಲ್ಲಿ ಶೇಕಡ ತೊಂಬತ್ತರಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯವಿದೆ: 'ಅ' ದಲ್ಲಿರುವ ಕಡೆಯ
 ಮೂರು ಪದ್ಯಗಳನ್ನು 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಒಂದೇ ಪದ್ಯಕ್ಕಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ; ಹೀಗೆ
 ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸುವಾಗ ಕಂಸಮರ್ದನ ಹಾಗೂ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನವಕಾಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪ
 ಜಾರಿ ಹೋಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಇದರ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಕೀರ್ತನೆಯ
 ಪ್ರಭಾವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದರೆ, 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಇರದಿದ್ದ ಈ ಎರಡು ಹೊಸ
 ಸಂಗತಿಗಳ ಸೇರ್ಪಡೆಯಿಂದ 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೆರಡು ಪದ್ಯಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿವೆ.
 ಹೀಗಾಗಿ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹಾಡು ಯಾವ ಹಾಡಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿದೆಯೆಂಬ
 ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಆದಿಕೇಶವನೂ, ಪುರಂದರವಿಠಲನೂ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲು ಬೆಳಕು
 ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ ; ಆ ಬೆಳಕು ಮುಂದಿನ ಕೀರ್ತನೆಯಲ್ಲಿರುವ ತೊಡಕನ್ನು
 ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗಿದೆ ;

೫. ಅ. ರಾಗ-ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ತಾಳ-ಆಟ

ವರ ಕವಿಗಳ ಮುಂದೆ ನರಕವಿಗಳ ವಿದ್ಯೆ ತೋರಬಾರದು | ಈ

ಧರಣಿಯ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಶರಣೆಂದು ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಬಾರದು || ಪ ||

ಪಾಪಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೂಪುಳ್ಳ ವಸ್ತುವ ತೋರಬಾರದು | ಬಹು

ಕೋಪಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನುಭಾವ ಗೋಷ್ಠಿಯ ಮಾಡಬಾರದು || ೧ ||

ಅಡಸತ್ತ ಮಡಕೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಒಲೆಗುಂಡ ಹೂಡಬಾರದು | ಬಹು

ಬಡತನ ಬಂದಾಗ ನೆಂಟರ ಬಾಗಿಲ ಸೇರಬಾರದು || ೨ ||

ಹರಿಯ ನಿಂದಿಸಿ ಹರ ಘನನೆಂದು ನರಕಕ್ಕೆ ಬೀಳಬಾರದು | ತಾ

ಪರರನು ಬೈದು ಪಾತಕಕೆ ಮುನ್ನೊಳಗಾಗಬಾರದು || ೩ ||

ಮಡದಿ ನುಡಿಯ ಕೇಳಿ ಜಗಳಕೊಬ್ಬರ ಕೂಡೆ ಹೋಗಬಾರದು | ಬಾ
ಯ್ಯಡುಕರು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ವಸ್ತಿ ಬಿಡಾರವ ಮಾಡಬಾರದು || ೪ ||

ಮುಂದೆ ಭಲೆ ಎಂದು ನಿಂದಿಪರನ್ನು ಕೂಡಬಾರದು | ನಮ್ಮ
ತಂದೆ ಬಾಡದಾದಿ ಕೇಶವನ ಸ್ಮರಣೆಯ ಬಿಡಬಾರದು || ೫ ||

[—ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ ; (ಸಂ) ದೇಜಗೌ ಮೊದಲಾದವರು.
ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ೧೯೮೮, ಪುಟ ೯೦)

ಆ. ರಾಗ-ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ತಾಳ-ಆಟ
ವರ ಕವಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ನರಕವಿಗಳ ಕೊಂಡಾಡಬಾರದು-ಇಂಥ
ಧರಣಿಯ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಬಾರದು || ಪ ||
ಅಡಿಹೊದ ಮಡಕೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿ ಒಲೆಗುಂಡ ಹೂಡಬಾರದು
ಬಡತನ ಬಂದರೆ ನಂಟರ ಬಾಗಿಲ ಸೇರಬಾರದು || ೧ ||

ಮಡದಿಯ ನುಡಿಕೇಳಿ ಬಡವರು ಜಗಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಬಾರದು | ಬಹಳ
ಬಡತನ ಬಂದವಳ ಕೈಯಿಂದ ಅಡಿಗೆಯ ಉಣ್ಣಬಾರದು || ೨ ||

ಪಾಪಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ರೂಪುಳ್ಳವಸ್ತುವ ತೋರಬಾರದು | ಕಡು
ಕೋಪಿಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲಗೋಷ್ಠಿ ಮಾತಾಡಬಾರದು || ೩ ||

ಪರರ ನಿಂದಿಸಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪೇಂದ್ರನ ಜರೆಯಬಾರದು
ವರದ ಶ್ರೀಪುರಂದರ ವಿಠಲನ ಸ್ಮರಣೆಯ ಮರೆಯಬಾರದು || ೪ ||

(ಪುಟ ೧೨೯-೧೩೦)

ಪ್ರಸ್ತುತ ಕೀರ್ತನೆಯ ಚರಣಗಳು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ
ಒಂದೆರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಬದಲಾವಣೆಯು ಹೊರತು, ಚರಣಗಳ
ಸಂಖ್ಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ 'ಅ' ಮತ್ತು 'ಆ' ಗಳ ನಡುವೆ ತಲೆಕೆಳಗು ಆಗಿವೆ;
'ಅ' ದಲ್ಲಿ ೨, ೪, ೧, ೩ ನೆಯ ಚರಣಗಳು 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ೧, ೨, ೩, ೪

ಎಂಬ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿವೆ ; ಅಥವಾ ಇದನ್ನೇ ವಿಲೋಮವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಬಹುದು.
ಸಾರಾಂಶದಲ್ಲೇನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿಲ್ಲ, ಭಂದಸ್ಸು, ಅರ್ಥ-ಭಾವ, ಆಶಯ, ರಾಗ-
ತಾಳ, ಚರಣಗಳ ಅಳತೆ-ಒಟ್ಟಾರೆ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲೂ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದರ
ಪ್ರತಿರೂಪವೆಂಬಂತಿವೆ. ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬದಲಾವಣೆಗಳೂ; ಇದ್ದಲ್ಲಿ-
ಮುಂದೆ, ವಿದ್ಯೆ ತೋರಬಾರದು-ಕೊಂಡಾಡಬಾರದು, ಶರಣೆಂದು-ಸ್ಥಿರವೆಂದು,
ಅಡಿಸತ್ತ-ಅಡಿಹೋದ, ಒಬ್ಬರ ಕೂಡೆ-ಬಡವರ, ಬಾಯ್ ಬಡುಕರು ಇದ್ದಲ್ಲಿ
ವಸ್ತಿ ಬಿಡಾರವ ಮಾಡಬಾರದು-ಬಡತನ ಬಂದವಳ ಕೈಯಿಂದ ಅಡಿಗೆಯ
ಉಣ್ಣಬಾರದು, ಅನುಭಾವಗೋಷ್ಠಿ-ಅನುಕೂಲಗೋಷ್ಠಿ-ಇವು ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತವೆ;
ಜತೆಗೆ 'ಅ'ದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರನೆಯ ಚರಣ 'ಆ'ದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇರುವ
ಚರಣ ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಅಥವಾ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಿಯೆ
ಬೇರೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಘಟಿಸಿರುವುದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ.
ಹೀಗೆ ಒಂದೊ ಎರಡೊ ಚರಣ ಸೇರಿಸಿದ್ದೇಕೆ ಅಥವಾ ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇಕೆ ಎಂಬ
ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಈ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಮೌಲಿಕವಾಗುತ್ತದೆ : ಶಬ್ದಗಳೂ ಸಾಲುಗಳೂ
ಸೇರಿದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆ ಜಾರಿದ್ದರಿಂದ ಕೀರ್ತನೆಯ ಅರ್ಥಪ್ರತೀತಿಗೆ ಆಗಿರುವ
ಲಾಭಾಲಾಭವನ್ನೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ-ಇದು ಈ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ
ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳುವವರು ಅವಶ್ಯ ಪರಿಭಾವಿಸಿ, ಸ್ಫೋಟಿಸಿ ಉತ್ತರ
ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳಲ್ಲೊಂದು.

೬. ಅ. ರಾಗ-ಶಂಕರಾಭರಣ ತಾಳ-ಆಟ
ಹಣ್ಣು ಕೊಂಬುವ ಬನ್ನಿರಿ-ಹರಿದಾಸರು
ಹಣ್ಣು ಕೊಂಬುವ ಬನ್ನಿರಿ || ಪ ||
ಚೆನ್ನಬಾಲಕೃಷ್ಣನೆಂಬ | ಕನ್ನೆಗೊನೆ ಬಾಳೆಹಣ್ಣು || ಅ.ಪ ||
ಸುತ್ತೇಳು ಲೋಕದಿ ಸುರರು ಬಿತ್ತಿದ ಹಣ್ಣು
ಭಕ್ತರ ಬಾಯೊಳು ನೆನವ ಹಣ್ಣು
ಅರ್ತಿಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲ ಕೊಳ್ಳಿ ಬೇಕಾದರೆ
ನಿತ್ಯ ಮಾಧವನೆಂಬ ಅಚ್ಚಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು || ೧ ||

ಅಜನ ಪಡೆದ ಹಣ್ಣು ಗಜವ ಕಾಯ್ದು ಹಣ್ಣು
ನಿಜಮುನಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ ಹಣ್ಣು
ತ್ರಿಜಗವಂದಿತ ಪಾಲ್ಗಡಲೊಡೆಯನ ಹಣ್ಣು
ಸುಜನ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲ ಕೊಳ್ಳಬನ್ನಿರಿ ಹಣ್ಣು || ೨ ||

ತುರುವ ಕಾಯ್ತು ಹಣ್ಣು ಉರುಗನ ತುಳಿದಾ ಹಣ್ಣು
ಕರದರೆ ಕಂಬದೊಳು ಓಯೆಂಬ ಹಣ್ಣು
ಮರುಗುವ ಧುವನಿಗೆ ಪಟ್ಟಗಟ್ಟಿದ ಹಣ್ಣು
ಕರುಣಾಳು ಕಾಗೆನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ ಹಣ್ಣು || ೩ ||
(ಪುಟ. ೧೮೩-೧೮೪)

ಅ) ರಾಗ-ಬಿಲಹರಿ ತಾಳ-ಆಟ
ಹಣ್ಣು ಬಂದಿದೆ ಕೊಳ್ಳೆರೊ ಹರಿದಾಸರು
ಹಣ್ಣು ಬಂದಿದೆ ಕೊಳ್ಳೆರೊ || ಪ ||
ಚೆನ್ನ ಬಾಲಕೃಷ್ಣನೆಂಬ
ಚೆನ್ನಾದ ಬಾಳೆಯ || ಅ.ಪ ||
ಕೊಳೆತು ಹೋಗುವದಲ್ಲ ಹುಳಿತು ನಾರುವದಲ್ಲ
ಕಳೆದು ಬೀಸಾಡಿಸಿ ಕೊಳುವದಲ್ಲ
ಅಳತೆಗೊಂಬುದಲ್ಲ ಗಿಳಿಕಚ್ಚಿ ತಿಂಬುದಲ್ಲ
ಒಳಿತಾದ ಶ್ರೀಹರಿ ಎಂಬ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು || ೧ ||

ಅಜನ ಪಡೆದ ಹಣ್ಣು ಗಜವ ಸಲಹಿದ ಹಣ್ಣು
ತ್ರಿಜಗದಿ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿದ ಹಣ್ಣು
ತ್ರಿಜಗವಂದಿತ ಪಾದವೆಂಬ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು
ಸುಜನಾನಂದಿಯರು ನೀವು ಕೊಳ್ಳಿ ಬನ್ನಿ || ೨ ||

ತುರುವ ಕಾಯ್ತು ಹಣ್ಣು ಉರುಗನ ತುಳಿದಾ ಹಣ್ಣು
ಕರದರೆ ಕಂಬದಿಂದ ಬಂದ ಹಣ್ಣು
ಮರುಗುವ ಧುವನ ಉನ್ನತನ ಮಾಡಿದ ಹಣ್ಣು
ಪುರಂದರ ವಿಠಲನೆಂಬ ಹಣ್ಣು ಕೊಳ್ಳಿ ಬನ್ನಿ || ೩ ||
(ಪುಟ. ೨೨)

ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಸಂಭವಿಸಿವೆ : ರಾಗ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಭರಣ, ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿ ಬಿಲಹರಿ ಇದ್ದರೂ ತಾಳ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರವಿಶಾರದರು ಈ ಕೀರ್ತನೆ ಯಾವ ರಾಗಕ್ಕೆ ಉಚಿತವಾಗಿ.

ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆಂಬುವನ್ನು ಹೇಳಬಲ್ಲರು ; ಆ ಬಗ್ಗೆ ನಾನು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಾರೆ. ಆದರೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ನೋಡಿದಾಗ, ಒಂದೇ ಓದಿಗೆ, ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಮಾತೆಂದರೆ 'ಆ' ದ ಕೀರ್ತನಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶೈಥಿಲ್ಯಗಳಿವೆ, ಮಾವಿನಹಣ್ಣು, ತ್ರಿಜಗ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಎರಡೆರಡು ಸಲ ಬಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಔಚಿತ್ಯವಿಲ್ಲ; ದೈವವನ್ನು (ಕೃಷ್ಣನನ್ನು) ಒಂದು ಹಣ್ಣೆಂದು ರೂಪಕವಾಗಿಸಿ ಪುನರುಕ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೊರಟಿರುವುದು ಬೇರೆ-ಅದರ ಅರ್ಥ, ಔಚಿತ್ಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯಗಳಿವೆ ; ಇಡೀ ಕೀರ್ತನೆ ನಿಂತಿರುವ ಕೇಂದ್ರವೇ ಅದು ಹಿಂದಿನ ಉದಾಹೃತ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ಥಳಾಂತರಗೊಂಡಿವೆ : ಈ ಬಗೆಯ ಒಂದು ಕಡೆ ಬಳಸಿರುವ ನುಡಿಗಳನ್ನು ಬೇರೊಂದು ಮಾತಿನಿಂದ ಪಲ್ಲಟಿಸಿರುವಿಕೆಯಿಂದ ನಿರೂಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಫಲಿಸಿಲ್ಲ; ಇವೆರಡೂ ಹಾಡುಗಳು ಒಂದೇ ಬುದ್ಧಿ-ಭಾವದ ಸೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ವಾಸ್ತವಾಂಶ ಮರೆಯಾಗಿಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮತ್ತೆ ಇಡೀ ಕೀರ್ತನೆ 'ಹೂವ ತರುವರ ಮನೆಗೆ ಹುಲ್ಲು ತರುವೆ' ಎಂಬುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ರಾಗ ನಿರ್ದೇಶನ ಕಾಂಭೋದಿಯೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ತಾಳದಲ್ಲಿ (ಒಂದು ಕಡೆ ಆಟ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಝಂಪೆ) ಮತ್ತು ಇಡೀ ಕೀರ್ತನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂತರ ತುಂಬ ಇದೆ ; ಆದರೆ ಹಾಡಿನ ಒಟ್ಟು ಆಂತರ್ಯ ಒಂದೇ ಎನಿಸಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಈತನೇಗ ವಾಸದೇವನು' ಮತ್ತು 'ಈತ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನಾಥ' ಎಂಬ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಇಬ್ಬರ, ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮ್ಯ ಅನಂತರದ ಚರಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೂ, ಒಟ್ಟು ಆಶಯ ಒಂದೇ ಮೂಲಕ್ಕೆ ದುಡಿಯುವಂತಿದೆ. ಹೀಗೆ, ಈ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟೂ ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನಿತ್ತು ಪುಷ್ಟಿಗೊಳಿಸಲು, ಸಾಕಷ್ಟು ಗ್ರಾಸ ಸಿಗುತ್ತದೆಂಬೊಂದು ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಮುಂದಿನ ಅನ್ವೇಷಕರ ಮಡಿಲಿಗೆ ಹಾಕಬಹುದು. ಈ ನಿರ್ದೇಶನಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಸಮಾರೋಪ ರೂಪದ ಕೆಲವು ತೀರ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ತೊಡಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇನ್ನೊಂದು ಉದಯರಾಗವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ: ಈ ಕಡೆಗೆ ನನ್ನ ಗಮನ ಸೆಳೆದು ಮಾಹಿತಿ ಕೊಟ್ಟವರು ಡಾ. ಕಮಲಾ ಹಂಪನಾ.

ಡಾ. ಕಮಲಾ ಹಂಪನಾ ಅವರು ತಮ್ಮ ನಿಬಂಧ "ತುರಂಗ ಭಾರತ: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ"ದಲ್ಲಿ, ಪರಮದೇವ ಕವಿಯು ತನ್ನ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಪುರಂದರದಾಸರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲೂ ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಒಂದು ಉದಯರಾಗದ ಆಕರದತ್ತ ಗಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದಾರೆ : ಅದು 'ದ್ರೌಪದೀ

ಮಾನಸಂರಕ್ಷಣೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರಲ್ಲಿದೆ, ೧೫ ಷಟ್ಪದಿ ಪದ್ಯಗಳಿವೆ. ಇದು ಕೆಲವು ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಂಗಳಂ ಶ್ರೀಯರಸ ಪುರಂದರ ವಿಠಲಗೆ' ಎಂದೂ, ಕೆಲವದರಲ್ಲಿ 'ಮಂಗಳಂ ಸಿರಿಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿಕೇಶವಗೆ' ಎಂದೂ ಕಡೆಯ ನುಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಸಂಶೋಧಕರ ಆಖ್ಯೆರು ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ದಾರಿ ಕಾಯುತ್ತಿದೆ. ಪುರಂದರರ ಹಾಡುಗಳ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ, ಇದು ಅವರ ರಚನೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂಬಂತೆ, ಈ ಉದಯರಾಗ ಪದ್ಧತಿಯ ಪ್ರಕರಣವೂ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿದೆ; ಹಲವು ಸಂಪಾದಕರುಗಳ ಆವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇದು ಪುರಂದರರದೇ ಇರಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಪರಮದೇವ ಕವಿಯೂ ಇದನ್ನು ಪುರಂದರರಿಂದಲೇ ಎತ್ತಿಹಾಕಿದ್ದಾನೆಂದು ತಾವು ಮೊದಲು ಭಾವಿಸಿ ಬರೆದುದಾಗಿಯೂ, ಈಗ ಈ ಹಾಡು ಕನಕದಾಸರದೇ ಬಂದು ತಮಗೆ ಖಾತ್ರಿಯಾದದ್ದು ಹಿಂದೆ ತಳೆದ ನಿಲುವೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವುದಾಗಿಯೂ ಡಾ. ಕಮಲಾ ಹಂಪನಾ ಸ್ವಪ್ನಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ 'ಪುರಂದರ ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಶನ' (೧೯೮೫) ಸಂಪುಟ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ (ಪುಟ 22) 'ಇದನ್ನು ಕನಕದಾಸರದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳುವುದಿದೆ' ಎಂದು ಅಡ್ಡಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ದೀಪವಿಡಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಇದು ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಯೆಂದು ಕಡಾಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಈ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಮಸೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಆದ್ಯರಲ್ಲಿ ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮರನ್ನು ಮೊದಲು ನೆನೆಯಬೇಕು. ಇದರ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಅವರ ಹೇಳಿಕೆ ಹೀಗಿದೆ : "ಪುರಂದರದಾಸರ-ಕನಕದಾಸರ ಕೆಲವೊಂದು ಗೀತೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ಅಂಕಿತಗಳನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಂಡು ಮುದ್ರಿತವಾಗಿವೆ. ಇವುಗಳ ನಿಜವಾದ ಕರ್ತೃಗಳಾರೊಬ್ಬರನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳೇ ನಮಗೆ ಸಹಕಾರ ನೀಡಬಲ್ಲವು. ಆ ಸಹಕಾರವನ್ನು ಉಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದರಿಂದಲೇ ಈ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ, ಪುರಂದರದಾಸರವೆಂದು ನಂಬುಗೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿ, ಇದರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಉದಾಹರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದರೆ, ದ್ರೌಪದೀ ಮಾನಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಉದಯರಾಗದ ದೀರ್ಘಕವನ ಅಥವಾ ಖಂಡಕಾವ್ಯ. ಇದು ಎಲ್ಲ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕನಕದಾಸರ ಅಂಕಿತದಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವುದು". ('ಕನಕದಾಸರ ಭಕ್ತಿ ಗೀತೆಗಳು' : ಸಮಾಜ ಪುಸ್ತಕಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ, 1965, ಪುಟ V) ಈ ಅಂಶವನ್ನು, ಅದೇ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ

ಮುಂದುವರಿಸಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತುಗಳಿವು: "ಈ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ 'ವಾಸುದೇವಾಯ ನಮೋ' ಎಂಬ ದ್ರೌಪದಿಯ ಮಾನಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕೃತಿಯೂ ಒಂದು ಖಂಡಕಾವ್ಯವೆಂದಿದೆ. ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕವಿಯ ಈ ಕಥಾಭಾಗದೊಂದಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಈ ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ, ಕನಕದಾಸರು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ ಕವಿಯ ಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಭಾವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ಕಂಡು ಬಾರದಿರದು" (-ಅದೇ- : ಮುನ್ನುಡಿ, ಪುಟ XXVII-XXVIII).

ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿವೆ. ಬೆಟಗೇರಿಯವರ ಪ್ರಾಂಜಲ ವಿವೇಚನೆ ಸ್ತುತ್ಯಾರ್ಹವಾದುದು. ಅವರು ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ, ಪುರಂದರದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ : ಉಪಲಬ್ಧ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಪಾಠಪರಿಷ್ಕರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರವೆಂದು ಅಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕೆಲವು ಹಾಡುಗಳು ಅವರವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅಂತಹ, ಅಂದರೆ ಅವರವಲ್ಲದ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಅದೇ- : ಪುಟ. IV). ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ಅವರು ಗಂಟೆ ಹೊಡೆದಂತೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ : "ಕನಕದಾಸರವಲ್ಲದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ" (ಅದೇ ಮುನ್ನುಡಿ ಪುಟ. XXIX). ಹೀಗೆ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಅವರು ಹೊರತಂದ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ನಾನು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಹಾಡುಗಳು, ವರಕವಿಗಳ ಮುಂದೆ- ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿವೆ : ಅದರಿಂದ ಆ ಕೀರ್ತನೆಗಳೆಲ್ಲ ಕನಕದಾಸರ ರಚನೆಯೆಂದು ಅವರು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕೈಗೊಂಡು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿ, ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗಿದ್ದೂ ಇಂದಿಗೂ ಆ ಹಾಡುಗಳು ಪುರಂದರದಾಸರ ಹಾಡುಗಳೆಂದೇ ಹೊಸ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ? ಸಂಪಾದಕರಾಗಿ ಅಷ್ಟು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಿಂದ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದ ಬೆಟಗೇರಿಯವರು ಕೂಡ, 'ಪುರಂದರದಾಸರವೆಂದು (-ಅದೇ: ಪುಟ. V) ಮೊಗಂ ಆಗಿ ಹೇಳಿದರೇ ಹೊರತು, ಆ ಒಗಟು ಬಿಡಿಸಿ ಇಂತಿಂತಹ ಹಾಡುಗಳೇ ಅವು ಎಂದು ಡಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಈ ಸಂಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹುಡುಕಿ ತೆಗೆದು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಇದೇ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ.

ಈಗ ಮುಖ್ಯವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಶೋಧನ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡನ್ನಾಗಿಸುವ ಅಥವಾ ಅದರ ತದ್ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧ್ಯತೆ, ಸಂಭಾವ್ಯತೆ ಇರುವುದು ಯಾವುದು ? ಮೂಲ ಅಥವಾ ಮೊದಲ ರಚನೆ ಯಾರದು ಅಥವಾ ಯಾವುದು ? ಒಬ್ಬರ ಅಂಕಿತವನ್ನು ತೆಗೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಅಂಕಿತವನ್ನಿಟ್ಟು ಈ ಅದಲು ಬದಲು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಯಾವಾಗ ಆರಂಭವಾಯಿತು ? ಯಾರಿಂದ, ಯಾಕಾಗಿ ಈ ಕರ್ತೃತ್ವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ತೋರಿಸುವ ಕೆಲಸ ನಡೆಯಿತು-? ಈ ಬಗೆಯ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂಶಯಗಳು ಸಂಶೋಧಕರನ್ನು ಕಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಬಗ್ಗೆ ವಿವೇಚಿಸುವವರೆಲ್ಲ ನೆನಪಿಸುವ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯಿದೆ ; ಪುರಂದರ-ಕನಕದಾಸ ಇಬ್ಬರೂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಂತರು, ದಾಸವ ರೇಣ್ಣರು ; ಪರಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಪುರಂದರ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಕೃತಿಚೋರತನ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ನಮ್ಮ ಅಜ್ಞಾನವಾದೀತು. ಈ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಇಂಥ ಆರೋಪ ಮಾಡುವುದಿರಲಿ, ಹಾಗೆ ಆಲೋಚಿಸುವುದು ಕೂಡ ಅಪರಾಧವಾಗಬಹುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಅಂಥ ಪ್ರತಿಭಾ ದಾರಿದ್ರ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ ; ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ, ನಿಂತ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ, ಹೊಸ ಕೀರ್ತನೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಾಡುವ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪ್ರತಿಭಾಶಕ್ತಿಗಳಿದ್ದುವು : ಇವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು, ಕೇವಲ ಅಂಕಿತವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರ ಮೂಲಕ, ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಮಾತೊ ಸಾಲನ್ನೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗೊಳಿಸಿ, ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡರೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂಜರಿಕೆಗೆ ಇದೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರಣ. ಎರವಲು ಸರಕಿನ ಬಂಡವಾಳದಿಂದ ಬಾಳಬೇಕಾದ ದಿವಾಳಿತನ, ಬಡತನ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಸುಮಾರು ಹದಿನೇಳನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಈ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಕೆಲಸು ಮೇಲೋಗರ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಆರಂಭವಾಗಿದೆಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಗೊಳಿಸಲು, ಈಗ ಲಭ್ಯವಿರುವ ತಾಳೆಗರಿಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಆಧರಿಸಿದರೆ, ಸಾಧ್ಯವಿದೆ ; ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಯಾವ ಹಾಡನ್ನು ಹೀಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಲಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನೂ ಇಂಥ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಬಹಿರಂಗಗೊಳಿಸಬಹುದು. ಓಲೆಗರಿ, ಕಾಗದದ ಪ್ರಪ್ರಾಚೀನ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಸೂರಿಗಳು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳು ಎರಡು. ಒಂದು, ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಸಂಕರಗೊಳ್ಳದೆ ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದುವು? ಎರಡು, ಯಾವಾಗ ಈ ಕೆಲಸ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಯಾವ ಭಾಗದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲಿ

ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾದ ಮೊದಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಯಾವುವು? ಇದು ಶುದ್ಧಾಂಗವಾಗಿ, ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಪತ್ತೆಯಾಗಬೇಕಾದ ಕೆಲಸ, ಆ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚೆಯಿರಿಸಿದ ಆದ್ಯರು ಬೆಟಗೇರಿಯವರು; ಅದರಿಂದ, ಅವರು ಆಧರಿಸಿದ ಪ್ರತಿಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಕಾಲ-ಇದನ್ನೂ ಗಣನೆಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಜಾಲಾಡಿ, ಜಾತಕ ಬಿಡಿಸಿ ನೋಡುವುದೊಂದೇ ಪರಿಹಾರವಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಖಗಳೂ ಇವೆ. ಪುರಂದರರೂ ಕನಕದಾಸರೂ ಸಮಕಾಲೀನರಾದ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರು. ಪುರಂದರರು ಶೂದ್ರರು; ವೈಶ್ಯಕುಲ ಸಂಜಾತರಾಗಿದ್ದು ಆಮೇಲೆ ದಾಸರಾದ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿ. ಕನಕದಾಸರೂ ದಲಿತರ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಶೂದ್ರರು ; ಕುರುಬರಾಗಿದ್ದು ದಾಸರಾದರು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಹುಟ್ಟಿಬಂದ ಜಾತಿಕುಲದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪುರಂದರ ದಾಸರಿಗೆ ಅವರ ಕಾಲದ ದಾಸ ಪರಿವಾರದೊಳಗೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ಸುಲಭ ಪ್ರವೇಶ ದೊರೆಯಿತು, ಕನಕದಾಸರು ಪಟ್ಟ ಬವಣೆಗೆ ಇಂದಿಗೂ ಕನಕನಕಿಂಡಿ ವ್ಯಥೆಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಶೂದ್ರರು ; ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಕುರುಬರು ಹಿಂದುಳಿದವರು, ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿಯಂತೂ ಇಂದಿಗೂ ತುಂಬ ಕೆಳಗಿರುವ ಜನಾಂಗ. ಇವೆಲ್ಲದರ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ದಾಸರ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗಿದ್ದ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳ ಚಿತ್ರಣ ಮಸಕು ಮಸುಕಾಗಿಯಾದರೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಇಬ್ಬರು ದಾಸರಿಗೆ ಇದ್ದ ಸೃಜನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಇವರು ರಚಿಸಿದ ಕೃತಿಗಳು, ಬರವಣಿಗೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕನಕದಾಸರು ಹುಟ್ಟುಕವಿಯೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸರಿಸಿ, ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನೇ ತನಿಯಾಗಿ ತೆಗೆದು ನೋಡಿದಾಗಲೂ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಉಳಿದ ಕೀರ್ತನಕಾರರದಕ್ಕಿಂತ, ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲೇ ಕಾವ್ಯಾಂಶ ಅಧಿಕವೆಂಬುದು ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶಕರು ಒಪ್ಪುವ ಮಾತು. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವರು ಪುರಂದರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ತಿದ್ದಿ ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದೆಂಬುದು ಅಸಂಭಾವ್ಯ ; ಮೇಲುವರ್ಗದವರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಒಂದು ಸಿದ್ಧ ಮಾದರಿಯಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಚಿಸುವಾಗ ಪ್ರಭಾವ ಗಾಢತರವಾಗಿ ಆಗಿರಬಹುದಲ್ಲವೆ ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯೂ ಕೇವಲ ತರ್ಕದ ಸ್ತರದಲ್ಲೇ ನಿಲ್ಲಬಹುದು.

ಈ ಇಬ್ಬರು ಯೋಗಪುರುಷರೂ ಹೀಗೆ ಒಬ್ಬರಿಂದೊಬ್ಬರು

ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಳವು ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಗಿ, ಅತೀತರಾಗಿ ಉಳಿದರೆ ಇನ್ನು ಕದ್ದವರು ಯಾರು? ಇದು ಚಿಂತನೀಯವೆ. ನನಗೆ ತೋರುವ ಉತ್ತರವೆಂದರೆ, ಈ ಬಗೆಯಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಅದಲು ಬದಲು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದವರು ಸಂಪ್ರತಿಕಾರರೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು. ಅಂದರೆ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ, ಅಕ್ಷರ ವಿದ್ಯೆ ಬಲ್ಲ ಕೆಲವೇ ಕೆಲವು ಸ್ಥಾಪಿತ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಗಳವರು, ತಾವು ತುಂಬ ಜಾಣರೆಂದು ಬುದ್ಧಿಯೋಡಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ಕೆಲಸವಿದು. ಹಾಗೆ ತಿದ್ದುವಾಗಲೂ ಒಂದು ಮಾನಸಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಸಂಭವಿಸಿದೆ : ಪುರಂದರದಾಸರ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಧಾಷ್ಟ್ಯ, ಮುಟ್ಟುವ ದೈರ್ಯ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಹಾಡುಗಳ ಅಂಕಿತವನ್ನು ತಿದ್ದಿ ಬದಲಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಅನುಕೂಲಗಳಿದ್ದುವು : ಕನಕದಾಸರು ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದು ಬಾಳಿ ಬಂದ ವರ್ಗಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರದ ಬಾಗಿಲೂ, ಮೇಲುಜಾತಿಯವರ ಮನೆ-ಮಂದಿರ-ಮಠಗಳ ಬಾಗಿಲೂ ಮುಚ್ಚಿದ್ದವು ಅವರ ವಿಚಾರದಲ್ಲೊಂದು ಅಸಡ್ಡೆ, ಅವರು ತಮ್ಮವರನ್ನೆಲ್ಲ ಮೀರಿ ಮೀರಿಸಿ ಹೈಮಾಚಲೋನ್ನತವಾಗಿ ಬೆಳೆದರೆಂಬ ಅಸಹನೆ ಒಂದು ಹಿಡಿಯಿಂದಿಲ್ಲ ಹೆಡೆಯಾಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ನಗ್ನ ಸತ್ಯವನ್ನೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲು ಯಾವ ಹಿಂಜರಿಕೆಯೂ ಇರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಡೀ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವೆಂದು ಯಾವ ಕೀರ್ತನಾದಿ ಸಾಹಿತ್ಯರಾಶಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅದು, ಪುರಂದರ-ಕನಕರ ಹಾಡು/ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿಯುವುದಾದರೂ ಏನು ? ಬರೀ ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು, ಅದರಲ್ಲೂ ಗಟ್ಟಿ ಕಾಳುಗಳಿರುವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯೇ. ಹೀಗಾಗಿ ಅವರ ಒಂದೊಂದೇ ಹಾಡನ್ನು ಲಪಟಾಯಿಸಿ, ಅವರ ಹೊಳಪನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ, ಅತ್ತ ಅವರ ಕೃತಿರಾಶಿಯಿಂದ ಕದ್ದ ಕಳವಿನ ಮಾಲನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಬೆಳಕು ಹಾಯಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥಿತ ಸನ್ನಾಹದಲ್ಲಿ, ಹುನ್ನಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರಾದರೂ ನಿರತರಾಗಿರದ ಹೊರತು ಈಗ ನಾವು ಕಾಣುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಘಟಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ.

ಶೈಲಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ, ಕಾವ್ಯನಿರ್ವಹಣೆಯ ಆಧಾರದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತ ವಸ್ತು-ವಿಷಯದ ಬಲದಿಂದಲೂ ಇದುವರೆಗೆ ಈ ಸಂಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿದ ಹಾಡುಗಳಷ್ಟೂ ಕನಕದಾಸರವೇ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ಖಚಿತ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ. ನನ್ನ ಗ್ರಹಿಕೆ ತಪ್ಪೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಸಾಧಾರವಾಗಿ ತೋರಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಗೌರವಾದರ ತೋರಿಸಲು ತಯಾರಿದ್ದೇನೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ- ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಕೊ. ವ್ಯಾ. ರಮೇಶ

ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಸಂಚಾರಿ ಹಾಡುಕವಿ, ದಾಸ ಸಾಹಿತಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಕನಕದಾಸರು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿದ ದಶಕಗಳು ಭಾರತದ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದ ಒಂದು ವಿಷಮಾವಸ್ಥೆಯ ಸಂಧಿಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು. ಆ ವೇಳೆಗೆ ಕರ್ನಾಟಕವು ತನ್ನ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಏಕತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತ್ತಾದರೂ, ವಿಜಯನಗರವು ಕ್ಷಾತ್ರಶಕ್ತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೇಲುತೋರ್ಕೆಗಾದರೂ ಭಾರತದ ಬಲಿಷ್ಠತಮ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಮೆರೆದ ದಿನಗಳವು. ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಇತಹಾಸಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಭು ಮಂತ್ರೋತ್ತಾಹ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸರ್ವತೋಮುಖ ಔನ್ನತ್ಯವನ್ನು ಏಕಪಕ್ಷೀಯವಾಗಿ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಹಾಡಿ ಹೊಗಳುತ್ತ ಬಂದಿರುವರು. ಆದರೆ ಈ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಶಂಸೆಗಳೂ ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳ, ವಿದೇಶೀ ಯಾತ್ರಿಕರ ಬರಹಗಳ, ಇತರ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳ, ಸ್ಮಾರಕಗಳ ಮೇಲುನೋಟದ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದಿರುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥನಿರೂಪಣೆಗಳಷ್ಟೆ. ಈ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪುರಾವೆಗಳ ಆಳವಾದ ವಾಸ್ತವಿಕ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮನವರಿಕೆಯಾಗುವ ಗೂಢಾರ್ಥಗಳಿಂದ ರೂಪ ತಾಳುವ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಚಿತ್ರಣವೇ ಬೇರೆ ರೀತಿಯದು. ನಿಜ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ, ಅಂದಿನ ಅರಸುಗಳೂ, ಅಧಿಕಾರಿವರ್ಗದವರೂ, ಸಿರಿವಂತರೂ, ಜನಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೂಡ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಮಹತ್ತೋನ್ಮಾದಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗಿ, ಅವರುಗಳ ದೈನಂದಿನ ನಡವಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಪಟಾಚರಣೆಯ, ಡಾಂಭಿಕ ಪ್ರದರ್ಶನದ ಸೋಗು ಹಿಂದೆಂದಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆರೆತು ಹೋಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೫೬ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಂಡ ವಿಜಯನಗರವು, ಕೆಲವೇ ದಶಕಗಳ ನೈತಿಕ ಸಾಧನೆಗಳ ನಂತರ, ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಅಂತಃಸತ್ತ್ವವನ್ನು

ಕಳೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರ ಯುಗವು ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಜನಜೀವನದ ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ದಾರುಣ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯ ಉಪಕ್ರಮ ಕಾಲವಿತ್ತೆಂದರೆ ಅದು ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ಅಂದಮೇಲೆ ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಕೃತಿ-ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂದಿನ ಅವರ ಸಮಾಜವನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಪಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಆಪಾದನೆಗಳ ಒಂದು ಉದ್ದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನೇ ನೀಡಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚರಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಯವರೂ, ಆ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗಳಿಂದ ಹೊರಗಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವರೂ, ಕಳ್ಳಕಾಕರೂ, ಸನ್ಯಾಸಿ, ಜಂಗಮರೂ ಕೂಡ 'ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ತುತ್ತು ಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ' (೨೭)¹ ಮಾತ್ರವೇ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುವರೆಂದು ಆಪಾದಿಸುವ ಕನಕದಾಸರು

'ಸತ್ಯಧರ್ಮಗಳೆಲ್ಲ ಎತ್ತಪೋದವೊ ಕಾಣೆ
ಉತ್ತಮರ ಜೀವನಕೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲ' (೧೨. ೧) ಎಂದೂ
'ಮಾತಾಪಿತೃಗುರು ದೈವ ದ್ರೋಹದಿ
ಭೂತಳವು ನಡನಡುಗುತಿಹುದು' (೪೯. ೨) ಎಂದೂ
'ಕತ್ತಲಾಯಿತು ಕಲಿಯ ಮಹಿಮೆ' (೪೯. ೧) ಎಂದೂ

ಹಲಬಿರುವುದು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಯಥಾವತ್ತಾದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೆನಿಸದು. ಇವು ನಿರಾಶಾವಾದಿಯೊಬ್ಬನ ಹೇಳಿಕೆಗಳಂತೂ ಅಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಅಂದಿನ ಜನತೆಯನ್ನು ತಪ್ಪು ದಾರಿಗಳೆದ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಒತ್ತಡಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗುರುತಿಸಿದ ಹೆಮ್ಮೆ ಕನಕದಾಸರದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಆಪಾದನೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯ ಆಗುಹೋಗುಗಳ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಇಲ್ಲಿ ನಾನು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮಾತೊಂದಿದೆ, ಸ್ವದೇಶಾಭಿಮಾನಿ ಇತಿಹಾಸಕಾರರ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಬಂದಿರುವ ಹೊಗಳಿಕೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವ ಉದ್ದೇಶ ನನ್ನದಲ್ಲ. ಅದೇ ವೇಳೆಗೆ, ನಾನು ನಿರೂಪಿಸಲಿರುವ ನಿರುತ್ಸಾಹಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಒರೆಗಲ್ಲಾಗಿರಿಸಿ ಅಂತಹ ಪ್ರಶಂಸಾತ್ಮಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು² ತಿದ್ದಿ

1 ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ಉದ್ಧರಣೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಬೋಧ ಎಂ. ರಾಮರಾವ್ ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ 'ಹರಿದಾಸ ಕೀರ್ತನ ತರಂಗಿಣಿ' ಭಾಗ ೨ (ಸುಬೋಧ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೩೬)ರಿಂದ ಆರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆನು.

ನೋಡಿದೇವೆ ಆದರೆ ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದ ವಾಸ್ತವ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯುವಂತಾದೀತು. ಇನ್ನು, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಮತ್ತು ಅದರ ಮೇಲಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಒತ್ತಡಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಏಕೆಂದರೆ ದಿನನಿತ್ಯದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಮೇಲೂ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರುವಂತಹ ಹಿತಾಹಿತಗಳ, ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಗಳ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ, ಗುಣಾವಗುಣಗಳ, ವೌಲ್ಯಾಪವೌಲ್ಯಗಳ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದವರು ಉಭಯಸಂಕಟಕ್ಕೀಡಾಗಿದ್ದರು.

ಆ ವೇಳೆಗಾಗಲೆ ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಲ್ಲೂ ವಿಜಯಪತಾಕೆ ಹಾರಿಸಿದ್ದ ಮಹಮ್ಮದೀಯರ ಹಸ್ತಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಸನಾತನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಖ್ಯ ಧ್ಯೇಯವೇ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರವು ಬೃಹತ್ತಾಮ್ರಾಜ್ಯವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲು ಕಾರಣವಿತ್ತೆಂಬುದು ಸರ್ವವಿದಿತ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೊದಲ ಎರಡು ಅರಸುಗಳೂ ಆ ಧ್ಯೇಯದಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ, ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾಗದೆ, ತಮ್ಮನ್ನು 'ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ'ರೆಂದಷ್ಟೇ ಕರೆದುಕೊಂಡಂತಹ ನಿರ್ವಿಗಳಿದ್ದರು, ಆದರೆ ಅವರ ನಂತರದ ಅರಸುಗಳು, ಸಿಂಹಾಸನವು ಸುಭದ್ರವಾಯಿತೆಂಬ ಧ್ಯೇಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮನ್ನು 'ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ' 'ರಾಜಪರಮೇಶ್ವರ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ವೈಭವದಿಂದ ಬಣ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರು. ಸೈನ್ಯಬಲವು ಹೆಚ್ಚಿದಂತೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ಬದಿಗಿಟ್ಟು, ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹಾನಿಕಾರಕ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದರು ; ದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಯಾಣಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಂಡರು : ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಣೆಯ ಸಲವಾಗಿ ಸ್ವಧರ್ಮೀಯರ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು; ನೆರೆಹೊರೆಯವರ ರಾಜ್ಯ, ಭಂಡಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡರು ; ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ತಮ್ಮ ಅನೈತಿಕವರ್ತನೆಯಿಂದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಪರರ ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ನಿಷ್ಠೆಯೋಜಕ ಸಾಹಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಖಂಡಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕು ಕನಕದಾಸರು

'ಗಳಸದಿರು ಸೀಮೆಯನು ಗಳಸದಿರು ದ್ರವ್ಯವನು

ಗಳಸದಿರು ನೀ ದುರಿತ ರಾಸಿಗಳನು' (೧೦. ೧)-ಎಂದಿರುವುದು.

ಈ ರೀತಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಂಡಾರವು ತುಂಬಿದಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳ ದಾಯಾದಿಗಳೂ ಉನ್ನತಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ,

ಸಾಮಂತರೂ ಲೋಭ, ಮೋಹ, ಅಧಿಕಾರಲಾಲಸೆಗೆ ತುತ್ತಾದುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿದೆ. ಸಂಗಮ, ಸಾಳುವ, ತುಳುವ ವಂಶಜರ ಆಳಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಮನೆಯ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನಡೆದುಹೋದ ಒಳಸಂಚುಗಳ, ರಾಜಹತ್ಯೆ, ಶಿಶುಹತ್ಯೆಗಳ, ಸಿಂಹಾಸನದ ದುರಾಕ್ರಮಣಗಳ, ಸ್ವಜನಪಕ್ಷಪಾತದ ಘಟನೆಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬಲ್ಲವರಿಗೆ ಸುಪರಿಚಿತವಷ್ಟೆ. ಹೀಗೆ ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢರಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳೂ, ಸಾಮಂತ ಅರಸುಗಳೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ, ಜನತೆಯ ಹಿತವನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿ, ರಾಜಧರ್ಮವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು ವರ್ತಿಸಿರುವ ನಿದರ್ಶನಗಳು ವಿಜಯನಗರದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಹಲವಿವೆ. ಇಂತಹ ಅನಿಷ್ಟ ಘಟನೆಗಳು ನಡೆದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಕನಕದಾಸರು

‘ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುರಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು’ (೧೪-೨)

ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸಂಚುಗಾರರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಈ ಅರಸುಗಳು ಆ ಸಂಚುಗಾರರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಿತ್ತು. ಅಂತಹ ಸ್ವಾರ್ಥಪರ ಪರೋಪಜೀವಿಗಳ ದುರಾಡಳಿತದಿಂದಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಸಿಂಹಾಸನವಂತೂ ಸಂಚುಗಾರರ ಆಡುಂಬೊಲವೇ ಆಯಿತು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ

‘ಸೇರಿ ದ್ರೋಹವ ಮಾಳ್ ಕೂರಕರ್ಮಿಗಳ ಮತ

ಪೂರೈಸಿ ಕೊಡುವರರಸುಗಳೆಲ್ಲರು’ (೧೨.೨)

ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ಆಪಾದನೆಯು ವಿಜಯನಗರ ಸಿಂಹಾಸನದ ಇತಿಹಾಸದ ಸಾರೋಕ್ತಿಯೇ ಹೌದು. ಹೀಗೆ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳವರ ಅಸಹಾಯಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಗುಂಪುಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನು ವಿಜಯನಗರ ಇತಿಹಾಸವು ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಿರುತ್ತದೆ. ದುರ್ಬಲರಾದ ಅರಸುಗಳ ಪರಾವಲಂಬನೆಯ ಅಸಹಾಯಕ ಸ್ಥಿತಿಯಿಂದ ಲಾಭ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಈ ಸಂಚುಗಾರರನ್ನು ಕುರಿತು ಕನಕದಾಸರು

‘ಆಳಿದೊಡೆಯಂಗೆರಡು ಬಗೆಯುವಾತಗೆ ಒಳ್ಳೆ

ಮಾಳಿಗೆಯ ಮನೆ ತುರುವು ಧನಧಾನ್ಯವು (೧೨. ೫)

ಎಂದಿರುವುದು ಅಂದಿನ ಉಚ್ಚ ಮಟ್ಟದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನೇಕರಿಗೆ

ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ವಿಜಯನಗರ ಇತಿಹಾಸದ ಪುಟಗಳು ಸಾರಿಹೇಳುತ್ತವೆ.

ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡಂತೆ ಅಧಿಕಾರವರ್ಗವೂ ವಿಸ್ತಾರಗೊಂಡುದು ಸಹಜವೇ ಆಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ, ಅನೇಕ ಸ್ವಾಮಿನಿಷ್ಠರಲ್ಲದ, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಆಡಳಿತದ ಎಲ್ಲ ಸ್ತರಗಳಲ್ಲೂ, ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲೂ ನಗರಗಳಲ್ಲೂ, ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೂ ನೇಮಕಗೊಂಡು, ಅವರುಗಳು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ಹೇರುತ್ತಿದ್ದ ಕರತೆರಿಗೆಗಳ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರಲಾರದೆ ಊರಿಗೆ ಊರೆ ಮನೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಬೇರೆಡೆಗಳಿಗೆ ವಲಸೆ ಹೊರಟಂತಹ ಹಲವು ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಅನರ್ಹ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಸಮಾಜಕಂಟಕ ಶಕ್ತಿಗಳ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು

‘ಕಳುವಿನ ಒಡವೆಯ ಒಡೆಯಗೆ ಪಾಲೀವ

ಕಳು ಭಂಟ ಕನ್ನವ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರೆ

ಕಳವು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹಿಡಿದಳತಂದರೆ

ತಳವಾರನೇನು ಮಾಡುವನೊ ಕೇಳಲೊ ಹರಿ’ (೪೨. ೨)

ಎಂಬ ಕನಕದಾಸರ ನುಡಿಯಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸನಾತನ ಧರ್ಮದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೊಂದೇ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಳರಸನೂ ಅವರ ಅನುಯಾಯಿಗಳೂ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಮೂಲಭೂತಸ್ವರೂಪವಾದ ವರ್ಣ (ಜಾತಿ) ಧರ್ಮದ ಪೋಷಣೆಯ ಕಡೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಹರಿಸಿದ್ದರು, ವಿಜಯನಗರದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳನ್ನು ಆ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ‘ಹಿಂದೂರಾಯ ಸುರತ್ರಾಣ’ರೆಂದೂ ‘ಸಕಲವರ್ಣಧರ್ಮಾಶ್ರಮಗಳನೂ ಪ್ರತಿಪಾಲಿಸುತಿಹ’ವರೆಂದೂ, ಅವರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರನ್ನು ‘ವೇದವರ್ಗಪ್ರತಿಷ್ಠಾಚಾರ್ಯ’, ‘ಉಪನಿಷನ್ಯಾರ್ಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಗುರು’, ‘ಉಪನಿಷನ್ಯಾರ್ಗ ಪ್ರವರ್ತನಾಚಾರ್ಯ’ ಎಂದೂ ಬಣ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆದರೆ ವರ್ಣ (ಜಾತಿ) ಧರ್ಮವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದವರು ಅನುಸರಿಸಿದ ಕ್ರಮಗಳು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಪದ್ಧತಿಗಳ ಅತ್ಯಧಿಕ ಪ್ರಮಾಣದ ಅನುಕರಣೆಗಳೇ ಆಗಿದ್ದ ಕಾರಣ, ಕೆಲವೊಂದು ಬೇರೂರಿದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮತೆಗಳು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ-ವಿಜಯನಗರ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಾಗಿ ರಾಜಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಂಡ ಅಗ್ರಹಾರಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಗಳೂ ಸಾವಿರಾರು. ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ನೀಡುವಲ್ಲಿ ವೇದವೇದಾಂಗಪಾರಂಗತರಾದ, ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತರಾದ, ಅಂದಿನ

ನಂಬಿಕೆಯಂತೆ ಸಮಾಜದ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ ಯಜನ ಯಾಜನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನೇ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಗಳನ್ನಾಗಿ, ಆರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಅಂತಹ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು 'ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿ' ಯಾಗಿ ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರ ಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ನೀಡುವಾಗ, ಆ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಗಳ ವಂಶಜರೂ ಅಷ್ಟೇ ಸುಶಿಕ್ಷಿತರಾಗಿ, ಅಂತಹದೇ ವೈದಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಂತವರಾಗಿ ಇರಬೇಕೆಂಬ ನಿಬಂಧನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ದಾನಿಗಳಾರೂ ವಹಿಸಲಿಲ್ಲ. ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ, ಮೂಲ ದಾನಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರ ವಂಶಜರಿಗೆ ಬೇಷರತ್ ಭೂಸ್ವತ್ತಿನ ಸೌಲಭ್ಯವು ದೊರೆತು, ಅವರುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಇತರ ಜಾತಿಯವರ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ಕೈಹಾಕುವುದು ಸುಲಭ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು, ಹಿಂದಂದಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಯುಗದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಸೈನಿಕ , ವರ್ತಕ ವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉನ್ನತ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುವ ಸಂಗತಿ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮತೆಗಳು ಇನ್ನಷ್ಟು ತೀವ್ರಗೊಂಡು, ಅಸಂತುಷ್ಟರೂ ವಂಚಿತರೂ ಇಂತಹ ಅನ್ವಯ ಭೋಜ್ಯವಾದ ಅಗ್ರಹಾರಗಳ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಗಳ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸೆಳೆದು ತಮ್ಮದಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿತು. ಇಂತಹ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಬೇಸತ್ತ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದಾನಿಗಳು ಹೇಳ ಹೇಸುವ ಶಾಪವಚನಗಳನ್ನು ದಾನ-ಶಾಸನಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದರು ; ನೋಡಿ ಹೇಸುವ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವರನ್ನು ಶಪಿಸಿದರು.

'ವೇದವಿಪ್ರರು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿಸ್ಥಾಸ್ಥ್ಯವ ಕಳೆದು

ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ತಿರಿದು ತಿಂಬುವರು' (೧೨.೪)

ಎನ್ನುವ ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ

'ಭೂಸುರಸ್ವದ ಹಾಸ ಮಾಡಿದ ಫಲ

ಏಸೇಸು ಜನುಮಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಿತೆ' (೪೮-೧)

ಎಂದು ತಮ್ಮದೇ ಶಾಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುವರು. ಅವರ ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ನುಡಿಗಳೂ ಕನಕದಾಸರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಸಹಜೀವಿಗಳಂತೆಯೇ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದ ಸಂದಿಗ್ಧತೆಗೂ, ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲಾರದ ಉಭಯ ಸಂಕಟಕ್ಕೂ ತುಸು ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದರೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ನನ್ನ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅನಿಸಿಕೆ.

'ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಂಚಾಂಗ ಓದಿಕೊಂಡು ಪರರಿಗೆ

ಬೋಧನೆಯ ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ, ಗೇಣುಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ' (೨೨. ೧)

ಎಂದು ಅವರು ಇನ್ನೊಂದು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವು ನನ್ನ ಅನಿಸಿಕೆಗೆ ಪುಷ್ಟಿನೀಡುವಂತಹದು.

ವರ್ಣ (ಜಾತಿ) ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಅತಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯ ಅದೃಷ್ಟಪೂರ್ವ ಪ್ರಮಾಣದ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಹಣಕಾಸಿನ ಚಲಾವಣೆಯ ಹೆಚ್ಚಳ, ಅತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದುನಿಂತ ಅಧಿಕಾರಿ-ಆಡಳಿತವರ್ಗ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ ಹೋರಾಟಗಳು, ಬೃಹತ್ಯೈನ್ಯ-ಇವೆಲ್ಲವೂ ತಂದೊಡ್ಡಿದ ಆರ್ಥಿಕ ಒತ್ತಡಗಳಿಂದ ತತ್ತರಿಸಿ ವಿಜಯನಗರ ಯುಗದ ಸಮಾಜವು ಹಿಂದಂದಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಜಾತಿ, ಉಪಜಾತಿಗಳ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ. ಅಧಿಕಾರಿ-ಆಡಳಿತ ಸೂಚಕ ಅಂಕಿತಗಳೂ, ವೃತ್ತಿ-ವರ್ತಕ ಸೂಚಕ ಅಂಕಿತಗಳೂ ಜಾತಿವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಾಗಿ, ಉಪನಾಮಗಳಾಗಿ ಅಂತಿಮ ರೂಪತಾಳಿದ್ದು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. ತಂತಮ್ಮ ಸ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಂದಿನ ಜನರೆಲ್ಲರೂ 'ಕುಲದ ನೆಲೆಯೇನೆಂದು' (೨೩.ಪ) ತಿಳಿದವರಲ್ಲವಾದರೂ 'ಕುಲಕುಲ ಕುಲವೆಂದು' ಹೊಡೆದಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ನೇರವಾಗಿ ತಿಳಿದುಬಾರದಿದ್ದರೂ ಕನಕದಾಸರಿಂದ ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ.

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸಹಕಾರವೂ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ಕಾರಣ, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸುಗಳೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಪ್ರಜೆಗಳ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಕಡೆಗೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಸೆಳೆಯುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರದ ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸುವಲ್ಲಿ ನಿರತರಿದ್ದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಬೃಹದ್ದೇವಾಲಯಗಳೂ, ಸಾವಿರ ಕಂಬದ ಮಂಟಪಗಳೂ, ಬಾನೆತ್ತರದ ರಾಜಗೋಪುರಗಳೂ ಈ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರದ ದ್ಯೋತಕಗಳೇ ಆಗಿದ್ದವು. ಅದ್ದೂರಿಯ ರಾಜವೈಭವಗಳನ್ನೂ, ರಾಜಧಾನಿಯಲ್ಲೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಅದ್ದೂರಿಯ ಹಬ್ಬೋತ್ಸವಗಳನ್ನೂ ಆಡಳಿತವರ್ಗದವರು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದೂ ಅದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಈ ವಿಸ್ಮಯಕಾರಿ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರದ ನೈಜ ಚಿತ್ರಣವು ನಮಗೆ ವಿದೇಶೀ ಯಾತ್ರಿಕರ ಬರಹಗಳು, ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬಂದಿದೆ.

ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ನಾನು ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕುರಿತ ಇತರ ಇತಿಹಾಸಕಾರರ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸಿ, ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅಳಿವಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ದೋಷದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾದೊಂದು ಕಾರಣವಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಸಮಕಾಲೀನ ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳ ಗೂಢಾರ್ಥವು ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡುವುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದೇ ನನ್ನ ಉದ್ದೇಶವಿತ್ತು. ಅಲ್ಲದೆ. ಅಂದಿನ ಮೆರುಗಿನ ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಗಳು ಕೇವಲ ತತ್ಕಾಲೋಚಿತವಾದುದಾಗಿದ್ದರೆ, ನಾನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೋಷಲೋಪಗಳ ಸೂತ್ರವು ಮಾಯದೆ ನಮ್ಮ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಇಳಿದು ಬಂದಿದ್ದು, ಕಲಿಯ ಮಹಿಮೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಹೇಳಿಕೆಗಳನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸಿದೆ; ನಮ್ಮ ಇಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ-ಸಾಮಾಜಿಕ-ಧಾರ್ಮಿಕ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು ಕನಕದಾಸರ ಕಾಲದಷ್ಟಾದರೂ ಹಳೆಯವು ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದೆ.

ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು :

೧. Robert sewell : *A Forgotten Empire (London, 1900)*
೨. ಕೆ.ವಿ. ರಮೇಶ್ : ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನ ಸಮೀಕ್ಷೆ (ಬೆಂಗಳೂರು, 1971)
೩. 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಇಂಡಿಕಾ'ದ ಸಂಪುಟಗಳು
೪. 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಕರ್ನಾಟಿಕಾ'ದ ಸಂಪುಟಗಳು
೫. ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್‌ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್, ಸಂಪುಟ ೭ ಮತ್ತು ೯, ಭಾಗ ೨

ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸ

ಡಾ. ಬಸವಲಿಂಗ ಸೊಪ್ಪಿಮಠ

ಕಾಲಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಧಟ್ಟನೆ ನೆನಪಾಗುವ ಹೆಸರು ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನದು. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸುರಪುರ ತಾಲೂಕಿನ ಒಂದು ಗ್ರಾಮ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ದೇವಸ್ಥಾನವಲ್ಲದೆ ಆತನ ಸಂಪ್ರದಾಯದವರ ಮಠ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ. ಈ ಮಠ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಆತನ ಪುತ್ರಸಂತತಿ/ಶಿಷ್ಯಸಂತತಿಯವರ ಸಾಹಿತ್ಯರಚನೆಗಳನ್ನು ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ನಿತ್ಯವೂ ಪೂಜಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಅನ್ಯರ ಕೈಗೆಟುಕದಂತೆ ಕೇವಲ ಪೂಜಾವಸ್ತುವಾಗಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಈ ಒಟ್ಟು ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ 'ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಡಿಯಲ್ಲಿ ಡಾ. ಎಂ. ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿಯವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ನಾನು ಸಂಶೋಧನಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪೂರೈಸಿದೆ. ತತ್‌ಫಲವಾಗಿ ಈವರೆಗೆ ದಂತಕತೆಯಾಗಿದ್ದ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ ಈಗ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಿಂದು-ಮುಸ್ಲಿಂ ಸಂಘರ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವೆರಡೂ ಮತಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಲೇ, ಕೈಮೀರಿ ನಿಂತ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಉಪಟಳವನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಹೋರಾಟದ ಮೂಲಕ ನಿಯಂತ್ರಿಸಲೆತ್ತಿಸಿದ 'ವೀರಬಸವಂತ'ನಾಗಿದ್ದಾನೆ. 'ಅಮರ ಕಲ್ಯಾಣ' ಎಂಬ ಶರಣ ಸಂಘಟನೆಯನ್ನು ಕೊಡೇಕಲ್ ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುತ್ತಲೇ, 'ಅಮರಗನ್ನಡ' ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಿಪಿ (ಹನ್ನೊಂದು ರೀತಿಯ)ಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತ ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗೆ ತಾನೂ ಕಾಲಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಅನುಭಾವಗೀತೆಗಳನ್ನು, ಲಘುಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು, ವಚನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ ; ಬಸವಾದಿ ಶಿವಶರಣರ ವಚನಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಾಥಪಂಥದ ಯೋಗತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಆರೂಢವೆಂಬ ಅದ್ವೈತ ಮತವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ

ಬೆಳೆಸಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ರಾಜಕೀಯ, ಧರ್ಮ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನದೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕನಕದಾಸನ ಹೆಸರು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿರುವುದು ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸನ ಊರಾದ ಕಾಗಿನಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಪುತ್ರ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಂಗಮೇಶ್ವರನ ಸಮಾಧಿ ಗದ್ದುಗೆ ಇರುವುದು ಇನ್ನೂ ಕುತೂಹಲಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.¹

ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಮತ್ತಿತರ ಶಾಖಾಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಜನವದಂತಿ ಹೀಗಿದೆ :

ಕನಕದಾಸನಿಗೆ 'ಮುಂಡಿಗೆ'ಯೊಂದರ ಅರ್ಥ ಬಿಡಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಗತ್ಯ ಬಿತ್ತು. ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಇದನ್ನು ಬಿಡಿಸಬಲ್ಲರೆಂದು ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ. ಕೊಡೇಕಲ್ ಊರ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದನಕರು-ಕುರಿಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದ. ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಆತನನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕನಕದಾಸ. ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಕುರುಬ 'ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರೆ ಬೀರಯ್ಯ' ಎಂದು ಪದಹಾಡುತ್ತ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನನಾದ. ಕನಕದಾಸ ಊರೊಳಗೆ ಬಂದ. ಯಾರೋ ಆತನಿಗೆ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮನೆ ತೋರಿಸಿದರು. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಇರಲಿಲ್ಲ ; ಆತನ ತಂದೆ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಇಬ್ಬರು ತಮ್ಮಂದಿರು (ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ, ಗುಹೇಶ್ವರ) ಇದ್ದರು. ಅವರು ಕನಕದಾಸನನ್ನು ಒಳಕರೆದು ಆದರಿಸಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಈಗ ಬರುತ್ತಾನೆ' ಎಂದರು. ಸಾಯಂಕಾಲದ ವೇಳೆಗೆ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಹೊರಗಿನಿಂದ ಬಂದ. ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಕಾದಿತ್ತು. ಬಂದಾತ ಬೇರಾರೂ ಆಗಿರದೆ ಊರ ಹೊರಗೆ ತಾನು ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿಸಿದ 'ಕುರುಬ'ನಾಗಿದ್ದ. ಮರುಳನಂತೆ ತೋರಿದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಕುರುಬನಾಗಿದ್ದ.

ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಮುಂಡಿಗೆಯ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು, ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ತಾನು ಹೋಗುವುದಾಗಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಸಿದ್ಧನಾದಾಗ ಅವನ ತಮ್ಮ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ತಾನೇ ಹೋಗುವುದಾಗಿ ನುಡಿದ. ಹಾಗೆ ಅಂದು ಕನಕದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಊರು ತೊರೆದ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಪುನಃ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ಮರಳಲಿಲ್ಲ ; ಕಾಗಿನಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾದ.

೧. ಈ ಲೇಖನ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುವಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡಿದ ನನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಡಾ. ಎಂ. ಎಂ. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಅವರಿಗೆ ನಾನು ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

-ಇಷ್ಟು ಕೊಡೇಕಲ್ ಸ್ಥಳಪುರಾಣ. ಇದರ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಕನಕದಾಸನಿಗೆ ಎದುರಾದ 'ಮುಂಡಿಗೆಯ' ಸಮಸ್ಯೆಯಾವುದು ? ಈ ಆಹ್ವಾನ ನೀಡಿದರಾರು ? ತಿಳಿಯದು. ಆದರೆ ಮುಂಡಿಗೆಯ ಅರ್ಥ ಬಿಡಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಲ್ಲದೆ ಎಂದು ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇತ್ತು ಎನ್ನಲು ಅವನೇ ಬರೆದ ಹನ್ನೆರಡು ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಎಂಟು ಕಾವ್ಯಗಳು ಜೀವಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಕನಕದಾಸನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕುರುಬನಾಗಿ ಕಂಡ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಹಾಡಿದ 'ನಾವು ಕುರುಬರು' ಪದ್ಯ ಈಗ ಕನಕದಾಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದರೂ ಅದರ ನಿಜವಾದ ಕರ್ತೃ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎನ್ನಲು ಆಧಾರಗಳಿವೆ.

ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರೂ ಆತನೊಂದಿಗೆ ಊರು ಬಿಟ್ಟಾತ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಲ್ಲ, ಆತನ ತಮ್ಮ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ. ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಾಹಿತ್ಯ-ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣನೆಂದು ಕೀರ್ತಿತನಾದ ಈತ ಜ್ಞಾನಿಯೂ ಹೌದು, ತಂದೆಯಂತೆ ಯುದ್ಧವೀರನೂ ಹೌದು.¹ ಈತ ಕನಕದಾಸನೊಂದಿಗೆ ಊರು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಈಗಲೂ ಕಾಗಿನಲೆಯಲ್ಲಿ ಈತನ ಹೆಸರಿನ ದೇವಾಲಯವಿರುವುದು (ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನಂತೆ ಮುಸ್ಲಿಂ ವಿನ್ಯಾಸವುಳ್ಳ ದೇವಾಲಯ). ಈತನ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಕಾಗಿನಲೆಗೆ ಸು. ೨೦೦ ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದ ಕೊಡೇಕಲ್ ಭಕ್ತರು ಬರುವುದು ಇದೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡೇಕಲ್ ಜನವದಂತಿ ಅನ್ವಯ ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು, ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಆತ ಕಾಗಿನಲೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದ್ದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆ ಎನಿಸುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣ-ಕನಕದಾಸ-ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯರ ಕಾಲವೂ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ಗಮನಿಸುವಂತಿದೆ. ಕನಕದಾಸನ ಕಾಲ ಸುನಿಶ್ಚಿತವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈತನಿದ್ದ ಬಗೆಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿಲ್ಲ. ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಕಾಲವಾದರೂ ಇದೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನಲು ಈತನಿಂದ ನಾಲ್ಕು

೧. 'ಅಪ್ರಮಾಣ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ' ಅಂಕಿತದ ವಚನಕಾರ ಬಾಲಸಂಗಯ್ಯ. ಈತನೇ ಎನ್ನಲು ನನ್ನ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ. ಪ್ರಬಂಧ (ಕೆ. ವಿ.ವಿ. ಗೆ ಅರ್ಪಿತ) 'ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ : ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ'ವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ತಲೆಮಾರು ಈಚೆಗೆ ಬದುಕಿದ್ದ, ಈತನ ವಂಶಸ್ಥನೇ ಆದ ವೀರಸಂಗಯ್ಯ ಬರೆದ 'ನಂದಿಯಾಗಮ ಲೀಲೆ' ಎಂಬ ಕಾವ್ಯವೇ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೮೯) ಪ್ರಮುಖ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಬಸವಣ್ಣನೊಂದಿಗೆ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣ ವಿಜಾಪುರದ ದೊರೆ ಯೂಸುಫ್ ಅಲಿ ಆದಿಲ್‌ಶಹನನ್ನು ಕೊಡೇಕಲ್ ಬೇಡರ ಹನುಮನಾಯಕನೊಂದಿಗೆ ಎದುರಿಸಿ ಗೆದ್ದ ವಿವರಗಳಿವೆ. ಯೂಸುಫ್ ಅಲಿ ಆದಿಲ್‌ಶಹ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೦) ವಿಜಾಪುರವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಅರಸನಾಗಿದ್ದ, ಈ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕನಕದಾಸ ಇದ್ದುದ್ದು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣ ಇದ್ದು ಪ್ರಾಯಶಃ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸನಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯನಿದ್ದಿರಬೇಕು ; ಕನಕದಾಸ-ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ-ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಹೆಚ್ಚೂ ಕಡಿಮೆ ಸಮವಯಸ್ಕರಿರಬೇಕು. ವಿಜಾಪುರದ ಆದಿಲ್‌ಶಾಹನ ವಿರುದ್ಧ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣ ಬೆಂಬಲಿಸಿದ ಬೇಡರ ಹನುಮನಾಯಕ ಸುರಪುರದ ಬೇಡರ ವಂಶಜನಾಗಿದ್ದು, ಕೊಡೇಕಲ್ ಬೆಟ್ಟಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಈತನ ಕುರುಹುಗಳಿವೆ

ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನ ಮತಸಂಪ್ರದಾಯ ಆರೂಢ ಪಂಥದ ಅದ್ವೈತವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಈ ಅದ್ವೈತಕ್ಕೂ ಕನಕದಾಸನ ದ್ವೈತಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕೊಡೇಕಲ್ಲ ಬಸವಣ್ಣನ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮತಧರ್ಮದ ಸಮಾನ ಆಕರ್ಷಣೆ ಕಾರಣವಾಗಿಲ್ಲ, ಹಾಗಾದರೆ ಧರ್ಮ-ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೊರತಾದ ಯಾವ ಸಂಬಂಧ ಕೊಡೇಕಲ್-ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಬೆಸೆಯಿತು ? ಎಂದು ಕೇಳುವಂತಾಗುತ್ತದೆ. ನನಗೆ ತೋರುವಂತೆ, ಕನಕದಾಸ ದಾಸಕೂಟದತ್ತ ಆಕರ್ಷಿತನಾಗುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಉಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ದಾಸಕೂಟದತ್ತ ಒಲಿಯುವ ಮುಂಚಿನ ಕನಕದಾಸನ ಜೀವನವೆಂದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲಂತೆ ದೊರೆತನದ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನ. ಬಹುಪಾಲು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವಂತೆ ಈತ ಜಾತಿಯಿಂದ ಕುರುಬನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಬೇಡನಾಗಿದ್ದ. ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನಿಂದ ರಾಜಕೀಯ ಬೆಂಬಲ ಪಡೆದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೊಡೇಕಲ್ ಹನುಮನಾಯಕ ಬೇಡ ಜನಾಂಗದವನೇ ಆಗಿರುವುದು. ಈ ಬೇಡರ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಘಟನೆಯ ಮೂಲಕ ಮುಸ್ಲಿಂ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಹೊರಟ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಾದಿಗಳ ರಾಜಕೀಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಅವರವರ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿಗೊಂಡಿರುವುದು-ಇದನ್ನು ನೆನೆದರೆ ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುದು,

ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಕಾಗಿನೆಲೆಗೆ ಕನಕದಾಸನ ಹಿಂದೆ ಹೋದುದು ರಾಜಕೀಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಇರುವಂತಿದೆ. ಕೊಡೇಕಲ್ ಬೇಡರ ಪಾಳಯಕ್ಕೆ ಬಾಡದ ಬೇಡರ ಪಾಳೆಯಗಾರ ಕನಕದಾಸನ ಸೈನ್ಯಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಲು ಇರಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಊರಿಗೆ ಮರಳದೆ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಟ್ಟ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನ ಅಂತ್ಯ ವಿಚಾರಾರ್ಹವಾಗಿದೆ-ಕೊಡೇಕಲ್-ಕಾಗಿನೆಲೆ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳ ಹೇಳಿಕೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನ ಕುದುರೆ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಘೋಷಾದವರ' ಮನೆಯೊಳಗೆ ನುಗ್ಗಿತಂತೆ ; ತಕ್ಷಣ ಜನವೆಲ್ಲ ಒಳಹೋಗಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ 'ಮಾಯ'ವಾಗಿದ್ದನಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಘೋಷಾದವರ ಮನೆ' ಮುಸಲ್ಮಾನರ ನಿವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದು, ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಇಲ್ಲಿ 'ಮಾಯ'ವಾದದ್ದು ಆತ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಮಡಿದದ್ದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಇಡೀ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಾದಿಗಳ ವೀರಸಂಘಟನೆ ತನ್ನ ಕೊನೆಕೊನೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮುಸ್ಲಿಂ ರಾಜಶಕ್ತಿಯ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅದರಲ್ಲೂ ಕಾಲಜ್ಞಾನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಏರುಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಸಾರುವುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಕೈ ಮೇಲಾಗಿ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯಾಗಬೇಕಾದ ದುರಂತ ಸಂಭವಿಸಿದ್ದು ಚಾರಿತ್ರಿಕವೆಂದೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಆತನ ವೀರೋಚಿತ ವರ್ತನೆಗಳು ಈ ದುರ್ಘಟನೆಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯೊದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ದುರಂತ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣ ಹನುಮನಾಯಕರನ್ನು ಆವರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇವರಿಗೆ ಹತ್ತಿರದವನಾಗಿದ್ದ ಕನಕ (ದಾಸ) ನಾಯಕ, ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಪ್ರದೇಶ (ಕಾಗಿನೆಲೆ)ದಲ್ಲಿ ದೇಹವಿಟ್ಟ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ಕನಕನಾಯಕ ರಾಜಕೀಯ ಮೌನ ಧರಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ ? ಕನಕದಾಸನೇ ರಚಿಸಿದ 'ಸಾಲದೆ ನಿನ್ನದೊಂದು ದಿವ್ಯನಾಮ' ಎಂಬ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ನುಡಿ ಹೀಗಿದೆ :

“ರಣದೊಳಗೆ ದೇಹವ ಖಂಡ ತುಂಡವ ಮಾಡಿ

ರಣವನುತ್ತರಿಸಿ ಮರಣವ ತೋರಿದೆ ||

ಪ್ರಣವಗೋಚರನಾಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಲಿ ಬಂದು

ಹೆಣಕೆ ಪ್ರಾಣವನು ತಂದಿತ್ತ ಮಹಾತುಮನೆ ||”

ಕನಕದಾಸ ಯುದ್ಧವೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಾರಣಾಂತಿಕ ಗಾಯವಡೆದು ಬಿದ್ದ

ಸನ್ನಿವೇಶವೊಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸನ ರಾಜಕೀಯ ಜೀವನದ ಅಂತ್ಯವೂ, ಅವನ ಹರಿದಾಸ ಬದುಕಿನ ಆರಂಭವೂ ಆದ ಈ ಸಂಕ್ರಮಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಮಡಿದ ಹಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಕನಕದಾಸನದು ಲೋಕೋತ್ತರ ಲಕ್ಷ್ಯದ ಅನುಭಾವಿಯ ಬದುಕು ಈ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡ ಅವನ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣ-ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ-ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯ ಅನುಕ್ರಮದ ಉಳಿದದ್ದು ಒಂದು ಕೊರತೆಯೇ ಆಗಿದೆ.

‘ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರೆ ಬೀರಯ್ಯ’ ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗುವ ಹಾಡು ಕನಕದಾಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಈಗ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮೂಲತಃ ಅದರ ಕರ್ತೃ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನ ಹಿರಿಯ ಮಗ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಎಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್ಗೆ ಬಂದಾಗ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಿಂದ ರಚನೆಗೊಂಡು ಹೇಗೋ ಈತನ ಕೈಸೇರಿ ಕಾಗಿನೆಲೆಗೆ ಬಂದ ಈ ಹಾಡು (‘ನಾವು ಕುರುಬರು’) ಮುಂದೆ ಕನಕದಾಸನ ಭಕ್ತರ ಕೈಸೇರಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಮೈಬದಲಿಸಿಕೊಂಡು ‘ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನ ಮುದ್ರಿಕೆ ಹೊತ್ತಿದೆ ; ಕನಕದಾಸ ‘ಕುರುಬ’ ಜಾತಿಯವನು ಎಂಬ ಅವಾಸ್ತವ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಈ ಹಾಡಿನ ಕರ್ತೃ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನೇ ಎನ್ನಲು ಕೆಳಗಿನ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು :

- ೧) ಈ ಹಾಡಿನ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪಾಠಗಳು ಕನಕದಾಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿವೆ.¹
- ೨) ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ತನ್ನ ಮಿಕ್ಕ ಹಾಡುಗಳಿಗೆ ಬಳಸಿರುವ ‘ರಾಚ’ ಅಂಕಿತ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಹಾಡಿನಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದು ಸುಸಂಗತವಾಗಿದೆ.
- ೩) ಆದಾನ-ಪ್ರದಾನಗಳನ್ನೇನೂ ಅನ್ಯಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದ ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಂರಕ್ಷಿತ ಹಸ್ತಪ್ರತಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಉಳಿದ ಸಾಹಿತ್ಯ ರಚನೆಗಳೊಂದಿಗೇ ಈ ಹಾಡಾದರೂ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನದಿಂದಲೂ ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನ

೧. ನೋಡಿ : ‘ಕನಕದಾಸರ ಗೀತೆಗಳು’, ‘ಸಂ : ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ, ಪು. ೪೫ ; ‘ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ’, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು, ಪು ೩೦

ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಪಾರಂಪರಿಕ ಭಕ್ತವರ್ಗ ಈಗಲೂ ಕೊಡೇಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಇದೆ.

- ೪) ಕನಕದಾಸ ಕೊಡೇಕಲ್‌ಗೆ ಬಂದು ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನನ್ನು ಕಂಡದ್ದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆ ಎನ್ನಲು, ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಈ ಹಾಡು ಕನಕದಾಸನ ಕೈ ಸೇರಿರಬೇಕು ಎಂದು ಭಾವಿಸಲು ಪ್ರಬಲ ಆಧಾರವಾಗಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ತಮ್ಮ ಸಂಗಪ್ಪಯ್ಯನ ಸಮಾಧಿ ಈಗಲ್ಲೂ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ.

- ೫) ಬಂಧದ ಸೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕನಕದಾಸನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಹಾಡು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಸುಸಂಬಂಧವಾಗಿದೆ.

ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳ ಸಮರ್ಥನೆಗೆ, ಈ ಹಾಡಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಹಾಗೂ ಕೊನೆಯ ನುಡಿಗಳನ್ನು ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿ ಈಗ ನೋಡಬಹುದು :

“ಮರವೆ ನರಕುರಿ ಹಿಂಡು ತನುವಿಂಧ್ಯದೊಳು ಮೇಯು
ತಿರಲಾಂತಕನೆಂಬ ಯಮದೂತ ತೋಳ
ಮರವ್ಯಾಧಿ ವಿಘ್ನ ಮರಮುರಿದು ತಿಸುತಿರಲತ್ತ
ಕುರಿ ಸತ್ತುದರಿವುಂಟು ಹರನು ಪ್ರಭುಗೌಡನಿಗೆ”

—ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ

“ಅರುಹೆಂಬ ನರಗುರಿಯು ತೆರೆಯೆಂಬ ಜಾವಲಿಯು
ಮರವೆಯಲಿ ಯಮನೆಂಬ ತೋಳ ತುಡಕಿ
ಅರುಹಿನಾ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಕುರಿಯ ಮುರಿವುದು ಕಂಡು
ಅರಿತು ಅರಿಯದ ಹಾಗೆ ಇರುವ ನಮ್ಮಜ್ಜ”¹

—ಕನಕದಾಸ

‘ನಾವು ಕುರುಬರು ನಮ್ಮ ದೇವರು ಬೀರಯ್ಯ’ ಎಂದು ಆರಂಭವಾಗುವ ಹಾಡಿನ ಮೊದಲನೆಯ ನುಡಿಯ ಈ ಎರಡು ಪಾಠಗಳಲ್ಲಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣತೆ, ಉಚಿತ ಪದಬಳಕೆ ಇದ್ದರೆ, ಕನಕದಾಸನಲ್ಲಿ ಅವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ತಂತಾನೆ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುವಂತಿದೆ.

೧. ಕನಕದಾಸರ ಗೀತೆಗಳು, ಸಂ : ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ, ಪು. ೪೫

‘ತನುವಿಂಧ್ಯ’ದಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿರುವ ನರಕುರಿಗಳನ್ನು ‘ಮರವೆ ನರಕುರಿ ಹಿಂಡು’ ಎಂದು ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೇ ವಿನಾ ‘ಅರುಹೆಂಬ ನರಗುರಿಯು’ ಎಂದು ಕನಕದಾಸನಲ್ಲಿರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಅರ್ಥವಿರೋಧವೂ ಅಸಂಬದ್ಧವೂ ಆಗಿವೆ. ‘ಕುರಿ’ ನರನ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅವನ ಮರವೆಯ ಸಂಕೇತವೂ ಆಗಿದೆ. ಇದರ ನಾಶದರಿವು (‘ಕುರಿಸತ್ತುದರಿವು’) ‘ಪ್ರಭುಗೌಡ’ನಿಗೆ (ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನ ತಂದೆ) ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವನ ‘ಅಮರಕಲ್ಯಾಣ’ ಸಂಘಟನೆಯ ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವೆಂದು ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತಿತನಾಗಿರುವ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಭು^೧ ಇರುವುದು ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

“ಪಿತನು ಪ್ರಭುಗೌಡ ಸಂಗತಿ ಮಾತೆ ಬಸವಗೊಂಡ
ಸುತರು ಅವರ ಗಣಂಗಳೆಂಬ ಬಳಗ ಬಹಳ
ರತಿಸಲೆಮ್ಮವರು ಸಾಕಿದರು ನಾ ಒಡಹುಟ್ಟಿ
ಅತಿಶಯದಿ ಹೆಸರಿಟ್ಟರೆನಗೆ ರಾಚನೆಂದು”

- ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ

“ಮೂರು ಲೋಕಕೆ ಗೌಡ ಸಂಗತಿ ಇಹರು ಮಂತ್ರಿ
ಮೂರು ಲೋಕದ ಜನರು ಭಜಿಸುತಿಹರು
ಮಾರಪಿತ ಕಾಗಿನೆಲೆಯಾದಿ ಕೇಶವನಂಪ್ಪಿ-
ವಾರಿಜನ ನೆರೆನಂಬದವನೆ ಕುರುಬ”

- ಕನಕದಾಸ

ಇವು ‘ನಾವು ಕುರುಬರು’ ಹಾಡಿನ ಅಂತ್ಯನುಡಿಯ ಎರಡು ಪಾಠಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಪರಮಗುರುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭು ಅರ್ಥಾತ್ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಭುವನ್ನು ‘ಪಿತನಾದ ಪ್ರಭುಗೌಡನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತ ತಂದೆ ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವಣ್ಣನನ್ನು ‘ಮಾತೆ’ ‘ಬಸವಗೊಂಡ’ ಎಂದಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗೆ ಪ್ರಭು-ಬಸವರ ಕಲ್ಯಾಣಕಾಲದ ಸಖ್ಯೆ ಅಮರಕಲ್ಯಾಣದ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಭು-ಕೊಡೇಕಲ್ ಬಸವರ ಗುರು-ಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಸಾಂಕೇತಿಕಗೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಸತಿ-ಪತಿ ಭಾವದ (ಗುರು ‘ಪತಿ’ ಶಿಷ್ಯ ‘ಸತಿ’) ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಈರ್ವರ ‘ಸುತ’ರಾಗಿ

೧. ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದ ಗುಡ್ಡ (ದೇವದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು) ಹೆಬ್ಬಾಳ (ಸುರಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕು), ಚಾಂದಕವಟೆ (ಸಿಂದಗಿ ತಾಲ್ಲೂಕು) ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪರಮಾನಂದ ಪ್ರಭುವಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಿವೆ.

ಅಮರಕಲ್ಯಾಣದ ‘ಅಮರ ಗಣಂಗಳು’ ಇದ್ದಾರೆ. ಇವರ ಶರಣಸಂತಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ‘ರಾಚ’ನಾದ ತಾನಿದ್ದಾನೆ. ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯ ಈ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕವೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಧ್ವನಿಪೂರ್ಣವೂ ಆದ ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಕನಕದಾಸನಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಾಯವಾಗಿರುವುದು ಈ ಹಾಡು ಮೂಲತಃ ರಾಚಪ್ಪಯ್ಯನದು ಎಂಬುದನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಕೊಡೇಕಲ್ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹಾಗೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸನ ಪೂರ್ವೀ ಬದುಕಿನ ಸಂದರ್ಭಗಳು ಸಮಾವೇಶವಾಗಿದ್ದು ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಅಗತ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಲೇ ಇವೆ.

ಕನಕಸೂಕ್ತಿ ಸಂಚಯ

ಸಿ. ಕೆ. ಪರಶುರಾಮಯ್ಯ

ಯಾರಾದರು ಒಂದು ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಹೊಂದುವಂತಹ ಮಾತನಾಡಿದಾಗ ನಾವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ 'ಬಂಗಾರದಂತಹ ಮಾತು' 'ಚಿನ್ನದಂತಹ ನುಡಿ'—ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಮಾತು ಆ ಸಂದರ್ಭದ ಆಶಯವನ್ನು ಅಷ್ಟೊಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಹತ್ತಾರು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯ ಒಂದೆರಡು ನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅಂತಹ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನಾವು “ನುಡಿಮುತ್ತು” ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ವಿಶೇಷ ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಶೋಭಿಸುವ ಈ ಮಾತುಗಳು ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕವಾದ ಸತ್ಯವನ್ನು, ಜೀವನಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಸಂದೇಶಿಸುತ್ತವೆ, ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಂತಹ ಬನಿಯಾದ, ಇನಿದಾದ ನುಡಿಗಳು ಎಲ್ಲ ಸಾಧಕರ, ಕವಿಗಳ, ಅನುಭಾವಿಗಳ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲೂ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿವೆ. ಇವು ಅವರ ಹೃದಯದಿಂದ ಹೂ ಅರಳಿದಂತೆ, ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಚೆಲ್ಲಿದಂತೆ, ಮಳೆ ಸುರಿದಂತೆ ಹೊಮ್ಮಿಬರುತ್ತವೆ. ಭಾವ-ಭಾಷೆಗಳ ಸುಂದರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಈ ನುಡಿಮುತ್ತುಗಳು ಮಾನವನ ಬದುಕಿಗೆ ಸೈರಣೆ-ಸಮಾಧಾನಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ.

ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಸಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠರಲ್ಲೊಬ್ಬರಾದ ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ನುಡಿಗಳು 'ಕನಕಸೂಕ್ತಿ'ಯಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಿಗಳು ಸಹಜಮೌಲ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಭೆಯಿಂದ ತುಂಬಿ 'ಕನಕ' ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕಗೊಳಿಸಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಹರಿದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸ-ಪುರಂದರದಾಸರನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಹಲವಾರು ಹರಿದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕನಕದಾಸರೂ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ, “ಕನಕದಾಸರು ದಾಸರಲ್ಲಿ ಕವಿಗಳು ; ಅದೇ ಅವರ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ದಾಸ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿದೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕೀರ್ತನಕಾರರು : ಕವಿಗಳಲ್ಲ. ಎಂದರೆ, ಅವರ

ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯಂತೆ ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥ. ಕನಕದಾಸರಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವರು ದಾಸಕೂಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಕೀರ್ತನೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಬೇಕಾದಂತಹ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ, ಪರಂಪರೆಗೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಅವರಲ್ಲಿನ ಕವಿಪ್ರಜ್ಞೆ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ, ತನ್ನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳದೆ ಇರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾಗಿ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ದಾಸ ಪರಂಪರೆಯ ಭಕ್ತಿಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಗಾದರೂ, ಅವರ ಭಕ್ತಿಭಾವ ಕಾವ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆಗೆ ಮೂಲ ಭಿತ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ಆದಕಾರಣ ಅವರು ಕೇವಲ ಕೀರ್ತನಕಾರರಾಗಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ಕನ್ನಡದ ಕವಿಗಳ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಲ್ಲಬಲ್ಲವರಾಗಿದ್ದಾರೆ... ಕನಕದಾಸರು ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಗೆ ಜೀವಂತಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೋ ಅಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಣ ಜನಭಾಷೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರ ಕೃತಿಗಳ ಶೈಲಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ದೇಶೀಯತೆಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದೆ. ಅವರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ 'ನಾಡೊಳಗುಳ್ಳ ಜಾಣಜಾಣೆಯರೊಡನಾಡುವ ಸವಿವಾತುಗಳನ್ನು “ಪಾಡುಗುಬ್ಬ”ವಾಗಿ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಜಾಣ್ಮೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅವರಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಸುಶಿಕ್ಷಿತ ಸಮಾಜದ ಭಾಷೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ; ಅಶಿಕ್ಷಿತ ಸಮಾಜದ ಭಾಷೆಯೂ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬಂದಿದೆ”—ಎಂಬ ಪ್ರೊ. ಜಿ.ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪನವರ ಸಮತೂಕದ ನುಡಿಗಳು ಸಂತ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಮತ್ತು ಕವಿತ್ವದ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಸೂಕ್ತಿಸೌರಭವನ್ನು, ಉಕ್ತಿಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಮೊದಲನೆಯದು, ಅವರು 'ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ', 'ನಳಚರಿತೆ' ಮತ್ತು 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ' ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ಪ್ರತಿಭಾವಿಲಾಸ. ಎರಡನೆಯದು, 'ಕೀರ್ತನೆಗಳು', 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಮುಂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಕನಾಗಿ ತೋರಿರುವ ಅನುಭಾವಸಂಪತ್ತು. ಮೂರನೆಯದು, ಶ್ರೀ ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಪಂಡಿತರ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರರೂಪವಾಗಿ ನಿವೇದಿಸಿದ ಮಾರ್ಮಿಕವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನುಡಿಗುಟ್ಟುಗಳು. ಮೇಲಿನ ಈ ಮೂರೂ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು ಒಬ್ಬ ಸಂತಕವಿಯಾಗಿ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ದಾರ್ಶನಿಕರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ.

ಕನಕದಾಸರ ಸೂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎದ್ದುಕಾಣುವ ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ, ಸರಳತೆ ಮತ್ತು

ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತತೆ ; ಅದರೊಂದಿಗೇ ಸ್ಫುರಿಸುವ ಅರ್ಥದ ಸಾಂದ್ರತೆ, ಅವರ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿರುವ ಜನಭಾಷೆಯ ಸೊಗಡು-ಸೌರಭ, ಸತ್ಯ ಸೌಂದರ್ಯ ನಮ್ಮ ಜನರ ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಿದಾಡುವ ಗಾದೆಮಾತುಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತವೆ. ಕನಕದಾಸರ ಶೈಲಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತ ಪ್ರೊ|| ಎಸ್. ವಿ. ರಂಗಣ್ಣನವರು ಹೇಳಿರುವ “ಕವಿ ಕನಕದಾಸ ನಿರಹಂಕಾರಿ, ನಯಶೀಲ : ಆದರೆ ಆರ್ತನಲ್ಲ, ಅಂಜುಗುಳಿಯಲ್ಲ, ಬಗ್ಗಿಕುಗ್ಗುವಾತನಲ್ಲ, ನೆಲದತ್ತ ಕುಸಿದು ಬೀಳುವವನಲ್ಲ”-ಎಂಬ ಮಾತು ಕನಕದಾಸರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಂತಃಸತ್ವದ ಬಲದಿಂದ ಎದ್ದುನಿಂತ ಬಗೆಯನ್ನು ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸೂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದವುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತಿಗಳು ಅವರ ಕಾವ್ಯಕರ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಯಾಗಿವೆ.

ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಕಾವ್ಯದಿಂದ

- ೧) ತಪ್ಪು ಸಾಸಿರವಿರಲು ಮುಳಿದೊಂದು ಗುಣ ಬರೆ ಯೊಪ್ಪಿಕೊಂಬುದು ಬಲ್ಲವರು.
- ೨) ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೊರಲೆ ಗೋದಿಯ ಕಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿದೊಡೆ ಗುಬ್ಬಿಯಾಗಸಕೆ ಪಾರುವುದೇ.
- ೩) ಬಟ್ಟವೆಳೆಯ ಬೆಳ್ಳಿಗಳ ಹೊಂದುವರೆ- ವಟ್ಟಲೊಳ್ ಸೋದಿಪರುಂಟೇ.
- ೪) ಕೊಡವಾಲು ಪುಳಿವೆರೆದಳಿವುದಲ್ಲದೆ ಪಾಲ್ಕು ಡಲು ನಾಶವಗೈದುವುದೆ.
- ೪) ಗೋವಿಂದ ತನ್ನಯ ಪೀತಾಂಬರವ ಕುಂದದೆ ಭೂಮಿಗೆ ಪೊದಿಸಿದವೊಲಿರುವುದು ಗಂಧಶಾಲಿಯ ವನಕಳಿತು.
- ೫) ಸುಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಡುವಿನೊಳಿಳಿದಂತೆ.
- ೬) ಪಾಪಕ್ಷಯರೆಂದು ಗಂಗೆಯೊಳ್ಳಿದರೆ ಪಾಪಿಯ ಮೊಸಳೆ ತಿಂದಂತೆ.
- ೭) ಕಳಿಲೆಯ ನಖದಲಿ ಚಿವುಟಲಹುದು ಮುಂದ ಲಳಿಗೆ ಕೂರುಗುರಿಗಂಜುವುದೆ ?

- ೮) ತಲೆಬಲ್ಲಿತೆಂದು ಕಲ್ಲನೆ ಹಾಯಬೇಡ.
- ೯) ಮೂಢರಂದದೊಳೂರ ಗುದ್ದಲಿಯನುಕೊಂಡು ನಾಡ ಕಾಲುವೆಯ ತಿದ್ದುವರೆ ?
- ೧೦) ಕರಗಸವೆತ್ತ ಕಂದಳಿಯೆತ್ತ ?
- ೧೧) ಕಂಡುದ ನುಡಿದರೆ ಕೋಪವೆ ?
- ೧೨) ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ಳದ ಬೆಳ್ಳಬ್ಬಿನ ರಸದಂತೆ.
- ೧೩) ಒಗೆತನವ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಹಾಗ, ಹೆಪ್ಪ ಮೊಗದಿಕ್ಕಿದವರಾರುಂಟು
- ೧೪) ಪಟ್ಟಿಯ ಗೋಣಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿದರತ್ನ ಓದೆಯೊಳ್ ಚಿಲ್ಲಿದಂತಿದೆ.
- ೧೫) ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳಮತೆ ಬಿಜ್ಜೋಗರ.
- ೧೬) ಸುರಿವ ಸೊಂಡಿಲ ನೀರ್ಗರೆಯುತ ಬಂದುದು ಬಿರುಗಾಳಿ ಮದಗಜದಂತೆ.
- ೧೭) ಕನಸಿನ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಣಿಯನಾಂತಂತೆ.
- ೧೮) ಇನಕಿರಣಂಗಳ ಮಸುಳಿಪ ರತ್ನಕಾಂಚನ ಮಂಚ.
- ೧೯) ಸೋದೆಯ ನೀಂಟುವ ರಾಜಹಂಸನ ಮರಿಗೆ ಮೇ-ವಿದೆಯ ತೋರಿದೊಡೆ ಪೀರ್ದಪುದೆ.
- ೨೦) ತರಳಭಾಸ್ಕರನಂತೆ ಮೆರೆವ ಮಾಣಿಕವೆನ್ನ ಕೊರಲೊಳಗಿದು ಪೋದುದು.
- ೨೧) ಅಜವಿಂಡಹೊಕ್ಕ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯಂತೆ.
- ೨೨) ಸೊಕ್ಕಿದ ಗಜವಿಂಡ ಸಿಂಹಹೊಕ್ಕಂತೆ.
- ೨೩) ಭುಜಗ ಸಮೂಹವ ಖಗರಾಜ ಹೊಕ್ಕಂತೆ.
- ೨೪) ಮುತ್ತುಗ ನಿಡುಗೊನೆ ನಿಕರಹೂವಾದಂತೆ ನೆತ್ತರ ಬಣ್ಣ ತೋರಿಸಲು.
- ೨೫) ಜಗದೊಳು ಬುದ್ಧಿವಂತರ ಮಾತು ಮನಸಿಗೆ ಯೊಗಡಿಸುವುದು ದುರಾತ್ಮರಿಗೆ.
- ೨೬) ಗಂಧಶಾಲಿಯ ಭತ್ತದೊಳಗಿದೇ ಕಳೆಯ ಕೀ-ಳ್ಳಂದದೆ ಖಳರತೀರ್ಕಣಿಸಿ.
- ೨೭) ಕೋಪವೆಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮಗೆ ದುರ್ಗಂಧ ಲೇಪವ ಮಾಡಿದಂತಿಹುದು.

ನಳ ಚರಿತ್ರೆಯಿಂದ

- ೧) ಕರಿಗಳನು ಮುರಿದಿಡುವ ಸಿಂಹಕೆ ನರಿಗಳಿದರೆ ?
 ೨) ಕುಲಗಿರಿಗೆ ನೊರಜಂತರವೆ.
 ೩) ಕಂತೆಗೆ ತಕ್ಕಬೊಂತೆ.
 ೪) ನಿನ್ನಡಿ ನೆಳಲಿನಲ್ಲಿರೆ ಹಳುವವೇ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ.
 ೫) ನೀನಿಲ್ಲದ ನಿಲಯವೇ ನನಗಡವಿ.
 ೬) ಮಾಣಿಕವೆಂದು ಪಿಡಿದರೆ ಭೂರಿಕೆಂಡವಿದಾಯ್ತು.
 ೭) ಬಡವಗೌತಣವಿಕ್ಕುವೊಡೆಯೊಕ್ಕುಡಿತೆ ಹಾಲೆ
 ೮) ಮಂಜು ಸುರಿಯಲೊಡನೆ ಕೆರೆತುಂಬುವುದೆ
 ೯) ಮುಂಗೈ ಕಂಕಣಕೆ ಕನ್ನಡಿಯೇಕೆ.
 ೧೦) ಸುಂದರಿಗೆ ಮಿಕ್ಕೈವ ಬಣಗು ಸತಿಯರು ಸರಿಯೆ ಲೋಕದೊಳು
 ೧೧) ಪರರ ದುಃಖವ ಪರಿಹರಿಸಿ, ಮಿಗೆ ಪರರಿಗುಪಕಾರಾರ್ಥವೆಸಗಲು
 ಪರಮ ಪುಣ್ಯವದು.
 ೧೨) ದೂತರಲಿ ಕುಲಗೋತ್ರಗಳ ನೀನೇತಕರಸುವೆ.
 ೧೩) ನಳಿನಮುಖಿಯರ ಕಪಟಚಿತ್ತವ ತಿಳಿಯಲಾರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯ.
 ೧೪) ಶರೀರ ಸುಖಗಳನಿತ್ಯ.
 ೧೫) ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯು ಅನಲನ ಜಳದ ಹೊಯ್ಲಿ
 ಬೆಂದವೋಲ್.
 ೧೬) ವಿಧಿಬರೆದ ಬರಹವ ತಪ್ಪಿಸಲು ಹರಿವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಿಗಳವೇ.
 ೧೭) ನೆಳಲು ತನುವಿನ ಬಳಿಯೊಳಲ್ಲದೆ ಚಲಿಸುವುದೆ ಬೇರೆ.
 ೧೮) ಹಿಮಕರನ ನುಂಗುವ ರಾಹುವಿನವೋಲ್.
 ೧೯) ಕತ್ತಲೆಬಿಗಿದುದವಗೀ ತಿಳಿವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಮುಚ್ಚುವಂದದಲಿ.
 ೨೦) ಕಾಲವಾವನ ಕೀಳು ಮಾಡದು.
 ೨೧) ಪುರಾಕೃತ ಮೀರಲಾರಳವೆಂದು.
 ೨೨) ಮುನ್ನಮಾಡಿದ ಕರ್ಮ ಫಲವಿದು ಬೆನ್ನಬಿಡದು.
 ೨೩) ಪತಿವಿಹೀನೆಗೆ ಸಲುವುದೇ ಸುವ್ರತ ಸುಭೋಜನ ಸೌಖ್ಯ.
 ೨೪) ನಡೆಯು ತೆಡಹಿದ ಪಟ್ಟದಾನೆಯ ವಿಡಿದುಕೊಲ್ಲುವರುಂಟೆ.

ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದಿಂದ

- ೧) ಗಿಳಿಯ ಮರಿಯನು ತಂದು ಪಂಜರ
 ದೊಳಗೆ ಪೋಷಿಸಿ ಕಲಿಸಿ ಮೃದುನುಡಿ
 ಗಳನು ಲಾಲಿಸಿಕೇಳ್ವ ಪರಿಣತರಂತೆ ನೀನೆನಗೆ
 ತಿಳುಹು ಮತಿಯನು....
 ೨) ವೇದಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಗೆ ||
 ಹಾದಿಯನು ನಾನರಿಯೆ.....
 ೩) ಹಸಿವರಿತು ತಾಯ್ ತನ್ನ ಶಿಶುವಿಗೆ ||
 ಒಸೆದು ಮೊಲೆ ಕೊಡುವಂತೆ ನೀ-
 ಪೋಷಿಸದೆ ಬೇರಿನ್ನಾರು ಪೋಷಕರಾಗಿ ಸಲಹುವರು.....
 ೪) ಏನು ಮಾಡಿದಡೇನು ಕರ್ಮವ
 ನೀನೊಲಿಯದಿನ್ನಿಲ್ಲವಿದಕನು-
 ಮಾನವುಂಟೆ.....
 ೫) ನೀನೊಲಿಯೆ ತೃಣ ಪರ್ವತವು ಪುಸಿಯೇನು.
 ೬) ಎಷ್ಟುಮಾಡಲು ಮುನ್ನ ತಾಪಡೆ
 ದಷ್ಟುಯೆಂಬುದ ಲೋಕದೊಳು ಮತಿ-
 ಗೆಟ್ಟ ಮಾನವರಾಡುತಿಹರು.....
 ೭) ನೀನೊಲಿದ ಬಳಿಕಿನ್ನು ಪಾತಕವುಂಟೆ.
 ೮) ಇಲ್ಲಿಹನು ಅಲ್ಲಿಲ್ಲವಂಬೀಸಲ್ಲ ಸಲ್ಲದು.
 ೯) ದೀನನಾನು ಸಮಸ್ತಲೋಕಕೆ
 ದಾನಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸಲು ಮತಿ-
 ಹೀನ ನಾನು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕೈವಲ್ಯಪತಿ ನೀನು.
 ೧೦) ನಿಮ್ಮಡಿಯ ಮರೆದು ಬಾಹಿರನಾದವನು ನೀ ಮರೆವರೆ,
 ಹಸು ತನ್ನ ಕಂದನ ಮರೆವುದೇ.
 ೧೧) ಗತಿವಿಹೀನರಿಗಾರು ನೀನೇಗತಿ ಕಣಾ.
 ೧೨) ಕರುಣಾಸಮುದ್ರನು ನೀನಿರಲು ಕಮಲಾಸನನ ಹಂಗೇಕೆ.
 ೧೩) ಪಂಚಭೂತದ ಕಾಯದೊಳು ನೀ
 ವಂಚಿಸಿದೆಯಿರುತಿರಲು ಪೂರ್ವದ
 ಸಂಚಿತದ ಫಲವೆನ್ನಲೇಕಿದು ಮರುಳುತನದಿಂದ.

- ೧೪) ನೆಂಟ ನೀನಿದರ್ಗಲಿದಡೆ ಒಣ
ಹೆಂಟಿಯಲಿ ಮುಚ್ಚುವರು ದೇಹದ
ಲುಂಟೆ ಫಲ ಪುರುಷಾರ್ಥ...
- (೧೫) ಕೋಪವೆಂಬುದು ತನುವಿನಲಿ ನರೆ
ಪಾಪ ಪಾತಕದಿಂದ ನರಕದ
ಕೂಪದಲಿ ಮುಳುಗುವುದು ತಪ್ಪದು ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಲೆ.
- ೧೬) ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರದೊಳಾಡುವುವು ಚೈ
ತನ್ಯ ಸಚರಾಚರಗಳೆಲ್ಲವು
ನಿನ್ನ ಸೂತ್ರವು ತಪ್ಪಿದರೆ ಮುಗ್ಗುವುವು ಹೂಹೆಗಳು.
- ೧೭) ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆಯಂದದಿ
ತೋರಿಯಡಗುವ ದೇಹ.
- ೧೮) ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರು ಈ ಸಂಸಾರದೇಳಿಗೆಯು.
- ೧೯) ಬೀಜ ವ್ಯಕ್ತದೊಳಾಯ್ತು ವ್ಯಕ್ತಕೆ
ಬೀಜವಾರಿಂದಾಯ್ತು ಲೋಕದಿ
ಬೀಜವ್ಯಕ್ತನ್ಯಾಯವಿದಭೇದಿಸುವರ್ಯಾರಿನ್ನು.
- ೨೦) ಬೀಗಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲದೊರಿಗೆ ಬಾಗಿಲುಗಳೊಂಭತ್ತು,
೨೧) ಸತ್ತವರಿಗಳಲೇಕೆ ತನ್ನನು
ಹೊತ್ತವರು ಪೆತ್ತವರುಗಳು ತಾ
ಸತ್ತು ಹೋಗುವರಲ್ಲದುವರೆ.
- ೨೨) ಮೃತ್ಯು ಬೆನ್ನೊಳಿಹುದು.
೨೩) ಮಣ್ಣಿನಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ದೇಹವ
ಮಣ್ಣುಗೂಡಿಸಬೇಡ ಜ್ಞಾನದ
ಕಣ್ಣು ದೃಷ್ಟಿಯನಿಟ್ಟು ರಕ್ಷಿಸು
- ೨೪) ಸಾರವಿಲ್ಲದ ದೇಹವಿದು.
೨೫) ದೇಹದೊಳು ನೀ ನೆಲೆಸಿರಲು ಹೊಲೆಯುಂಟೆ.
೨೬) ಎಂಜಲೆಂಜಲು ಎಂಬರಾ ನುಡಿ ಎಂಜಲಲ್ಲವೆ.
- ಕೀರ್ತನೆಗಳಿಂದ**
- ೧) ಆವ ಬಲವಿದ್ದೇನು ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದವಗೆ.
೨) ಈಸು ದೇವರ ಬಲಗಳಿದ್ದರೆ ಫಲವೇನು ವಾಸುದೇವನ

- ಬಲವಿಲ್ಲದವಗೆ.
೩) ಕೇಶವನೊಲುಮೆಯು ಆಗುವತನಕ ಹರಿದಾಸರೊಳಿರುತಿರು ಹೇ
ಮನವೆ.
೪) ಪುತ್ರಳಿಗೊಂಬೆಯ ಚಿತ್ರದಿ ಬರೆದರೆ, ಮುತ್ತನು ಕೊಟ್ಟರೆ ನುಡಿದೀತೆ.
೫) ನ್ಯಾಯವಬಿಟ್ಟನ್ಯಾಯವ ಪೇಳುವ ನಾಯಿಗೆ ನರಕವು ತಪ್ಪೀತೆ.
೬) ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಹೋಮ ಇನ್ನೇತಕೆ, ರಾಮನಾಮವು ಇರದ
ಮಂತ್ರವೇಕೆ.
೭) ವರಕವಿಗಳ ಮುಂದೆ ನರಕವಿಗಳ ವಿದ್ಯೆ ತೋರಬಾರದು.
೮) ಬಡತನ ಬಂದಾಗ ನೆಂಟರ ಬಾಗಿಲ ಸೇರಬಾರದು.
೯) ಮಡದಿ ನುಡಿಯ ಕೇಳಿ ಜಗಳಕೊಬ್ಬರ ಕೂಡೆ ಹೋಗಬಾರದು.
೧೦) ಹಸಿದು ಬಂದವರಿಗೆ ಅಶನವೀಯಲುಬೇಕು.
೧೧) ಕುಳ್ಳಿದರ್ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಕುತ್ತಿತ್ತವುಬೇಡ.
೧೨) ಸಿರಿಬಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಲು ಮರೆಯಬೇಡ.
೧೩) ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದೊ.
೧೪) ನರಜನ್ಮೆಂಬ ಪಾತಕದ ಪಂಜರದೊಳಗೆ.
ಸ್ಥಿರವೆಂಬೊ ಅಹಂಕೃತಿ ಜೀವನವ ನಿರ್ಮಿಸಿ.
೧೫) ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಕೂಡೆ ಅಧಿಕ ಸ್ನೇಹಕಿಂತ
ಸುಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕೂಡೆ ಜಗಳವೇ ಲೇಸು.
೧೬) ಹಂಬಲಿಸಿಹಾಳ್ಳರಟೆ ಹೊಡೆವುದಕಿಂತ ಹರಿ
ಯೆಂಬ ದಾಸರ ಕೂಡೆ ಸಂಭಾಷಣೆಯೆ ಲೇಸು.
೧೭) ಬಿಡದೆ ಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಬಡಿದಾಡುವುದಕಿಂತ
ಅಡವಿಯೊಳಗಜ್ಞಾತವಾಸವೆ ಲೇಸು.
೧೮) ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು, ಮುರಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು.
೧೯) ಭೋಗಿಸದೆ ಇಹಪರಕೆ ಗಳಿಸಿದರ್ಥ ಅಪಾರ್ಥ.
೨೦) ಸತ್ಯವಂತರ ಸಂಗವಿರಲು ತೀರ್ಥವ್ಯಾತಕೆ.
೨೧) ಮಾತು ಕೇಳದೆ ಮಲೆತು ನಡೆವ ಮಕ್ಕಳ್ಯಾತಕೆ.
೨೨) ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಎಡೆಯಲಿಕ್ಕಿದ ಅನ್ನವ್ಯಾತಕೆ.
೨೩) ಸೋತು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಹೆದರಿ ನಡೆವ ಪುರುಷನ್ಯಾತಕೆ.
೨೪) ದೇವರಿಲ್ಲದ ಗುಡಿಯು ಪಾಳುಬಿದ್ದಂಗಡಿಯು.

- ೨೫) ಉಂಡು ನಗದಿಹ ಮೋರೆ ಅದು ಕಹಿಯ ಸೋರೆ.
 ೨೬) ದಂಡಿಗಂಜುವ ಭಂಟ ಬಡಕು ಹರಿವಿಯ ಕಂಠ.
 ೧೭) ಬಾಯಿ ನಾರಿದ ಮೇಲೆ ಏಕಾಂತವೆ
 ತಾಯಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ತೌರಾಸೆಯೆ.
 ೨೮) ಚಳಿ ಜ್ವರಕೆ ಚಂದನದ ಲೇಪವೆ.
 ೨೯) ಮೊಲೆಬಿದ್ದ ಹೆಣ್ಣಿನೊಳು ಮೋಹಕ್ಕೆ ಸೊಗಸಹುದೆ
 ಬೆಲೆ ಬಿದ್ದ ಸರಕಿನೊಳು ಲಾಭಉಂಟೆ.
 ೩೦) ಸತ್ಯ ತಗ್ಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವೆ.
 ೩೧) ಎಂದಿದ್ದರೆಂದುದಿನ ಸಾವು ತಪ್ಪದು.
 ೩೨) ಹುಟ್ಟುತೇನು ತಾರಲಿಲ್ಲ, ಸಾಯುತೇನು ಒಯ್ಯಲಿಲ್ಲ.
 ೩೩) ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು
 ಚಳ್ಳೆ ಪಿಳ್ಳೆ ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿಹೋಯಿತು.
 ೩೪) ತಲ್ಲಣಿಸಿದಿರು ಕಂಡ್ಯ ತಾಳುಮನವೆ.
 ೩೫) ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ನಾಮದ ಬೀಜವ ನಾಲಿಗೆಯ ಕೂರಿಗೆ
 ಮಾಡಿ ಬಿತ್ತಿರಯ್ಯೆ.
 ೩೬) ನೀ ಮಾಯೆಯೊಳಗೊ ನಿನ್ನೊಳು ಮಾಯೆಯೋ.
 ೩೭) ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯೊಳಗೊ ಸಕ್ಕರೆಯು ಸವಿಯೊಳಗೊ
 ಸವಿಯು ಸಕ್ಕರೆಯು ಜಿಹ್ವೆಯೊಳಗೊ.
 ೩೮) ಹರಣ ಹಿಂಗದ ಮುನ್ನ ಹರಿಯ ಸೇವೆಯಮಾಡಿ
 ಪರಗತಿಗೆ ಸಾಧನವ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೊ.
 ೩೯) ಪಿಸುಣಗಿನ್ನಧಿಕ ಹೊಲೆಯುಂಟೆ.
 ೪೦) ಪರಮ ಸಾತ್ವಿಕ ಗುಣಕೆ ಪಿರಿದುಂಟೆ.
 ೪೧) ಕುಲವ್ಯಾವುದು ಸತ್ಯಸುಖವುಳ್ಳ ಜನರಿಗೆ
 ೪೨) ಆತ್ಮ ಯಾವ ಕುಲ, ಜೀವ ಯಾವ ಕುಲ.
 ೪೩) ಈ ಸಿರಿಯ ನಂಬಿ ಹಿಗ್ಗಲು ಬೇಡ ಮನವೆ.
 ೪೪) ಜಪವ ಮಾಡಿದರೇನು ತಪವ ಮಾಡಿದರೇನು
 ಕಪಟಗುಣ ವಿಪರೀತ ಕಲುಷವಿದ್ದವರು.
 ೪೫) ತೊರೆದು ಜೀವಿಸಬಹುದೆ ಹರಿನಿನ್ನ ಚರಣವ.
 ೪೬) ಸಂಸಾರ ಸಾಗರವನುತ್ತರಿಸುವಡೆ

- ಕಂಸಾರಿ ನಾಮವೊಂದೆ ಸಾಕು.
 ೪೭) ಯಾರಿಗ್ಯಾರಿಲ್ಲ ಆಪತ್ತು ಬಂದೊದಗಿದೊಡೆ.
 ೪೮) ನೋಡಿ ಮರುಳಾಗದಿರು ಪರಸತಿಯರ.
 ೪೯) ತೀರ್ಥವನು ಪಿಡಿದವರೆಲ್ಲ ತಿರುನಾಮಧಾರಿಗಳೆ.
 ೫೦) ಮುತ್ತು ಬಂದಿದೆ ಕೇರಿಗೆ, ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರೆಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಿ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ
 ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮನದಲ್ಲಿ ಮೆರೆವ ಮುತ್ತು.
 ೫೧) ಎಲ್ಲಾರು ಮಾಡುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿ ಗೇಣು ಬಟ್ಟೆಗಾಗಿ
 ತುತ್ತುಹಿಟ್ಟಿಗಾಗಿ.
 ೫೨) ಮಾಡುದಾನಧರ್ಮ ಪರಉಪಕಾರವ ಮರೆಯದಿರೆಚ್ಚರಿಕೆ.
 ೫೩) ಯಾರಿಗಾರು ಬಹರು ಸಂಗಡ ಮುಂದೆ...
 ಮೀರಿ ನಡೆದ ಸಂಚಿತಕರ್ಮಕಂತೆ ವಂತೆ ಮುಂಗಡ
 ೫೪) ಜಲದೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೆ ತೊಲಗದು ಹೊಲೆಗೆಲಸವು.

ಮುಂಡಿಗೆಗಳಿಂದ

- ೧) ಸುಟ್ಟು ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಬಾರದಾ ಕಾಯಿ |
 ಬೆಟ್ಟದಿ ಸಾರವನು
 ತೊಟ್ಟು ಇಲ್ಲದ ಹಣ್ಣು ಮುಟ್ಟಿ ಕೊಯ್ಲನು ಒಬ್ಬ
 ಹುಟ್ಟು ಬಂಜೆಯ ಮಗನು.
 ೨) ಹಲವು ಜೀವನವ ಒಂದೆಲೆ ನುಂಗಿತು
 ಹರಿಯ ನುಂಗಿತು, ಹರಬ್ರಹ್ಮರ ನುಂಗಿತು |
 ಸುರರಿಗುಂಟಾದ ದೇವರ ನುಂಗಿತು ||
 ಉರಿಗಣ್ಣು ಶಿವನ ಒಂದೆಲೆ ನುಂಗಿತೆಲೆ ದೇವ |
 ಹರಿಯ ಬಳಗವ ಒಂದೆಲೆ ನುಂಗಿತು.
 ೩) ಈ ಜಗದೊಳು ಪಂಡಿತರಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ.
 ನೀರನು ಕಂಡರೆ ಮುಳುಗುತಿದೆ | ತನ್ನ
 ಮೋರೆಯ ತೋರದೆ ಓಡುತಿದೆ ||
 ಧಾರಿಣಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುತಿದೆ | ದೊಡ್ಡ |
 ಭೈರವಾಕಾರದಿ ಕೂಗುತಿದೆ.
 ೪) ಕರಿಯ ಬೀಜಕೆ ಕಾಯಿ, ಬಿಳಿಯ ಬೀಜಕೆ ಬೇರು |
 ಮತ್ತೊಂದು ಬೀಜಕ್ಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ಬೇರು |

- ರಂಜಕದ ಬೇರಿಗೆ ರಾಗ ಮೂವತ್ತೆರಡು ।
ಕುಂಜರದ ಗಮನೆಯರು ಪೇಳುಗೋವಿಂದ.
- ೫) ಮರವನು ನುಂಗುವ ಪಕ್ಷಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಬಂದಿದೆ.
ಒಂಟಿಕೊಂಬಿನ ಪಕ್ಷಿ ಒಡಲೊಳಗೆ ಕರುಳಿಲ್ಲ ।
ಗಂಟಲು ಮೂರುಂಟು ಮೂಗು ಇಲ್ಲ ॥
ಕುಂಟು ಮನುಜರಂತೆ ಕುಳಿತಿಹುದು ಮನೆಯೊಳಗೆ ।
ಎಂಟು ಹತ್ತರ ಭಕ್ತ್ಯ ಭಕ್ತಿಸುವುದು.
- ೬) ನನ್ನವ್ವ ಕಲ್ಲಬಿಡೆ । ಈ ಧೋತ್ರವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಗೆಯಬೇಕು.
ಉಟ್ಟ ಧೋತ್ರವು ಮಾಸಿತು । ಮನದೊಳಗಿರುವೊ ।
ದುಷ್ಟರೈವರುಗಳಿಂದ । ಕಷ್ಟದುರಿತಗಳು ।
ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಜಲದೊಳು ।
ಗಟ್ಟಾಗಿ ಒಗೆಯಬೇಕು.
- ೭) ಪಕ್ಷಿ ಬಂದಿದೆ ಗಂಡಭೇರುಂಡ ತನ್ನ ।
ಕುಕ್ಷಿಯೊಳೀರೇಳು ಜಗವನಿಂಬಿಟ್ಟಂಥ
ಜಾತಿಸೂತಕವೆಂಬ ತ್ರಿಮಲಕ್ಕೆ ಶೂಲದಂತಿಹ ಪರವಸ್ತು.
- ೮) ಆರೆರಡು ದಂತಿಗಳು ದಾರಿಯಲಿ ನಿಂತಿಹವು
ಆರು ಮೂರು ತುರುಗಳು ದಾರಿಗೊಡವು.
- ೯) ಅತಿಥಿಗಾದರಿಸುವವನೆ ಅತಿಲುಬ್ಬನು.
- ೧೦) ಕೆರೆಕಟ್ಟೆ ಪೂದೋಟ ರಚಿಸುವವನೇ ದ್ರೋಹಿ.
- ೧೧) ಗುರುಹಿರಿಯರ ಬೈವವನೆ ಶಿಷ್ಯ.

ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳು

“ನಾನು ಹೋದರೆ ಹೋದೆನು”

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅರ್ಹತೆ ಉಳ್ಳವರು ಯಾರು ಎಂದು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಇಟ್ಟ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಈ ‘ನಾನು ಹೋದರೆ ಹೋದೆನು’ ಎಂಬ ಉತ್ತರ ತಾತ್ವಿಕ ಅರ್ಥದಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ. ಮೇಲುನೋಟಕ್ಕೆ ಅಪಹಾಸ್ಯವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅಪರೂಪದ ರಹಸ್ಯ, ಬಲ್ಲವರನ್ನು ಚಕಿತಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ.

*“ಹಿಂದೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಮುಂದೆ-

ಮುಂದೆ ಬರುವವರಿಗೆ ಹಿಂದೆ.”

ತಿರುಪತಿಯ ಶ್ರೀವೆಂಕಟೇಶ್ವರ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಲು ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿರ್ದೇಶನದಂತೆ ಬೆಟ್ಟವನ್ನು ಹತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಭಗವಂತನ ಸಂದೇಶದಂತೆ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕರೆತರಲು ಬಂದ ಪರಿವಾರದವರು “ಕನಕದಾಸರು ಎಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ”- ಎಂದು ಕೇಳಿದರು. ಆಗ ಕನಕದಾಸರು ಮುತ್ತಿನಂತಹ ಮೇಲಿನ ಮಾತನ್ನಾಡಿ. ಭಕ್ತಿಪಥದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ತಮಗಿಂತ ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಆಗಿಹೋಗಿದ್ದಾರೆ, ಮುಂದೆ ಅನೇಕ ಜನ ಈ ಪಥದಲ್ಲಿ ಬರಲಿದ್ದಾರೆ. ತಾವು ನಡುವೆ ಇರುವ ಒಬ್ಬ ಭಕ್ತ ಎಂಬ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ತತ್ವವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಆ ಅನುಭಾವಿಯ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಎಷ್ಟು ಜನಕ್ಕಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಉಕ್ತಿಸ್ವಾರಸ್ಯ ಮತ್ತು ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯಲು ಸಂಸ್ಕಾರ ಬೇಕು. ಜೊತೆಗೆ ಔದಾರ್ಯವಿರಬೇಕು.

ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಸೂಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೆ. ಕನಕದಾಸರ ಪ್ರತಿಭಾವಿಲಾಸ, ಅನುಭಾವಸಂಪತ್ತು, ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳ ರಹಸ್ಯ ಹಾಗೂ ಈ ಎಲ್ಲದರ ಹಿಂದಿರುವ ವಾಗ್ವೈಭವದ ಅರಿವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಅವರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಓದಬೇಕು. ಆಗ ಅವರೊಂದು ಅಣಿಮುತ್ತು ಎಂಬ ಅಂಶ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮನದಲ್ಲಿ ಮೊರೆವಮುತ್ತು ಎಂಬ ಸತ್ಯ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಕನಕದಾಸರನ್ನು ಕುರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳು-ಲೇಖನಗಳು

ಎಸ್. ಶಿವಣ್ಣ

ಗ್ರಂಥಗಳು

- ಕನಕ, ಕಾಳಿದಾಸ ಎಜುಕೇಶನ್ ಸೊಸೈಟಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೦
- ಕನಕ ಕಿರಣ, (ಸಂ) ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಕಾ. ತ. ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೨.
- ಕನಕಣ್ಣ (ನಾಟಕ), ಮಾಸ್ತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ಕನಕದರ್ಶನ, ವೆಂ. ಆ. ಶೆಣೈ, ೧೯೭೪.
- ಕನಕದಾಸ (ನಾಟಕ), ಜೋಳದ ರಾಶಿ ದೊಡ್ಡನಗೌಡ, ಜೋಳದರಾಶಿ, ೧೯೬೫
- ಕನಕದಾಸ, ಮಳಲಿ ವಸಂತಕುಮಾರ್, ಮೈಸೂರು, ೧೯೮೭.
- ಕನಕದಾಸ, ವರದರಾಜರಾವ್, ಜಿ. ೧೯೭೮.
- ಕನಕದಾಸ ಕವಿ (ನಾಟಕ), ಭದ್ರಗಿರಿ ಕೇಶವದಾಸ್, ೧೯೬೪.
- ಕನಕದಾಸ ಚತುಶ್ಚತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಂಸ್ಕರಣ ಸಂಪುಟ. (ಸಂ) ಬೇಂದ್ರೆ, ದ. ರಾ. ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಒಗಟುಗಳು, ಶೆಣೈ, ವೆಂ. ಆ. : ೧೯೬೫
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, (ಸಂ) ಪಾವಂಜಿ ಗುರುರಾವ, ಉಡುಪಿ, ೧೯೬೫
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, (ಸಂ) ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಬಿ. ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಕೆ. ಎಂ., ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಗೀತೆಗಳು, (ಸಂ) ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ೧೯೭೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಪದಗಳು, ಕಲಮದಾನಿ ಗುರುರಾಯ. ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಸಾಧನೆ, ಕೌಜಲಗಿ ಬಿ. ವೈ., ೧೯೭೫ : ೧೯೭೮ (೩)
- ಕನಕದಾಸರ ನಳಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ) ಹಾತೂರು ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ,

ಉಪೋದ್ಭಾತ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೬.

- ಕನಕದಾಸರ ಭಕ್ತಿಗೀತೆಗಳು, (ಸಂ.) ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಬೆಂಗಳೇರಿ ಹುಚ್ಚರಾವ, ಸಂಪಾದಕರ ಮುನ್ನುಡಿ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೬೫
- ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, (ಸಂ) ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೩.
- ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ ಸಂಗ್ರಹ, (ಸಂ) ಸಣ್ಣಯ್ಯ, ಬಿ. ಎಸ್., ಕವಿಕಾವ್ಯ ವಿಚಾರ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೩ ; ೧೯೭೭ (೫)
- ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ) ಪಂಚಲಿಂಗೇಗೌಡ, ಕೆ. ಸಿ., ಮುನ್ನುಡಿ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೭
- ಕನಕದಾಸರ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ (ಭಾವಾನುವಾದ), ರಂಗನಾಥಶರ್ಮಾ, ಎನ್, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೨.
- ಕನಕದಾಸರು, ಅನಂತ ಕಲ್ಲೋಳ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೪.
- ಕನಕದಾಸರು, ಆಚಾರ್ಯ. ಜೆ. ಎಚ್. ಬಿ. ೧೯೭೧.
- ಕನಕದಾಸರು, ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ, ಕಾ. ತ., ೧೯೮೨
- ಕನಕದಾಸರು (ಏಕಾಂಕನಾಟಕ), ಪದ್ಮನಾಭ ಸೋಮಯಾಜಿ, ಬಿ., ಉಡುಪಿ, ೧೯೫೮.
- ಕನಕದಾಸರು ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್, ಎಸ್.ಕೆ. ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೦ : ೧೯೭೧ (೩)
- ಕನಕದಾಸರು, ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ, ಕೆ. ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೦.
- ಕನಕದಾಸರು, ಹಂಡೆ ಗುರುವೇದವ್ಯಾಸ, ೧೯೬೩.
- ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ಅವನ ಕೃತಿಗಳು ರಾಜಪುರೋಹಿತ, ಹ. ರಾ., (ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಕೆ. ವಿ. ವಿ., ಧಾರವಾಡ)
- ಕನಕಮಹಿಮಾದರ್ಶ, ಭೀಮಾಚಾರ್ಯ ವಡವಿ, ೧೯೨೬.
- ಕನಕಸ್ಮರಣೆ (ಸ್ಮರಣ ಸಂಪುಟ), (ಸಂ) ನಾಗರಾಜು, ಟಿ. ಪರಶುರಾಮಯ್ಯ, ಸಿ. ಕೆ., ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೨
- ಕನಕಸುಧೆ, (ಸಂ) ಪರಮೇಶ, ೧೯೮೪.
- ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಹಾಸಂತ ಕನಕದಾಸ, ಚನ್ನಪ್ಪ ಎರೇಸೀಮೆ, ಬಸವರಾಜು, ಎಂ. ನವದೆಹಲಿ, ೧೯೮೫.
- ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು, ಕಟ್ಟಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ, ಬೆಳಗಾವಿ, ೧೯೩೮.

- ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕಸಂಪುಟ, (ಸಂ) ಜವರೇಗೌಡ, ದೇ. ಮತ್ತು ಇತರರು, ೧೯೮೮.
- ತಿರುಪ್ಪನ್ ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸ, ಸುಬ್ಬರಾವ್, (ಅನು) ಕಾರಂತ, ಕೋ. ಶಿ., ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೯.
- ದಾಸವರ್ಯ ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು, ಸುಬೋಧ ಎಂ. ರಾಮರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು. ೧೯೨೬ : ೧೯೭೧ (೨)'
- ನವನೀತ (ಕನಕದಾಸ ಸೂಕ್ತಿ ಸಂಗ್ರಹ) (ಸ.) ದೇಸಾಯಿ ದತ್ತ ಮೂರ್ತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫
- ನಳಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ) ಜವರೇಗೌಡ, ದೇ. ಪೀಠಿಕೆ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೫.
- ನಳಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ) ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ರಾವ್, ಎಚ್. ಎಂ., ಪೀಠಿಕೆ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೫೩.
- ನಳಚರಿತ್ರೆಯ ಸಂಗ್ರಹ, (ಸಂ.) ಶಂಕರನಾರಾಯಣರಾವ್, ಎಚ್. ಎಂ. ಪೀಠಿಕೆ ಮೈಸೂರು, ೧೯೪೮ : ೧೯೫೫ (೨)
- ನಳಚರಿತ್ರೆ ಸಂಗ್ರಹ, (ಸಂ) ಶಿರೂರ, ಬಿ. ಪಿ. ಧಾರವಾಡ, ೧೯೮೧.
- ಪ್ರತಿಪದಟೀಕಾ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತವಾದ ನಳರಾಜೇಂದ್ರನ ಚರಿತ್ರೆಯು, ನಂಜುಂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಕೆ., ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೧೪.
- ಭಕ್ತ ಕನಕದಾಸ (ನಾಟಕ), ಹುಣಸೂರು ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೬೫.
- ಭಕ್ತ ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ಕೃತಿಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮೀನೃಸಿಂಹ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಸಂತೆ ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೮.
- ಭಕ್ತ ಕನಕದಾಸರು, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಸಂತೆಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ, ೧೯೫೧.
- ಭಕ್ತ ಕನಕದಾಸರು, ಹಂಡೇ ಶ್ರೀಪಾದದಾಸ, ೧೯೫೪.
- ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ, ಕರಿಯಪ್ಪ ಹುಚ್ಚಣ್ಣ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ಮುಕ್ತ ಕನಕದಾಸ (ನಾಟಕ), ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯಂಗಾರ್, ಎಂ.ಬಿ, ಮೈಸೂರು ೧೯೨೭.
- ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, (ಸಂ.) ರಾಮಾನುಜಯ್ಯಂಗಾರ್, ಎಂ. ಎ. ಮೈಸೂರು, ೧೯೧೩.

- ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ (ಗದ್ಯಾನುವಾದ), ಕೋತಿನ, ಎಸ್.ಎಸ್. ಉಪೋದ್ಭೂತ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೪.
- ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ತೌಲನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಮುಕ್ಕಣ್ಣನವರ, ಕೆ.ಎಚ್. ಎಂ.ಫಿಲ್. ನಿಬಂಧ (ಅಪ್ರಕಟಿತ) ಬೆಂ. ವಿ. ವಿ., [೧೯೮೯]
- ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ.) ಜವರೇಗೌಡ, ದೇ., ಪೀಠಿಕೆ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ವರಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ ಎಂಬ ಕೃಷ್ಣಚರಿತ್ರೆ, (ಸಂ.) ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಶಾಸ್ತ್ರಿ. ಎ., ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೮೬.
- ಶ್ರೀ ಕರ್ಣಾಟಕ ಹರಿದಾಸ ಕೀರ್ತನ ತರಂಗಿಣಿ (ಭಾಗ ೨) (ಸಂ) ಸುಬೋಧ ರಾಮರಾವ್, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೨೮, ೧೯೫೯ (೨)
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು (ನಾಟಕ), ಭದ್ರಗಿರಿ ಕೇಶವದಾಸ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೪.
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರು, ಉರಗಾಡಿ ವಿಠಲ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೯.

ಲೇಖನಗಳು

- ಇವನೇ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯೋದಯ ಕನ್ನಡದ ಕನಕ, ಸತ್ಯನಾರಾಯಣ, ರಾ., ಪ್ರಜಾಮತ, ೧೮.೪.೧೯೬೫.
- ಉಡಿಪಿಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಭಕ್ತ ಕನಕದಾಸನೂ, ಆಚಾರ್ಯ, ಕೆ.ವಿ. ಶರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ೩೧. ೧೦, ೧೯೬೯, ೩೦೯-೨೨ ೩೨ ೧-೨, ೧೯೬೯, ೮-೨೦.
- ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು, ರಾಜಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ, ಎಂ. ರಜತಪೀಠ, ೧೯೬೦. ೯೭-೧೦೫.
- ಕರ್ಣಾಟಕದ ಮಹಾಪುರುಷ ಕನಕದಾಸರು, ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಕೆ.ಎಂ. ಮೈಸೂರು ದಸರಾದರ್ಶಿನಿ, ೧೯೬೪, ೨೯-೨೫.
- ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ "ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ" ಕಾಣಿಕೆ, ಅಶ್ವತ್ಥನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಹೆಚ್.ಕೆ. ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೧೩೧-೩೯.
- ಕನಕ-ಕಲಿ, ಕವಿ ಹಾಗೂ ಸಂತ. ಗೌಡ, ಹೆಚ್. ಎಂ.ಆರ್., ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೨೭-೮.
- ಕನಕ ದರ್ಶನ, ಕೃಷ್ಣಕುಮಾರ್, ಕಾವ್ಯಾರಾಧನ, ೧೯೬೬
- ಕನಕದಾಸ, ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯ, ರಾ., ಕರ್ಣಾಟಕ ಕವಿ ಚರಿತೆ (ದ್ವಿತೀಯ

- ಸಂಪುಟ), ೧೯೧೯, ೨೩೨-೪೩.
- ಕನಕದಾಸ, ನಾಗರಾಜಯ್ಯ, ಹಂಪ., ಸಾಂಗತ್ಯ ಕವಿಗಳು, ೧೯೭೫, ೧೪೩-೫೪.
- ಕನಕದಾಸ, ಬೇಲೂರು ಕೇಶವದಾಸ, ಶ್ರೀ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಕ್ತಿವಿಜಯ (ಭಾಗ-೧), ೨೬೯-೩೦೭.
- ಕನಕದಾಸ, ಮರಿಯಪ್ಪ ಎಸ್. ವಿ., ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೧, ೯೯-೧೦೩.
- ಕನಕದಾಸ, ಮರಿಯಪ್ಪ ಭಟ್, ಎಂ., ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೦, ೨೨೧-೩೦.
- ಕನಕದಾಸ, ಮುಗಳಿ, ರಂ. ಶ್ರೀ., ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಇತಿಹಾಸ, ನವದೆಹಲಿ, ೧೯೬೩, ೧೪೫-೪೮.
- ಕನಕದಾಸ, ಮುಗಳಿ, ರಂ. ಶ್ರೀ., ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೧, ೨೬೮-೭೩.
- ಕನಕದಾಸ, ವರದರಾಜರಾವ್, ಜಿ., ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವಕೋಶ (ಸಂಪುಟ-೩), ಮೈಸೂರು, ೯೧೭೧, ೬೬೯-೭೦.
- ಕನಕದಾಸ, ಶಾಮರಾಯ, ತ. ಸು., ಕನಕ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೦, ೧-೫.
- ಕನಕದಾಸ, ಶಾಮರಾಯ, ತ. ಸು., ರಾಜೇಶ್ವರಯ್ಯ, ಮೇ, ಜನಪ್ರಿಯ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ, ಮೈಸೂರು, ೧೯೬೪, ೪೩೦-೪೩.
- ಕನಕದಾಸ, ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ, ವಿ., ಸಾಹಿತ್ಯವಲೋಕನ, ೧೯೭೯, ೩೬೭-೭೪.
- ಕನಕದಾಸ ಕಂಡ ಸಮಾಜ, ಮನಜ, ಸಂಕ್ರಮಣ, ೧೪. ೨-೩, ೧೯೭೮. ೨೧-೩೫ ; ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ೧೯೮೩, ೧-೧೮.
- ಕನಕದಾಸನ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ನಾಗರಾಜಪ್ಪ, ಕೆ. ಜಿ., ಮರುಚಿಂತನೆ, ೧೯೮೫, ೮೯-೧೨೦.
- ಕನಕದಾಸ ಕೃತಿಗಳು, ವರದರಾಜ ಹುಯಿಲಗೋಳ, ಸಮಗ್ರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆ (ಸಂಪುಟ-೪, ಭಾಗ-೨), ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೮, ೪೮೦-೮೪.
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸ ವಿರಚಿತ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, (ಸಂ) ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಕೆ. ಎಂ., ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಬಿ. ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೬೫.
- ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಕನಕದಾಸನೂ, ವೆಂಕಟರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಕೆ. ೧೯೭೨

- ಸಚಿತ್ರ ಕನಕದಾಸರ ಚರಿತ್ರೆ, ರಾಮಕೃಷ್ಣಶಾಸ್ತ್ರಿ, (?) ಸಟೀಕಾ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರವು 'ಹರಿಭಕ್ತಿಯೋಧಿನೀ' ಎಂಬ ಟೀಕು [?] ಪುಟ ೫೮
- “ಕನಕದರ್ಶನ” (ಚಿತ್ರಗಳ ಸಂಕಲನ) ಹಲಸಗಿ, ಕೆ. ಜಿ. ಧಾರವಾಡ ೧೯೬೫.
- *ಕನಕದಾಸರ 'ಕೀರ್ತನೆ'ಗಳು 'ನಳಚರಿತ್ರೆ'ಯ ಹಾಗೂ 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ'ದ ವಿವಿಧ ಮುದ್ರಣಗಳ ಬಗೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ, ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು. ೧೯೭೪ ನೋಡಿ [ಕೀರ್ತನೆಗಳು ಕ್ರಮಾಂಕ ೧೭೪೩-೪೬ ಹಾಗೂ ೧೮೧೧-೨೧. ನಳಚರಿತ್ರೆ : ಕ್ರಮಾಂಕ ೬೯೪-೭೦೩. ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ ಕ್ರಮಾಂಕ ೭೦೬-೭೧೯.]
- ಕನಕದಾಸ ಚರಿತ್ರಮು (ತೆಲುಗುವಿನಲ್ಲಿದೆ) ವಂಕಾಯಲ ಪಾಟಿ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಕವಿ (೧೮-೧೯ ಶತಮಾನ)
- Priceless Gold (Collection of Articles) (ಸಂ.) ಶೇಷಗಿರರಾವ್, ಎಲ್.ಎಸ್., ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೩.
- ಕನಕದಾಸನ ಮೋಹನ ತರಂಗೀಣಿ, ಮಾಳವಾಡ, ಸ.ಸ., ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಗಮ, ಧಾರವಾಡ, ೧೯೭೦, ೧೭೪-೭೯.
- ಕನಕದಾಸನ ಶೈಲಿ, ರಂಗಣ್ಣ, ಎಸ್.ವಿ., ಶೈಲಿ III, ಮೈಸೂರು, ೧೯೭೧; ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೬೬-೮೮.
- ಕನಕದಾಸನಿಗೊಲಿದ ಕೃಷ್ಣ-ವೆಂಕಟರಾಮಾಚಾರ್ಯ ಕೆ., ಸಾಹಿತ್ಯ ದೀಪಿಕಾ, ೧೯೮೨, ೭೦-೪.
- ಕನಕದಾಸನು ಕಂಡ ಶ್ರೀನಿವಾಸನು, ಸುಮನ ಬದರೀನಾಥ್, ಸಪ್ತಗಿರಿ, ೧೧. ೧೯೭೦, ೩೪-೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ಜೀವನ, ಸಿದ್ದಪ್ಪಾರಾಧ್ಯ, ಟಿ.ಜಿ., ಶ್ರೀ ಕ.ಚ. ಸಂ.ಸಂ., ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಅನುಭಾವ ದೃಷ್ಟಿ, ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿ ಬಿ., ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೧೦೯-೧೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಳವಳ, ಮನೋಹರರಾಯ ದೇಶಪಾಂಡೆ, ಬೆಳಕಿನಬಾಳು, ೧೯೪೭, ೯೩-೧೦೬
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾಗಿನೆಲೆ, ದೇಸಾಯಿ ಪಾಂಡುರಂಗರಾವ್, ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪-೧೯೬೫.

- ಕನಕದಾಸರ ಕಾಣಿಕೆ, ವರದರಾಜರಾವ್, ಜಿ., ಪಡಿನುಡಿ, ೧೯೬೫, ಲ೨-೧೦೬.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾಣ್ಕೆ, ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ, ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೯೯-೧೦೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳು, ಸೀತಾರಾಮ ಜಾಗೀರದಾರ, ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೧೪-೨೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗಪ್ರಜ್ಞೆ ಕೋತಿನ, ಎಸ್.ಎಸ್. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತರಿಕೆ, ೨೩, ೨, ೧೯೮೮, ೨೪-೪೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು, ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಕೆ. ಎಂ., ಸುಬೋಧ, ೩೯, ೩-೪, ೧೯೬೫, ೨೯-೩೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯದೃಷ್ಟಿ ವರದರಾಜರಾವ್, ನಿ. ಹರಿದಾಸಹೃದಯ ೧೯೬೭, ೫೪-೯೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಕಾವ್ಯಸೇವೆ, ಸುಬೋಧ ರಾಮರಾವ್, ಸುಬೋಧ, ೧೨.೧. ೨-೩.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನ ಕೈಂಕರ್ಯ, ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್ ಕೆ., ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕ, ೬೬, ೩, ೧೯೮೪, ೬೫-೭೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನ ಕೈಂಕರ್ಯ, ರಾಘವೇಂದ್ರರಾವ್ ಕೆ., ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕ, ೬೬, ೩, ೧೯೮೪, ೬೫-೭೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಹಿತ್ಯದ ನೋಟಗಳು, ವೆಂಕಟರಾಮಾಚಾರ್ಯ ಕೆ. ೧೯೭೮, ೩೭-೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಜಾನಪದ ರೀತಿ, ನಾಗಲಕ್ಷ್ಮಿ ಎಂ. ಕೆ., ಉತ್ತಾಹ, ೧೯೭೪, ೪೬-೫೧.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳು ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮ, ಸಿ. ಪಿ., ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೧೦-೩.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಶೈಲಿಯ ಪರಿಚಯ, ಮಂಜುಳಾ ಕೆ., ಉತ್ತಾಹ, ೧೯೭೪, ೫೬-೬೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ವೆಂಕಟರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಕೆ. ಸುಬೋಧ, ೩೫, ೧೨, ೧೯೬೧, ೧೭-೨೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ಕಾವ್ಯಮೌಲ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಗೌಡ ಹೆಚ್. ಜಿ., ಅಂತರಾಳ, ೧೯೮೬, ೩೦-೫೨.

- ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳು, ಸಣ್ಣಯ್ಯ, ಬಿ.ಎಸ್., ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೮೯-೯೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮ, ಎಂ.ಆರ್., ಕ.ಸಾ.ಪ., ೨೩.೪, ೧೯೩೮, ೨೫೯-೭೬.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ, ಸುಬ್ಬರಾವ್ ಆರ್.ಎಸ್., ಸುಬೋಧ. ೧೫, ೬, ೧೯೪೦. ೨೧೪-೧೭ ; ೧೫, ೭, ೧೯೪೦ ; ೧೫, ೮, ೧೯೪೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿ ವಿಶೇಷಗಳು, ಮಲ್ಲಪ್ಪ, ಮ., ಜಯಕರ್ನಾಟಕ, ಜನವರಿ ೧೯೬೧.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೃತಿವೈಚಿತ್ರ, ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ ಕೆ. ಸುಬೋಧ, ೨೫, ೫, ೨೮-೩೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಕೆಚ್ಚು, ವರದರಾಜರಾವ್, ಜಿ, ಬೆಳ್ಳಿ ಶಾರದೆ, ೧೯೭೩, ೨೫೬-೬೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಗುರು ವ್ಯಾಸರಾಯರು ಕಂಡಂತೆ, ವಾಡಪ್ಪಿ, ಬಿ. ಆರ್., ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪-೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಜಾಣನುಡಿಗಳು, ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಕೆ. ಎಂ., ಮ. ಕ. ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೧೨೦-೩೦.
- ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ, ದೇಸಾಯಿ ಪಿ.ಬಿ., ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ಣಾಟಕ, ೧೫-೪-೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಸಂದೇಶ, ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಪ್ಪ, ಕಾವ್ಯಮಂಥನ, ೧೯೭೦, ೧೩೦-೫೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಜೀವನ ಹಾಗೂ ಕೃತಿಗಳು ಕಟ್ಟಿ ಎಸ್.ಜಿ., ಶ್ರೀ ಕ. ಚ. ಸ. ಸಂ., ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ತೊಡಕಿನ ಪದಗಳು, ರತ್ನಮ್ಮ ಎಸ್, ಕಸ್ತೂರಿ, ೨೯-೧೦, ೧೯೮೫, ೬೧-೭೧.
- ಕನಕದಾಸರ ನಳಚರಿತ್ರೆ, ಭಾನುಮತಿ, ವೈ.ಸಿ., ಕನಕ ಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೪-೬.
- ಕನಕದಾಸರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನವೀನ ಛಂದೋಲಯಗಳು, ಬೇಂದ್ರೆ ದ. ರಾ., ಶ್ರೀ ಕ ಚ ಸಂ ಸಂ., ೧೯೬೫.
- ಕನಕದಾಸರ ಪವಾಡಗಳು, ಸುಬೋಧ ಎಂ. ರಾಮರಾವ್, ಮ. ಕ. ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೧೭-೩೦.

- ಕನಕದಾಸರ ಮಹತಿ, ಭಾರತಿ ವಾಡಪ್ಪಿ, ಜಾಗೃತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೨. ೭, ೧೯೬೫, ೧೯-೨೧.
- ಕನಕದಾಸರ ಮುಂಡಿಗೆಗಳು, ರಾಚಪ್ಪ ಆರ್., ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೨೧-೬.
- ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನತರಂಗಿಣಿ, ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ., ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೧-೩.
- ಕನಕದಾಸರ ರಾಗಿ ರಾಮಾಯಣ, ನಾಗೇಗೌಡ, ಎಸ್.ಎಲ್., ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೧೬೫-೨೮.
- ಕನಕದಾಸರ ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ, ರಾಗೌ, ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕ, ೪೮. ೪, ೧೯೬೭, ೧೨೧-೨೮ ; ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ, ೧೯೬೮, ೩೭-೬೦
- ಕನಕದಾಸರ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ, ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ ಜಿ. ಎಸ್., ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೬೫. ೧೪೦-೪೦ ; ಪರಿಶೀಲನ, ೧೯೬೭. ೧೦೧-೦೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಸಚೇತನ ಸಂದೇಶ, ಜಯಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಂಡಿ, ಪರಂಜ್ಯೋತಿ, ೨೧. ೧, ೧೯೮೯, ೪೧೬-೧೮.
- ಕನಕದಾಸರ ಸಮಕಾಲೀನರು, ಪಂಚಮುಖಿ, ಆರ್.ಎಸ್., ಮ.ಕ.ಪ್ರ., ೧೯೮೫. ೧೫೮-೬೪.
- ಕನಕದಾಸರ ಸುಜ್ಞಾನ ವಧೂಟಿ, ಸೀತಾರಾಮ ಕೆದಿಲಾಯ, ಕ. ಪು., ಕಲಾದರ್ಶನ ೩-೪, ೧೯೭೩, ೧೦-೧೩.
- ಕನಕದಾಸರ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ., ಕನಕ, ೧೯೭೦, ೬-೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಒಂದು ಟಿಪ್ಪಣಿ, ಲೋಕೇಶ ಒಡೆಯರ್, ನಾ, ಕನಕಸುಧೆ, ೧೯೮೮, ೭-೯.
- ಕನಕದಾಸರ ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರವು, ವೇದವ್ಯಾಸಾಚಾರ್ಯ ಎಚ್.ಕೆ., ಕರ್ನಾಟಕದ ಹರಿದಾಸರು, ೧೯೬೫, ೬೩೮-೪೦.
- ಕನಕದಾಸರು, ಅರಳುಮಲ್ಲಿಗೆ ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ, ಹರಿದಾಸ ರ್ಪುಂಕಾರ ತರಂಗಿಣಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೯, ೧೦೨-೦೭.
- ಕನಕದಾಸರು, ಕಲಮದಾನಿ ಗುರುರಾಯರು, ಹರಿದಾಸರ ಕಥೆಗಳು, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೫೯, ೪೬-೭೩.
- ಕನಕದಾಸರು, ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಕೆ.ಎಂ., ಪ್ರಜಾಮತ (ದೀಪಾವಳಿ ಸಂಚಿಕೆ). ೧೯೫೬, Mysore Dasara Souvenir, ೧೯೬೪.
- ಕನಕದಾಸರು, ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಎಂ. ವಿ., ಕೇಶವಭಟ್ಟ ಎಂ., ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೭೦, ೮೪೮-೫೬.

- ಕನಕದಾಸರು (ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಾಚ್ಯಯ). ಮುಗಳಿ, ರಂ. ಶ್ರೀ. ಜೀವನ, ೨. ೮, ೪೮೪-೬೩ ; ತವನಿಧಿ, ೧೯೫೭, ೧೫೪-೭೩.
- ಕನಕದಾಸರು, ವೇಣುಗೋಪಾಲದಾಸ, ಟಿ.ಕೆ., ಸುಬೋಧ, ಮಾ-ಏ ೧೯೬೫, ೧೫-೯.
- ಕನಕದಾಸರು ಶಿವಲಿಂಗಯ್ಯ, ಕೆ.ಪಿ., ಪ್ರಸಾದ, ೪.೩, ೧೯೭೧, ೫೫-೬.
- ಕನಕದಾಸರು, ಸು. ಎಂ. ರಾಮರಾವ್, ಸುಬೋಧ, ಮಾ-ಏ ೧೯೬೫, ೧೦-೮ ; ಹರಿದಾಸ ಭಾರತಿ, ೭೦೧, ೧೫-೯.
- ಕನಕದಾಸರು ಹೊಸಕೆರೆ ಚಿದಂಬರಯ್ಯ, ಭರತಖಂಡ ಜೀವಜ್ಯೋತಿಗಳು, ೧೯೬೫, ೧೩೯-೪೫.
- ಕನಕದಾಸರು ಕಂಡ ವಿಜಯನಗರ, ಬೆಟಗೇರಿ ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಕರ್ನಾಟಕ ಜನ ಜೀವನ, ೧೯೩೯, ೬೧-೯೮.
- ಕನಕದಾಸರು ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಪೌರಾಣಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು, ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ಪಾ. ಶ., ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ, ೧೯೭೦, ೬೧-೭೧.
- ಕನಕದಾಸರು ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಜನಜೀವನ, ಬೆ. ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಮ. ಕ. ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೩೧-೪೬
- ಕನಕದಾಸರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ “ದಮಯಂತಿ” (ಒಂದು ಕಾವ್ಯದರ್ಶನ), ಭಾರತಿವಾಡಪ್ಪಿ, ಜಾಗೃತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೩, ೨, ೧೫-೧-೧೯೬೬, ೧೨-೪.
- ಕನಕದಾಸರು ಮತ್ತು ಅನುಭಾವ ಪಂಥ, ಸುಬ್ಬಣ್ಣ ಕೆ. ವಿ., ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕ, ೩೩.೪, ೧೯೫೨, ೩-೨೭.
- ಕನಕದಾಸರು ರಚಿಸಿದ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ (ಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ). ಭಾರತಿ ವಾಡಪ್ಪಿ, ಜಾಗೃತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೩.೧೨, ೧೫-೬-೧೯೬೬, ೧೧-೧೨ ೩.೧೩, ೧-೭-೧೯೬೬, ೨೨-೨, ೩.೧೪, ಇತ್ಯಾದಿ.
- ಕನಕದಾಸರೂ ಅವರ ಸಮಕಾಲೀನರೂ, ಪಂಚಮುಖಿ, ರಾ. ಸ್ವಾ, ಜಾಗೃತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೨-೮, ೧೫-೪-೧೯೬೫, ೩-೬.
- ಕನಕದಾಸರೂ ಮತ್ತು ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರವೂ, ಜಕಾತಿ, ನ. ತ. ಪರಿಮಳ, ಮೇ-೧೯೬೩.
- ಕನಕದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮಾವಲೋಕನ. ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ನಾಟಕ. (ಸಂ.) ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ, ಎಸ್., ವರದರಾಜ ರಾವ್ ಜಿ., ೪೭-೧ ೧೯೬೫. ೨೩೪-೩೮.

- ಕನಕನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನವರಸ ಪ್ರತಿಪಾದನೆ, ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಕೆ., ಮ. ಕ. ಪ್ರ., ೧೯೬೫, ೫೮-೬೫.
- ಕನಕನ ಕಿಂಡಿಯ ಮೇಲೊಂದು ಬೆಳಕಿಂಡಿ, ಕುಷ್ಟಗಿ ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಸಂಯುಕ್ತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೨೩-೮-೧೮೬೬.
- ಕನಕನ ಭಾಷೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟತೆ, ಸಿದ್ಧಲಿಂಗಯ್ಯ, ಜಿ. ಎಸ್., ಸಾಧನೆ ೧೪೪, ೧೯೮೫ ; ೯೨-೧೦೨.
- ಕನಕನ ಮುಂಡಿಗೆ ಮತ್ತು ಅವರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನವೀನ ಛಂಧೋಲಯಗಳು. ಬೇಂದ್ರೆ, ದ. ರಾ., ಸಾಹಿತ್ಯದ ವಿರಾಟ್ ಸ್ವರೂಪ, ೧೯೭೪, ೫೧೧-೧೫.
- ಕವಿ ಕನಕದಾಸರ ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಜನಜೀವನ ಚಿತ್ರ, ಸ್ವಾಮಿ, ಬಿ.ಎಸ್. ಸಿದ್ಧಗಂಗಾ, ೩, ೫, ೧೯೬೭, ೧-೧೦.
- ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು (ಕಟ್ಟಿ ಶೇಷಾಚಾರ್ಯ), [ವಿಮರ್ಶೆ], ಎಮ್. ರಾಮರಾವ್ ಕ. ಸಾ. ಪ. ೨೪೨, ೧೯೩೯, ೧೮೧-೮೩.
- ಕಾಗಿನೆಲೆ (ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ) ತಾಲ್ಲೂರು ರಾಯನಗೌಡ ಪಾಟೀಲ; ಮ ಕ.ಪ್ರ. ೧೯೬೫, ೧೪೯-೫೭.
- ಕಾಗಿನೆಲೆಯ ಕನಕದಾಸೋತ್ತಮ, ಬೆ. ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಕಸ್ತೂರಿ. ಏ. ೧೯೬೫ ೧೧-೫.
- ಕೀರ್ತನೆಗಳ ಕನಕದಾಸರು, ಮುಗಳ, ರಂ. ಶ್ರೀ., ವಿಮರ್ಶೆಯವ್ರತ, ೧೯೭೦ ೧೩೧-೩೩; ಮ. ಕ. ಪ್ರ ೧೯೬೫, ೧-೪.
- ತಿಮ್ಮಪ್ಪನು ಕನಕದಾಸನಾದ, ಸು. ರಾಮರಾಯ, ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪ ೧೯೬೫.
- ತಿರುಪತಿಯಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರು, ಸರ್ವೋತ್ತಮ, ಕೆ., ಸಪ್ತಗಿರಿ, ೧೫-೬-೧೯೮೪ ೧೩-೪-೨೫.
- “ದತ್ತ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ದಾಸರು”, ಸಿ. ಲಿಂಗಣ್ಣ, ಶ್ರೀ ಕ. ಚ. ಸಂ. ಸಂ. ೧೯೬೫; ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಪರ್ಕ, ೧೯೭೪, ೧೧-೨೧.
- ದಾಸಶ್ರೇಷ್ಠ ಕನಕದಾಸರು, ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ, ಹಾ. ಸು., ಸುಬೋಧ, ೩೦೫
- ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕದಾಸರ ಸ್ಥಾನ, ಜಕಾತಿ. ಎನ್.ಟಿ. ಜಾಗೃತ ಕರ್ನಾಟಕ, ೨-೧೮, ೧೫-೯-೧೯೬೫, ೧೯-೨೨.
- ದಾಸ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕನಕರ ಸ್ಥಾನ, ಮುಗುಳಿ ರಂ. ಶ್ರೀ, ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮೪-೧೨೬೫.

- ದಿವ್ಯ ಅನುಭಾವಿ ಕನಕದಾಸರು, ದಿವಾಕರ, ರಂ ರಾ., ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪-೧೯೬೫.
- ನಮ್ಮ ಹಳೆಯ ಕಾವ್ಯಗಳೊಳಗಿನ ಜನಜೀವನ ಚಿತ್ರ, ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿರಾವ್ ಬಿ., ಜಯಕರ್ಣಾಟಕ, ೧೫-೪-೨೯೫-೯೬.
- ನಳಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಔಚಿತ್ಯ ವಿಚಾರ, ಸೀತಾರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಹೋ., ಕನ್ನಡ ನುಡಿ, ೧೫.೩-೪, ೮೪-೮.
- ಪುರಂದರ-ಕನಕದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಅಂಶಗಳು, ರಾಮಚಂದ್ರ, ಸಿ. ಎಸ್., ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕ, ೬೫-೧-೨-೩, ೧೯೮೫, ೨೨೦-೩೩. (Pub-೧೯೬೫).
- ಪುರಂದರದಾಸರು, ಕನಕದಾಸರು, ಬೆ. ಕೃಷ್ಣಶರ್ಮ, ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪-೧೯೬೫.)
- ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು, ವರದರಾಜರಾವ್, ಜಿ., ಸುಬೋಧ, ಮಾ-ಏ ೧೯೬೫, ೪೩-೯.
- ಭಕ್ತಿಯೋಧ ಕನಕದಾಸ, ಶ್ರೀನಿವಾಸ, ಪಾ. ಶ., ಕಾವ್ಯಾನುಶೀಲನ, ೧೯೭೦, ೫೦-೬೦.
- ಭಕ್ತಶ್ರೇಷ್ಠ ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು, ಜಕಾತಿ, ಎನ್. ಟಿ. ಕರ್ಮವೀರ, ೧೮-೪-೧೯೬೫.
- ಭಕ್ತಿ ಮಾರ್ಗವೂ ಕನಕದಾಸರೂ, ದೇ. ಮ. ಮೋಹರರಾಯ, ಮ. ಕ. ಪ್ರ., ೧೯೬೫, (೫-೧೬.)
- ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸರು, ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಶರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೩೨೬-೧೯೬೯, ೨೩೮-೪೮, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ೧೯೭೪, ೫೬-೭೦.
- ಮಹಾತ್ಮ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು-ವೇಣುಗೋಪಾಲದಾಸ, ಟಿ. ಕೆ. ಸುಬೋಧ ಮಾ-ಏ, ೧೯೬೫, ೩೬-೪೨.
- ಮಹಾತ್ಮ ಕವಿ ಕನಕದಾಸರು, ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ. ಬಿ, ಶರಣಸಾಹಿತ್ಯ ೨೭೧೨, ೧೯೬೫. ೨೪೨-೪೯.
- “ಮೊನೆಗಾರ ಧಣಿ”, ದೇಸಾಯಿ, ಪಿ. ಬಿ. ಶ್ರೀ. ಕ. ಚ. ಸಂ. ಸಂ, ೧೯೬೫.
- ಮೋಹನ ತರಂಗಿಣಿ, ವೀರಣ್ಣ ರಾಳೂರ, ಕನ್ನಡ ಸಾಂಗತ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೧೯೮೫ ೨೫೮-೭೬

- ಮೋಹನ-ತರಂಗಿಣಿ ಕನಕದಾಸ, ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಆರ್. ಎನ್., ಕನ್ನಡ ಸಾಂಗತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶ, ೧೯೮೨, ೭೫-೭೭.
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ, ಸುಬೋಧ ರಾಮರಾವ್, ಶ್ರೀ ಕರ್ಣಾಟಕ ಹರಿದಾಸ ಕೀರ್ತನ ತರಂಗಿಣಿ (ದ್ವಿತೀಯ ಸಂಪುಟ), ೧೨೮, ೫-೭
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು ಕೃಷ್ಣರಾವ್, ಕೆ. ಎಂ. ಶ್ರೀಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು, ೧೯೫೬, ೧೧೬-೨೬.
- ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸರು ಕುರುಬರಲ್ಲವೆ ? ಹನುಮಯ್ಯ, ಪಿ. ಆರ್., ಜಯ ಕರ್ಣಾಟಕ, ೨ ಡಿ, ೫, ೧೦೮-೧೧, ಸುಬೋಧ, ೧೯, ೧೧, ೩೨೨-೨೫.
- ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ ಕನಕದಾಸನೂ-ಆಚಾರ್ಯ, ಕೆ. ವಿ., ಶರಣಸಾಹಿತ್ಯ, ೩೧.೧೦, ೧೯೬೯.
- ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೂ-ಕನಕದಾಸನೂ, ವೆಂಕಟ್ರಾಮಾಚಾರ್ಯ, ಕೆ. ಯುಗಪುರುಷ ೨೫, ೪, ೧೯೭೨, ೧೩೩-೪೬.
- ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೊಂದಿಗೆ ಕನಕದಾಸರ ಸರಸ, ಗೊರೂರು ರಾಮಸ್ವಾಮೈಯ್ಯಂಗಾರ್, ಜೀವನ, ೨೮-೧೧. ೧೯೬೮, ೪೨೩-೨೭.
- ಶ್ರೀ ಪುರಂದರದಾಸರು ಮತ್ತು ಕನಕದಾಸರು, ಬುರ್ಲಿ ಬಿಂದುಮಾಧವ, ಶ್ರೀ ಕ. ಚ. ಸಂ. ಸಂ., ೧೯೬೫.
- ಸಂತಕವಿ ಅನುಭಾವಿ ಕನಕದಾಸರು, ಭಟ್ಟ, ಜಿ. ಎಸ್., ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದರ್ಶನ ಮೈಸೂರು, ೧೯೮೪, ೧೩೯-೧೬೧.
- ಸಂತಕವಿ ಕನಕದಾಸರು, ಜನಪ್ರಿಯ ಕನಕ ಸಂಪುಟ (ಸಂ.) ಜವರೇಗೌಡ, ಡಿ. ಮತ್ತು ಇತರರು, ಬೆಂಗಳೂರು, ೧೯೮೮, V-XX.
- ಸಾಧುವರ್ಯ ಕನಕದಾಸನು ಬೇಡನೂ ಅಲ್ಲ, ಕುರುಬನೂ ಅಲ್ಲ, ಆದಿ ಬಣಜಿಗನು, ಜಯಕರ್ಣಾಟಕ, ೨೨, ೪, ೨೧೬-೩೦.
- ಹರಿದಾಸರಾದ ಕನಕದಾಸರು, ನಾರಾಯಣಶರ್ಮ, ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ವೀರ ಕಥೆಗಳು, ?, ೧೧೦-೧೩.
- ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ. ಸಮಾವೇಶ, ೧೯೭೧ ೩೪-೪೧.
- ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ, ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಕೆ. ಎಂ., ಶ್ರೀ ಕ ಚ ಸಂ, ಸ. ೧೯೬೫.
- ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ-ಒಂದು ಸಮೀಕ್ಷೆ, ಪರಮೇಶ, ತರಳಬಾಳು, ೪-೩, ೧೯೭೯,

- ೩೧-೭.
- 'ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರ' ಕುರಿತು, ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಬಿ. ಶರಣಸಾಹಿತ್ಯ, ೨೮-೧. ೧೯೬೫, ೨೭-೩೨.
- ಹರಿಭಕ್ತಿಸಾರದ ಕಥೆಗಳು, ಶಿವಮೂರ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಬಿ. ಶರಣಸಾಹಿತ್ಯ, ೨೯.೫, ೧೯೬೬, ೧೮೭-೯೨.
- ಹಾಸ್ಯದ ಕಥೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ವರ್ಗ ಹೋರಾಟದ ಚಿತ್ರಣ 'ರಾಮಧಾನ್ಯ ಚರಿತೆ'. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ಸುನಂದಾಭಿನಂದನ, ೧೯೭೯, ೪೭-೫೫.
- Bhakta Kanakadasa, Bhadrageeri Keshavadasji, Dasa Jyothi, 5-7, 1960, 5-9.
- Kanaka Dasa, M. V. Krishna Rao, A Brief Survey of Mystic Tradition in Religion and art in Karnataka, 1959. 131-36.
- Kanaka Dasa. Rajasree Sixth Music Conference, Mysore, Dec 1963.
- Kanakadada : The Mystic poet of Karnataka, U. K. Subbarayachar, Kannada Studies, I. I./ 1965, 57-64.
- Sri Kanakadasa-A poet Mystic of Karnataka, K. M. Krishna Rao, ರಾಮಸೇವಾ ಮಂಡಲಿ ಸೊವೆನೀರ, ೧೯೬೫.
- Sri Kanakadasa-A great singer and saint of Karnataka, K. M. Krishna Rao, Gayana Samaja Golden Jubilee Souvenir 1965.
- ಶ್ರೀ ಕ. ಚ. ಸಂ. ಸಂ. = ಶ್ರೀ ಕನಕದಾಸ ಚತುಶ್ರುತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಂಸ್ಕರಣ ಸಂಪುಟ, ಹುಬ್ಬಳ್ಳಿ, ೧೯೬೫.
- ಮ. ಕ. ಪ್ರ. = ಮಹಾತ್ಮ ಕನಕದಾಸ ಪ್ರಶಸ್ತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು ೧೯೬೫.

ಕನಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ದರ್ಶನದ ಲೇಖಕರು

ಡಾ. ಸಾ. ಶಿ ಮರುಳಯ್ಯ	ರಾಗೀಶಿ, ಸರ್ವಿಸ್ ರಸ್ತೆ, ೨ನೇ ಹಂತ, ವಿಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು
ಹ. ಕ. ರಾಜೇಗೌಡ	ಸಂಶೋಧಕ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಪಂಡಿತ ಚನ್ನಪ್ಪ ಎರೇಸೀಮೆ	ಸರಳೀಕರಣ ಸಮಿತಿ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ನೃಪತುಂಗರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.
ಡಾ. ಅರವಿಂದ ಮಾಲಗತ್ತಿ	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ, ಮಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಕೊಣಾಜೆ, ಮಂಗಳೂರು (ದ.ಕ.)
ಡಾ. ನಿಂಗಣ್ಣ ಸಣ್ಣಕಿ	ಅಧ್ಯಾಪಕ, ನ್ಯೂ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಸ್ಕೂಲ್, ಗೋಕಾಕ, ಬೆಳಗಾಂ ಜಿಲ್ಲೆ.
ಡಾ. ಕಮಲಾ ಹಂಪನಾ	ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಮಹಾರಾಣಿಯವರ ಮಹಿಳಾ ಕಾಲೇಜು, ಬೆಂಗಳೂರು.
ಡಾ. ಎಸ್. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆಯ ನಿವೃತ್ತ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಪ್ರಭುದೇವ, ೧೨ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಸರಸ್ವತಿಪುರಂ ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಟಿ.ಎನ್. ನಾಗರತ್ನ	ಸಂಶೋಧಕಿ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೧೧.
ಎಂ.ವಿ. ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ	ಅಧ್ಯಾಪಕರು, ಬಿ.ಎಂ.ಶ್ರೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೧೧

ಡಾ. ದೇ. ಜವರೇಗೌಡ	ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ವಿಶ್ರಾಂತ ಕುಲಪತಿ, ವಿಶ್ವಚೇತನ, ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪುರಂ, ಮೈಸೂರು-೫೭೧೦೧೨.
ಡಾ. ಆರ್. ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ	ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ವಿಶ್ರಾಂತ ಕುಲಪತಿ, ಕೆಲಗೇರಿ ರಸ್ತೆ, ಸಪ್ತಾಪುರ, ಧಾರವಾಡ.
ಡಾ. ಎ. ಎಸ್. ವೇಣುಗೋಪಾಲ್‌ರಾವ್	ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಕಮಲಾ ನೆಹರು ಮಹಿಳಾ ಕಾಲೇಜು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ.
ಟಿ. ಕೇಶವಭಟ್ಟ	೭೫೪, ಶ್ರೀವರ್ಧನ, ೧೫ನೇ ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ, ಬನಶಂಕರಿ ಎರಡನೇಹಂತ. ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೭೦
ಡಾ. ಹಂ. ಪ. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ	ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ. ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನಕೇಂದ್ರ, ಜ್ಞಾನಭಾರತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೨೩.
ಕೆ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಯ್ಯ	ನಂ. ೧೨೧೬, ಪಡುವಣರಸ್ತೆ, ೫ನೇ ಕ್ರಾಸ್, ಕುವೆಂಪು ನಗರ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಎ. ವಿ. ನಾವಡ	ಕನ್ನಡ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ, ಭಂಡಾರ್‌ಕರ್ ಕಾಲೇಜು, ಕುಂದಾಪುರ (ದ. ಕ.)
ಡಾ. ದೇವೇಂದ್ರಕುಮಾರ್ ಸಿ. ಹಕಾರಿ	ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.
ಡಾ. ಗುರುಪಾದ ಮರಿಗುದ್ದಿ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಾಪಕ, ಪ್ರಥಮದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು ಸಂಕೇಶ್ವರ, ಬೆಳಗಾಂ ಜಿಲ್ಲೆ.
ಡಾ. ಚೆನ್ನಣ್ಣ ವಾಲಿಕಾರ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಜ್ಞಾನಗಂಗಾ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ.
ಡಾ. ಎಸ್. ವಿದ್ಯಾಶಂಕರ	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರ, ಜ್ಞಾನಭಾರತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೫೬.
ಶ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಸೂರ	ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು, ಕಲಾ ಮತ್ತು ವಾಣಿಜ್ಯ ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ, ರಾಯಭಾಗ-೫೯೧೩೧೭

ಶಿವಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, (ಕುಮಾರ ಚಲ್ಯ)	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬಿ.ಆರ್. ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ೫೭೭ ೧೧೫.
ಸೀತಾರಾಂ ಜಾಗೀರ್‌ದಾರ್	ಶಾಸನ ಸಹಾಯಕರು, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಎಂ ಜೈ ಕುಮಾರ್	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕರು, ಭಾಷಾಂತರ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಹರಿರಾಂಕಾಂಪ್ಲೆಕ್ಸ್, ಕೆಂಪೇಗೌಡ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೯.
ಶಾಮಸುಂದರ ಬಿದರಕುಂದಿ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಾಪಕ, ಕಾರ್ಮರ್ಸ್ ಕಾಲೇಜು, ಆದರ್ಶ ಶಿಕ್ಷಣ ಸಮಿತಿ, ಗದಗ-೫೮೨ ೧೦೨.
ಕೆ. ವಿ. ನಾರಾಯಣ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಕೇಂದ್ರ, ಜ್ಞಾನಭಾರತಿ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೫೬.
ಡಾ. ಕೆ. ಕೇಶವಶರ್ಮ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬಿ.ಆರ್. ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್-೫೭೭ ೧೧೫.
ಶ್ರೀಮತಿ ವೈ.ಸಿ. ಭಾನುಮತಿ	ಸಂಶೋಧಕಿ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಡಿ.ಕೆ. ರಾಜೇಂದ್ರ	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಎಂ. ವಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ	ಕನ್ನಡ ರೀಡರ್, ಕಲ್ಪತರು ಕಾಲೇಜು, ತಿಪಟೂರು, ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ.
ಸಾ. ಕೃ. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್	ನಂ. ೩೦೫, ೬ನೇ ಕ್ರಾಸ್, ಮೊದಲನೆಯ ಬ್ಲಾಕ್, ಜಯನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೧೧.
ಬಿ. ವಿ. ಕೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಿ	ನಂ ೯೯ (೨) ೨ನೇ ಮೇನ್, ಶೇಷಾದ್ರಿಪುರಂ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೨೦.

ಡಾ. ಜಿ. ಶಂ. ಪರಮಶಿವಯ್ಯ	ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಪದ್ಮಾ ಶೇಖರ್	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಾಪಕಿ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.
ಕಾ. ತ. ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ	ಸಹಾಯಕ ನಿರ್ದೇಶಕ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು - ೫೬೦ ೦೦೨.
ಡಾ. ಹಿ. ಶಿ. ರಾಮಚಂದ್ರೇಗೌಡ	ಜಾನಪದ ಅಧ್ಯಾಪಕ ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಎಸ್.ಎಸ್. ಕೋತಿನ	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಪೀಠ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ-೩
ಟಿ. ಮಹಾಬಲ ಅಡಿಗ	ನಿವೃತ್ತ ಕನ್ನಡ ಉಪನ್ಯಾಸಕ, ಸರ್ಕಾರಿ ಪದವಿಪೂರ್ವ ಕಾಲೇಜು, ಫಲಿಮಾರು-೫೭೪ ೧೧೨ (ದ. ಕೆ.)
ಡಾ. ಕೆ. ಆರ್. ಸಂಧ್ಯಾರೆಡ್ಡಿ	ಮ್ಯಾನೇಜರ್, ಪ್ರಮಾಣನ, ನೂತನ ಸರ್ಕಾರಿ ವಿದ್ಯುತ್ ಕಾರ್ಖಾನೆ, ಬೈಯ್ಯಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ಬೆಂಗಳೂರು-೩೮.
ರಾಮೇಗೌಡ (ರಾಗೌ)	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ, ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಮಳಲಿ ವಸಂತಕುಮಾರ್	ಕನ್ನಡ ರೀಡರ್, ಯುವರಾಜ ಕಾಲೇಜು, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೫.
ಸುಧಾಕರ	ರೀಡರ್, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಸಿದ್ದಯ್ಯ ಪುರಾಣಿಕ	ನಿವೃತ್ತ ಐ.ಎ.ಎಸ್. ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಲಿಅಸ್ಕರ್ ರಸ್ತೆ ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೧.

ವಸಂತ ಕುಷ್ಟಗಿ	ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲ್, ಎನ್. ವಿ. ಡಿಗ್ರಿ ಕಾಲೇಜು, ಗುಲ್ಬರ್ಗಾ-೫೮೫ ೧೦೩
ಡಾ. ಸಿ.ಪಿ. ಕೃಷ್ಣಕುಮಾರ್	ನಿರ್ದೇಶಕ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦ ೦೦೬.
ಡಾ. ಶ್ರೀಕಂಠ ಕೂಡಿಗಿ	ಕನ್ನಡ ರೀಡರ್, ಕುವೆಂಪು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬಿ. ಆರ್, ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ.
ಡಾ. ಜಿ. ಎಸ್. ಶಿವರುದ್ರಪ್ಪ	ವಿಶ್ರಾಂತ ಕನ್ನಡ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-೫೬೦ ೦೦೨.
ಎನ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಉಡುಪ	ರೀಡರ್, ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ವಿಭಾಗ, ಕಮಲಾನೆಹರು ಮಹಿಳಾ ಕಾಲೇಜು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ-೫೭೭ ೨೦೧.
ಜಿ. ಜಿ. ಮಂಜುನಾಥನ್	ಸಂಶೋಧಕ, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು-೫೭೦೦೦೬.
ಡಾ. ಬಸವಲಿಂಗ ಸೊಪ್ಪಿಮಠ	ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಾಪಕ ಬಿ.ಆರ್.ಬಿ. ಕಾರ್ಮರ್ಸ್ ಕಾಲೇಜು ರಾಯಚೂರು-೫೮೪ ೧೦೧.

* * * *